

Simion Retegan

LUPTÂND PE DOUĂ FRONTURI MEMORANDISTUL VASILE LUCACIU

ARGONAUT

SIMION RETEGAN

LUPTÂND PE DOUĂ FRONTURI

MEMORANDISTUL VASILE LUCACIU

ARGONAUT

Cluj-Napoca, 2016

Seria:

● Istorie ● Documente ● Mărturii ●

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
RETEGAN, Simion

Luptând pe două fronturi : memorandistul
Vasile Lucaciu / Simion Retegan. - Cluj-Napoca :
Argonaut, 2017. - 553 p. ; 24 cm.

ISBN 978-973-109-554-7

929(Lucaciu, V.)

94(498.4)"18/19"

Editura Argonaut

Cluj-Napoca

0740-139984

e-mail: editura_argonaut@yahoo.com

www.editura-argonaut.ro

Consilier editorial atestat : Emil POP

Editura ARGONAUT este acreditată CNCSIS / CNCS din anul 200

CUPRINS

Cuvânt înainte	5
Capitolul I. Debut	
1.1. Începuturi. Baia Mare, Roma, Sâncraiuul Eriului	11
1.2. Consacrare publicistică: profesor la Satu Mare	27
1.3. <i>Sub privegherea falnicului Gutin</i> . ctitoria de la Șișești	49
Capitolul II. Sub roțile regimului dualist	
2.1. <i>Din proces în proces, din închisoare în închisoare</i>	64
2.2. <i>Când tremură pământul sub picioarele noastre</i> : Memorandul	78
2.3. Condamnări politice	93
Capitolul III. Războiul judiciar ecleziastic	
3.1. Suspendarea preoțească	108
3.2. Reacțiile locale	119
3.3. Verdicte ale publicului	131
Capitolul IV. <i>Audiatum et altera pars</i>	
4.1. Sentința Mitropoliei Blajului	143
4.2. <i>Nomine S. Sedis</i> . Sentința Lugojului	153
4.3. Ultimul cuvânt: sentința Romei	167
Capitolul V. Un nou început, începutul unui nou proces	
5.1. Reîncadrarea în parohie	191
5.2. Complicațiile politicii naționale	207
5.3. Noua punere sub acuzare	219
5.4. Apelurile la Sfântul Scaun	235

5.5. Din nou în avanscena politicii	245
5.6. Preliminariile noului proces cu episcopul	256
5.7. Noua sentință romană de reabilitare a lui Lucaciu	273
Capitolul VI. În umbra Columnei Traiane	
6.1. Refugiul la Roma: februarie 1899-februarie 1900	283
6.2. Anul jubiliar 1900	311
6.3. Noul recurs în anulare al episcopului Szabó	328
Capitolul VII. În zorii noului veac	
7.1. Din nou pe picior de război	345
7.2. Încă un verdict al Scaunului Pontifical	366
7.3. <i>Din vârful Carpaților</i> . episodul Rodna. 1901-1904	377
Capitolul VIII. Flacăra visului	
8.1. Parlamentar național la Budapesta, delegat bisericesc la Roma	395
8.2. Mesager al unirii Transilvaniei cu România la București, Washington, Paris, Roma, Geneva	412
Anexe	426
Bibliografie	523
Indice de persoane	534
Indice de localități	545

Cuvânt înainte

Incontestabil, nici unul dintre luptătorii generației Memorandului nu a suscitât un atât de mare interes istoriografic precum Vasile Lucaci: trei abordări cu deschidere monografică, patru scrieri de popularizare, zeci de studii și articole, sute de referințe tangențiale. *Leul de la Șişești* oferă, într-adevăr, enorm de mult unui biograf.

Deși, aproape toată viața lui, doar preot greco-catolic de sat, a avut un traect politic, într-adevăr, impresionant. Personalitate de mare forță intelectuală, *Doctor Philosophiae Romanus*, s-a implicat de tânăr, vehement și chiar temerar, în apărarea drepturilor românilor sătmăreni, cei mai grav expuși pericolului asimilării, și-a croit drum și s-a afirmat răsunător – în calitate de secretar general al Partidului Național Român, timp de 23 de ani, între 1891 și 1914 – la vârful mișcării naționale românești, a împlinit în cadrul acesteia un rol inconfundabil. Central în anii fierbinți ai Memorandului când, privit ca principal inamic public, denunțat *judiciar* ca autor moral al marelui protest public românesc, terfelit în presa guvernamentală, a fost condamnat în procesul de la Cluj – după alte două osândiri politice anterioare – la o detenție de cinci ani, cea mai grea pronunțată de întreaga justiție a statului dualist maghiar în această sferă pentru un român.

Un rol de prim rang și în anii care vor urma. Reușește, în pofida acestui trecut, în pofida tuturor obstacolelor care i se pun în cale, să ajungă deputat în parlamentul de la Budapesta, pentru ca în 1914, la scurt timp după izbucnirea conflagrației mondiale, să treacă clandestin granița în România – primul care face acest pas – spre a contribui la grăbirea intrării ei în războiul eliberator. Condamnat la moarte, în contumacie, la Budapesta, în 1915 – alături de alți 11 fruntași naționali – va îndeplini din însărcinarea guvernului român importante misiuni la

Washington și Roma în vederea recunoașterii dreptului românilor de a se uni într-un singur stat. Se va găsi la Paris și Geneva, ca unul dintre principalii reprezentanți ai Transilvaniei românești, în timpul lucrărilor Conferinței de Pace din 1919, după care, fericit de a fi văzut dezrobirea ei națională, se întoarce în țară. I se conferise, în decembrie 1918 la Alba Iulia, calitatea de ministru fără portofoliu în cadrul Consiliului Dirigent, suprema lui consacrare în plan politic, iar apoi este timp de doi ani parlamentar la București.

Dar înainte de a fi luptătorul național cunoscut, admirat, iubit de contemporani în întreg spațiul românesc, cunoscut și în afara lui, a fost și a rămas toată viața lui un preot. Un om al Bisericii Române Unite, cu o foarte serioasă pregătire teologică la Roma, marcă definitivă a întregii sale biografii, un poliglot cu un larg orizont cultural, autor al unor scrieri filosofice, redactor al unei reviste de teologie, un corespondent fidel al ziarelor românești, un paroh sătesc cu planuri și realizări ieșite din comun. A ctitorit la Șişești după modelul iubit al Sf. Petru din Roma un edificiu de cult monumental – mai potrivit, spun cu invidie înaltele fețe bisericești ale timpului, pentru o catedrală decât pentru o biserică de sat –, pe care l-a gândit ca loc al unor pelerinaje de mare anvergură a mulțimilor țărănești sătmărene, maramureșene, sălăjene, vrăjite de mirajul oratoriei lui fără seamăn. Slujirea lui Dumnezeu, dar și o afirmare identitară tacită, un fel de barieră spirituală în fața presiunii statale, un fel de punct de convergență între puterea credinței și aspirația națională, între sacerdot și militantul național. S-a luptat din răspuțeri pentru acest proiect, atât cu autoritățile statale maghiare, cât și cu cele bisericești proprii, mână în mână unele cu altele, pentru ca, după un șir de ani când la marile sărbători ale verii Șişeștiul era invadat de jandarmi, să fie înfrânt. Cel puțin pentru un timp.

Vreme de patru decenii îl vom vedea, așadar, pe Vasile Lucaciu, fie în ipostaza sa eroică, laică, fie în cea clericală, singulară și aceasta, făcându-și apariția nu doar în unul sau altul din orașele transilvănene la întrunirile conducerii P.N.R., nu doar în București, Roma, Budapesta, Viena, ci și în centre precum Londra, Washington, Cleveland, Chicago, Montpelier, Geneva. Tot astfel cum îl vedem la Roma în audiențe pontificale, primit la București de regele Carol I, întâlnindu-se, scriind sau corespondând cu miniștri, cardinali, șefi de partide, parlamentari,

intervievat de ziariști români, italieni, francezi, englezi, maghiari. Urmărindu-i evoluția publică, pătrundem cu el în intimitatea lumii patriarhale rurale a nașterii și preoției sale, dar întrevădem, totodată, multiple alte zone cu care s-a intersectat: mediul citadin maghiar și român sătmărean, cercul elitei românești transilvănene, sfera politică mai înaltă a Regatului României, anturajul unor înalți prelați ai Sfântului Scaun, cadrele ierarhiei bisericești centrale și locale a diecezei greco-catolice a Gherlei, căreia îi aparținea parohia sa. Înțelegem astfel de ce s-a scris atât de mult despre *Leul de la Șișești*.

S-a scris însă incomparabil mai puțin despre preot, *părinte al tuturor românilor*, cum a fost numit. Și aproape nimic despre marele proces canonic pe care acesta l-a avut cu Ioan Szabó, episcopul său, proces început, deloc întâmplător, concomitent cu Memorandul, dezbătut timp de aproape 12 ani, trecut de pe rolul instanțelor greco-catolice românești pe acela al Congregației de Propaganda Fide, decis aici de mai multe ori prin sentințe definitive, reluat prin repetate contestații în anulare – de patru ori de către prelat, o dată de către preot –, purtat de acesta din urmă de unul singur împotriva unui întreg aparat ecleziastic diecezan. În total, au fost pronunțate în această cauză, între 1892 și 1903, nu mai puțin decât 12 verdicte – 3 în Transilvania și 9 la Roma, reproduse, cu o excepție, în anexe – într-un joc în care talerul balanței a înclinat, în prima parte a diferendului, înspre parohul sătesc, în cea de-a doua înspre prințul Bisericii, pentru ca, în final, părțile să rămână pe pozițiile lor inițiale. Cu un cuvânt, un război judecătoresc, dus fără cruțare și fără iertare – cerută nu o dată de subordonat superiorului său –, o interminabilă și înrâncenată hărțuire judiciară, o rană deschisă care a provocat amânduror combatanți suferințe pe care nici unul dintre ei nu le-ar fi meritat. Acestei lungi înfruntări subterane, care s-a desfășurat paralel cu efortul național al lui Lucaciu și care îi întregeste la modul obligatoriu biografia, îi este consacrată o bună parte a acestei cărți.

Istoria unui proces nu este prin ea însăși foarte atractivă. Totul se rezumă la actele aride, subiectiviste, rebarbative de pe mesele instanțelor: anchete judiciare, prodigioase argumentații pro și contra ale părților, fiecare cu adevărul și perspectiva ei, complicate motivații legale, depoziții, probatorii, precedente, soluții, etc. Cu deosebire atunci

când este vorba despre un proces de drept canonic, lipsit cu totul de regia spectaculară, proprie acțiunii laice: podium al completului, boxă a acuzaților, robe, procuror, avocați, grefier, rechizitoriu, apărare, jurări și depoziii de martori, public, ziaristi, etc. În contrast, justiția ecleziastică – exercitată și ea de către cei mai calificați clerici, chiar dacă nu sunt juriști profesioniști – acționează cât se poate de discret, fără publicitate, departe de ochii lumii, cu dezbateri și deliberări supuse codului tăcerii sau destinate exclusiv cercului închis, riguros ierarhic, al bisericii. Altminteri, procesul canonic are aceeași desfășurare: complet impar, ascultare a inculpatului (inctus), rechizitoriu al *fiscului* (replică), raport al referentului (duplica), dezbateri, decizie, vot. Are, de asemenea, etapa obligatorie a instrucției, concretizată în vrafuri de acte, cum se întâmplă și în cauza penală a lui Lucaciu, cu câte un dosar voluminos la fiecare din cele 12 deliberări pe care ea le-a suscitât. Ultima accesibilă nouă a fost cea din 1903, și ea doar sub formă de extras.

Ceea ce face interesul acestui litigiu, unic în felul lui, terifiant pe alocuri, este – în afara mobilului său bisericesc real, nivelului pontifical al deliberărilor, duratei, statutului social atât de deosebit al părților – dimensiunea sa laică, interferența considerentelor extrajudiciare, miza sa politică. Este mai presus de orice îndoială că suspendarea pe termen nelimitat a lui Lucaciu din funcția sa de paroh, privarea sa de subzistența materială (cea mai grea pedeapsă canonică, înaintea caterisirii), pedeapsă pronunțată de Consistoriul din Gherla – în temeiul mai multor capete de acuzare, anchetate anterior –, în septembrie 1892, s-a făcut la presiunea guvernului maghiar, căruia prelatul român din Gherla nu a avut puterea, și, poate, nici dorința, de a-i rezista. Rămâne semnificativ faptul că, în contextul valului naționalist extrem, stârnit de Memorand, se făceau atunci interpelări în parlament privind mișcarea românească, cu referințe directe la Lucaciu. Concomitent, îi erau intentate acestuia trei acțiuni penale în justiția laică. Trebuia, pe o cale sau alta ca *vestitul popă valah, agitator al gloatei, pervertitor al clerului, tulburător al liniștii și ordinii* să fie îngenuncheat, pus la pământ, delegitim moral, acoperit de rușine, redus la tăcere, scos din arena publică. Astfel încât, deși verdictul penal al suspendării, pronunțat la Gherla a fost infirmat la Blaj, la Lugoj (ca for de instanță a III-a, cu

delegație papală), la Roma, deși cardinalii Congregației de Propaganda Fide pentru Bisericile Orientale îl repun pe Lucaciu, în 1895, în parohia sa, deși acesta, suspendat trei ani, își ispășise vina, procesul va continua încă cel puțin opt ani. Inflexibil, având în spatele său guvernul, ierarhul repetă unul după altul apelurile în recurs la Sfântul Scaun pentru rejudecarea *da capo* a procesului spre a se debarasa de subordonatul lui. Nu este mai puțin adevărat că și acesta, stăpân oarecum pe situație la un moment dat, schimbă poziția de apărare cu cea de atac, copleșește Propaganda Fide cu scrisori, procedează la fel. Survin pe acest lung parcurs obiecte noi de dispută, episoade colaterale, repetate vizite la Roma ale litiganților, intervenții de culise, sentințe parțiale, acalmii, momente de apogeu, puncte de cotitură care transferă ascendența de la o parte la alta, fără ca forul pontifical să tranșeze infailibil cauza, fără ca Lucaciu să fie sacrificat.

Prezentul demers istoriografic își propune reconstituirea biografiei omului public care a fost Lucaciu atât ca preot, cât și ca politician, ipostaze contradictorii principial, licite canonic, chiar salutare în situația precară a românilor transilvăneni, compatibile în cazul lui, dorite chiar complementare. În amândouă pozițiile s-a implicat cu pasiune – adesea omul politic pe contul sacerdotului –, amândoi însă cu un puternic sentiment al datoriei, cu o viață grea de muncă, cu planuri și realizări ieșite din comun, cu un puternic impact simbolic asupra contemporanilor. Cel dintâi ne este cunoscut, pe de o parte, din ineputizabila arhivă a Episcopiei greco-catolice a Gherlei, păstrată la Secția Cluj a Arhivelor Naționale, unde îl regăsim în toate etapele vieții, cu toate excelențele sale pastorale, ca și cu neîmplinirile și slăbiciunile lui omenești, hărțuit de un episcop și omagiat de succesorul acestuia, iar pe de altă parte în arhiva vaticană a Congregației de Propaganda Fide pentru Afacerile Bisericilor Orientale, indispensabilă pentru procesul canonic, fond accesibil, mediat, autorului pentru perioada 1891-1902. Cel de-al doilea este mai greu de întâlnit acum, inedit, în fondurile arhivistice, după tot ce s-a scris despre el, exceptând fondul documentar al Muzeului Unirii de la Alba Iulia, dar apare cu atât mai mult în scrisul istoric. De cea mai mare importanță a fost pentru mine informația documentară extrem de bogată cuprinsă în volumul din 1940 dedicat lui Lucaciu al lui Augustin

luga, cea prezentată de Valeriu Achim și Aurel Socolan în 1968, surprinzător de îndrăzneată pentru acea vreme, precum și documentele din 1979 și volumul din 1993, ale lui Mihoc Blaga. Scrierile de popularizare ale lui Corneliu Mezea și Tiron Albani, prilejuite de dezvelirea, în 1936, la Satu Mare a statuii lui Lucaciu, amândouă cu titlul *Leul din Șișești*, aduc și ele informații utile. O mențiune aparte se cuvine numeroaselor articole ale istoricului Liviu Botezan, neuitatul coleg de o viață de la Institutul de Istorie clujean, foarte atașat sufletește de Vasile Lucaciu, citat de multe ori, cu deosebire pentru perioada crizei P.N.R.

Înghesuit între luptătorul național și sacerdot, ale căror biografii sunt înseși faptele lor, a rămas, cumva inevitabil, în umbră, complexitatea vieții particulare a omului Lucaciu: fiul care-și admiră și pomenește mereu tatăl, soțul tandru al Paulinei, cea care, îndelung singură, îndelung răbdătoare, l-a susținut în toate zbaterile sale, tatăl a patru copii, cu care, când sunt mici, îl vedem în intimitatea casei parohiale, bucurându-se în seara Crăciunului sau în jurul mesei de Paște, cărora, cu grele sacrificii, le asigură o foarte costisitoare înaltă educație, pe care se străduiește apoi să-i aranjeze cât poate el mai bine. A fost apoi, pe un plan mai îndepărtat, ginerele, fratele, cumnatul, cuscru, socrul, bunicul, vărul, prietenul ..., dar înaintea tuturor omul public a cărui înzestrare impunea de la prima privire, al cărui sentiment național era egal credinței sale, al cărui curaj sfida riscurile, al cărui idealism sfida realitatea. Poate, când i se vor publica scrisorile – pe urma cuvântărilor, articolelor, interviurilor sale adunate în 1988 și 2000 în două volume îngrijite de Ion Iacoș și Valeriu Achim – va fi cineva incitat să umple acest gol.

Pentru completarea documentației italiene a acestui volum datorez mulțumiri d-nei Ana Sima și d-nei Mirela Popa-Andrei și este pentru mine o mare bucurie să le pot exprima aici. Aceleași mulțumiri le datorez și d-nei Daniela Deteșan. Aduc, cu gratitudine, un sincer omagiu memoriei regretatului tânăr cercetător Petru Magdău, a cărui documentație arhivistică la Vatican pentru procesul canonic al lui Lucaciu mi-a fost e mare ajutor. Transpunerea digitală, deloc ușoară, a textului, se datorează d-nei Angela Rus, căreia, la capătul, greu venit, al finalizării lui, îi adresez călduroase mulțumiri. Și, de asemenea, din toată inima, lui G. și V. pentru sponsorizarea publicării lui.

Capitolul I

Debut

1.1. Începuturi: Baia Mare, Roma, Sâncraiuul Eriului

*Dorul de perfecțiune ..., voința resolută de activitate
pentru promovarea intereselor poporului și a besericii ...
potu-se delătura fără de atențiune ... ?*

Dacă există momente istorice faste care marchează destinul unor oameni, memorandistul Vasile Lucaciu a beneficiat, cu certitudine, de un asemenea moment. Născut la scurt timp după prăbușirea, în 1848, a lumii feudale și începutul alteia noi, anii școlarizării sale gimnaziale, cruciali pentru configurarea personalității viitorului luptător național, coincid cu perioada de speranțe, eforturi și împliniri a liberalismului austriac de la mijlocul secolului al XIX-lea.

Străbatem vremea când societatea românească din Nordul Carpaților, eliberată de povara socială uriașă a iobăgiei, stimulată de relaxarea noului regim politic egalitarist sub raport național, mobilizată de aspirația progresului, de emulația cu celelalte națiuni, de conștiința unității etnice, face un mare salt spre modernitate. Peste tot evenimentele revoluției și cu deosebire atrocitățile și pustiirile războiului civil provoacă o puternică resuscitare a sentimentului național, dar în

* Vasile Lucaciu către Mihail Pavel, 29 august 1878.

Sătmăr, *la marginile românismului*, aparținătoare Ungariei, este vorba adesea despre o adevărată regăsire a sa, resimțită de către unii frunțași români ca un imperativ de nestăvilit. Cu atât mai puternic cu cât realitățile cotidiene ale înapoierii sociale, discriminări naționale, nedreptății și desconsiderării erau mai frecvente, mai dureroase, mai greu de acceptat. Aceasta este ambianța în care tânărul Lucaciucunoaște din casa părintească strădaniile identitare desfășurate în orașul și ținutul natal, aude vorbindu-se în jurul său despre întrunirea în Transilvania vecină a unei diete cu o majoritate românească și despre legile acesteia, aude cu emoție în intimitatea clasei lui de școală, cum va povesti el mai târziu, despre unirea Moldovei și Țării Românești. Ecoul pe care toate acestea îl stârnesc în inima sa, experiență de viață definitivă, este întărit de spiritul de revoltă propriu vârstei, propriu firii sale.

Asemeni celor mai mulți intelectuali români ai vremii sale, s-a născut la sat, în casa cantorului-învățător din parohia greco-catolică Apa (comitatul Sătmăr), Mihail Lucaciuc (1822-1901). Tatăl, fecior de iobag dintr-o comunitate învecinată, era primul știutor de carte din familia sa, primul care, prin muncă, stăruință, șansă, se smulge din masa anonimă a truditorilor pământului, își schimbă condiția socială, Apare în acte ca un tânăr capabil, mai degrabă autodidact – absolvă privat *Preparandia*¹ – care știe ce vrea, intuiește oportunitățile timpului său, profită de împrejurări, se instruiește, își îndeplinește exemplar îndatoririle bisericești și școlare, scoate din modesta sa sală de clasă tineri care citesc, scriu, socotesc, cântă în biserică, câștigând astfel încrederea și prețuirea sătenilor în amândouă ipostazele în care îi servește.

Căsătorit cu Iuliana Tóth din Satu Mare, tată a mai multor copii, preocupat intens de pâinea familiei sale, om dârz care își cunoaște și își apără drepturile, învățătorul intră în conflict cu preotul titular al Apei, și totodată protopop al Seinilor, superiorul lui nemijlocit. Acesta, obișnuit,

¹ Potrivit raportului din 17 iulie 1867 al protopopului Băii Mari, Teodor Szabó, Mihail Lucaciuc ... *după două clase normale ... a absolvit Preparandia privat și a depus examen la Oradea cu succes bun*. S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1867-1864.

ca atâția alții, să-și trateze de sus cantorul, să-l desconsidere pe dascăl, ajunge să îi conteste plata. Situația este cu atât mai gravă cu cât trăiesc gard în gard unul cu celălalt și, prost plătiți, amândoi au gospodării de sine stătătoare, cultivă în regie proprie pământurile cuvenite fiecăruia, cresc animale, țin păsări. Cum se întâmplă adesea, cearta pornește de la soții, se înfierbântă, se aruncă vorbe grele, se soldează, în 1858, cu un proces propriu-zis la Episcopia din Gherla, în urma căruia învățătorul pârât este obligat, *în interesul păcii parohiei*, să se mute oriunde își va găsi loc în cadrul diecezei². Printr-un schimb de posturi cu omologul lui din Baia Mare, aflat într-un diferend asemănător³, Mihail Lucaciu devine, astfel, la 36 de ani, cantor-învățător în orașul montanistic liber regesc de pe Săsar. Stă însă tot într-o *casă de școală* de pământ, are tot cam cu aceeași plată și tot cam cu același statut social. Însăși denumirea oficială a postului, *cantor-învățător*, spune mult despre starea faptică a învățământului elementar de atunci. Oricum, acest cumul contravenea dispozițiilor legale ale forurilor de stat austriece postpașoptiste, care impuneau obligativitatea separării celor două slujbe în localitățile cu mai mult de 800 de suflete, ceea ce nu se va întâmpla aici decât abia în 1871. Aceleași foruri care decretaseră obligativitatea instrucției primare pentru copiii între 6-12 ani, componentă importantă a noii politici școlare, fără să instituie, cum ar fi fost normal, și gratuitatea ei, lăsând întreaga povară materială a școlarizării pe spatele comunităților bisericești, incapabile, nepregătite, inapte, cele mai multe, să facă față situației la nivelul exigențelor modernității.

Dar mutarea din 1858 este de foarte bun augur pentru Mihail Lucaciu. Obligat s-o facă *în termen de 8 zile*, suferă unele pierderi

² Procesul intentat de către preotul și protopopul Simion Erdős de Uglya (1795-1868), în 3 iulie 1857, a fost decis la Gherla, în 12 iunie 1858, în urma cercetării făcute la fața locului, în 8 octombrie 1857, de către protopopul George Maniu și preotul George Molnar, în decursul căruia au fost jurați și audiați 18 martori asupra șase capete de acuzare; dintre aceștia doar patru depun mărturie împotriva învățătorului, însă, scrie referentul judiciar, ... *întrucât din experiența se știe că între cari mueri odată ce s-au încuibat ura și mânia, nicicând știu a înceta și a ierta*, se decide strâmularea lui; pârătorul este la rândul lui admonestat și obligat să dea explicații: *Ibidem*, 1858-1245, 3348.

³ Oferta de schimb a lui George Torai din 21 decembrie 1857: *Ibidem*, 1857-3348.

materiale imediate⁴, în schimb se instalează într-o parohie mult mai mare – 1.520 de credincioși în 1858, 2.460 în 1880⁵ – și totodată una dintre cele mai râvnite ale întregii dieceze. Atractivitatea ei nu se datora însă atât mărimii și caracterului citadin, enoriașii fiind, aproape toți, lucrători în mine, trăitori de pe o zi pe alta în suburbii, cât faptului că se găsea sub patronajul Magistratului orășenesc, cel care asigura din bugetul său plata anuală a preotului român. Cuțit cu două tășuri: magistratul maghiar îl plătește, dar, în schimb, îl și desemnează, urmându-și propriile preferințe între candidații propuși de episcopul din Gherla, arogându-și spre sfârșitul veacului, cum vom vedea, prerogativa unei alegeri directe.

Noul venit are în plus avantajul de a-și prelua postul aproape concomitent cu debutul păstoririi în Baia Mare a preotului Teodor Szabó, superiorul său nemijlocit, fostul paroh al Șurdeștilor, personalitate proeminentă a zonei, inițiatorul unor importante demersuri bisericești și școlare, românești, pe care îl va secunda înăuntrul și în afara parohiei⁶. Sunt anii dezghețului politic liberal, când, pretutindeni în Nordul Carpaților, românii se pun în mișcare. Vom vedea, astfel, că încă din martie 1860, Teodor Szabó se adresează episcopului Gherlei pentru instituirea unei catedre de religie și limba română la gimnaziul romano-catolic din Baia Mare⁷, pentru ca, două luni mai târziu, să fie

⁴ Într-o plângere a sa din 26 august 1858, cel mai mare text rămas de la el, învățătorul, enumerând pierderile mari pe care le-a suferit prin plecarea sa precipitată înainte de a putea culege recolta pământurilor lucrate de el, cere să fie dispensat cel puțin de plata anchetei judiciare (18 fl.) și a publicării sentinței (6 fl.): *Ibidem*, 1858-3349.

⁵ *Ibidem*, 1858-2079. Recensământul din 1880. Transilvania, Coord. Traian Rotariu, Ed. Staff, 1997, p. 222-223.

⁶ Informații ample despre numirea lui, în 29 septembrie 1857 și cei 13 contracandidați la acest post: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1857-79, 404, 555, 574, 587, 590, 593, 621, 622, 624, 637, 693, 989, 1880, 2122; diferendul cu curatorii (între care George Pop, *hutman în mai multe fodini private și publice*): *Ibidem*, 1858-343, 1054, 1246; demersurile pentru mărirea plății învățătorului: *Ibidem*, 1858-1311, 4300, 4859, 4929; chestiunea sensibilă a dreptului de patronaj al Magistratului: *Ibidem*, 1858-1260, 1319, 1473, 2417; încercarea de construire a turnului bisericii, respinse de episcop care se pronunță pentru ridicarea unui nou edificiu: *Ibidem*, 1859-1024; inventarul bisericii: *Ibidem*, 1858-3793.

⁷ T. Szabó către I. Alexi, Baia Mare, 30 martie 1860: *Ibidem*, 1895-3785.

printre primii semnatori ai memoriului clerului românesc al ținutului privind mutarea reședinței episcopului Gherlei în același oraș. Oraș, scriu semnarii, înconjurat din toate părțile de sate românești, situat în centrul geografic al diecezei, gata să ofere un edificiu erarial ca sediu al instituției, gata să se apuce de înălțarea unei catedrale⁸. În anul 1861 se vor face mari preparative pentru întemeierea unui gimnaziu românesc la Seini⁹, pentru instituirea unei episcopii proprii a românilor sătmăreni și maramureșeni¹⁰, pentru materializarea efectivă a catedrelor de limba română de la Baia Mare și Sighet, care, după exemplul celei de la Satu Mare, se vor deschide în anul următor¹¹.

Este greu de spus care a fost contribuția concretă a învățătorului din Baia Mare la demersurile acestor ani, dar știm că angajarea sa națională rămâne statornică de-a lungul timpului, manifestându-se puternic în 1892, anul Memorandului, când își serbează jubileul a 50 de ani de dascălie¹². În intimitatea clasei sale, el transmite sentimentul atașamentului de neam sutelor de elevi pe care *îi scoate la cetanie* și, înainte de toate, îl sădește în inimile propriilor săi copii. Sunt șase la număr, pentru educația cărora investește tot ce poate trage din leafa sa de 300 fl. pe an: patru băieți, toți cu studii superioare, beneficiari de burse – Alexandru ofițer, Vasile și Constantin preoți, Petru inginer – și

⁸ Memoriul în limba latină al clerului românesc din Sătmăr 29 mai 1860, adresat ministrului Leo Thun, privind mutarea la Baia Mare a reședinței diecezei Gherlei: S.J.A.N., Alba, F. Cabinet Mitrop., nr. 811/1865 (Copie).

⁹ Protocolul adunării din 12 septembrie 1861 de la Seini la care participă 27 preoți români și listele donatorilor (4294 fl.): „Concordia”, I(1861), nr. 13 din 14/26 septembrie; „Amicul școlai”, II(1861), nr. 37 din 16 septembrie, *Ibidem*, III(1862), nr. 12 din 24 martie. Cf. și Vasile Căpâlnean, *Contribuții la cunoașterea preocupărilor pentru înființarea de școli medii românești în Baia Mare și Seini după revoluția de la 1848*, în: „Marmația”, II(1971), p. 161-173.

¹⁰ Memoriul în limba latină adresat împăratului, în 1861, în numele celor 94 parohii cu 110.000 suflete, desprinse din episcopia Muncaciului: S.J.A.N., Alba, F. Cabinet Mitrop., nr. 811/1865 (Copie).

¹¹ Cererile lui Teodor Szabó din 24 iulie și 16 decembrie 1861; circularul din 17 decembrie 1862 al lui Ioan Alexi privind concursul pentru cele trei catedre: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1895-3785; un istoric mare al catedrei din Baia Mare face preotul Ioan Costin: „Gazeta Transilvaniei”, LIV(1891), nr. 42, 57-61.

¹² *Un veteran al școlai*. „Tribuna”, IX(1892), nr. 16 din 16/28 iulie.

două fete, și ele bine așezate: Maria, soția proprietarului funciar și militant național Gavril Barbul (posesorul moșiei din Mocira de 550 jug., cu un venit de 2.630 coroane în 1911, și *castelului*, fost al grofului Bethlen Ferencz)¹³ și Elena, căsătorită cu Ioan Costin, preot într-un sat de lângă Șișești, apoi ziarist la Sibiu, colaborator apropiat al cumnatului său. Cu certitudine, familia este ajutată în grelele sale strădanii, înainte și după moartea timpurie a mamei, la 37 de ani, de fratele acesteia, Nicolae Tóth, canonic la Ungvár, apoi, între 1876-1882, episcop la Eperjes¹⁴. Toți copiii încep să învețe în *casa cantorală* a parohiei românești, totodată și școală, o alcătuire modestă, parțial din pământ, parțial din lemn, nepadimentată, în care tatăl are sub mână sa în anul venirii sale în *Baie* un număr, 47 *fii și fete*, dintr-un total de 150 copii de vârstă școlară. *Că toți pruncii n-au umblat la școală*, scrie protopopul, *causa e sărăcia părinților, cari nu sunt în stare a-și provide pruncii cu veșmintele de lipsă, pre de altă parte de mici, de la 7-8 ani lucră la băiușaguri pentru câștigul pâinii lor*¹⁵. Biserica însăși, ridicată din piatră în 1802, este mică, fără turn, cu o înzestrare interioară sărăcăcioasă, strict utilitară, lipsită de orice reprezentativitate.

Acesta este locul din care pornește spre lumea cea mare, spre capitalele Imperiului bicefal, Viena și Budapesta, spre Italia, România, Franța, Anglia, America, viitorul preot, *părinte al românilor*, Dr. Vasile Lucaciu. Născut la 22 ianuarie 1852, urmează clasele primare cu tatăl lui, după care îl găsim înscris în cataloagele Gimnaziului romano-catolic de patru ani din localitate, unde grosul elevilor erau români. An de an îi trec pragul 60-70 de gimnaziști, răsăriți din *marea românimii* care împresoară orașul. Se predau aici: latina, maghiara, germana, istoria, matematica, științele naturii, de către șase profesori, toți călugări minoriți, cărora li se adaugă, în 1862, inimosul tânăr, Ștefan Bilițiu, titularul noii catedre de religie, limba și literatura română, un adevărat

¹³ *Magyarországi gazdaczimtár*, red. Kubinek Gyula. Budapest, 1911, p. 658; Borovszky Samu, *Szatzmár vármegye*, Budapest, 1908, p. 658.

¹⁴ *Schematismus cleri graeci ritus catholicorum diocesis Munkácsensis ad annum domini 1893*, Ungvarini, 1893, p. IX.

¹⁵ Raport școlar al lui Teodor Szabó pe anul școlar 1857/58: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1858-2079

model pentru elevii săi, cel care le trezește în inimi simțământul național, care pune pe picioare și susține cu ei o societate de lectură, le orientează primii pași¹⁶. Lucaciu își va aminti toată viața cu emoție despre lecțiile sale de istorie. Ceea ce se seamănă acum va încolți, va crește, va rodi prodigios.

Termină clasa finală, în 1865, pe locul al IV-lea, cu eminent la religie și limba română, între 31 absolvenți, dintre care 20 români¹⁷. Abia acum încep greutățile. În imposibilitatea de a-și continua studiile secundare în orașul său – clasa a V-a gimnazială apare la Baia Mare abia în 1868 – se îndreaptă, pe urmele unchiului său, spre Ungvár, iar, după un an, pe jos, ca vai de el, spre Liceul Premonstratens din Oradea, unde, întreținându-se din meditații, termină clasa a VI-a. Primul său biograf menționează după ea o scurtă, eronată, detestată opțiune militară¹⁸, dar apoi iubirea profundă pentru Dumnezeu, îndemnul părinților, exemplul unchiului îl îndreaptă neștrămutat pe calea bisericii.

Pășește cu dreptul. În vara anului 1868 se înscrie și câștigă concursul pentru una din cele două burse, anunțate de episcopul Gherlei pentru Colegiul grec Sf. Atanasie din Roma¹⁹. Se impune prin inteligență, credință, spirit activ, expansivitate, limbi străine, prestață fizică. Cu certitudine, juriul remarcă încrederea în sine, semeția privirii, dar, poate, și licărul infatuării, atracția bravurii. Beneficiază, așadar, de oportunitatea extraordinară a unei instrucții religioase universitare în chiar centrul lumii catolice, o șansă unică pentru un tânăr în pragul vieții, o situație care îl va marca neștrămutat, îl va zămisli intelectual, îi va schimba întregul curs al vieții. Concret, este vorba despre unul din

¹⁶ Vasile Scurtu, Mihai Triteanu, *Societatea de lectură a elevilor români de la Liceul din Baia Mare*, în: „Studii și articole de istorie”, 1966, p. 166-171.

¹⁷ *A Nagy-Bányai rom. cath. gymnasiumba járó ifjúság érdemsorozata az 1864/5-iki tanév II. felében*, Nagy-Károly, 1865. În acest an școlar numărul total al elevilor este de 112 din care 71 români: *Ibidem*.

¹⁸ C. Mezea, *Dr. Vasile Lucaciu. Leul de la Șişești. Viața și faptele lui*, Satu Mare, 1936, p. 11.

¹⁹ Cererea din 21 august 1868 a lui Vasile Lucaciu, *student, absolvent de a VI-a clasă*, pentru a fi trimis la Roma și acceptarea lui la 12 octombrie: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. intrare-ieșire, 1868-2427, 2925.

stipendiile, patru la număr, de câte 6 ani fiecare, fondate în 1858 de către Pius IX pentru greco-catolicii români, ai căror câștigători – selectați riguros în funcție de aptitudinile naturale, vocație clericală, cunoștințe, moralitate, vârstă, etc. – urmau să obțină titlul academic de doctor în filozofie și teologie. Câștigă, de asemenea, de la Episcopie 300 fl., prețul dus-întors al drumului, cu care, însoțit de Iuliu Dragoș, cel al doilea câștigător, pornește, debordând de entuziasm, spre Cetatea Eternă, pune pentru prima dată piciorul pe pământul Italiei²⁰. Sosește la Roma la sfârșitul lunii octombrie²¹ și se instalează în impozantul *Colegium Graecum* de pe Monte Pincio, Via del Babuino, cu un regulament disciplinar sever, restrictiv, cazon, un regim auster de seminar catolic, menit să modeleze caracterele²², unde, noul *alumnus* participă zilnic, alături de ceilalți bursieri, la serviciile liturgice oficiate în ritul oriental, la exercițiile spirituale obligatorii, la cursuri, seminarii, ore de studiu în biblioteci, de masă, de recreere, potrivit unui program riguros care nu putea fi încălcat. Are, în schimb, beneficiile unor intense acumulări intelectuale, a însușirii limbilor italiană și franceză, a perfecționării latinei, a contactului direct cu realitățile unei societăți urbane avansate. Cu un cuvânt ani formativi, neprețuiți, chiar cruciali, de neuitat sub raport afectiv, nostalgici până la sfârșitul vieții. Admiră Sfântul Petru, bisericile, palatele, piețele orașului renascentist și baroc, dar este copleșit de măreția vestigiilor Romei antice: Panteon, Colosseum, for, Columna lui Traian, Via Appia, care, legate profund emoțional în sinea sa de începuturile neamului său, îi nutresc mândria originii sale latine, îi înflăcărează sentimentul atașamentului față de

²⁰Informații ample privind demersurile premergătoare, constituirea, condiționalitățile acestor burse, primii studenți, în: Ana Victoria Sima, *Affirming Identity. The Romanian Greek-Catholic Church at the Time of the First Vatican Council*, Ed. Vita e Pensiero, Milano, 2013, p. 283-286. Condițiile cerute în 1878 sunt prezentate în circularul Gherla din 30 martie 1878: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1878-1741.

²¹ Informații privind pașaportul emis la Budapesta în 4 octombrie 1868 în: *Ibidem*, Reg. i-e, 1868-2584, 2820.

²² Cardinalul Alexandru Barnabó, prefectul Congregației de Propaganda Fide, anunță sosirea celor doi bursieri ai diecezei Gherlei în 10 decembrie 1868: *Ibidem*, 1868-3637.

comunitatea sa națională, îi întăresc în suflet voința de a contribui la ridicarea acesteia.

Urmează timp de doi ani cursurile de filozofie la Colegiul Urban de Propaganda Fide, absolvite cu cele mai frumoase rezultate, cum vedem și din consemnările făcute aici despre el: pios, blajin, de cea mai înaltă speranță, *pius, mitis, optimam de se spem daba*²³. Este, începând din decembrie 1869 și până în septembrie anul următor, martorul uimit al unui eveniment ieșit din comun, de foarte mare impact public, desfășurarea Conciliului ecumenic Vatican I, când 793 prelați, veniți de pe toate continentele – 49 cardinali, 10 patriarhi, 10 primați, 127 arhiepiscopi, 529 episcopi – au dezbătut problemele bisericii catolice în contextul general al laicizării societății, sfârșind prin a proclama mult controversata dogmă a infailibilității papei. Cu acest prilej bursierii români – unul din Blaj, doi din Oradea și cei doi din Gherla – participă la prima liturghie oficiată în limba română la Sfântul Petru și primesc la Crăciunul anului 1869 vizita mitropolitului blăjean Ioan Vancea și a episcopului orădean Iosif Papp Szilágyi, momente de excepție, reconfortante și, totodată, stimulative pentru ei²⁴. Sunt anii celei mai puternice consolidări a curentului tradiționalist și autoritarist al ultramontanismului, dar și anii unei puternice deschideri misionariste spre lumea Bisericii răsăritene²⁵, orientări care imprimă o amprentă de neșters asupra învățământului ecleziastic roman și, implicit, asupra formației teologice, conformației intelectuale, modelării interioare a tânărului cleric sătmărean. Cu certitudine, încă de acum citește revista „La Civiltà Cattolica” și trăiește dureros episodul răvășitor al începutului prizonieratului Papei în Vatican, odată cu intrarea forțată în Roma, la 20 septembrie 1870, a trupelor italiene, cu reverberații puternice în întreaga lume catolică.

²³ Iacob Radu, *Foștii elevi români-uniți ai școalelor din Roma*, Beiuș, 1929, p. 20-21. Cf. și Ana Victoria Sima, *Șase ani la Roma. Atitudini, percepții, comportamente la studenții români din Colegiul grec Sfântul Atanasie în a doua jumătate a sec. al XIX-lea*, în: „Școala Ardeleană” Anuar, Oradea, VI(2012), p. 219-233.

²⁴ Nicolae Bocșan, Ion Cârja, *Biserica Română Unită la Conciliul ecumenic Vatican I (1869-1870)*, Presa Universitară Clujeană, 2001, p. 39-45.

²⁵ *Ibidem*, p. 325-327.

Studiile teologice îi ocupă următorii doi ani universitari, când, după susținerea examenelor aferente, pradă a unei afecțiuni pulmonare, boala fatală a epocii, este trimis acasă pentru refacere. Revine la Roma în toamna anului 1872, însă, după câteva luni, recidiva bolii îl readuce la Baia Mare²⁶. Abia sosit, cere și primește de la noul episcop, Mihail Pavel, dreptul de a-și continua studiile privat, cu hotărârea ca, refăcut fizic, să susțină în anul următor examenele doctorale, temutele *riguroase*, la Roma. Reîntors în Italia, apoi bolnav, din nou acasă²⁷, în aprilie 1874 este primit în Seminarul din Gherla²⁸, unde, susținând examenele restante, devine ceea ce se numea atunci *teolog absolut*. Nu însă fără anumite discuții legate de suportarea costului hranei (la masa profesorilor, separat de restul clericilor) și de vizita din vara precedentă, fără acordul episcopului, la expoziția mondială de la Viena²⁹. Concomitent, Congregația de Propaganda Fide îi acordă titlul de doctor în filozofie.

Trăiește, în toamna anului 1874, momentele solemne ale vieții oricărui cleric de rit oriental care îmbracă reverenda: căsătoria, în 27 decembrie (cu dispensă de timp, de vestiri și *fără zgomoț*), legământul sacerdotal, hirotonisirea și, mai puțin încântat, căutarea dificilă, imediat după sărbătorile Crăciunului, a unui *oficiu și beneficiu* parohial care să îi asigure existența³⁰. Cum se întâmplă de obicei în această vreme, soția, Paulina Șerbac, provine și ea dintr-o familie preotească, fiind fiica

²⁶ V. Lucaciu către Ministerul cultelor, Baia Mare, 31 august 1872: cere aprobarea a 300 fl. pentru călătoria la Roma: *Ibidem*, 1872-2839, f. 4; tot aici: aprobarea la 21 octombrie a banilor; chitanța de primire, datată Pesta, 2 noiembrie; o scrisoare de recomandare datată Gherla, 30 octombrie; o adeverință a Magistratului Baia Mare că învățătorul Mihai Lucaciu nu are altă avere în afara unei căscioare (házocska) grevate de datorii și că are o familie grea, de 7 membri.

²⁷ A. Barnabó către Consistoriul Gherla, Roma, 13 februarie 1873 și 25 martie 1874: *Ibidem*, 1873-777, 1874-1626.

²⁸ V. Lucaciu către Mihail Pavel, Gherla, 27 martie 1873 și 14 aprilie 1874: *Ibidem*, 1874-1706; referitor la șederea de două luni și jumătate a lui Lucaciu la Gherla, perioadă în care a fost cazat în Seminar, dar a fost primit, contra cost (40 fl.) *la masa superiorilor*. *Ibidem*, 1874-3992.

²⁹ V. Lucaciu către Mihail Pavel, Gherla, 14 aprilie 1874: *Ibidem*, 1874-1706;

³⁰ *Ibidem*, Prot. intrare-esire, 1874-5214-15.

parohului din Gherța Mică, Ioan Șerbac (1825-1900), viitor protopop oșan al Turțului. Îi va fi timp de 37 de ani, la bine și la rău, la bucurii și necazuri, făptura cea mai apropiată, mama iubitoare a celor patru copii ai săi, însoțitoarea nelipsită din sălile numeroaselor tribunale în care viitorul mare luptător național va fi târât, susținătoarea morală neasemuită în lungul război ecleziastic care va urma, gospodina trudnică și răbdătoare care poartă, zi de zi, pe umerii săi povara unei case grele, în timp ce soțul își îndeplinește obligațiile liturgice, sacramentale, pastorale, stă aplecat asupra mesei sale de lucru, își asumă responsabilități naționale în cele mai îndepărtate locuri. Trebuie menționat că ea va avea de la tatăl său pământuri, în Seini, desemnate cu termenul de *moșie*, fără să intre totuși în lista publică a proprietarilor mari cu peste 100 jug.³¹

Potrivit înzestrării sale native, studiilor romane, rarismului atunci titlu academic, ne-am aștepta să fie reținut la Episcopie, dar primește, în martie 1875, mica parohie vacantă, Sâncraiuul Eriului, izolată, pierdută de lume, de pe valea cu același nume³². Aflată într-un sat paritar româno-maghiar, ea avea la venirea lui Lucaciu 318 suflete, o bisericuță veche de lemn, o casă parohială de bârne în stare slabă, o casă cantorală de lemn, totodată și școală, unde un cantor bătrân transmitea în lunile de iarnă câte ceva din puțină sa știință de carte câtorva copii aflați în jurul lui. Enoriașii sunt și ei de cea mai umilă condiție socială: 7 capi de familie cu ceva pământ extravilan, 21 zilieri cu casă, 77 zilieri fără casă, angajați ai marilor latifundiați maghiari, deținători majoritari ai unui patrimoniu funciar altminteri foarte extins (5.315 jug.). Nu este totuși o enorie atât de dezolantă, de genul aceloră în care să lipsească până și prescura pentru îndeplinirea sacrificiului cristic, cum se întâmplă câteodată în unele cătune ardelen. În

³¹ A Iuga, *Vasile Lucaciu. Acte, documente, procese*, Baia Mare, 1940, p. 341. Fratele, Ioan Șerbac, deține în Potău 154 jug.: *Magyarországi gazdaczimtár*, Budapest, 1911, p. 666. În Seini intră în categoria marilor proprietari: biserica greco-catolică cu 149 jug. și Achim Vasile cu 154 jug.: *Ibidem*, p. 670.

³² Numirea ca administrator parohial, din 13 martie 1875: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1875-1283; cererile lui Lucaciu pentru marile parohii Meseșenii de Sus (cu 12 contracandidați) și Baia Sprie: *Ibidem*, 1875-1283, 2159.

comparație cu Transilvania istorică, parohul beneficiază aici de *congruă* – completarea până la 300 fl. anual a veniturilor sale din bugetul statal – , folosește o *porție canonică* mare, 21 jug., pământ de cea mai bună calitate, lucrat de credincioși; există pământuri aflate în folosința cantorului, iar biserica deține ea însăși o suprafață de 7 jug.³³. De altfel, scrie predecesorul noului venit, aceasta are toată înzestrarea liturgică cuvenită, iar ... *poporul e religios, ține sărbătorile, duminicile și posturile ... păzește biserica ... la Paști se mărturisește. Nu sunt*, continuă el, *oameni fără frica lui Dumnezeu, suduitori, desfrânați, divorțați*³⁴.

În liniile cele mai mari, acesta este locul în care tânărul preot trăiește începutul seren al vieții sale clericale: oficiază la altarul său prima liturghie, săvârșește primele sacramente – 24 botezuri, 17 înmormântări, 6 cununii, în 1877 –, rostește primele predici, celebrează cele dintâi sărbători ale Paștelui și Crăciunului, catechizează copiii satului. De la început cunoaște notabilitățile locale, curatorii și apoi, casă de casă, om de om, enoriașii cărora știe să le adreseze cuvintele cele mai potrivite. Înaintează de aici primele sale rapoarte oficiale despre mișcarea populației, starea bisericii, starea școlii și vede primele semne ale îndemnurilor sale pastorale: 160 mărturisiri în 1877, față de 21 în anul precedent, 37 de elevi față de 16 elevi la aceleași date, reparații edilitare, inventarierea bunurilor, trecerea impozitului pentru porția canonică de pe paroh asupra parohiei, proprietara de drept a acesteia, perspectiva numirii unui învățător calificat³⁵. Este, totodată, locul în care își înjgheabă o gospodărie, are bucuria nașterii primilor trei copii³⁶, ia parte alături de omologii de protopopiat la conferințele preoțești de primăvară și de toamnă, urmărește înfiorat evenimentele

³³ Lucaciuc către Episcopie, Sâncrai, 24 decembrie 1876: *Ibidem*, 1876-8717.

³⁴ Raportul viceprotopopului Eriului, Avram Dragoș (tatăl colegului din Roma al lui Lucaciuc) din 13 aprilie 1867: *Ibidem*, 1867-1079.

³⁵ Lucaciuc către Episcopie, Sâncrai, 31 decembrie 1877, 11 ianuarie 1878: *Ibidem*, 1878-1020, 1021, 1023. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato MDCCCLXXVII*, Szamosujvárinii, 1877, p. 141-142.

³⁶ Vasile Cicerone Virgiliu (n. 1876, decedat la 3 luni), Epaminonda (25 febr. 1877 - 29 iulie 1960), Maria Veturia (n. 1878): Viorel Câmpeanu, *Oameni și locuri din Sătmar*, Satu Mare, 2008, p. 87.

anului viforos 1877 al independenței statului român, se revoltă față de campania zgomotoasă de solidarizare cu Turcia a societății civile maghiare din orașele învecinate, resimte cutremurător dorința de a se pune în slujba neamului său, de a reacționa față de nedreptățile pe care acesta le suferea, de a se pune în legătură cu fruntașii naționali ai ținutului, animați de aceleași sentimente. Nu ne vom mira, așadar, să-l vedem în anul următor participând la adunarea generală a *Astrei* de la Șimleul Silvaniei, cunoscându-l aici pe George Barițiu, devenind, încurajat de el, cel mai zelos corespondent din marginile nord-vestice ale românimii, al ziarului acestuia, „Observatoriul”³⁷. Sunt primele manifestări ale vocației lui de militant național.

Peste toate acestea, îngustimea, monotonia, insignifianța regularităților clericale ale micului *oficiu parohial* Sâncrai, mai potrivit ca anexă parohială decât ca o enorie de sine stătătoare, rămân departe de așteptările, aptitudinile, aspirațiile, ambițiile titratului neopresbiter. *Loc de pedeapsă, purgatoriu*, îl numește el. Croit pentru un alt destin, îngropat într-un mic sat, izolat de lume, strâmtorat material, frânt în elanul marilor sale aspirații, stăpânit de dorința puternică de a se instrui, de a da un sens mai înalt vieții sale, de a-și lărgi sfera acțiunii, de a-și face cunoscut numele și vocea, întreprinde mereu demersuri la Gherla pentru un alt post. *Dorul de perfecțiune, voința rezolută de activitate pentru promovarea intereselor poporului și ale bisericii*, scrie el, *mă stimulează neîncetat a păși pe acel teren, unde să pot lucra conform pregătirii și justelor mele aspirații*³⁸. Vizează parohii vacante mari – Budești din Maramureș, Seini din Sătmăr, unde este cerut de două ori de înșiși credincioșii –, postul profesoral liber de teologie dogmatică de la Seminarul diecezan și cel de limba și literatura română de la Gimnaziul romano-catolic din Satu Mare³⁹, postul de preot militar la

³⁷ Grigore Ploșteanu, *Vasile Lucaciu și George Barițiu sau continuarea luptei pentru drepturi naționale a românilor transilvăneni*, în: „Satu Mare. Studii și comunicări”, 1975, p. 97-108.

³⁸ Vasile Lucaciu către Mihail Pavel, Sâncrai, 29 august 1878: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1878-4100, f. 3.

³⁹ Vasile Lucaciu către Mihail Pavel, Sâncrai, 16 martie, 29 august 1878: *Ibidem*, 1878-1753, 4100, f. 4; cererile parohiei Seini pentru Lucaciu: *Ibidem*, 1878-4513, 5323.

Comandamentul militar general din capitala maghiară și cel, bine plătit, de profesor supleant la Școala militară din Fiume. Cu succes, căci episcopul Mihail Pavel îl vede la sfârșitul păstoririi sale la Gherla cu cei mai buni ochii: primește, în octombrie 1878, postul de la gimnaziul sătmărean⁴⁰. Încep astfel anii frământați, opt la număr, ai experienței profesionale de la Satu Mare.

Satu Mare este în 1880, cu cei 20.053 locuitori ai săi, cel mai mare oraș al comitatului Sătmár, mult deasupra celorlalte trei centre urbane ale acestuia (Careiul, reședința acestei unități administrative, cu 12.523 de locuitori, Baia Mare cu 8.652 locuitori și Baia Sprie cu 5.758 locuitori)⁴¹, orașul cu cea mai puternică dezvoltare economică a ținutului, cu cel mai înalt ritm de creștere a populației (26,7% între 1890-1900 și 29,8% în deceniul următor), singurul dintre cele patru care și-a putut păstra, după 1876, statutul juridic vechi de oraș liber regesc, cu dreptul de a trimite un deputat propriu în parlament.

Puternic industrializat, Satu Mare este centrul economic al unui mare comitat, mult extins spre apus față de granițele județului actual omonim, comitat majoritar maghiar în partea sa vestică, majoritar românesc în cea estică, (per total: 56,7% maghiari, 37% români, 4% germani, 1,3% alții)⁴², locul spre care converg drumurile comerciale și legăturile de cale ferată din Nordul Ungariei, un foarte puternic focar școlar și cultural maghiar, reședința unei puternice episcopii romano-catolice. Înconjurat din toate părțile de sate românești, *izolat în marea amenințătoare a valahilor*, scrie monografia oficială din 1908 a Sătmărului⁴³, orașul avea o configurație etnică mult mai puțin favorabilă

⁴⁰ Actul de numire în calitate de catehet și profesor de limba română, emis de ministrul Trefort Ágoston la 31 decembrie 1878, nr. 32.544: *Ibidem*, 1895-3785, f. 50; el a fost ales dintre trei candidați propuși de episcopul Gherlei la 19 octombrie 1878, nr. 4957; actele de numire ca preot militar, din 9 iulie 1880, și ca profesor la Fiume, din 17 august 1880, posturi la care Lucaci a renunțat: *Ibidem*, 1880-3390 și 4177.

⁴¹ *Recensământul din 1880. Transilvania*. Coord. Traian Rotaru, Ed. Staff, 1997, p. 222, 274.

⁴² *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása [Recensământul din 1910 a țărilor Sfintei Coroane maghiare]*, VI, Budapeșt, 1920, p. 164.

⁴³ Borovszky Samu, *op. cit.*, p. 257.

acestora în comparație cu Baia Mare – 88,9% maghiari și, respectiv, 76,2% în 1900 –, un spirit exclusivist mai puternic, ambiții asimilatoare declarate și urmărite deschis, câștiguri de acest gen, într-adevăr, remarcabile. Cel puțin în privința rutenilor absorbția, începută pe cale naturală, în oraș și în comitat, încă din sec. al XVIII-lea, accelerată voit în veacul următor, este quasiintegrală, fără să fie deloc neglijabilă nici în privința șvabilor⁴⁴. Și nici a românilor: 985 (5%) în 1880 și 820 (2,55) în 1910, ceea ce face ca, în contextul unei foarte puternice urbanizări, ponderea maghiarilor să crească procentul între aceste date de la 88,9% la 95,4%⁴⁵. Se înțelege de la sine că evreii, 3.427 în 1890, îmbrățișează benevol, chiar entuziast limba maghiară

Concret, cum stau aici cei cca. o mie de români, vorbitori aproape toți de maghiară, spre care se îndreaptă acum Lucaciu în calitate de profesor ? Formează, bineînțeles, o parohie greco-catolică de sine stătătoare, dependentă de Episcopia Gherlei, aflată, la fel ca și Baia Mare, sub patronajul Magistratului orașenesc local și păstorită în această vreme de Ioan Marcu, totodată și protopop al tractului omonim, proeminent fruntaș român al zonei⁴⁶. O parohie cu mari probleme în fruntea căreia s-au aflat până în 1858, până la venirea eruditului pașoptist Petru Bran, aproape numai preoți ruteni care oficiau în slavonă și predica exclusiv în maghiară, parohie în care există o activă minoritate ruteană de limba maghiară⁴⁷, în care Magistratul maghiar

⁴⁴ Numărul rutenilor maghiarizați care și-au păstrat religia greco-catolică poate fi aproximat scăzând din totalul populației greco-catolice de 134.891 suflete a comitatului, în 1890, pe cel de 107.230 al românilor, ceea ce însemnează 27.661 de suflete. Se declară deschis ca rutenii în 1880, 881 persoane, în 1900, 231 și 81 în 1910; în oraș se declară ruteni 118 persoane (0,5%) în 1880 și 29 persoane (0,1%) în 1910. Nativii de limbă germană sunt în comitat, în 1890, în număr de 13.616 și de 5.041 în 1910; în oraș sunt, la aceleași date, 769 (4%) și 594 (1,7%): *A magyar szent korona ...*, 1910, p. 102-103, 116-117, 123.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 116-117.

⁴⁶ Livia Bacăru, *Ioan Marcu, o personalitate multilaterală a vieții culturale sătmărene din secolul trecut*, în: „Satu Mare. Studii și comunicări”, V-VII (1981-1982), p. 325-333.

⁴⁷ Potrivit conscrierii comisiei mixte instituite în 1851 în vederea separării de Munkacevo din cei 1.173 enoriași ai parohiei Sf. Apostoli Mihail și Gavril 688 vorbeau limba română, 180 ruteană și restul maghiara, vorbită de 88,4% dintre credincioși;

exercită după 1867 o influență foarte greu de contracarat. Cu atât mai nefastă pentru români, cu cât în oraș ființa și o parohie greco-catolică ruteană, dependentă de Munkacevo, quasitotal absorbită națiunii dominante, foarte zeloasă, asemeni tuturor noilor convertiți, în afirmarea noii sale identități lingvistice, foarte doritoare să elimine din biserică sa liturghia slavonă, unica manifestare publică a obârșiei ei. Ceea ce totuși nu se va putea face, *legal*, nici chiar în 1912, la înființarea episcopiei maghiare greco-catolice de Hajdúdorog, căreia Roma îi stabilea ca limbă de cult greaca veche. Ambele parohii, sediu fiecare a câte unui protopopiat, au biserică, preot, porțiune canonică, școală proprii.

Conștiința de sine a românilor începe să se revigoreze odată cu libertatea socială și proclamarea, în 1848, a principiului egalității naționale, cu instituirea episcopiei proprii de la Gherla, cu destinderea politică din anii liberalismului austriac, perioadă în care se fortifică școlile existente în satele din împrejurimi, se pun pe picioare altele noi, se oficiază liturghia și începe să se și predice în limba română în biserică din oraș (din trei în trei săptămâni), se introduce predarea ei în școala de aici, se fundează, în 1862, grație eforturilor *fericitului și neuitatului Petru Bran*, catedra de religie, limba și literatura română la liceul romano-catolic, ia naștere, datorită lui, o societate de lectură a elevilor români, încep să se țină conferințe anuale ale dascălilor din protopopiatul său, despre care raportează mândru superiorilor⁴⁸, încep să apară mici biblioteci școlare. Va fi primul care va semna amenințările pe care le aduce cu sine spiritul hegemonic al noului regim dualist, marcat de la început în Sătmar de intoleranță, exclusivism, asimilare lingvistică⁴⁹. Și primul care va fi sacrificat, pierzându-și în 1869

doreau să aparțină de Gherla 213 familii cu 893 suflete (78,39%), iar de Munkacevo 71 familii cu 247 suflete (21,60%). În parohia cu hramul Sf. Nicolae, cu 613 enoriași, care rămâne în vechea sa dependență canonică, 57 vorbesc ruteana, 217 româna, iar maghiara este vorbită de 575 de persoane: Viorel Ciubotă, Liuba Horvat, Mykhailo Delegan, *Biserica „Sfântul Nicolae” din Mintiu-Satu Mare: istorie și contemporaneitate*, I, Satu Mare-Ujgorod, 2010, p. 51.

⁴⁸Raportul privind conferința didactică din 15 august 1867; protocol conferință, 22 septembrie 1869; S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1867-2728; 1869-2735.

⁴⁹Rapoartele mari din 25 februarie și 16 noiembrie 1867: *Ibidem*. 1867-1423, 3461.

postul de paroh⁵⁰. Zelul inconfundabil al enoriașilor ruteni, dar și români maghiarizați, susținuți puternic din umbră de oficialitățile locale începe să își arate forța. Nu este nevoie să intrăm în toate complicațiile înverșunatului proces pentru destituirea sa⁵¹ și nici în dedesubturile desemnării de către Magistratul orășenesc maghiar a succesorului său, altminteri relativ bine plătit de acesta⁵², pentru a înțelege atmosfera locală în care și-a desfășurat Lucaciu munca profesorală.

1.2. Consacrare publicistică, afirmare politică: profesor la Satu Mare

*Suntem și voim a rămânea români
și ne vom apăra din rășputeri
de orice încercare de maghiarizare**

Gimnaziul mare regesc catolic din Satu Mare, înființat în 1636 de către arhiepiscopul de Strigoni, primat la Ungariei și cardinal, Pázmány Péter, vestitul dirigitor al contrareformei maghiare, marele recatolicizator al regiunii, gimnaziu reorganizat în 1852 după modelul general al celor

⁵⁰ Petru Bran își menține postul de profesor și catehet la gimnaziul romano-catolic, precum și acela de protopop până în octombrie 1876, când este internat, prin intervenția Magistratului orășenesc, într-un azil pentru alienați din Budapesta, unde moare în anul următor la 56 de ani: *Ibidem*, 1895-3785, f. 34. În anii școlari 1876-77 și 1877-78 locul lui de catehet și profesor este suplinat de doi colegi maghiari din bunăvoință colegială: *Ibidem*, f. 39

⁵¹ *Ibidem*, 1868-1189; 1869-1929; 1870-153, 808, 1396-7, 1567, 1931; 1872-809, 884, 3095.

⁵² În 1887 remunerația sa era de 1.400 fl. (700 fl. de la Magistrat, 440 fl. stola de la enoriași, 200 fl. arenda porțiunii canonice, 60 fl. pentru serviciile spirituale acordate deținuților greco-catolici): *Ibidem*, 1887-4050.

* Vasile Lucaciu, 4 iulie 1884.

opt clase, avea în 1878 un număr de 345 de *studenți*, între care 56 (16,2%) români greco-catolici. Potrivit programei de învățământ introduse după revoluție, cei 16 profesori ai săi – 11 de cîn bisericesc și 5 laici – predau: religia, limbile latină, greacă, germană, maghiară, istorie, filosofie, matematică și științe naturale⁵³. În 1862 se instituie, concomitent cu gimnaziile din Baia Mare și Sighet, o catedră de religie, literatură și limba română, aceasta fiind efectiv, alături de maghiară, chiar limbă de predare. *Dacă în careva dintre clase s-ar găsi chiar și numai doi elevi care nu ar poseda limba maghiară, explicațiile să se facă și în limba română*, stipula actul fondator⁵⁴. Primul titular al catedrei a fost, cum am văzut, neuitatul Petru Bran, cel care în contextul favorabil de dinaintea dualismului, ține în viață o societate de lectură a elevilor săi, pune pe picioare un comitet de ajutorare a acestora, încropește de la nimic o bibliotecă pe seama lor⁵⁵. Totul se schimbă radical începând din anul școlar 1866/1867, când se încheie *tirania limbii germane* și începe să apună steaua și celei a românilor.

În comparație cu Sâncraiu, Satu Mare, oricum era el, oferă cu totul alte perspective, șanse, oportunități unui intelectual cu înzestrarea, formația, ambiția lui Lucaciu. De la început își ia munca foarte în serios. Odată cu venirea lui, programa gimnaziului înscrie, an de an, pentru elevii greco-catolici 16 ore de religie și 16 de română, câte două-două pentru fiecare clasă, precizează temele de studiu, autorii și manualele folosite, anunță că la clasele mari predarea literaturii române se face după un curs propriu al profesorului. Sarcină deloc ușoară pentru un absolvent de teologie, sarcină căreia Lucaciu i se dăruiește cu toată generozitatea și energia proprii firii sale: citește mult, comandă și împrumută cărți, abonează ziare, se cufundă în bibliotecile orașului, cercetează biblioteca din Gherla, unde episcopul Mihail Pavel îi arată cea mai mare bunăvoință, îi apreciază meritele, îi oferă postul

⁵³ *A szatmári kath. kir. Főgymnasium 1878-79 évi értesítője* [Anuarul Gimnaziului regesc din Satu Mare al anului școlar 1878-79], Budapeșt, 1879, p. 34-42.

⁵⁴ Citatul din dispoziția Locumtenenței maghiare din 5 octombrie 1862, nr. 66.357 (emisă potrivit deciziei imperiale din 12 decembrie 1861, nr. 75.207), în: Borovszki Samu, *Szatmár-Németi, sz.kir. város* [Orașul liber regesc Satu Mare], Budapeșt, f.a., p. 87.

⁵⁵ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1867-2485, 1868-2252.

profesor⁵⁶, fără ca totuși să-i dea catedra vacantă de teologie dogmatică de la Seminar, acordată unui obscur preot local. Reia legătura cu Alexandru Roman, șeful catedrei de limba și literatura română de la universitatea din Budapesta, unde obține licența de profesor de latină și de română.

Darul nativ al vorbirii, dublat de elanul începutului, fac să apară rezultate care nu trec neobservate. Cu atât mai mult cu cât, alarmat de ceea ce vede în jurul său, se îngrijește și de viața spirituală a elevilor săi. Deoarece aceștia trebuiau să frecventeze în cursul săptămânii biserica romano-catolică, iar duminica biserica greco-catolică, unde predicile se țineau, de asemenea, exclusiv în maghiară, la un an după venire, Lucaciul cere și primește de la directorul gimnaziului aprobarea de a oficia cultul divin în *oratoriul* instituției, cere și primește pentru aceasta încuviințarea episcopului său, cere și primește de la Blaj cărțile cultice obligatorii⁵⁷, după care, înzestrat cu toate cele necesare, ca un adevărat duhovnic sufletesc, oficiază liturghia pentru cei pe care îi catehiza și îi învăța să își cunoască și să își iubească limba.

Dependent de încadrarea sa didactică, dornic, totodată, să schimbe statutul interimar al postului său (plătit cu 700 fl. anual din Fondul romano-catolic, administrat de stat) se înscrie ca student fără frecvență și susține examene la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din capitala Ungariei, în vederea unei licențe pentru limbile română și latină⁵⁸.

Climatul politic general în care Lucaciul își preia catedra este unul tensionat. Începe odată cu cotitura adusă de lunga guvernare a lui Tisza Kálmán (1875-1890), deschizătorul campaniei oficiale în stil mare de desăvârșire a statului național maghiar, prin transformarea Ungariei

⁵⁶ Lucaciul către Mihail Pavel, 10 august 1878: *Ibidem*, 1878-2046, f. 8-9.

⁵⁷ Lucaciul către Carolus Hohelein, 27 decembrie 1879; Hohelein către Szabó, 14 ianuarie 1880; Szabó către Vancea, 19 februarie 1880, decizia Consistoriului Blaj din 28 februarie, prin care se trimite lui Lucaciul, gratuit, câte un Liturghier, Evangheliar, Epistolar, Octoih mare, Penticostar, Orologier: *Ibidem*, 1880-1576.

⁵⁸ Corespondența Lucaciul – Alexandru Roman: Blaga Mihoc, *Vasile Lucaciul, militant pentru realizarea statului național unitar român. Contribuții documentare*, în: „Crisia”, IX(1979), p. 508-509.

multinaționale și multilingvistice în statul unei singure națiuni și a unei singure limbi. Era, cum se știe, compensația pe care marele partid liberal nou creat o dădea clasei conducătoare nobiliare maghiare, impregnată de naționalism, pentru abandonarea, în 1867, a idealului independenței statale. În timpul lui, Ministerul cultelor și învățământului public primește o foarte mare importanță politică, ca unul căruia îi revenea, nu doar misiunea firească de ridicare a nivelului de cultură al populației, ci și acela, poate chiar mai stăruiitor asumat, de a influența prin școală și biserică gândirea și simțirea mulțimilor nemaghiare aflate sub stăpânirea coroanei Sfântului Ștefan, spre a le încorpora, indestructibil, în final, cultural și lingvistic, națiunii dominante. Modelul german al lui Bismark față de polonezi era stimulat prin el însuși, dar, oricât de mare era diferența și aversiunea dintre liberalismul Ungariei și autocrația Rusiei, nu lipsesc nici sugestiile din această direcție. Cel puțin potrivit acuzelor celor mai radicali oponenți ai regimului. Pornea, astfel, deschis cu toate puterile forurilor centrale și locale de conducere, ale societății civile, ale presei politica nefastă, obsesivă, crescândă, nu într-un totu iluzorie, de absorbție treptată a națiunilor nemaghiare – majoritare numeric în cadrul statului până în 1900: 58,5% în 1850, 51,4% în 1890, dar numai 45,5% în 1910, fără Croația⁵⁹ – care va duce, în conjunctura deosebită a anului 1918, la prăbușirea lui. Politică cu cât mai dură cu cât se coboară pe scara ierarhiei administrative, politică care afecta în cel mai înalt grad și pe cei 2.600.000 de români, 17,1% din totalul populației, cea mai mare minoritate națională a Ungariei⁶⁰.

Într-adevăr, abia că se liniștesc valurile primelor inițiative opresive la adresa lor ale noului guvern – desființarea districtelor Năsăudului, Chioarului, Zarandului, obligativitatea folosirii exclusive a limbii maghiare în administrația comunelor, interzicerea strictă a utilizării în școli a vechilor manuale de istorie și geografie, a comemorării la Blaj a zilei de 3/15 mai 1848, a expunerii publice a tricolorului românesc, desființarea comitetelor de colecte pentru răniții războiului de independență a României, procesele de presă – că se adoptă, la

⁵⁹ *Magyarország története, 6/2, 1848-1849*, Budapeșt, 1979, p. 1149.

⁶⁰ *Ibidem*.

Începutul anului 1879, cunoscuta lege Trefort privind obligativitatea predării limbii maghiare în școlile elementare. Cerință în sine absolut normală, judecând după criteriile actuale, însă ponderea exorbitantă care i se dă (13-20½ ore pe săptămână), termenele stricte impuse pentru aplicare, pedepsele care devin posibile, mergând până la desființarea unei școli după trei avertismente prealabile, schimbă în mod radical situația. A și fost numită de la început *legea maghiarizării*, iar protestele împotriva ei culminează cu memoriile mitropoliților de la Sibiu și Blaj, prezentate, separat, împăratului de la Viena. Se pregătește *asaltul decisiv* asupra școlii noastre, izbucnesc ziarele românești, pledând într-un glas pentru unirea forțelor și exprimând în același timp voința de rezistență, încredere în forțele proprii, credința nestrămutată în viitorul națiunii. *Pe români*, exclamă acum George Barițiu, *numai atunci îi veți putea maghiariza când veți schimba tricolorul aceluia arc ceresc pe care îl numim curcubeu cu tricolorul unguresc [...]. Valurile înfuriate ale diluviului maghiarizării vor trece, iar Carpații vor rămâne aceea ce au fost în decurs de secole și ce sunt și astăzi ... fortărețele și leagănul românismului*⁶¹. Cuvinte puternice căroră Lucaciu, entuziast, perseverent, prodigios corespondent al magistrului de la Sibiu, va ști să le dea curs.

Comandamentul puterii centrale de omogenizare lingvistică a țării incită spiritul exclusivist la nivelul comitatelor. Cazul Sătmăruului cu preoții săi *de ruși unguriți*, este edificator. Schimbările care încep să se producă aici privesc biserica și școala și pornesc, deloc surprinzător, după antecedentele existente, din partea unei minorități a enoriașilor parohiei românești Satu Mare, de la acei *fii răătăciți ai națiunii, oi pierdute de turmă*, cum îi numesc contemporanii, vorbitori cu precădere a maghiarei. O parohie unde, timp de două generații, școala, biserica – în care predicile duminicale erau ținute în maghiară –, contactul permanent cu autoritățile și populația majoritară, căsătoriile mixte cu rutenii asimilați, interesul imediat al reușitei sociale au făcut să apară familii ai căror tineri, odată cu limba, își pierd simțământul apartenenței

⁶¹ *Paroxisme și iluziunile șovinismului maghiar*. „Observatorul”, II(1879), nr. 47 din 13/25 iunie.

etnice originare, se lasă purtați de curentul general oficial, țin să-și afirme public noua identitate. Concret, este vorba despre faptul că la începutul anului 1879 o așa-zisă adunare generală parohială, constituită din 37 tineri capi de familie, a hotărât instituirea limbii maghiare ca *limbă a altarului* în locul limbii române, folosită exclusiv până atunci pentru oficierea liturghiei. Concomitent, se preconizează reducerea în viitor a ponderii ei în școala confesională locală. A fost întocmit, totodată, un mare act justificativ, a fost trimisă o delegație la episcopia din Gherla, *pentru comunicarea* deciziei, se alege în funcția de curator prim un maghiar romano-catolic, se schimbă unii dintre curatorii și membrii consiliului bisericesc, se întocmesc în acest spirit statute ale parohiei, inexistente până atunci⁶². Faptul, extrem de șocant pentru opinia publică, primul de acest fel în istoria bisericii greco-catolice a ținutului, nu poate fi disociat de puseul naționalist guvernamental și nici de un impuls subteran venit din partea magistratului local, patronul foarte bogat, dar în același timp obstructiv al parohiei românești. Semnificativ, concomitent cu ce se întâmplă în Satu Mare, vicecomitele român al Maramureșului învecinat aduna cu mare sârg semnături ale conaționalilor săi pentru susținerea adoptării legii școlare Trefort⁶³.

Reacția de respingere a mării majorități a credincioșilor români sătmăreni nu se lasă mult așteptată: la 1 februarie ei se pronunță pentru menținerea limbii lor ca limbă a cultului divin și cer episcopului să dispună introducerea ei, cel puțin alternativ, și ca limbă a predicăției. *Fiindcă această biserică este de origine și de drept română, scriu ei ..., fiindcă majoritatea absolută a populațiunei știe și vorbește limba dulce românească, dorim ca să auzim învățătura evanghelică și din catedra acestei biserici române în limba română (cel puțin alternativ) ... conform egalității, conform caracterului de drept al bisericii, conform dorinței noastre juste*⁶⁴. Unul dintre semnarii actului și, totodată,

⁶² Protocolul adunării parohiale din 27 decembrie 1878, informații despre deciziile similare din 26 ianuarie 1879: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1880-1229, f. 9-13.

⁶³ „Observatorul”, II(1879), nr. 20 din 5/17 martie.

⁶⁴ Textul în: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1880-1229, f. 3-5.

redactorul lui era Vasile Lucaciu. Un act solemn, intitulat *Protest*, înaintat Episcopiei în septembrie, urgenta intervenția acesteia⁶⁵.

Ceea ce nu se întâmpla totuși decât la un an de la eveniment, când – după ce este verificată autenticitatea semnăturilor actelor părților opoente din Satu Mare, după ce se trimite o comisie de anchetă la fața locului, după ce cazul este supus cercetării aprofundate a profesorului de teologie al Seminarului diecezan⁶⁶ – Consistoriul episcopal anulează hotărârea în cauză. Stabilirea limbii liturgice a unei biserici, declară canonicii, nu este de competența unei adunări de laici, cum nu este nici de cea a Episcopiei, și nici de cea a congresului catolic maghiar, ci, potrivit canoanelor tridentine, este o prerogativă exclusivă a pontifilor romani. Or, întrucât bula fondatoare a Sfântului Scaun din noiembrie 1853, *Ad Apostolicam Sedem*, enunța limba română ca limbă de cult a diezei Gherlei, aceasta va rămâne și în continuare în parohia română din Satu Mare singura limbă a liturghiei. De altminteri, maghiara nici nu se numără între cele cinci limbi liturgice ale bisericilor greco-catolice: greaca, paleoslava, româna, armeană și ebraica (în dialectul sirian, caldeic, copt și abisinian). Este dureros, continuă ei, că folosirea limbii române s-a redus atât de mult în parohia română din Satu Mare, astfel încât este imperios necesar ca ea *să poată fi învățată în școală*. Cât privește predicile, acestea se vor rosti *în limba care este mai înțeleasă de popor*, cu recomandarea ca ... *după timp și împrejurări să se țină și românește*. Se ordonă lui Ioan Marcu, parohul și protopopul locului, să fie cu cel mai mare tact, prudență și cumpănire în aplicarea dispoziției⁶⁷.

Între timp, chestiunea, deloc marginală în sine, depășește sfera îngustă, silențioasă, discretă ecleziastică, agită puternic lumea laică, primește o fulminantă încărcătură simbolică. Cel care o aduce în arena publică, care pune în alertă principalele ziare românești este protopopul Ioan Marcu, secondat îndeaproape de tânărul Lucaciu. Pornește din Sătmăr un adevărat torent de corespondențe și articole care expun

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Raportul comisarului episcopal, Alexandru Erdős din 29 octombrie 1879; referatul profesorului Atanasie Demian din 26 februarie 1880: *Ibidem*, f. 13-14, 15-18.

⁶⁷ Decizia consistorială din 6 martie 1880: *Ibidem*, f. 3-5.

publicului larg situația, atenționează asupra gravității ei, ca precedent pentru viitor, îi scrutează cauzele, prezintă expedientele momentului, iau în calcul remedii de perspectivă⁶⁸. Este uimitor cât de acut conștientizează noul profesor sătmărean pericolul în care se găseau ai săi, cât de clară, convingătoare și curajoasă este de la început vocea lui, cât de des se va face ea auzită de acum înainte în presă. Venind din partea unui om al bisericii, ea se ascunde sub diverse pseudonime, dar rămâne întotdeauna inconfundabilă. Îndrăzneala, atributul temperamentului său vulcanic, este nota ei principală. *Cerule înalt*, răbufnește el în „Observatoriul” din Sibiu al lui George Barițiu, cum să se roage oamenii lui Dumnezeu într-o limbă care nu e cea a mamelor lor, cum să se transforme sfântul altar într-un obiect al unor aranjamente subterane, cum de s-a putut ajunge aici, unde sunt preoții, unde e episcopul diecezei, unde e mitropolitul Provinciei unite românești⁶⁹. Era doar începutul. Recunoaștem fără greș în aceste cuvinte pe viitorul mare memorandist, luptătorul înăscut care îndrăznește să ridice din nou stindardul românesc în Sătmăr, își face intrarea în mișcarea națională, își face cunoscut numele în cercul conducerii acesteia, își deschide aripile, peste toate îngrădirile inerente condiției sale clericale, în presa politică.

Cu atât mai mare este publicitatea pe care și-o face în sfera editorială, cu atât mai mult se face cunoscut pe această cale în rândurile clerului greco-catolic. Pe urmele lecturilor pentru doctoratul său roman, a celor pentru calificarea didactică, a interesului intelectual imediat, a gândirii sale intens speculative, citește cu nesaț filosofie, deopotrivă modernă și contemporană, seculară și bisericească, germană și italiană, aprofundează domeniul eclesiastic, asimilează, își

⁶⁸ *Să salvăm pe sătmăreni*. „Gazeta Transilvaniei”, XLIII(19880), nr. 9 din 31 ianuarie/12 februarie; *Lupta sătmărenilor*. *Ibidem*, nr. 13 din 14/26 februarie; *Din comitatul Satu Mare*. *Ibidem*, nr. 18 din 2/14 martie; *Iarăși proiectul legii de maghiarizare*: „Observatoriul”, II(1879), nr. 24 din 24 martie/5 aprilie; *Tot proiectul de maghiarizare*. *Ibidem*, nr. 26 din 12/31 aprilie; *Din comitatul Sătmăr*. *Ibidem*, nr. 28 din 7/19 aprilie.

⁶⁹ *Ibidem*, V(1882), nr. 54 din 10/22 iulie. Cf. și Grigore Ploșteanu, *Vasile Lucaciu și George Barițiu sau continuarea luptei pentru drepturi naționale a românilor transilvăneni*, în: *Satu Mare. Studii și comunicări*, 1975, p. 97-108.

formează puncte de vedere sigure, popularizează ceea ce știe. Încă în 1880 pregătește pentru tipar compilația intitulată *Instituțiuni filosofice*, Partea I, *Logica*, întocmită, cum se vede chiar din titlu⁷⁰, prin rezumarea unor mari autori catolici contemporani, italieni și germani, op apărut în anul următor, pentru care cere și primește, prin intermediul prefectului Propagandei Fide, Giovanni Simeoni, binecuvântarea papei, op pe care, la cererea sa, episcopul Szabó îl va recomanda călduros clerului său⁷¹. Este urmat de alte două volume, *Metafizica* și *Filosofia morală*, într-o cadență alertă, rezultat al muncii asidue, al voinței afirmării publice, a ușurinței deosebite a scrisului, proprii lui întreaga viață. Toate trei vor fi publicate în fascicule, pentru a fi mai ușor accesibile cititorilor. Dă, de asemenea, publicității o carte de rugăciuni, dedicată în cuvinte emoționante mamei lui, decedată tânără în timpul studenției lui la Roma⁷².

Avem acum în față statura impunătoare a unui intelectual erudit și poliglot, cu un orizont al cunoașterii foarte larg, la curent cu marile desfășurări din lumea înaltă a bisericii catolice căreia îi aparținea, foarte atent la evoluțiile politice ale țării în care trăia, îngrozit de factura tot mai exclusivistă a vieții ei publice, confruntat la tot pasul cu manifestările cotidiene ale acesteia. Realități resimțite lăuntric extrem de dureros, chiar dacă, personal, era un om realizat social: licențiat universitar, Doctor Philosophiae Romanus, salariat de stat, autor, tată a patru copii,

⁷⁰ *Instituțiuni filosofice, prelucrate de dr. Vasiliu Lucaciu, profesor de religiunea gr. catolică și de limba și literatura română la Gimnaziul superior de stat din Satu Mare. Cartea primă: Logica, Satu Mare, 1881. Cartea a doua: Metafizica, Satu Mare, 1882. Cartea a treia. Filosofia morală, Satu Mare, 1884. Cf.: D. Radosav, Premize teoretice ale gândirii social-politice a lui Vasile Lucaciu, 1852-1922, în „Geneze”, Satu Mare, 1977; Idem, Conceptul de libertate la Vasile Lucaciu, 1852-1922, Ibidem.*

⁷¹ Circulariul episcopului Szabó din 10 ianuarie 1881: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1881-119.

⁷² *Pietatea. Carte de rogațiuni, prelucrată din cărțile rituale ale bisericii greco-catolice și după autori aprobați, de Dr. Vasiliu Lucaciu, Satu Mare, 1882. Dedicajia: Dulce mamă ! Tu m-ai învățat mai întâi să mă rog și cum să mă rog lui D-zeu; în iubirea ta curată, sinceră și dezinteresată am simțit pentru prima dată că suntem nemuritori în Dumnezeu. Fie, dară, dedicate memoriei tale aceste pagini, prin fiul tău, carele din această vale de lacrimi [i]ți tramite o salutare pie. Nu mă uita, pân[ă] la revedere.*

proprietar de casă (str. Ferdinand nr. 29, începând din mai 1883). Citadin cu o remarcabilă prestanță naturală și o prezență luminoasă, în care trăiește personalitatea unui fruntaș român, atașat trup și suflet comunității sale naționale, mândru de etnia lui, frământat puternic de starea ei, încadrat pe plan local în apărarea drepturilor sale, conectat efortului politic general prin corespondențele trimise presei, membru, împreună cu soția, al *Astrei*. Totodată, un tânăr preot cu darul strălucit al vorbirii, care participă la evenimentele religioase deosebite ale zonei, ține predici la sfințiri de biserici, se bucură de încrederea și aprecierea episcopului său, impune respect omologilor săi romano-catolici atât de numeroși în oraș, întreține relații cordiale cu unii dintre aceștia, învață de la ei.

În acest mediu se familiarizează și se introduce Lucaciu în sistemul specific prin care clerul catolic maghiar își susținea publicațiile proprii, acela al oficerii unor liturghii particulare, contra cost, fie comandate de credincioși în viață pentru izbăvirea sufletelor lor, fie dispuse și achitate testamentar cu ani, decenii, secole în urmă. Este vorba despre așa numitele *intențiuni missale*, comenzi pentru misse, aflate cu miile la dispoziția unor dieceze, parohii, abații din lumea catolică germană, comenzi care, depășind cantitativ clerul local, erau redistribuite, la cerere, alături de *stipendiile* aferente, altor slujitori ai altarului. De regulă, transferul se făcea prin intermediul episcopilor ale căror publicații erau trimise preoților oficianți în schimbul prestației lor liturgice. Se acordă însă și solicitanților individuali de încredere, certificați oficial, Lucaciu fiind unul dintre ei, primul sacerdot român unit care se adresează unor înalte foruri ecleziastice occidentale în vederea publicării fasciculelor lucrării *Instituțiuni filosofice*. Cu foarte mare succes.

Erudiția nu exclude în cazul lui un viguros simț practic. Înarmat cu trei *litterae testimoniales*, succesive, din partea ierarhului său⁷³, favorizat de benedicțiunea pontificală care îi fusese acordată, de puterea persuasiunii, de insistență, obține un număr enorm de comenzi liturgice, pe care, excelent organizator, le redistribuie unei rețele de

⁷³ Împuternicirile din 25 decembrie 1880, 18 aprilie 1881 și 30 octombrie 1882: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1880-6662, 1881-2509, 1882-5881.

900-1.300 de preoți prenumerați, recrutați din întreaga Provincie mitropolitană, foarte bucuroși în strâmtorarea lor materială să ajungă pe această cale în posesia unei cărți. Cu titlu de exemplu, pentru a vedea cât de departe se merge, poate fi menționată comanda din 1881, care nu este cea mai mare, a Ordinariatului episcopal elvețian din St. Pölten pentru 9.000 de misse, în valoare de 1.890 fl., pentru care Gherla îi acorda un gir necondiționat⁷⁴. Gestionarea impunea la un asemenea nivel o nesfârșită corespondență, evidențe extrem de riguroase, greu de ținut la zi, ca să nu mai vorbim despre diferențele posibile între prețurile de comandă și cele ale oficierilor efective. Ultimele două împuterniciri de acest gen îi vor fi acordate lui Lucaciu în 1884 și 1888 în vederea construcției școlii din localitatea Seini și, respectiv, acoperirea unei părți a cheltuielilor edificării monumentalei bisericii din Șișești⁷⁵, după care întreaga acțiune este sistată în mijlocul unei teribile furtuni din care inițiatorul, nu într-un totu nevinovat, va avea mult de pățimit. Până atunci însă el se bucură de concursul superiorilor săi, foarte necesar lui în tensiunea tot mai puternică care se creează în Satu Mare.

Într-adevăr, tentativa instituirii liturghiei maghiare a fost doar prologul a ceea ce va urma. Tonul care se dă de sus se receptează aici cu o adevărată feroare. Cu atât mai mare cu cât unificarea, în 1881, la Sibiu a Partidului Național al românilor transilvăneni cu cel al bănățenilor și revendicarea programatică a autonomiei Transilvaniei pun pe jar presa locală maghiară. Cele trei ziare existente se întrec în a face dezvăluiri privind agitațiile subversive, iredentiste ale românilor, în a sublinia nocivitatea lor, în a cere să se adopte măsuri. Se deplânge amarnic colcăiala românească din rândurile elevilor liceului romano-catolic, considerată intolerabilă într-un oraș maghiar. În acest context, încă în 1882, cu trei ani înaintea apariției temutei asociații clujene EMKE, se constituie în Satu Mare societatea *Széchenyi*, cu

⁷⁴ Cf. Anexa nr. 1.

⁷⁵ Cererea din 8 noiembrie 1884 a lui Alexe Berinde, paroh în Seini, pentru acordarea unei împuterniciri episcopale pe seama lui Lucaciu; S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1884-6386; aprobarea din 11 noiembrie 1884: *Ibidem*, Prot. Consist., 1884-6386; aprobarea cererii din 3 august 1888 a lui Lucaciu pentru biserica din Șișești: *Ibidem*, 1888-5131.

scopul, declarat deschis, de a extinde cunoașterea limbii statului la toți locuitorii Sătmărilor. Până la cel din urmă cătun, până la cel din urmă om, dacă se va putea. Trebuiau, ca atare, contracarați, supravegheați, eliminați contestatarii, tulburătorii liniștii publice, agitatorii din umbră ai masei țărănești valahe, altminteri pe deplin mulțumită cu viața ei, pașnică, ascultătoare, maleabilă. Pusă sub președinția de onoare a episcopului catolic local, Schlauch Lörincz, viitor cardinal, viitor conducător al episcopatului catolic maghiar, renumit orator bisericesc și laic, bucurându-se de concursul întregului corp funcționăresc și al presei, finanțată generos din bugetul administrației – 14.000-15.000 fl. anual, reprezentând $\frac{3}{4}$ din adaosul comitatens cultural de 1%⁷⁶ – societatea se va dovedi în timp foarte activă: acordă în satele românești premii pentru învățătorii care se disting în predarea limbii maghiare, deschide grădinițe, cercuri de lectură, biblioteci școlare, biblioteci ambulatorii, cercuri serale de alfabetizare, organizează întruniri, conferințe, serbări etc. Dar unul din primele sale obiective, cel dintâi realizat, era suprimarea catedrei de limba română, cerută public, fără menajamente, chiar de la început. Se ținea însă mult mai departe.

Stăpânirea, scrie în „Observatoriul” titularul catedrei, a emis o comandă de luptă pe toată linia împotriva românilor sătmăreni. Formulează la rândul lui și dă publicității în numele conaționalilor săi o declarație a rezistenței. Vrem, scrie Lucaciu, să trăim în bună înțelegere cu compatrioții maghiari, dar vrem în același timp să se știe că ... *suntem și voim a rămânea români și ne vom apăra din rășputeri de orice încercare de maghiarizare*. Contribuim, continuă el, cu dările și recruții noștri la susținerea țării și dorim ca beneficiile ei să nu mai fie monopolul intangibil al națiunii dominante, ci să revină tuturor comunităților naționale, proporțional cu aportul fiecăreia la susținerea statului. Iar, fiindcă bunăstarea patriei comune nu constă în uzul unei singure limbi, fiindcă societatea *Széchenyi* vede în noi dușmani ai patriei comune, fiindcă ne calomniază public ... *îi negăm dreptul de existență și ne declarăm că totdeauna și pe toate terenurile vom sta cu puterea morală spre a o combate în tendințele sale de a desnaționaliza*

⁷⁶ Borovszki Samu, *Szatmár-Némeli*, ..., p. 295.

pe români și o considerăm de inimica culturii române. Încheie reproducând cunoscutele cuvinte ale cronicarului Bonfinius privind atașamentul românilor față de limba lor, prețuită mai mult decât viața: *Valachi autem plus pro linguae, quam pro vitae incolumitate certasse videntur. Mai bine moartea decât desnaționalizare ! Unul pentru toți și toți pentru unul !*⁷⁷.

Nu este singur. Printr-o reacție naturală firească ai săi încep și ei să strângă rândurile. Cei capabili să răspundă sunt, în lipsa unei păтури mijlocii orășenești proprii, aproape exclusiv modeștii *onoraționi* din mediul rural. Există în cele 305 localități ale Sătmarului (în extensiunea lui de dinainte de 1918) un număr de 116 preoți uniți români, organizați în 13 protopopiate (7 aparținătoare episcopiei Orăzii, 6 celei a Gherlei) cu o situație materială acceptabilă, unii chiar bună⁷⁸, cu o majoritate cu sentimente românești, chiar dacă formația școlară și instrucția teologică a tuturor era maghiară, fie de la seminarul romano-catolic din Oradea, fie de la cel greco-catolic de la Munkacevo. Nu ne putem aștepta însă la foarte mult de la ei; se întâlnesc rar – conferințele protopopiale de primăvară și de toamnă se introduc aici abia în 1882 –, iar preoția, fără să excludă canonic civismul, îl repudiază. Își spune, de asemenea, cuvântul teama de a se *strica* cu maimarii maghiari ai locurilor în care trăiesc, interesul de a le căuta bunăvoința, relațiile familiale, conviețuirea cotidiană, îndatoririle legate de educația școlară a copiilor – obligatorie în familiile preoțești –, inerția. Puțini, așadar, în primul rând unii dintre protopopi, au curajul unei angajări politice deschise. Deși marea majoritate a *popilor* români, scrie un raport oficial sățmărean, nu sunt înregimentați nici măcar cultural ca membri ai

⁷⁷ Titlul incendiar de *Manifest* pe care Lucaciu l-a dat textului său a fost înlocuit de George Barițiu, redactorul ziarului, cu titlul, acceptabil pentru cenzură: *Reflexiuni la insultele unor critici maghiari și la încercările lor de maghiarizare în comitatul Sătmăreului*. „Observatorul”, V(1882), nr. 54 din 10/22 iulie.

⁷⁸ Spre deosebire de Transilvania istorică, preoții greco-catolici din Ungaria beneficiau încă din 1831 de așa-numita *congrua* prin care li se completau veniturile parohiale până la suma de 300 fl. anual din Fondul religios maghiar. În Transilvania istorică salarizarea bugetară parțială, *congrua*, se introduce pentru clerul ortodox în 1898, iar pentru cel unit în 1909.

Astrei, mulți au legături cu cei din Transilvania, de unde primesc indemnuri, astfel încât nu se poate avea încredere în ei. Cu certitudine, însă, o fracțiune a lor, continuă actul, ar putea fi încorporată vieții sociale și politice maghiare⁷⁹.

La un nivel social inferior în toate privințele, se situează învățătorii școlilor confesionale cu limba de predare română – 116 în 1884, alături de 36 școli greco-catolice bilingve româno-maghiare⁸⁰ – ai căror directori sunt preoții parohiilor respective, ai căror inspectori sunt protopopii celor din urmă, dar supuși și controlului inspectorului școlar de stat al comitatului. Cum s-ar putea manifesta sărmanii dascăli în viața publică, sub raport național, altfel decât superiorii de care depind ? În afara acestora, aflăm și dintre români în fiecare oraș sau oppidum câte unul sau chiar doi-trei avocați pledanți, politicienii prin excelență ai tuturor timpurilor, independenți material, cărora li se adaugă câțiva proprietari funciari – între care singur Gavril Barbul, cumnatul lui Lucaciu, este de calibru mai mare – câțiva funcționari de bancă, câțiva dintre puținii notari români care, deși strâns supravegheați de pretorii maghiari (*solgăbirăi*), ajută din umbră sau cel puțin închid ochii atunci când trebuie.

Pe acest sol sărac, în pofida tuturor adversităților, iau ființă, cu un pas mai târziu decât în alte zone, primele alcătuiri colective românești cu caracter profesional, social, cultural: *Reuniunea învățătorilor români din Sătmăre* (1881), o letargică *Societate a femeilor române*, amândouă avându-l ca secretar pe Lucaciu, un *Despărțământ* al *Astrei* (1898).

⁷⁹ Kristóffy Lószef către Tisza István, Carei, 3 decembrie 1904: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában [Documente privind istoria problemei naționale din Ungaria în timpul dualismului]*, red. Kemény G. Gábor, IV, Budapeșt, 1964, p. 132 (În continuare: *Iratok ...*). În 1908 din 3.279 de preoți români membri ai *Astrei*, erau doar 600 – nici unul dintre cei 7 ierarhi – iar din cei 3.327 de învățători români fac parte din *Astra* abia 91: I. Russu Șirianu, *Românii de peste Carpați*, București, 1908, p. 81; „Revista Bistriței”, 1908, nr. 31 din 2/15 august.

⁸⁰ *A vallás és közoktatásügyi m. kir. Miniszternek a közoktatás állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett tizennegyedik jelentése, 1883/4 [Al 14-lea raport al Ministerului cultelor și învățământului înaintat parlamentului, privind starea învățământului public]*, Budapeșt, 1885, p. 156-157. Este de menționat că existau în comitat și 20 de școli greco-catolice rutene cu limba de predare maghiară.

Amintim că în 1880 un grup de intelectuali, în frunte cu protopopul Ioan Marcu, fac cunoscută Academiei din București opțiunea lor pentru ortografierea etimologică a limbii române⁸¹, că Memorialul din 1882 se bucură aici de o puternică susținere, iar în anul următor Lucaciu face intense preparative pentru editarea unui ziar⁸². Este relativ alertă, dar abia spre sfârșitul veacului, mișcarea asociativă de tip bancar, finalizată cu câteva asociații de credit: *Perșeiul* (Pușculița), la Chiuzbaia, *Sătmăreana* (Seini), *Chioreana* (Șomcuta Mate), *Aurora* (Baia Mare), *Răureana* (Copalnic-Mănăstur).

Intră vivace și în arena politică. Suntem surprinși să vedem că în 1881, an electoral, și prin urmare extrem de agitat, alegătorii români se întrunesc într-o impozantă adunare la Satu Mare și, potrivit schemei de funcționare a P.N.R., își constituie comitete electorale proprii în toate cele 6 circumscripții electorale din partea estică a comitatului în care ei formau majoritatea populației. Sunt desemnate în cadrul acestora 48 de persoane, al căror statut social, tipic pentru militanții politici români, merită cunoscut: 18 preoți, 9 avocați, 7 protopopi, 3 pretori, 3 notari sătești, 3 proprietari funciari, 2 profesori gimnaziali, un judecător adjunct, un executor judiciar și un *oficiant comitatens*. Se alege, totodată, un comitet electoral comitatens și se stabilesc delegații Sătmarului la conferința generală de la Sibiu a P.N.R.⁸³. Lucaciu, unul dintre aleșii circumscripției Satu Mare, relatează „Gazetei Transilvaniei”: *S-a pus fundamentul tare pe care, în înțelegere și cu energie, se va zidi edificiul aspirațiunilor noastre legale ... voim a fi sprijinatorii învăpăiați și sinceri ai poporului român, delăsat și aruncat pradă uneltirilor meschine ale guvernului. Cu curajul strămoșesc în piepturile noastre vom ajunge la limanul dorit, cu armele solidarității vom lupta cu succes*⁸⁴. Un ton retoric, inerent oarecum atașamentului său identitar pasional și

⁸¹ *Declarațiunea inteligenței române din comitatul Sătmăr în cauza dezvoltării limbii și a ortografiei limbii române*, în: *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru formarea statului unitar român. Documente 1848-1918*, București, 1989, p. 195-196.

⁸² Grigore Ploșteanu, *op. cit.*, p. 163.

⁸³ Lista celor 48 în „Gazeta Transilvaniei”, XLIV(1881), nr. 42 din 21/9 aprilie; lista delegaților pentru Sibiu: *Ibidem*, nr. 46 din 3 mai/21 iunie.

⁸⁴ *Solidaritatea sătmărenilor: Ibidem*.

omniprezent în spațiul public al vremii, dar în același timp bucuria puternică în fața primei repleții în ei înșiși a românilor sătmăreni, majoritari, sat de sat, în toată partea răsăriteană a comitatului, sentimentul profund al integrării lor în efortul general al comunității naționale proprii, convingerea că vor reuși pe această cale să schimbe mersul lucrurilor.

Ceea ce nu se întâmplă. Dimpotrivă, relansarea în 1881 la Sibiu a lozincii autonomiei Transilvaniei, prin care 2.600.000 români, 17,1% din populația Ungariei, contestau practic însăși legitimitatea constituționalității ei statale, accentuează înflăcăările naționaliste. Cu deosebire în anii trienali ai alegerilor parlamentare, cu o miză foarte mare, acestea invadează presa maghiară din Transilvania, domină întrunirile forurilor colective de conducere comitatense, municipale și orășenești, reduc la tăcere vocile moderației, întrețin resentimentele, încurajează manifestările deschise cotidiene ale intoleranței. Toți cei care se recunosc în viața politică ca români sunt priviți ca oameni periculoși, daco-români, iredentiști, trădători. Încep să se audă pe străzile unor orașe admonestări jignitoare la adresa celor care se foloseau de limba lor, apar în curând răbufniri colective de sfidare și de adversitate, asupra cărora forțele de ordine de cele mai multe ori închid ochii.

La rândul ei, presa românească răspunde cu curaj. Număr de număr, „Gazeta Transilvaniei” de la Brașov și „Observatoriul” din Sibiu denunță încălcarea sistematică a legii din 1868 a naționalităților privind folosirea limbii române în administrație și justiție, inechitatea strigătoare la cer a legii electorale cu prevederi mai restrictive pentru Transilvania, privarea absolută a școlilor cu limba de predare română de finanțarea bugetară, represiunea judiciară a presei, încălcarea autonomiei bisericilor, inechitatea repartizării oportunităților de dezvoltare, maghiarizarea, etc. S-a mers prea departe și prea adânc, conchid ele, cu monopolul controlului politic maghiar, cu concentrarea tuturor beneficiilor statului – funcții administrative, judiciare, militare, școlare, investiții culturale, știință, artă, subvenții economice, comerț, servicii – în mâinile națiunii dominante, cu fixația absorbției naționale, transformată în politică de stat. Într-o parte, controlul politic efectiv, de la nivelul parlamentului până la ultima comună, monopolul tezaurului public,

binefacerile uriașei înfloriri a economiei, ale progreselor modernizării, ale procesului exploziv de urbanizare, de cealaltă, piedici premeditate în calea dezvoltării. Este timpul, se scrie iar și iar, ca guvernării să înțeleagă că situația trebuie să se schimbe, că și românii, plătitori de dări și furnizori de recruți (circa 50.000 anual) trebuie să se bucure de binefacerile țării, că și lor trebuie să li se deschidă un orizont de speranță, perspectiva unui progres. Se ridică, scrie „Tribuna”, orașe, teatre, palate, bulevarde ale capitalei, rivale celor ale Parisului, iar nouă ni se refuză deschiderea, din propriile resurse, a unui simplu gimnaziu în Arad, a altuia în Lugoj, a unui seminar greco-catolic în Oradea⁸⁵.

Pe acest fundal încărcat, anul electoral 1884 vine cu propriile lui accente. Pe de o parte, la Cluj, *busola conștiinței maghiare în Transilvania*, înaintea alegerilor, studenții ard ziarele românești în piața centrală a orașului, sparg porțile casei parohiale greco-catolice, cer suspendarea profesorului Grigore Silași, șeful catedrei de limba română a universității locale și desființarea societății culturale românești *Iulia*. Cum se și întâmplă nu peste mult, după ce cu trei ani înainte fuseseră desființate catedrele similare de la cele două școli normale, de băieți și de fete, existente aici. Și aceasta într-un oraș cu zeci de școli maghiare – 52 în 1908, cu un sfert din populația orașului – și o singură școală românească. Pe de altă parte, tot în această perioadă începe de la Sibiu canonada antiregim a „Tribunei”, primul cotidian al românilor transilvăneni, tunul lor de calibru greu, și tot aici are loc, între 1-3 iunie, conferința generală a P.N.R. Este ales în fruntea lui George Barițiu, se reînnoiește programul cutezător de acțiune din 1881, se menține tactica boicotării alegerilor parlamentare pe teritoriul Transilvaniei istorice, se decide atragerea opiniei publice europene în sprijinul cauzei românești, punct de plecare al *Memorandului*⁸⁶.

Lovituri grele pe care românii o primesc la Cluj îi urmează, cu un vuiet tot atât de puternic, cea care va veni din Satu Mare. Era în joc aici ființarea catedrei gimnaziale de limba română și, pe cale de precedent, a

⁸⁵ „Tribuna”, I(1884), nr. 53 din 19 iunie/1 iulie.

⁸⁶ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Mișcarea memorandistă în documente (1885-1897)*, Cluj, 1973, p. 32.

tuturor celorlalte de același fel existente în învățământul secundar maghiar. Titularul ei, profesorul Dr. Vasile Lucaciu, foarte cunoscut pe plan zonal⁸⁷, dar încă fără o mare notorietate în afara Sătmăruului, va deveni astfel ținta unor vehemente atacuri, cu reverberații și consecințe la nivelul întregii comunități naționale. Deși românii din Satu Mare, 5% din populația orașului – majoritatea cu o situație materială precară sau de condiție servilă, vulnerabili sub raport identitar, cei mai mulți bilingvi, unii înotând în două ape, alții pierduți lingvistic, păstrați doar prin religie – erau departe de a fi competitori ai puterii municipale, în atmosfera încinsă de tumultul electoral, oficialitățile maghiare municipale, cot la cot cu societatea civilă, găsesc intolerabilă prestația antipatriotică, *daco-română, iredentistă* a lui Lucaciu la catedra sa și chiar existența în sine a acesteia. Se face astfel o mare tevatură asupra lui în presa locală, se inițiază cercetări din partea societății Széchenyi, sub egida Primăriei, privind purtarea lui ofensatoare față de premiații ei români (numele de *Iuda*, stăruința pe lângă unul dintre ei de a-și ceda recompensa bănească pentru o colecție a Blajului, etc.), se audiază și se iau declarații de la zeci de martori, se publică broșura *Fiat lux*, se aduce întreaga chestiune în dezbaterea Consiliului municipal și a Comisiei administrative comitatense, pentru ca, în noiembrie 1884, cele două foruri să ceară intervenția ministrului cultelor și învățământului. I se contestă, de asemenea, acestuia dreptul legal de a face parte din consiliul lărgit municipal⁸⁸.

Singura notabilitate care îi ia apărarea în Satu Mare este bătrânul paroh și protopop al locului, Ioan Marcu. Este impresionant apelul pe care acesta îl adresează episcopului său. De pe patul de boală, adânc cutremurat sufletește, îi dezvăluie acestuia cât de necruțătoare era intoleranța mediului calvin local, cât de puternică era presiunea care se exercita asupra profesorului român, singur împotriva tuturor, cât de dură

⁸⁷ Lucaciu este unul dintre organizatorii adunării alegătorilor români din 12 mai de la Seini și membru al comitetului electoral român comitatens: „Tribuna”, I(1884), nr. 8 din 2/14 mai.

⁸⁸ C. Mezea, *op. cit.*, p. 21-27; A. Iuga, *op. cit.*, p. 46-55; Liviu Botezan, *Începuturile activității politice a lui Vasile Lucaciu*, în: „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, XL(2001), p. 132-136.

era împotrivirea față de orice manifestare identitară contrară. Și *viermele cel de pe urmă*, exclamă el, *are dreptul a se apăra, iară dacă noi am zice și un cuvânt față de nimicirea noastră, sunt în stare să ne toace în cap, cum arată cazul domnului Lucaciu*. Caz dinadins creat, explică apelantul, în scopul suprimării catedrei gimnaziale de limba română. Se miră că și episcopul Schlauch, șvab din Banat, cunosător al limbii române, simpatizant al românilor, a primit și a premiat în reședința sa un învățător român, pedepsit drastic anterior de Consistoriul din Gherla, *cel mai nedemn în toată dieceza*, gest prin care ... *vedem persecutată virtutea și remunerat păcatul și păcătosul*. Atrage atenția asupra amenințărilor la care erau expuse școlile românești și, cu detalii dureroase, însăși parohia sa, în care unele familii își pierduseră limba: *românilor cari și-au uitat limba le e rușine că-s români și că se țin de religiunea română. De aceștia câți am chiar aici în loc pre cari numai cu forța îi țin în sânul bisericii noastre ! Așa, cu numita societate unguritoare [Széchenyi], ne vom perde și credincioșii și biserica !* Considerându-se ... *răspunzător, și lui Dumnezeu, și lumii, și conștiinței proprii*, cere ierarhului din Gherla să intervină la Budapesta pentru stoparea întregii chestiuni și, totodată, să impună în scris dascălilor români sătmăreni să se țină departe de inițiativele numitei societăți⁸⁹. Zece zile mai târziu revine cu noi informații și un nou apel⁹⁰. Un om de la care Lucaciu, într-adevăr, a învățat mult.

Nu știm dacă episcopul Szabó a făcut demersul cerut, știm însă că Lucaciu, niciodată ușor de scos din luptă, nu se dă bătut, se apără public, punct cu punct, de învinuirile care i se aduceau, denunțând la rândul lui planul excluderii din gimnaziu a limbii române⁹¹, scriind

⁸⁹ I. Marcu către I. Szabó, Satu Mare, 12 noiembrie 1884, în: *În umbra clopotnițelor. Școlile confesionale greco-catolice din dieceza Gherlei între 1875-1885. Mărturii documentare*, Ediție, note, studiu introductiv de Simion Retegan, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2008, p. 469-471.

⁹⁰ I. Marcu către I. Szabó, Satu Mare, 21 noiembrie 1884. Este denunțată invitația ziarului „Sztalmár és vidéke”, al cărui redactor era *un român făcut ungur*, pentru trecerea greco-catolicilor la ritul latin și se menționează că s-au tras focuri de armă în casa avocatului Ioan Pop, pentru faptul că a trimis o corespondență „Gazelei Transilvaniei”.

⁹¹ Declarația de apărare, formulată în zece puncte: A. luga: *op. cit.*, p. 50-52.

episcopului Szabó, cerându-i ajutorul⁹². Se adresează, de asemenea, Ministerului de interne pentru a i se recunoaște, potrivit impozitului pe care îl plătea, îndreptățirea municipală de *virilist*, calitate care îi este, într-adevăr, confirmată. Concomitent însă, Comisia administrativă a comitatului solicită Ministerului cultelor și învățământului destituirea profesorului Vasile Lucaciu și desființarea neîntârziată a catedrei locale de limba română, declarată inutilă, împovărătoare, contrară intereselor statului maghiar, susținătorul ei material. Și chiar dacă titularul acesteia nu este încă un vinovat penal, faptele dovedesc că promovează ura față de națiunea maghiară, că tinde spre asumarea acesteia de fiecare instigator român ca o datorie morală, că el este cel care ... *cu energia și îndrăzneala sa a creat în acest comitat chestiunea românească, inexistentă înaintea lui*. Cel care, împotrivindu-se extinderii cunoașterii limbii maghiare, dispusă prin lege, a comis un delict disciplinar de neiertat, cu atât mai grav cu cât venea din partea unui om plătit de stat, un profesor care, în mijlocul unui *oraș curat maghiar*, inocula elevilor săi spiritul urii față de acesta. O dovadă în plus, generalizează amploiații sătmăreni, că prea multele favoruri acordate naționalităților sunt contraproductive⁹³.

Soluția la care va recurge ministrul Trefort va fi una familiară lui, cunoscută dintotdeauna regimurilor de supraveghere polițienească, liberale sau nu, aceea a neutralizării indezirabililor prin transferuri în alte zone etnice: la sfârșitul anului școlar, în iulie 1885, răzvrătorul Lucaciu este numit profesor definitiv (cu un salariu de 1.400 fl.), titular al catedrei de limba latină a liceului de stat din Lučenec (Losonc), orașel situat în nordul slovac al Ungariei, departe de freamătul politic al Transilvaniei. În întrevederea care precedă numirea i se arată bunăvoință, se flutură în fața lui chiar perspectiva ispititoare a unei funcții de subsecretar de stat. Aflat între catedră și amvon, decide să meargă înainte pe drumul său, optează pentru cariera ecleziastică și, după ce episcopul Szabó îi

⁹² Lucaciu către Szabó, Satu Mare, 12 martie 1885; cere să i se acorde parohia vacantă Bătarci, unde se pregătea instituirea unei școli comunale: Muzeul Unirii, Alba Iulia, inv. nr. 5364.

⁹³ Decizia din 9 ianuarie 1885 în: *Documente privind mișcarea națională a românilor din Transilvania, 1881-1891*, I, București, f.a., p. 219-221.

acordă importanta parohie Șişești de lângă Baia Mare, asigurat material, refuză postul profesoral⁹⁴. Prelatul român atrage acum asupra sa critici în presă pentru eludarea planului ministerial de a face imposibilă profesorului sătmărean, stigmatizat definitiv ca instigator, orice activitate politică. Într-adevăr, noul preot de la Șişești, odată eliberat de cătușele salariului de stat, va deveni în anii *Memorandului*, cunoscutul *Leu de la Șişești*, iar numele satului care îi va asigura existența timp de aproape 30 de ani va ajunge pe buzele tuturor.

Expulzarea lui Lucaciuc din gimnaziul sătmărean, urmată de desființarea, practic, a catedrei sale, a constituit, pro și contra, un prodigios subiect de presă. Remarcăm de la început apărarea strălucită de care se bucură din partea lui Barițiu, președintele P.N.R., în „Observatorul”, secondat îndeaproape de „Gazeta Transilvaniei și de „Tribuna”. Se publică relatări, comentarii, documente, inclusiv actul consistorial de suspendare a învățătorului român premiat la Satu Mare⁹⁵. Iată câteva titluri: *Societatea de maghiarizare și episcopul rom.-cat. Laurențiu Schlauch, Resultate de ale societăților de maghiarizare din Bihor și Satu Mare, Despotismul în Sătmăr, Lupta dreptății contra fărădelegilor. Prigonirea profesorului Lucaciuc în Sătmăr, Persecuțiuni nouă, contra românilor*⁹⁶. Urmează replici stigmatizante în ziare guvernamentale din Budapesta, Cluj și Oradea, dar și marile procese de presă ale lui Barițiu și Slavici, ordinul ministerial prin care se restrânge dreptul Consistoriilor școlare confesionale de suspendare a învățătorilor proprii⁹⁷, cel privind desființarea Curții cu juri de la Sibiu.

⁹⁴ Cererea, din 5 august 1885, pentru Șişești: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1886-2411, f. 46; decizia de numire, din 15/27 august 1885: *Ibidem*, 1885-5.063.

⁹⁵ Decizia din 1 noiembrie 1882 a Consistoriului Gherla privind suspendarea din școala satului Blidari a învățătorului Augustin Szabó (pentru beție și alte abateri), premiat de Societatea Széchenyi și îndemnat de Lucaciuc să cedeze premiul de 50 fl. pentru scopuri românești: *Ibidem*, 1882-6.383; publicată în: „Observatorul”, VII(1884), nr. 94,095, 97 din 17/5 decembrie.

⁹⁶ *Ibidem*, nr. 85 din 5 noiembrie/24 octombrie, 6 decembrie/24 noiembrie, 17/5 decembrie; „Gazeta Transilvaniei”, XLVIII(1885), nr. 203 și 225 din 12/24 septembrie și 9/22 octombrie; „Tribuna”, I(1884), nr. 179 din 24 noiembrie/6 decembrie.

⁹⁷ Textul dispoziției din 13 iulie 1885: *Ibidem*, nr. 158 din 13/25 iulie.

Sătmarul oficial nu rămâne mai prejos: este desființată societatea de lectură a elevilor români de la Baia Mare, sunt respinse statutele de funcționare ale unei reuniuni a femeilor române, consiliul municipal din Satu Mare reia în dezbaterea sa cazul Lucaciu. Înainte ca acesta să părăsească urbea regizează, în prezența primarului și a deputatului orașului în parlament (același, începând din 1875 până în 1897), excluderea sa publică din rândurile sale. Calm, senin, deplin stăpân pe sine, în fața votului și reprobării unanime, Lucaciu impune respect unei asistențe stupefiată de o asemenea ținută. Mai mult, în stilul temerar care îi va fi caracteristic, contestă la Ministerul de interne, legalitatea deciziei, cere procurorului general traducerea în justiție a inițiatorului ei și dă publicității recursurile sale⁹⁸.

Desfășurarea acestei prime mari confruntări publice a lui Lucaciu nu poate fi disociată de întrevvederea anterioară pe care acesta a avut-o cu nunțiul apostolic de la Viena, de recenta sa vizită la Roma unde a fost primit de Leon XIII⁹⁹, de benedicțiunea pe care Sfântul Scaun o acordă proiectului său privind editarea „Revistei Catolice”. Nu lipsesc, cu toate acestea, încă de acum nici reticențele față de el. *Este păcat ca acest preot atât de erudit*, scrie canonicul orădean Luran, nunțiului vienez Vannutelli, *a stârnit într-o măsură atât de mare ura națiunii maghiare, încât, însuși episcopul lui ar putea fi compromis politic. Ca celib, ar putea fi un misionar de mare succes în alte ținuturi, dar așa, căsătorit și cu copii, dacă nu se delimitează de politică, va atrage asupra sa, dar și asupra altora o mare dușmănie*¹⁰⁰. Este ceea ce, într-adevăr, se va întâmpla. Oricum, stabilit acum la Șișești, strălucitul sacerdot român va ajunge să trăiască bucuria revenirii, în 1919, la Satu Mare în cadrul României Mari.

⁹⁸ Propunerea și decizia de excludere, recursurile lui Lucaciu: „Gazeta Transilvaniei”, XLVIII(1885), nr. 225, 226, 227 din 9/21, 10/22, 11/23 octombrie.

⁹⁹ Audiența privată a lui Lucaciu din 14 iulie 1885: I. Dumitriu-Snagov, *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne, 1866-1914*, Roma, 1989, p. 562.

¹⁰⁰ Luran către Vannutelli, Oradea, 10 septembrie 1885: *Ibidem*, p. 560-561.

1.3. *Sub privegherea falnicului Gutin. ctitoria de la Șișești*

*Și zidirea aceasta nu este o simplă clădire de piatră,
ci este întruparea unei idei, a unui ideal,
carele pe cerul vieții noastre strălucește ca un soare,
luminând cu razele sale trecutul, prezentele și viitorul
neamului nostru iubit*

Privind retrospectiv, izgonirea profesorului gimnazial român din Satu Mare, dureroasă pentru omul Lucaciu, a fost benefică pentru preotul care era acesta. Cel dintâi pierdea binefacerile cotidiene ale vieții urbane, înlesnirile de ordin intelectual, facilitățile educaționale ale odraslelor, comoditatea salariului de stat, în schimb, cel de al doilea câștiga o mare parohie, pe măsura pregătirii, harurilor, zelului, ambițiilor sale¹⁰¹. După presiunile la care a fost supus, spune el la intrarea în sat, mă găsesc în *ogorul Domnului*, într-un *adevărat pământ al făgăduinței, o adevărată fortăreață românească, între prieteni*¹⁰². Căroră, cu lacrimi în ochi, le promite că li se va dedica cu toate puterile, care la rândul lor îl vor înconjura și ocroti cu un nestrămutat atașament sufletesc. Schimbarea va fi benefică și pentru militantul național care dubla pe preot și care, la cei 34 de ani ai săi, întruchipa, deopotrivă pentru autoritățile de stat, ca și pentru publicul românesc, figura unui conducător destinat primei linii a confruntării publice. Păstorirea lui nu va fi aceea a unui obișnuit preot de sat, cum nici altarul la care va sluji nu va fi acela al unei biserițe sătești de rând.

Într-adevăr, Șișeștiul era una dintre cele mai mari, mai bine înzestrate și, totodată, mai grele parohii ale diecezei Gherlei. Situată în

¹ Vasile Lucaciu, 27 august 1891.

¹⁰¹ *Oficiul și beneficiul parohiei Șișești*, scoasă la concurs în 10 iunie, i-au fost conferite lui Vasile Lucaciu prin decizia consistorială din 15/27 august 1885: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1885-5.063.

¹⁰² *Sărbătorirea celui prigonit*: „Gazeta Transilvaniei”, XLVIII(1885), nr. 224 din 8/20 octombrie.

directa vecinătate a Băii Sprie și nu departe de Baia Mare, ea avea la venirea noului ei *părinte sufletesc* peste 1.800 de credincioși, trăitori însă în patru comunități sătenești deosebite: Șișești, cu 182 familii, și trei așa-numite *fili* ale sale: Unguraș, Dănești și Bontăieni, cu alte 107 de familii, socotite laolaltă. Fiecare din aceste patru sate, la 3-5 km. unul de celălalt, toate aproape integral românești, are propria conducere administrativă, propria sa biserică, toate patru de lemn, propriile lor școli confesionale (Dănești și Bontăieni în asociere), propriii săi curatori. Parohia-mamă dispunea de un apreciabil patrimoniu funciar propriu: pe de o parte o *portio canonica* extravilană, pentru preot, în extensiunea unei jumătăți de sesie iobăgească (16 jug.) și 4 jug. în intravilan, pe de alta cu un fânaț exclusiv al bisericii de 42 jug. Se adaugă acestora, tot ca porțiune canonică, un sfert de sesie (8 jug.) în Bontăieni¹⁰³.

Veniturile anuale ale parohiei erau pe măsura responsabilităților mari care incumbau titularului. Potrivit consemnărilor amănunțite care se fac acum acestea se ridicau, scriptic, la suma de 1.022 florini, depășind cu mult remunerația interimară didactică din Satu Mare, fără să aibă însă nici pe departe regularitatea, integralitatea și siguranța acesteia. Ele constau din: răscumpărarea în bani a contribuției preoțești în cereale, obligatorie pentru fiecare familie în funcție de averea sa¹⁰⁴, veniturile porțiunilor canonice menționate, taxele pentru căsătorii, înmormântări,

¹⁰³ Simion Retegan, *Sub privegherea falnicului Gutin: informații noi asupra parohiei și bisericii lui Vasile Lucaci de la Șișești*, în: *Diversitate culturală, realități politice și multiconfesionalism în Transilvania și Banat (Sec. XVII-XX). Cercetătorului științific gr. I Dumitru Suciu la împlinirea vârstei de 70 de ani*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2014, p. 169-194.

¹⁰⁴ Este vorba despre așa numitul *lectical*, stabilit în 1836 în dieceza Muncaciului la două mierțe de cereale, grâu sau porumb, *de care se produc în hotarul satului*, pentru un iobag și o mierță pentru un jeler; această cotă s-a introdus în toate satele greco-catolice ale Sătmăruului, cu excepția parohiilor Șișești și Șurdești, unde ea a fost răscumpărată în bani: 1 fl. pentru un iobag și 30 cr. pentru un jeler cu casă. Întrucât după revoluție banii s-au devalorizat, în 1856 și apoi din nou în 1860, titularii celor două parohii, Andrei Demian și, respectiv, Teodor Szabo, vor cere episcopului Ioan Alexi să primească *lecticalul* în produse, deoarece, scriu ei, ... *florinul de argint [îl] câpătăm ca orbii la pod, ma încă și mai cu anevoia*. Cererile din 28 septembrie 1856 și 16 ianuarie 1860 în: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1860-176.

boteze, etc. (*stola*), un car de lemne și o zi de lucru cu vitele pentru foștii iobagi și două zile cu brațele pentru foștii jeleri, cu care se lucrau pământurile preotești. Nu beneficia de acestea adjunctul preotului (*capelanul*), instituit în Șișești în 1881, care, plătit de stat, va primi din partea noului paroh o gratificație anuală de 120 fl. și contravaloarea tuturor liturghiilor private solicitate de credincioșii întregii parohii¹⁰⁵.

Luat în sine, satul de la poalele Gutinului, aparținător până în 1848 domeniului minier erarial al Băii Mari, el însuși cândva localitate de băieși, nu era unul bogat: 1.485 jug. stăpânite de 164 familii foste iobăgești (18 erau jeleri doar cu casă și grădină), ceea ce înseamnă în medie 9 jug. de fiecare *fum*, puțin mai mult decât sfertul unei sesii. Este însă unul dintre cele mai vechi ale zonei aurifere a Băii Mari, o comunitate românească cu o personalitate puternică, care se judecă decenii la rând, în secolul al XVI-lea, cu Baia Sprie pentru o parte de hotar¹⁰⁶, un centru religios zonal, reședință de protopopiat la începutul celui următor¹⁰⁷, un sat cu matricole începând din 1786, iar din 1831 centrul unei importante parohii cumulative.

Vechea sa biserică de lemn, chiar dacă nu putea rivaliza cu impresionantul monument de arhitectură populară din învecinatul Șurdești, clopotnița ei fiind separată de corpul edificiului, incorpora și ea incontestabile elemente artistice – portalul bogat împodobit, geometric și floral, pridvorul cu arcade pe trei laturi al clădirii, brâul împletit înconjurător, anvergura deosebită a șarpantei acoperișului – și era de dimensiuni apreciabile, cum o dovedește absida pentagonală, înaltă, boltită, pictată a altarului, păstrată până azi pe vechiul amplasament. Chiar fără turn, silueta ei era impunătoare, așa cum apare într-o poetică imagine de dinaintea demolării, în mijlocul mării livezi parohiale, în iarba înaltă a unui spațiu deschis, smălțuit de flori și animat de prezența preotului și a câtorva săteni în veșmintele lor albe de vară. Platoul înalt al așezării ei, cu o foarte largă perspectivă spre Sălaj, apare, fără

¹⁰⁵ Obligația scrisă a lui Lucaciu din 5 august 1885: Simion Retegan, *op. cit.*, p. 188.

¹⁰⁶ A. Iuga, *op. cit.*, p. 55-57.

¹⁰⁷ Ovidiu Ghitta, *Nașterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sătmar în primul ei secol de existență (1667-1761)*, Presa Universitară Clujeană, 2001, pp. 242, 271.

exagerare, ca o mitică *gură de rai*. Dar adevărata ei fală era reprezentată de neprețuitele comori interioare pe care le adăpostea: o minunată icoană din 1722 a Maicii Domnului cu Pruncul, binecunoscută în împrejurimi, căreia i se atribuiau minuni, o icoană a Mântuitorului din 1751, cele patru icoane ale catapeteasmei, despre care monografia maghiară a comitatului scrie că erau lucrări de artă¹⁰⁸. Erau opere, foarte probabil, ale zugravului localnic Ștefan, cel care a executat la 1783, în tempera, pictura bisericii din Șurdești. Adăugate suportului său material, toate acestea fac ca pentru ocuparea parohiei să concureze nu mai puțin decât 12 preoți, între care opțiunea episcopului Szabó se oprește asupra lui Lucaciu. Nu fără temătoare previziuni din partea sa și nu fără aspre reproșuri din partea presei guvernamentale pentru dejucarea planului ministerial de anihilare politică a indezirabilului profesor român. Întemeiate, și unele, și altele, din perspectivele lor.

Recent întors dintr-o foarte fructuoasă călătorie la Roma – prima din lunga serie care va urma – animat de un nestăvilit zel pastoral, mare iubitor de spectacol și priceput în a-l regiza, Lucaciu face din intrarea sa în parohie, în duminica de 5/17 octombrie 1885, o revanșă pentru vexațiunile la care fusese supus. Solemnitatea acestui act festiv, plin de emoție pentru fiecare sacerdot, primește în cazul lui o anvergură cu totul deosebită: șiruri de oameni printre care trece, împreună cu ai săi, pe drumul dinspre Baia Sprie, întreg norodul celor patru sate masat la intrarea în hotarul Șișeștiului, cuvântul de întâmpinare a învățătorului, răspunsul noului venit, intrarea mulțimii în sat în bătaia clopotelor și bubuitul teascurilor, oficierea liturghiei și predica sub cerul liber al toamnei în fața vechii biserici, neîncăpătoare pentru credincioșii veniți din împrejurimi să vadă pe vestitul și învățatul preot. *Văd un popor măreț*, spune acesta, *vrednic de numele strămoșilor săi*, promite că își va dedica întreaga viață bunăstării lui spirituale și materiale pe calea bisericii și a școlii, ceea ce într-adevăr se va strădui să facă. *Sărbătorirea celui prigonit*, titrează „Gazeta” din Brașov, relatarea evenimentului¹⁰⁹.

¹⁰⁸ Borovszky Samu, *Szatmár Vármegye* [Comitatul Sătmar], Budapest, [1908], p. 104.

¹⁰⁹ „Gazeta Transilvaniei”, XLVIII(1885), nr. 224 din 8/20 octombrie; cf. și nr. 223 din 6/18 octombrie.

Sub aceste auspicii fericite se instalează cu familia, cărțile, avutul său în modesta casă parohială, o construcție de lemn din 1837, astăzi muzeu memorial, joasă, dar încăpătoare și sănătoasă, adăpostul cald al unor părinți fericiți, tandri unul cu celălalt, plini de iubire față de cei patru copii ai lor, doi băieși și două fete, acum încă mici, acum încă toți sub ochii lor. Își intră de la început în rol preotul: adună în jurul lui curatorii bisericii, se întâlnește cu învățătorul școlii, subordonatul lui, începe catehizarea elevilor, cunoaște pe cârmuitorii administrativi ai satului, oficiază, în duminici și în sărbători, în paralel cu capelanul lui, Dumitru Cionte, prescisele servicii bisericești, îndeplinește obișnuitele sacrameente, primele botezuri și, înainte de *Lăsatul Secului*, primele căsătorii. Cu prestația sa generoasă, zelul și aptitudinile sale se face din primele săptămâni iubit și ascultat.

Poate trece astfel de îndată la fapte. Nu i-a fost, probabil, foarte greu să-și convingă enoriașii să se apuce de ridicarea unei noi biserici, necesitate de ordin stringent a comunității. Cea veche, edificată în 1674, mărită 90 de ani mai târziu, devenise după două veacuri de folosință atât de mică încât nu putea cuprinde decât cel mult un sfert din oamenii satului; nici chiar în duminicile de peste an aceștia nu aveau loc să îngenuncheze în timpul liturghiei, iar la marile sărbători ale Crăciunului și Paștelui stăteau ciorchine în pridvor, în fața ușii și a micilor ferestre pentru a auzi glasul preotului. La nici două luni după sosire, după ce adunarea enoriașilor îmbrățișează hotărârea, lucrurile încep să se pună în mișcare: se fac estimări, curatorii întocmesc primele acte, se inițiază cele dintâi demersuri. Nu se pune, ca în quasimajoritatea satelor foste iobăgești, problema locului, dat fiind intravilanul mare bisericesc (4 jug.), dar se ridică acut cea a resurselor financiare. Pentru început, întrucât fondul bănesc al bisericii era mic (3.720 fl.), oamenii se obligă să contribuie din propriul avut, fiecare familie după puterile sale materiale, câte 20, 10, 5 florini, timp de trei ani, bani care trebuiau plăți în două rate, la Sf. Gheorghe și Sf. Maria Mare. Se îndatoresc, de asemenea, cum se întâmplă pretutindeni în asemenea situații, să lucreze toți cu palma și cu carele la scosul și căratul pietrei, făcutul cărămizilor, arsul varului, căratul nisipului și apei, deservirea meșterilor zidari și lemnari, transportul materialelor de târg,

etc. etc. Ceea ce se va aduna de la ei, cu toate că se sforțează din toate puterile, cu toate că vor fi ajutați cu lemn, piatră, lucru și de alte sate, nu va reprezenta, în final, decât abia jumătate din costurile construcției mărețe de care se apucă.

Într-adevăr, Lucaciu contemplă din primul moment un edificiu de cult monumental, pe măsura mulțimii credincioșilor cărora dorea să li se adreseze, pe măsura planurilor pe care le are cu el. Acesta, scrie el, nu va avea în nici un caz planul unei obișnuite biserici de sat: ... *două linii paralele, încheiate cu un semicerc la altar și cu un turn mai mic sau mai mare ... în forma găștelor înotătoare pe la lacuri, purtând grumazul mai lunguț sau mai scurt*¹¹⁰. Cum nu va avea nici dimensiunile ei. Ambițios ca în tot ce face, imaginează un edificiu monumental, mult peste nevoile unei parohii rurale, la nivelul unei catedrale, o reproducere în mic a bazilicii Sf. Petru de la Roma, destinat unui mare viitor. Planul lui – un dom cu o înălțime de 18 m., un corp masiv în formă de cruce, două turnuri pe pronaos și un foarte impozant peristil, susținut de opt impresionante coloane – aparține lui Alexiu Berinde, preotul din învecinatul Seini, colaboratorul și prietenul cel mai apropiat al ctitorului și, totodată, viitorul conducător al lucrărilor, un autodidact cu o înzestrare ingierească nativă deosebită, cu realizări cunoscute și apreciate în zonă¹¹¹.

Opțiunea lui Lucaciu pentru o asemenea biserică de o asemenea formă și mărime nu poate fi disociată de viziunea sa misionară idealistă privind extinderea unirii cu biserica catolică în rândul românilor, în vederea promovării lor europene, printr-o mai strânsă legătură cu popoarele latine occidentale. Crede sincer în acest proiect utopic și, plin de fervoare, îl susține public cu cuvântul, cu scrisul, cu fapta. Voi fi, declară el într-o cuvântare din mai 1885¹¹², apoi ori de câte ori are

¹¹⁰ *Biserica s[finței] uniri a tuturor românilor, adeca Mănăstirea Maicei Românilor în Șișești. Schițe istorice și dare de seamă*, Baia Mare, 1892. (În continuare: *Biserica* ...)

¹¹¹ Istoricul pregătirilor, planurile și costurile construcției sunt prezentate de Lucaciu la 24 decembrie 1886, atunci când pereții erau ridicați până la ferestre, în: „*Revista Catolică*”, II(1886), nr. 11-12, p. 315-317.

¹¹² *Lupta preotului român catolic în secolul XIX. Discurs rostit la primăria neoordinatului preot Ioanne Șerbac, ținut în Gherța Mică, la 31 mai 1885, prin Dr. Vasiliu*

ocazia, promotorul neobosit *al catolicismului și al românismului*, oricare ar fi amenințările la care se va expune, convins că luptă pentru o cauză dreaptă, că adevăratul spirit al catolicismului este susținătorul naționalității, că proscrierea care va urma va fi pentru el un adevărat titlu de glorie.

Angajarea sa misionară este cu atât mai mare cu cât, remarcat inconfundabil în cercurile pontificale în timpul vizitei de la Roma din vara acestui an – prima dintr-o foarte lungă serie – simte încurajarea acestora: este primit de papă, atrage asupra sa interesul cordial al prefectului Congregației Propagandei Fide, Giovanni Simeoni, amicitia cardinalului polonez Ledochowski și a profesorului Nicolo Franco, afabilitatea nunțiului apostolic vienez, Ludovico Iacobini, simpatia altora. Primește – sigur, la propria sugestie – încuviințarea prefectului *Propagandei Fide* de a sonda terenul la București privind posibilitatea unei străpungeri greco-catolice în România, chestiune asupra căreia va *raporta* pe larg cu prilejul noii sale vizite romane de la sfârșitul anului 1887 și începutul celui următor¹¹³. Sunt anii largii deschideri a lui Leon XIII spre greco-catolicism în general, spre cel românesc în special, în interesul căruia donează 30.000 franci pentru o biserică unită în București. Nu este astfel surprinzător că, muncind din greu, Lucaciuc scoate singur, începând din septembrie 1885, primele numere ale „Revistei Catolice”, periodic care apare cu emblema și benedicțiunea pontificală și care, compilat în cea mai mare parte a sa după iezuita „La Civiltà Cattolica”, își arată orientarea prin însuși numele lui. *Acum când suntem mai asupriți*, exclamă redactorul în deschiderea publicației sale, *când tremură pământul sub picioarele noastre, când aștepți ziua de*

Lucaciuc, profesor. Satu Mare, 1885. Ce ar fi dacă, spune aici vorbitorul, *lăpădând catenele schismei cu toții ne-am apropia de acest focal al culturii [Roma], unde, ca lângă mama noastră dulce, ne-am afla ca și acasă ... ca, precum suntem de sânge și de naștere romani, să fim și în viața noastră religioasă și în moravurile noastre romani. Ibidem, p. 18.*

¹¹³ Lucaciuc către Simeoni, Roma, 9 ianuarie 1888. În urma vizitei sale la București din iunie 1887, Lucaciuc pledează în această scrisoare pentru înființarea în capitala României a unui gimnaziu catolic model și a unui internat, pași, considerați fezabili, pentru pregătirea terenului: Archivio della Sacra Congregazione per la Chiesa Orientale, Romeni, 120/33, III, f. 1665-1666 (În continuare: A.C.C.O. ...).

*măine cu cea mai mare îngrijire , ... când vezi că te inundă corupția ca un diluviu, când nemții, rușii, ungurii, grecii, bulgarii, sârbii fac lege asupra cauzelor bisericii și ale fiilor națiunii noastre, concursul latinității occidentale, și al Sfântului Scaun ar putea reprezenta o soluție, ba chiar singura, a salvagădării, crede el*¹¹⁴.

Concomitent, începe demersurile pentru biserică, imaginată și ea ca loc de neuitat al unor mari pelerinaje estivale, dedicate cultului, foarte extins acum, al Fecioarei Maria, instrumente și, totodată, simboluri ale unui proiect cu o rază de deschidere zonală sau chiar națională. Proiect ecleziastic și, implicit, național, care lansează în mediul românesc un sacerdot cu inițiative de foarte mare anvergură, doritor să fie în centrul ecoului public al acestora, mândru de ele, capabil să mobilizeze resurse și oameni pentru realizarea lor.

Ajuns pentru aprobare în fața Consistoriului episcopal, proiectul de construcție al lui Berinde este respins. Înainte de toate canonicii se arată cu totul neîncrezători în posibilitatea rezistenței unei cupole, concepută de un nespecialist, dar formulează îndoieli și în privința materialelor care se vor folosi, a învoirii efective a poporului în a-și asuma povara enormă a unui asemenea edificiu, a stării lui materiale, a stării cassei bisericești, a posibilității dirijării nemijlocite a construcției de către un autodidact, a realismului devizului lucrărilor¹¹⁵. Va fi nevoie nu doar de o nouă cerere a lui Lucaciu¹¹⁶, ci și de prezența lui și a lui Berinde înaintea forului din Gherla, pentru ca acesta să aprobe, la 1 iunie, după nesfârșite explicații și asigurări, planul și devizul de cheltuieli ale noii biserici¹¹⁷. Încă înainte de sosirea aprobării scrise, Lucaciu cere

¹¹⁴ „Revista Catolică”, I(1885), nr. 1, septembrie, p. 15.

¹¹⁵ *Referada* negativă din 7 mai 1886 a canonicului Mihail Șerban asupra planului și devizului construcției, înaintate Consistoriului în 27 aprilie: Simion Rețegan, *op. cit.*, p. 28-29.

¹¹⁶ Cererea din 21 mai 1886 a lui Vasile Lucaciu, cu rezoluția consistorială: *Ibidem*, p. 30-31.

¹¹⁷ În ședința consistorială din 22 mai 1886 se aprobă planul și devizul de cheltuieli ale construcției în sumă de 16.000 fl., dar numai cu condiția ca acestea să fie asumate printr-un act scris și de către credincioșii parohiei. După ce adunarea generală a acestora își exprimă acordul în 29 mai, Consistoriul aprobă definitiv construcția în ședința din 1 iunie 1886: *Ibidem*, p. 31-33.

încuviințarea consistorială pentru sărbătorirea sfințirii pietrei de temelie a bisericii, la care invită, în acord cu sătenii, pe canonicul-prepozit Ștefan Bilțiu, originar din Baia Mare, cel de al cărui sprijin s-a bucurat. *Aceasta e, scrie el, rugarea și dorința inimii noastre*, iar dacă el nu ar putea accepta, ceea ce se și întâmplă, foarte probabil din considerații politice, roagă să fie delegat protopopul Oașului învecinat, Alexandru Erdös. Fiindcă speră la un mare aflux de norod, roagă, de asemenea, să i se îngăduie să officieze liturgia sub cerul liber¹¹⁸.

Evenimentul are loc la 20 iunie 1886, a treia zi a Rusaliilor, cu participarea unei mari mulțimi de săteni și peste o sută de intelectuali, clerici și mireni din satele sătmărene, dar și din Maramureș și Sălaj, cunoscuți și invitați de Lucaciu, simpatizanți ai lui, primiți sub un arc de triumf și în bubuitul teascurilor, cazați în casele satului. Numărul participanților este apreciat la peste o mie. Oficiază protopopul *Țării Oașului*, cel care va raporta la Gherla desfășurarea evenimentului, împreună cu alți 6 preoți, după care se ține, ca întotdeauna în asemenea situații, masa notabilităților, petrecerea poporenilor, jocul tineretului¹¹⁹. A fost, *sub privegherea falnicului Gutin*, scrie un corespondent al „Gazetei” din Brașov: ... *o sărbătoare frumoasă și neuitată în anele vieții noastre românești din comitatul Sătmarului, ... dând dovadă lumii că românul e chemat a trăi, că știe prețui oamenii care luptă pentru adevăr, că ascultă glasul lor, de ar vorbi și din stanele codrilor*¹²⁰. Pentru a înțelege mai bine sensul acestor cuvinte este

¹¹⁸ Cererea din 30 mai a lui Vasile Lucaciu, prin care trimite actele construcției și roagă ca la sfințirea pietrei de fundație să fie delegat prepozitul capitular Ștefan Bilțiu (1809-1892): *Ibidem*, p. 33-34. Neținându-se cont de dorința lui, Consistoriul desemnează ca delegat al său pe protopopul Băii Spriei, Ștefan Bilțiu (1839-1901), care, în 7 iunie, refuză și el oferta, astfel încât sfințirea temeliei va fi făcută de către protopopul Alexandru Erdös, viitor canonic al Capitlului Gherlei (1824-1892).

¹¹⁹ Cu această ocazie, participanții adresează episcopului Szabó o scrisoare în care îl roagă să facă o vizită canonică în Sătmar: *Dr. Vasile Lucaciu, luptător activ pentru unirea românilor. Texte alese*, II, Studiu introductiv, îngrijirea ediției, note și comentarii de Dr. Ion Iacob și Valeriu Achim, Baia Mare, 2000, p. 50-51.

¹²⁰ *O zi de sărbătoare în Sătmar*, semnată „Oșanul”, în: „Gazeta Transilvaniei” IXL (1886), nr. 138 din 21 iunie/3 iulie; o altă corespondență semnată „Argus” în nr. 164 din 23 iulie/4 august; participanții la colecta organizată cu această ocazie, cu donații cuprinse între 40 cr. și 50 fl., în „Revista Catolică”, II(1886), nr. 11-12, p. 315-317.

suficient să menționăm faptul că în aceeași zi în care avea loc celebrarea de la Șișești, ziarul „Szamos” din Satu Mare nu ezita să scrie că ar fi de dorit ca *fanaticul* Vasile Lucaciu să fie expediat *legat snop* în România¹²¹.

Odată pomite lucrările edificării – realizată în regie proprie – evoluează într-un ritm alert. Se angajează meșteri zidari, dulgheri, tâmplari, se scoate și se cară piatră (2.720 m³), se cară nisip de la distanțe destul de mari cu ajutorul generos a 13 sate din împrejurimi, se cumpără lemn de lucru și de ars de la Gavril Barbul – mare proprietar funciar român din Mocira, cumnat al ctitorului – și de la satele Cărpiniș, Unguraș, Negreia, Berința, Coplanic-Mănăștur și Budești, se fac, se ard, se aduc cărămizile (250.000), se procură fier, tablă, sticlă, etc., etc. În general, materialele se strâng în sezonul rece, când oamenii sunt mai liberi, pentru ca, vară după vară, meșterii să încheie câte o etapă a construcției: săparea și clădirea fundațiilor, înălțarea zidurilor până la ferestre, terminarea lor, ridicarea coloanelor înalte ale peristilului, înălțarea turnurilor și cupolei, punerea întregii clădiri sub acoperiș. În total șișeștenii prestează peste 12.000 zile de lucru, a căror valoare adăugată prețului materialelor venite de la ei, micului capital inițial (3.720 fl.), banilor repartițiilor obligatorii (3.066 fl.) se ridica la suma de 20.150 fl. Restul cheltuielilor – în sumă totală de 37.807 fl. – proveneau din mici donații, dintr-un ajutor al clerului unit, dar grosul lor, 13.550 fl., era acoperit de Lucaciu prin desfacerea „Revistei Catolice”¹²². El este, de asemenea, cel care ține complicatele evidențe scriptice ale construcției, în timp ce tot greul zdroabei bunului mers al șantierului cade pe curatorul prim Dănilă Andreica, *neputător de pană* (analfabet), însă, energic, onest, isteț, și cu ceva avut – cauționarea cu averea proprie a gestionării averii bisericești era o condiție obligatorie a ocupării funcției –, mâna dreaptă a preotului un foarte lung șir de ani și în toate situațiile critice prin care acesta va trece.

După patru ani grei de muncă neîntreruptă, griji și alergături, în 1890, perioadă în care Lucaciu devine un lider politic de talie națională,

¹²¹ *Lupta românilor* p. 242.

¹²² *Biserica...*, p. 25.

membru al comitetului de conducere al P.N.R. și apoi secretar prim al acestuia, preotul și biserica din Șișești atrag din nou în jurul lor o mare mulțime de oameni, câteva mii de săteni, într-o manifestare de mare anvergură regională. Este vorba despre ziua de 15/27 august 1890, *Sfânta Maria Mare*, momentul sărbătorii prin care noua biserică este consacrată, pe de o parte Fecioarei Maria, iar pe de alta *sfinței uniri a tuturor românilor*. Sunt dezvelite și sfințite acum, cunoscutele două inscripții votive de pe frontispiciul edificiului, cea interioară, care este cea a hramului: *Întru onoarea adormirii Preacuratei Fecioare – 27 august 1890* și cea dinspre exterior, despre care s-a scris atât de mult: *Pro S[ancta] Unione Omnium Romanorum S[enatus] P[opulus] Q[ue] R[omanus] Sisescensis Posuit A[nno] D[omini] MDCCCXC*, iar ctitorul își rostește celebra sa predică inaugurală. Biserica și națiunea, *catolicismul* și *românismul*, afirmă solemn Lucaciu, sunt idealurile cărora le jertfește întreaga sa viață, cele care au întărit inima și voința, a lui și a credincioșilor săi, în efortul lung și apăsător al înălțării zidirii, cele pe care aceasta trebuia să le simbolizeze înaintea conaționalilor săi¹²³.

Și, de asemenea, înaintea Sfântului Scaun, solicitat să contribuie la sporirea grandorii edificiului. Într-adevăr, în martie 1891, înștiințând pe prefectul Propagandei Fide, Giovanni Simeoni, că biserica se apropie de finalizare, Lucaciu îl roagă să intervină pe lângă papă să fie donată pe seama ei o statuie de marmură a Fecioarei, dar simbolic, care, scrie el, va avea un foarte mare răsunet în rândul conaționalilor săi. Aceasta urma să fie așezată pe o coloană în fața bisericii și să fie flancată de bustul lui Atanasie Anghel, episcopul unirii religioase a românilor și de cel al lui Pius IX, marele binefăcător al bisericii lor, amândouă aflate în pregătire la Roma, în atelierul Tadolini. Revine cu o nouă cerere în iunie, după cea de a doua sa vizită la București, unde, scrie el, a discutat cu trimișii românilor macedoneni, veniți și ei la jubileul celor 25 de ani de domnie ai regelui Carol, asupra perspectivei îmbrățișării de către aceștia a catolicismului¹²⁴, temă la care Roma era foarte sensibilă

¹²³ *Ibidem*, p. 11-13.

¹²⁴ Lucaciu către Simeoni, Șișești, 30 martie și 20 iunie 1891: A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 2, doc. nr. 464, 905.

– scrisorile sale vor fi arhivate aici în funcție de vizitele în capitala României –, temă cu mari implicații politice, dată fiind cunoscuta rivalitate balcanică dintre Rusia și Austro-Ungaria. Oricum însă, momentul a fost de rău augur, fiindcă cardinalul-prefect cere opinia episcopului Szabó, care nu doar că se opune, dar incriminează grav, ecleziastic și politic, pe solicitant¹²⁵. Acesta, gata și el de apărare, deplin nevinovat în conștiința sa, deplin stăpân pe sine, acuză la rândul lui zdrobitor pe prelatul din Gherla¹²⁶. Nu primește statuia, dar, fapt semnificativ, inspiră în continuare încredere la Propaganda Fide, oricât de mare era deosebirea dintre statutul social al pârătorului, prinț al bisericii, și cel al pârâtului, simplu preot de sat. De fapt, la această dată diferendul avea, cum vom vedea, o oarecare vechime, deoarece încă de la începutul anului precedent Consistoriul din Gherla hotărâse sistarea „Revistei Catolice”, din publicarea și abonarea căreia fusese adunată o mare parte a fondurilor pentru edificarea bisericii din Șișești.

Așa cum anunțase Lucaciu la Roma, festivitatea sfințirii are loc la 15/27 august 1891, marea sărbătoare a Adormirii Maicii Domnului, zi tradițională de pelerinaj, eveniment grandios, foarte minuțios pregătit de către ctitor. Rănit sufletește de pâra romană a episcopului, dar mândru, pe bună dreptate, de realizarea sa, fericit să deschisă porțile edificiului în fața credincioșilor, plin de devoțiune, în cele două săptămâni ale postului premergător prăzmuirii, ține pentru enoriașii săi în vechea biserică a satului servicii religioase, îi spovedește și îi cuminecă, le predică, înștiințează evenimentul marelui public prin invitații scrise și prin intermediul „Tribunei”, ia măsuri pentru cazarea și masa participanților.

Cum era de așteptat, încă din preziua sfințirii sosește mult popor; săteni din Sătmăr, Sălaj, Chioar, Maramureș, îmbrăcați în straiile lor de sărbătoare, constituiți cel mai adesea în adevărate procesiuni, fiecare cu preotul, crucea și prapuri în frunte, procesiuni care în alți ani luau drumul Bixadului, al Niculei și chiar al îndepărtatei Sf. Maria Pocs. Potrivit relatărilor „Tribunei”, întotdeauna maximale, au fost prezenți în

¹²⁵ Szabó către Simeoni, Gherla, 14 iunie 1891: *Ibidem*, nr. 889.

¹²⁶ Lucaciu către Simeoni, Șișești, 17 decembrie 1891 (cu 14 anexe): *Ibidem*, nr. 905.

jur de 15.000 de oameni¹²⁷, ceea ce, o dată mai mult, arată marea popularitate de care se bucura încă de acum Vasile Lucaciu.

Programul ceremoniilor de consacrare, anunțat în presă, include: vecernia, predica de rămas bun și priveghiul vechii biserici, ținute în seara și în noaptea dinaintea sfințirii, salutul, în dimineața următoare, a *albei zile sărbătorești* cu salve de teascuri, primirea festivă în bătaia clopotelor a împuternicitului episcopal, sfințirea apei și utrenia la ușile noului lăcaș, înconjurul acestuia de trei ori, messa solemnă, celebrată de protopopul locului și alți 12 preoți, predica pentru noua biserică și, moment culminant, ruga inaugurală. Anunțându-se costurile construcției, se rostesc acum șiruri de mulțumiri și se invocă, în plânsetul poporului, ajutorul divinității asupra comunității naționale românești, a papei, a împăratului, a ierarhilor români greco-catolici, a ctitorilor locali, a binefăcătorilor dinafară. *Și acum primește-ne, Doamne, și pe noi românii, veniți dinspre răsăritul soarelui*, exclamă protopopul Gavril Pop de Purcăreți, *în această sfântă zi în acest nou Sion al tău ! ... Primește, Doamne, sub scutul tău puternic limba, legea și națiunea noastră, devenită acum oprobriu și lucru de ocară în mijlocul adversarilor seculari*¹²⁸. Urmează dezvelirea busturilor Papei Pius IX și al mitropolitului Atanasie Anghel, când vorbește mulțimii prezente Lucaciu, masa festivă, la care participă cca. 300 de intelectuali – între care și Ionel Grădișteanu din București –, vecernia, balul *domnilor*, petrecerea populară, organizate în beneficiul bisericii.

Cum vede Lucaciu însuși ctitoria sa ? Cu fervoarea religioasă care îi este proprie, el o numește de la început *Biserica Sfintei Uniri a tuturor românilor*, iar în istoricul pe care i-l face o descrie ca ... *întruchiparea unei idei, de unui ideal, carele pe cerul vieții noastre strălucește ca un soare, luminând cu razele sale trecutul, prezentul și viitorul neamului nostru iubit. Ce ne-au lăsat istoria, ce ne-au transmis părinții noștri, ce-au cântat poezii, ce dorește tot sufletul de român: marea, fericitoarea Sfântă Unire a tuturor românilor*¹²⁹.

¹²⁷ „Tribuna”, VIII(1891), nr. 190 din 27 august/8 septembrie.

¹²⁸ *Biserica ...*, p. 26.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 11.

Dar care este înțelesul acestei sintagme ? Este vorba despre unirea bisericească de la 1700, glorificată public atât de mult ca izvor al conștiinței naționale a românilor transilvăneni, ca punct de sprijin al afirmării lor istorice, ca o mare șansă a viitorului ? Cea a cărei extindere continua să fie contemplată, utopic, nu doar în mediul superior bisericesc greco-catolic, ci și în cadrul Curiei Romane ? Cea spre care trimit apelativul celest însoțitor, configurația de *San Pietro în miniatură* a edificiului de la Șişești, busturile lui Atanasie Anghel și Pius IX care îl împodobesc, întreaga formație teologică și aspirație misionară a redactorului „Revistei Catolice”, întreaga lui corespondență – de proporții impresionante – cu forurile pontificale ? Sau este vorba despre unirea politică a tuturor românilor, idealul măreț, utopic în condițiile de atunci, imposibil de afișat în spațiul public, dar sperat în străfundul inimilor multor fruntași ai epocii, așa cum a fost interpretată istoriografic, aproape exclusiv, această sintagmă până în 1989. Sperată cu deosebire acum, în ajunul marii însuflețiri naționale a Memorandului, în al cărui elan optimist se putea întrezări redobândirea autonomiei Transilvaniei cu toate virtualitățile generoase încorporate în ea. Cu certitudine, pentru Lucaciu este vorba și despre una, și despre cealaltă, despre un îndemn religios și unul național, despre *catolicism* și *românism*, legate strâns în viziunea sa unul de celălalt. *În evoluțiunea naturală a lucrurilor, va scrie el câțiva ani mai târziu lui A.C. Cuza la Iași, în sufletul meu se combină una s[fântă] unire cu cealaltă s[fântă] Unire, ca nici una, nici alta să nu producă umilire sau disensiuni sau neînțelegeri, ci înălțare și mărire, precum numai idei și fapte mari pot să producă*¹³⁰.

Dar peste aceste deschideri simbolice, de perspectivă, biserica de la Șişești era un *monument religios* închinat cultului Fecioarei Maria, plănuț ca un loc de pelerinaj care să adune periodic în jurul lui mase mari de săteni. Veniți pentru a se ruga lui D-zeu, pentru mântuirea sufletului, pentru a-și căuta, în traiul greu pe care îl duceau, o necesară consolare, pentru a ieși din monotonia vieții de zi cu zi, care, însă, prin chiar masa lor, reprezentau sub seducția preotului din Șişești o

¹³⁰ Dr. Vasile Lucaciu ..., II, p. 139.

mobilizare națională tacită. Căci numărul era în această perioadă arma politică cea mai temută a românilor.

Ceea ce a umbrit evenimentul din 15/27 august 1891 a fost absența nu doar a episcopului diecezan, Ioan Szabó, invitat stăruitor la sfințire¹³¹, ci și a oricărui alt membru al Capitlului, absență care, spune Gheorghe Pop de Băsești, a făcut o impresie rea asupra mulțimii oamenilor de rând. Ea nu a mirat prea mult pe intelectualii laici, care nu și-l puteau închipui pe obedientul episcop al Gherlei, sfidând autoritățile de stat și afișându-se la Șișești, fie chiar și într-un moment unic, alături de un preot abia achitat într-un proces penal pentru agitație antimaghiară și care era furibund atacat în presa centrală și locală maghiară. A mirat însă și mai puțin pe apropiații lui Lucaciu, care știau cât de tensionate ajunseseră în acel moment relațiile acestuia cu superiorii lui bisericești. Ei aflaseră că încă din 1889, *Protodirecțiunea teologică* episcopală a Gherlei avea în instrumentare dosarul unui proces disciplinar împotriva lui, tot așa cum știau că în ianuarie 1890 Gherla interzisese apariția „Revistei Catolice”, că refuzase să gireze apariția *Istoriei lui Fotie*, tradusă de Lucaciu din franceză, că refuzase cu totul gratuit să aprobe rămânerea fratelui lui, Constantin, și el preot, la studii în Italia. Și toate acestea nu erau decât preludiul pentru ceea ce va urma, bulgărul de zăpadă care va începe să se rostogolească.

¹³¹ Invitația lui Lucaciu, datată 10 iulie, revenirile în acest scop ale protopopului Ștefan Pop, din 28 iulie și 11 august, decizia episcopului ca sfințirea să fie făcută de către acesta din urmă, precum și raportul final asupra evenimentului, după rezumatele făcute tuturor acestor acte în Protocolul ședințelor consistoriale, sunt prezentate în: Daniel Sularea, *Viața religioasă în dieceza greco-catolică de Gherla (1878-1891). Contribuții documentare*, Presa Universitară Clujeană, 2008, p. 451-454.

Capitolul II

Sub roțile regimului dualist

2.1. *Din proces în proces, din închisoare în închisoare*

*Noi, românii, încă suntem făcuți
după chipul și asemănarea lui D-zeu,
inima noastră încă simțește ...
noi încă voim să fim liberi în drepturile noastre omenești**

Efortul greu pentru ridicarea noii biserici, mână în mână cu poporenii săi, nu micșorează dăruirea cu care noul preot își îndeplinește multitudinea îndatoririlor parohiale curente. Înainte de toate funcțiunile liturgice și sacramentale, legate de binele spiritual al enoriașilor, dar și cele pastorale propriu-zise care privesc binele lor lumesc. Așadar, liturghii și vecernii în dumineci și sărbători, botezuri, cununii, înmormântări, spovediri și cuminecări, miruri și masluri ale bolnavilor, procesiuni și binecuvântări în afara bisericii, dar, totodată, și grija față de bunul mers al celor trei școli din cuprinsul parohiei, al căror director este, ajutorarea săracilor, preocuparea pentru ameliorarea traiului de zi cu zi al oamenilor, pentru îmbunătățirea, atâta cât îi sta în putință, a vieții sătești care curgea împrejurul lui. Are norocul unor ajutoare de mare nădejde: capelanul – Dumitru Cionte până în 1889, iar apoi, timp de trei ani, fratele său, preotul celib Constantin –, învățătorul Vasile Băban, viitor membru al delegației memorandiste vieneze, curatorul

* Vasile Lucaciu, cuvântarea de la Tăuții de Sus din 9 iunie 1889.

prim, Dănilă Andreica, om neștiutor de carte, neumblat prin lume, fără mare avere, dar trecut prin multe, ager, vajnic, onest, leal, influent, mâna dreaptă a preotului în gestionarea tuturor treburilor materiale ale bisericii, păstrat în funcțiune, an după an, până aproape de decesul lui.

De la început părintele Lucaciu premerge cu exemplul constructiv personal. Unui cor al bisericii și unei biblioteci școlare le va urma o trupă de teatru a satului și, una după alta, surprinzătoare inițiative de natură economică. Chiar înainte de terminarea bisericii îl vedem pe noul venit că trasează și plantează alei în marea sa grădină parohială (4 jug.), instituie modalități noi pentru creșterea rentabilității pământului porției canonice, se zbate să obțină localității drept de târg săptămânal, înființează o pepinieră, astfel încât în câțiva ani coastele înalte ale Șișeștiului, se umplu de pomi (16.300 potrivit recensământului agricol oficial, inclusiv piersici, caiși, migdali)¹. Un adevărat *mic Eldorado*, se minunează un contemporan². Tot astfel, în 1891, la îndemnul și cu concursul lui direct, cele 64 de familii ale micii filii parohiale Unguraș, cumpără pe seama bisericii lor cu 13.000 fl. – bani împrumutați de la „Albina” – moșia de 150 jug. a unui latifundiar maghiar, pe care se găsea un conac și o moară, avere care, intrată în gestiunea curatorilor, va sta la baza edificării noii biserici a satului și va aduce acesteia un venit anual apreciabil³.

Promovează intens spiritual asociativ. Este un imperativ al timpului, scrie el în „Tribuna”, ... *ca popoarele care aspirează la viitor și la țară, să-și creeze mijloace pentru promovarea bunăstării lor materiale, baza și condițiunea progresului lor național*. Înainte de toate, case de credit și economii care să concentreze micile capitaluri existente ... *drept care imediat urmează și gruparea capitalului moral, de cultură și de progres în civilizație*. Cu deosebire în Sătmăr, unde românii erau ... *cei mai expuși, cei mai persecutați*,

¹ *Recensământul agricol din 1895*, II, Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 396-399.

² Alexandru Vaida Voevod, *Memorii*, I, Cluj-Napoca, 1995, p. 133.

³ Lucaciu către Szabó, Șișești, 27 noiembrie 1891: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1891-7509. Aprobarea contractului în 12 decembrie 1891: *Ibidem*, nr. 7796; sfințirea bisericii din Unguraș: *Ibidem*. Prot. consist. 1905-9571, 1906-9621; venitul bisericii în 1912: *Ibidem*, Reg. nr. 439, f. 20.

cei mai împilați și opriți în dezvoltarea lor culturală, economică, națională⁴. Apar, într-adevăr, succese: o *Casă de păstrare* la Seini – cu banii *Albinei*, raportează la Budapesta autoritățile locale –, o cooperativă de credit în Chiuzbaia⁵, o alta, mai târziu, la Copalnic-Mănăstur, cu numele de „Râureana”⁶ al cărui președinte este. Creații colective modeste, cu capitaluri mici (7.640 fl. la Seini, 1.130 fl. la Chiuzbaia în 1891), insignifiante economic la nivel comitatens, dar care fac începutul unei anumite organizări a amorfiei lumi rurale românești, sprijină inițiativele generale de ordin cultural, au un cert substrat național. Stârnesc, tocmai de aceea, îngrijorarea guvernului, intens preocupat de asigurarea controlului său asupra naționalităților, urmărindu-le cu teamă evoluțiile, inclusiv sub raport economic. O teamă care se propagă și în teritoriu și se traduce prin piedici ale autorităților locale. Pare greu de crezut, dar, în februarie 1891, însuși ministrul de interne al Ungariei scrie despre măruntele *case de bani* ale românilor comiților supremi ai Sătmarului și Maramureșului. Eșuează astfel atât la Satu Mare, cât și la Baia Mare mișcarea inițiată de Lucaciu și Berinde pentru fondarea, cu sprijinul *Albinei*, a unei bănci cu un capital mai mare (100.000 fl.), intens popularizată în „Tribuna”. La Sighet o primă întrunire a prezumptivilor acționari a fost torpilată, raportează la Budapesta comitele suprem, de o contraadunare pusă la cale *cu ajutorul a 30 de români cu sentimente patriotice*. Este revoltător, mai scrie el, că agitatorii valahi propagă credința că Transilvania până la Tisa este a românilor și că, în pofida tuturor persecuțiilor, rămân stăpânii ei de drept⁷.

⁴ Viorel Ciubotă, *Cooperația și sistemul bancar românesc în județul Satu Mare la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în: „Satu Mare. Studii și comunicări”, XIII(1996), p. 145.

⁵ Valeriu Achim, *Nord-Vestul Transilvaniei. Cultură națională – Finalitate politică, 1848-1918*, Baia Mare, 1998, p. 439.

⁶ *Documente privind mișcarea națională a românilor din Transilvania. 1881-1891*, I, București, Ed. Viitorul Românesc, f.a., p. 525. (În continuare: *Documente ...*, I).

⁷ Rapoartele din 25 februarie și 7 martie 1891 ale comiților supremi din Sătmar și Maramureș, în: *Ibidem*, p. 495-500, 523-525, 530-535; textul apelului privind înființarea băncii: *Ibidem*, p. 536-537.

La fel este obstrucționată, în același an, o *Reuniune a femeilor române sătmărene* ale cărei statute, întocmite de Lucaciu, păstrate până azi⁸, sunt respinse de autorități, reuniune care se constituie totuși spre sfârșitul veacului. Nu același lucru se întâmplă însă, și nu numai din lipsa banilor, cu proiectul unui internat (convict) destinat mulțimii elevilor români ai gimnaziului din Baia Mare, recent etatizat, pentru care se lansează 500 de acțiuni (a 50 fl. fiecare) și însuflețite apeluri⁹. Se face, de asemenea, multă tevatură la Gherla și Baia Mare asupra implicării lui subterane, *culpabile*, între o *revoltă* a celor cca. 200 de mineri erariali din Chiuzbaia, maghiari și români, cum denumesc protopopul român al locului *lărmuirea* acestora, în martie 1891, înaintea clădirii administrației. Se va dovedi însă că tot ce a făcut Lucaciu a fost să le întocmească o cerere către minister – contra unei mici donații făcute bisericii sale – pentru care nu putea fi incriminat, mai ales că lucrurile s-au liniștit repede¹⁰.

În paralel, continuă să redacteze, lună de lună, „Revista Catolică”, până la sistarea ei în 1890 de către episcop, publică, fără aprobarea prealabilă a Ordinariatului, o carte de rugăciuni, dedicată memoriei mamei sale, pentru care *Comisia liturgică* episcopală îl va trage la răspundere¹¹, lucrează la *Istoria lui Photius*, o traducere din limba franceză, pentru tipărirea căreia va cere încuviințarea Gherlei. Se remarcă, de asemenea, prin colecta pe care o organizează la Șișești în beneficiul Colegiului Sf. Atanasie din Roma¹², prin predici memorabile, între care cea rostită la Baia Mare, mult comentată în zonă, cu ocazia oficerii de către fratele lui a primei sale liturghii¹³, prin

⁸ Muzeul Unirii, Alba Iulia, doc. nr. 5707 (22 pag.)

⁹ A. Iuga, *op. cit.*, p. 81.

¹⁰ Șt. Pop către I. Szabó, Baia Sprie, 8 aprilie 1891; S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1891-. 3549; Smit [sic] Sándor, jude cercual și locțiitorul de primar al Băii Mari, în 9 și 26 aprilie 1891, către comitele suprem Sătmăr, în; *Documente ...*, I, p. 538-544.

¹¹ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1886-6172.

¹² *Viața religioasă în dieceza greco-catolică de Gherla (1878-1891). Contribuții documentare*. Ediție, note și studiu introductiv: Daniel Sularea, Presa Universitară Clujeană, 2008, p. 345. (În continuare: *Viața religioasă ...*).

¹³ Textul în: „Revista Catolică”, II(1886), fasc. IX-XI, p. 279-280.

participarea foarte activă la conferințele periodice, de primăvară și de toamnă, ale preoților protopopiatului său¹⁴, ca și la toate adunările generale ale *Astrei* din acești ani. Semnificativ pentru prestigiul clerical deosebit de care se bucură, este faptul că aplanează cu puterea cuvântului său tulburările confesionale din învecinata parohie a Dumbrăviței, unde un grup masiv de credincioși, neîmpăcați cu povara obligațiilor lor bisericești, amenință cu *trecerea de cealaltă parte*¹⁵. Nu reușește, cu toate acestea, să înființeze o cooperativă sătească de producție sau de desfacere, pentru care vorbește mult la Șișești, pentru care pleda ardent presa românească a vremii.

Nu este, așadar, surprinzător că, încă în al doilea an al păstoririi lui Lucaciu la Șișești, canonicii Consistoriului școlar din Gherla propun episcopului Szabó desemnarea lui în funcția de protopop al Băii Sprie, văzută de ei ca un prim pas al unei meritate, strălucitoare cariere ecleziastice¹⁶. Se întâmplă exact contrariul. Postul este oferit – la intervenția guvernului¹⁷ – mediocrului catehet român al gimnaziului din Baia Mare, cunoscut în regiune pentru orientarea sa filomaghiară. Va fi în viitor ceea ce trebuia să fie: *ochii și urechile vlădicului* îndreptate asupra celor șapte parohii ale jurisdicției protopopiale¹⁸, ațintite însă fără întrerupere și fără cruțare asupra preotului din Șișești ale cărui ambiții, realizări și notorietate începeau să incomodeze și pe ierarhul din Gherla. Nu atât de mult, totuși, încât să nu-i acorde, încă și în august 1888, o ultimă împuternicire – a V-a – pentru a colecta, sub simpla

¹⁴ În conferința protopopială a Băii Sprie din septembrie 1886, Lucaciu pledează ca preoții să folosească în toate chestiunile oficiale exclusiv limba română, potrivit legii naționalităților din 1868: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1886-6974, 7012.

¹⁵ Cererea impresionantă a Dumbrăviței pentru *Deslegarea cea mare* și protocolul întocmit cu această ocazie, semnat și de Vasile Lucaciu, în calitate de conducător al comisiei instituite pentru reglementarea obligațiilor în produse ale credincioșilor față de preot: *Ibidem*, 1890-9141.

¹⁶ *Ibidem*, 1886-6689.

¹⁷ A[u]gustin] Iuga, *op. cit.*, p. 81.

¹⁸ Protopopiatul Băii Sprie cuprindea, în 1894, parohiile: Dumbrăvița (cu filiile Rus și Sindrești), Baia Sprie, Satu Nou de Sus (cu filia Tăuții de Sus), Chiuzbaia, Șișești (cu filiile: Dănești, Bontăieni și Unguraș), Chechiș și Șurdești (cu filiile Negreia și Cetățile): *Schematismus ...*, Gherla, 1894, p. 193-196.

garanție a conștiinței sale, comenzi de liturghii în vederea publicării „Revistei Catolice” și a edificării pe această cale a monumentalului edificiu de cult început la Șișești. Cu certitudine, nu i-a fost ușor, căci Gherla, cu toate posibilitățile, canonicii și profesorii ei, nu avea nici o publicație a sa și nici convenita sa catedrală.

Dar ceea ce, înainte de toate, atrage atenția asupra lui Lucaciuc este curajul angajării sale politice locale, de-a dreptul sfidătoare, potrivit publicațiilor orașului, fără precedent și fără egal în epocă, la nivelul unui simplu preot. Cu mâinile acum mai libere, cu un spațiu de acțiune mai larg decât acela al unui profesor gimnazial plătit de stat, alarmează de la început funcționăria aparatului de guvernare al comitatului prin îndrăzneala gesturilor sale, stupefiante pentru atmosfera Sătmarului. Iată două exemple ale începutului, importante pentru construcția ascensiunii sale politice. Ca preot și, totodată, ofițer de stare civilă – până în 1895 oficiile parohiale îndeplineau legal și exclusiv această atribuție – încă din primele săptămâni ale păstoririi emite obișnuitele extrase matriculare de naștere, căsătorie, deces în limba română, așa cum erau acestea înregistrate și nu în limba maghiară, cum cereau – fără un temei legal – autoritățile și cum erau acestea eliberate, zi de zi, de către absolut toți ceilalți preoți ai comitatului. Ripostează la amenda care îi este impusă de către judele cercual al locului – amendă care, refuzând să o plătească, este executată forțat – apelând personal la premierul Tisza Kálmán, apărându-și vehement în presă procedura în paginile „Tribunei”, pe temeiul prevederilor legii naționalităților din 1868 care permiteau comunităților bisericești, ca de altfel și celor administrative, să se folosească de propria limbă, atât în afacerile lor interne, cât și în cele externe¹⁹. Drept inatacabil legal, încălcat însă faptic la tot pasul de autorități, drept pe care românii erau chemați să și-l apere ei înșiși, să-l facă respectat, să arate că-l merită. Se justifică, de asemenea, în „Revista Catolică”, îndemn indirect adresat clerului greco-catolic de a-i urma exemplul²⁰. Ca membru ales al congregației comitatense, înfruntă deschis pe comitele suprem al Sătmarului, fiind singurul care se

¹⁹ „Tribuna”, III(1886), nr. 14-17 din 18/30 ianuarie – 22 ianuarie/3 februarie.

²⁰ „Revista Catolică”, I(1885), nr. IV, p. 124-129.

pronunță împotriva subvenționării societății *Széchenyi* din fondurile jurisdicției – constituite și din contribuțiile românilor –, atrăgând asupra sa la ședințele de primăvară și de toamnă ale forului colectiv de conducere priviri încărcate de ură²¹.

Dar afirmarea publică a lui Lucaciu, la nivelul cel mai înalt de manifestare a vieții publice a românilor, se face în tumultul alegerilor parlamentare din 1887. Participă, între 7-9 mai, ca delegat al circumscripției electorale a Băii Mari – cu majoritate românească: 700 de alegători din 1260²² – la conferința de la Sibiu a Comitetului Central Electoral al Partidului Național, crucială pentru evoluția acestuia, intens pregătită, săptămâni la rând, în paginile „Tribunei”. Sub genericul dictonului lui Montesquieu: *Nu există tiranie mai cruntă decât aceea din umbra legilor și sub aparența justiției*, cotidianul sibian, denunțând tarele regimului dualist, ridică în același timp moralul cititorilor săi: *Nu, noi nu avem de ce să desperăm*, citim în editorialele sale, *nu suntem proletari, nici oameni pieritori de foame, nici fără căpătâi, nici singuri pe lume ca irlandezii, ci moșneni ai pământului, oameni cu casă și masă, care pot ceva, însemnează ceva, au pe cine să se razime și cu cine să se unească în timpuri de grele încercări, oameni care luptă în câmp deschis și cu pieptul deschis când lupta li se impune, ca bărbați cu virtute. Popor cu aspirațiuni mari*, care se simte stăpân de drept pe teritoriile sale de locuire, care crede în victoria cauzei sale, oricât de mare ar fi aroganța guvernanților zilei – *de parcă ar fi față de noi ceea ce Anglia, stăpâna mărilor, e față de irlandezi, ceea ce țarul tuturor Rusiilor e față de supușii săi –, fiindcă merge cu timpul în care trăim, iar nu în contra lui. Ei vor să împiedice evoluțiunea firească, noi mergem cu ea și de aceea pe dâșii desperațiunea îi mână, iar pe noi speranța ne îmbărbătează*. Este evocat acordul lui Gladstone pentru autonomia Irlandei ... *care arată că este o margine peste care nimeni nu poate să treacă fără consecințe foarte mari, ... că state mai slabe ca Anglia își pun în joc existența când nu vor să asculte glasul timpului*²³.

²¹ „Tribuna”, III(1886), nr. 185 din 18/30 iulie.

²² *Ibidem*, nr. 118 din 28 mai/9 iunie.

²³ *Ibidem*, nr. 80, 81, 87 din 10/22, 11/23, 18/30 aprilie.

Animați de asemenea simțăminte, delegații de la Sibiu hotărăsc pasivitatea generală față de alegerile parlamentare, înaintarea unui mare memoriu împăratului de la Viena, viitorul Memorand, în vederea recunoașterii românilor – 2.600.000 de suflete, 17,1,% din populația Ungariei –, ca factor al guvernării în măsura importanței masei lor demografice. Între ei, *răscolitorul de suflete* Lucaciu, aflat acum pentru prima dată între capii militantismului românesc, în prima linie a bătăliei politice, respiră în voie, emană energie, inspiră optimism și încredere: este oratorul festiv la jubileul semicentenarului politic al lui George Barițiu, îndeplinește – alături de Ioan Mihu – funcția de notar al conferinței, este ales – la 37 de ani – membru al Comitetului Central Electoral, forul suprem de conducere al Partidului între conferințele sale naționale. O recunoaștere publică foarte intens trăită, măgulitoare pentru mândria sa, dar și asumarea unei împovărătoare responsabilități, care, inevitabil va greva asupra obligațiilor sale bisericești, va comporta cheltuieli, va stârni resentimente, denigrări ale presei, va implica, în cazul său, riscuri.

Înțelege să o îndeplinească la nivelul exigențelor pe care și le impune sieși în toate privințele. Întors acasă, organizează la Tăuții de Sus, în 9 iunie – cu acordul și participarea organelor administrative locale –, o adunare a alegătorilor români din împrejurimile Băii Mari, al căror mandatar fusese la Sibiu, pentru a le aduce la cunoștință deciziile luate aici. Participă mai mulți preoți și învățători și cca. 200 de săteni, cu drept de vot, toți oameni avuți, cărora Lucaciu le vorbește pe înțelesul lor, timp de două ore, despre năpăstuirile pe care le suferă românii: cum toți funcționarii mai înalți ai statului sunt maghiari cu care norodul de rând nu se poate înțelege –, cu toate că dreptatea ar cere ca ei să fie pentru popor, iar nu poporul pentru ei, până acolo încât adeseori jandarmii și servitorii sunt puși ca tâlmaci între judecător și împetricinat –, cum copiii deștepți și cu părinți înstăriți ai românilor nu pot ajunge decât cel mult popi și dascăli, cum școlile lor rămân neajutate, ba chiar urgisite, cum drepturile lor sunt călcate în picioare, cum învățații români care se zbat pentru neam sunt prigoniți, cum vlădicii lor sunt forțați de guvern la fapte care îi îndepărtează de turmele pe care le păstoresc, cum se fac înșelăciuni, nelegiuiri și bătăi la alegerile pentru parlamentul țării, etc. etc. Exemplifică la tot pasul cu cazuri și situații abuzive, concrete,

din Șişești și din satele înconjurătoare, cunoscute celor prezenți. *Dar, se înflăcărează oratorul: noi, românii, încă suntem făcuți după chipul și asemănarea lui D-zeu, inima noastră încă simțește, spiritul nostru încă vrea a se elibera de torturile suferințelor, noi încă voim să fim liberi în drepturile noastre omenești ..., așa încât s-a hotărât la Sibiu ... să se trimeată o deputațiune la înălțatul împărat, care, arătând relele și suferințele ce bântuiesc obștea românească, pe poporul cel mai credincios lui, al Înaltei Case, să poruncească să se curme nedreptățile*²⁴.

Două luni mai târziu, după trecerea alegerilor – câștigate la Baia Mare de ministrul finanțelor, Wekerle Sándor, viitorul premier al Ungariei din timpul Memorandului –, Lucaci este arestat preventiv timp de cinci săptămâni și apoi incriminat penal pentru agitație antimaghiară, în urma denunțului unui cunoscut *transfug național român*. Era, scrie „Tribuna”, prima deținere *per eminentiam* politică, după aceea a cunoscutului militant sârb Miletić și concomitentă cu marele proces de presă intentat „Tribunei”, soldat cu condamnarea de un an a lui Ioan Slavici²⁵, precum și cu acelea ale „Gazetei Transilvaniei” și „Foi diecezane” din Caransebeș²⁶. În mod evident, se urmărea intimidarea mișcării naționale românești.

Amânată, timp de doi ani, cauza se va judeca în 4-8 iulie 1889 la Satu Mare și va avea un puternic impact public, fiind primul proces, cel puțin în cazul românilor, în care atât inculpatul, cât și martorii săi, în temeiul legii naționalităților din 1868, au refuzat să dea răspunsuri în limba maghiară, au cerut și au primit un translator, s-au folosit exclusiv de limba lor maternă. Un precedent care va fi urmat frecvent de acum înainte în cursa judiciară a timpului, cu toate că se risca agravarea pedepselor. Este semnificativ, de asemenea, faptul că în primele două zile ale desfășurării lui, în biserica unită din oraș a fost oficiată liturgia,

²⁴ Textul protocolului, semnat de protopopul Șt. Bîlțiu, preoții C-tin Lucaci, N. Lupan și I. Costin și judele cercual adjunct Böszömenyi (necunosător al limbii române), în: *Ibidem*, nr. 196 din 30 august/9 septembrie; A. Luga, *op cit.*, p. 70-77.

²⁵ Gelu Neamțu, *Procese politice de presă din epoca dualismului austro-ungar 1868-1890*, Cluj-Napoca, 2004, p. 179.

²⁶ Vlad Popovici, *Tribunismul (1884-1905)*, Presa Universitară Clujeană, 2008, p.135.

în prezența unui numeros public, pentru conjurarea divinității în vederea achitării inculpatului. Ca urmare, la cererea ministrului cultelor, Consistoriul dispune investigații, preotul Alexiu Berinde, prietenul și colaboratorul cel mai apropiat al lui Lucaciu, fiind destituit din funcția de administrator interimar al protopopiatului Satu Mare și suspendat din cea de protopop al Seinilor, Se pune totodată în vedere prelatului, fapt incomparabil mai grav, să ia măsuri pentru a-și ține clerul departe de politică. Supus, episcopul Szabó emite, de la înălțimea jilțului său arhieresc, de unde cuvintele au greutate, un circular în acest sens²⁷.

În pofida obișnuitului calm al verii, procesul atrage foarte multă lume – cca. 500 de oameni, potrivit estimărilor maxime ale presei –, devine un fel de demonstrație publică tacită, pro și contra pârâtului, văzut dintr-o parte ca victimă nevinovată a sistemului politic, văzut din cealaltă ca un agitator periculos care trebuie adus în sfârșit la ordine. Interesul e cu atât mai mare cu cât acesta purta reverenda de preot, era cunoscut tuturor ca o somitate intelectuală, ca un om neînfricat, capabil să se apere dârz, doritor să stârnească răsunet. Și cu atât mai mult cu cât unii dintre martorii săi, preoți și ei, erau la rândul lor persoane cunoscute în regiune, tot așa cum era și pârătorul, român renegat, *mai ungur decât ungurii*, inițiatorul acțiunii judiciare²⁸. Sosirea în oraș a strălucitului avocat al apărării, Iuliu Coroianu, venit de la Cluj din însărcinarea conducerii P.N.R., mărește atenția publică.

La deschidere sunt prezenți și intră treptat în scenă toți actorii piesei: membrii completului de judecată, procurorul, reclamantul, pârâtul, avocatul acestuia, martorii acuzării și ai apărării, grefierul, gata toți să își îndeplinească rolurile. Surpriza vine din boxa acuzatului, unde

²⁷ Notificarea ministerială din 7 august 1889 privind pedepsirea disciplinară a lui A. Berinde și luarea de dispoziții pentru ca preoțimea diecezei ... *să nu tenteze a face din biserici locuri de agitație*, raportul comisiei de anchetă, decizia consistorială în privința lui A. Berinde și rezumatul circularului privind îndrumarea adresată clerului diecezan ... *ca să se ferească de a amesteca biserica în cauze politice*, în: *Viața religioasă* ..., p. 398-402.

²⁸ Martorii apărării au fost preoții: A. Berinde (Seini), N. Lupan (Chiuzbaia), A. Breban (Mocira), A. Pop (protopop Oaș), și 4 săteni, între care și D. Andreica, curatorul prim din Șișești; denunțul adresat comitelui suprem a venit din partea judeului cercual Sigismund Papp, văr primar al viitorului protopop al Băii Spriei, Ștefan Pop, oponent constant al lui Lucaciu.

Lucaciu își începe cuvântul de apărare în limba română și – întrerupt de președinte cu avertizarea că își agravează singur situația – îl continuă la fel, moment în care asistența maghiară părăsește în corpore sala mare a cazinoului nobililor, unde a trebuit să se țină procesul. În continuare, lungă sa relatare despre adunarea electorală incriminată, dublată de traducerea maghiară, este întretăiată de numeroase întrebări ale judecătorului prim, căruia Lucaciu, greu de oprit din vorbit, nu-i rămâne dator. Exemplu: Recunoști, întreabă cel dintâi, că niciunde în lume naționalitățile nu se bucură de atâtea drepturi, ca în Ungaria, acordate acestora, irumpe el, într-un *moment de nesocotință* din 1868. Da, sună răspunsul, atâta doar că ele nu sunt respectate, ca și cum nu ar fi²⁹. Compar apoi în fața instanței pârâtorul, cele două serii de martori, funcționarul local menționat, după care, contrar tuturor așteptărilor, verdictul oamenilor legii este de achitare a inculpatului, dat fiind faptul că probele acuzării erau fie inconcludente, fie incerte. Curtea de casație din Budapesta, unde se judecă în final apelul procurorului și unde se face din plin simțită prezența avocatului Iuliu Coroianu va confirma în anul următor sentința³⁰.

Ajuns în Comitetul de conducere al P.N.R., vârful cel mai înalt al politici românești, Lucaciu, cunoscut acum pretutindeni, se postează de la început de partea tinerilor tribuniști, hotărâți să ducă la bun sfârșit proiectul marelui apel românesc la dreptatea împăratului. Este greu de spus în ce măsură a crezut, oricât de mare era idealismul lui, în succesul lui nemijlocit, în ce măsură a văzut în el, asemeni altor memorandiști, o acțiune propagandistică de mare anvergură, menită să europenizeze cauza națiunii sale oprite. În afara acestor considerente, l-a văzut însă, și pe bună dreptate, ca un demers politic necesar, chiar imperios în raport cu inechitatea sistemică existentă, căci, spune el mereu, cu cât ne vom lăsa mai mult călcați în picioare, cu atât guvernânții vor fi mai cutezători, cu atât mai tare vom fi apăsați. Un demers privit ca un moment crucial al bătăliei politice, un punct de apogeu al acesteia, care trebuia intens pregătit sub toate aspectele

²⁹ *Cuvânt în cadrul procesiunii din Satu Mare* (26 iunie/8 iulie 1889), în: *Dr. Vasile Lucaciu, luptător activ ...*, I, p. 133-139.

³⁰ Textul deciziei din 7 martie 1890, în: A. Iuga, *op. cit.*, p. 90-93.

sale, în condițiile în care arhieriei, corifeii tradiționali ai românilor, se dau la o parte, în care mijloacele materiale erau extrem de puține, în care conducerea mișcării naționale nu avea vederi unitare și chiar cărma acesteia se găsea, până la sfârșitul anului 1891, în posesia grupării Mocioni-Babeș, susținătoare a amânării întregului plan.

În ceea ce îl privește, preotul sătmărean trăiește angajarea memorandistă ca un imperativ interior stringent, căruia i se dăruiește în acești ani cu toată capacitatea sa de efort, de inițiativă, de mobilizare. Este printre cei care stăruie cel mai mult pentru sprijinul oamenilor politici din România, *căci* – scrie el în septembrie 1891 unui ziarist din București – *noi de noi, izolați de către d-voastră, pierim cu zilele în mână*³¹. Și, de asemenea, cel care își îmbărbătează companionii în momentele de temeri, îndoieli și frământări ale începutului, ca atunci când septuagenarul George Barițiu se retrage din prima linie a frontului, când generalul Traian Doda ezită să preia conducerea viitoarei delegații de la Viena, când Ioan Slavici, întemeietorul „Tribunei” părăsește Transilvania.

Rămânea, de asemenea, stringentă chestiunea resurselor materiale, cum vedem din cutremurătorul strigăt de ajutor pe care Eugen Brote, noul conducător al grupului tribunist îl trimite spre București. Este imposibil să nu fie citat. *Am simțământul* – scrie el – *... că rândurile armatei principale ce se află în spatele nostru se întăresc și se fac pregătiri pentru o bătălie decizătoare, dar ... vom avea noi, vreo câțiva inși cari jertfim totul și purtăm această luptă desperată, curajul și tăria a smulge frâiele din mâinile Mocioni-Babeș și a le lua noi în mână. Și dacă o vom face, continuă el, vom putea noi ... care am rămas fruntea mișcării politice naționale, duce mai departe lupta atunci când trebuie ... ca să ne gândim în fiecare zi la bucățica de pâine necesară traiului zilnic, atunci când, împresurați din toate părțile de adversari și dezertori ... numai noi cu poporul stăm la mijloc. Nu se riscă oare, întreabă redactorul „Tribunei”, un fiasco, care nu va fi doar un eșec al lor, ci o victorie a adversarului, o înfrângere a națiunii ?³².*

³¹ Lucaciu către Colescu-Vartic, Șișești, 11/23 septembrie 1891, în: *Dr. Vasile Lucaciu ... Texte alese*, II, p. 57-61.

³² E. Brote către I. Bianu, Sibiu, 20 aprilie 1890, în: Ș. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 134-136.

În acest context tensionat Lucaciu se afirmă ca un combatant politic de anvergură națională. Îndeplinește ceea ce simte că este datoria morală să facă: participă, în ciuda distanței, la ședințele comitetului P.N.R. de la Sibiu, Cluj, Budapesta, insistă de fiecare dată pentru elaborarea și înaintarea la Viena a Memorandului, este cooptat în conducerea societății „Institutului tipografic”, proprietarul „Tribunei”³³, primește însărcinarea colectării de fonduri³⁴, pe aceea de a sonda terenul la Viena, *prin căile sale catolice*, asupra șanselor memoriului românesc menit împăratului și, totodată, judecății Europei³⁵, pe aceea de a contribui la definitivarea textului acestuia³⁶. Îl vedem apoi, fapt esențial, făcând numeroase călătorii la București, cel mai adesea în interes național, în compania altor fruntași transilvăneni, dar, începând din 1888, și pentru a-și vizita cele două fiice, Veturia și Tulia, a căror instrucție școlară secundară a ținut să fie făcută în capitala României³⁷.

Importante în procesul de pregătire a acțiunii politice au fost cele două vizite din 1890, împreună cu Iuliu Coroianu, redactorul Memorandului, cea din iunie 1891, când participă la congresul *Ligii Culturale*, cele două călătorii din prima jumătate a anului 1892, împreună cu Ioan Rațiu, președintele Partidului, aclamați de mulțime la statuia lui Mihai Viteazul, cele două audiențe colective la regele Carol I, convorbirea cu acesta privind locul și timpul înaintării Memorandului fiind apoi consemnată de el în scris³⁸. Atât de multe încât este denunțat ca *unealtă a Bucureștiului*, agent de legătură al acestuia. Sunt tot atâtea

³³ Lucian Boia, *Eugen Brode (1850-1912)*, București, 1974, p. 76.

³⁴ Coroianu către Rațiu, Cluj, 27 decembrie 1888, în: Teodor Pavel, *Partidul Național Român și acțiunea memorandistă. Corespondență politică (1887-1901)*, Cluj-Napoca, 1994, p. 132.

³⁵ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 42.

³⁶ *Ibidem*, p. 47.

³⁷ Știm că sunt aduse la București la deschiderea anului școlar 1888/89, că, în anul 1896, la ieșirea din închisoare a tatălui lui erau încă aici și că costul anual al școlarizării lor se ridica la suma de 420 fl.: Lucaciu către Bianu, Cluj, 4 martie 1888, în: Grigore Ploșteanu, *op. cit.*, p. 278-279; Szabó către Simeoni, Gherla, 14 iunie 1891: A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, fasc. 2, doc. nr. 889.

³⁸ Convorbirea lui Vasile Lucaciu și Iuliu Coroianu cu regele Carol I, în: Ș. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 197-200.

prilejuri pentru întâlniri cu proeminenți oameni politici români: I.C. Brătianu, M. Kogălniceanu, D.A. Sturdza, T. Maiorescu, I. Grădișteanu, etc., cu statul major al *Ligii culturale*, aflat în entuziasmul începutului lui, cu renumiți transilvăneni stabiliți la București, precum Slavici și I. Bianu, directorul bibliotecii Academiei Române, profesor universitar și viitor academician, de care îl va lega o lungă prietenie. Pledează cu toată puterea sa de convingere pentru sprijinul lor moral și material, indispensabil emancipării naționale din Transilvania.

Ceea ce cu deosebire atrage atenția asupra lui Lucaciu este rolul său central de raportor la cele două conferințe naționale ale P.N.R. de dinaintea Memorandului.

Prima, din 15-16 octombrie 1890, este cea în care el prezintă darea de seamă a comitetului de conducere pentru ultimii trei ani de activitate. Se bate, însă, acum pasul pe loc în derularea mult așteptatului proiect național: funcția de președinte revine din nou septuagenarului Vincentiu Babeș, cel mai prestigios militant activ al partidului, apropiat al strălucitului politician, latifundiar român, Alexandru Mocioni, adepți amândoi ai amânării lui.

Cea de a doua, din 20-21 ianuarie 1892, este, în schimb, una memorabilă. Participă 212 delegați ai circumscripțiilor electorale pe baza cărora funcționa faptic P.N.R., care decid înaintarea fără amânare a Memorandului și reînnoiesc comitetul de 25 de membri ai conducerii partidului, funcția de președinte revenind lui Ioan Rațiu, secondat de doi vicepreședinți, Gheorghe Pop de Băsești și Eugen Brote, și de doi secretari.

Însărcinarea de secretar general este acordată lui Vasile Lucaciu, ale cărui rapoarte impresionează asistența. Încălcarea în Ungaria a principiului imprescriptibil al egalității popoarelor componente ale statului, substituirea sub masca constituționalismului a interesului general al locuitorilor săi cu interesul exclusiv al unei singure națiuni, substituirea poliglotismului său natural cu exclusivismul limbii maghiare în administrație, politica absorbției etnice, proclamarea statului național exclusiv maghiar, constituie, scrie el aici, atacuri directe la adresa naționalităților și, înainte de toate, a românilor. Situația era cu atât mai gravă cu cât opresiunea națională creștea de la an la an. Sunt evocate abuzurile ieșite din comun ale ultimelor alegeri parlamentare,

represiunea judiciară a presei, noua lege a grădinițelor, ingerințele statale în viața bisericilor, propriul proces politic³⁹. Concluzia implicită a analizei este aceea a stringenței apelului la sprijinul celuilalt factor constituțional suprem, împăratul, căci, spera Lucaciu, n-a murit orice dreptate. Un apel prezentat însă printr-o impresionantă delegație națională care să fie prin ea însăși un mijloc de presiune asupra monarhului și, să suscite solidaritatea celorlalte naționalități, să stârnească o mare vâlvă în afara Imperiului. A fost cel care a pledat cel mai mult pentru formula delegației, cel cărui i se va încredința în final sarcina constituirii și organizării deplasării acesteia⁴⁰. Nu întâmplător, completul viitorului proces memorandist, forțând nota, îl desemnează drept *autorul moral* al acțiunii și – având în vedere, pe de o parte recidiva, pe de alta renitența sa în cursul procesului – îl condamnă la o detenție de cinci ani, mai mult decât dublul aceleia acordată președintelui P.N.R.

2.2. *Când tremură pământul sub picioarele noastre.* Memorandul

*Azi vorbim înaintea Europei**

Incontestabil, cea mai răsunătoare angajare națională a lui Lucaciu, punctul de apogeu al parcursului său politic, cel care cristalizează în jurul lui gradul maxim al notorietății publice, este legat de Memorand. Convins că trăiește un mare moment istoric, de înălțimea adunării pașoptiste de la Blaj, conștient că exemplul lui este

³⁹ Teodor V. Păcățianu, *op. cit.*, VII, Sibiu, 1913, p. 501-503.

⁴⁰ Vasile Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947, p. 147.

* Vasile Lucaciu, cuvântarea de la Viena, din 30 mai 1892.

urmărit pretutindeni, consecvent cu el însuși, i se dăruiește cu toate puterile minții și sufletului său. Va fi, în mijlocul talazului copleșitor de naționalism care mătură țara de la un capăt la altul, omul asupra căruia se revarsă, pe de o parte cea mai mare aversiune, ocară și hulă, pe de altă parte cea mai vie admirație, atașament și omagiere. *Agitator fanatic* pentru presa guvernamentală maghiară, *apostol al neamului* pentru cea românească. Ai săi îi asociază acum supranumele de *Leul de la Șişești*, dar și pe acela, mai potrivit pentru un om al bisericii, de *Bard al Sătmăruului*. *Răscolitor de suflete* îl va numi mai târziu Ion Agârbiceanu.

Va fi, totodată, și prima țintă a puterii de stat, decisă, în 1892, să nu cedeze în fața celei mai mari naționalități a țării, să contrapună cererilor acesteia represiunea judiciară. În ochii autorităților el apare nu doar ca unul dintre principalii promotori politici români, ci, categoric, cel mai periculos dintre ei, date fiind influența de care se bucura în rândurile clerului unit, autoritatea pe care și-o câștigase în cele mai largi cercuri ale intelectualității laice, puterea seducției sale – *miraculoasă*, scriu contemporanii – asupra oamenilor de rând, gata să-l urmeze la o privire, la un gest, la un cuvânt. Orator strălucit, *zguduie inimile*, îi place să țină discursuri, se oprește greu din vorbit, îi place să fie aplaudat. Și nu în ultimul rând datorită curajului, agresivității, valurilor pe care le stârnește neîncetat în jurul lui. Până acolo încât este denunțat nominal – singurul – în parlamentul maghiar, în contextul interpelării pe care o va suscita Memorandumul⁴¹. Declanșează astfel o reacție represivă neîntârziată, pornită, în cazul lui, de-a dreptul de la înălțimea guvernului, reacție care, ținând concomitent pe militantul național și pe cleric, se va finaliza, chiar în 1892, pe de o parte printr-o condamnare politică, pe de alta prin suspendarea din funcția de paroh, canonul bisericesc cel mai grav dinaintea caterisirii. De fapt, pedeapsa ecleziastică – expres pusă în vedere episcopului Szabó de însuși premierul Ungariei⁴² – era menită

⁴¹ Textul interpelării și dezbaterile din 14 iulie 1892, în: *Iratok ...*, II, Budapest, 1956, p. 13-18.

⁴² În adresa sa din 1 septembrie 1892, nr. 659, către I. szabó – reprodusă de acesta în limba latină în scrisoarea sa din 10 septembrie, adresată Propagandei Fide – premierul Szápary Gyula scrie: „Non dubito, comportantiam antipatrioticam et continuo scandalosam parochi Láczfaluensis Basilio Lucaciui attentionem Illustritatis Vestrae non

să scoată din arena politică pe combatantul politic, prin discreditarea iremediabilă a sacerdotului. Primejdios și acesta, capabil la rândul lui să pună în mișcare clerul unit, și gata mereu să o facă, capabil, prin forța și strălucirea personalității sale, să atragă bunăvoință și sprijin în unele cercuri pontificale și chiar mai departe în lumea catolică occidentală. Înainte de toate, însă, trebuia intimidată pe această cale preoțimea greco-catolică. Regăsim în această imixtiune guvernamentală directă în sfera autonomă a bisericii strategia bine cunoscută a puterii maghiare de stat de obstrucționare, izolare, decredibilizare, racolare, învrăjbire a exponenților naționalităților, pentru a putea ține astfel sub un control mai strâns masa mare a populației lor, majoritară la nivelul întregii țări.

Sub ambele sale ipostaze Lucaciu era vulnerabil. Oferă din plin de la sine ocazii, motivații, pretexte ale represiunii, deopotrivă în spațiul public laic ca și în cel bisericesc, cu atât mai apăsătoare cu cât ministrul cultelor și episcopul Szabó ajung să-și dea în umbră mână în privința sa.

Sub raport politic, angajarea lui în Memorand este atât de însuflețită încât autoritățile superioare, forțând puternic nota, sfârșesc prin a-l considera *autorul intelectual* al întregii acțiuni. Mai puțin sau, poate, fals informate asupra genezei textului în sine – redactorul faptic al actului fiind Iuliu Coroianu –, nu-i pot ierta că este mereu plecat la București, că participă aici la primul congres al detestatei *Ligi culturale*, că, împreună cu Eugen Brote, a făcut să se adopte formula marii delegații memorandiste vieneze, că a fost mandatat cu alcătuirea ei, că s-a străduit ca această să fie cât mai impunătoare.

Din perspectiva lor, faptele erau cu atât mai grave, cu cât se proiectau pe fundalul unei neobișnuite recrudescențe revendicative a românilor, amenințătoare prin proporțiile pe care începea să le ia, prin exemplul oferit slovacilor și sârbilor, prin ecourile ei externe. Într-adevăr, suntem acum martorii agitației pe care le stârnesc, una după alta, de o parte și de alta a Carpaților, apariția *Ligii culturale*, publicarea

effugisse quoniam illius comportantia cum officio parochi compatibilis non est sed damne est etiam statui ecclesiastico Illustratis Vestra pro suis sensibus patrioticis modum invenient, ut nominatus sacerdos officios suo amoveantur et a publicis agitationibus arceatur". A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 2, doc. nr. 1221.

răsunătorului *Memoriu al studenților români*, privitor la Transilvania, tipărirea răspunsului studenților maghiari și a *Replicei, vitează și documentată*⁴³, pe care aceștia o primesc, reacția de protest față de legea grădinițelor recent adoptată. În fruntea luptei, „Tribuna” lui Slavici, apoi a lui Brote, pledează fierbinte, număr de număr, pentru marele apel la împărat. Este în interesul general al Monarhiei și, totodată, este timpul suprem, trâmbițează neobosit ziarul, ca în Ungaria poliglotă să se facă dreptate, să se pună capăt dominației unei singure națiuni, deținătoarea supremației absolute asupra resurselor și a puterii, drepturilor și beneficiilor țării, să înceteze hegemonia bunului plac al acesteia, să se abandoneze *utopia dezastruoasă* a statului național maghiar, să se adopte un nou cadru constituțional, pentru ca naționalitățile, majoritare numeric, să nu mai fie împiedicate în mersul lor, să devină *elemente constitutive de stat*, factori efectivi de putere, să aibă toate etniile un statut egalitar. Sloganul *Ungaria patrie de state* se face tot mai des auzit.

Supus unei foarte severe supravegheri, *popa din Șişești* este văzut tot timpul în primele rânduri ale *subversiunii românești*. Abia întors acasă din capitala României, se implică încă din primele zile ale anului 1892 în organizarea la Seini a conferinței alegătorilor români din Sătmar, devine protagonistul acesteia, *omul de care ascultă toți*⁴⁴, conduce delegația comitatului la conferința națională a P.N.R. de la Sibiu din 20-21 ianuarie, joacă aici un rol central. Este cel care prezintă *cu glas de foc*⁴⁵ raportul de activitate al comitetului de conducere al partidului pe ultimii doi ani, prezidează aprinsele dezbateri, pro și contra, ale comisiei de 40 membri pentru redactarea proiectului de hotărâri – unde Alexandru Mocioni, cel mai mare latifundiar și mai prestigios avocat român, pledează timp de patru ore pentru amânarea recursului național la Tron și obține câștig de cauză –, susține cu patos cauza Memorandului în plenul conferinței. Majoritatea membrilor săi se pronunță pentru înaintarea acestuia – 78 de voturi pentru, 56 împotriva,

⁴³ V. Netea, *op. cit.*, p. 56.

⁴⁴ Conferința electorală a alegătorilor români din Sătmar: „Tribuna”, IX(1892), nr. 4-5 din 7/19-9/21 ianuarie.

⁴⁵ V. Netea, *op. cit.*, p. 62.

80 abțineri –, declară din nou recâștigarea autonomiei Transilvaniei ca obiectiv principal al partidului, afirmă solemn, într-o viziune acum europeană, *importanța politică și culturală a românismului* pentru interesul intern al Monarhiei, pentru interesele *sale vitale* în Orient, pentru interesele continentului în general⁴⁶. Este ales acum președinte al P.N.R. veteranul luptător național Ioan Rațiu, se reconstituie comitetul de 25 de membri ai conducerii sale⁴⁷, se reconfirmă preotului sătmărean funcția de secretar general, pe care o va păstra timp de 23 de ani. În această calitate, fără să se întoarcă acasă, pleacă, împreună cu Rațiu și Coroianu, la București, pentru consultări cu oamenii politici ai Regatului – înainte de toate cu D.A. Sturdza, prezumtivul președinte ale liberalilor, aflați în opoziție, prezumtivul premier –, cu conducerea *Ligii*, cu alți factori responsabili⁴⁸.

Două luni după conferința națională, Lucaciuc este din nou în Sibiu la întrunirea din 25-26 martie a noului comitet național, moment decisiv, în care se stabilește textul definitiv al apelului la împărat, se semnează de către membrii biroului executiv al P.N.R., se hotărăște înaintarea lui până la sfârșitul lunii mai, se iau măsuri pentru traducerea actului în maghiară, germană, franceză, se stabilesc rolurile principalilor corifei⁴⁹. La scurt timp se va lansa chemarea pentru alcătuirea, în număr nelimitat, a delegației: membrii comitetului central ai P.N.R., reprezentanți ai elitei românești din toate cele 15 comitate locuite de români și ... *cât se va putea mai mulți țărani*⁵⁰. Ziua întâlnirii ei la Viena va fi fixată pentru 16/28 mai.

⁴⁶ V. Păcățianu, *op. cit.*, VII, p. 504-512.

⁴⁷ Membrii comitetului, viitorii inculpați în procesul din 1894, erau: Dr. Ioan Rațiu, Septimiu Albini, Iuliu Coroianu, George Pop de Băsești, Dr. Vasile Lucaciuc, Eugen Brote, Dr. Daniil P. Bărcianu, Dr. Teodor Mihali, Vasile Ignat, Alexandru Filip, Vasile Rațiu, Ludovic Ciato, Patriciu Barbu, Dr. Gavril Tripon, Nicolae Cristea, Gavril Man, Dumitru Comșa, Aurel Suciu, Dr. Ioan Nichita, Mihail Veliciu, Gavril Lazar, Dr. I.T. Mera, Gherasim Domide, Aurel C. Popovici și Rubin Patâția.

⁴⁸ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 49.

⁴⁹ Ș. Polverejan, *Din istoricul Memorandumului. Ședința Comitetului Central al Partidului Național Român din 25-26 martie 1892*, în „Acta Musei Napocensis”, VI(1969), p. 334-346.

⁵⁰ Circulara din 19 aprilie: Ș. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 193-194.

La începutul acestei luni, mandatat de comitet, Lucaciu ia încă o dată, împreună cu Iuliu Coroianu, drumul Bucureștiului, unde cei doi întâlnesc iarăși politicieni ai opoziției, contactează ziaristi, obțin concursul moral și material neprecupețit al *Ligii culturale*, suscită colecte. Cei doi emisari transilvăneni sunt primiți de însuși Carol I, e drept sub acoperirea zilei onomastice a reginei, dat fiind faptul că regele – garantul alianței cu Puterile Centrale, vitală pentru securitatea statului român – nu se putea expune public, oricât ar fi aderat sufletește la mișcarea de peste Carpați⁵¹. Le spune, aidoma lui Mocioni, că nu vor fi primiți la Curtea imperială – Carol I se întâlnise la începutul anului cu Francisc Iosif la Viena și cu premierul Szapáry Gyula la Budapesta –, lucru de care unii dintre memorandiști erau siguri, pe care alții îl bănuiau, pe care alții, poate cei mai mulți, vrăjiți de mitul vechi al bunului împărat, nu puteau să-l creadă. Conta prea puțin pentru ei că monarhul în mai puțin de două săptămâni urma să plece la Budapesta pentru marile festivități de comemorare a 25 de ani ai dualismului. Ceea ce, însă, se urmărea înainte de toate, miza adevărată a momentului vienez, era înfăptuirea unei demonstrații politice de mare anvergură care să impună răsunător atenției opiniei publice europene cauza românilor *din statul maghiarilor*. Să fie, îndeamnă ultima chemare a comitetului, ... *o manifestațiune, ca și care mai momentoasă de la 3/15 mai 1848 națiunea noastră nu a mai săvârșit*⁵².

Cum era de așteptat, toate acestea stârnesc riposte din partea guvernului, a parlamentului, a oficialităților comitatense și, mai mult ca niciodată în trecut, atacuri furibunde ale presei maghiare. Cu deosebire după ce suveranul aprobă demersul scris al premierului Szapáry de a nu-i primi pe delegați⁵³, după demersul personal în același scop al lui Bánffy Dezső, președintele camerei deputaților, viitorul ministru-președinte, după ce grupuri, grupuri de români își încep călătoria, ziarele, și nu numai cele guvernamentale, tună și fulgeră. Sub titluri ca: *Valachii la*

⁵¹ Consemnarea, făcută de Lucaciu, a convorbii din 4 mai 1892 cu Carol I: *Ibidem*, p. 197-200.

⁵² Circulara din 3/15 mai: *Ibidem*, p. 201-203.

⁵³ Raportul din 23 mai, în: V. Netea, *op. cit.*, p. 163.

Viena, *Demonstrația Partidului Național Valah, Conspirația română*, apelul la Tron este înfierat necruțător: *act penal, îndrăzneală temerară, gravitare spre București, încălcare a Constituției, trădare de patrie, atentat la integritatea și suveranitatea statului, nebunie periculoasă, scandal mizerabil, răzvrătire* etc. Justiția trebuie să-și facă datoria, conchid toate. Ca întotdeauna mai zeloase, ziarele din Cluj cer reținerea pe drum a celor plecați prin Procuratură, întemnițarea sau expulzarea în România a *agitatorilor*, desființarea P.N.R., cercetarea disciplinară a avocaților, pedepsirea severă a *popilor*. *De pe popi ca Lucaciu*, scrie „Erdélyi Híradó” din 23 mai, *trebuie trasă jos reverenda, să se ducă să propovăduiască în altă țară*⁵⁴. De fapt, încă la începutul lunii, un cotidian din capitală, vorbind despre ... *acel popă valah care neagă ideea de stat național maghiar, care calomniază națiunea maghiară înaintea lumii și a țărilor*, îi atribuia calificativul de anarhist⁵⁵.

Înțelegem după toate acestea de ce, abia sosit acasă, din București se încearcă asocierea lui cu un atentat comis asupra unui controversat notar comunal de lângă Baia Mare, pentru a-i fi împiedicată plecarea la Viena⁵⁶. Nu îi este greu să se disculpe, dar nu fără urmarea unui denunț penal la adresa sa pentru calomnierea guvernului, denunț soldat, în final, cu un proces și cu o condamnare. Cu certitudine, citarea sa la tribunal în momentul crucial al acțiunii face să crească numărul sătmărenilor porniți să se alăture delegației naționale: 26 în total, între care fratele Constantin, cei doi cumnați, învățătorul din Șișești, cinci din cei șapte preoți ai protopopiatului Băii Sprii, și – pe cheltuiala sa – patru săteni din parohie și satele învecinate⁵⁷. Aceștia din urmă vor îngroșa pâlcul delegaților țărani – 106 din totalul de 218, alături de 64 preoți, de 17 avocați, ceilalți fiind comercianți, profesori, învățători,

⁵⁴ Traducerea articolului, în „Tribuna”, IX(1892), nr. 111 din 16/28 mai.

⁵⁵ Articolul din „Magyar Hírlap”, în: *Ibidem*, nr. 101 din 3/15 mai.

⁵⁶ *Atentatul cu dinamită*, din 5 mai 1892, asupra casei notarului din Ferneziu, Sigismund Pop (Papp Zsiga), acuzatorul din 1887 al lui Lucaciu și văr primar cu protopopul Băii Sprii, Ștefan Pop (Papp Pista), a fost o înscenare diversionistă, dovedită juridic, menită să compromită și să rețină în Șișești pe secretarul general al P.N.R.: „Tribuna”, IX(1892), nr. 101-102 din 3/15, 3/17 mai; A. Iuga, *op. cit.*, p. 117-120.

⁵⁷ A. Iuga, *op. cit.*, p. 102.

funcționari – care, în straiele lor de sărbătoare, atrag la Budapesta priviri condescendente. Se remarcă în treacăt frumusețea fețelor, dar orientale, scrie un ziarist; vor fi fiind de sub Altai, replică „Tribuna”.

Este, alături de Ion Rațiu, în linia întâi și la Viena. Previzibil, memorandiștii n-au fost primiți la Curtea imperială – unde nu se va accepta, în final, nici măcar textul actului – cum nu au obținut nici sprijinul parlamentului, nici al consiliului municipal și cu atât mai puțin pe cel al guvernului. Nici nu putea fi altfel, câtă vreme toate aceste foruri erau ostile prin însăși natura lor sensului disolutiv al efortului politic românesc. Cu atât mai prietenoasă a fost în schimb, aproape ca și la București, primirea pe care le-o fac forțele de opoziție – slabe numeric – ale Reichsrat-ului: gruparea Tinerilor Cehi, o parte a membrilor clubului federalist Hohenwart și cu deosebire social-creștinii, viitorii majoritari ai parlamentului – acum cu abia patru deputați –, în frunte cu Karl Lueger, viitorul mare primar al Vienei. Cel care a avut sinceritatea să le spună românilor că drumul împlinirii idealurilor lor va fi lung și că vor avea mult de așteptat. Și cu atât mai caldă din partea reuniunilor studenților – români, cehi, sârbi, slovaci, croați, sași – a familiilor românilor din Viena (cca. 200), a oamenilor de rând ai capitalei.

La una din cele două întruniri care se organizează la Viena între vorbitori este și Lucaciu. Merită să-i cităm cuvintele rostite aici, sinteză a simțămintelor de frustrare și îndârjire, de decepție și mândrie, de umilință și revoltă care se amestecau în sufletele protagoniștilor: ... *de vom pieri noi cari am venit la Viena ca reprezentanți, în număr de peste 300 de oameni, nația noastră nu va pieri, pentru că acasă mai sunt două milioane, nouă sute nouăzeci și nouă de români. Azi vorbim înaintea Europei* ⁵⁸ *Când te plângi la împărat, va scrie el la scurt timp, este ca și cum te-ai plânge directorului pușcăriei contra brutalității temnicerului. Cauza noastră națională nu se poate câștiga decât prin luptă și solidaritatea noastră dărză și neînfricată* ⁵⁹. Într-adevăr, peste toate iluziile, speranțele, rezervele, peste tot vuietul momentului vienez, ceea ce conta din punct de vedere politic erau în ultimă instanță

⁵⁸ *Ibidem*, p. 175.

⁵⁹ Lucaciu către Gh. Pop de Băsești, 2 martie 1894: Ș. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 272-273.

concluziile privind falsitatea mizei imperiale, eșecul indubitabil al petiționarismului, imperativul bizuirii pe forțele proprii și, în aceeași măsură, impactul european, legenda unică care se cristalizează, importantă și aceasta pentru susținerea moralului colectiv.

Existau și motive de teamă. Se bănuia să drumul întoarcerii acasă va fi greu. Așa a și fost, cu deosebire pentru *Lucaciu și țărani* lui. După *palma de la Viena*, memorandiștii au parte în Ungaria – aflată în plină pregătire a fastuosului jubileu al celor 25 de ani de dualism – de huiduieli, fluierături, insulte, bruscări. Era abia începutul. Într-o atmosferă generală de ostilitate va urma, pe de o parte o întreagă serie de acționări în justiție, iar pe de alta seria episoadelor de violență deschisă ale vulgului orășenesc maghiar transilvănean. Așa cum se știe, la Turda, Arad, Oradea și Șimleul Silvaniei, au fost lovite cu pietre casele unor memorandiști cunoscuți, ale unor militanți naționali de rând, sau, chiar cum se întâmplă la Oradea, ale celor doar bănuți ca simpatizează cu ei⁶⁰. Cazul episcopului Mihail Pavel, blamat mereu în "Tribuna" pentru votul său ostentativ proguvernamental – Oradea era fief electoral tradițional al lui Tisza Kálmán, *marele binevoitor al românilor* – este edificator. Cu deosebire agresiunea din 13 iunie de la Turda, urbea de domiciliu a lui Ioan Rațiu, președintele P.N.R., provoacă, prin încărcătura ei simbolică, o mare indignare, înfierbântă spiritele, marchează crucial conștiințele. A fost urmată de un nesfârșit val al scrisorilor de înfrățire, atașament, afecțiune ale conaționalilor săi, prolog al indestructibilei solidarități a publicului românesc din timpul *procesului monstru* de peste doi ani de la Cluj. Chiar și "Telegraful Român" al mitropolitului Miron Romanul își întrerupe filipica la adresa comitetului național și se alătură tacit curentului general⁶¹.

Printre primii care îi scriu lui Rațiu este, *împreună cu întregul popor din Șişești*, secretarul general al partidului⁶². Mai important, își asumă,

⁶⁰ În 28 iunie a fost bombardată cu pietre reședința episcopului Mihail Pavel, casele a doi canonici, a șase avocați, a unui preot, a redactorului „Familiei”, a unui judecător român, fără ca vreunul dintre aceștia să fi avut o legătură directă cu Memorandul. S-a manifestat, de asemenea, înaintea unor instituții românești: școala și biserica greco-catolică, biserica ortodoxă, Fundația Jiga.

⁶¹ „Tribuna”, IX(1892), nr. 120 din 29 mai/10 iunie.

⁶² *Ibidem*, nr. 128 din 7/19 iunie.

pe riscul propriu, inițiativa unei acțiuni imediate. Cutremurat până în adâncul sufletului de experiența amară a Vienei , plin de revoltă în fața răbufnirilor deschise de ură ale acestor săptămâni, încearcă să pună în mișcare pe susținătorii legali ai efortului național, singurii cu care se putea articula un demers licit. Cu un uimitor curaj, abia sosit acasă, cheamă în 2 iulie, printr-un apel tipărit, pe alegătorii români ai circumscripției electorale a Băii Mari – membri toți, principal, ai P.N.R. – la o conferință ad hoc în Șişești pentru dezbaterea noii situații. Nu omite să înștiințeze în scris forul local competent. Urma să se justifice în fața participanților pasul politic al Memorandului, să se prezinte un raport privind înaintarea lui, să se discute asupra ținutei presei românești față de el, să de ia atitudine față de violențele antiromânești cunoscute tuturor, ... *săvârșite*, scrie Lucaciu, *nejenat „palam et publice”, la vederea publică, sub auspiciile, cu știrea și conlucrarea autorităților*. Încheie: *Datorința ne-am împlinit-o și rodul muncii noastre sta în puterea providenței dumnezeiești și în strămoșeasca virtute a neamului nostru. Șirul datorințelor se împlinesc din fapte corespunzătoare postulatelor situațiunii*.⁶³ În afara acestui imprimat – obiect al unei urmăriri penale, al unui proces de presă și a unei condamnări – tonul cu care se adresează apropiaților îi arată starea de spirit: *Vă scriu din tot sufletul, din tot focul inimii mele de român, care sufăr alături de poporul meu, pentru a vă face să lăsați teama și să veniți să începem lupta. Lupta cea mare care ne va aduce isbăvirea ! Trebuie să ne-o aducă, fiindcă dreptatea este cu noi* .⁶⁴ Ca și cum dreptul constituțional de întrunire ar fi fost în Ungaria liber pentru toți. Nu era. Cei adunați în pavilionul bisericii de la Șişești au fost împrăștiți de către pretorul local, iar inițiatorul ei incriminat îndată penal de două ori, pe de o parte pentru agitație națională, pe de alta pentru ofensarea unui funcționar de stat.

Tipic pentru el, Lucaciu protestează public printr-o mare scrisoare deschisă adresată ministrului de interne Hieronymi. Denunță vehement, una câte una, inechitățile regimului față de români, nocive chiar pentru interesele de perspectivă ale statului, afirmă dreptul lor ... *de a-și ridica*

⁶³ Textul în A. Iuga, *op. cit.*, p. 190-191.

⁶⁴ Valeriu Achim, Aurel Socolan, *Dr. Vasile Lucaciu, luptător pentru drepturile românilor și unirea Transilvaniei cu România*, Baia Mare, 1968, p. 46.

glasul când sunt amenințați în onoarea, averea și viața lor, insinuează perspectiva unei reacții nestăpânite din partea lor. Ei bine, scrie el, nu ne putem sfătui aici în umbra bisericii la lumina zilei, vom merge acolo în codru pentru sfat de la fulgerele cerului și vijelia nopții. Pradă sentimentului, șuvoiul retorismului său lasă să curgă, în text, chiar sintagma strident provocatoare de *război civil*⁶⁵. Toate acestea le va plăti greu în foarte scurt timp.

Până atunci, *zboară peste Carpați*, expresia îi aparține, dornic să-întâlnească pe apropiații din București, să-și descarce obida, să se consulte, să obțină ajutor. Primul sosit în capitală după evenimentul atât de mult comentat, a fost primit în triumf: o manifestație la statuia lui Mihai Viteazul, un banchet al presei, un altul la fostul ministru Vernescu, discursuri, toasturi, muzică, aplauze. Toate din partea *Ligii culturale*, a politicienilor liberali aflați în opoziție, a ziariștilor și studenților, în timp ce cercurile guvernamentale păstrează, aproape ca la Viena, distanța. Cu atât mai glacială, cu cât guvernul conservator al lui Lascăr Catargiu reînnoiește, o săptămână mai târziu, alianța secretă cu Puterile Centrale, esențială pentru securitatea statului român. Ca întotdeauna, stârnește furia ziarelor guvernamentale maghiare. *Popa din Șişești*, scrie în 16 iulie, „Budapesti Hirlap” *să rămână acolo unde este; să fie instigator, martir și imigrant în țara lui adoptivă*⁶⁶.

Satisfacția, intens gustată, a omagierii publice, ca și bucuria răgazului sunt de numai câteva zile. Un moment de liniște înaintea marii furtuni. Reîntors la Șişești, loviturile cad una după alta asupra lui: interpelarea parlamentară, din 14 iulie, în care era vizat în mod expres, citarea, cinci zile mai târziu, în fața tribunalului din Satu Mare, înmânarea actului de urmărire penală pentru agitație națională și, cea mai grea, suspendarea la 6 septembrie ca preot. Pierdea astfel însăși suportul material al existenței și, totodată, era supus unei sfâșietoare drame interioare.

Chiar dacă cerută de guvern, nici pedeapsa bisericească nu venea din cer senin. Pe latura aceasta Lucaciu era, de asemenea, vulnerabil și, parțial, chiar criticabil. Deși păstorirea parohială și

⁶⁵ Textul în A. Iuga, *op. cit.*, p. 192-194.

⁶⁶ Traducerea articolului în „Tribuna”, IX(1892), nr. 153.

angajarea națională directă nu se excludeau una pe alta din punct de vedere canonic, împletirea lor practică comportă, inevitabil, serioase probleme. Fără să putem spune că centrul de greutate al vieții lui ar fi balansat în această perioadă spre tărâmul laic, este cert că nivelul, intensitatea, constanța militantismului său politic au impus anumite concesii din partea clericului. Cum de altfel au impus și sacrificii din partea familiei. Nu trebuie însă să pierdem din vedere faptul că pentru el, ca și pentru companionii săi, politica nu însemna accesul la putere, beneficii, resurse, ci, dimpotrivă, ostilitatea autorităților, riscuri personale sau colective, investire de energie, alocare de timp și, nu în ultimul rând, spese bănești considerabile, având în vedere mulțimea călătoriilor pe care trebuie să le facă. Și le asumă, îmboldit de sentimentul acut al unei obligații morale imperative de a acționa pentru binele neamului său asuprit, chiar cu unele cedări, cu certitudine dureroase, din partea preotului. De fapt, concesiile pe care le face sunt minime, foarte ușor de trecut cu vederea, dacă avem în vedere faptul că Lucaciu, rânduindu-și viața, a sacrificat pe altarul idealului național o carieră ecleziastică strălucită, la care harurile sale îl îndreptăteau. Mergând pe acest drum, devine marele proscris, rămâne toată viața pe treapta cea mai de jos a cinului său, are parte din plin de închisoarea politică, este supus unei nesfârșite persecuții bisericești. Suferă, dar are mândria servirii altruiste a unei cauze mari, mulțumirea că face ceea ce consideră că este drept, conștiința datoriei împlinite. Sub impulsul vocației sale eroice, pare uneori că se expune premeditat represaliilor. Miră mult pe unii politicieni maghiari, între care și viitorul premier Wekerle, șvab de origine⁶⁷. A avut, desigur, compensațiile sale: era o mare înfăptuire, pe măsura ambițiilor sale, să se numere printre primii conducători ai unei populații

⁶⁷ Ziaristul Sever Bocu, reproducând o discuție din 1908 dintre Wekerle și Lucaciu, scrie: *Eu nu te pot înțelege cum tu – parlamentarii Ungariei, obligatoriu, se tutuiau –, om inteligent, de-o inteligență strălucită, ți-ai putut greși așa șansele în țara aceasta. Ce-ți trebuie ție agitații naționale românești ca să te fixeze în popă prost la Șișești. Tu trebuia să fii vlădică în Oradea celor 200 mii de hectare ! Ce-ar fi fost de mine, dacă, urmând pilda ta, mă făceam și eu agitator șvab. N-aș fi dus-o nici până la solgăbirău. Așa am pus piciorul și-l țin pe grumasul celei mai mândre nobilimi din Europa. Gândește-te bine, Vasile. Nici acum nu-i prea târziu.* apud, V. Netea, *op. cit.*, p. 207.

de trei milioane de oameni și, totodată, o foarte mare satisfacție morală să fie admirat, omagiat, iubit de aceștia.

Pe fundalul acestei opțiuni morale fundamentale, relațiile părintelui Lucaciu cu episcopul său au avut un caracter cu totul ieșit din comun. La început au fost bune; poate, nu chiar cordiale din partea celui din urmă, cum le va prezenta, interesat, primul mai târziu, dar în orice caz prietenoase. Încă în 1881, tânărul profesor-preot român al gimnaziului de la Satu Mare primește dreptul de a colecta din străinătate comenzi de liturghii, fără obligația unor raportări la Episcopie – drept care îi este reînnoit în 1882, 1884 și 1888 –, tot așa cum lucrările sale de popularizare sunt recomandate călduros clerului, cum, în 1885, i se oferă Șișeștiul, una din cele mai bune parohii ale diecezei. Este primit afabil în reședința din Gherla, i se aprobă în anul următor planul grandios al bisericii, iar în toamna anului 1887 îi este încuviințată călătoria la Roma, unde și unul, și celălalt, sunt pelerini.

Este vorba despre marele pelerinaj prilejuit de jubileul a 50 de ani de preoție ai papei Leon XIII, foarte intens popularizat între greco-catolicii români⁶⁸. Lucaciu merge împreună cu fratele său, preotul celib, fără parohie, Constantin – care punea pentru prima dată piciorul pe pământul Italiei, *leagănul creștinătății și al originii noastre*, scria el⁶⁹ –, duce, cu inima strânsă, cu el pentru studii pe fiul cel mai mare, Epaminonda, în vârstă de 11 ani, asistă la fastuoasele serbări pontificale, însă, spre deosebire de ceilalți pelerini, petrece sărbătorile Crăciunului în Cetatea Eternă, își prelungește mult șederea aici și după anul Nou. Ține, desigur, să înlesnească adaptarea, deloc ușoară, a tânărului său copil între străini (căruia îi va scrie, plin de afecțiune în anii următori)⁷⁰, dar în același timp negociază la atelierele de artă mai multe comenzi pentru biserica

⁶⁸ Potrivit circularului emis la Gherla în 13 septembrie 1887, pelerinajul era de o lună (21 noiembrie – 21 decembrie), iar costurile (călătorie dus-întors, cazare și masă pentru 8 zile) erau de 145 fl. pentru cl. I, 115 fl. pentru cl. a II-a și 95 fl. pentru cl. a III-a., ceea ce însemna echivalentul a cca. 1 jug.-1 ½ jug. pământ: textul în D. Sularea, *op. cit.*, p. 363-365.

⁶⁹ C-tin Lucaciu către I. Szabó, 23 noiembrie 1887: *Ibidem*, p. 368.

⁷⁰ Ni s-au păstrat cinci scrisori din 1888, două din 1890 și două din 1891, în: Blaga Mihoc, *op. cit.*, p. 535-537.

din Șişești (un mare portret al papei, o pictură de altar a Fecioarei, busturile în bronz ale lui Pius IX și Inochentie Micu). Caută și reușește să obțină un aranjament pentru ca fratele său să-și poată continua studiile la Roma în vederea unui doctorat, își consolidează propriile relații romane. Se adresează în mod direct chiar prefectului Propagandei Fide – în virtutea unui aviz expres din 1885 – căruia îi *raportează* despre vizita sa la București din anul precedent, despre dispoziția interioară a unor oameni politici față de Biserica catolică din România, despre perspectivele extinderii ei⁷¹. Ca întotdeauna, prestața persoanei, exotismul etniei și originii sale atrag atenția, suscită simpatie, bunăvoință, sprijin, cu atât mai mult cu cât elocința lui naturală îl recomandă de la sine ca pe un strălucit misionar catolic, aspect la care cercurile pontificale erau cât se poate de sensibile.

Cu toate acestea, relațiile cu episcopul Szabó, treptat se răcesc, se tensionează, se înveninează, ajung la conflictul deschis, degenerează într-un război judiciar de lungă durată în decursul căruia se vor emite, până în 1903, la Blaj, la Lugoj, la Roma nu mai puțin decât 12 sentințe succesive, când în favoarea unei părți, când a celeilalte.

Cauzele sunt multiple. Prima și, totodată, principala motivație a conflictului, a fost implicarea masivă a preotului din Șişești în mișcarea națională, cu consecințe negative directe asupra episcopului. Știm că încă în 1889, la primul proces politic al lui Lucaciu, ministrul cultelor l-a admonestat pe prelatul din Gherla că nu-și ține sub ascultare turbulentul subordonat, sau, poate, chiar i-a cerut – fără să o putem dovedi documentar – să-l scoată din cler, cum va proceda trei ani mai târziu⁷². Oricum, încă de atunci Gherla îl pune pe linie moartă, căci în 1888, când se vacantează postul de protopop al Băii Sprii – jurisdicție din care face parte Șişeștiul –, îi este preferat un obscur cleric, local privit de ai săi ca renegat, supraveghetorul necruțător al lui Lucaciu, *ochii și*

⁷¹ V. Lucaciu către G. Simeoni, Roma, 9 ianuarie 1888: A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, nr. 2186.

⁷² Este extrem de relevant faptul că ministrul cultelor a cerut în 13 august 1889 Consistoriului din Gherla să supună cercetării disciplinare și să dea *pedeapsa meritată* protopopului Alexiu Berinde pentru faptul că a ținut două slujbe în biserica din Satu Mare pentru achitarea lui Lucaciu: regist în D. Sularea, *op. cit.*, p. 398.

urechile vlădicului, în această zonă de foste sate iobăgești ale domeniului montanistic statal al Băii Mari, așa-numita *Fiscalitate*.

În afara politicii – primul punct al unei întregi liste cu capete de acuzare – Lucaciu este făcut vinovat pentru tentativa din 1888 a fratelui său, Constantin, de a-și prelungi șederea la Roma (unde i se oferise cazarea la Colegiul Grec în schimbul oficerii zilnice, la ora 6 dimineața, a liturghiei) pentru studii doctorale, fără acordul prealabil, potrivit canoanelor, al episcopului. Acesta scrie de îndată la Roma, cere imperativ preotului din Șișești să-și recheme fratele acasă, îi cere să răspundă unui foarte lung chestionar privind complicitatea sa la actul de indisciplină comis (cui, în ce mod și în ce scop l-a recomandat, cu cine l-a pus în contact, unde locuiește, cine îl ajută, cu precizarea numelui fiecăruia, etc. etc.), revine, cerându-i-se informații explicite asupra ajutorului primit la Propaganda Fide, pentru ca în final cei doi să fie supuși pedepsei cu *dojana aspră* a Consistoriului⁷³.

Răspunzând de două ori – fără să dea vreun nume – anchetei la care era supus, Lucaciu nu se reține în a face amare reproșuri superiorului său. Nu și-a închipuit, scrie el, că un episcop, părintele și scutul de apărare al clerului diecezan, va putea să se împotrivească *...dorinței frumoase, lăudabile, sfinte, sublime* a unui preot de a-și continua studiile la Roma, împotrivire care nu poate fi justificată în nici un chip. Cu atât mai mult cu cât cel în cauză era unul dintre numeroșii absolvenți ai Teologiei – 71 în 1890⁷⁴ – cărora nu li se putea acorda o parohie⁷⁵. Ceea ce nu spune el este că fratele lui, preot celib, urma să devină misionar greco-catolic al Romei între românii din Macedonia, fapt de natură să întărească poziția strălucitului, ambițiosului, energicului său subordonat la Sfântul Scaun, să-l pună și mai mult în umbră pe episcop și, ca atare, supărătoare pentru el.

⁷³ Chestionarul de 16 puncte din 9 martie 1889, cererea lui Lucaciu din 28 martie de a fi dispensat de răspuns, refuzul Gherlei, răspunsul pe puncte al lui Lucaciu din 21 mai, noua cerere de informații din 30 noiembrie, noul răspuns al lui Lucaciu din 23 decembrie, decizia de pedepsire a Consistoriului din 1 februarie 1890: *Ibidem*, p. 383-385, 393-394, 406-410.

⁷⁴ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1890-4258.

⁷⁵ V. Lucaciu către I. Szabó, 23 decembrie 1889: D. Sularea, *op. cit.*, p. 406-408.

Există, se caută și se găsesc apoi o serie de motivații bisericești. Niciuna însă atât de gravă, consideră contemporanii laici, încât să nu se fi putut închide ochii asupra ei, date fiind meritele naționale ale împricinatului. Niciuna atât de gravă, vor considera instanțele ecleziastice superioare, încât să atragă după sine pedeapsa suspendării, dată acestuia la Gherla.

2.3. Condamnările politice

*Vom putea fi condamnați, dar nu învinși**

Interpelat în parlament, în 13 și 14 iulie 1892, asupra atitudinii guvernului față de mișcările naționalităților, ministrul maghiar al justiției răspunde că s-au intentat procese lui Vasile Lucaciu, redacției „Tribunei”, lui Aurel C. Popovici, autorul *Replicei*, Institutului Tipografic din Sibiu, unde s-a tipărit *Memorandul*, redacției ziarului sârbesc „Zastava” și a celui slovac „Narodnie Noviny”⁷⁶.

Într-adevăr, Vasile Lucaciu va fi prima victimă a represiunii judiciare dure care se dezlănțuie imediat după întoarcerea de la Viena. Întărâtarea pe care o stârnește dă în clocot, nu doar datorită noilor sale inițiative naționale locale, ci și a calității sale de preot cunoscut și iubit, capabil să influențeze și să atragă după el prin harul vorbirii și al scrisului, prin curajul și voința lui de fier, nu doar intelectualitatea laică, ci și clerul greco-catolic și chiar pe el ortodox. Or, preoțimea se bucura în lumea țărănească de o autoritate greu de zdruncinat, reprezintă sub acest aspect o putere reală, întotdeauna îngrijorătoare pentru autoritățile de stat. Așadar, o personalitate publică de mare anvergură, pe care guvernul, în mijlocul celei mai acute exacerbari naționaliste a

* Vasile Lucaciu către Gh. Pop de Băsești, 2 martie 1894.

⁷⁶ *Iratok* ..., II, p. 11-18.

opinie publice maghiare, caută să o anihileze, atât ca cleric, cât și ca om politic, atât în spațiul său propriu, ecleziastic, cât și în cel laic. Pe de o parte, se cere în mod imperativ, la 1 septembrie 1892, episcopului Szabó, cum am văzut, pedepsirea subalternului său, iar prelatul se supune, șase zile mai târziu, voinței ministeriale, pe de altă parte îi sunt intentate dintr-odată acestui principal inamic public trei procese politice concomitente, cărora li se va adăuga în anul următor procesul colectiv al Memorandului.

Sub focul încrucișat al forurilor statale și al celor bisericești care colaborează unele cu altele, niciodată scăpat din ochi, nici dintr-o parte, nici din cealaltă, în permanență hărțuit, supravegheat, spionat, Lucaciu scrie, în septembrie 1892, la două săptămâni după suspendare: *Toate dregătorile sunt în mișcare. Tribunalul corecțional, judecătoria de presă, administrația politică, toate deodată ne-au luat la cea mai sălbatică prigonire. Simțesc în jurul meu vijelia înfiorătoare ... aud scrângirea dinților, aud în jur de mine văpaia urii și a pizmei.* Pe deplin justificat etic în conștiința sa, convins de sprijinul moral al conaționalilor săi, declară că va rămâne inflexibil în apărarea cauzei drepte a neamului său obidit. *Nu și în veci nu ! încheie el, vii nu ne vom da legea și limba noastră*⁷⁷.

Primul din seria acestor procese – trei dintre ele soldate cu condamnări – este cel prin care se încriminează ca un delict de presă apelul din 2 iulie pentru întrunirea la Șișești a adunării alegătorilor români ai circumscripției Băii Mari. Început în 19 iulie prin citarea împrecinatului înaintea judecătorului de instrucție a Tribunalului din Satu Mare, continuat cu înmânarea, o lună mai târziu, a actului de acuzare, desfășurat în cadrul curții de jurați a Tribunalului din Debrecen, procesul se va finaliza în 12 noiembrie 1892 prin condamnarea lui Lucaciu, cu unanimitatea voturilor, la un an de detenție și plata unei amenzi de 500 fl. Celeritatea neobișnuită a întregii acțiuni penale, locul ales pentru desfășurarea sa – orașul Debrecen, așa-numita Roma calvină, era locul în care s-a proclamat independența Ungariei în aprilie 1849 și care era dominat de cel mai intransigent spirit național – precum și gravitatea

⁷⁷ Scrisoarea deschisă din 25 septembrie către episcopul Szabó: „Tribuna” IX (1892) nr. 208 din 18/30 septembrie; A. Iuga, *op. cit.*, p. 145-151.

sentinței erau tot atâtea satisfacții oferite publicului maghiar, sătul de *política băbească* a guvernului Szapáry față de naționalități, nerăbdător să vadă măsurile care să le aducă la respect. Românii, cei mai mulți, mai turbulenți, cu cel mai mare spor natural, erau primii vizați

La rândul lui, Vasile Lucaciu va oferi și el alor săi, prin strălucita sa apărare, *de-a dreptul grandioasă*, scrie „Tribuna”, o satisfacție pe măsura înaltului elan național al acestui moment. Timp de două ore și jumătate el rostește, nu atât în apărarea sa cât a națiunii sale, un discurs de o mare forță și căldură, pe care mulți contemporani îl socotesc ca cel mai frumos al întregii sale vieți. Efectul a fost cu atât mai puternic cu cât procesul a suscitat un interes ieșit din comun, deopotrivă, în rândurile publicului românesc ca și a celui maghiar și cu cât inculpatul, prevalându-se de prevederile legii naționalităților din 1868, înfruntând dezacordul declarat al juraților, asumându-și conștient consecințele acestuia, a ținut cu tot dinadinsul să se apere în limba română, fapt fără precedent în analele instanței judiciare la bara căreia se afla. Numai și insistența lui Lucaciu, vorbitor din copilărie a limbii maghiare, în apărarea dreptului său legal – acordat de silă în cele din urmă – a fost privită în tabăra adversă ca un afront greu de suportat. Cu atât mai mult conținutul spuselor sale.

Orator înnăscut, Lucaciu se desfășoară acum ca un mare maestru într-un adevărat rechizitoriu la adresa întregului sistem maghiar de guvernare. Iată, simplificând la maximum și lăsând la o parte veștmântul retoric specific autorului, înlănțuirea ideatică a apărării sale. Surprinde puternic începutul acesteia: o evocare lirică a monumentului ridicat în centrul orașului Debrecen în memoria eroilor căzuți în 1848-49 pentru cauza libertății națiunii maghiare. Dar, continuă el, sentimentul adeziunii naționale care i-a animat pe aceștia clocotește cu aceeași putere și în inima lui, freamătă și în piepturile conaționalilor săi, căci *ideea libertății este un soare nu numai pentru o plantă, ori un sentiment al unui singur om ... este soarele la care ne încălzim cu toții, care cu o putere d-zeiască luminează mințile și înnobilează inimile tuturor naționalităților*. Ca preot simte că este de obligația lui morală să sară în apărarea drepturilor națiunii sale suferinde și face acest lucru în spiritul liberalismului modern și a legilor imprescriptibile ale moralei evanghelice, potrivit cărora fiecare comunitate națională trebuie să aibă

șansa unei dezvoltări libere. Or, românii din Ungaria, continuă Lucaciu, o populație de aproape 3 milioane de oameni, plătitori de impozite, contribuitori cu recruți în proporție cu numărul lor, prestatori de munci, nu doar că nu au această posibilitate, dar sunt tratați *ca supuși și sclavi*, sunt ținuti pe loc sub raport economic și cultural, se atentează grav, prin politica de maghiarizare, la însăși limba și naționalitatea lor. S-a ajuns până acolo încât legea liberală a naționalităților din 1868, a lui Deák, încălcată fără nici un scrupul de la un capăt la altul al ei, a devenit o simplă fațadă pentru ochii lumii europene, sub scutul căreia se urmărește obsesiv *un ideal imoral și imposibil: utopia ideii de stat național maghiar*. Așadar, mascarada adevăratului liberalism, a cărui esență rămâne aspirația spre fericirea tuturor cetățenilor statului, indiferent de naționalitatea lor, singura în măsură să asigure legitimitatea unei guvernări. Luptând pentru libertatea națiunii sale, spune Lucaciu, a ajuns să fie supus unei permanente hăituirii, să fie acuzat ca agitator național împotriva guvernului, *fără să fi încălcat o singură literă a legii*. Mai mult chiar, este privit ca un amăgitor al propriilor conaționali care, chipurile, s-ar bucura de toate drepturile. Întreabă avântat: de ce nu sunt priviți tot așa Széchenyi, Wesselényi, Kossuth, de ce nu sunt puși sub acuzare oamenii politici maghiari care, negând regimul dualist, pledează în parlament pentru independența Ungariei, de ce nu sunt inculpați redactorii acelor ziare maghiare, care enunță pe față obiectivul stârpirii naționalităților, de ce nu sunt condamnați pentru faptele lor autorii atacurilor violente antiromânești, din orașele Transilvaniei, de ce nu sunt incriminați și clericii reformați care predică ura națională, iar preoților români să nu le fie permis a *susține focul vestal, focul nobil și divin al iubirii de neam și de libertăți*. Încheie, evocând la fel ca la început, monumentul pașoptist din centrul orașului: speră că jurații se vor arăta vrednici de cei cărora concitadinii lor le-au cinstit memoria și vor achita ... *pe un prigonit pentru dreptate, pe un acuzat care n-are alt păcat decât acela că-și iubește națiunea, adoră libertatea și urăște sclavia*⁷⁸.

⁷⁸ După încheierea apărării sale, Lucaciu s-a îndreptat spre soția și băiatul lui cel mai mic, Vasile, în vârstă de 8 ani, căruia i-a spus în azul întregii săli: „*igy tanuly fiam megvédeni a népedet* – așa să înveți, fiul meu, să-ți aperi neamul”. Tot atât de

Ceea ce, cum Lucaciu știa foarte bine, nu a fost cazul. Din contră, pedeapsa, pronunțată la 12 noiembrie 1892, va fi dintre cele mai aspre: detenție de un an într-o închisoare de stat, 500 fl. amendă și cheltuielile de judecată.

Va fi răsplătit de valul atașamentului sufletesc și încrederii cu care îl înconjoară pe *Leul de la Șişești* conaționalii săi, dintr-o parte și din cealaltă a Carpaților. Zile la rând, paginile „Tribunei” abundă de șuvoiul adreselor, scrisorilor, declarațiilor de afecțiune și de solidarizare adresate lui, dar și apărătorului său, avocatul clujean Iuliu Coroian⁷⁹. Sunt texte în care sentimentele oamenilor izbucnesc în cuvinte și expresii patetice, inspirați de avântul retoricii naționale a condamnatului, contaminați unii de alții, întrecându-se, parcă, între ei, cu atât mai dezlănțuiți în exprimările lor cu cât convingerea generală este aceea că ceea ce urmărea tabăra adversă era tocmai reprimarea acestor trăiri. Nu o dată semnatarii declară că se simt loviți împreună cu el, că îl vor pomeni necurmat în rugăciunile lor, că dacă ar putea i-ar pune în mână cârja episcopoească pe care o merită cu prisosință. Și nu o dată reprobă în cuvinte grele pe purtătorul din Gherla al acesteia.

Cei mai apropiați îi sunt însă enoriașii săi, cei care la auzul veștii despre condamnare, socotind că judecata cazută asupra părintelui lor sufletesc cade și asupra lor, hotărâsc să îi acorde toate veniturile parohiale pe tot timpul detenției. *Câtă vreme va suferi pentru noi și pentru toată suflarea românească, scriu ei, iată, de cu bună vreme spunem că și în temnița vrăjmașilor noștri tot preotul nostru este și va fi. Pe altul nici nu primim, nici nu recunoaștem și prin aceasta sărbătorește ne îndatorăm că cu inimă bună lui îi oferim toate veniturile*

semnificativ este și faptul că, la încheierea ședinței, procurorul, văzând că osânditul este lăsat pe picior liber, a cerut depunerea unei cauțiuni de 5.000 fl., cerere pe care instanța a refuzat-o: „Tribuna”, IX (1892), nr. 247 din 5/17 noiembrie.

⁷⁹ Textele adreselor din: Șiria, Almaș, Abrud, Roșia, Ighiu, cott. Bistrița-Năsăud, Giula, Intregalde, Basna, Zalău, Sângeorz, Iclânz, Chizdia, Lupeni, Zarand, Terego, Orșova, Ighiel, Dej, Târgu-Lăpuș, Bucium-Șasa, Cebza, Feisa, Bănia, Galați, Monastir, București, Ploiești, Craiova, Târgu-Jiu, Alexandria, Câmpulung, Bârlad, Brăila, cele ale studenților Universității București și ale studenților români din Viena, în: A. Luga, *op. cit.*, p. 229-249.

*din parohie, întregi și neștirbite, dorind ca barem cu atâta ajutor să-i alinăm suferințele*⁸⁰. În același timp capii de familie din Șişești, Dănești, Bontăieni și Unguraș, împreună cu soțiile, fii și fiicele lor, 1.895 de suflete laolaltă, ... *fiii celui mai credincios popor de sub sceptrul glorios al Împărăției*, adresează o cerere împăratului pentru grațierea iubitului lor păstor sufletesc, *lumina și fericirea vieții noastre*, încheie semnatarii⁸¹.

Sunt emoționante descrierile contemporane ale despărțirii lui Lucaci de credincioșii săi, în 28 decembrie 1892, a treia zi a sărbătorilor Crăciunului, când ia drumul închisorii de stat de la Szeged. Plecarea se face de la biserică, unde condamnatul, după ce asistă, îngenuncheat înaintea altarului, la utrenia oficiată de fratele său, își încheie cuvântul de rămas bun, în mijlocul gemetelor și plânsetelor poporului, cu îndemnul: *Nu vă fie teamă, Dumnezeu nu-i lasă pe cei amărâți !* La ieșirea din biserică, primul curator, Dănilă Andreica, mâna dreaptă a preotului în tot acest timp, spune la rândul lui: *Să n-ai frică părinte, toate le vei afla cum le lași; vom griji noi de casă și de tot ce este în ea*⁸². Pregătită să-și însoțească preotul cu săniile până la Baia Mare, mulțimea este oprită de jandarmi, pe drumul de țară, la marginea satului, dar pâlcuri, pâlcuri de oameni pornesc pe jos prin ogrăzi, pe cărări, peste câmpul întroienit, astfel încât, la plecarea trenului, în gara orașului se vor afla sute de români. Alte sute de oameni, mobilizați de preotul Alexe Berinde, îl vor întâmpina în gara din Seini. În drumul său spre Szeged, *un adevărat triumf*, scriu ziarele, Lucaci adresează susținătorilor săi, sub titlul *Din pragul temniței*, o scrisoare de mulțumire, în care declară că nu atât el cât națiunea sa este martirizată. *Martiriu este*, scrie el, *când o nație întreagă suferă sub cea mai tiranică presiune a unui sistem nedrept și nevrednic de guvernare ... Nu sunt eu martir național ! Suntem trei milioane de martiri români !* Nu-l poate uita nici cu această ocazie, și, poate, putem să-i înțelegem motivele, pe episcopul Gherlei: „... s-a aflat om român care cu nespusă rea voință a

⁸⁰ Textul în: *Ibidem*, p. 225-226.

⁸¹ „Tribuna”, IX (1892), nr. 24 din 2/14 februarie.

⁸² *Ibidem*.

*insultat desăvârșita mea dezinteresare și insultă starea mea lipsită de orice resurse materiale. Nu-i vrednic să-i amintesc numele; e cunoscut de toți românii și e apreciat precum merită*⁸³.

Concomitent cu instrucția acestui mare proces, Lucaciu este pus sub acuzare pentru calomnierea publică a guvernului, comisă în legătură cu atentatul de la Ferneziu, cauză care se va judeca la Satu Mare în 27 ianuarie 1893, inculpatul avându-l ca apărător și de această dată pe Iuliu Coroianu. Acceptă acum să-și rostească apărarea în limba maghiară, fapt cu totul neobișnuit pentru el, dar exprimându-și convingerea în izbânda neamului său, merge până acolo încât spune în fața completului de judecată că va ajunge ziua în care va fi ales deputat de Satu Mare în parlamentul de la București⁸⁴. Cum chiar se va întâmpla în noiembrie 1919, spre bucuria greu de exprimat în cuvinte a viitorului septuagenar.

Declarat vinovat și condamnat la patru luni închisoare și 50 fl. amendă⁸⁵, apelurile sale la forurile de a II-a și a III-a instanță, Curtea de Apel din Debrecen și Curia Regală din Budapesta, sunt respinse⁸⁶, astfel încât pronunțarea sentinței definitive se va face la Satu Mare în 12 mai 1893, când, prin contragerea celor două pedepse, Lucaciu este osândit la 13 luni de detenție, executate însă *într-o închisoare ordinară* și nu una de stat. De asemenea, în schimbul contragerii celor două detenții, penalizarea bănească este ridicată la 800 fl., echivalentul veniturilor parohiei Șişești pe un an întreg⁸⁷. Va fi astfel eliberat în februarie 1894, cu exact trei luni înaintea procesului monstru al Memorandului.

⁸³ *Ibidem*, nr. 292 din 31 decembrie 1892/12 ianuarie 1893

⁸⁴ Lucaciu către Gheorghe Pop de Băsești, 2 martie 1894, în: A. Iuga, *op. cit.*, p. 273.

⁸⁵ Textul sentinței Tribunalului comitatens Sălmar din 27 ianuarie 1893, în originalul maghiar și traducerea în limba latină, în: A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 2, doc. nr. 905.

⁸⁶ Sentința din 27 februarie 1893 a Curții de Apel, Debrecen și cea din 2 mai 1893 a Curiei Regale, Budapesta, în: *Ibidem*.

⁸⁷ În vederea achitării acestor amenzi și susținerii materiale a familiei lui Lucaciu, în afara colectelor care se organizează în mai multe părți ale Transilvaniei, în 20 mai 1893, *Liga culturală* din București hotărăște să i se expedieze suma de 600 fl. Textul în: Ș. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 214.

Convins că procesul care se apropia reprezenta un moment de vârf al istoriei naționale, Lucaciu acționează de la început pe măsura importanței istorice a evenimentului. Îl vom vedea astfel, abia sosit în Șișești, *portul liniștit al iubirii credincioșilor săi*, lansând în "Tribuna" un mobilizator îndemn de încredere în viitor, de încredere în geniul neamului său oprimat, ... *fenice glorioasă care acum se înalță pe orizontul Europei culte*, îndreptățită la o viață națională, pe care conducătorii săi pot și trebuie să o grăbească. Va fi, scrie Lucaciu, *ocazia sărbătorească să demascăm înaintea lumii întregi absurditatea sistemului politic ce ne tirănește. Suntem excluși din viața constituțională a patriei noastre ! Ei bine, sala tribunalului din Cluj va fi pentru noi areopagul constituțional în care ne vom apăra drepturile noastre naționale*⁸⁸. În acest spirit pledează stăruitor pe lângă membrii comitetului de conducere al P.N.R., pentru ca, pe toată durata procesului, nici unul dintre acuzați să nu se apere și să nu răspundă întrebărilor decât în limba română⁸⁹. Tot Lucaciu este cel care, împreună cu Iuliu Coroianu, în ziua de început a procesului, 7 mai 1894, adresează conaționalilor săi o nouă și cutremurătoare chemare la solidaritate. *Voi care sunteți la Cluj*, scrie el, *și vedeți cu ochii voștri cum se înalță fărădelegea asupra dreptății și voi care nu v-ați putut părăsi casele: libertatea națională, drepturile omului, onoarea cetățeanului sunt trase în judecată*. Enumeră numele celor 14 acuzați, membri ai comitetului de conducere al P.N.R., pentru ca ... *să-i aveți pururea înaintea ochilor voștri, să știți pe nume pe cine aveți să iubiți, pe cine aveți să pomeniți în sfintele voastre rugăciuni, să știți, cu fiii și nepoții voștri, cine a stat în zilele acestea în focul luptei pentru dragostea neamului*⁹⁰.

⁸⁸ Textul în: A. Iuga, *op. cit.*, p. 274-285.

⁸⁹ Demersul său în ședința din 25 februarie 1894 a comitetului de conducere a P.N.R., declarațiile sale din februarie-martie 1894 din timpul vizitei de la București, consemnate de V.A. Urechia, scrisorile adresate lui Gheorghe Pop de Băsești din 30 ianuarie și 2 martie 1894, în: Ș. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 264-273; A. Iuga, *op. cit.*, p. 272-273.

⁹⁰ *Cuvânt poporului român din Transilvania* în: Ș. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 304-310.

Procesul este pentru Lucaciu, mai mult decât pentru oricare alt memorandist, ocazia unei răsunătoare demonstrații publice a forței sale interioare, gata să înfrunte, în numele idealului său de emancipare națională, toate adversitățile care îi ies în cale. Și, fără îndoială, să le și provoace, dacă era în interesul cauzei. Contestatar permanent și radical al sistemului de guvernare dualist, niciodată intimidat de posibilele consecințe, întrecându-se la Cluj pe el însuși, va aduce o contribuție decisivă la transformarea unei obișnuite spețe de presă, cum era plănuită acțiunea de către guvernul maghiar, într-un mare proces politic, cu largi ecouri europene. Personalitate de mare anvergură, întotdeauna sigur pe sine, mândru de erudiția și poliglotismul său, înzestrat cu o putere de concentrare și o abilitate speculativă rar întâlnite, va supune, temerar, completul de judecată și pe cei 12 jurați, toți maghiari, întruniți pentru a pedepsi publicarea și răspândirea Memorandului, unei adevărate probe de rezistență. În 7 din cele 17 ședințe ale plenului judiciar are nu mai puțin decât 118 intervenții, marea lor majoritate pe chestiuni de procedură și pe subtilități de limbă, căutate iscusit la tot pasul sau prinse din zbor în mersul dezbatelor și exploatare cu o exasperantă insistență.

Refuză încă din faza de instrucție a procesului și apoi a interogatorului să folosească limba maghiară pentru ca la deschiderea dezbaterii publice să recuze întreaga curte de jurați, pe motivul că aceasta, neînțelegând depozitiile sale în limba română – cum ar fi fost normal, potrivit legii din 1868 a naționalităților –, a recurs la serviciile unui translator. *Stăm*, declară Lucaciu, *de o parte noi ca acuzați, de altă parte D-voastră care aveți să pronunțați un verdict asupra drepturilor noastre cetățenești și, în numele spiritului de dreptate care trebuie să însuflețească pe un judecător, vă rugăm ca apărarea să se facă în limba noastră maternă. Căci*, continua el, *... când trebuie să lupt pentru țară, mă duc să lupt cu pieptul meu și nu cu al translatorului, când trebuie să plătesc darea, o plătesc din buzunarul meu propriu și nu dintr-al translatorului. Nu sunt eu pentru funcționar, ci funcționarul este pentru mine. Nu iau contactul cu ajutorul translatorului*⁹¹. Constrâns să

⁹¹ A. Iuga, *op. cit.*, p. 291; V. Netea, *op. cit.*, p. 241..

accepte soluția interpretului, cum știa de la început, contestă, în numele dreptului său la o apărare echitabilă, drept de care știe să se prevaleze ca nimeni altul, competența profesională a acestuia, pentru ca apoi să ridice nenumărate obiecții împotriva exactității traducerilor sale, ca și a celor făcute de cel de-al doilea translator trimis din Budapesta, dezbateră fiind împinsă voit, fie că e vorba despre sensul unor cuvinte, fie a unor fraze, asupra unor distincții lingvistice dintre cele mai rafinate, unde nu odată se împotmolește. Iată un singur exemplu: Lucaciuc contestă echivalarea cuvântului **injust** dintr-unul din pasajele incriminate ale Memorandului, cu cuvântul nedrept, optează pentru **inechitabil**, face referiri asupra sensurilor italian și francez ale termenului, astfel încât – cei doi traducători oficiali având fiecare varianta sa proprie –, președintele se vede silit să amâne luarea unei decizii. Pe asemenea chestiuni, de mai multe ori în timpul procesului i se va lua cuvântul.

Tot referitor la procedură, pledează, la fel de provocator, ca inculparea celor aflați în *locul de onoare* al boxei acuzaților să fie făcută *in corpore* și nu ca persoane private. *Trebuie să se lămurească bine*, spune Lucaciuc, *că nu noi indivizii, ci reprezentanții, adică întreaga națiune română stă pe banca acuzaților ... Alta e pozițiunea, acusat ca individ particular și alta dacă reprezintă aici cauza națiunii mele. Una nu poți face, domnule procuror suprem, ca să întuneci adevărul că noi aici pe banca acuzaților suntem adevărații reprezentanți ai națiunii române*⁹². Iar atunci când unul dintre jurați menționează condamnările sale anterioare, evocă fundamentul moral profund al acțiunilor sale, comandamentul cetățenesc obligatoriu care le-a motivat, simțul elementar al dreptății, forul interior al conștiinței sale preoțeste, potrivit căruia nu a greșit în ceea ce a făcut, nu a comis nici o culpă și, ca atare, nu se simte vinovat.

Urmărind înfruntarea judiciară dintre Lucaciuc și președintele completului, baronul Szentkereszty Zsigmond, impune în egală măsură temeritatea afrontării sistematice a celui dintâi, ca și imperturbabila stăpânire de sine a celui de-al doilea, hotărât fiecare, în mijlocul răbufnirii resentimentelor naționale reciproce ale momentului, să fie la

⁹² *Ibidem*, p. 288.

înălțimea poziției pe care o ocupa în cadrul comunității lui naționale. Prima care sare în ochi este stăruința cu care se cramponează amândoi asupra limbii dezbaterilor, elementul definitoriu în percepția comună a etniei. În limbă trăiește națiunea este dictonul epocii. Pe cât de mult a ținut unul să facă acceptat dreptul său legal de a se folosi de limba română – *mi-e mai scump dreptul națiunii mele*, declară Lucaci, *decât viața mea* – pe atât de mult ține celălalt să impună avocaților apărării obligația utilizării limbii maghiare, iar acuzaților soluția interpretului, fără cea mai mică abatere, chiar dacă atât el cât și ceilalți doi judecători înțelegeau limba maternă a acestora, cum la un moment dat chiar o recunoaște deschis. Semnificativ în această privință rămâne și faptul că, în final, Lucaci nici nu-și va asuma răspunderea decât exclusiv pentru textul românesc al Memorandului, acceptat în ședința din 25-26 martie 1892 a comitetului de conducere a P.N.R., singurul pe care l-a semnat. În temeiul principiului de drept că răspunderea juridică se poate baza numai pe fapta proprie, invocând apoi *deosebiri esențiale* între exemplarul înaintat împăratului și versiunea maghiară tipărită, cea asupra căreia se purta întreaga dezbatere, își declină orice responsabilitate pentru aceasta din urmă. Nu ar ezita însă, nici o clipă să o facă, depune el, dacă textul original ar fi fost tradus de el însuși în limba maghiară, ca și în limbile germană, franceză și italiană, pe care, mulțumită lui Dumnezeu, le posedă. Tot atât de semnificativă este și replica pe care o dă întrebării unuia dintre jurați privind motivul pentru care acuzații au prezentat la Viena ... *regelui maghiar* – în Ungaria folosirea titlului de împărat a lui Francisc Iosif echivala cu o adevărată blasfemie politică – un exemplar trilingv al Memorandului. Pentru simplul motiv, sună răspunsul, că în viața de zi cu zi a Transilvaniei se folosesc trei limbi și nu doar limba maghiară, cum procedează administrația de stat.

Peste toate aceste chestiuni de procedură, obișnuite într-un proces în care erau implicați un număr atât de mare de juriști, Lucaci ridică în depozițiile sale grave probleme de fond. Cea dintâi, vehement dezbătută, privea siguranța acuzaților și apărătorilor lor pe străzile Clujului, la venirea și plecarea lor din clădirea Redutei, locul de desfășurare al procesului. Pornindu-se de la faptul că Lucaci și

Septimiu Albini au fost insultați, înundați de înjurături și chiar îmbrânciți pe stradă în cea de-a doua zi a procesului, apărătorii lor, Dr. Miloș Ștefanovici și Dr. Ștefan Pop, producând dovezi, cer insistent președintelui completului de judecată să intervină pe lângă prefectul de poliție al orașului pentru prevenirea unor asemenea incidente. Acuzații, spun ei, nu au venit la Cluj din voința proprie, ci la citația instanței, astfel încât autoritățile au obligația să le acorde asistența necesară pentru a se preveni molestarea lor verbală sau fizică, cum se va și face. Este prilejul pentru Lucaciu, pornind de la o remarcă privind dificultatea controlului gloatei dezlănțuite a străzii, de a elogia ținuta liniștită a mulțimii de români prezenți la Cluj în prima zi a procesului pentru a-și exprima solidaritatea cu *mandatarii ei. Această manifestațiune a poporului românesc*, declară el, *a fost o satisfacție pentru noi ... fiindcă a arătat că noi și el suntem una în țara aceasta și că este unire între noi*⁹³. Regretă că mulți din cei veniți, între care rude, prieteni, cunoscuți ai inculpaților, au fost alungați pe considerentul că s-ar fi putut isca tulburări, astfel încât aceștia au rămas singuri. *Constată însă*, continuă Lucaciu, *că acel popor este cu noi, simte cu noi și aici, și acasă, în cea mai sfântă cauză a noastră*⁹⁴. Președintele îi retrace cuvântul atât lui cât și apărătorului său, respinge recursul de nulitate al acestuia, aplică amenzi imediate altora dintre apărători – între care canonicul blăjan Augustin Bunea, apărătorul lui Iuliu Coroianu –, ceea ce face ca aceștia, restrânși în exercițiul dreptului lor legal, să-și depună în corpore mandatul în cea de-a patra zi a procesului. Deoarece se refuză amânarea dezbaterilor pentru ca inculpații să își angajeze alți avocați, la fel cum se refuză și numirea unor apărători din oficiu, Ioan Rațiu și Vasile Lucaciu înaintează, fără succes, recurs în casație.

Referitor la fondul propriu-zis al procesului, Lucaciu la fel ca Ioan Rațiu, președintele P.N.R., marele protagonist al acestui moment, la fel ca și ceilalți inculpați, îl consideră ca lipsit de un temei legal, ca un abuz de putere al guvernului, cerând, în consecință, ca ministerul public să-și retragă întreaga acuză. Se adresa, de fapt, opiniei publice democratice,

⁹³ A. Iuga, *op. cit.*, p. 299.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 302.

românești și străine. Memorandul, argumentează el, nu cuprinde cereri ilegite, ci doar prezintă legile care nedreptătesc pe români, legi cărora ei li se supun, dar în același timp cer modificarea lor pe cale constituțională. Dintre acestea pe primul loc era aceea privind fuziunea Transilvaniei cu Ungaria, adoptată nu doar fără acordul populației majoritare a țării, ci chiar împotriva protestului ei, împotriva vechilor acte fundamentale care asigurau autonomia statului transilvănean, împotriva tuturor drepturilor și garanțiilor de dezvoltare obținute de români în perioada de după revoluție până în 1865. *O fac aceasta*, continuă Lucaciu, tot așa cum Partidul Maghiar Independent acționează și el, în parlament, în presă, în întruniri publice împotriva pactului dualist, fără ca liderii săi să fie supuși unor procese politice. Or, mintea și inima lui îi spun că într-o țară constituțională demersurile constituționale sunt de la sine înțelese: *dacă și acest fapt se poate incrimina atunci propriamente ce este permis în lumea constituțională ?*⁹⁵

Cum vedem, la Cluj, la fel ca și la Debrecen, Lucaciu merge în confruntul său până la capăt. Cu certitudine, curajul și prestația sa atrag atenția, impun un anumit respect în tabăra adversă, întăresc greutatea cauzei pe care o apără. Prețul pe care îl va plăti, în schimb, va foarte mare: 5 ani de detenție, cu votul unanim al celor 12 jurați, maximum prescris de lege. Era o satisfacție dată opiniei publice maghiare, dar și completului de judecată, pe care combativitatea înverșunată, adesea sfidătoare a acestui inculpat l-a supus unei probe a răbdării dintre cele mai dure, cum vedem din desfășurarea dezbaterilor judiciare⁹⁶. Înțelegem astfel de ce în motivația sentinței de condamnare la cinci ani de detenție, pronunțată la 25 mai 1894, cea mai grea dintre toate – Ioan Rațiu, președintele P.N.R., primește doi ani –, referitor la Vasile Lucaciu sunt menționate trei circumstanțe agravante: faptul că este recidivist, convingerea instanței că el a fost *autorul moral* al întregii mișcări și

⁹⁵ *Ibidem*, p. 307.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 270-336; I. I. Papp, *Procesul Memorandului românilor din Transilvania. Acte și date*, I-II, Cluj, f.a.. Partea privind interogarea lui Lucaciu: I, p. 127-131; partea privind dezbaterile: II, p. 10, 29, 92-94; sentința de condamnare și recursul în casație: II, p. 325-326.

renitența din timpul procesului. Îi revenea, de asemenea, partea sa din suma de 8.238 fl., impusă solidar, a cheltuielilor de judecată. *Scump au vândut zeii nemuirea*, comentează îndurerat unul din înfocații săi aderenți contemporani.

Într-adevăr, povara care apăsa acum asupra lui era enormă. În afara acestei atât de lungi, atât de greu de acceptat privări de libertate, de familie, de lume, în afara griii copleșitoare a subzistenței familiei lui, se găsea – cu toate bunurile sechestrate pentru amenzile judiciare anterioare, cu trei copii la studii în străinătate – în toiul desfășurării altor două procese. Cel canonic, aflat, cum vom vedea, în dezbaterile Consistoriului din Lugoj ca for de a III-a instanță și cel politic, al IV-lea, intentat lui tot după Memorand, pentru *calomnierea* unui funcționar comitatens, cauză în care va fi achitat în anul următor⁹⁷. Peste toate acestea, întors acasă, bănuind de intenția fugii în România, i se interzice să părăsească Șişeștiul fără aprobarea prealabilă a judecătorului de instrucție din Cluj. I se acordă dreptul de a-și vizita tatăl, socrii, sora, de a se deplasa în filiile parohiei sale și chiar la Budapesta pentru o audiență la ministrul justiției, dar este supus pas cu pas unei foarte severe supravegheri a jandarmilor⁹⁸.

Nu era omul care să tacă. Cu trei zile înainte de a fi arestat și a lua drumul închisorii de la Szeged, în vuietul general al presei stârnit de proces, izbucnește într-un necruțător rechizitoriu al politici maghiare de asimilare națională, făcut public printr-o mare scrisoare deschisă

⁹⁷ Trecut în decurs de trei ani prin patru instanțe succesive, procesul se va decide la Satu Mare, în 9 iunie 1895, când Lucaci, adus sub escortă de la Szeged, este achitat. Aceeași instanță îi interzisese în 22-23 septembrie 1894 folosirea limbii române, ocazie cu care Lucaci a rostit cuvintele: *Nu-mi luați dreptul ce mi-l dă Dumnezeu și legea*. Tot atunci el cere includerea în dosar a unui articol din „Magyar Hirlap”, având pasajul: *Mare daună că instituțiunea salutară a tragerei în țeapă a ieșit deja din modă. Ce radical s-ar putea rezolva chestia valahă și ce privilegii înălțătoare de inimă ar fi capetele vestiților agitatori în vârful parului tricolor național*. „Tribuna”, IX(1894, nr. 194-197, nr. 120, 123 din 28 mai/9 iunie, 1/13 iunie 1895.

⁹⁸ Telegramă post jandami Baia Sprie, propunerea de arestare a Parchetului General, decizii ale judecătorului de instrucție Cluj, cereri ale lui Lucaci către acesta, alte acte adiacente: I.I. Papp, *op. cit.*, I, p. 427-431, 433-438, 442; A. Iuga, *op. cit.*, p. 339-441.

adresată ministrului de interne. Ține să reafirme voința de dreptate a națiunii sale. *Poporul român din Transilvania și din Ungaria ... fiică nobilă a gintei latine din orientul Europei, s-a declarat sărbătorește în mai multe rânduri că vrea să trăiască ca națiune cu toate atribuțiunile acestui enunțial politic. Și ce e ceva mai firesc, mai respectabil într-un popor decât manifestațiunea conștiinței sale naționale !*⁹⁹

Intuim intensitatea zbuciumului său interior din dezvăluirea pe care o face iubitului său *bade*, Gheorghe Pop de Băsești, cel cu care întotdeauna a comunicat sufletește, și el un condamnat asemeni lui, chiar dacă osândit doar cu un an. Iată ce-i scrie: *Tatăl meu spunea: Dacă vă lăsați să vă închidă, să vă calce libertatea națională, nu meritați altă soartă. Dacă nu sunteți în stare să luptați, să cucerii libertatea națională, mergeți la pușcărie. Aceste idei mă muncesc teribil când știu că cuvintele lui sunt purul adevăr. Crede-mă că mi-e rușine să înalț fruntea insultată către cerul sfânt. Mă cuprinde dorul să spăl această pată, să răzbun umilirea suferită. O singură mângâiere am: conștiința îmi șoptește că nu vom muri nerăsbunați*¹⁰⁰. Cum, spre fericirea lui, chiar se va întâmpla.

⁹⁹ *Scrisoare publică către Excelența sa domnul Carol Hieronymi, ministru de interne ale Ungariei. Ibidem*, p. 343-350.

¹⁰⁰ Lucaciu către Gh. Pop de Băsești, 25 iulie 1894: A. Iuga, *op. cit.*, p. 343.

Capitolul III

Războiul judiciar ecleziastic

3.1. Suspendarea preoțească

*Simțesc în jurul meu vijelia înfiorătoare ...
aud scringirea dinților
și aud în jur de mine vâpaia urei și a pismeî*

Memorandul îl aduce pe Vasile Lucaciu, mai mult decât pe oricare alt promotor al său, în centrul reacției oficiale represive dure care urmează acestuia. Va fi prima sa victimă. Privit de publicul maghiar, denunțat în parlament ca principal vinovat, atrage asupra sa, în contextul marii presiuni naționaliste a momentului, atât tirul autorităților administrative, cât și – vrând, nevrând – pe acela al forurilor bisericești. Va suporta astfel, chiar în decursul anului 1892, două condamnări: una politică, pronunțată, cum am văzut, la Debrecen, alta canonică, cu un puternic substrat politic și ea, enunțată la Gherla.

Cea dintâi adoptată a fost, spre stupoarea presei, a clerului, a laicatului românesc, pedeapsa ecleziastică: suspendarea la 6 septembrie a preotului Dr. Vasile Lucaciu din toate funcțiunile sacerdoțiale pe termen nelimitat. Era urmarea solicitării premergătoare directe a premierului maghiar¹, adresată episcopului Ioan Szabó,

^{*} Vasile Lucaciu către Ioan Szabó, 25 septembrie 1892.

¹ Traducerea latină a adresei din 1 septembrie 1892: A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, fasc. 2, doc. nr. 1221.

implantată de îndată la Gherla, sub imperiul înaltei porunci, pe fondul unei cercetări disciplinare mai vechi, căreia îi era supus, într-adevăr, parohul din Șișești. Actul consistorial precipitat al pedepsei – căruia i se va contesta ulterior legitimitatea juridică – relevă el însuși ingerința puterii laice, acceptând, necanonic, angajarea politică, incriminată la Budapesta, dar întru totul lăcită, fie ea și radicală, ca motiv al suspendării. Mai mult, politica este invocată ca principală motivație a acesteia. Lucaciu este culpabil, decide Consistoriul episcopal, deoarece ... *de mai mult timp și încontinuu, îndreptându-și activitatea pre teren politic, dovedește ceva purtare provocatoare față cu autoritățile publice, mestecându-se, cu dauna intereselor statului preoțesc, în acțiuni politice*². Motivația canonică reală privește, pe de o parte gestiunea de către inculpat a comenzilor de liturghii, iar pe de altă parte absențele sale repetate din parohie, Despre ce este vorba ?

Începută, încă din 1889, investigația canonică a preotului Lucaciu în chestiunea masivei sale angajări pentru oficiali de liturghii, transmise apoi de el altor preoți – așa-numitele *intențiuni missale* – a parcurs un drum lung și sinuos. Dintr-un prim răspuns al său, din martie 1889, aflăm că pe această cale au fost tipărite atât lucrările sale proprii, cât și „Revista Catolică”, că de aici s-a construit într-o bună parte biserica nouă din Șișești, *unică în toată provincia noastră mitropolitană, ba chiar în toată țara*, că pe această cale a ajutat, acordându-le misse, un mare număr de preoți săraci în momente dintre cele mai dramatice ale vieții lor. În afara sumelor primite din țară și din străinătate pentru liturghii, a mai fost ajutat în acțiunile sale culturale, scrie Lucaciu, de către unii dintre amicii săi, de către diverși mecenai și de către băncile românești, prea puțin însă, față de *cât este de lipsă pentru a ameliora soarta acestui popor*. Uimit că după atâta muncă, jertfe și osteneli puse pe altarul bisericii și ale națiunii sale îi este pusă la îndoială buna credință, asigură Consistoriul că toate liturghiile angajate au fost îndeplinite *cu toată exactitatea și cu cea mai mare scrupulozitate*. Totodată, pentru liniștirea *îngrijorărilor părintești* pe care eforturile sale le-au suscit la Gherla, menționează faptul că romano-catolicii, de la care a preluat

² S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1892-6034.

procedura, își susțin întreaga literatură politică, religioasă, beletristică pe această cale, fără însă să fi auzit ca vreunul dintre ei să fi fost tras apoi la răspundere. Recunoaște că nu a păstrat, timp de 8 ani, începând din 1881, absolut toată scriptologia contabilicească, fiindcă, înconjurat cum este el de răuvoitori și dușmani, mereu suspectat, mereu pasibil de percheziții, nici nu putea să o facă. Singurele date concrete furnizate acum privesc biserica din Șişești pentru care fuseseră primite până atunci 1.836 de *intențiuni missale*, în valoare de 1.043 fl. Cât privește cele prin care s-a finanțat publicarea lucrărilor sale, Lucaciuc refuză ostentativ explicațiile. Acestea, scrie el, nu au fost primite în virtutea unui atestat episcopal, ci a propriei lui reputații, i s-au dat de diverși prieteni și mecenai din țară și străinătate, cu deplină încredere în conștiința sa, *ad propriam conscientiam*, fără obligația unei dări de seamă ulterioare, iar dacă acestea totuși i s-au cerut, le-a prezentat la timpul lor celor în drept. Nu a existat niciodată suspiciunea vreunei încălcări a bunei credințe, nu i s-a violat niciodată sanctuarul conștiinței. Nu uită să menționeze că pentru prima sa lucrare, *Instituțiuni filosofice*, a avut 1.108 prenumerați, recrutați din toate cele patru dieceze ale provinciei mitropolitane române. Invoca, de asemenea, în apărarea sa binecuvântarea scrisă din partea cardinalului Giovanni Simeoni, prefectul Congregației de Propaganda Fide, primită în anul 1881, când, cum se știe, erau în plină desfășurare tratativele dintre guvernul român și Sfântul Scaun privind instituirea arhiepiscopiei catolice din București³.

Tot atât de puțin obedient se arată Lucaciuc și la sfârșitul acestui an, când, după mai multe somații consecutive ale Consistoriului, reafirmă semeț aceeași poziție: cauza misselor este una a conștiinței sale preoțești și nu este dreptul nici unui muritor să-i ceară socoteli contabile, căci ... *activitatea catolică și românească nu e bazată pe sămădaș*. Despre „Revista Catolică”, asupra căreia se concentră în ultimă instanță suspiciunile, spune că ea ... *s-a întemeiat la Roma în palatul Vaticanului, la sfatul și îndemnul Em[inenței] Sale, cardinal Iacobini, cu binecuvântarea Sfinției Sale Pontifului Leon XIII și că va*

³ Lucaciuc către Szabó, Șişești, 5 martie 1889: Daniel Sularea, *op. cit.*, p. 389-392.

continua publicarea ei. Menționarea numelui secretarului de stat al Vaticanului, Lodovico Iacobini, era menită să dea de gândit Gherlei⁴.

Răspunsurile lui Lucaciu, evazive și deloc reverențioase, agasează Consistoriul, demult pornit împotriva sa. Episcopul Szabó și canonicii lui erau departe de a vedea cu ochi buni implicarea atât de puternică a subordonatului lor în politică, ascensiunea lui la vârful mișcării naționale, procesul politic aflat în curs la adresa sa. Circula, încă din 1884, de la inaugurarea catedralei Sf. Iosif din București, zvonul unor promisiuni guvernamentale maghiare privind ridicarea catedralei, a reședinței episcopale și a edificiului seminarial din Gherla, cu condiția ca Ordinariatul să țină la rândul lui clerul greco-catolic al jurisdicției sale bisericești sub un control cât mai riguros, cât mai departe de mișcarea politică a laicilor pe care el îi păstorea.

Promisiuni discrete, dar și intervenții directe, cât se poate de categorice. Așa se întâmplă în vara 1889, când ministrul cultelor cere episcopului Szabó să pedepsească aspru pe protopopul Alexa Berinde, care, în timpul ședințelor de finalizare a procesului lui Lucaciu la tribunalul din Satu Mare pentru agitație împotriva statului, a celebrat în biserica greco-catolică a orașului, împreună cu alți preoți, două liturghii pentru achitarea inculpatului, ceea ce, surprinzător, s-a și petrecut, sentința fiind însă apelată de către procuror la instanța superioară. I se pune în vedere să dea dispoziții ca preoțimea diecezei sale să se rețină de la orice demonstrații *antipatriotice* și să nu încerce să facă din biserici locuri de agitație politică⁵. Conformându-se cererii, Consistoriului din Gherla, după o cercetare *strictă și energică* făcută la fața locului prin doi comisari ai săi, dispune, pe cale administrativă, retragerea funcției de protopop a pârâtului, pe motiv că în timpul oficierei acelor liturghii a rostit rugăciuni publice care nu erau cuprinse în Liturghier. Se emite, totodată, un circular prin care preoții sunt îndrumați să rămână strâns în limitele calității lor de păstori sufletești, ferindu-se de a amesteca biserica în cauze politice⁶.

⁴ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1889-9074.

⁵ Rezumatul adresei din 7 august 1889 a ministrului învățământului și cultelor, Csáky, făcută la solicitarea ministrului de interne Hieronymi, în: Daniel Sularea, *op. cit.*, p. 398.

⁶ Circularul din 23 noiembrie 1889, în: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1889-8319.

În afară de toate acestea, nu se poate uita faptul că prelații din Gherla – oponenți și ei ai unora dintre măsurile politicii naționaliste oficiale – suportau greu renumele teologic al lui Lucaciu, la care ei nici nu puteau visa, ca și amplitudinea relațiilor sale în lumea catolică dinafara și dinăuntrul statului maghiar, ca și prestigiul uriaș de care el se bucura în sânul întregului cler unit românesc. Prin el însuși acest prestigiu submina autoritatea capului diecezei, perceput, prin contrast, ca servil față de autoritățile guvernamentale, autoritar față de preoți, retras față de credincioși. În consecință, i se ordonă drastic să raporteze punctual de unde, de la cine, câte intențiuni și în ce sumă a primit, cât s-a socotit pentru o *missă*, cât s-a plătit efectiv pentru fiecare, cine și când le-a servit, câte au fost servite gratuit și câte contra cost, cum s-a supravegheat corecta distribuie și celebrare a misselor. I se cere, de asemenea, să retrimite la Episcopie cele 5 atestate oficiale, care i-au fost eliberate de aici, în baza cărora și-a putut asuma întreg noianul comenzilor de liturghii aflat la dispoziția sa de-a lungul timpului. În același timp, Consistoriul îi ordonă să răspundă unui chestionar de 16 întrebări privind șederea la Roma, fără aprobarea episcopală necesară, a fratelui lui, preotul celib Constantin, înainte ca acesta să-i devină coajutor în Șișești, în martie 1889. Amândoi sunt puși discret sub supravegherea protopopului Băii Sprii, Ștefan Pop, omul de încredere al vlădicului.

Concomitent, se emite un circular prin care se interzice preoților de a primi mai multe angajamente pentru *misse* decât poate oficia fiecare el însuși, de a le ceda unii altora cu un preț mai mic sau pentru reviste și cărți, de a primi angajamente noi până când cele vechi nu erau îndeplinite, de a oficia o singură liturghie pentru mai multe îndatoriri asumate. De acum înainte preoții nu mai puteau primi *intențiuni missale* decât cu aprobarea Episcopiei, trebuiau oficiate *după Liturghier*, câte o *missă* pentru fiecare intențiune, trebuiau consemnate în fiecare parohie într-un protocol aparte⁷.

Hărțuit de adrese și amenințări ale Consistoriului, Lucaciu trimite în februarie 1890 informațiile cerute. Ele privesc, pe de o parte tirajele,

⁷ Circularul din 4 ianuarie 1890, nr. 134, în „Revista Catolică”, IV (1890), fasc. II, p. 43-44.

costurile și premuneranții – câte 700-1.200 în fiecare din cei 9 ani avuți în vedere – lucrărilor proprii și „Revistei Catolice”, iar pe de altă parte sumele primite pentru bisericile din Seini și Șişești și cele oferite unor preoți săraci. Este vorba, în total, despre 28.572 fl., reprezentând 107.144 angajări de misse, jumătate din acestea cu prețul de 20 cr. missa, o parte cu 30-40 cr., cele mai puține cu 50-60 cr., prețul unei zile de lucru a unei femei. Ele au fost distribuite preoților premuneranți *erga persolvenda sacra*, revenindu-i fiecăruia în decurs de 9 ani câte 107 misse, așadar, cca. 12 pe an. Puțin, scrie Lucaciu, față de publicațiile primite în schimb. S-au cheltuit pentru acestea din urmă 12.064 fl. – tipar, expediții, corespondențe, plăți pentru colaboratori etc. – redactorului revenindu-i un onorariu de mai puțin de 1.000 fl. pe an. Ceea ce a rămas intră în construcția bisericii din Șişești și cca. 2.000 fl. în a celeia din Seini. Dacă cuvântul și conștiința mea nu au fost suficiente, acestea sunt – încheie Lucaciu – cifrele seci care arată că munca grea la care s-a înhămat pentru cauza bisericii și a națiunii sale nu a fost maculată de interese materiale meschine. Făcând mai mult decât era de datoria sa să facă, mai spune el, roagă, în încheiere, să se pună capăt persecuțiilor la care este supus, să i se redea liniștea meritată a conștiinței, pentru a se putea dedica în tihnă edificării bisericii din Șişești⁸.

Scriind la Gherla, Lucaciu contaatacă la Roma: se adresează Congregației de Propaganda Fide, făcând cunoscut prefectului acesteia, cardinalul Simeoni, protectorul lui, că motivația hărțuirii sale din partea guvernului liberal maghiar și a *partidului rusofil român* este – citim în protocolul consistorial al diecezei – activitatea sa pentru propagarea catolicismului între români. Cum se întâmplă întotdeauna în asemenea situații, crisoarea ajunge la Episcopie, forul inferior care trebuia să cerceteze starea lucrurilor, și, fiindcă nu lipseau nici imputările la adresa ei, irită puternic spiritele⁹. Cu atât mai mult cu cât Lucaciu, affrontând deschis Consistoriul, continuă o vreme publicarea „Revistei Catolice” și angajarea de misse, ca și cum interdicția emisă pentru acestea nu l-ar fi

⁸ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1892-7968.

⁹ Datată la 28 ianuarie 1890, crisoarea este anexată actelor procesului lui Lucaciu și poartă, între cele 39 de piese ale dosarului, numărul 26. Lista actelor în: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1893-1183.

privit și pe el. Obiectivul, anunțat public, este acum refacerea localului școlii confesionale din Șișești, amenințată direct de pericolul transformării în școală de stat cu limba de predare maghiară.

În replică, Gherla reia cu o nouă înverșunare instrumentarea dosarului. Sunt chemați prin circular protopopii diecezei să afle de la preoții subordonați în ce condiții au primit publicațiile lui Lucaciu¹⁰, se comunică Ordinariatelor din Blaj, Oradea și Lugoj circularul privind *intențiunile missale*, se scrie unor Consistorii catolice din străinătate, între care celora din Linz și Salzburg, să informeze asupra liturghiilor oferite de ele, se instituie, în final, o comisie de anchetă formată din patru canonici, în fața căreia Lucaciu compare la 1 septembrie 1890¹¹. În cadrul comisiei, dar și într-o întrevedere separată cu episcopul Szabó, este clarificată cu acte situația *intențiunilor* pe anul în curs – 7.539 liturghii în valoare de 2.095 fl., a 30, 35 cr. fiecare – sunt precizați cei 742 de preoți premuneranți ai „Revistei Catolice” și, de asemenea, sunt stabilite o parte din locurile de unde au fost adunate comenzile de *misse*. Cele mai multe proveneau din Austria și Germania: Linz, Salzburg, Sankt Pölten, Sankt Gerald, Regensburg, Türkenheim, Sankt Peter, Viena, München. Würzburg, Posen, Aussig, Einsiedeln. Demersurile făcute în Franța, în acest scop, în 1882, la Lourdes, Tarbes, Angers, mărturisește Lucaciu, au rămas fără rezultat. Tot astfel n-au fost oferite misse de la Consistoriile din Košice și Pécs, scriu acestea la Gherla¹². Deoarece, *pe baza actelor existente*, singura imputare care se putea face cercetatului era aceea că în unele situații a stabilit cu de la sine putere prețul liturghiilor, prerogativă care, potrivit

¹⁰ Circularul din 2 august 1890, în: *Ibidem*, Prot. Consist. 1890 nr. 5019. Răspunsuri ale protopopilor: *Ibidem*, 1890-5170, 5971, 6073, 6085, 6265, 7403, 7724, 8031, 8044, 8045, 8425.

¹¹ Președinte: Ștefan Bilțiu; membri: Ioan Papiu, Dr. Ioan Pop și Eusebiu Cartice, ultimul în calitate de procuror consistorial („fisc”).

¹² În răspunsul său canonicul Répássy József din Košice scrie că Lucaciu nu apare în hârtiile sale, iar canonicul Dr. Szeredy József trimite o listă cu 50 de preoți din dieceza Gherlei cărora li s-au trimis *intențiuni missale*, între care, de asemenea, Lucaciu nu apare: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1891-1177. Semnificativ pentru marea extindere a acestei practici este faptul că în vara anului 1892 episcopul romano-catolic al Oradei comunică Gherlei că a trimis în mai mulți ani preotului Alex. Sima din Pericei 7.000 de *intențiuni missale*. *Ibidem*, Prot. Consist., 1892, nr. 7046.

canoanelor, revenea episcopului, comisia propune acestuia închiderea cazului. Mai ales că, citim în protocolul redactat cu acest prilej, Lucaciu a jurat că atestatele primite de la Gherla pentru *misse* erau distruse și s-a angajat solemn că se va supune restricțiilor consistoriale adoptate în această privință¹³.

Lipsit de un probatoriu sigur, lipsit de curajul de a înfrunta oprobiul publicului românesc, dar și de dorința unei apropieri sincere față de purtătorul drapelului acestuia, episcopul Szabó optează pentru tergiversarea deciziei. Orientează acum cercetarea disciplinară pe o altă direcție, aceea a absențelor lui Lucaciu din parohia sa, fără aprobarea necesară, cea a protopopului pentru mai mult de 3 zile, cea a episcopului pentru mai mult de o săptămână (cu obligația de a-și plăti un preot înlocuitor chiar și în cazul unei absențe de o zi). Este tras la răspundere, admonestat, amenințat direct cu suspendarea, pentru o călătorie cu scopuri politice la București – cele două fiice ale sale erau eleve aici – și pentru mai multe drumuri la Sibiu, la ședințele comitetului de conducere al P.N.R. Nu lipsesc nici gesturile gratuit dușmănoase: i se refuză o plecare la Paris la o consfătuire ecumenică, se refuză plecarea pentru studii a fratelui său la Roma, unde i se asigurase întreținerea, se refuză participarea, fie și a unui canonic, la marile sfintiri de la Șișești. La începutul anului 1892, în plină campanie pentru pregătirea Memorandului, protopopul Băii Spriei, omul de încredere al vlădicului, primește ordinul să supravegheze îndeaproape fiecare pas al lui Lucaciu¹⁴, ceea ce acesta și face, raportând, printre altele, că el a fost în spatele *răzvrătirii* împotriva Oficiului montanistic din Chiuzbaia a 200 de mineri din martie anul precedent¹⁵. Se merge până acolo încât sunt asociate în cercetare și organele de stat, cerându-se prin intermediul Ministerului Cultelor, informații Direcției Generale a Poștei asupra sumelor de bani trimise lui Lucaciu din străinătate, prin intermediul ei¹⁶.

¹³ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1892 nr. 7968.

¹⁴ *Ibidem*, Ep. Gherla, 1892-731.

¹⁵ *Ibidem*, 1892-3549. Trei rapoarte ale autorităților locale privind implicarea lui Lucaciu în această chestiune în: *Documente privind mișcarea națională a românilor din Transilvania*, vol. I, 1881-1891, București, f.a., p. 538-544.

¹⁶ Consemnarea răspunsului din 17 septembrie 1891 în: *Ibidem*, 1893-1893.

Adânc mâhnit de hărțuirea la care se simte supus, conștient în același timp de însemnătatea de ordin național a eforturilor sale, parohul din Șişești ține piept cu tărie presiunilor. Asigură Consistoriul, în noiembrie 1890¹⁷, că enoriașii lui nu au avut niciodată de suferit în cele sufletești, fiind substituit de cooperatorul său¹⁸, și că toți pașii săi sunt în interesul bisericii și al națiunii. Nu ezită să desfidă frontal poziția episcopului, să adopte ostentativ postura și limbajul umilinței, total străine lui, să fie ironic. Trebuie, într-adevăr, întreabă el, să fie prigonit, în loc să fie, dacă nu ajutat, cel puțin respectat, cu *bunăvoința părintească* cuvenită din partea unui arhiereu fiului său sufletesc. Va rămâne oricum pe terenul virtuții, umilinței, răbdării și obedienței, armele sale dintotdeauna, depuse cu nemărginită încredere în mâinile Providenței Divine. Că a fost la București și Sibiu: nu poate un tată să-și viziteze copiii ? Nu poate Consistoriul să afle de la Ioan Rațiu, președintele Partidului Național Român, ce s-a hotărât în comitetul de conducere al acestuia ?¹⁹

Acestea sunt raporturile preotului Vasile Lucaciu cu ierarhul lui în mai 1892, la înaintarea Memorandului, când presa maghiară îl denunță ca inamicul public numărul unu al momentului: cel care a impus, alături de Brode, formula marii delegații românești la Viena, în locul prezentării actului de către președintele partidului, cel însărcinat cu organizarea ei, cel care călătorise la București pentru obținerea de fonduri, care pusese pe drum spre Viena un mare număr de sătmăreni. Între aceștia 5 din cei 7 preoți ai protopopiatului Băii Sprii²⁰. Mai mult decât atât, în mijlocul uriașului val naționalist care urmează, se lansează într-o serie de acțiuni publice la nivelul cel mai înalt, dar și la nivel local, socotite de autorități adevărate provocări.

Concomitent cu chemarea pentru adunarea de la Șişești care îi va aduce prima condamnare politică, adresează în „Tribuna” o fulminantă scrisoare deschisă episcopului-primat al Ungariei, Vaszary Kolos,

¹⁷ *Ibidem*, Prot. Consist. 1892 nr. 7968.

¹⁸ Instituită în 1881, capelania din Șişești a avut ca prim titular pe Dumitru Cionte, urmat între 1889 și martie 1892 de preotul celib Constantiu Lucaciu, fratele parohului și apoi de Eugen Dredean.

¹⁹ Rezumatul scrisorii din 11 noiembrie 1890 în: Daniel Sularea, *op. cit.*, p. 430-431.

²⁰ V. Lucaciu (Șişești), I. Șurani (Șurdești), A. Moșolygo (Chechiș), Gh. Pașca și I. Costin (Satu Nou de Sus): „Tribuna”, IX(1892), nr. 118 din 17 mai/8 iunie.

sprijinitor deschis al societății naționale site EMKE. Cu patosul său cunoscut, condamnă în termeni extrem de usturători, *utopia ideii de stat maghiar*, utopia asimilării forțate a românilor, nocivitatea politicii oficiale școlare, care toate, scrie Lucaciu, duc la exacerbarăa urii și conflictelor etnice. Se dau citate din mai multe enciclice ale papei Leon XIII în apărarea școlilor confesionale, amenințate în Ungaria de pericolul etatizării, se evocă demonstrativ situația irlandezilor, situația polonezilor supuși Imperiului țarist, cea a românilor din Basarabia, supuși aceleiași opresiuni, pentru a se pune apoi întrebarea dacă maghiarii vreau să-i imite pe ruși, dacă e bine ca în Europa sfârșitului secolului al XIX-lea să se reia *firea hoardelor asiatice*. Oricare însă ar fi mijloacele care se vor folosi, românii, conștienți și mândri de identitatea, de limba, de cultura lor, nu vor cădea jertfă utopiei obsesive a maghiarizării. *Inimile noastre sunt altarele românismului*, încheie Lucaciu²¹. Nu este greu să ne închipuim cât de tare biciuiau asemenea declarații resentimentele naționale și de o parte, și de cealaltă.

În paralel, acasă, între ai lui, Lucaciu, neabătut în planul de a face din lăcașul său de cult un neasemuit loc de pelerinaj, găsește prilejuri de a se vedea înconjurat de cât mai mulți oameni: la 14 iulie 1892 organizează jubileul împlinirii a 50 de ani de carieră a tatălui său, învățătorul-cantor Mihai Lucaciu, din Baia Mare, aniversare boicotată de magistrat²², la 15 august, sărbătoarea de *Sântămăria Mare*, inaugurează în noua biserică a parohiei sale altarul, moment urmat de o mare serbare școlară²³, la 8 septembrie, sărbătoarea de *Sântămăria Mică*, sfințește la Șișești capela ridicată deasupra „Izvorului Precistei”, mult propagat în presa românească a timpului și în colportajul populară²⁴.

²¹ *Ibidem*, nr. 149 din 3/15 iulie, nr. 150 din 4/16 iulie, nr. 151 din 5/17 iulie, nr. 153 din 8/20 iulie.

²² La aniversare, a cărei program e publicat în presă, primarul orașului refuză să participe și totodată interzice ținerea ei în sala hotelului municipal; articolul „Un veteran al școalei”, în *Ibidem*, nr. 160 din 16/28 iulie.

²³ Programul evenimentului, precedat de trei zile de servicii religioase, mărturisiri, cuminecări ale enoriașilor și urmat de un prânz comun, disertații, declamări, cântări, *petrecere populară în favoarea bisericii*, în: „Minerva” I(1892), nr. 16 din 15/27 august.

²⁴ Deoarece încă din 2 august 1892 Consistoriul din Gherla formulează întrebări și rezerve privind organizarea la 15 august a unui „jubileu” la Șișești cu participarea unor credincioși din alte localități, Lucaciu trimite drept răspuns un exemplar din invitațiile

Reacția guvernului Szapáry, aflat în ultimele luni de funcționare, interpelat vehement în parlament pe tema Memorandului, atacat în ziarele opoziției, este cât se poate de promptă și de dură. Citat în 19 iulie în fața tribunalului din Satu Mare pentru incitare în presă la ură națională, Lucaciu va fi judecat și condamnat în 12 noiembrie 1892 de către Curtea de jurați din Debrecen la pierderea libertății pentru un an și o amendă de 500 fl. Mai promptă, dar la fel de drastică a fost, cum am văzut, și riposta Consistoriului din Gherla. Se dădea astfel o satisfacție presei naționaliste, centrale și locale, maghiare, care cu mult înaintea campaniei memorandiste și apoi în timpul acesteia clama necesitatea de a *se trage jos reverenda de pe fanaticul popă valah, conspiratorul sângeros, anarhistul din Șișești, Orlando Furioso al românilor*, etc. În afară de aceasta, speculațiile din presă asociază suspendarea cu iminenta ocupare a scaunului mitropolitan din Blaj, recent vacantat prin decesul lui Ioan Vancea, cu calculul episcopului Szabó de a-și mări șansele succesului ascensiunii ierarhice. În realitate, dacă a avut un asemenea gând, prin actul său, el și le-a anulat cu totul, nefiind cuprins la alegerile din anul următor între cei trei candidați, dintre care guvernul maghiar urma să desemneze pe cel mai înalt prelat român unit.

Oricum, în aceeași zi de 6 septembrie în care se emite sentința suspendării, Ioan Szabó cere ministrului de interne actele procesului politic al lui Lucaciu, pe care le și primește cu mențiunea ... *exclusiv la cunoștința episcopului*, dovadă în plus a implicațiilor necanonice ale pedepsei²⁵. Spune mult și faptul că înainte ca sentința să fie făcută publică, sosesc la Sibiu doi emisari ai vlădicului cu misiunea de a-l convinge pe Barițiu să liniștească publicul românesc în legătură cu Lucaciu, deoarece, altminteri, aceeași soartă îi așteaptă și pe alți preoți ai diecezei, a căror suspendare era cerută de primul ministru²⁶.

tipărite, în care evenimentul nu este prezentat sub acest nume „... și așa, scrie el, *întrebarea pusă în numita ordinațiune este fără de bază, în obiect la care nu am ce răspunde*”. S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1892, nr. 5621.

²⁵ Scrisoarea din 29 septembrie a Ministerului de Interne, trimisă prin intermediul ministrului cultelor, și copile a 5 acte privind anchetarea politică a lui Lucaciu, inclusiv o copie a scrisorii sale deschise către Szapáry, în: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1892-7124.

²⁶ Detalii asupra misiunii sibiene a avocaților Episcopiei, Augustin Munteanu și Grigore Ștețiu, pentru mușamalizarea *isprăvii bădărane* a Consistoriului, în: „Tribuna” IX (1892) nr. 232 din 17/29 octombrie.

3.2. Reacțiile locale

*Absența mea din parohie înseamnă atâtă că acolo, atunci,
unde și când a reclamat interesul bisericii și a națiunii mele,
am lucrat și eu cu ceilalți confrăți ai mei*

Dacă guvernul maghiar, urzind procesul Memorandului, nu a luat în calcul anvergura posibilă a efectelor sale, Consistoriul din Gherla a prevăzut cu atât mai puțin toate consecințele actului său din 6 septembrie 1892. Nu se anticipau nici dintr-o parte, nici din cealaltă reacții populare de natură să creeze probleme mai serioase guvernării politice sau a celei bisericești. Întreaga așa-zisă *chestiune valahă*, scriu ziarele guvernamentale, dar și multe rapoarte ale administrației locale, se reduce la tevatura presei și agitația intelectualilor, *susținuți cu bani din România*, și nu are nici o legătură cu masa țărănească a oamenilor de rând, mulțumiți cu starea lor, mult mai bună decât a celor de peste Carpați. Tot așa cum nu are nici sprijinul oficialităților bisericești și nici pe cel al băncilor românești. Și chiar și dintre intelectuali, singură minoritatea radicală este aceea care instigă împotriva statului, antrenează cu ea pe cei supuși stăpânirii, flutură *tema inventată* a maghiarizării pentru a se împiedica învățarea limbii statului. Se impuneau, așadar, măsuri drastice împotriva *ultraștilor*.

Ordonată de guvern, acțiunea represivă va antrena concentrat forțele polițienești, forurile administrative, instanțele judiciare, cărora trebuiau să li se alătore, presate de sus, și organele bisericilor românești. Dintre acestea unele rezistă, altele chiar dacă supuse presiunii contrare a taberei naționale proprii, cedează mai mult sau mai puțin. Vedem astfel, concomitent, în septembrie 1892: denunțul penal al Parchetului General Cluj împotriva lui Eugen Brote pentru vina de a fi tipărit Memorandul²⁷, ordinul Ministerului de Interne privind perchezițiile

* Vasile Lucaciu către Ioan Szabó, 25 septembrie 1892.

²⁷ Denunțul penal din 21 septembrie 1892, semnat de procurorul general Jeszenszky Sándor: V. Netea, *op. cit.*, p. 25.

pentru confiscarea *broșurilo-manifest* ale acestuia și *Replicii* studenților români din anul precedent²⁸, repudierea demersului memorandist în „Telegraful român” de la Sibiu al mitropolitului Miron Romanul, suspendarea la Gherla a lui Lucaciu. Aici Consistoriul dispune inițial chiar o anchetă asupra preoților protopopiatului Băii Spriei prezenți în delegația de la Viena²⁹, pe care, precaut în fața pornirii generale a spiritelor, se ferește să o deschidă. Se așteptau cu teamă reacții față de suspendarea cunoscutului luptător național, dar întrucât clerul păstrează tăcerea, fals informată din teritoriu, Gherla se autoliniștește. Se va găsi însă repede în mijlocul unei adevărate furtuni. O furtună care, izbucnită la Șişești, amenința să se extindă și care, ca într-o pădure, lovește de la început copacul cel mai înalt, pe episcop, asupra căruia apăsă cea mai mare parte a responsabilității, asupra căruia văr cădea cele mai multe fulgere.

Primele informații de la fața locului, venite din partea protopopului Ștefan Pop, sunt liniștitoare. Nu a fost personal în Șişești, scrie el, în prima duminică după suspendare, dar a ținut legătura cu capelanul de acolo, Eugen Dredean, care, la ieșirea din biserică, a vestit poporenii din matre și din filii că vlădicul a ridicat preotului lor dreptul de a le sluji, până când se va face judecată asupra lui. Impresia, continuă el, a fost atât de puternică încât oamenii, ... *care nu i-au băgat niciodată nici o vină lui Lucaciu și îl cred cel mai bun popă din câți există pe lume*, nu s-au împrăștiat pe la casele lor, ci au rămas laolaltă și au început să *lărmuiască tare* unii către alții, că lor nu le trebuie alt popă decât numai cel pe care îl au, că lor nu le poruncește nimeni pe bisericile făcute de ei, că le vor închide cu de la ei putere. Au fost îmbunați, pe cât s-a putut, și crede că enoriașii, care sunt creștini buni, se vor liniști și lucrurile vor rămâne într-atât. O mânie de moment care nu trebuie luată în serios ! Aceasta cu atât mai mult cu cât, potrivit ordinului venit din Gherla, a chemat la sine în Baia Sprie, după câteva zile, pe curatorii și fruntașii celor patru comunități sătești, 30 la număr, pe care *i-a capacitat* că turma nu este îndreptățită să judece pe păstor, astfel încât să nu

²⁸ Ordinul din 13 septembrie 1892, în: *Maramureșenii ...*, p. 251; S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1892-6319, 6520.

²⁹ *Ibidem*, 1892: 4469-4471.

umblă să afle ce vină a avut acesta, să fie în liniște și pace, iubitori de ordine, cu supunere și ascultare față de forul suprem al bisericii, căreia toți trebuie să i se supună, care le voiește binele și va judeca cu dreptate cauza preotului lor. Pleacă acasă domoliți, încheie raportul³⁰.

Contrar asigurărilor protopopului, acesta nu era decât începutul vârtejului de complicații care vor urma. Cum raportase și el, credincioșii din Șişești își iubeau cu adevărat parohul și se hotărâsc să-i țină partea cu toate mijloacele care le stăteau la dispoziție. După ce o telegramă a lor din 11 septembrie pentru absolvirea lui Lucaciuc – trimisă și "Tribunei"³¹ – este ignorată de episcop, ei îi adresează acestuia o cerere, sau mai degrabă un protest, care purta nu mai puțin decât 1.451 de semnături – 847 din Șişești, 318 din Bontăieni și 286 din Unguraș – în care își descarcă pe larg necazul și, totodată, năduful.

Textul, al lui Lucaciuc desigur, începe mișcător: *Întristată este inima noastră până la moarte, orfane și deșerte sunt bisericile noastre, pentru că Preasfinția Ta, zic semnatarii, ni-ai scos lumina ochilor, ni-ai răpit dulceața vieții, ni-ai amărât zilele, ni-ai întunecat soarele, ni-ai luat ce nu ne poți da*. Sunt descrise pe larg înfăptuirile preotului în cei doar 7 ani ai păstoririi sale: noua biserică, fală a ținutului, ridicată cu truda întregului sat, dar cu osteneala de zi de zi a părintelui lor, înfrumusețarea ei interioară, rânduiala cea bună a școlii, pildă pentru alte sate, chivernisirea atentă a averii parohiale, bibliotecă școlară și populară, cor al tineretului, achiziția în filia Unguraș a unui *trup de moșie* în valoare de 20.000 fl. Pot să zică, continuă ei, că au fost treziți la o nouă viață, că au fost povățuiți ca nici unii alții pe calea înaintării, că mulți au fost scoși din mâinile cămătarilor, că, având capelan, n-au avut niciodată scădere în cele sufletești. Așa încât, și când părintele lor se depărta de acasă, știind că o face pentru binele lor, rămâneau liniștiți și se rugau pentru el, ca bunul și înduratul Dumnezeu să-l poarte în pace și să-l aducă sănătos înapoi. Și iată că, în loc să fie răsplătit, este prigonit. Țin însă să spună ... *de cu bună vreme și în auzul întregii lumi că piepturile și inimile lor sunt ale parohului Vasile Lucaciuc sau ale*

³⁰ *Ibidem*, 1892-6319, 6520.

³¹ „Tribuna” IX (1892) nr. 195 din 1/13 septembrie.

*mormântului, că fără el, până îl va ține Dumnezeu și va vrea și domnia lui, nu vreau să trăiască, că alt preot nu le trebuie și nici nu primesc de vii. Mai bine rămânem fără de viață decât fără de el, încheie oamenii celor patru sate*³².

În forma aceasta, actul către episcop, trimis în același timp și „Tribunei”, unde apare de îndată, era și o înștiințare adresată opiniei publice românești asupra situației.

Două zile mai târziu după înaintarea actului, sărbătoarea Nașterii Maicii Domnului, 8/20 septembrie, adună din nou la Șișești foarte multă lume din afara satului. De ordinul miilor, scriu ziarele, de ordinul sutelor raportează la Gherla protopopul Băii Sprii. Nu s-a putut face în noile condiții sfințirea capelei de la izvorul botezat mai nou, scrie el, al Precistei, dar participă preoții din: Sanislău, Seini, Șurdești, Cernești, Chiuzbaia, Firiza, Săcălășeni, Copalnic-Mănăstur, Bucium, Jolib, Buzaș, Satul Nou de Sus, Mocira, *alți trei preoți neuniți* și, ca întotdeauna, mulțimea credincioșilor de rând. Au fost prezenți, continuă Ștefan Pop, o serie de intelectuali români foarte cunoscuți, între care Gheorghe Pop de Băsești din Sălaj, Teodor Mihali din Dej, Iuliu Coroianu din Cluj, alții din alte părți, chemați prin presă³³ pentru a-și arăta solidaritatea cu Lucaciu și a se consulta ce este de făcut. După liturghie, Constantin Lucaciu, din amvon, a vorbit despre suspendarea fratelui său, a citit *ceva memorandum către Papa*, a îndemnat pe săteni să stea și pe mai departe tari în apărarea preotului lor. La ieșitul din biserică s-a făcut sfințirea apei în mijlocul poporului, după care a urmat *prânzul cu toaste*, în decursul căruia oamenii rămași, *partizani ai partidei Lucăceștilor*, au strigat că lor nu le trebuie și nu primesc în sat alt preot decât numai pe Lucaciu, *care strigări*, încheie protopopul, *nu trebuie luate în serios*³⁴.

Corespondența trimisă din Șișești „Tribunei” consideră, dimpotrivă, că starea lucrurilor era deosebit de încordată. *Gravitatea situației*, scrie

³² *Ibidem*, nr. 202 din 10/22 septembrie; A. Iuga, *op. cit.*, p. 124-127.

³³ Invitația pentru adunare, făcută de Gheorghe Pop de Băsești, Iuliu Coroianu, Teodor Mihali, Gavril Barbul, Ludovic Frâncu și Nicolae Hossu, în: „Tribuna” IX (1892), nr. 211 din 22 septembrie/4 octombrie.

³⁴ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1892 nr. 6606.

ziarul, *era întipărită pe fețele tuturor: nu zâmbete de bucurie, ci lacrimi și suspine arătau dispozițiunea sufletească a mulțimii*. Descrindu-se pe larg personalitatea lui Lucaciu, realizările sale, fără egal în dieceză, *influența miraculoasă* pe care o avea asupra oamenilor, corespondentul prezintă amănunțit debaterile care au avut loc cu această ocazie și hotărârile care s-au adoptat: apelul către Consistoriul mitropolitan din Blaj³⁵, apelul la sprijinul publicului larg românesc³⁶, apelul către Sfântul Scaun, subscris de 25 preoți și mireni, în apărarea *celui mai iubit preot al clerului și poporului român*³⁷. Verbul inconfundabil al lui Lucaciu, acum mai prodigios ca oricând, este ușor de recunoscut în actele care se întocmesc.

Memoriul către Leon XIII are ca punct central critica politicii oficiale maghiare de subordonare a bisericilor românești, cu consecințe dezastruoase pentru credincioșii acestora. În total contrast cu influența benefică exercitată asupra lor de puterea civilizatoare a Romei, *leagănul renașterii culturale și politice a românilor*, exclusivismul național al clasei politice din Ungaria nu doar că utilizează, scrie actul, toate resursele supușilor săi în beneficiul propriu, dar înjugă și instituțiile lor ecleziastice scopurilor statului. Un stat care nu face un secret din asimilarea națională a acelor care îl susțin cu dările și recruții lor. În aceste condiții, continuă textul, este imposibil ca preoții români să rămână închiși ca într-o colivie, să nu se amestece în politică, chiar din considerații ecleziastice, atunci când văd pericolul la care sunt expuși enoriașii lor, cei care le asigură existența materială, atunci când sentimentul național, *odorul cel mai scump cu care a împodobit Dumnezeu inima unui om*, trăiește puternic și în ei, atunci când pe lângă persecuțiile politice se văd persecutați și în propria biserică. Astfel încât, cei care se opun unui asemenea regim politic, precum preotul Vasile Lucaciu, a cărui suspendare *nu este un act pur canonic-bisericesc, ci o emanație a sistemului de guvernare care ne tirănește*, luptă pentru

³⁵ A. Iuga, *op. cit.*, p. 132-134.

³⁶ *Suspendarea d-lui Dr. Vasile Lucaciu*, în: „Tribuna”, IX (1892), nr. 206 din 16/28 septembrie.

³⁷ A. Iuga, *op. cit.*, p. 127-129.

adevăratele interese ale bisericii greco-catolice. Roagă, în încheiere, să se ia măsuri pentru ca el să-și poată continua pastorația, *spre binele sfintei noastre biserici și spre mândria și fericirea neamului românesc*³⁸.

Departe de a se liniști, la Șișești oamenii trec de la vorbe la fapte. Scurt timp după sărbătoarea *Sântămăriei Mici*, în ziua de 28 septembrie, curatorii, în deplin acord cu enoriașii, închid toate cele patru biserici ale parohiei, iar cheile, vuiesc ziarele, sunt împachetate de Lucaciu, duse la poșta din Baia Mare și expediate la Roma. Fapta, cutezătoare prin ea însăși, dar întâlnită în lumea țărănească, este raportată de îndată de către capelanul Eugen Dredean, adversar și el din umbră al titularului suspendat, care se plânge că în prima duminică după închidere nu a putut oficia liturghia, că patru perechi de miri nu se pot cununa, că o altă pereche nu se poate vesti, că până și sacramentul pentru cei aflați pe patul de moarte a trebuit adus de făt dintr-un sat vecin³⁹. Scrie chiar de a doua zi la Gherla și protopopul Ștefan Pop, acum foarte îngrijorat pentru cele întâmplate și prevăzător pentru viitor. Planul, declară el, a fost clocit și a pornit cu siguranță de la Lucaciu, fiindcă poporul, *chiar dacă lărmuiește, nu se pricepe*, iar scopul urmărit este acela de a se provoca o intervenție în forță a autorităților politice, de a se face o mare tevatură publică. Dă mult de gândit, avertizează protopopul, faptul că Vasile Lucaciu, cu ambiția lui de a fi mereu în centrul atenției, de când e liber și poate călători unde îi place, stă tot timpul în Șișești⁴⁰.

Survine, pe lângă toate acestea, atacul direct, extrem de dur, al lui Lucaciu, publicat în „Tribuna” la adresa episcopului Szabó. Într-un moment de mare restriște a vieții sale, lipsit de resursele traiului său, anchetat concomitent în două procese, eliberat oarecum prin suspendare de constrângerile ordinii ecleziastice, el transformă acum lunga sa confruntare subterană cu ierarhul din Gherla într-un război deschis, început intempestiv, sub impulsul unui temperament vulcanic, într-o formă care închidea calea oricărei reconcilierii. Disponibilizarea

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1892 nr. 6676.

⁴⁰ *Ibidem*, Prot. Consist. 1892 nr. 6606.

sa, scrie Lucaciu, nu este un act disciplinar bisericesc, ci o condamnare politică, un abuz al puterii ierarhice, săvârșit de episcop cu convingerea că la Roma nimbul autorității sale nu va fi sacrificat pentru un popă de sat, iar acasă îl va apăra guvernul, *cel care îi este stăpân, cel a cărui poruncă o îndeplinește ca o unealtă, de la care* – aluzie la succesiunea mitropolitană – *așteaptă recompensă*. Și cum ar fi putut rămâne el *nerăstignit*, când *ceata eroilor luptători pentru drepturile naționale* este atât de prigonită, când chiar și cei care ar trebui să-l apere sunt împotriva lui, când aude în juru-i ... *vijelia înfiorătoare, simte văpaia urii*, când întreaga ziaristică maghiară îi cere pedeapsa. *Sunt mari, grele, nesuferite, păcatele mele înaintea șovinismului maghiar*, izbucnește Lucaciu într-o emoționantă profesiune de credință: *am biruit temnițele lor, am apărat cauza dreaptă a poporului meu, am exprimat fidel justele sale aspirațiuni, am respins pentru dragostea lui ispitele de seducere și ademenire cu promisiuni și oferte, am arătat confrăților calea constanței, am fost și sunt gata a mă jertfi pentru cauza bisericii și națiunii, iar frații mei români m-au iubit și mă iubesc; suntem uniți în cuget și simțiri pentru marele nostru ideal: libertatea și independența națiunii. Iată păcatul meu !* Va fi oare, prin condamnarea sa, partea cea mai mare a intelectualității românești, clerul, *înjugat la carul triumfal al șovinismului maghiar ? Cu certitudine, nu*, sună răspunsul⁴¹.

Pus în fața rezistenței de la Șișești, Consistoriul discută dacă să se apeleze la forța autorităților administrative sau să se găsească o modalitate pașnică pentru redeschiderea imediată a bisericilor, soluție pentru care se optează. Este trimis în calitate de comisar episcopal canonicul Ioan Papiu, însoțit de un alt preot, cu misiunea de a împăciui oamenii, dar și de a constata la fața locului, cine e *făptuitorul intelectual* al acțiunii, care a fost cauza ei, cine a închis bisericile, la al cui îndemn, cine a împachetat cheile, cine le-a dus la poștă, la cine se păstrează recipisa. Să fie *ascultați la protocol*, hotărâsc canonicii, curatorii bisericilor, Vasile Lucaciu, consiliile comunale, dacă va fi nevoie, dar, avându-se în vedere starea atât de îngrijorătoare a situației, să se procedeze cu cea mai mare înțelepciune și precauție. Să se arate

⁴¹ „Tribuna” IX (1892) nr. 207 din 17/29 septembrie.

credincioșilor urmările dureroase ale continuării rezistenței lor și responsabilitățile care vor apăsa asupra celor vinovați, să fie *capacități* să nu se lase seduși de nimeni, să se ferească de tulburări, să fie, după felul lor bun și blând dintotdeauna, cu supunere și încredere față de maimarii bisericii, care îi iubesc și nu ne voiesc decât binele⁴².

Pentru o soluționare chibzuită a diferendului pledează, la 1 octombrie, și Consistoriul mitropolitan din Blaj, în fața căruia Lucaciu își înaintează recursul. În împrejurări normale, scrie la Gherla vicarul capitular, Ioan Micu Moldovan, apelul acestuia ar fi trebuit refăcut în tonul și cu respectul cuvenit, dar ținând cont de agitația, dăunătoare bisericii, pe care a produs-o suspendarea preventivă din 6 septembrie, el a fost acceptat în mod excepțional ca bază de pertractare. Roagă, așadar, să se trimită la Blaj actele procesului, însă și până atunci cere Ordinariatului episcopal ... *să aștepte vreun expedient prin care, fără scăderea autorității proprii, să îndrepte lucrurile astfel ca nu cumva cauza aceasta să aibă ceva urmări triste pentru sfânta unire în acel ținut*⁴³. În dorința de a pune capăt tulburărilor din Șișești, din zi în zi tot mai amenințătoare, Blajul revine încă de patru ori cu această cerere, fără însă a putea cînti Consistoriul subordonat din refuzul său. Întrucît, răspunde acesta, apelul a depășit termenul legal, nu a fost adresat forului a cărui sentință este recuzată, nu a avut tonul cuvenit și, deoarece, potrivit deciziilor Conciliului Tridentin, un for de a II-a instanță nu poate judeca o cauză înainte ca acesta să aibă o sentință definitivă în prima instanță, actele referitoare la Lucaciu nu se vor trimite la Blaj până cînd procesul acestuia nu se va judeca la Gherla⁴⁴.

O mîna de ajutor încearcă să întindă lui Lucaciu și preoții învecinați Șișeștiului: Dumitru Ciontea din Dumbrăvița, Ioan Costin, capelan în Satu Nou de Sus, cumnat al lui, Iuliu Șiurani din Șiurdești, Augustin Mosolygo din Chechiș, Nicolae Lupan din Chiuzbaia. Întruniți într-o *consfătuire colegială*, în 6 octombrie – la care protopopul Ștefan Pop refuză să participe – ei se adresează episcopului în modul cel mai

⁴² S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1892 nr. 6814.

⁴³ *Ibidem*, 1892 nr. 6675.

⁴⁴ *Ibidem*, 1892 nr. 6675, 7202, 7400.

reverențios posibil, pentru a-i dezvălui opiniile lor asupra situației. În numele lor, în numele altor preoți și, de asemenea, în numele credincioșilor, *înștiințează officios* episcopia că poporul din Șişești și din întreg protopopiatul este mâhnit, deprimat și tulburat, că agitația se întinde și se extinde și, ca atare, se impune îndreptarea lucrurilor. Cauza, continuă ei, este aceea că Lucaciu, ca preot, a fost întotdeauna devotat misiunii sale, și-a îndeplinit ca nimeni altul obligațiile liturgice, sacramentale și pastorale, este omenos și apropiat de săteni, și-a câștigat încrederea și dragostea acestora prin înalta lui învățătură și strădania neobosită pentru ridicarea noii biserici, este cunoscut și căutat de mulți oameni nu numai din apropiere, ci și din locuri depărtate pentru sfat și îndrumare, nu s-a ferit să intervină, pe cât a putut, la autoritățile administrative pentru cei năpăstuiți. Scrie în Biblie, încheie ei, că episcopul trebuie să fie bine informat de către cei dinafară, astfel încât este de datoria lor să anunțe că enoriașii se pregătesc să vină în masă la episcopie, pentru a mijloci grațierea preotului lor pe care îl văd atât de amărât. Ce îi îndeamnă la o asemenea faptă ? Nimic altceva decât recunoștința față de un om de la care au avut parte numai de bine și speranța în clemența episcopului, în fața unui număr atât de mare de credincioși și atât de adânc răniți în sufletele lor. Întreabă ce poziție să ia ei față de o asemenea *eventuală demonstrațiune populară*⁴⁵.

Avertizarea privind venirea la Gherla a atâtor oameni nu pare să fi fost crezută de către canonici. Veniră ! În 18 octombrie sosesc cu carele aici 230 de săteni din Șişești și filii, cărora li se alătură pe drum mulți alți săteni. În fruntea lor se găsea un impozant grup de intelectuali: Gheorghe Pop de Băsești, vicepreședintele PNR, avocații: Andrei Medan, Andrei Cosma, Teodor Mihali, Vasile Dragoș și Gavril Tripon, proprietarii mari: Gavril Barbul, Nicolae Hossu, Ludovic Frâncu și Gavril Cristea. În lipsa episcopului – plecat în ultimul moment pentru a nu da față cu ei – trimișii lor, trei avocați și trei săteni din Șişești, sunt primiți de către bătrânul vicar general, Ștefan Bîlțiu. Au venit, spun aceștia din urmă, deloc intimidăți, să ceară vlădicului repunerea în funcție a preotului lor, căruia nu-i știu nici o vină, nu l-au acuzat niciodată cu

⁴⁵ *Ibidem*, Prot. Consist. 1892 nr. 6902.

nimic, decât care n-au avut nicicând și nici nu cunosc altul mai bun. Cer să se întrunească de îndată Consistoriul pentru îndreptarea lucrurilor. La răspunsul vicarului că dorințele lor vor fi arătate episcopului, că toți preoții sunt datori să se supună legilor canonice și civile, că ei trebuie să fie supuși maimarilor lor, că procesul este în curs și se va judeca cu dreptate după canoanele bisericii, că Consistoriul episcopal nu poate fi silit să ia cutare sau cutare decizie, că se va putea apela la Consistoriul mitropolitan etc., *replică cu zgomot. fără de hotărâre nu se vor da duși, vor telegrafia după episcop să vină să-i asculte, fiindcă vlădicul trebuie să fie sau să se reîntoarcă acasă când este vorba despre un lucru atât de mare*. Comunicându-se mulțimii rezultatul întrevederii *oamenii*, scrie protocolul consistorial, *s-au împrăștiat cu amenințări că se vor lepăda de atare Ordinariat, care lor nu le este părinte, că își vor îndrepta pașii în alte părți, că-și vor lăsa legea*⁴⁶.

Delegații enoriașilor din Șişești, *amărâți în suflet și fără liniște sufletească*, lasă vlădicului o cutremurătoare și, totodată, amenințătoare cerere pentru reprimirea preotului lor. Spun: *Iubirea și alipirea noastră neclătită este a lui până la moarte și noi știm și simțim că fără de el nu voim și nici nu putem trăi; fără de el nu ne trebuie nici viața, dar nici Măria Ta. Ne rugăm, Preasfinte Părinte, redă-ne pacea și mângâierea vieții noastre, căci altcum nu ne poți avea nici pe noi*⁴⁷. Nu pleacă însă nici aceștia înainte de a declara pe un ton ultimativ să așteaptă *răspuns bun*, în cinci zile, căci altminteri *nu va fi de bine*⁴⁸.

Așa a și fost. La cinci zile, duminică 23 octombrie, mulțimea credincioșilor celor patru sate ale parohiei, adunată în fața bisericii, face cunoscută capelanului Eugen Dredean, ca persoană oficială, hotărârea *de a trece cu toții la neunire*. Miercuri, spun oamenii, vor chema la ei pe preotul ortodox din satul Cărbunari, pentru a se înțelege cu el în această privință. Deloc impresionată de vorbele grave ale capelanului că planul de a se părăsi religia catolică, *singura adevărată, singura*

⁴⁶ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1892-6951, 6982.

⁴⁷ Cererea, datată Șişești, 15 octombrie, era subscrisă de către curatorul Iov Ciora „în numele tuturor credincioșilor din Șişești și fiiiilor Unguraș, Dănești și Bontăieni”, înaintea lui Georgiu Demian și Georgiu Abriham: A. Iuga, *op. cit.*, p. 130.

⁴⁸ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1892-6982.

mântuitoare, este un păcat mare, pierzător al sufletului, mulțimea pornește spre casa parohială, unde curatorul-prim, Andreica Dănilă, și judele comunal, Bud Nuțu al lui Pantelimon, *strigă* lui Vasile Lucaciu, ieșit să întâmpine oamenii: *Domnule părinte ori ne slujești, ori trecem de cealaltă parte ! Fiți liniștiți, iubii mei*, este răspunsul acestuia, *nu vă temeți, căci eu nicicând nu vă voi lăsa, mai bine mor decât să vă las; de mâine iară vă voi sluji*. Cu temeritatea sa dintotdeauna, chiar oficiază două liturghii, cum se raportează de îndată Episcopiei⁴⁹. Comitea culpa gravă a *censurii* pentru care va avea mult de suferit.

Temeiul lui moral este, pe de o parte conștiința că efortul său greu pentru națiunea și, totodată, și pentru biserica sa, răscumpără unele încălcări ale disciplinei ecleziastice, iar pe de altă parte convingerea că tot ce i se întâmplă are un substrat politic. Niciodată om al supunerii oarbe, știe, de asemenea, că are în spate zidul puternic al asentimentului enoriașilor, pe care se putea baza și, pe un plan mai îndepărtat, adeziunea neclintită a conaționalilor.

Noua întorsătură a situației scoate acum din autoamăgirea sa și pe protopopul Ștefan Pop. Toate sunt puse la cale, scrie le în aceeași zi Consistoriului, de către Lucaciu, ca *să poată bucina prin ziare* că iarăși a fost adunare mare de popor în Șișești și ca să arate lumii că numai el poate opri *schisma*. În aceste împrejurări, chiar dacă sătenii sunt buni credincioși, nu se știe ce se poate întâmpla, fiindcă atunci când a spus unui fruntaș din Șișești că neunirea este iadul, acesta i-a răspuns: *cu Lucaciu și pentru Lucaciu mergem și în iad. Da*, continuă protopopul, *șișeștenii, amăgiți, adăpați, rățăciți vor merge cu Lucaciu și până la iad, însă peste prag totuși nu vor trece, numai așa decumva și Lucaciu va trece cu ei*. Nu crede ca acesta să o facă. Nu este, cu toate acestea, exclus ca enoriașii din *parohia matră* să o facă, să fie pierduți, cel puțin pentru un timp, însă cei din filii, care, exceptând curatorii, nu fac bucurios cauza comună cu șișeștenii, mai ușor se vor putea salva⁵⁰.

Avertizarea venită din Sătmăr, ca și cele sosite din alte părți, fac ca la 29 octombrie Consistoriul episcopal să adreseze clerului diecezei un

⁴⁹ Scrisorile lui E. Dredean din 24 și 29 octombrie: *Ibidem*, 1892-7203, 7393.

⁵⁰ *Ibidem*, 1892 nr. 7203.

circular în care Lucaciu este prezentat în termenii unei adevărate proscricții: tulburător al păcii diecezei, îmbolditor la apostazie, instigator la nesupunere, provocator față de autorități, purtându-se ca într-o țară în care nu sunt legi, abuziv față de indulgența și îndelunga răbdare a Ordinariatului. Se profită de ocazie pentru ca preoții să fie îndemnați stăruitor să-și vadă de datorițele lor bisericești, *neocupându-se, fără rând, de cele lumești, căci nimeni nu poate sluji la doi domni deodată*⁵¹. S-a aflat de bine, citim în protocolul consistorial, *să se atragă atenția și deregătorilor politice în privința aceasta*⁵². În același timp, este trimis din nou în Șișești canonicul Ioan Papiu pentru continuarea investigațiilor judiciare, însă curatorii și juzii celor patru sate refuză să îi acorde asistența necesară în vederea audierii de martori⁵³. În același scop este convocat la Gherla, pentru ziua de 29 noiembrie, și Vasile Lucaciu, care, aflat atunci la Blaj, renunțând să se apere prin viu grai, declară în scris că acuzele care i se aduc erau neadevărate, iar procedura urmată față de el era *abuzivă, ilegală și anticanonică*⁵⁴. Sentința, pronunțată de Consistoriul din Gherla la 2 decembrie 1892, în lipsa inculpatului, menține în aceleași condiții suspendarea hotărâtă cu 3 luni mai devreme⁵⁵. Nu-i sunt impuse acestuia cheltuieli de judecată.

Ca de fiecare dată, Lucaciu ripostează public. Cu două zile înainte de începerea procesului său politic la Debrecen, când, scrie el din Cluj, ar avea mai mult decât oricând nevoie de ajutor, se vede atacat de însuși episcopul lui. Mai hotărât decât oricând, declară în „Tribuna” că suspendarea sa este urmarea unui ordin al guvernului maghiar, *fără nici un motiv canonic întemeiat pe date legale*. Cheamă publicul românesc să judece el însuși dacă este el tulburătorul liniștii diecezei, iar ierarhul aflat la cârma ei este, într-adevăr, omul păcii, al dreptății și al adevărului⁵⁶. Tot astfel, în 26 decembrie, cu trei zile înainte de a intra

⁵¹ „Tribuna” IX (1892) nr. 237 din 23 octombrie/4 noiembrie.

⁵² S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1892 nr. 7203.

⁵³ *Ibidem*, 1892 nr. 7393.

⁵⁴ *Ibidem*, 1892 nr. 7814.

⁵⁵ *Ibidem*, 1892 nr. 7968, f. 494-510.

⁵⁶ Răspunsul din 9 noiembrie la circularul din 29 octombrie în: „Tribuna” IX (1892) nr. 242 din 30 octombrie/11 noiembrie.

pentru un an în închisoare, înaintează la Consistoriul mitropolitan din Blaj, ca for de-a II-a instanță, apelul împotriva sentinței de la începutul lunii a Gherlei. Nimic nu arată mai bine caracterul ei, scrie Lucaciu cu amărăciune, decât felul cum ea a fost salută de către susținătorii regimului politic. *O sentință părintească, fidelă, legală, înțeleaptă, după părerea tuturor dușmanilor bisericii și națiunii noastre și care produce satisfacții și bucurie satanică în rândurile lor, încheie condamnatul*⁵⁷. Apelul este susținut și de o cerere a enoriașilor înșiși, prezentată la Blaj de către o delegație de patru săteni, cerere publicată și ea în "Tribuna"⁵⁸.

3.3. Verdictele publicului

*Trăiam în acea plăcută iluziune că Ilustritatea Ta
în această episcopie mare pentru biserica și națiunea noastră ...
vei fi un al doilea Inocentiu Micu, un alt Șuluțiu,
luceafăr conducător în viața poporului român**

Suspendarea ecleziastică a lui Lucaciu a suscitât reacții diametral opuse de o parte și de cealaltă a prăpastiei care separa tabăra puterii statale de aceea a supușilor săi români.

Cum era de așteptat presa maghiară, depășind tonalitatea obișnuitelor stereotipii depreciative sau blamante la adresa românilor, aplaudă frenetic. Iată-l, în sfârșit, pedepsit pe *cel mai sălbatic dușman al maghiarilor*, scriu ziarele guvernamentale. Trebuia demult nu doar să fie scos temporar din parohie, ci să i se ia darul preoției, *să se tragă jos de pe el reverenda*, căci statul trebuie să se apere împotriva popilor și dascălilor agitatori greco-catolici, tot mai mulți și tot mai îndrăzneți, față de prea marea toleranță a puterii de stat. Suferă, spumegă ele, de

⁵⁷ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1892 nr. 8541.

⁵⁸ *Ibidem*, 1893 nr. 1016; „Tribuna” IX (1892) nr. 232 din 17/29 octombrie.

* Vasile Lucaciu către Ioan Szabó, 25 septembrie 1892.

mania sau chiar de psihoza opresiunii, înscenează conspirații cu bani din România, sunt incitatori ai urii interetnice, trădători ai patriei, mânați de ambiția popularității, *agenți muscali plătiți cu ruble*, etc. Concluzia unanimă este aceea că trebuie să fie eliminați *ultraștii*, deoarece pervertesc și pe ceilalți cu aspirațiile lor nebunești. Iar dacă nu există legi civile pentru clericii ahtiați de politică, ele trebuie făcute și, în orice caz, este de datoria prelaților să fie mult mai severi cu subalternii lor. Apreciază, astfel, într-un glas sentința emisă la Gherla, ca una absolut necesară, iar pe autorul ei, episcopul Szabó, cel care și prin circulare s-a pronunțat deschis împotriva *agitatorilor tribuniști*, îl consideră un ierarh pe care maghiarii pot conta, capabil să-și țină clerul în mână, cel mai îndreptățit să ocupe scaunul mitropolitan recent vacantat⁵⁹.

Impactul sentinței în tabăra românească este deosebit de puternic și persistent. Tensiunea politică extremă a anului 1892, renumele și atașamentul afectiv al publicului față de osândit, *cel mai iubit luptător național*, reacțiile deschise vehemente ale acestuia, sincronia cu greaua sa condamnare politică își spun fiecare cuvântul. Putem urmări acest efect în paginile „Tribunei”, care receptează și, totodată, întreține ambele direcții ale manifestării sale: pe de o parte o susținută mișcare de solidarizare cu Lucaciu, pe de alta o largă campanie de condamnare a poziției progubernamentale a ierarhului de la Gherla și a canonicilor săi. Cum se întâmplă întotdeauna în acest spațiu al emotivității extreme, se merge foarte departe, cu derapaje, atât în privința omagierii, cât și în cea a recuzării, ajungându-se uneori la transfigurarea eroică, aproape sanctificarea unuia, concomitent cu totala desființare sau chiar diabolizarea celuilalt.

Chiar de la publicarea verdictului și, cu deosebire, după chemarea lansată la adunarea din 20 septembrie de la Șișești, valul adreselor de adeziune inundă număr de număr „Tribuna”. Era și un răspuns, la apelurile redacției, ca clerul greco-catolic întreg să facă zid în jurul lui Lucaciu, să protesteze solidar și organizat *în cadrul sinoadelor protopopiale și vicariale*, pentru a zădărnici astfel politica guvernamentală de intimidare, subordonare și instrumentalizare politică

⁵⁹ Articole întregi și extrase mari din ziarele: „Budapesti Hirlap”, „Magyar Hirlap”, „Nemzet”, „Ellenzék” în: „Tribuna” IX (1892) nr. 203-206 din 11-16/23-28 septembrie.

a preoțimii. Căci, avertizează repetat „Tribuna”, prin neutralizarea acesteia se va periclita *cea mai puternică coloană a cauzei românești*⁶⁰.

Cele mai multe luări de poziție pornesc din partea unor parohii sau protopopiate greco-catolice din Sătmăr și Sălaj, ai căror titulari, apropiați sau cunoscuți ai lui Lucaci, erau încadrați și ei în mișcarea națională⁶¹, altele vin din zone mai îndepărtate ale diecezei Gherlei⁶², din protopopiatele Clujului și Cojocnei, aparținătoare arhiecezei Blajului⁶³, din îndepărtate parohii ortodoxe, cum sunt cele ale Săliștei, Comanei de Sus, Orșovei, Teregovei și Bozovici, din București, Galați, Ploiești, din Viena, din partea studenților *României June*⁶⁴. Majoritatea acestor adrese au caracter colectiv, cuprinzând uneori zeci de nume, dar nu lipsesc nici adeziunile individuale, precum aceea a cunoscutului țăran din Vinerea, Nicolae Herlea, care începe cu cuvintele: *De m-ar fi ocărât dușmanul, aș fi răbdat ...*⁶⁵. Expresii ale atașamentului și solidarității, aceste texte acordă destinatarului lor cele mai înalte apelative posibile: *apostol al românismului, simbol al renașterii națiunii, luceafăr al său, cel mai iubit luptător național, omul providențial, cel mai curajos, cel mai entuziast, cel mai popular general al neamului nostru subjugat, santinela și mândria lui, martir între martiri*, arată cât de mult era prețuit Lucaci de către conaționali săi. Întrevedem, de asemenea, din rândurile lor intensitatea cu care trăia sentimentul național în sufletele oamenilor, în momentul istoric al Memorandului.

Vestea că *s-a luat patrafirul* popii din Șișești, răspândită oral din sat în sat, din om în om, dar și prin citirea în grup a ziarelor⁶⁶,

⁶⁰ *Suspendarea d-lui Dr. Vasile Lucaci*, în: „Tribuna” IX (1892) nr. 206 din 16/28 septembrie; *Preoțimea și afacerea Lucaci*, *Ibidem*, nr. 236 din 22 octombrie/3 noiembrie.

⁶¹ Adresele din: Baia Mare, Șimleul Silvaniei, Zalău, Târgu Lăpuș, Turț, Unimăt, Hotoani, Rus, Santău, Groși, Jolib, protopopiatul Carei, Valea Agrijului, Zona Subcodru.

⁶² Adresele din: Bistrița, Sângeorz, Șoimuș, Ceaba, Căianu Mic și Ileanda.

⁶³ Adresele din: Huedin, Sânmihaiu și Căpușu de Câmpie, protopopiatele Cojocnei și Clujului.

⁶⁴ Toate adresele de adeziune în „Tribuna”, IX (1892), nr. 200, 211, 213, 219, 232, 235, 240, 241-243, 245, 249, 251-254, 260 din septembrie-noiembrie.

⁶⁵ „Tribuna” IX (1892) nr. 249 din 7/19 noiembrie.

⁶⁶ Învățătorul confesional din Săcălaia (Cott. Cluj) este învinuit în iunie 1892 că citește „Tribuna” și „Foaia Poporului” în mijlocul satului: *Ibidem*, nr. 120 din 10/22 iunie.

impresionează puternic și lumea rurală. Se aude la mare depărtare despre închiderea celor patru biserici, despre trimiterea cheilor la Roma, despre venirea cu gloata la Gherla, iar în localitatea învecinată Satu Nou de Sus se vorbește deschis că mai bine s-ar sta cârja episcopescă în mână osânditului decât în cea a osânditorului⁶⁷. Până acolo încât în mai multe parohii din îndepărtatul protopopiat al Bistriței: Șoimuș, Ardan, Ruștior, Sebiș, Lunca și Ileanda din protopopiatul Dejului se vorbește despre părăsirea unirii, despre *trecerea de cealaltă parte*, chiar dacă mai mult pentru a face presiuni asupra Gherlei⁶⁸. Cel mai departe merge satul Șoimuș, aflat sub păstoria lui Ioan Baci, viitorul redactor al „Revistei ilustrate”, unde 42 de săteni anunță în scris Consistoriul episcopal că *își vor căuta adăpost în sânul altei religii*⁶⁹. Declarația lor este tipărită și în „Tribuna”⁷⁰. Nu întâmplător Consistoriul face apel la comitele suprem al comitatului Bistrița-Năsăud și emite circularul din 29 octombrie, menționat mai sus, prin care se atrage atenția preoților ca *turma credincioasă să fie ferită de tulburări*. Alte adrese de susținere vor urma după pronunțarea în noiembrie a sentinței în procesul politic al lui Lucaci.

Pornirea publicului laic față de ierarhul din Gherla este, în tonul dat de însuși Lucaci, necruțătoare. Convingerea unanimă este aceea că procesul disciplinar al acestuia nu a avut o bază canonică, că sentința a fost una exclusiv politică, urmare a intervenției directe a guvernului maghiar. Cum, într-adevăr, a fost, chiar dacă în arhiva episcopală nu se păstrează, din motive lesne de înțeles, dovezile nemijlocite ale demersului ministerial, la fel ca și în alte cazuri anterioare sau ulterioare. Niciodată popular între ai săi, episcopul Szabó își atrage acum, prin cedarea sa, cele mai grele acuze care i s-au adus în tot decursul lungului său exercițiu ierarhic de mai bine de trei decenii.

Gestul suspendării este resimțit ca un sprijin moral acordat statului opresiv, o adevărată trădare, cu atât mai dureroasă cu cât venea într-un

⁶⁷ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1892-7625.

⁶⁸ „Tribuna”, IX (1892) nr. 243 din 31 octombrie/12 noiembrie.

⁶⁹ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1892 nr. 7831

⁷⁰ „Tribuna” IX (1892) nr. 252 din 11/23 noiembrie.

moment de vârf al efortului național, cu atât mai gravă cu cât lovea pe cel mai popular protagonist al lui, cu atât mai greu de iertat cu cât, justificat sau nu, ea este asociată unui interes personal egoist, acela al ascensiunii ierarhice. O trădare, scriu ziarele românești, a comunității naționale, deoarece un prelat cu un loc atât de important în mijlocul conaționalilor săi, are datoria de a-și folosi influența morală arhierescă în beneficiul, iar nu în detrimentul poporului lui credincios. O trădare în același timp a bisericii în fruntea căreia se găsea, fiindcă lăsa intrare liberă adversarului în așezămintele sale, permițând încălcarea autonomiei sale, recunoscută prin lege. Era astfel nu doar un atentat împotriva libertății clerului subordonat, ci o zguduire a sentimentului religios al credincioșilor, o înstrăinare a lor, atunci când aceștia văd că se lovește atât de dur în *cel mai luminos punct al diecezei Gherla*, într-un *far al său* care ar fi trebuit urmat și nu prăvălit⁷¹.

Ceea ce agrava în ochii publicului laic poziția ierarhului sub raport național era faptul că decizia sa nu este văzută ca o cedare de moment, urmarea unei clipe de slăbiciune, oarecum inerente în fața unor presiuni oficiale atât de puternice, ci ca expresia unei vechi și intime opțiuni progubernamentale. Sunt evocate și cu acest prilej momentele cele mai semnificative în această privință ale carierei sale: introducerea în 1881 a predării unor materii în limba latină în Seminarul din Gherla, atunci când în seminariile romano-catolice aceasta era înlocuită cu maghiara, îndepărtarea din funcțiile lor didactice a unor oameni de valoare, precum Grigore Borgovan și Nicolae Fekete-Negruțiu, degradarea ierarhică din considerente politice a protopopului Seinului, Alexe Berinde, cu realizări bisericești excepționale, prezența sa ostentativă, alături de canonici, la alegerile parlamentare, chemările sale repetate adresate unor protopopi, începând încă din 1881, pentru a se prezenta la alegeri și a vota candidații guvernamentali, tot atâtea sfidări la adresa hotărârilor PNR privind boicotarea lor de către români. Cade foarte greu și *tăcerea asurzitoare* a episcopului Szabó din anul precedent, 1891, atunci când se votează legea școlară a grădinițelor și când arhieriei

⁷¹ *Suspendarea d-lui Dr. Vasile Lucaciu*, în: „Tribuna” IX (1892) nr. 206 din 16/28 septembrie.

Vancea, Mețianu, Mihalyi și Popeea își ridică glasul în parlamentul maghiar împotriva ei. Se revarsă astfel în presă asupra lui taxări dintre cele mai înrâncenate. Până acolo încât Episcopia, *cu moșii ei canonici*, este numită în întregul său o *agenție guvernamentală*⁷².

Dar peste toate aceste voci ale pasiunii politice, judecata finală a „Tribunei”, cea care a influențat cel mai mult pe contemporani, este următoarea: da, într-adevăr, Lucaciu, lipsind din parohie, nu poate fi exonerat de vină, el a încălcat legea rezidenței preoțești, dar episcopul Szabó lipsind și el cu lunile din Gherla, a încălcat la rândul lui legea morală a atașamentului față de interesele și dorințele generale ale turmei pe care era chemat să o păstorească. Și mai departe: da, Lucaciu face politică, dar ierarhul său face și el politică, cu deosebirea că unul se postează împotriva puterii opresive de stat, iar celălalt de partea ei. Drept ar fi fost, conchide ziarul, ca, în interesul națiunii și al bisericii românești, episcopul să fi închis ochii sau măcar să revină asupra deciziei sale. Se și fac în acest scop mari presiuni asupra sa, pe de o parte, prin tot ce se întâmplă la Șișești după 6 septembrie, pe de altă parte prin tentativa presei de a pune în mișcare sacerdoțiul greco-catolic într-o acțiune colectivă pentru apărarea celui mai iubit preot român. Clerul unit întreg să se opună în sinoadele sale, scrie „Tribuna”, să se facă auzit *un veto uriaș* al preoților și al laicilor, al cărturarilor și al credincioșilor de rând, *să protestăm toți din toate părțile, căci sus este Dumnezeu și mare este voința și solidaritatea noastră*⁷³.

Departe de a bate în retragere, episcopul Szabó va împinge litigiul până la limita sa extremă, apelând împotriva sentințelor favorabile lui Lucaciu ale Blajului și Lugojului, la judecata directă a cardinalilor Sfântului Scaun unde obținuse importante distincții⁷⁴. Va accepta greu să se plece chiar și în fața acestora în procesul cu subordonatul său. Înverșunarea sa este asociată în epocă, în afara politicii, și unui anumit

⁷² *O agenție guvernamentală*, *Ibidem*, nr. 229 din 13/25 octombrie.

⁷³ *Preoțimea și afacerea Lucaciu*, *Idem*, nr. 236 din 22 octombrie/3 noiembrie

⁷⁴ În 1888 i se acordă la Sf. Scaun titlurile de conte roman, prelat domestic și asistent al Tronului pontifical: Florentin Crihălmeanu, *File din istoria eparhiei de Cluj-Gherla*, în: *Claudiopoli-Armenopoli. Scurta istorie și biografiile episcopilor eparhiei, 1853-2013*, Cluj, 2014, p. 73-81.

contencios personal, care explică de ce un cleric de talia lui Lucaciu și cu realizările sale a fost ținut departe de structurile ierarhice bisericești. Cu deosebire biserica monumentală din Șișești pare să fi făcut sânge rău la Gherla unde, după patru decenii de la înființarea Episcopiei, lipsea încă o catedrală, mereu promisă de la Budapesta și mereu amânată. Se va finanța, însă, în 1889 achiziționarea unei reședințe episcopale cu suma, deloc neglijabilă, de 30.800 fl., chiar dacă aceasta venea după vânzarea în anul precedent a marelui domeniu erarial al Gherlei, sperat mereu până atunci de români ca donație pe seama episcopiei lor⁷⁵.

Atitudinea vârfurilor Bisericii Unite față de cazul Lucaciu este diferită față de cea a laicului. Ea este sintetizată în ziarul „Unirea” al arhiecezei Blajului care apreciază laudativ prestația politică de mare însemnătate națională a lui Lucaciu, dar, privind situația din prisma canoanelor bisericești, atrage atenția asupra preeminenței incontestabile pentru cler al obligațiilor sale bisericești – liturgice, sacramentale, pastorale – față de cele profane: naționale, sociale, cetățenești. Calitatea de sacerdot, scrie ziarul la scurt timp după suspendare, nu dispensează pe nimeni de îndeplinirea îndatoririlor sale față de *națiunea-mamă*, dar nici apartenența națională, oricare ar fi ea, nu scutește un sacerdot de îndeplinirea acurată a obligațiilor sale curente ecleziastice. Condamnă învinuirile publice, *aduse fără probe contrare*, forului disciplinar din Gherla că a răspuns exclusiv unui comandament politic, fără să fi avut o motivație bisericească de sine stătătoare. Aceeași prezumție de nevinovăție se acordă, până la finalizarea procesului în toate etapele sale, și osânditului. *Adevărul*, încheie redactorul Vasile Hossu, viitorul succesor al lui Szabó, *nu poate fi stins niciodată cu desăvârșire. Și dacă dreptate are părintele Lucaciu, al lui va fi triumful*⁷⁶. Cum a și fost, recunoscut, rând pe rând, în circumstanțele concrete ale situației, din partea Blajului, a Lugoșului, a Romei.

⁷⁵ *Episcopul Ioan Szabó și Sfântul Scaun. Corespondență (1874-1910)*. Ediție, studiu introductiv și note: Ion Cârja și Daniel Sularea, Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 33.

⁷⁶ „Unirea”, II (1892), nr. 38 din 17 septembrie.

Dar peste toate aceste considerente, cercurile mitropolitane resping categoric confruntarea publică a ierarhiei ecleziastice, contestația la nivelul întregii dieceze și cu atât mai mult fluturarea perspectivei, întotdeauna amenințătoare, a dezertării confesionale colective, instrument tradițional de presiune a lumii țărănești, greco-catolice sau ortodoxe, aproape deopotrivă, pentru a forța mâna maimarilor bisericești. Utilizarea speculativă a apartenenței religioase, folosirea ei premeditată ca o armă de șantaj, ca un capital negociabil însemna, într-adevăr, o maculare a sentimentului religios care trăia în sufletele oamenilor.

Spre deosebire de directiva Blajului, care acceptă înregimentarea politică a clerului în lupta pentru drepturi naționale, tacit chiar o încurajează în anii următori, Gherla episcopului Szabó rămâne cât se poate de rezervată asupra compatibilității amvonului cu tribuna politică. Nimeni nu poate servi cu aceeași dăruire la doi stăpâni deodată, este lozinca care se face frecvent auzită aici. Nu se poate interzice direct, fără un temei canonic, implicarea clerului în mișcarea națională, cum nici chiar puterea de stat nu o poate face în lipsa unei baze legale, dar în preajma alegerilor parlamentare se face, cel puțin în perioada de început a păstoririi, mai mult decât atât: clerul este îndrumat să voteze candidații partidului de guvernământ. Că vlădicul și canonicii participă la scrutin, este dreptul lor, scriu ziarele românești, dar a influența pe preoți și prin ei pe credincioși în această privință reprezenta o sfidare. Circularul emis la Gherla în acest scop în mai 1881, anul unificării celor două partide naționale românești, este publicat de „Gazeta Transilvaniei” în chenar negru⁷⁷.

Cât privește preoțimea diecezană, în rândurile căruia Lucaciu se bucură de o mare popularitate, aceasta, respectând rânduielile ecleziastice, ține partea ierarhiei superioare în cele ale bisericii, fără însă să o urmeze în corpore și în cele ale politicii. Nici vorbă nu poate fi, așadar, exceptând cele câteva cazuri izolate menționate, despre acte colective de confruntare pe plan religios, tot așa cum nu poate fi vorba nici despre o subordonare față de orientarea progubernamentală a

⁷⁷ „Gazeta Transilvaniei”, XLIV (1881), nr. 61 din 28 mai/6 iunie.

conducerii. Dimpotrivă, cum o arată, între altele, și faptul că o treime din delegația memorandistă provine din dieceza unită a Gherlei, e drept, cu aproape o jumătate milion de credincioși (458.493 în 1895, 482.276 în 1900)⁷⁸. Ceea ce nu înseamnă că între cei peste 500 de duhovnici diecezani (88 parohi, 387 administratori parohiali și 37 cooperatori în 1900)⁷⁹ nu există, ca întotdeauna, și preoți care țin să se pună bine cu autoritățile puterii locale, parohi oportuniști, indiferenți sau chiar duplicitari. Adevărul este că foarte mulți stau izolați chiar și de mișcarea culturală, căci, privind cifrele, vedem până și în 1908 că din cei peste 3.500 preoți români – 2.015 ortodocși și 1.492 greco-catolici⁸⁰ – abia 600 sunt membri ai *ASTREI*. Și nu din cauza sărăciei, ci urmându-și și în această privință ierarhii – nici unul din cei 7 prelați români nu cotizează în acest an la *ASTRA*⁸¹ – sau lăsându-se pradă oportunismului, indiferenței, inerției omenеști dintotdeauna.

Nu lipsesc nici cei care ies în presă în apărarea comportamentului politic al episcopului Szabó și a Consistoriului său. Între aceștia vocea cea mai puternică este aceea a unui vecin al lui Lucaciu, titularul parohiei Satu Nou de Sus, Gheorghe Pașca, fost timp de 10 ani profesor de teologie la Seminarul din Gherla, participant la delegația națională de la Viena, acuzat în același timp în presă că aspiră la una din cele două canonicii vacante în această vreme, bănuît ca autor al unor acide articole despre Lucaciu publicate în ziarele maghiare. Ceea ce „Tribuna” impută ierarhului, scrie el, este faptul că acesta nu a descins în spațiul atât de învolburat al politicii militante, că nu s-a lăsat târât în vârtejul mișcării naționale, uitând că înșiși redactorii ei au susținut ani la rând teza neimplicării politice a clerului, pe de o parte

⁷⁸ Schematismus cleri diocesis Szamosujváriensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato MDCCCC, Szamosujvárinni, 1900, p. 267-268.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ I. Russu Șirianu, *Românii de peste Carpați*, București, 1908, p. 81.

⁸¹ În același an din cca. 300 de avocați români cotizau la Astra doar 208, din cca. 150 directori de bancă doar 19, din cca. 120 de medici doar 60, din 30-40 de ingineri doar 13, din peste 3.000 învățători doar 91, din cca. 600 funcționari privați și publici abia 77, din cca. 800 funcționari ai băncilor românești abia 100, din cei cca. 1.500 meseriași români abia 20: „Revista Bistriței”, 1908, nr. 31 din 2/15 august.

pentru a nu periclita succesul misiunii sale pastorale în lumea sătească, pe de alta pentru a nu deveni o pârghie electorală în mâinile guvernului⁸². A-i cere să se înregistreze într-o vreme în care exista o puternică intelectualitate laică românească, înseamnă *a deschide ușa poliției în biserică*, cum chiar a făcut-o, continuă el, confratele său din învecinatul Șișești. S-au tensionat astfel inutil, susține apărătorul episcopului, relațiile cu puterea de stat, care, folosindu-se alte modalități de acțiune, ar fi făcut concesii românilor. Este convins că vlădicul, cu toată firea sa închisă și boala sa își iubește clerul și poporul tot atât de mult ca și Vasile Lucaciu, dar *il apără înțelepțește și părintește iar nu nebunește ca și acesta*⁸³.

Lăsând la o parte această diferență fundamentală a pozițiilor politice, trecând peste înverșunarea ambițiilor și resentimentelor personale, nu se poate merge atât de departe încât să se vorbească despre o totală capitulare a episcopului în fața ingerințelor guvernamentale, care să facă din el chiar un instrument al puterii. Fără a intra în problematica strict bisericească, domeniu în care s-au făcut în această perioadă progrese foarte mari, cercetările mai vechi și mai noi au pus în lumină faptul că, cel puțin sub raport școlar, Gherla a rezistat tot atât de mult ca și Blajul, pe cât au putut fiecare, politiciile oficiale de maghiarizare. S-a făcut remarcată apărarea perseverentă până în 1907 a principiului catehizării în limba română a elevilor greco-catolici din liceele și școlile elementare de stat, organizarea sinoadelor (*conferințe*) protopopiale de primăvară și de toamnă, fără aprobarea prealabilă a juzilor cercuali, menținerea caracterului confesional al Gimnaziului din Năsăud⁸⁴. Cât de mult contează acestea în ochii contemporanilor ? Pentru cei din cler înseamnă în orice caz mult, incomparabil mai mult decât pentru laici, care, privind lucrurile din afara bisericii, sunt tentați mereu să atribuie ierarhilor responsabilități naționale, chiar și atunci când aceștia nu și le puteau asuma.

⁸² Vlad Popovici, *Tribunismul (1884-1905)*, Presa Universitară Clujeană, 2008, p. 351-352.

⁸³ „Tribuna” IX (1892) nr. 254 din 13/25 noiembrie.

⁸⁴ Daniel Sularea, *op. cit.*, p. 27-29; Dr. Victor Bojor, *Episcopii diecezei greco-catolice de Gherla, acum Cluj-Gherla (1856-1939)*, Târgu Mureș, 1939, p. 365-403.

Din unghiul retrospectiv al istoricului, ceea ce primează este legătura foarte strânsă care există între societatea românească transilvăneană și biserică. În contextul opresiv al epocii, aceasta întrupează principalul factor de apărare a identității, cu atât mai important cu cât rețeaua sa ierarhică cuprindea în ochiurile sale întreaga comunitate națională, cu cât influența ei în masa mare a acesteia, lumea tradițională a satului, era copleșitoare, cu cât ea deținea, prin școlile confesionale – în cooperare cu statul – controlul educației tinerei generații. Inevitabil, așadar, capii bisericești sunt priviți și din această perspectivă. Sar în ochi diferențele. Confrunțați toți, pe de o parte cu marile responsabilități ecleziastice proprii, pe de altă parte cu presiunea de sus a puterii de stat, unii rezistă injoncțiunii oficiale, nu contravin efortului politic național sau chiar îl sprijină din umbră, în timp ce alții cedează mai mult sau mai puțin, interacționează sau chiar fac jocul guvernământului statal. Vedem astfel că Blajul și Oradea – amândouă cu mari domenii episcopale – sprijină, în secret cu bani pe memorandiști⁸⁵, că Augustin Bunea, canonic capitular blăjean, este, juridic, unul dintre apărătorii lor la Cluj, câtă vreme la Sibiu, Miron Romanul condamnă Memorandumul⁸⁶, iar la Gherla, Ioan Szabó, nu doar că suspendă din preoție pe Lucaciu, dar poartă cu acesta un lung război judiciar. Oricare au fost meritele lui pe planul disciplinării vieții bisericești, oricât de numeroase au fost rapoartele și vizitele sale *ad limina Apostolorum* la Roma – mai multe decât ale tuturor celorlalți prelați la un loc –, nu s-a bucurat de popularitate în rândurile clerului său, căruia i-a oferit, în afara obedienței politice, destule motive de care să se plângă. Foarte bun administrator, foarte pios, erudit, poliglot, auster, discret, răbdător, senin în inactivitatea sa intelectuală, potrivit aprecierii secretarului său de o viață⁸⁷, și, totodată, rupt de preoția și turma sa, taciturn, rece, inerțial, conservator sub raport doctrinar. În ultima

⁸⁵ Teodor Pavel, *Partidul Național Român și acțiunea memorandistă. Corespondență politică (1887-1901)*, Cluj-Napoca, 1994, p. 48.

⁸⁶ V. Netea, *op. cit.*, p. 180-185.

⁸⁷ Ioan Boroș, *Memorialistică*, Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 183-185, 203-205.

parte a vieții, spune primul său biograf, cleric și el, boala l-a ținut o mare parte a timpului, departe de reședința glacială din Gherla⁸⁸.

La fel ca și episcopul, nici Consistoriul nu putea fi calificat ca o agentură guvernamentală, cum este numit în presă⁸⁹. În calitatea sa de hegemon, împreună cu statul, al învățământului confesional, acesta se retranșează pe o poziție fermă de salvare a școlilor elementare greco-catolice de pericolul transformării lor în școli de stat cu limba de predare maghiară. Se fac, ca urmare a stăruințelor și poruncilor sale, atât cu caracter general cât și punctual, pentru fiecare instituție periclitată, eforturi mari în vederea ridicării lor la standardele înalte fixate de sus – bază materială, calificare profesională a corpului didactic, salarizare a sa, programe școlare –, tot atâtea condiții pentru existența lor de sine stătătoare. Ceea ce nu exclude criticile de autoritarism, inerție și chiar nepotism care i se aduc.

⁸⁸ Dr. Victor Bojor, *Canonicii diecezei greco-catolice de Gherla, acum Cluj-Gherla, 1857-1937*, Cluj, 1937, p. 246-248.

⁸⁹ *O agenție a guvernului maghiar*, în „Tribuna” IX (1892), nr. 229 din 13/25 octombrie.

Capitolul IV

Audiatur et altera pars

4.1. Sentința Mitropoliei Blajului

*Ilustritatea Ta ai armele și sulilele maghiarilor,
eu am iubirea și inimile neamului meu**

Derularea proceselor politice ale lui Lucaciu, cu toată suita audierilor, dezbatelor, sentințelor pe care ele le comportă, este dublată de evoluția litigiului său canonic cu episcopul Szabó care străbate și el în anii 1892-1895 întreaga scară ierarhică a justiției ecleziastice, pornind de la Consistoriul episcopal al Gherlei și ajungând la final în dezbaterile unor cardinali ai Scaunului Apostolic de la Roma. Cursul său, rămas până acum cu totul în afara interesului istoriografic, spune multe nu doar despre omul, preotul și marele militant politic al Sătmarului, ci și despre poziționarea episcopilor românești greco-catolice în viața publică, despre relațiile dintre ele, despre raporturile lor cu autoritățile de stat, despre relațiile dintre Vatican și guvernul maghiar. Însuși traseul lui atât de lung și cu deosebire deliberările de la Roma incită curiozitatea.

De la început este interesant faptul că la foarte scurt timp după decizia de suspendare din 6 septembrie 1892, ambele părți implicate în conflict se grăbesc să informeze pe noul prefect Congregației de Propaganda Fide, cardinalul polonez Mieczysław Ledóchowski, despre cele întâmplate și să obțină susținerea lui, fiecare din punctul său de

* Vasile Lucaciu către Ioan Szabó, 25 decembrie 1892.

vedere și cu propriile sale dovezi. Prima sosită la Roma este expunerea episcopului. Acesta, după ce prezintă, în 10 septembrie, motivația ecleziastică a gestului său, comunică în *extenso*, tradusă în limba latină, depeșa ministrului maghiar al învățământului și cultelor – făcută la cererea celui de interne și, totodată, premier – privind incompatibilitatea *comportamentului antipatriotic și permanent scandalos* al lui Lucaci cu funcția sa de paroh¹. Câteva zile mai târziu, pornește spre Vatican și scrisoarea lui Lucaci, datată Șişești 16 septembrie, în care acesta, înfățișând pe larg substratul politic al suspendării sale, prevalența acestuia față de abaterile sale canonice, pedepsirea sa înainte de a fi fost judecat, contrar canoanelor, cere clemența papei Leon XIII. Anexează în apărarea sa textul original al cererii de reabilitare a lui, adresată Episcopiei de către cele patru comunități ale parohiei sale, Șişești, Botăieni, Unguraș și Dănești, act într-adevăr emoționant prin conținutul său, ca și prin greutatea certificării sale populare: juzii, jurații, curatorii, capii de familie ai satelor, fiecare cu soția și copii săi, aproape toți neștiutori de carte, punând, așadar, aproape fiecare, semnul crucii înaintea numelui său. În total 1.875 de nume² !

Atât o parte, cât și cealaltă revin apoi cu alte scrisori și alte documente: Lucaci în 27 septembrie, când trimite memoriul de grațiere adresat papei de către intelectualii români *în numele a 10.000 de săteni*, adunați la Șişești cu o săptămână mai înainte, Szabó în 29 octombrie, când expediază la Roma traducerea atacurilor fulminante din „Tribuna” ale osânditului la adresa sa și, ceea ce era și mai grav, acuza că el a efectuat servicii bisericești și după suspendare³. Nici unul, nici celălalt nu încetează să se refere la intervenția guvernamentală: primul pentru a se disculpa de incriminările canonice care i se aduc, al doilea pentru a justifica severitatea extremă a pedepsei sale.

Exceptând aceste mișcări de învăluire la mare distanță, ostilitățile își urmează cursul acasă. Mai întâi la Blaj, unde Lucaci, pe deplin îndreptățit juridic, contestă înaintea Consistoriului mitropolitan, ca for de

¹ A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 2, nr. 1221.

² Originalul în: A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 3, nr. 1256; publicată și în „Tribuna” VIII (1892), nr. 251 din 10/22 noiembrie.

³ A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 3/1, nr. 1749; *Idem*, fasc. 2, nr. 1418.

a II-a instanță, legalitatea suspendării sale pe cale administrativă, înaintea finalizării procesului canonic. Termenii folosiți contravin însă atât de mult reverenței ierarhice, obligatorii unui preot, încât Szabó, căruia îi parvine textul actului, îl va trimite, în traducere latină, la Roma, ca probă a acuzării. Într-adevăr, după toate cele întâmplate începând din 6 septembrie, preotul Șișeștilor, convins de dreptatea sa, este hotărât să ducă înainte bătaia. *Să știi că mă afli gata !* scrie el în 25 octombrie vlădicului. *Ilustritatea Ta ai armele și sulilele maghiarilor, eu am iubirea și inimile neamului meu. Ilustritatea Ta ai autoritatea canonică a episcopului ... eu am spiritul bisericii, dreptatea și adevărul până la moarte*⁴. Și, de asemenea, atașamentul neprecupețit al enoriașilor, căci, mai spune el aici, dacă a fost scos abuziv din parohie, din inima poporenilor săi nu va putea fi scos, *fiind înscris acolo cu faptele iubirii mele*.

La Blaj, încă în doliu după recentul deces al mitropolitului Ioan Vancea, politica se vede altfel decât la Gherla. Ziarul „Unirea”, organul de presă al Mitropoliei unite, fără să se pronunțe deschis pentru înregimentarea națională a clerului, încurajează indirect asemenea atitudini prin criticile aspre la adresa politicii oficiale față de români. Este semnificativ în această privință comentariul redacției la discursul din parlament al premierului Szapáry privind Memorandul, discurs care lansa în mod amenințător perspectiva înăsprii legii naționalităților din 1868, în cazul în care s-ar continua agitațiile naționale. *Amenințările*, scrie „Unirea” *n-au să ne sperie ! Sus inimile și, cu încredere în Cel de Sus, să continuăm calea noastră*⁵. Această deschidere spre național a „Unirii”, imprimată de primul ei redactor, profesorul Vasile Hossu, viitorul episcop al Lugojului și apoi al Gherlei, se va accentua în contextul represiunii mișcării memorandiste, când notarul consistorial Augustin Bunea va face chiar parte din corpul avocațial al apărării în procesul de la Cluj și va lua parte, în 1895, la Congresul naționalităților de la Budapesta⁶. Referitor la cazul concret al lui Lucaciu, redacția păstrează,

⁴ Fragment citat în „Dreptatea” I (1894), nr. 195 din 7/19 septembrie.

⁵ „Unirea”, II (1892), nr. 30 din 23 iulie.

⁶ La ordinul premierului Bánffy, ministrul cultelor Wlassics Gyula cerea mitropolitului Blajului să ia măsuri împotriva lui A. Bunea. În 8 aprilie 1896 acesta

cum este și normal, imparțialitatea între cele două părți aflate în litigiu, dar insistă asupra dreptului imprescriptibil al preotului suspendat de a apela la Scaunul mitropolitan și apoi și la cel apostolic.

Recursul lui Lucaciu împotriva suspendării intră în discuția Consistoriului mitropolitan la 1 octombrie 1892, când el este acceptat ca bază a dezbaterii judiciare. Forul blăjean, prezidat acum de către vicarul capitular Ioan Micu Moldovan – competitor în anul următor la Scaunul mitropolitan, apoi membru al Academiei Române și președinte al ASTREI –, apreciază și el că tonul apelului contravine respectului ierarhic cuvenit, că în împrejurări normale el ar fi trebuit refăcut, că ar fi foarte de dorit ca Ordinariatul sufragane al Gherlei să stingă conflictul înainte ca el să ia proporții, dar anunță că a acceptat recursul și, în consecință, cere trimiterea actelor procesului⁷. Stăruie cu deosebire asupra acelor care să probeze prejudiciul spiritual pe care implicarea politică a condamnatului l-a adus enoriașilor săi, principala acuză care i se aducea acestuia în decizia de suspendare preventivă – acte care lipseau cu totul din dosar – câtă vreme Șiseștiul nu s-a plâns niciodată în nici o privință. Din contră, la scurt timp după întoarcerea acasă a mulțimii sătenilor porniți la Gherla să *asalteze episcopia*, fruntașii parohiei apelează și ei la Blaj pentru repunerea în funcție a parohului⁸. Consistoriul mitropolitan va reveni cu cererea sa încă de patru ori, în 22 și 25 octombrie, în 5 noiembrie 1892, în 4 februarie 1893. Se dorea, desigur, stoparea diferendului înainte ca agitația din jurul lui, dăunătoare bisericii, să se întindă și mai mult.

Lipsit de orice fel de probatoriu asupra principalului său cap de acuză, atacabil sub raportul canoanelor care nu incriminau participarea clerului la acțiuni politice și cu atât mai puțin *purtarea provocatoare față de autoritățile publice*, episcopul Szabó refuză trimiterea dosarului înainte de finalizarea la Gherla a procesului disciplinar al lui Lucaciu. Conciliul tridentin, răspunde el de fiecare dată, a decis că forul de a l-a

răspunde că nu este în măsură să-l judece decât în privința respectării disciplinei bisericești: Kemény G. Gábor, *op. cit.*, II, p. 389-390.

⁷ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1892-6675.

⁸ Textul cererii din 23 octombrie 1894, în: „Tribuna” VIII (1892), nr. 232 din 17/29 octombrie.

instanță nu poate judeca în asemenea cauze înainte de a exista o sentință definitivă a instanței primare⁹. În consecință, în 2 decembrie 1892, Consistoriul episcopal, luând în dezbatere voluminosul dosar al parohului din Sișești – 39 de acte din perioada 1881-1892¹⁰ – se pronunță pentru suspendarea din oficiu și beneficiul parohiei Sișești pe timp nelimitat¹¹. Este de menționat faptul că în prealabil el a fost invitat să se prezinte pentru a se apăra în fața unei comisii, invitație căreia a refuzat să îi dea curs. În răspunsul său, trimis din Blaj în 22 noiembrie, la zece zile după condamnarea sa politică de la Debrecen pentru un an de detenție, Lucaciu, răvășit sufletește de cele întâmplate acolo, contestă frontal atât veracitatea incriminărilor care i se aduceau, cât și procedura urmată față de el, pe care o declară abuzivă, arbitrară, contrară dreptului public ecleziastic. Cum ar putea să vină la Gherla, scrie el, când nu i se spune ce cauză a lui se dezbate în Consistoriu, nu i se spune cu ce e acuzat, pentru a ști ce documente să aducă, nu i se spune cine și când îl acuză și, mai presus de toate acestea, aflat în pragul închisorii, trebuie să se îngrijească de existența materială a familiei sale¹².

Sentința finală a Gherlei din 2 decembrie 1892, în total contrast cu cea inițială, face abstracție de omul politic Vasile Lucaciu, secretar general al P.N.R., limitându-se, conform canoanelor, la preotul care era acesta, preot împotriva căruia sunt formulate nu mai puțin decât șapte capete de acuzare. Acestea, cu o motivație luxuriantă fiecare, priveau: 1) neclaritățile existente referitoare la probitatea colectării și distribuirii *intențiunilor misale*, 2) continuarea editării „Revistei Catolice” în contul oficerii de liturghii și după interdicția anunțată de către Ordinariatul episcopal, 3) refuzul retractării unui articol ofensator la adresa acestuia, publicat în menționata revistă, 4) continuarea colectării de liturghii și după restricționările impuse de Episcopie în august 1890, 5) absențele repetate din parohie fără aprobarea Ordinariatului, 6) ultragiurea

⁹ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1892-7202, 7400 1893-490.

¹⁰ Lista actelor procesului în: *Ibidem*, 1893-1183.

¹¹ Vezi Anexa nr. 1.

¹² Rezumatul extins al scrisorii în: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1892-784.

episcopului în două articole publicate în „Tribuna”, 7) oficierea de servicii religioase după suspendarea din funcția de paroh. Textul actului comunicat inculpatului de către protopopul Ștefan Pop, în prezența a doi martori, abia după două săptămâni, va fi expediat la Blaj, împreună cu întreg dosarul cauzei, la 13 februarie 1893.

Aflat în fața unor mari evenimente religioase, între care primul mare pelerinaj la Roma al românilor uniți cu ocazia jubileului de 50 de ani de episcopat al papei Leon XIII și întrunirea, la 16 aprilie 1893, a sinodului electoral al Provinciei bisericești în vederea alegerii celor trei candidați ai clerului la vacantul scaun mitropolitan, atent la evoluțiile scenei politice – marcată de adoptarea legii salariului minim al învățătorilor confesionali, de procesele de presă ale „Tribunei”, de conferință generală a alegătorilor români de la Sibiu, de marele proces al „Replici” –, Blajul amână o jumătate de an să se pronunțe într-o cauză atât de delicată precum era aceea a lui Lucaciu. Nu este deloc lipsit de importanță nici faptul că politica reformelor ecleziastice a noului guvern maghiar al lui Wekerle – proiectul legii privind instituirea obligativității căsătoriei civile, cel referitor la actele de stare civilă, cel privind dreptul matrimonial – tensionează raporturile Budapestei cu Vaticanul, întăresc în cadrul Curiei Romane vocile acelor care încurajează aspirațiile politice ale naționalităților nemaghiare, măresc, în cazul românilor, speranța Sfântului Scaun, mereu prezentă în această vreme, a unei posibile masive convertiri religioase. Ziarele guvernamentale maghiare vor merge până acolo încât acuza enciclica lui Leon XIII din 2 septembrie 1893 adresată episcopatului din Ungaria de amestec flagrant în treburile interne ale statului.

Direct sau indirect, toate acestea fac ca timpul să curgă în favoarea lui Lucaciu, accentuând dimensiunea politică a procesului său. Urmărind paginile „Unirii” blăjene din aceste luni, constatăm o schimbare a opticii prin care este privit osânditul din Șișești. Cu deosebire după sinodul electoral din 16 aprilie – la care participă 202 clerici din 205¹³ –, când membrii Consistoriului mitropolitan s-au putut

¹³ Diana Maria Covaci, *Aspecte privind alegerea mitropolitului Mihályi de Apșa*, în „Anuarul Școlii Doctorale”, Istorie. Civilizație, Cultură, I, Presa Universitară Clujeană, 2005, p. 362.

convinge nemijlocit cât de puternică era adeziunea clerului față de acesta, redacția ziarului se arată tot mai preocupată de soarta sa: publică apelul *Iubiții mei frați*, prin care condamnatul anunță apariția lucrării sale *Istoria lui Foțiu*¹⁴, comunică textul sentinței Curiei Regale privind condamnarea politică *a celui mai iubit luptător național*¹⁵, reprobă tratamentul aspru la care acesta era supus atunci în închisoarea ordinară din Satu Mare¹⁶. Concomitent, se ascute tăișul criticii politice la adresa regimului. Iată, spre exemplu, comentariul „Unirii”, intitulat *Sperarea noastră*, asupra procesului „Replicii”: ... *cu cât sunt mai mari persecuțiile, cu atât sfârșitul este mai aproape. Greutatea pedepsei de la Cluj este arvuna triumfului nostru. Unde se află, deci, sperarea noastră ? În prigonirile ce s-au pornit asupra-ne !*¹⁷.

Campania presei de sprijinire morală și materială a lui Lucaciu este secondată și de importante acțiuni care rămân în umbră, ferite de ochii publicului și autorităților. Cu certitudine, de mare importanță, a fost astfel pentru el, mai întâi ajutorul de 600 lei, trimis în mai de *Liga culturală* din București¹⁸, iar apoi intervenția scrisă, făcută la Blaj în favoarea sa de către Teodor Mihali, viitorul vicepreședinte al P.N.R. Scrisoarea acestuia adresată vicarului capitular Ioan Micu Moldovan la 24 iulie, cu două luni înainte de rejudecarea procesului disciplinar decis la Gherla, rezumă foarte bine componenta națională a acestei cauze, aflate începând din februarie pe rolul Consistoriului mitropolitan. Expunând pe larg asprimea privațiunilor detenției politice a lui Lucaciu – interdicția de a avea vizite neasistate de un oficial, interdicția primirii oricărei publicații sau cărți cu caracter politic, a oricărei publicații sau cărți în altă limbă decât cea maghiară, interdicția de a primi, de a expedia scrisori și de a avea convorbiri, inclusiv cu cei din familie, în altă limbă decât aceasta – elogiind în același timp tăria sa sufletească, întărită de conștiința fermă a dreptății marii cauze naționale pe care o servea și de speranța victoriei, avocatul din Dej stăruie asupra

¹⁴ „Unirea”, III (1893), nr. 18 din 5 mai.

¹⁵ *Ibidem*, nr. 22 din 3 iunie.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 26 din 29 iunie.

¹⁷ *Ibidem*, nr. 36 din 9 septembrie.

¹⁸ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 214.

conexiunilor multiple ale procesului, pe de o parte cu puterea maghiară de stat, pe de altă parte cu mișcarea națională românească. Până acolo încât o soluționare nefavorabilă a sa ar fi nu doar o lovitură de moarte pentru Lucaciu, pecetluind-i viitorul, dar și o *adevărată calamitate* pentru cauza românească în ansamblul ei, de natură să atragă în mod automat asupra Consistoriului mitropolitan ostilitatea românilor și, totodată, satisfacția nemeritată a tuturor opresorilor lor. *Să nu uităm*, scrie Mihali, *că Lucaciu în ochii românilor a devenit fenomenal, încungiurat de iubire și admirațiune generală; deci, nu ar fi bine să fie lovit chiar din partea românească și încă de cel mai înalt și cu vază for bisericesc*. Crede, așadar, că chiar dacă el ar fi păcătuț cu ceva, cu toate că în fervoarea iubirii sale de neam se simte și se declară mereu nevinovat, Consistoriul va avea prudența și magnimitatea să închidă ochii pentru a salva interese incomparabil mai mari și mai înalte¹⁹. Ceea ce, în esență, se va și întâmpla, fără însă să se poată afirma că s-au încălcat canoanele.

Întrunit în 29 august 1893, sub prezidiul vicarului capitular Ioan Micu Moldovan, plenul Consistoriului, alcătuit din 6 canonici, 2 profesori gimnaziali și 2 notari consistoriali – unul dintre ei fiind Augustin Bunea – toți în calitate de asesori judicari²⁰, dezbate timp de opt ore cauza disciplinar-penală a lui Lucaciu. Completul, în fața căruia se găsea voluminosul dosar al acuzării, apelul inculpatului și motivația acestuia – redactată, în 2 ianuarie, în închisoarea de la Szeged – avea ca referent al cazului pe canonicul Dr. Alexandru Grama, rămas cunoscut pentru critica sa necruțătoare la adresa lui Eminescu²¹. Funcția de procuror (*fisc*) revine canonicului Dr. Ioan Rațiu, iar aceea de apărător (*defensor*), profesorului de teologie Vasile Hossu, redactorul „Unirii”, constituit ca apărător la cererea expresă a lui Lucaciu. Cel dintâi, primul care primește cuvântul după expunerea faptelor de către referent, va propune menținerea suspendării învinutului, până când acesta va cere iertare episcopului său și se va angaja în scris să respecte riguros

¹⁹ S.J.A.N., Cluj, F. I. Micu Moldovan, nr. 5199.

²⁰ Canonicii: Dr. Ioan Rațiu, Alexandru Micu, Simeon Pop Matei, Iosif Hossu, Gavril Pop și Dr. Alexandru Grama; profesorii: George Munteanu și Ioan Gherman; notari consistoriali: Dr. Augustin Bunea și Aron Papiu, vezi Anexa Nr. 3.

²¹ [Alexandru Grama], *Mihail Eminescu. Studiu critic*, Blăsiu, 1891, 210 p.

normativele existente privind prezența în parohie. Cel de al doilea, dimpotrivă, recomandă anularea sentinței forului prim, absolvirea pârâtului de toate cele șapte capete de acuzare formulate împotriva sa și reabilitarea onoarei sale prin obligația episcopului de a emite în acest scop circulare către clerul diecezan și adrese către toți aceia de la care s-au cerut informații despre el. Vasile Hossu insistă în pledoaria sa asupra simultaneității, incriminante pentru Gherla, a procesului canonic al lui Lucaciu cu procesul lui politic la Satu Mare, ceea ce denotă o intervenție a guvernului, chiar dacă din dosar lipseau dovezile concrete ale acesteia. Conform procedurii obișnuite, urmează, înainte de a se intra în dezbateri, *replica fîscului și duplica defensorului*.

Cele mai multe discuții se poartă asupra liturghiilor plătite, principala acuză care trebuia să susțină suspendarea preotului Lucaciu, discuții care se întrevăd din succintele însemnări ale lui Ioan Micu Moldovan asupra acestei ședințe²². Pe fundalul, bine cunoscut în epocă, al unui anumit excedent de *intențiuni missale*, existent în lumea catolică occidentală – unde anumite biserici, aglomerate cu comenzi de liturghii venite de la contemporani, nu mai puteau satisface întotdeauna pe cele moștenite dintr-un trecut mai apropiat sau mai îndepărtat pe calea diverselor fundații ale credincioșilor – vorbitorii, fiecare cu argumentele sale, anihilează acuza. Nu se pot cere *acte contabile strictissime*, se spune, printre altele, la 9 ani după începerea derulării acestui demers, tot așa cum egalizarea prețului misselor nu poate fi socotită *taxare* și tot așa cum nu toate sumele din lista trimisă de la Direcția poștelor, asupra căreia învinuitul nici nu a fost audiat, pot fi puse în contul misselor. Pe de altă parte, însuși episcopul, în 1882, și-a declinat controlul asupra distribuirii și îndeplinirii *intențiunilor missale* primite de Lucaciu, scriind în Germania ca acesta prezintă toate garanțiile unei ireproșabile corectitudini. În final, Lucaciu este absolvit de această învinuire, cea mai grea dintre toate, cu motivația că nu i s-a impus de la început îndatorirea unor dări de seamă periodice și că a prezentat deslușirile care i s-au cerut, iar actele nu dovedesc nici un abuz profanator în această privință. I se impune, în schimb, obligația de

²² S.J.A.N., Cluj, F. I. Micu Moldovan, nr. 5199.

a înainta Ordinariatului episcopal toate socotelile (*rațiunile*) construcției bisericii din Șişești.

În continuare, împricinatul este declarat vinovat în punctele II, III și V ale sentinței Gherlei – cele privind continuarea publicării „Revistei Catolice” în schimbul oficeriei de liturghii, refuzul retractării articolului menționat mai înainte și absențele din parohie –, este achitat, din lipsa dovezilor în cel de-al IV-lea, referitor la primirea de intențiuni missale după data de 9 august 1890, iar asupra articolelor din „Tribuna” – cel de-al VI-lea cap de acuză –, completul nu se pronunță pe fond, fiindcă Lucaci nu a fost audiat la Gherla în această chestiune. Nu putem să nu cităm aici cuvintele pe care Vasile Hossu le rostește în apărarea sa: *nu s-a putut simți obligat la eroism, când lui, ca om de familie, i s-a luat cea din urmă bucată de pâine, chiar când pleca în închisoarea de la Seghedin*²³. Și, din nou, Lucaci este declarat *iregular*, pentru că a oficiat după suspendare, chestiune foarte gravă, care nu era de competența Consistoriului mitropolitan. Concluzionând, completul de judecată hotărăște cu unanimitate de voturi următoarele: *pedeapsa lipirii de beneficiul parohiei Șişești cu filiile sale ... se schimbă în pedeapsa suspensiunii de la toate ordurile primite și de la oficiu, compute de la ziua întimării suspensiunii preventive și până la ziua publicării acestei sentințe. Deci, incul de la ziua aceasta a întimării se repune, în principiu, în oficiul parohiei Șişești, cu filiile sale, iară în fapta de la ziua în care de la forul competent își va primi dispensațiunea de la iregularitate*. Nu se impun cheltuieli de judecată²⁴.

Privită în ansamblul ei, soluția Blajului este una echilibrată, conformă canoanelor bisericii, dar și carității creștine, soluție acceptabilă în fondul ei pentru ambele părți: Lucaci nu este decât parțial deculpabilizat, însă se consideră că anul trecut de la suspendarea sa răscumpără pe deplin abaterile sale, astfel încât, principial i se reacordă parohia. Chiar lăsând la o parte presiunea opiniei publice, era greu să se omită detenția politică sub care se găsea el atunci, care urma să se încheie abia peste 6 luni, starea sănătății sale, starea materială a familiei lui.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Vezi Anexa nr. 2.

4.2. *Nomine S. Sedis*: sentința Lugojului

*Oare prin astfel de violențe fi-va biserica noastră
înjugată la carul triumfal al șovinismului maghiar?*

Departe de a accepta înfrângerea, la scurt timp după comunicarea sentinței, episcopul Szabó o contestă la Sfântul Scaun, apelând, în 12 octombrie 1893, la forul de a III-a instanță, Congregația Propagandei Fide pentru afacerile bisericilor orientale. Nu este însă tot atât de grăbit să comunice textul sentinței și inculpatului în închisoarea sa de la Satu Mare, iar atunci când o face recurge la Procuratura de stat, fără să se îngrijească să obțină declarația acestuia privind acceptarea sau respingerea ei. În aceste condiții, Blajul amână și el expedierea dosarului la Roma până când Gherla nu se conformează, în noiembrie 1893, rigorilor procedurale²⁵.

La rândul lui, Lucaciu – internat acum în spitalul din Budapesta al Crucii Roșii Maghiare pentru o afecțiune oftalmologică – va trimite, în 25 ianuarie 1894, declarația sa că, în ceea ce îl privește, acceptă decizia Consistoriului mitropolitan²⁶. Concomitent, el adresează cardinalului Ledochovski, prefectul Congregației de Propaganda Fide, o foarte lungă scrisoare, în care, descriind pe larg împrejurările dramatice în care a încălcat interdicția suspendării, îl imploră pe acesta să intervină pentru obținerea clemenței papale. A oficiat missa, scrie Lucaciu, numai de două ori, călcându-și cu greu pe inimă, doar pentru a împiedica apostazia credincioșilor săi, hotărâți toți, bătrâni și tineri, bărbați și femei, să abandoneze în caz contrar confesiunea greco-catolică, precedent extrem de grav pentru întreaga regiune. Menționează, rând pe rând, prigonirea politică la care este supus, decizia favorabilă a

²⁵ Vasile Lucaciu către Ioan Szabó, 25 septembrie 1892.

²⁵ Adresele Consistoriului Blaj din 21 octombrie și 14 noiembrie 1893, adresate Gherlei, în: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1893-6943, 7128.

²⁶ *Ibidem*, Prot. Consist. 1894-639.

Blajului, atașamentul de nezdruncinat al enoriașilor, adeziunea de care se bucură în rândurile clerului și întreg poporul român²⁷.

Două săptămâni mai târziu, în 12 februarie, câteva zile după eliberarea sa din închisoare, Lucaciu, extaziat de aerul libertății, încoronat de laurii martiriului, felicitat din toate părțile, sărbătorit de studenții români din capitala maghiară, mistuit de dorința de a oficia liturghia iubiților lui enoriași în monumentala sa ctitorie, convins că este la un pas de grațierea Sfântului Scaun adresează din Budapesta aceluiasi cardinal, protector al său, un nou apel de ajutor. Telegrafiază că credincioșii săi au intervenit și ei pentru absolvirea sa²⁸, că va fi silit să celebreze pentru a evita tulburările, că altminteri, nu este responsabil pentru consecințe²⁹. Alta va fi însă evoluția situației.

Ajunsă la Roma la Secția orientală a Congregației de Propaganda Fide, cauza preotului luptător din Șișești este disjunsă: pentru *iregularitate*, care era de competența papei, este delegat, *cu instrucțiuni oportune*, în sensul grațierii, însuși episcopul Szabó, pentru celelalte capete de acuzare, potrivit unei practici curențe, este împuternicit ca for apostolic delegat de a III-a instanță Consistoriul episcopal al Lugojului, în fruntea căruia se găsea Victor Mihályi de Apșa. Acestuia îi va fi trimis, așadar, pe cale ierarhică, prin intermediul Nunțiaturii apostolice de la Viena, dosarul propriu-zis al procesului.

Spre deosebire de tergiversările din anul precedent, pronunțările se fac acum repede. Prima este a prelatului din Gherla, care, în 26 februarie, răspunde prefectului Congregației de Propaganda Fide că nu poate, fără cea mai mare daună, nu doar a ordinii și disciplinei ecleziastice, dar și a autorității episcopale, să-l absolve pe Lucaciu de vina *iregularității*, a cărei dispensare trebuie să revină Scaunului Apostolic. În lunga sa motivare, Szabó reia, unul câte unul, toate cele șapte capete de acuzare formulate împotriva subordonatului său, contestă justetea sentinței Blajului adusă asupra sa, descrie pe larg

²⁷ A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 3/1, nr. 1749.

²⁸ Înregistrarea cererii din 12 ianuarie 1894 a curatorului primar Dănilă Andreica și a altor 3 curatori, adresată Consistoriului Mitropolitan și de aici trimisă la Gherla, în: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1894-296.

²⁹ A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 3/1, nr. 1816, 1866

toate tribulațiile de la Șişești de după suspendare, *periculoase unirii bisericești, înscenate*, scrie el, de cel în cauză, incriminează, în final, implicarea politică provocatoare a acestuia³⁰. Pentru a da o greutate și mai mare spuselor sale, anexează scrisorii copii autentice ale celor șase sentințe pronunțate asupra lui Lucaciu de către forurile judecătorești maghiare în primele două procese politice intentate lui în 1892, fiecare cu traducerea ei latină³¹, record neegalat de nici un alt militant național al epocii. Anexează, de asemenea, traducerea latină a unui articol din ziarul „Koložsvár”, impregnat de o ură viscerală, în care *faimosul popă valah din Șişești* era numit ... *cel mai fanatic, mai îndrăzneț și mai periculos dușman al ideii de stat național maghiar*³². În concluzie, o dublă culpabilizare, ecleziastică și civilă, conturând imaginea unui tulburător indezirabil al ordinii publice, bisericești și politice, deopotrivă.

Ce este mai gav, toate acestea se întâmplau după ce Lucaciu, abia întors acasă, după o detenție de 13 luni, vine la Gherla, cere în scris mult dorita dispensă, însă superiorul său refuză să îl primească și chiar să îi răspundă. Scrisoarea sa pentru a fi reabilitat, este adevărat deloc smerită, mai degrabă imperativă, este alăturată și ea refuzului episcopal de grațiere, ca o motivație în plus a acestuia³³.

Continuând în această direcție, Szabó va incrimina la Roma participarea lui Lucaciu, cu prilejul celei de a treia vizită a acestuia la București, în martie-aprilie 1894, la parastasul pentru Grigore Brătianu, primul președinte ale Ligii Culturale, ținut în biserica Sf. Gheorghe-Nou, unde, *a cuvântat de pe amvon*, a primit binecuvântarea și a sărutat mâna episcopului Dunării de Jos, Partenie, gesturi cu totul intolerabile

³⁰ *Ibidem*, Fasc. 5, nr. 1920.

³¹ Sentințele Tribunalului din Debrecen, din 12 noiembrie 1892, a Tablei Regești din același oraș din 6 decembrie 1892, a Curiei Regești, Budapesta, din 8 februarie 1893; sentința Tribunalului din Satu Mare, din 27 ianuarie 1893, a Tablei Regești din Debrecen din 22 februarie 1893 și cea a Curiei Regești, Budapesta, din 20 mai 1893, *Ibidem*, nr. 1920, Anexe.

³² Articolul *Lukács László. Koložsvártt*, în: „Koložsvár”, VIII (1894), din 37 din 15 februarie.

³³ Textul scrisorii lui Lucaciu, datată Gherla, 18 februarie 1894, în: A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 5, nr. 1920.

în ochii lui pentru un cleric unit³⁴. Chiar și „Unirea” din Blaj, sprijinitoarea osânditului din Șișești, atunci când scrie că *adevărații vlădici* sunt nu numai superiorii, ci și părinții preoților lor, nu numai supraveghetorii, ci și protectorii acestora, reprobă și ea faptul că un preot de erudiția, talentul și devoțiunea lui Lucaciu, a putut să-și încheie discursul de la București cu o strofă a unui poet ateu, precum Eminescu, pe care l-a numit un mare bard³⁵. Oricum Blajul rămâne incomparabil mai deschis și în această privință, mergând până acolo încât va emite acum, sub semnătura lui Ioan Micu Moldovan, un circular privind școlile confesionale comune ale românilor uniți și ortodocșilor, pentru a face față astfel mai ușor presiunii statale³⁶.

Dezbaterea, la 9 iunie 1894, a procesului canonic al lui Lucaciu în cadrul Consistoriului episcopal din Lugoj se face într-un context general extrem de tensionat. Sub raport bisericesc suntem acum în zilele fierbinți ale adoptării în parlamentul maghiar a cunoscutelor legi politico-eceziastice, împotriva cărora în rândurile românilor greco-catolici se desfășura o largă mișcare de protest, plănuită să culmineze cu un congres al delegaților Provinciei mitropolitane la Alba Iulia pentru 4 iunie, dar interzis de guvern în ultimul moment. O campanie care, deși departe de a putea împiedica instituțiile liberale, moderne, ale căsătoriei civile și oficiilor statale de stare civilă, a suscitată totuși o stare febrilă în ianuarie-februarie 1894, când guvernul avea în parlament o majoritate de abia doi deputați, unul dintre aceștia fiind un preot român unit, secretarul episcopului Mihail Pavel de la Oradea, asupra căruia s-au făcut în „Unirea” puternice presiuni pentru a demisiona³⁷. Sub raport politic, suntem la numai două săptămâni după

³⁴ Scrisoarea din 30 aprilie 1894, căreia îi este anexat și un articol din „Tribuna” pe această temă, în: *Ibidem*, nr. 2136.

³⁵ „Unirea”, IV (1894), nr. 8 din 24 februarie, nr. 12 din 24 martie.

³⁶ Circularul din 21 august 1894, în: „Dreptatea”, I (1894), nr. 182 din 21 august/2 septembrie.

³⁷ În numărul său din 27 ianuarie 1894, „Unirea” scria că dacă Silviu Rezei, deputat al Partidului Liberal, ales în circumscripția Ceica, din Bihor, apropiat al șefului partidului, Tisza Kálmán, deputat de Oradea și „papă calvinesc” nu va ieși din parlament ... *vom fi siliți a-l privi și a-l declara lumii ca eșit din sânul bisericii române unite, cu alte cuvinte apostat*: „Unirea”, IV (1894), nr. 4 din 27 ianuarie, nr. 7 din 17 februarie.

finalizarea la Cluj, în 25 mai, a procesului Memorandului, în mijlocul vuietului marii mișcări a solidarizării românești care a precedat și a urmat acestui moment, în mijlocul valului de încurajări care veneau din România și din Europa, în plin impact al șocului pe care condamnarea necruțătoare a protagoniștilor naționali îl produce asupra publicului propriu. Cu deosebire cei cinci ani de detenție atribuiți preotului Lucaciu, *părintele tuturor românilor*³⁸, cea mai grea condamnare politică pronunțată în Ungaria pentru un român, înverșunează spiritele. *În inimi domnea războiul civil*, va spune ceva mai târziu însuși Lucaciu.

În afara acestor circumstanțe publice, cunoscute tuturor, dezbaterea de la Lugoj nu poate fi disociată de culisele ocupării scaunului mitropolitan de la Blaj, câtă vreme la mai bine de un an după alegerea *ternariului* guvernul maghiar tergiversa numirea succesorului lui Vancea, câtă vreme Victor Mihályi, președintele completului de judecată, era cel dintâi dintre competitori – cu 82 de voturi față de I.M. Moldovan cu 49, I. Russu cu 36 și I. Szabó cu 20³⁹ –, iar procesul care se găsea pe rolul Consistoriului său avea un foarte puternic substrat politic, iar soluționarea lui putea fi influențată de guvern mult mai mult decât de presiunea opiniei publice românești. Aceasta cu atât mai mult cu cât se știa că în 22 mai, cu trei zile înaintea sentinței de la Cluj, avusese loc la Budapesta o întâlnire între primul ministru Wekerle și prelații români, chemați să dea o mână de ajutor puterii de stat, într-un moment de criză acută, prin emiterea unor circulare care să abată pe preoții și învățătorii subordonați de la activitățile cu caracter politic⁴⁰. Ceea ce episcopul Szabó, supus și de această dată, va și face, cu efecte diametral opuse⁴¹, ceea ce Blajul condamnă cu toată hotărârea.

³⁸ „Tribuna”, XI (1894), nr. 194 din 14/26 septembrie.

³⁹ D.M. Covaci, *op. cit.*, p. 362.

⁴⁰ Anunțarea întâlnirii în: „Dreptatea”, I (1894), din 106 din 13/25 mai. Informații amănunțite despre desfășurarea ei în: *Memoriile unui ierarh uitat: Victor Mihályi de Apșa*, Ediție Nicolae Bocșan și Ioan Cârja, Presa Universitară Clujeană, 2009, p. 256-271. (În continuare: *Memoriile ...*)

⁴¹ *Nerușinatul circular, monument de rușine al trădătorului*, cum îl numește „Tribuna”, a fost ars, susține ziarul, în mai multe locuri înaintea bisericilor: „Tribuna”, XI (1894), nr. 113 din 1/13 iunie. Textul în: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1894-3462.

Nu va fi putere lumească, scrie „Unirea”, prin care să se despartă clerul de poporul român⁴².

Cum va acționa prelatul din Lugoj în cauza Lucaciu, în contextul unei atât de puternice tensiuni ? În ce măsură balanța judecății sale, sub semnul obligatoriu al căutării adevărului, se va înclina spre tabăra puterii, de care atârna numirea sa ca mitropolit, sau spre aceea a celor aflați sub păstoria sa, în numele cărora inculpatul, în pragul unei detenții de cinci ani ținea steagul luptei ? Întrebări cu atât mai stăruitoare cu cât Victor Mihályi – originar dintr-o veche familie nobiliară a Maramureșului, foarte bine poziționată în administrația de stat: tatăl magistrat la Budapesta, un frate deputat parlamentar, altul ofițer, al treilea un mare cărturar⁴³ – era cunoscut pentru calitățile sale de bun organizator, pentru eficiența și buna guvernare a diecezei sale, pentru apărarea bisericii și școlii greco-catolice, fără însă să se evidențieze prin inițiative de mare curaj, cu efecte notabile în plan politic⁴⁴.

Contrar tuturor temerilor contemporanilor, de data aceasta achitarea lui Lucaciu va fi chiar mai categorică decât cea primită la Blaj. Abordarea juridică a Lugojului, total diferită de cea a Consistoriului mitropolitan, începe prin invalidarea suspendării cu decizia administrativă inițială din 6 septembrie 1892, a cărei primă motivare de natură politică – *că învinuitul de mai mult timp și în continuu îndreptându-și activitatea pre teren politic, dovedește o purtare provocatoare față de autoritățile publice, mestecându-se, cu dauna statului preoțesc, în acțiuni politice* – nu putea fi susținută canonic. Ea este casată pe fond din următoarele motive: nu este întemeiată pe o lege bisericească, nu existau în dosar acte care să arate că cineva s-ar fi plâns în această privință sau ar fi dovedit fapte de asemenea natură, imputabile ca *păcat mortal*, nu sunt indicate prejudicii aduse credincioșilor prin implicarea politică a inculpatului, iar acesta nu a fost

⁴² *Preoțimea și politica*, în: „Unirea”, IV (1894), nr. 29 din 7 iulie.

⁴³ Despre Ioan Mihályi de Apșa, membru al Academiei Române, vezi: Aurel Răduțiu, *Diplome maramureșene. Considerații la o sută de ani de la editare*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, XL (2001), pp. 352-360.

⁴⁴ Luminița Walner-Bărbulescu, *Zorile modernității. Episcopia greco-catolică de Lugoj în perioada ierarhului Victor Mihályi de Apșa*, Cluj-Napoca, 2007.

audiat sub acest aspect, neavând posibilitatea de a se apăra. Celelalte două acuze, absențele din parohie și contabilitatea *misselor*, nu incumbă nicidecum, hotărăște instanța, o pedeapsă așa de mare, precum este aceea a suspendării atât din oficiu, cât și din beneficiul parohial pe timp nelimitat. În privința liturghiilor versiunea latină a verdictului enunță categoric: *abusus sacrilegus cum intentionibus constatus non est*.

Sentința propriu-zisă din 2 decembrie 1892, este declarată nulă din motive procedurale. Câtă vreme inculpatul a atacat cu recurs decizia inițială, iar acesta, pe bună dreptate, a fost acceptat de către Consistoriul mitropolitan – care a cerut în mod repetat actele procesului – judecarea în continuare a cauzei la Gherla s-a făcut în mod *illegal și arbitrar*. S-a încălcat, decide juriul, nu doar dreptul legal de apel al inculpatului, ci și subordonarea ierarhică datorată forului ecleziastic superior, abatere cu atât mai gravă cu cât suspendarea preventivă a fost anticanonică și a primejduit imunitatea clerului. Sunt precizate temeiurile de drept canonic care au fost violate –, paradoxal, în mare, aceleași cu care forul de I instanță își justificase procedura – și sunt enumerate prejudiciile multiple pe care ea le-a pricinuit: privarea de venit, lezarea onoarei, frustrarea sufletească a preotului, înjumătățirea asistenței religioase a unei parohii de 1.800 de suflete, împrăștiate în 4 sate, fiecare cu biserica sa, reverberațiile negative grave resimțite la nivelul întregii dieceze. Prejudicii care, consideră completul prezidat de Victor Mihályi, nu puteau fi remediate nicidecum prin sentința definitivă a Gherlei, imputabile, așadar, episcopului.

Cât privește verdictul Consistoriului mitropolitan, Lugoju îl aprobă atât în fondul, cât și în motivația lui, cu deosebirea că preotul Vasile Lucaci este repus în oficiul și beneficiul parohiei Șișești nu în principiu, ci efectiv, începând cu ziua în care i se va aduce la cunoștință decizia de reabilitare. Se impută însă acestuia articolele injurioase apărute sub semnătura sa în „Tribuna” care încălcau canoanele, transpuneau litigiul unui for incompetent, dinafara dreptului bisericesc, punct asupra căruia Blajul nu se pronunțase. Referitor la *culpa iregularității* se consideră că drept ispășire a comiterii ei trebuie să fie socotită suspendarea pe nedrept timp de aproape doi ani a inculpatului, *episcopul Szabó fiind rugat cu reverență și recercat în Domnul* să acorde absolvirea celui în cauză.

Nu însă înainte ca și acesta la rândul lui să-și ceară iertare în Consistoriu pentru ofensele aduse în presă și, totodată, de a i se interzice, conform canoanelor, să facă publice chestiuni litigioase aflate în dezbaterile Consistoriului episcopal. În încheiere, este precizată modalitatea *publicării* sentinței: aceasta va fi comunicată lui Lucaciu în proxima ședință a Consistoriului din Gherla de după primirea ei – așadar, în decurs de 3 zile, chemarea făcându-se, la nevoie, prin telegramă – iar enoriașilor le va fi citită, *împreună cu soluțiuena de la iregularitate*, de către protopopul Băii Sprii⁴⁵.

În mod cu totul surprinzător, așa cum condamnarea lui Lucaciu la Gherla nu poate fi disociată de o intervenție a guvernului, achitarea sa la Lugoj pare să stea și ea sub o asemenea incidență. În memoriile sale Victor Mihályi scrie că în una din întrevederile sale cu premierul maghiar – întrevederi menite să asigure oficialitățile superioare că după numirea sa ca episcop nu se va amesteca mai mult în politică decât a făcut-o ca episcop – acesta, vorbind despre Lucaciu, a spus: *ar fi de dorit ca ori să fie repus în parohia sa, ori să i se dea altă parohie sau beneficiu ecleziastic, ba s-ar putea lua în combinațiune și pentru cutare serviciu de stat*⁴⁶. Memorialistul nu spune mai mult, dar se știe că în guvern atât Wekerle, cât și ministrul de interne votaseră împotriva începerii procesului memorandist, că puterea, surprinsă de amploarea mișcării românești de reacție, ca și de ecourile europene ale situației, căuta, sau cel puțin simula, căi pentru a bate în retragere, vorbind despre revizuirea legii presei și reducerea censului electoral în Transilvania. În curând încep să se facă auzite voci în ziarul „Magyar állam” care pledau pentru grațierea condamnaților de la Cluj⁴⁷. Oricum cei cinci ani de detenție politică, hotărâți unui preot cunoscut de către o curte de jurați într-un proces de presă, dezmințeau pe față nu numai independența justiției, ci și liberalismul constituționalismului maghiar, atât de mult trâmbițat în exterior.

Este greu să spunem în ce măsură sentința de la Lugoj, din 9 iunie 1894, emisă în numele Romei, a fost influențată de sus, din partea

⁴⁵ Vezi Anexa nr. 3.

⁴⁶ *Memoriile ...*, p. 254.

⁴⁷ Traducerea integrală a articolului *Românii trebuie grațiați*, în „Tribuna”, XI(1894,) nr. 60 din 30 iulie/11 august.

guvernării, în ce măsură ea a fost înrăuită de jos, de presiunea venită din partea opiniei publice românești, în ce măsură a fost o decizie a minții cumpănite și inimii drepte a unui ierarh animat, potrivit înaltei sale chemări sacerdotale, de dorința de a reconcilia pe cei doi învrăbiți, așa cum scrie însuși Lucaciu. Într-adevăr, privită în ansamblul ei, ea se situează la granița incertă dintre justetea dreptului canonic al lumii ecleziastice și cea văzută din prisma societății laice, fiecare cu propria sa optică, lumi cărora inculpatul le aparținea în egală măsură, lumi al căror adevăr trebuia, deopotrivă, avut în vedere și echilibrat în decizia finală.

Bună, rea, cum era judecata episcopului Victor Mihályi, vestea emiterii ei, vestea achitării lui Lucaciu, transpiră în presă. Anunțând știrea, ziarul „Dreptatea” din Timișoara, primul la care ajunge, salută în ea nu atât o izbândă individuală, cât una colectivă, a națiunii, față de un guvern opresiv care, neputând înfrânge pe *românul Lucaciu*, a voit să răpună pe preotul care era acesta, încercând, fără succes, să-l discrediteze în ochii publicului propriu⁴⁸. Nimeni nu se îndoia că acum dosarul nu va fi definitiv închis, că Lucaciu, năpăstuit timp de doi ani, ieșit din raza unuia dintre cele două focuri între care se găsisese, nu va fi complet reabilitat pentru a putea oficia în biserică sa înainte de a lua drumul închisorii de stat.

Conflictul, *grozavul conflict*, scriu ziarele, nu se va încheia însă aici. Profund nemulțumit, episcopul Szabó, hotărât din primul moment să apeleze la Roma⁴⁹, aflat însă sub presiunea publicului românesc și știind în același timp că zilele de libertate ale lui Lucaciu sunt numărate, temporizează lucrurile. Nu doar că nu-l disculpă pe acesta, dar amână mult să-i comunice sentința, iar atunci când, la mijlocul lui iulie, după ce Curia respinge recursul memoriștilor, se hotărăște să o facă, ea îi va

⁴⁸ Articolul: *Ultimul for (Procesul bisericesc al Dr-ului Lucaciu)*, în „Dreptatea”, I (1894), nr. 128 din 12/24 iunie. Ediția de seară. Atât stilul, cât și amănuntele cuprinse în articol ne îndreptătesc să credem că el aparține lui Lucaciu, orientat tot mai mult încă din această perioadă spre ziarul „Dreptatea”, organul de presă al familiei Mocioni.

⁴⁹ Înștiințat încă din 25 iunie despre decizia Lugojului, Consistoriul din Gherla, în ședința sa din 2 iulie 1894, apreciind decizia forului apostolic delegat ca *injurioasă și vătămătoare*, decide ca ea să fie atacată cu recurs la Sfântul Scaun, iar înmânarea ei lui Lucaciu să se facă pe cale ierarhică, prin intermediul protopopului Ștefan Pop; S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1894-4382.

parveni pe poștă, prin intermediul protopopului Băii Sprii, asemeni oricărei alte adrese. Întrebat din Blaj și din Lugoj care sunt temeiurile juridice ale abaterii sale de la procedura dispusă în decizia instanței apostolice delegate, episcopul răspunde că în ceea ce îl privește s-a conformat practicii generale a comunicării ierarhice existente în dieceza sa în asemenea situații, că tradiția nu impune un termen precis al *publicării sentințelor*, și cu atât mai puțin convocarea telegrafică la Consistoriu a celor în cauză, că, argument suprem, aceasta este practica judiciară și la forurile civile⁵⁰.

După aceste insistențe, Lucaciu compare totuși în fața Consistoriului din Gherla, este declarat ca repus în funcție, pentru a fi îndeplinite astfel procedurile legale, și este apoi din nou suspendat, datorită culpei *iregularității*, a cărei grațiere fusese rezervată episcopului său. O săptămână mai târziu, în 31 iulie, la câteva zile după arestarea lui Lucaciu, procurorul diecezan va înainta la Roma, pe cale ierarhică, prin intermediul Blajului, recursul său împotriva deciziei de reabilitare a Consistoriului prezidat de Victor Mihályi. El va fi urmat, la sfârșitul lui august, de apelul lui Szabó însuși, piese importante, amândouă, în noul dosar care se va alcătui la Congregația de Propaganda Fide în vederea condamnării canonice a întemnițatului politic de la Szeged. Este *creștinesc, românesc, omenesc* ce face vlădicul Gherlei, întreabă ziarul „Dreptatea”, atunci când orice altă dieceză s-ar mândri cu un preot de erudiția, talentul și dăruirea *Bardului din Șișeșt*⁵¹.

Perioada scurtă de speranțe și temeri, cuprinsă între 9 iunie și 25 iulie 1894, ziua arestării lui Lucaciu, este pentru acesta, ca și pentru enoriașii săi, foarte tensionată. Îi vedem pe șișeșteni, înștiințați oficial de către Victor Mihályi despre absolvirea parțială a parohului lor, că cer telegrafic, în 6 iunie, publicarea și aplicarea sentinței. Nu uită însă să menționeze că în aceeași zi s-au plâns și Patriarhului de la Roma ... *ca să știe lumea ce batjocură de ocârmuire este în Gherla, spre rușinea legii greco-catolice și spre mâhnirea sufletelor credincioșilor*⁵². Două

⁵⁰ *Ibidem*, Prot. Consist. 1894-5188.

⁵¹ „Dreptatea”, I (1894), nr. 195 din 7/19 septembrie.

⁵² Se răspunde telegrafic lui Dănilă Andreica, semnatarul telegramei, că procesul preotului Lucaciu este sub pertractare: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1894-4563.

săptămâni mai târziu, 4 delegați ai lor, câte unul pentru fiecare sat al parohiei, prezintă la Episcopie o cerere în acest sens. *De când ne-ați turburat liniștea sufletească prin aceea că ne-ați luat pre bunul nostru părinte paroch, fără nici o vină, ci numai ca să faceți pre voia aceloră ce ne urăsc, am avut a suferi multe*, începe actul, după care impută episcopului privațiunile sufletești pe carele suferă ... *în acest timp de jele pentru noi și de bucurie pentru D-voastră*. La fel ca în urmă cu doi ani, declară înainte de a pleca că, dacă voința lor de a-și reprimi preotul nu va fi respectată, vor închide din nou bisericile⁵³.

În tot acest timp Lucaciu, aflat în ultimele săptămâni de libertate, pus sub consemn judiciar la Șişești⁵⁴, păzit în permanență *de jandarmi, privat de bunurile sale, imobile și mobile, sechestrate* din cauza datoriilor judiciare⁵⁵, mistuit de grija susținerii materiale a familie sale, face și el toate demersurile posibile pentru repunerea în beneficiul parohial. Primul căruia i se adresează este prefectul Propagandei Fide, anunțat telegrafic în 9 iulie din Baia Sprie, despre reabilitarea sa la Lugoj, despre refuzul episcopului Szabó de a publica sentința, despre exasperarea credincioșilor săi, care stăruie cu tot dinadinsul să le îndeplinească funcțiunile sacre⁵⁶. Revine cu o altă telegramă, puțin înainte de sărbătoarea Sfinților Petru și Pavel, vechiul hram al Bisericii din Șişești, și apoi cu o mare scrisoare în 15 iulie, în care roagă să se pună capăt situației deplorabile în care se găsea, să fie dispensat din Roma de *vina iregularității*, să i se permită să officieze pentru calmarea spiritelor, iar procesul canonic să-și urmeze cursul său. Poporul credincios, scrie el, văzându-l atât de persecutat, văzându-l acasă, în mijlocul său, fără a oficia, tremură de durere, așteaptă în zbuciumul inimii satisfacție și consolare, știind bine că toată farsa procesului este din porunca guvernului maghiar, *ateu și francmason*. Să se aibă în

⁵³ Textul plângerii în: *Ibidem*, F. Ep. Gherla, 1894-6582; descrierea întrevederii cu vicarul general în: *Ibidem*, Prot. Consist. 1894-4840.

⁵⁴ Textul dispoziției din 19 iunie 1894 și cel al permisului de a-și vizita tatăl, socrii și sora, domiciliată în localități apropiate, precum și gara din Baia Sprie, în: A. Luga, *op. cit.*, p. 339-341.

⁵⁵ Adresa șefului postului de jandarmi din Șişești din 9 iunie 1894, în: *Ibidem*, *op. cit.*, p. 339.

⁵⁶ A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 1, doc. nr. 2433.

vedere, continuă Lucaciu, că este în joc salvarea unor mari interese ale bisericii catolice, mântuirea sufletelor a mii de oameni prin adevărata credință, că scandalul provocat de episcopul Szabó nu doar că periclitează eforturile îndelungate ale papei pentru atragerea ortodocșilor, dar va zădărnici pentru decenii întregi orice preparative în această direcție. Cum poate el, pe de altă parte să ignore durerea sufletească a credincioșilor unei parohii de peste 1.800 de suflete, să eludeze într-atât disciplina ecleziastică încât să împiedice efectul juridic al sentinței unui for apostolic delegat, să înainteze împotriva ei un apel extraordinar lipsit de o motivație reală, câtă vreme procesul în întregul său nu este atât unul canonic, cât o persecuție politică în care episcopul îndeplinește cinic atât rolul judecătorului, cât și pe cel al acuzatorului. Încheie, înștiințându-l pe cardinalul Ledochowski despre detenția politică de cinci ani la care este supus pentru înaintarea la împărat a *Memorandului*, acțiune în care prelatul din Gherla, în loc să fie un ocrotitor al celor pe care îi păstorește, este *un ajutor al opresorilor bisericii și poporului român*⁵⁷.

Concomitent cu recursul lui Szabó, pornea spre Sfântul Scaun și cel al lui Lucaciu, care, confruntat cu refuzul obstinat al reabilitării sale sacerdotale, adânc mâhnit în sufletul său, contraatacă, lansează propria sa ripostă. Apelul său la judecata pontificală este trimis Consistoriului din Lugoj în 24 iulie, trei zile înaintea întemnițării sale, și va fi apoi motivat pe larg chiar în prima zi a detenției de la Szeged. Iată cum sintetizează el, apăsător de presimțiri sumbre, acest episod dramatic al vieții sale, într-o scrisoare adresată lui Gheorghe Pop de Băsești: *De la Lugoj am primit sentință favorabilă. Episcopul din Gherla, cu tot Consistoriul, sunt pedepsiți, reprobați și procedura lor declarată ilegală, anticanonică, arbitrară. Bunul Mihályi încercă să ne împace. Intenția lui a umbrit efectul, căci Szabó, rușinat și foc de mânie că ni s-a făcut dreptate, m-a chemat la el la Consistor și din nou m-a suspendat din preoție. Eu din nou am apelat la Roma la Pontificele Medius Informandorum. Acum vor intra în activitate Vaszary Kolos, Schlauch și guvernul maghiar, ca să forțeze pe Papă să dea o sentință favorabilă*

⁵⁷ *Ibidem*, nr. 2460.

lor, adică lui Szabó și guvernului, pe placul spiritului dușmănos bisericii și neamului nostru⁵⁸.

Regăsim în aceste cuvinte pe luptătorul puternic din arena politică, cel care în chiar ziua zgomotoasei sale arestări⁵⁹, adresa ministrului de interne Hieronimy, printr-o scrisoare deschisă, un necruțător rechizitoriu la adresa politicii opresive față de naționalități a guvernului din care făcea parte⁶⁰, gest cu un foarte mare răsunet între români. Același ministru pe care episcopul Szabó aleargă să-l întâmpine la Dej în timpul *luxuriantei lui călătorii* prin Transilvania, de după procesul memorandist, într-o vreme când, scrie „Tribuna”, *temnițele erau pline de români*⁶¹, când un grup de 11 preoți greco-catolici din protopopiatul Bistriței, subordonați ai lui, erau anchetați și apoi condamnați pentru scrisoarea lor de adeziune față de acuzații din procesul Replicii⁶², când pornirea publicului românesc împotriva *arhiereului român al guvernului maghiar* era mai mare ca niciodată.

⁵⁸ Lucaciu către Gh. Pop de Băsești, Șișești, 25 iulie 1894, în: A. Iuga, *op. cit.*, p. 342.

⁵⁹ Aflat sub cea mai strictă supraveghere a jandarmilor, fiind bănuït de intenția de a fugi în România, Lucaciu a fost scăpat de sub urmărire în 26 iulie, când trebuia să fie escortat la Cluj, unde s-a răspândit zvonul, preluat de ziare, că ar fi fost împușcat, ceea ce, scria „Tribuna”, ar însemna *declanșarea războiului civil*: „Tribuna”, XI (1894), nr. 150 din 17/29 iulie. Tot astfel, în 27 iulie, nefiind găsit în casa parohială, trupa de jandarmi veniți să-l aresteze dă alarmă, aleargă pe câmp în căutarea lui, stârnind astfel pornirea sătenilor aflați la lucru. Un martor ocular reproduce cuvintele unuia dintre aceștia: *aici e țara românilor, e țara împăratului, nu a ungarilor; împăratul poruncește aici nu voi*. „Dreptatea”, I (18794), nr. 158 din 20 iulie/1 august.

⁶⁰ Fragmentar în: „Gazeta Transilvaniei”, LVII (1894), nr. 175 din 11/23 august; „Unirea”, IV (1894), nr. 36 din 25 august; integral în: A. Iuga, *op. cit.*, p. 343-350.

⁶¹ „Tribuna”, XI (1894), nr. 144 din 10/22 iunie.

⁶² Cei 11 preoți învinuiți: Ioan Baci (Șoimuș), C-tin Pop (Herina), Alex. Anca (Chiraleș), Mihai Bungărdean (Bileag), Vasile Nichiti (Sebeș), Traian Deac (Friș), Teodor Moldovan (Măgheruș), Ioan Timar (Bârla), Ioan Bârsan (Ruștior), Nechita Sima (Nețiu) și Ioan Mureșan (Cristur), au fost anchetați în ianuarie 1894 și judecați de Curtea de jurați din Cluj, în 12 iunie, în cadrul celui de-al 16-lea proces de presă al „Tribunei”, unde a apărut adresa lor de solidaritate, din 18 septembrie 1893, fiind condamnați împreună cu redactorul și editorul ziarului la 2, respectiv, 3 luni de detenție, amenzi de 600 fl. și cheltuieli de judecată 67 fl. Apărătorii lor au fost avocații: Gavril Tripon din Bistrița și George Ilea din Cluj: „Tribuna”, XI (1894), nr. 113 din 1/13 iunie, nr. 115 din 3/15 iunie, nr. 117 din 5/17 iunie.

Oricare ar fi fost însă sprijinitorii din umbră ai episcopului: primatele Ungariei, Vaszary, episcopul Schlauch al Oradei, ridicat recent la rangul de cardinal, guvernul maghiar în întregul lui, așa cum îi enumeră Lucaciu, acesta nu era nici el lipsit de sprijinitori în lumea ecleziastică. Primul care îi vine în ajutor este episcopul Victor Mihályi din Lugoj, care, trimițându-i, în 13 septembrie, prin intermediul Nunțiaturii apostolice de la Viena, recursul la clemența papei, pledează pentru traducerea în viață a deciziei Consistoriului său, pe de o parte pentru consolarea sufletească, meritată, a celui în cauză și a credincioșilor săi, pe de altă parte pentru ca el să poată oficia în închisoare și să poată beneficia, fie și parțial, de veniturile parohiei sale. Victor Mihályi invocă în apărarea lui Lucaciu condamnarea politică grea la care el era supus pentru *vina* de a fi înaintat un memoriu Împăratului, tot așa cum Ioan Szabó menționează cunoscuta sentință de la Cluj, precum și confirmarea ei de către Curia din Budapesta, ca dovezi indubitabile că subordonatul lui nu era doar un preot rebel, refractar autorității episcopale, generator de turbulențe, ci și un contravenient al legilor civile⁶³. Și unul și celălalt vor trimite apoi la Roma prin intermediul nunțiului vienez Agliardi – nici pe departe un simpatizant al guvernului maghiar – sentința de reabilitare din 9 iunie, în originalul românesc și în traducerea latină, primul pentru a o apăra, al doilea pentru a o ataca.

Sosit primul la Roma, recursul în anulare al prelatului din Gherla este acceptat la Congregația de Propaganda Fide, dar la scurt timp autorul lui este citat înaintea papei, *ad audiendum verbum*, cu alte cuvinte pentru dojenire, episod inedit, cunoscut, însă, doar dintr-o corespondență a „Tribunei”. Ea aparține, cu certitudine, lui Lucaciu, martor direct interesat, care, sub scutul anonimatului, îndreaptă asupra părții adverse un adevărat tir de artilerie. Este vizat, rând pe rând, omul, episcopul, în raport cu dieceza sa, episcopul, în raport cu statul, aspect fundamental, asupra căruia se stăruie cu deosebire, incriminându-se *conivențele sale păcătoase*, mai vechi și mai noi, cu guvernul maghiar. Un guvern a cărui politică bisericească și excese naționaliste contrariau

⁶³ Scrisoarea lui V. Mihályi din 1/13 septembrie în: A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 4, nr. 2728; apelul lui I. Szabó din 21 august în: *Ibidem*, nr. 2601.

Vaticanul, tot așa cum presiunile episcopului Gherlei asupra conștiinței cetățenești a clerului său contraveneau creștinismului social promovat în cercurile romane. Dojana papei este asociată apoi cu ploconirea episcopului față de ministrul de interne Hieronymi, *ateu și francmason*, în timpul vizitei lui în Transilvania în iulie 1894 – vizită boicotată de fruntașii români pe care venise să-i întâlnească pentru a-i liniști – precum și cu *procedura sa anticanonică, ilegală și revoltătoare* față de omologul său de la Lugoj, judecător apostolic delegat în cauza Lucaciu, a cărui decizie a contestat-o⁶⁴.

Pare foarte puțin probabil că Szabó se găsea, cum se insinuează, în pragul destituirii, însă aducerea lui la ordine marchează, într-adevăr, un moment critic al relațiilor sale cu Vaticanul. Cu atât mai înverșunate vor fi în schimb demersurile sale pe plan local, unde se bucură de întreg concursul autorităților de stat, împotriva marelui proiect ecleziastic al pelerinajelor de la Șișești, inițiat de Lucaciu, scos acum din combinațiile jocului, prezentat la Curia Romană în cea mai proastă postură posibilă: rebel iremediabil, tulburător semeț al ordinii bisericești, preot egolatriu, ahtiat după meschine câștiguri materiale și orbit cu totul de fumurile zadarnicei faime lumești ale politicii.

4.3. Ultimul cuvânt: sentința Romei

*Am arătat fraților mei calea constanței
în lupta bărbătească pentru cauza națională,
am fost pururea și sunt gata și acum a mă jertfi
pentru biserica și națiunea mea*

Ajuns la Roma, procesul canonic trimis din Transilvania rămâne multă vreme neatins, după ce pârâțul era condamnat la o detenție atât de îndelungată, după ce pârâtorul fusese la rândul lui domolit.

⁶⁴ *Episcopul Szabó János* în: „Tribuna”, XI (1894), nr. 201 din 23 septembrie/5 octombrie.

* Vasile Lucaciu către Ioan Szabó, 25 septembrie 1892.

O primă tentivă pentru încheierea diferendului vine din partea lui Lucaciu care, în zilele Anului Nou 1895, întocmește și expediază cardinalului Ledochowski un foarte mare memoriu, rugând să-l determine pe episcop să accepte sentința Lugojului. În solitudinea închisorii de la Szeged, el compune un text cutremurător în care se amestecă suferința reclusiunii, înflăcărea sentimentului național, îndârjirea necruțătoare cu care este urmărit adversarul, conștiința valorii realizărilor sale bisericești și politice, speranța izbăvirii, text în care îl regăsim, pe omul, preotul, luptătorul Lucaciu mai mult decât în oricare altul. Văzută prin ochii săi, reconstituită în cuvintele sale, însoțită acum de multe episoade inedite, întreaga odisee a conflictului, cu toate complicațiile dedesubturilor și implicațiilor sale, apare aici în cu totul altă perspectivă. Merită, într-adevăr, să urmărim liniamentele principale ale apărării sale, așa cum o expune el însuși.

Narația italiană a lui Lucaciu începe cu evocarea epatantă a detenției politice, a sa și a celorlalți 13 memorandiști, condamnați nevinovați pentru apărarea bisericii, școlii, drepturilor românilor. Detenție cu atât mai apăsătoare cu cât ea era dublată în cazul său, de prigoana atroce și persistentă pe care o suferă pe nedrept din partea episcopului său, cel în care ar fi trebuit să aibă un apărător. Ea a culminat, scrie autorul, cu sentința, atât de puțin meritată, a suspendării absolute de la exercițiul funcțiilor sacre, sentință care l-a privat de însăși baza existenței sale materiale, i-a lezat onoarea și caracterul sacerdotal, i-a prejudiciat reputația. Și care, prin urmările sale, a cauzat mari daune spirituale credincioșilor parohiei Șişești, iar prin gravitatea ei a scandalizat toată biserica greco-catolică și tot poporul român, fiind apoi infirmată de două tribunale bisericești superioare, ultimul cu delegație apostolică. Este prezentat apoi, pe puncte și cu scurte citate, conținutul deciziei de absolvire a Consistoriului din Lugoj, adoptată *in Domino*, cu unanimitatea voturilor, potrivit căreia motivele de fond ale pedepsei fie lipseau, fie erau insuficient documentate, tot așa cum procedura juridică a adoptării ei s-a dovedit *ilegală, arbitrară și anticanonică*. Toată lumea, scrie Lucaciu, a aprobat înțelepciunea și prudența canonică a judecătorului apostolic delegat Victor Mihályi, și a apreciat modalitatea fericită de aplanare a litigiului, acesta rugând el

însuși pe episcopul Szabó și impunând și imprincipiatului să ceară iertare, spre a fi absolvit de *vina iregularității*. Ceea ce el a și făcut de îndată în scris, și era gata să o facă și cu viu grai și în public în cadrul Consistoriului. Dar cu toate că sentința Lugoșului, deplin legitimă și deplin motivată, se conforma canoanelor bisericești, reabilita autoritatea episcopului, stipulând îndurarea lui, remedia prejudiciile materiale și morale aduse inculpatului, răspundea dorinței fierbinți a enoriașilor acestuia, executarea ei a fost refuzată categoric de către cel care ar fi trebuit să o aplice, care, *spre scandalul întregii provincii greco-catolice și a întreg poporului român*, face apel la Sfântul Scaun. S-ar putea înțelege să apeleze la judecata Sfântului Părinte un biet preot năpăstuit, dar în nici un caz un ierarh, a cărui decizie nedreaptă a fost invalidată de două instanțe superioare, a cărui procedură a fost reprobă, a cărui conduită suscită indignarea credincioșilor. A fost, scrie mai departe autorul, încoronarea absolută a tuturor persecuțiilor pe care el le-a suferit, dovada supremă că episcopul Szabó nu urmărește pacea bisericii și respectul supunerii ierarhice al forurilor sale, ci anihilarea lui morală, excluderea lui din viața publică, pentru că, pe de o parte, aceasta este voința guvernului maghiar, *ateu și francmason*, al cărui instrument s-a făcut, pe de alta fiindcă s-a lăsat cu totul pradă spiritului vindicativ.

În continuare, Lucaciu se oprește pe larg asupra invinuirilor care i se aduc, începând cu cea mai gravă, cea a *iregularității*. Putea oare, se întreabă el, să nu cedeze enoriașilor lui de a le oficia liturghia, atunci când aceștia, exasperați de situația în care au fost aduși, după ce în zadar au cerut ajutor la Gherla, la Blaj, la Roma, s-au îmbulzit asupra lui, bătrâni și tineri, bărbați și femei, soți și soții, mame cu copii, *gata în răstăcirea lor să se reîntoarcă cu toți la schismă, în cazul unui refuz*. A încălcat astfel canoanele, dar avîndu-se în vedere împrejurările dramatice ale momentului, merită el, într-adevăr, pedeapsa atât de cumplită a privării vreme de ani întregi de dreptul și favoarea celebrării, merită într-adevăr să fie osîndit cu atîta asprime păstorul cel bun pentru că a salvat sufletele păstoriților săi ?

I se impută în al doilea rând absentarea din parohie fără aprobarea superiorilor. Dar, scrie Lucaciu, cine cunoaște eforturile românilor din Austro-Ungaria pentru apărarea intereselor superioare ale bisericii,

școlii, identității lor naționale în fața opresiunii puterii de stat, știe că promovarea acestora nu se poate face decât prin organizarea de conferințe, congrese, întruniri publice, manifestări de mare importanță politică, la care conștiința sa de preot și cetățean l-a obligat să ia parte activă. Or, întrucât în presa maghiară a fost denunțat drept spiritul director al mișcării naționale românești, înafara intimidărilor și amenințărilor la care a fost supus în permanență, s-a căutat un mijloc legal pentru a împiedica participarea lui la asemenea acțiuni și astfel *într-o bună zi* a apărut circularul episcopului care reglementa extrem de sever, într-un spirit străin disciplinei ecleziastice orientale, obligația canonică a rezidenței⁶⁵. A fost o mașinație de poliție politică a guvernului menită să-i suprima pe cale ecleziastică libertatea de mișcare în spațiul public, contrară realităților vieții cotidiene, primită de cler cu un murmur general, imposibilă în practică, aplicată efectiv doar în cazul lui. Însă, câtă vreme parohia Șişești are și un *preot cooperador*, câtă vreme s-a bucurat întotdeauna de iubirea enoriașilor săi, care nu s-au plâns niciodată împotriva sa, cum putea el, se întreabă Lucaciu, să se sustragă obligației sale morale de apărare a intereselor superioare ale bisericii și ale națiunii, atunci când acestea îi impuneau participarea la întrunirile organizate în aceste scopuri.

I se impută apoi, continuă el, furat pe alocuri de fluiditatea retoricului său, când liric, când dramatic, că a lezat autoritatea episcopului, obediența și reverența datorate acestuia, ceea ce însă este contrar credinței, caracterului și sentimentului său sacerdotal, spiritului său de om al păcii și cuviinței, ca unul care toată viața lui, prin tot ce a făcut, *a glorificat divină instituție a bisericii catolice, a apărât cauza sfintei uniri a românilor cu Roma*, a mediat între cei învrăjbiți. Dovadă este nu doar conștiința sa, ci și cea a ierarhului, cel din partea căruia a fost socotit multă vreme ca un *intim al său*, ca cel mai iubit preot al lui, ca modelul ideal de paroh al diecezei sale. Cel pe care el la rândul lui

⁶⁵ Circularul din 17 decembrie 1889 prin care se impune că plecarea din parohie pentru 3-7 zile a preoților nu se putea face fără aprobarea protopopului, iar pentru o perioadă mai lungă decât aceasta fără cea a episcopului, în: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1889-8845.

I-a socotit ca pe un părinte, ca pe un prieten apropiat, ca pe un susținător și conducător al acțiunilor sale, până acolo încât nu a întreprins nimic fără știința, consensul, sfatul lui. El a rămas același care a fost, în schimb episcopul, punându-se în slujba guvernului, dar și orbit de *patima urii și a vendetei*, a devenit cel mai aprig prigonitor al său, pedepsindu-l cu o severitate extremă, fără nici un respect pentru serviciile aduse de el cauzelor mari ale bisericii și națiunii, fără nici o privire la împrejurările politice gravissime ale momentului, fără nici o cumpănire asupra condiției indispensabile a existenței sale materiale. Că nu el este cauza acestei rupturi, că a fost osândit pe nedrept, o dovedesc cele două sentințe ale instanțelor de la Blaj și Lugoj, ultima *cu delegație apostolică*, spunând expres că motivația suspendării preventive din 6 septembrie 1892 nu a fost una canonică, cum nici nu a fost într-adevăr, întregul proces având un substrat politic de netăgăduit. Cum atunci putea să nu respingă pedeapsa cumplită la care a fost supus, cum putea să nu răspundă public atunci când a fost ultragiatic public – suspendarea a fost anunțată întregului cler printr-un circular consistorial⁶⁶ – și când episcopul, trecând peste toate marile suferințe pe care i le-a provocat, nesocotind cinic voința nestrămutată a enoriașilor parohiei Șișești, aduși în pragul apostaziei, scandalizând întregul cler greco-catolic, sfidând întreg publicul românesc, încălcând flagrant disciplina subordonării ierarhice bisericești, obligatorii și pentru el, apelează la justiția directă a Sfântului Scaun. Ca și cum la Roma s-ar afla niște *zbiri*, iar nu judecători bisericești drepecți, cu o înaltă înțelepciune canonică și conștiință cetățenească, care nu se vor face instrumente ale vendetei prelatului din Gherla, care vor ști să pună capăt turbulențelor provocate de el, dăunătoare unirii bisericești a românilor și care, având în vedere toate acestea, nu vor decide asasinarea morală a unui preot devotat trup și suflet bisericii și națiunii sale.

În partea a II-a a memoriului său, Lucaciu expune tentativele repetate, de fiecare dată eșuate, ale lui, ale enoriașilor săi, ale Consistoriului mitropolitan, ale unor intelectuali români, clerici și mireni, făcute pe lângă episcopul Szabó pentru a reveni asupra deciziei sale. În

⁶⁶ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1892-6034.

ceea ce îl privește, încă înainte de suspendare, prevăzând iminența scandalului, datorat *cedării conducătorului diecezei în fața presiunii guvernamentale*, l-a rugat personal pe acesta să nu declanșeze războiul, tot așa cum după ieșirea din închisoare, potrivit sfatului primit de la Roma, l-a rugat în scris să-l absolve de *vina iregularității*, dar prima oară a fost respins cu cuvinte extrem de dure, a doua oară nici măcar nu i s-a acordat audiența pentru care venise la Gherla. La rândul lor, credincioșii din Șișești, deși au cerut în scris reabilitarea lui – toți capii de familie din cele patru sate ale parohiei, cu soțiile și copiii lor, laolaltă 1875 de oameni –, au închis toate cele patru biserici, au venit la reședința Episcopiei, să se plângă, într-o procesiune de sute de oameni, au trimis apoi o delegație a curatorilor, au rămas mereu nemângâiați, iar parohia în doliu. Ba procesiunea pornită din Șișești este privită ca un act de violență populară, *ca un tumult*, iar episcopul fuge în timpul nopții de acasă și stă ascuns într-un sat vecin tot timpul prezenței ei la Gherla.

Tot atât de zadarnic a fost, continuă memoriul, și îndemnul împăciuitoare al Consistoriului din Blaj, îngrijorat în fața furtunii care se lăsea peste întreaga provincie mitropolitană, ca și intervențiile conciliatoare, scrise și orale, ale preoților vecini Șișeștiului, ca și acelea ale unor cunoscute personalități ale vieții publice: Gheorghe Pop de Băsești, vicepreședinte la P.N.R., Alimpiu Barbulovici, vicar al Sălajului, octogenarul George Barițiu, președinte al Academiei Române, ca și întreg *vuietul teribilei campanii* de condamnare a presei românești. Sunt citate cuvintele avertizării lui Barițiu, care îndemna pe episcop să revină asupra pasului său nefericit, căci altminteri nimeni nu va putea împiedica *urletul de durere, răbufnit din milioanele de piepturi ale susținătorilor iubitului nostru Lucaci*.

Ceea ce rezultă din toate aceste evocări este faptul că inflexibilitatea de nezdruccinat a ierarhului nu se datora atât incapacității sale de a se conforma preceptului biblic al iertării celui care se căiește, cât slăbiciunii sale de a rezista în fața puternicei presiuni guvernamentale, așa cum este dezvăluită ea în momentele cele mai critice atât de către unii dintre canonicii săi, cât și de către cel în cauză. Sunt expuse aici propriile lor relatări făcute oamenilor apropiați. Noi,

spune protonotarul Consistoriului din Gherla notabililor veniți să se plângă, nu ne mai putem ocupa de administrația diecezei, de problemele preoților și ale bisericilor ei, fiindcă toată energia și autoritatea noastră este îndreptată exclusiv asupra parohiei Șișești și asupra preotului Lucaciu, fiindcă porunca guvernului este aceea ca el să fie suspendat, oricât de mare ar fi prețul care trebuia plătit. *Noi îl compătimim pe Lucaciu, dar trebuie să-l sacrificăm pentru plăcerea guvernului de la Budapesta.* Mai deschis, sau poate mai interesat, episcopul prezintă insistența guvernamentală în termenii unui adevărat șantaj la care este supus: ori Lucaciu, ori întreaga subvenționare bugetară a diecezei, mărturisește acesta vicarul Barbulovici, iar pentru el, ca ierarh, alegerea nu poate fi decât una singură.

Că a existat, cel puțin la modul virtual, o asemenea perspectivă amenințătoare, o putem deduce din sistarea *temporară*, semestrul II al anului școlar 1893/94, a bugetării tuturor seminariilor greco-catolice, adevărat dezastru pentru Gherla⁶⁷, precum și din schimbarea în anul următor a modalității de acordare a ajutoarelor de stat pentru preoții români săraci, instituite cu trei decenii înainte. Tot astfel putem deduce, chiar dacă memoriul nu o spune, că opțiunea episcopului Szabó nu a putut fi deloc una ușoară, câtă vreme acesta, înainte de a respinge concilierea pentru care Barbulovici, vicarul Sălajului, venise special la Gherla, i-a cerut acestuia un răgaz de gândire. În același sens pledează indirect și episodul, descris pe larg aici, al trimeriei celor doi avocați ai Episcopiei la Sibiu, spre a-l întâlni pe Barițiu, *îndată după fulgerul suspendării, pentru a potoli focul pe care acesta l-a produs.*

Spre sfârșitul expunerii sale, Lucaciu accentuează concludiv aspectele cele mai importante ale situației: detenția politică în care se găsea, hărțuirea juridică permanentă din partea guvernului, care îl târăște *din proces în proces, din închisoare în închisoare*, conivența episcopului Szabó cu acesta, care a făcut ca *persecuția* politico-civilă să meargă mână în mână, timp de 3 ani, cu cea politico-ecclesiastică, echitatea sentinței judecătorului apostolic delegat de la Lugoj, a cărei aplicare o imploră, determinarea sa de a cere iertare încă o dată

⁶⁷ *Memoriile ...*, p. 248.

ierarhului său, rugând ca ea să fie transmisă acestuia, asentimentul general al credincioșilor, pe care i l-au adus grelele sale eforturi bisericești și naționale. În final, este evocată angajarea sa misionară în direcția extinderii unirii religioase între români. *Cu mine, scrie Lucaciu, este apărarea drepturilor națiunii noastre române, în biserică, în școală și în viața politică; idealul suprem: sfânta unire a românilor cu Sfântul Scaun, consolidarea culturii lor romano-latine, eliberarea lor de influențele străine, bizantine și moscovite. Conștiința națională fortificată în toți românii, prin sacra legătură cu Roma catolică: „nos genere et sanguine et fide romani”.* Încheie citând în latină cunoscutul verset al evanghelistului Luca: *Mărire Ție Doamne Dumnezeu și pe pământ pace și între oameni bunăvoie*⁶⁸.

Efectul acestei mișcătoare depoziții nu s-a lăsat mult așteptat, fiindcă la 22 ianuarie 1895 Congregația de Propaganda Fide preia scriptic cauza în agenda ei, cerând, ca atare, și pârâtului să-și prezinte apărarea legală. Aprobând principial sentința instanței sale delegate de la Lugoj, recomandă însă ambelor părți aplanarea prin conciliere a litigiului, fără ca el să trebuiască să ajungă în dezbateră cardinalilor. Ledochowski va scrie, așadar, lui Lucaciu să ceară iertare episcopului său pentru devierile sale verbale sau faptice și totodată, îndurarea acestuia pentru culpa de a fi oficiat după suspendare, ceea ce deținutul politic de la Szeged va face deîndată în termenii reci ai unei smerenii reținute. Iată ce citim în pocăința lui, datată 1 februarie 1895, și trimisă atât cardinalului, cât și episcopului: *Vă cer iertare de orice cuvânt scris sau fapt, cu voie sau fără de voie, în public sau în privat, făcut de mine și ce ar fi putut să vă vatăme, cuvânt scris sau fapt, ce eu retractez și în spiritul S. Biserici mă supun fără restricțiune autorității episcopale a Illustrității Voastre*⁶⁹. Nimic nu dorește mai mult, scrie acum Lucaciu lui Ledochowski, decât să vadă odată sfârșitul acestui diferend, atât de dureros pentru el și pentru un întreg popor, astfel încât îl roagă să-și folosească influența, potrivit mărinimiei, înțelepciunii, echității sale, pentru readucerea păcii, cerând în același timp grația și patronajul lui în

⁶⁸ A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 3/1, doc. nr. 3251.

⁶⁹ Lucaciu către Szabó, 1 februarie 1895: *Ibidem*, nr. 3388.

cazul unui refuz, de care, după atâtea tentative eșuate, se temea⁷⁰. Câteva zile mai târziu, cardinalul îl recomandă, într-adevăr, pe Lucaciu carității ierarhului său, scriind acestuia că la Roma s-ar vedea cu plăcere aplanarea amiabilă a conflictului⁷¹.

Reconcilierea propusă acum, pentru a doua oară în decurs de un an, este respinsă la Gherla în 2 martie, când Consistoriul episcopal se pronunță pentru deliberarea cauzei de către Sfântul Scaun⁷². Întrucât Lucaciu a provocat agitație în întreaga dieceză, răspunde Szabó, iar procesul este unul ordinar ecleziastic, exclusiv canonic, iar nu unul exclusiv politic național, cum este prezentat în presă, el nu poate fi soluționat ca o controversă personală printr-o cerere de scuze, ci impune o sentință a Sfântului Scaun, necesară nu atât pentru reabilitarea autorității episcopale, cât pentru restabilirea liniștii în cadrul eparhiei sale⁷³.

Înștiințat asupra acestui refuz, profund îndurerat de el, Lucaciu reia cu inima grea cursul ostilităților. În 14 martie, răspunzând din același penitenciar înaltului prelat roman, el reafirmă caracterul exclusiv politic al suspendării sacerdotale, impusă episcopului de către ministrul de interne maghiar, pentru ca, discreditat moral, să facă imposibilă orice acțiune publică a sa. Scopul amândurora este anihilarea lui totală printr-o sentință a Sfântului Scaun, obligatorie, chipurile, pentru reabilitarea autorității episcopale ultragiutate, când în realitate el este cel sacrificat, cel care s-a străduit să evite declanșarea conflictului, cel care a primit în cursul său două decizii favorabile și a făcut mereu tot ce era omenește posibil pentru încheierea lui. Că plângerile sale sunt adevărate o dovedește, între atâtea altele, modul brutal în care i s-a respins ultima căință, refuz anunțat lui printr-un succint extras protocolar – anexat scrisorii ca probă incriminantă –, lipsit și de cea mai mică tresărire de regret sau înțelegere omenească, ca și cum n-ar fi vorba despre vocația sufletească a unui preot, despre existența materială a unei familii,

⁷⁰ Lucaciu către Ledochowski, 2 februarie 1895: *Ibidem*.

⁷¹ Ledochowski către Szabó, 8 februarie 1895 (Concept): *Ibidem*.

⁷² S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1895-1792.

⁷³ 5 martie 1895, Szabó către Ledochowski: A.C.C.O., III; 120/33, Romeni, Fasc. 5, doc. nr. 3562.

despre mângâierea unei parohii. Nu-i rămâne altceva de făcut, încheie el plin de amărăciune, decât să recurgă la justiția și protecția Sfântului Scaun⁷⁴. Trimisese acestuia cu o săptămână mai înainte actul său de apărare, obligatoriu deliberării, în care sintetiza principalele argumente ale poziției sale: aportul public adus cauzei consolidării și extinderii unirii religioase atât în România, cât mai ales în Transilvania – unde ctitoria sa de la Șişești, consacrată acestui ideal, adevărat *trofeu adus spiritului catolic*, atrage românii din toate părțile, între care și mulți ortodocși –, legătura indestructibilă dintre biserica unită și cauza națională, fapt care a făcut din el, simplu preot de sat, unul din capii mișcării românești de emancipare, achitarea sa la Blaj și la Lugoj, pericolul apostaziei, motivație a culpei iregularității, supradimensionarea pedepsei la care a fost supus, iertarea pe care și-a cerut-o. Încheie cu cuvintele: *Cauza mea este cauza națiunii române. Condamnarea mea ar fi condamnarea mișcării românești, atât de favorabilă acțiunii catolice, ... absolvirea mea ar fi triumful cauzei Sfintei Uniri a românilor*⁷⁵. Trimite, de asemenea, la Roma câte un număr din ziarele „Dreptatea” de la Timișoara și „Unirea”, organul de presă al Mitropoliei Române Unite, în care se dezvoltă fronda din februarie 1895 a elevilor Preparandiei din Gherla și colecta organizată aici în beneficiul unei societăți culturale maghiare, ambele incriminante pentru conducătorul diecezei. Se dau, totodată, publicității informații care acuzau prin ele însele autoritarismul ierarhului unei atât de mari dieceze românești unite față de clerul său, căruia îi impunea un statut onorific inferior, pentru a-l putea mai ușor controla: din 492 de preoți existenți în 1894 în cele 489 parohii ale episcopiei, abia 122 aveau titlul de paroh, 340 fiind doar administratori parohiali și 30 capelani⁷⁶.

⁷⁴ 14 martie 1895, Lucaci către Ledochowski: *Ibidem*, Fasc. 5, nr. 3598.

⁷⁵ Lucaci către Ledochowski, 7 martie 1895: *Ibidem*, Fasc. 3/1, nr. 3543.

⁷⁶ Articolul: *Păcatele Preparandiei din Gherla*, semnat de 18 elevi ai clasei a IV-a, care, tratați foarte aspru de către catehetul lor, exmatriculați și apoi reînscrisi, după ce au făcut demersuri pentru a-și continua studiile la o preparandie de stat, în „Dreptatea”, II (1895), nr. 15 din 18/30 ianuarie; tot aici un articol privind faptul că episcopul Szabó a devenit membru fondator al unei societăți maghiare, în favoarea căreia face și o colectă, într-o vreme când 2 preoți memorandiști ai diecezei sale, Vasile Lucaci și Gherasim Domide, erau deținuți politici. Articolul: *Diecesa gherleană, 12 februarie, n.*, în „Unirea”, V (1895), nr. 5 din 2 februarie; „Gazeta Transilvaniei”, LVIII (1895), nr. 15 din 19/31

Cu această tentativă de pace, încheiată cu un nou schimb de focuri, procesul rămâne în suspensie mai bine de o jumătate de an. Timpul curge însă acum în favoarea lui Lucaciu. Pe de o parte fiindcă se vorbește tot mai insistent despre grațierea de către împărat a memorandiștilor, pe de alta deoarece episcopul Szabó rămâne tot mai izolat de omologii săi greco-catolici, dintre care nici unul nu a mers atât de departe cu cedările în fața presiunilor guvernamentale. Cea mai viciată este acum relația sa cu Victor Mihályi, superiorul său ierarhic, noul mitropolit al Blajului, numit de guvern în noiembrie 1894 și instalat în mai anul următor, cel a cărui decizie privind suspendarea sacerdotală aflată în dispută o contesta la Roma, cel a cărui instituire amână luni de zile să o anunțe clerului subordonat, cel al cărui seminar va fi ocolit sistematic de către clericii gherleni. La rândul ei, „Unirea” din Blaj nu doar că publică mereu știri despre întorsăturile ultimului proces politic prin care trecea Lucaciu în timpul detenței sale, că reprobă înăsprirea regulamentului disciplinar al penitenciarului în care se afla acesta, că difuzează informația privind *răzvrătirea* menționată mai înainte a preparandiștilor gherleni, dar dezvăluie publicului refuzul episcopului Szabó de a-l aviza pe preotul memorandist Gherasim Domide să officieze liturgia deținuților români de la Vác în zilele de Paști ale anului 1895⁷⁷. Nu erau deloc cordiale nici raporturile sale cu Mihail Pavel al Orăzii, ctitorul bisericii din Slatina Maramureșului, la a cărei sfințire va refuza să participe⁷⁸, și nici cu noul episcop al Lugojului, Demetriu Radu, fost rector al semianrului catolic din București, susținător al lui Lucaciu la Roma. Conferirea lui Szabó a titlului de consilier intim imperial de care se bucură acum din partea premierului Bánffy⁷⁹, recent instalat la cârma puterii, binecunoscut ierarhului din Gherla, nu va face decât să deterioreze și mai mult percepția publică a persoanei sale.

Acesta este contextul în care Vasile Lucaciu reia în toamna anului 1895, odată cu grațierea de la 15 septembrie, demersurile pentru

ianuarie. Informații privind tulburările din cadrul preparandiei în: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1895-706, 906, 939, 3485.

⁷⁷ „Unirea”, V (1895), nr. 16 din 20 aprilie 1895.

⁷⁸ „Tribuna”, XII (1895), nr. 194 din 29 august/10 septembrie.

⁷⁹ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1895-4352.

reprimirea parohiei. Mai întâi în scris, adresându-se chiar a doua zi, aflat încă la Szeged, Propagandei Fide⁸⁰, iar apoi prin intervențiile directe din ultimele două luni ale acestui an, pe care le va petrece în Cetatea Eternă. Sosește la Roma ca protagonist al marelui proces, cunoscut tuturor, al Memorandului, liber după o detenție politică de mai bine de un an, aureolat de nimbul acesteia și este în acest loc, atât de mult iubit, în elementul său, la înălțimea reputației sale de neîfricat luptător național.

Profită din plin de interesul care există în jurul său, de atenția, simpatia, sprijinul de care se bucură în Italia cauza românilor din Transilvania pentru a se dăruie cu toate puterile *dorului românismului*. Încearcă să reînvie însuflețirea cu care mediul politic italian s-a solidarizat cu românii transilvăneni în timpul procesului de la Cluj, când premierul Francesco Crispi era interpelat să intervină în favoarea lor, când 227 de parlamentari italieni fac cunoscută omologilor de la București adeziunea lor față de cauza acestora, când „Le Nouveau Moniteur de Rome” le ia sistematic apărarea⁸¹. Intuim vibrația trăirii naționale a lui Lucaciu din cuvintele cu care își dezvăluie noile planuri de acțiune lui Ioan Bianu, la București, intermediarul legăturii sale cu D.A. Sturdza, recent instalatului premier al României. *A sosit ziua mult dorită*, scrie el din Roma la 16 noiembrie 1895, *să te pot informa despre lucruri care nu numai ne interesează deopotrivă, ci sunt principiul, sufletul, esența vieții și activității noastre, pentru că sunt în nex intim cu cauza noastră națională pentru*

⁸⁰ În scrisoarea sa din 16 septembrie 1895 Lucaciu, comunicând lui Ledochowski vestea grațierii sale și a celorlalți memorandiști, relatează acestuia evenimentele survenite la Șişești în 27 august st.v., sărbătorea Sfintei Marii, când, la ordinul episcopului Szabó, protopopul Băii Sprie, secondat de preotul locului, de notar și jandarmi, a luat cu forța din mâinile curatorilor lada bisericii care a fost depusă la judele satului. Se încearcă astfel, scrie el, să se pună sub semnul întrebării corecta administrare a bunurilor ecleziastice, aflate sub girul său, pentru a putea fi declanșate pe această cale măsuri punitive din partea autorităților administrative, menite să fisureze fidelitatea de care se bucura din partea enoriașilor săi. Pare greu de crezut dar aceștia sunt, din această cauză, tot atât de vitreg tratați de către maimarii bisericești ca și de către *zbirii politici*. Subliniază dorința fierbinte a sătenilor de a-l revedea cât mai curând la altarul bisericii, de unde a fost alungat pe nedrept, spre marea lor daună spirituală și spre *indicibila daună a idealului vieții mele care este sfânta unire a tuturor românilor la Sfântul Scaun*. A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 3/1, nr. 4397.

⁸¹ V. Netea, *op. cit.*, p. 322-324.

*care trăim*⁸². Îl vedem, aşadar, acum interviuat de cunoscuţi ziarişti, ale căror reportaje apar în ziare italiene, franceze, belgiene, întâlnindu-se cu importanţi demnitari, atât la Vatican, cât şi la Quirinal – între care chiar ministrul de externe, pentru care cere şi primeşte din ţară cărţi privitoare la români –, întâlnindu-se cu somităţi ale parlamentului italian, plănuiind o călătorie la Paris spre a obţine adeziunea cabinetului francez pentru înscrierea chestiunii Transilvaniei pe agenda unui congres european despre care se vorbea, preocupându-se stăruitor pentru revigorarea acţiunilor de susţinere la Bucureşti, unde urma să vină înainte de a se întoarce acasă. Speră încă, sau mai degrabă voia să spere, că D.A. Sturdza, şeful liberalilor, a rămas la putere acelaşi care era în opoziţie, astfel încât, vorbeşte despre reafirmarea principiilor măreţului discurs al acestuia de la Orfeu, din anul precedent când, aflat în opoziţie, era doritor să ajungă la putere, despre un congres al *Ligii culturale*, o întrevedere cu regele Carol, un ciclu de conferinţe la Ateneu⁸³.

Dar obiectivul principal al călătoriei lui Lucaciu la Roma rămâne totuşi reabilitarea sacerdoţială. În acest scop, adresează, la 6 noiembrie, cu certitudine în urma unei întrevederi personale, o nouă scrisoare prefectului Propagandei Fide, text căruia cardinalii îi vor acorda o mare importanţă. Spre deosebire de toate celelalte solicitări ale sale, de o subiectivitate tranşantă, aici mesajul este unul al pocăinţei, întreaga scrisoare fiind de fapt o prezentare a actului său din februarie prin care îşi declara supunerea absolută şi cerea iertare episcopului Szabó. Îşi asumă astfel încă o dată comandamentul respectului, supunerii şi disciplinei canonice, condiţie indispensabilă a izbăvirii erorilor comise, nici una însă de natură penală, cu asigurarea că dorinţa lui cea mai mare este de a-şi putea continua vocaţia preoţească, în spiritul păcii, a voinţei lui D-zeu, a voinţei bisericii sale. Îşi reafirmă şi cu această ocazie ataşamentul nelimitat, pentru idealul Romei catolice, ideal de care e absorbită toată fiinţa sa morală, ideal pentru propagarea căruia între români s-a străduit atât de mult, pentru ca în final să fie aruncat de către însuşi ierarhul său pe *drumurile lumii*

⁸² Grigore Ploşteanu, *Din corespondenţa lui Vasile Lucaciu cu Ioan Bianu*, în: *Sentimentul istoriei. Studii, articole, note, interviuri*, Târgu-Mureş, 2011, p. 281.

⁸³ V. Lucaciu către I. Bianu, 16 noiembrie 1895: *Ibidem*, p. 2821-286.

și constrâns să trăiască din mila credincioșilor. Mai pot exista dubii, încheie laconic petiționarul, că tot ce s-a întâmplat nu a stat sub imperativul neîndurător al principiului fiat justitia aut pereat mundus⁸⁴!

Mai mult ca sigur Lucaciul primește anumite asigurări, deoarece încă la mijlocul lunii noiembrie se arată convins de soluționarea favorabilă a cauzei sale. Tensionarea relațiilor guvernului Bánffy cu Vaticanul, ca urmare a reacțiilor extrem de virulente maghiare la vizita nunțului apostolic vienez în Ungaria – acuzat de amestec în treburile interne⁸⁵ – nu fac decât să-i întărească încrederea. Mai mult, fie supraestimându-și șansele, fie bravând în fața apropiaților, speră chiar demiterea ierarhului din Gherla. *Prezența mea*, citim în scrisoarea către Bianu, *a fost necesară, a produs efectul cel mai salutar, așa că pot spera mântuirea bisericii noastre de rușinea cea mare, de Szabó ..., după ce în mod atât de evident a căclat canoanele și a nesocotit intereslee bisericii de dragul vrășmașilor neamului românesc⁸⁶.*

Recursul în anulare al episcopului este judecat în ziua de 7 decembrie 1895 de către un complet format din cinci cardinali ai Congregației Propaganda Fide pentru Afacerile de Rit Oriental, prezidat de prefectul Ledochowski. Referentul cauzei este cardinalul Serafino Vannutelli, fostul nunțiu apostolic de la Viena, căruia Lucaciul îi trimitea în 1885 primul număr al „Revistei Catolice”. Dosarul, prezentat completului tipărit sub forma unei broșuri, cuprinde o prezentare sintetică a cazului, cu opinia referentului și trei *dubii*, asupra cărora urma să se pronunțe completul: dacă se acceptă sau nu recursul, dacă sentința forului delegat apostolic se confirmă sau se infirmă, dacă există sau nu alte dispoziții de adoptat. Urmează apoi 13 anexe documentare, date între 1891-1895 și anume: 3 scrisori ale lui Lucaciul, 4 ale lui Szabó, 3 apeluri succesive ale acestuia și cele 3 sentințe anterioare⁸⁷.

⁸⁴ A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 6, nr. 4577.

⁸⁵ *Scandalul Agliardi*, nunțiu apostolic de la Viena, a fost suscitată de vizita acestuia în Ungaria, în mai 1895, aspru criticată în presă, interpellată în parlament și urmată de o notă de protest a guvernului adresată Vaticanului, notă trimisă fără consultarea ministrului de externe austro-ungar Kálnoky, care își prezintă demisia fiind înlocuit cu Goluchowski.

⁸⁶ Grigore Ploșteanu, *op. cit.*, p. 283.

⁸⁷ Documentele anexate sunt: Șișești, 30 martie 1891, scrisoare a lui Lucaciul către prefectul Propagandei Fide, prin care cerea o statuie a Fecioarei, destinată să încununeze frontonul noii sale biserici, cerere pentru care se solicită opinia episcopului Szabó; 2)

Vannutelli începe tranșant cu o caracterizare a politicianului și totodată a clericului care era Lucaci: un foarte ardent apărător al drepturilor naționale ale românilor din Ungaria, recent grațiat de împărat după procesul *celebrului Memorand*, un preot care a desfășurat o bogată activitate pentru promovarea unirii cu Roma între români și pentru splendoarea exterioară a cultului religios, calități care, asociate obligatoriei prudențe și moderații canonice, ar fi putut face din el un adevărat apostol. Marchează apoi în prima parte a expunerii sale principalele puncte de reper ale litigiului până la sentința din 2 decembrie 1892: cererea lui Lucaci din martie 1891 către Sfântul Scaun spre a se dona ctitoriei sale o statuie a Fecioarei, pentru care s-a cerut avizul episcopului, răspunsul negativ al acestuia, însoțit de informații incriminante asupra solicitantului (grandomania inscripționărilor de pe frontispiciul bisericii din Șișești, îndoielile care planează asupra corectei administrări a celor cca. 100.000 intențiuni missale colectate de el, încălcarea legii rezidenței sacerdotiale, manipularea enoriașilor), riposta lui Lucaci privind conivența dintre episcop și guvern în obstrucționarea sa, monitorizarea la care el este supus, răspunsul său prolix, dar neconvingător din decembrie 1891 la *avertismentele binevoitoare* ale Romei, implicarea sa politică tot mai puternică în timpul și după înaintarea Memorandului, *cu injurii la adresa guvernului*, suspendarea survenită în urma intervențiilor directe ale miniștrilor maghiari de interne și de culte, agitația pe care ea o provoacă în cadrul parohiei și înafara sa: memoriul colectiv adresat papei, închiderea

Gherla, 14 iunie 1891, informații acuzatoare ale lui Szabó asupra lui Lucaci, încheiate cu nerecomandarea cererii sale; 3) [Șișești, iunie 1891] Răspunsul de apărare al lui Lucaci; 4) Gherla, 10 septembrie 1892, Szabó către Ledochowski, privind suspendarea; 5) Gherla, 20 octombrie 1892, Szabó către Ledochowski, privind evenimentele de după suspendare; 6) Budapesta, 25 ianuarie 1894, Lucaci către Ledochowski, prin care cere dispensă pentru *iregularitate*; 7) Gherla, 26 februarie 1894, Szabó către Ledochowski, privind motivele pentru care nu îl absolvă pe Lucaci de *iregularitate*; 8) Gherla, 26 februarie 1894, contestația sentinței forului de a II-a instanță de către episcop; 9) Lugoj, 9 iunie 1894, copia sentinței forului de a III-a instanță cu delegație apostolică; 10) Gherla, 31 iulie 1894, recursul fiscului consistorial al Gherlei la Consistoriul mitropolitan; 11) Gherla, 21 august 1894, recursul în anulare al episcopului adresat Sfântului Scaun; 12) Gherla, 2 decembrie 1892, copia sentinței de suspendare a Consistoriului din Gherla; 13) Blaj, 29 august 1893, copia sentinței Consistoriul mitropolitan din Blaj, ca for de a II-a instanță.

bisericilor, trimiterea cheilor la Roma, amenințarea cu trecerea la *schismă*, venirea *tumultuoasă* a 200 de oameni la episcopie, toate menite să forțeze mâna episcopului, *spune acesta*, pentru a reveni asupra deciziei sale, toate regizate din umbră, declară el, de către însuși Lucaciu și de către apropiații săi.

Un fapt asupra căruia se insistă în mod special și care a complicat extrem de mult situația a fost celebrarea missei după suspendare, *iregularitatea*, culpă care era de competența exclusivă a papei, culpă pe care, scrie Vannutelli, Lucaciu o atribuie constrângerii brutale a împrejurărilor locale pentru a evita apostazia enoriașilor săi, fapt în care episcopul vede un simplu aranjament al osânditului pentru a extorca pe orice cale și cu orice preț reabilitarea sacerdoțială.

Se dă glas, cum vedem, ambelor părți fiecare cu propriile sale puncte de vedere, dar balanța înclină categoric în favoarea episcopului ale cărei incriminări inundă textul, reproduse adesea chiar cu cuvintele lui. Ele privesc, pe de o parte, tenebrele problemelor pecuniare privind administrarea comenzilor de liturghii, în care se include și construcția bisericii, iar pe de altă parte motivația angajării misionare a lui Lucaciu în vederea extinderii unirii religioase în rândul românilor. Se contestă atât eficiența acestei angajări, cât și, ceea ce era mai grav, sinceritatea ei, căci, declară Szabó, sub valul salvării sufletelor din brațele schismei nu se ascunde decât dorința ambițioasă și interesată a învinutului de a câștiga faima, obiectiv egoist, pentru care a alergat întotdeauna *ut popularitis eius quam semper venatur est non aliquo modo minuatur*.

Partea a doua a referatului este net în favoarea lui Lucaciu. Pomindu-se de la sentința Consistoriului episcopal din Gherla din 2 decembrie 1892 privind suspendarea și, concomitent acesteia, formularea *culpei iregularității*, se precizează apelul la Consistoriul mitropolitan din Blaj, ca for de a II-a instanță, sentința acestuia, prin care inculpatul este repus, principial, în exercițiul funcțiilor parohiale, apelul episcopului la Sfântul Scaun, mandatul apostolic acordat Consistoriului episcopal din Lugoj ca for delegat de a III-a instanță, sentința acestuia, favorabilă lui Lucaciu, contestația în anulare a lui Szabó, lipsită de un temei juridic legal, ca una deschisă împotriva a două sentințe identice, adoptate în aceeași cauză, ultima a unui mandatar apostolic.

Sunt prezentate apoi stăruințele lui Lucaciu pe lângă prefectul Congregației de Propaganda Fide pentru a fi reabilitat, în urma cărora se acordă prelatului din Gherla *facultatea necesară și oportună* a dispensării privind *iregularitatea*, prerogativă de care acesta a refuzat să facă uz, rămânând inflexibil pentru o decizie directă a Sfântului Scaun. În apărarea inculpatului, referentul inserează textul integral al căinței acestuia, datată Szeged, 1 februarie 1895, precum și acela al scrisorii sale adresată cardinalului Ledochowski, datată Roma, 6 noiembrie 1895, în care, de asemenea, cum am văzut mai sus, vorbea penitentul ce își asumă și regretă păcatul.

Un al treilea text pe care Vannutelli îl include integral în referatul lui este cel al mărturiei administratorului apostolic al arhiepiscopiei catolice de București (din iulie 1892 până în ianuarie 1894), Basilio Laureri, care îl întâlnise de mai multe ori pe Lucaciu în capitala României și care în aceeași zi de 6 noiembrie îl apără strălucit pe acesta în postura sa de militant politic și mai ales în aceea de promotor al unirii religioase. Convinge nu doar prin echidistanță, ci și prin realismul riguros al spuselor sale, în total contrast cu efuziunile procatolice, sentimentale și declarative, care umplu dosarul, înscrise de inculpat când în registrul benefic al trecutului, când în cel optimist-anticipativ al viitorului. Lucaciu, începe fostul prelat bucureștean, se bucură atât la *românii* greco-catolici, cât și la cei ortodocși, atât la cei din Ungaria, cât și la cei din noul Regat al României de o stimă generală, ca un neînnfricat apărător al națiunii, cu deosebire acum când poartă pe frunte spinii martirajului. Poate părea greu de înțeles pentru cei din Italia, continuă el, ca un preot să devină *un capo popolo*, dar trebuie să se știe că apărându-și națiunea el apără în același timp biserica, apără, totodată, limba română, care este limba liturghiei, limbă în care poporul de rând vede însuși adevărul credinței. Astfel încât, în condițiile în care *guvernul izraelit-masonic* al Ungariei înlocuiește școlile confesionale românești, susținute prin eforturile grele ale bisericilor și credincioșilor, cu școli de stat, laice, cu limba de predare maghiară, este firesc ca preoții să fie primii apărători ai identității naționale, iar între aceștia Lucaciu se distinge în mod deosebit prin erudiția doctrinară, elocința și poliglotismului lui.

Consideră apoi că el este destinat *să pregătească drumul Sfintei Uniri*, deoarece personalitatea sa infirmă prin ea însăși prejudecata generalizată în România că nu poți fi bun român fără să fii ortodox, că naționalitatea trebuie identificată cu religia, când în realitate cei mai ardenti apărători ai drepturilor naționale sunt în Transilvania tocmai greco-catolicii, având în frunte un preot educat la Roma, exemplu mobilizator că poți fi catolic fără a înceta a fi un bun român. Ceea ce înseamnă, conchide Laureri, că dacă se va da câștig de cauză episcopului Szabó – privit ca un fidel al guvernului și din această cauză puțin iubit de credincioși, *pentru ca să nu se spună chiar urât de ei* –, respectul de care se bucură Sfântul Scaun în rândul românilor uniți va avea de suferit, ba chiar s-ar putea produce scurgeri confesionale. Dimpotrivă, reabilitarea lui Lucaciu i-ar mări prestigiul, nu doar între greco-catolici, ci și între românii ortodocși din Transilvania și din România, pregătind astfel calea reîntoarcerii lor în sânul mamei abandonate.

După această pledoarie, intercalată la sfârșitul referatului său, cardinalul Vannutelli nu face decât să constate că inculptul, deși achitat în două instanțe, se află de mai mult de trei ani, datorită *iregularității*, sub pedeapsa suspendării și că recursul episcopului Szabó împotriva a două sentințe identice încalcă normele legale, cerând, în încheiere, omologilor săi să se pronunțe asupra cauzei.

În unanimitatea sa completul decide că recursul în anulare nu se acceptă, confirmând prin aceasta sentința forului apostolic delegat de la Lugoj. Referitor la fondul cauzei se decide că greșelile comise de către preotul Vasile Lucaciu sunt pe deplin sancționate și ispășite, pe de o parte prin cei trei ani ai privării sale de exercițiul funcțiilor sacre, pe de altă parte prin actul recunoașterii completei sale supuneri canonice față de episcopul său, dat la 1 februarie 1895. Ca atare, Congregația îl absolvă de *culpa iregularității*, urmând a fi reintrodus fără amânare în parohia sa, cu precizarea că, potrivit dispozițiilor care i se vor comunica, la preluarea ei va trebui să acționeze cu cea mai mare grijă în vederea prevenirii unor manifestații populare de adeziune⁸⁸.

⁸⁸ Vezi Anexa nr. 4.

Rezoluția, confirmată de Leon XIII la 20 decembrie cu prilejul audienței care i se acordă lui Lucaciu, va fi expediată în ziua următoare, episcopului din Gherla, care la rândul lui o va comunica oficial în 28 decembrie fericitului beneficiar⁸⁹.

Într-devăr, *bardul din Șişești* trăiește acum, împreună cu soția, prezentă și ea la Roma, un moment fericit, de înălțare și jubilație. Convergență deopotrivă eliberarea dintr-o detenție care urma să mai dureze încă patru ani, regăsirea Cetății Eterne, atât de mult iubită, întâlnirea cu fiul Epaminonda, plecat de mic de acasă, pe care nu îl văzuse de opt ani, ca și primirea călduroasă care i se face aici, sprijinul politic care i se promite, apropierea plecării spre București spre a-și revedea cele două fiice și mai mult decât toate acestea, mult dorita reabilitare sacerdotială. Ne putem închipui ușor cu ce plenitudine a devoțiunii va oficia la Anul Nou, st. v. 1896, în capela colegiului grec Sf. Atanasie, al cărui *alumnus* fusese, prima sa liturghie, după trei ani nesfârșiți de întrerupere, în prezența soției, a iubitului lor fiu, a studenților români extaziați, a unor simpatizanți italieni între care profesorul Nicolo Franco de care îl lega o lungă prietenie⁹⁰. În această stare sufletească euforică, plin de încredere în viitor, redactează *Cuvântul către poporul român din umbra Columnei lui Traian* și sondează terenul, prin intermediul lui Ioan Bianu, directorul Bibliotecii Academiei Române, un apropiat al noului premier liberal D.A. Sturdza, pentru plecarea la București⁹¹. Nu este încurajat de acesta, pentru a nu

⁸⁹ Adresa din 21 decembrie în care se comunică lui Szabó textul deciziei din 7 decembrie și confirmarea ei de către Leon XIII, în: A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 9, doc. nr. 4652. Răspunsul Gherlei din 28 decembrie că a primit decizia și a comunicat-o lui Lucaciu: *Ibidem*, Fasc. 10, nr. 4828. Textul adresei către protopopul Ștefan Pop, prin intermediul căruia este înștiințat oficial Lucaciu, este următorul: Sacra Congregațiune de Propaganda Fide, cu dto. de 21 dec. a.c. nr. 4652, notifică cum că preotul Vasiliu Lucaciu e reintegrat în parochia sa, eliberându-l de suspensiune și dispensându-l de la iregularitatea incursă, încât greșelile comise de numitul preot sunt destul de pedepsite și purgare cu cei trei ani și mai bine de suspensiune și cu actul de completă submisivitate, emis în epistola sa din 1 februarie 1895; drept aceea, se concede Frăției Tale a încunoștința pre numitul despre aceasta, relaționând aici. Din ședința Consistoriului, ținută în Gherla, la 28 dec. 1895: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1895-9465.

⁹⁰ V. Bojor, *Canonicii* ..., p. 248.

⁹¹ V. Lucaciu către I. Bianu, Roma, 16 noiembrie, 4 și 7 decembrie 1895: Grigore Ploșteanu, *op. cit.*, p. 281-287.

provoca reacții externe, dar cu toate acestea se va bucura de o strălucită primire din partea tineretului.

Vestea reintegrării parohiale – apărută mai întâi în „Epoca” de la București, de unde o preia și „Tribuna” iar apoi și „Revista Orăștiei”⁹² –, este comentată în presă, la fel ca și procesul, într-un registru exclusiv politic: victoria preotului asupra episcopului, singurul și definitivul responsabil de tot ce s-a întâmplat, este înainte de toate victoria Romei asupra Budapestei, între care exista în toată această perioadă o relație tensionată. Pe fondul repudierii la Roma a legilor liberale maghiare ale mariajului laic, a dezaprobării tacite de către Leon XIII a ofensivei din Ungaria pentru constituirea statului național maghiar prin asimilarea naționalităților, se înscriu acum și chestiunile litigioase referitoare la români – refuzul aprobării extinderii jurisdicției primatului maghiar asupra bisericii greco-catolice române, refuzul aprobării înființării episcopiei Hajdúdorog și a limbii maghiare ca limbă liturgică, dejucarea planului de a impune la Lugoj un episcop lipsit de personalitate, deschis progubernamental – în care Vaticanul a dat câștig de cauză acestora și care pot fi, într-adevăr, asociate cazului Lucaciu.

Din aceeași perspectivă exclusivistă o privește și Victor Bojor, istoricul prelaților diecezei Gherlei, altminteri un sincer admirator al *ărbatului de geniu* de la Șișești, cu deosebirea că el atribuie reușita acestuia calculului binevoitor al Sfântului Scaun că, după o detenție de mai bine de doi ani pentru cauza națională, el nu putea să se întoarcă acasă fără mângâierea papei, satisfacție dată, de fapt, românilor greco-catolici, de care Leon XIII se simțea atașat⁹³.

Se ignoră în mod voit de ambele părți conținutul de elementară echitate al rezoluției pontificale, acela al obligatorii repunerii în drepturi a vinovatului care și-a asumat și și-a ispășit cu prisosință păcatul. O soluție care nu încălca canoanele bisericești și totodată era congruentă opiniei dominante a credincioșilor asupra a ceea ce era just în acest caz cu implicații atât de extinse. Există întotdeauna un anumit spațiu de mișcare între litera și spiritul legii, între rigiditatea și realismul canonic, dar în cazul acesta nu este atât vorba despre interpretarea caritativă a

⁹² „Tribuna”, XI (1895), nr. 274, din 9/21 decembrie; „Revista Orăștiei”, I (1895), nr. 50 din 23 decembrie/4 ianuarie 1896.

⁹³ V. Bojor, *Episcopii*, p. 403.

canoanelor – după o suspendare prelungită timp de mai mult decât trei ani –, ci despre ceea ce canoniștii desemnează prin conceptul de înțelepciune pastorală. Cum, de altfel, ar fi putut să infirme Roma două sentințe identice ale unor foruri locale, cunoscătoare ale situației și – fapt reprobabil de biserică ! – cunoscute publicului.

Pe de altă parte, este evident că decizia de a se da câștig de cauză preotului împotriva episcopului nu poate fi disociată de voința prefectului Propagandei Fide și, în primul rând, de cea a papei. Lor le exprimă Lucaciu gratitudinea și recunoștința sa, în martie 1896, îndată ce ajunge în liniștea casei parohiale din Șișești, pentru caritatea și dreptatea de care s-a împărtășit, asigurându-i că, potrivit *sfaturilor și poruncilor primite la Roma*, își va îndeplini datoria de preot în spiritul umilinței și obedienței, impuse de însăși voința Atotputernicului⁹⁴.

Sușținerea care i se acordă la Vatican nu s-a datorat însă doar meritelor sale politice, cum s-ar putea crede, ci, și angajării sale catolice misionare. A celei din trecut, fie ea și numai una declarativă, fertilă doar pe planul indirect al simbolismului unei personalități cu o atât de mare carismă și popularitate, dar cu deosebire a celei viitoare, incomparabil mai promițătoare decât cea dintâi. Concret, este vorba despre faptul că în 14 noiembrie 1895, cu trei săptămâni înaintea respingerii recursului lui Szabó, într-o sesiune reunită a Congregației de Propaganda Fide și a celei pentru Afaceri Ecclesiastice Extraordinare dedicată desemnării titularului arhiepiscopiei catolice de București, recent vacantate, s-a căzut de acord, la propunerea secretarului de stat Rampolla, asupra instituirii în capitala României a unei parohii a celor cca. 5.000 de uniți veniți din Transilvania și a edificării unei biserici catolice de rit oriental, cu speranța, mereu prezentă în această vreme, a unei mișcări de convertire a romano-catolicilor bucureșteni la greco-catolicism. Promovarea instituțională a acestuia, agreată de însuși Carol I, vlăstar al unei vechi familii catolice, putea face, în ochii multora, începutul unor mutații confesionale de mai mare anvergură, dată fiind atractivitatea tradiției naționale a bisericii unite din Transilvania. La Roma întreaga chestiune se subsumează discuțiilor care au loc în acest timp asupra

⁹⁴ Lucaciu către Ledochowski, 6 martie 1896: A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 13, nr. 5118.

abaterii canonice a suveranului și a prințului moștenitor Ferdinand, comise prin botezarea, în 1893, în religia ortodoxă a primului născut al acestuia din urmă, astfel încât acceptarea confesiunii greco-catolice de către Casa regală apărea ca un compromis între rigoarea articolului 82 al constituției din 1866 privind educația ortodoxă a copiilor familiei regale și credința catolică a suveranului și a moștenitorului său. Acceptabil, așadar, atât clasei politice din România, cât și Vaticanului⁹⁵.

În acest context, opțiunea pentru Lucaciu ca paroh unit al Bucureștiului era în ochii susținătorilor săi alegerea cea mai potrivită, prin pregătirea teologică, carisma, notorietatea, venerația de care se bucura. Se vedea în el personalitatea de mare anvergură, capabilă să pună în mișcare un asemenea proiect. Ledochowski îl îndrumă personal în această privință, deoarece Lucaciu, descriind acestuia primirea festivă care i s-a făcut la București, își exprimă convingerea că atașamentul manifestat de o *întreagă capitală și de o întreagă națiune față de el* va putea servi marelui scop *della riunione di tutti i rumeni colla Santa Sede Cattolica*. Îl informează, de asemenea, că planul mutării sale în București, prezentat de către episcopul catolic de Iași, Dominique Jaquet, administrator apostolic al arhidiecezei, a fost primit extrem de favorabil, *soprattutto favorevolmente*, în cercurile Casei Regale. Tot astfel a fost primit și de către nunțul Agliardi de la Viena, unde s-a oprit în drumul său spre România⁹⁶.

Ceea ce a umbrit bucuria șederii la Roma a lui Lucaciu a fost adâncirea în această vreme a disensiunilor din cadrul conducerii mișcării naționale, care îi vor paraliza în anii următori activitatea. Încep să se deterioreze relațiile cu Ioan Rațiu, președintele P.N.R., la sfatul

⁹⁵ Întâlnirea episcopului Dominique Jaquet cu Carol I la Sinaia în 26 noiembrie 1896 și discuțiile cu Roma asupra ridicării excomunicării *de facto* care apăsa asupra suveranului în: S. Dumitriu-Snagov, *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne 1866-1914*, Roma, 1989, p. 140-142. Aflăm cu această ocazie că arhidieceza de București, fără Moldova, avea un număr de 60.000 de credincioși, dintre care 20.000 în capitală, la o populație de 250.000 de locuitori, pentru care, în afara noii catedrale, funcționa și biserica *Bărăției*: *Ibidem*.

⁹⁶ V. Lucaciu către Ledochowski, Șișești, 6 martie 1896: A.C.C.O., Romeni, 120-/33, III, Fasc. 13, doc. nr. 5118.

căruia renunță să publice *Cuvântul către român*⁹⁷, dar, împotriva voinței acestuia, își asumă plecarea în România, aflată în plină campanie electorală pentru alegerile parlamentare. Faptul este reprob în „Tribuna”, căci, scrie ea, Vasile Lucaciu este al luptei noastre de aici⁹⁸. Este pentru el o perioadă de expectativă, în care militează pentru menținerea unității P.N.R., însă la începutul anului următor cei doi conducători se vor afla pe poziții opuse în problema proprietății *Institutului tipografic* și a ziarelor „Tribuna” și „Foaia poporului”, poziții care exprimau în același timp orientări diferite privind tactica politică de urmat: menținerea vechiului pasivism pentru care pledează Rațiu, calea activismului parlamentar, spre care se îndreaptă Lucaciu. În curând disputele din cadrul ședințelor comitetului de conducere al partidului se vor transfera și se vor amplifica în presa partizană, „Tribuna” de pe o parte, „Dreptatea” și „Revista Orăștiei” pe de altă parte.

Sub semnul complicațiilor stă, de asemenea, și descinderea la București. Ea constituie, într-adevăr, un eveniment remarcabil despre care miniștrii Austro-Ungariei, Germaniei, Italiei din capitala României trimit lungi rapoarte guvernelor lor⁹⁹, fără să aibă totuși greutatea politică a vizitei din februarie 1894 și cu atât mai puțin a aceleia care a precedat înaintarea Memorandului. Va fi primit la gară ca un erou de către studenți, va fi purtat ca un *imperator triumphans* pe străzile împodobite ale capitalei, *cu clopotele bisericilor trase, la nasul regelui și în trăsură cu patru cai negri*¹⁰⁰, dar noul premier liberal, D.A. Sturdza, constrâns de angajarea externă a României, va considera vizita sa neoportună, o va scurta, va tempera zelul Ligii Culturale, va

⁹⁷ Scrisoarea lui Rațiu din 28 noiembrie, menționată în articolul lui Lucaciu *Un răspuns Tribunei*, în „Revista Orăștiei”, II (1896), nr. 39 din 21 septembrie/3 octombrie.

⁹⁸ „Tribuna”, XI (1895), nr. 251 din 10/22 noiembrie.

⁹⁹ Raportul din 27 decembrie 1895 al însărcinatului cu afaceri austro-ungar la București, raportul din 27 decembrie al ministrului german la București, al doilea raport al acestuia din 4 ianuarie 1896, raportul din 12 ianuarie 1896 al ministrului austro-ungar la București, raportul din 13 ianuarie 1896 al ministrului plenipotențiar al Italiei în România, în: *Diplomația europeană și mișcarea memorandistă (1892-1896)*, Coord. Mihail Lungu, București, 1995, p. 502-524.

¹⁰⁰ Adnotările lui D.A. Sturdza pe scrisoarea pe care i-o adresează Lucaciu la 20 ianuarie 1899: *Dr. Vasile Lucaciu, luptător activ ...*, II, Baia Mare, 2000, p. 133-134.

contramanda un mare banchet pregătit în onoarea luptătorului transilvănean adorat de public¹⁰¹, va asigura pe reprezentanții Puterilor Centrale la București că în întreprinderea pe care au avut-o a întărit orientarea acestuia spre o acțiune politică strict parlamentară. Afectat, chiar dacă nu foarte surprins, Lucaciu va avea totuși acum satisfacția, importantă pentru el, a *primirii regești* care i s-a făcut, a întâlnirii cu cele două fiice ale sale, Veturia și Tulia, aflate la studii în capitala României, bucuria primirii înștiințării oficiale privind reabilitarea sa parohială.

Din București se va adresa, așadar, Lucaciu la 5 ianuarie 1896 st.n. episcopului Szabó, anunțându-l că a amânat reîntoarcerea sa în Șisești pentru a evita, potrivit dispoziției papale, manifestațiile populare ... *ce ar fi irupt cu putere elementară, dacă îndată după primirea sentinței, mă presentam sub prima impresiune a știrea atât de îmbucurătoare pentru bunii mei credincioși*. Intrarea sa în parohie, scrie el, va avea loc în ziua Anului Nou sau a Bobotezei st.v. și se va face în mod discret, *în spiritul și cu condițiunile prescrise și, parte, publicate mie în mod oficios cu grai viu de cătră S. Congregațiune de Propaganda Fide*¹⁰². Nu vor apărea, într-adevăr, în presa românească știri asupra acestui moment, în schimb vizitele din Italia și România încing din nou ziarele proguvernamentale maghiare. Până acolo încât unul dintre acestea, întrebându-se cum este posibil ca preotul Lucaciu, sărbătorit ca un erou la București, să aibă în Ungaria autoritatea și puterea unui adevărat conducător de popor, pledează pentru adoptarea unor măsuri care să facă imposibilă o asemenea situație¹⁰³.

Cu decizia favorabilă a cardinalilor, cu *sfaturile și poruncile* pe care Lucaciu le primește la rândul lui la Vatican, se încheie un episod dramatic, *anii cei mai triști ai vieții mele*, ai lungii sale cariere sacerdotale.

¹⁰¹ Potrivit raportului ministrului austro-ungar la București, von Aehrenthal, adresat ministrului de externe Goluchowski, tonul cuvântărilor rostite la sosire a fost cel folosit la întâmpinarea suveranilor, iar unul dintre vorbitori ar fi mers până acolo încât a rostit cuvintele: *tu ești împăratul nostru*. *Ibidem*, p. 517.

¹⁰² S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1896-319.

¹⁰³ Traducerea articolului din „Budapesti Hirlap” în: „Tribuna”, XI (1895), nr. 283 din 20 decembrie 1895/1 ianuarie 1896.

Capitolul V

Un nou început, începutul unui nou proces

5.1. Reîncadrarea în parohie

*Așa-mi spune cerul,
așa-mi spun toate palpitațiunile inimii mele,
așa-mi spune toată ființa mea
că nu voi înceta nici un moment a fi cel mai credincios oștean
sub stindardul național*

Prima zi a anului 1896, după stilul vechi, sărbătoarea Sfântului Vasile, îl readuce pe părintele Vasile Lucaciu, fostul deținut politic de la Vác, călătorul prin Roma, București și Sibiu, în mijlocul enoriașilor săi. Potrivit deciziei completului judiciar al cardinalilor romani dar și a unei dispoziții speciale a ministrului de interne maghiar privind reîntoarcerea la casele lor a memorandiștilor eliberați¹, descinde în gara Băii Spriei și apoi în Șișești, fără o întâmpinare festivă, aidoma unui om de rând. Cu atât mai însuflețită va fi, în schimb, slujba de Sân-Văsâi în biserica satului, ca și cele care îi vor urma una după alta la Bobotează și la Sfântul Ion. Bucuria sărbătorilor este împărtășită cu aceeași ferveare de către preot și de către credincioși. Pentru Lucaciu sunt ocaziile îndelung și chinuitor așteptate când, după o întrerupere de peste trei ani, re trăiește plenitudinea devoțiunii de a putea oficia liturghia la altarul

^{*} Vasile Lucaciu către Ioan Szabó, 25 septembrie 1892.

¹ A. Iuga, *op. cit.*, p. 360.

ctitoriei sale, în mijlocul iubiților săi fii sufletești, tot astfel cum, pentru aceștia sunt momentele revederii cu cel de care se simțeau atașați sufletește, căruia îi săriseră întotdeauna în ajutor, îi simțiseră greu lipsa.

Nu numai aici, ci pretutindeni în satele Transilvaniei și cu deosebire în Sătmar, Sălaj, Maramureș, unde Lucaciu era atât de iubit, vestea grațierii lui, anunțată în unele locuri din amvoanele bisericilor², provoacă o bucurie care pune în alertă autoritățile. La Șișești în aceste zile, se varsă lacrimi, se rostesc mulțumiri și binecuvântări, se fac urări de An Nou, au loc întâlniri la casa parohială și în filii cu curatorii, se schimbă nenumărate vizite, se dau și se primesc asigurări de afecțiune, se cer și se primesc informații. Mai presus însă de euforia întâlnirii, odată regăsiți unii cu alții, toți se arată îngrijorați asupra viitorului. Bătaia clopotelor din toate bisericile de pe întreg teritoriul Ungariei la miezul nopții de 31 decembrie 1895, poruncită ca jalon al intrării în anul Mileniului stăpânirii maghiare, nu era pentru ei unul dintre cele mai bune semne.

În ceea ce privește parohia, Lucaciu află de la curatorii strânși în jurul lui și în primul rând de la bătrânul Dănilă Andreica, curatorul-prim al bisericii, mâna lui dreaptă în toate împrejurările, detaliile evenimentelor petrecute în timpul detenției sale. Urmărind lungile descriții ale acestor oameni, ne afundăm în hățișul problematicei mărunte a unei comunități parohiale rurale: încasări și cheltuieli, active și pasive bugetare, munci efectuate și restante, prestații liturgice și sacramentale în cele patru sate ale parohiei, starea celor trei școli ale acestora, relațiile dintre forurile administrative sătenești și cele ale bisericilor, orientarea stării generale de spirit în fiecare sat în parte și, totodată, ele între ele, etc. Vedem în același timp, însă, omniprezența în parohie a celor două mari puteri aflate deasupra sa, aparatul statal maghiar și Ordinariatul diecezan al Gherlei, care, informate constant până la cel mai înalt nivel al lor de situația de la fața locului, dându-și în umbră mâna, profită de absența cunoscutului luptător național pentru a ridica împrejurul „cuibului dac” de la Șișești o barieră de opreliști, de unde glasul lui să nu mai poată fi auzit. Rolul central revine acum

² Raportul din 17 octombrie 1895 al comitelui suprem al Sălajului adresat ministrului de interne: *Ibidem*.

episcopului Szabó, căruia forurile administrației locale și centrale îi acordă întregul lor concurs³, punând împreună în mișcare un întreg angrenaj de represalii.

Lucaciu află astfel că în lipsa lui, Consistoriul episcopal a lovit foarte dur în vechiul său proiect ecleziastic de a face din ctitoria sa locul unor pelerinaje de mare anvergură, un loc simbolic, al catolicismului și, totodată, al românismului. Locul de neuitat, unde să se adune, de trei ori pe an, în 12 iulie, 15 august și 8 septembrie, la sărbătorile de vară ale Sfinților Petru și Pavel, la Sfânta Maria Mare și Sfânta Maria Mică, mari mulțimi de credincioși greco-catolici din tot Nordul spațiului românesc, dar, plănuiește ctitorul, și mulți ortodocși, cum o arată însuși numele care se dă edificiului.

Începutul acestor mari mobilizări de credincioși începe se facă încă în 1890, când se sfințesc cu o pompă ieșită din comun faimoasele inscripționări votive ale frontonului de la Șișești, continuă în anul următor cu grandioasa hirotonire a bisericii și se repetă zgomotos, cum am văzut, în vara anului 1892, în atmosfera încinsă a înaintării la Viena a Memorandului. Mai puțini oameni vin în 1893, când Lucaciu se află în detenție, dar în 1894, după condamnarea la Cluj a memorandiștilor, în absența acum a lui Lucaciu, la sărbătorile Adormirii și Nașterii Sfintei Maria, din nou biserica geme de lume, iar spațiul mare din fața ei se umple de carele pelerinilor. Rapoartele alarmate ale capelanului din Șișești, Eugen Dredean, și ale protopopului Băii Sprii, Ștefan Pop, amândoi oameni de mare încredere ai episcopului, înșiruie numele preoților participanți la una sau la cealaltă din cele două sărbători – în total 13, între care fratele, Constantin Lucaciu, cumnații Antoniu Șerbac și Ioan Costin⁴, Dr. Iuliu Șimon, colegul de studii de la Roma, preoții

³ Ordinele ministrului de interne adresate comitetului suprem al Sătmarului, Ujfalussy Sándor, din 7 mai 1894 privind supravegherea riguroasă a preoților și învățătorilor români, din 15 iunie și 27 septembrie 1894, privind încetarea agitațiilor din „cuibul dac” de la Șișești și, respectiv, prerogativa oficiilor poștale de a viola scrisorile în căutarea de ziare, în: *Ibidem*, p. 357-358.

⁴ Ioan Costin, hirotonit ca preot în 1884, dispus, în 4 mai 1886, în calitate de cooperator în parohia Satu Nou de Sus, alături de preotul deficient Alexandru Pașca, fost profesor al Seminarului din Gherla; poartă un lung proces cu Ștefan Pop, protopopul

parohiilor învecinate Chiuza Baia, Șurdești, Dumbrăvița – și descriu evenimentele. În ziua de 15/27 august, spun ei, după liturghia din biserică – oficială fără acordul capelanului și în haine negre, ca semn al doliului – s-a făcut o rugă pentru preotul condamnat, iar apoi la casa parohială s-a citit un mesaj al acestuia; participanții îi trimit la rândul lor o telegramă⁵ și, ca întotdeauna în asemenea situații, preoții prezenți spovedesc și cuminecă pe credincioși, servesc, la cererea acestora parastase, citesc molitve, culeg comenzi pentru oficierea de liturghii, îndeamnă oamenii să revină la Șișești, să cheme și să aducă și pe alții cu ei⁶.

Reacția Consistoriului episcopal este pe cât de promptă, pe atât de ostilă. În toată lumea, de fapt, autoritățile superioare bisericești sunt reticente față de această formă a pietății populare care sunt pelerinajele, evenimente religioase, dar și sociale, greu de ținut sub control prin numărul mare de oameni pe care îl pun în mișcare și influența pe care o au asupra unei întregi regiuni. Cel puțin la început, până când ele se încetățenesc. În cazul Șișeștiului, Consistoriul din Gherla nici măcar nu ia în calcul aprobarea unor procesiuni publice dedicate cultului Sfintei Marii, oricât de mare ar fi fost beneficiul lor

Băii Sprii, în urma căruia, drept pedeapsă, Ordinariatul Gherla dispune în 18 februarie 1894 transferarea sa în parohia Bătarci; apelează, fără succes, la Blaj, după care devine redactor la „Tribuna” până la 1 ianuarie 1897; lucrează apoi la redacția revistei „Economul”, iar de la începutul anului 1903 ocupă parohia Cristur (prt. Dârja) din dieceza arhimetropolitană. Informațiile despre cariera și activitatea sa în Satu Nou de Sus sunt extrem de bogate: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1890-6085, 6147, 8080; 1893-7385; 1894-2998, 3526, 3527, 4568, 6573, 6258, 7084, 8044, 8162, 8165; 1896-7954 (219 p.). Este autorul unui mare articol privind istoricul catedrei de limba română de la Gimnaziul din Baia Mare; „Gazeta Transilvaniei”, LIV(1891), nr. 42, 57, 61, iar trei ani mai târziu același ziar anunța în nr. 266 apariția romanului său *Moara din Șișești*. Apariția lui este anunțată și în „Tribuna”, XII(1895), nr. 190.

⁵ Textul telegramei este următorul: *În aceste momente solemne, patru mii de credincioși de la opera ta măreață te salută [împreună] cu preafalnicul nostru președinte. Credința, speranța și iubirea o depunem în învingerea cauzei drepte și în tăria voastră. D-zeu va proteja Senatul și Poporul*, în: Georgeta Penelea, *Însemnările din temnița de la Seghedin ale Dr. I. Rațiu*, „Studii și materiale de istorie modernă”, V (1975), p. 200.

⁶ Textele scrisorilor lui E. Dredean și Șt. Pop, din 26 și 27 septembrie 1894, în: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1895-8060.

religios, câtă vreme ele nu ar fi făcut decât să multiplifice posibilitățile de acțiune ale unui preot, cu un rol spectacular în spațiul public, profund distructiv în ochii săi și cu care se găsea într-un lung proces. Ca să nu mai vorbim de complicațiile pe care ele le-ar fi creat în relațiile cu autoritățile politice. Astfel încât, la foarte scurt timp după pelerinajele din vara anului 1894, pe care le califică drept un fel de bâlci, se iau severe măsuri pentru sistarea lor.

Pe de o parte preoții participanți sunt somați prin intermediul protopopilor lor să răspundă cu a cui aprobare și-au părăsit poporenii în zile de mare sărbătoare, cine le-a suplinit lipsa în parohii, cine i-a invitat la Șişești, din ce motive s-au dus, cum au îndrăznit să ia parte la fapte desfășurate fără aprobarea Episcopiei și al căror scop nu era altul decât de a agita spiritele împotriva acesteia⁷. După sosirea răspunsurilor cerute – cele mai multe cu o mare întârziere, deloc reverențioase și invocând aproape toate nevoia stringentă de a câștiga ceva bani⁸ – se ordonă ca cei în cauză să fie muștrați aspru de către protopopii lor în fața a doi alți preoți, preotul din Sălnița, Ioan Sima, să fie chemat la

⁷ Adresele din 15 și 22 septembrie, 13 și 23 octombrie 1894, în: *Ibidem*, Prot. const. 1894 nr. 6066, 6193, 6671, 6913.

⁸ În răspunsul său din 8 ianuarie 1895, capelanul Ioan Nemeș din Lăpușul Român scrie că a mers neinvitat, cu scopul de a câștiga ceva bani, fiind împovărat de mari datorii, că credincioșii îi sunt datori cu multe restanțe din mica lui plată, că și așa de Sfântă Maria Mare lăpușenii merg la Nicula iar de Sfântă Măria Mică, fiind zi de târg în Lăpuș, biserica ar fi fost goală și că nu vede de ce e luat așa tare din scurt, după ce de 15 ani a tot cerut mereu, fără succes, o parohie mai bună. Preotul Ioan Pocol din Buzaș răspunde în 6 aprilie 1895, după 4 somații succesive, că nu a mers la Șişești cu intenții rele ... *sau să făuresc nu știu ce comploturi contra cuiva*, ci fiindcă are trei copii la școli, dintre care doi la Gherla, pe care nu vrea să-i știe flămânzi și goi pe străzile orașului. Răspunsul, din 25 februarie 1895, al lui Ioan Costin, redactat foarte probabil când ieșirea din dieceză și angajarea sa la redacția „Tribunei” era sigură, are accente sfidătoare: a umblat și umblă în Șişești, a mărturisit și cuminecat aici sute de credincioși, dar și-a folosit știința pastorală nu pentru a agita poporul împotriva Consistoriului, ci pentru a-i încălzi inima față de biserică, a-l îndemna spre pietate, cea ce nu este doar o virtute, ci datoria fundamentală a oricărui preot. Va mai merge în Șişești pentru a veni în ajutorul cumnatei sale și a familiei sale persecutate, ceea ce, de asemenea, este o datorie elementară a oricărui creștin. Cât privește interdicția care i-a fost anunțată de protopop, întreabă de când este acesta *șef al poliției*. S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1895-8060.

Gherla ... *spre a fi dojenit și ținut câțva timp, dându-i-se învățătura*, iar preotului Ioan Costin să-i fie interzis prin intermediul solgăbirăului să mai intre în Șișești⁹.

Pe de altă parte se ordonă drastic protopopului Băii Sprii să comunice preoților jurisdicției sale, cu deosebire celor învecinați Șișeștiului, precum și curatorilor de aici, că nu se mai pot organiza pelerinaje fără știrea și încuviințarea Consistoriului episcopal¹⁰. Ordinul este repetat în 17 august 1895, cu 10 zile înaintea Sfintei Maria Mari, după stilul vechi, presimțindu-se venirea multor oameni¹¹.

Cum s-a și întâmplat. Sosesc, în afara poporenilor din împrejurimi, raportează la Gherla capelanul lui Lucaciu, procesiuni din părți îndepărtate ale Sălajului, din satele: Giurtelecu-Hododului, Ineu, Oarța de Jos, etc., de pe Mara, din Maramureș, din satele: Desești, Berbești, Crăcești, Hoteni, etc., din satul Ariniș (Arghihat), purtând fiecare în fața lor cruci și prapori. Preoți, scrie el, au fost acum numai trei¹², dar, având în vedere că pelerinii vin cu însemnele bisericilor, e cert că s-au pornit cu știrea și cu învoirea parohilor, ba, poate, chiar aceștia i-au pus la cale. A comunicat preoților prezenți interdicția episcopală, însă aceștia, cu de la ei putere, au mărturisit, au cuminecat, au cules comenzi de liturghii și încă la prețuri neobișnuit de mici, de câte abia 10-20 creițari, ceea ce îl face să creadă că oficiază o singură *missă* pentru mai multe cereri¹³. Concursul clerului, generat fie din adeziunea cu lupta lui

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, Prot. Consist. 1894 nr. 5025.

¹¹ Textul ordinului consistorial este următorul: Încât din informațiunile sosite aici din parohia Șișești la serbările Adormirii și Nașterii Preacuratei Vergure din anii de mai aproape, s-au adunat mai mulți preoți și s-au îndemnat credincioșii din alte parohii ca să se adune acolo cu aceea ocaziune, intenționând a se introduce datina ca la acele sărbători să se țină iubileuri cu concurs mai mare de popor, fără știrea și încuviințarea acestui Ordinariat, se concede frăției tale a înștiința pe preotul de acolo și pe cei din apropiere, precum și pe curatorul bisericii, că atari iubileuri nu se pot ține. Din ședința Consistoriului ținută în Gherla, la 17 august 1895: *Ibidem*, Prot. Consist. 1895 nr. 5879, „Tribuna”, XII(1895), nr. 222 din 4/16 octombrie.

¹² Preoții Ioan Pocol (Buzăș), Ioan Sima (Sălănița) și Constantin Suia (Negreni).

¹³ Scrisoarea din 2 septembrie a lui E. Dredean, anexată raportului din 5 septembrie 1895 a lui Ștefan Pop: *Ibidem*, F. Ep. Gherla, 1895-8060.

Lucaciu, fie din simpla admirație pentru curajul lui, fie din considerente strict materiale – *stămpărarea setei lui de câștig*, scrie, cinic, procurorul consistorial – este, așadar, mai presus de orice îndoială.

Din nou se adoptă măsuri punitive: se scrie protopopilor Oarței, Băseștilor, Noțigului, Băii Sprii, vicarului Maramureșului, să înștiințeze interzicerea plecărilor, se trag iarăși la răspundere preoții participanți, se discută serios, încă din 1895, eventualitatea apelului la forța autorităților administrative¹⁴, soluție la care se va recurge în anul următor.

Aceste antecedente sunt cu atât mai îngrijorătoare pentru Lucaciu cu cât reintegrarea sa în Șișești, după un proces trecut prin patru instanțe, a fost departe de a aduce cu sine o reconciliere între cei doi protagoniști ai conflictului. Nu se produce nici cea mai mică încercare de apropiere, deși de la două fete bisericești pentru care iubirea creștină este primordială ne-am putea aștepta, dacă nu la o întâlnire personală de iertare și împăcare, la o minimă solitudine reciprocă, care să-i conducă spre înțelegerea și acceptarea concesivă a poziției fiecăruia. Adânc răniți sufletește, rămân amândoi, sub povara resentimentelor personale, blocați iremediabil în adevărurile lor, total insensibili la multiplele justificări ale celuilalt. Oricum cel care trebuia primul să-și calce pe inimă era episcopul, căruia i se ceruse de mai multe ori iertarea, cel căruia trei instanțe superioare îi infirmaseră decizia de condamnare. Departe de o asemenea mărinimie sufletească, firească unui prinț al bisericii, oricât de mare era blamul public al pierderii procesului, episcopul Szabó, anunțând subordonatului său sentința Romei, nu lasă să se întrevadă față de acesta nici cel mai mic semn de îngăduință. Normal, înștiințarea oficială ar fi trebuit făcută în fața Consistoriului, ca semn și al unei reparații morale, dar ea se face sub forma unei scurte adrese, strict administrative – în redactarea secretarului episcopal, Vasile Pordea, fiindcă Szabó, scrie un cunoscător al situației, nu a întocmit scriptic nici cel mai mic concept¹⁵ -, trimisă protopopului și ajunsă la preotul din Șișești prin intermediul poștei. La rândul lui, și acesta, mândru de victoria sa, în scrisoarea pe care o trimite la Gherla

¹⁴ Deciziile ședinței consistoriale din 9 noiembrie 1895: *Ibidem*.

¹⁵ Ioan Boroș, *Memorialistică*, Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 204.

din București, pentru a anunța întârzierea reîntoarcerii în parohie, nu se încurcă în exprimarea vreunui simțământ de regret și cu atât mai puțin a vreunei asigurări de obediență ierarhică. *Roma locuta est, causa finita est*, e tot ce găsește el de spus despre întreaga vrajbă a trecutului¹⁶.

Peste toate acestea, Lucaciu este pus la Șișești în fața unor foarte grave dificultăți financiare. Mai întâi cele ale comunității parohiale, a cărei biserică, sfințită în 1891, nu doar că necesita încă multe cheltuieli pentru finisare, dar era încărcată și cu mari datorii. În noiembrie 1893, în timpul primei detenții a lui Lucaciu, trebuiau restituiți *Casei de păstrare* din Baia Mare, *Sătmărenei* din Seini și *Perșeiului* din Chiuzbaia 1.900 fl., bani repartizați pe familiile satului, în funcție de averea lor, bani pentru care curatorii se văd constrânși să ceară intervenția judeului cercual în vederea executării silite a datornicilor. Consultată de îndată, Episcopia refuză să-și dea acordul, declarând că deoarece împrumuturile s-au făcut fără acordul ei, ele nu grevează asupra parohiei, ci exclusiv asupra curatorilor, respectiv, asupra frunțașilor satului care le-au garantat cu averile lor¹⁷. În final, problema se va rezolva în interiorul comunității, dar ea arată cât de strânse erau aranjamentele dintre autoritățile politice și cele bisericești, iar pe de altă parte cât de mult încercau acestea din urmă să exploateze greutățile existente la Șișești, pentru a stârni convulsii interne de natură să submineze un punct forte al poziției din spatele căruia se apăra întotdeauna Lucaciu: sprijinul solidar al credincioșilor săi. În lipsa lui, cel care ține sub control întreaga situație, cel care prin energia și tactul lui reușește să depășească impasul este curatorul prim, Dănilă Andreica, omul pe care Gherla dorea mult să-l vadă schimbat din funcția lui. *Voi face încercarea*, scrie episcopului protopopul Ștefan Pop, *spre a-l delătura din fruntea poporului, fiindcă dânsul a fost și este și astăzi agentul intereselor Lucăciene*¹⁸. Plăcut de auzit celor din Gherla, greu, aproape imposibil, de realizat în prezența titularului parohiei.

¹⁶ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1896-319.

¹⁷ Raportul protopopului Ștefan Pop din 8 noiembrie 1893, în S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1893-7103.

¹⁸ *Ibidem*.

Pe fondul acestor îndatoriri parohiale apăsătoare, se profita, aşadar, de arestarea lui Lucaciuc pentru a-i înstrăina enoriaşii. La nici o lună după ridicarea sa, Consistoriul episcopal ordonă în 22 septembrie 1894 curatorilor din Şişeşti şi filii să trimită pentru verificare socotelile celor patru biserici, care, încălcându-se statutele diecezane privind administrarea bunurilor bisericeşti, nu fuseseră supuse revizuirii în ultimii doi ani¹⁹. Filiile se vor conforma poruncii, dar curatorii parohiei-mamă se roagă să fie îngăduiţi cu socotelile până la întoarcerea acasă a preotului lor. Acesta adresează şi el episcopului din închisoarea de la Szeged, în ziua Crăciunului acestui an o cerere în acest sens²⁰. În plin proces cu Lucaciuc, ierarhul – care tocmai înaintase la Roma recursul său împotriva sentinţei de absolvire a Lugojului –, trece peste aceste cereri, împuternicind în 2 ianuarie 1895 pe protopopul Băii Sprie să apeleze la sprijinul autorităţilor administrative pentru a lua cu forţa lada bisericii din Şişeşti şi a schimba pe curatorii renitenţi²¹.

La fel ca şi în alte situaţii de acest gen, localnici iau o poziţie de nesupunere abia disimulată. Îi dă glas Dănilă Andreica, care, după ce vizitează de Anul Nou pe Lucaciuc la Szeged, împreună şi cu alţi frunzaşi²², repetă cererea de amânare a socotelilor, forţând în acelaşi timp mâna episcopului, lăsând să se întrevadă eventualitatea unei posibile ieşiri de sub autoritatea sa confesională. *Mare greşală am putut face noi, poporul din Şişeşti*, începe el, *de nu ni se dă pace*. Spune apoi cât de mult a însemnat de la început pentru enoriaşi *părintele Dr. Vasile Lucaciuc*, cât de mult suferă că *vrajmaşii l-au răpit din mijlocul lor*, cât de mult a făcut el pentru înălţarea falnicei lor biserici, ale cărei spese ... *numai o parte le-am purtat noi, poporul din Şişeşti, iar alte două părţi nu pot să ştiu de unde ni le-a trimis bunul Dumnezeu şi aceasta numai*

¹⁹ Ordinul din 22 septembrie 1894 adresat protopopului Ştefan Pop şi reînnoit în 14 noiembrie şi în 15 decembrie: *Ibidem*, 1895-3073, f. 7.

²⁰ Rezumatul scrisorii lui Lucaciuc din 24 decembrie 1894: *Ibidem*, Prot. Consist. 1894 nr. 8498.

²¹ *Ibidem*, Prot. Consist. 1895-81.

²² „Umblarea pe la Seghedin” a lui Dănilă Andreica şi a curatorilor primari din filii, este menţionată în raportul din 28 ianuarie 1895 a lui Ştefan Pop: *Ibidem*, F. Ep. Gherla, 1895-3073, f. 15.

bunul nostru preot și părinte sufletesc o poate ști. Să nu mai fie, așadar, năcăjiți cu sămădașul până când Dumnezeu nu îl va readuce acasă, căci el, om fără carte, nici nu poate, nici nu voiește să îl facă. Căci, continuă el ... struna numai până la un loc se poate întinde, iar trecând măsura se rumpe. Prin urmare, dacă nouă nu ni se dă bună pace și dacă nu lasă ca barem în sânul s[finței] noastre biserici să ne bucurăm de tichneală și să primim ceva consolare în multele noastre necazuri, noi, Ilustrisime Doamne, încă suntem oameni și apoi omul năcăjit și desperat adese-și perde cumpătul și face și acea ce nu bucuroș ar face între împrejurări normale. Încheie categoric: Noi, nimăruî nici o stricăciune nu facem, dar dorim ca și noi să fim lăsați în pace²³. Semnează cu tragerea semnului crucii, în numele său și al poporenilor, cărora, zice protopopul, venind de la Szeged, le-a vestit acel cuvânt, că pe primăvară Lucaciu vine acasă.

Deși obișnuită cu asemenea amenințări, întâlnite frecvent în epocă atât la uniți cât și la ortodocși, Gherla hotărăște să amâne intervenția în forță până după trecerea sărbătorilor Paștelui. În același timp, se domolește zelul protopopului Ștefan Pop care, încă în februarie, ceruse ajutorul Preturii din Baia Mare, care revine în martie cu o nouă solicitare²⁴ și care insista să se preia cu această ocazie din mâinile lui Andreica și administrarea veniturilor parohiale curente. Or, i se răspunde de la Consistoriu, chiar dacă preotul fusese suspendat printr-o sentință a forului de I-a instanță, câtă vreme aceasta era apelată, potrivit dreptului canonic, îi reveneau beneficiile parohiale, până la pronunțarea hotărârii definitive.

Solicitat din nou, înarmat acum cu un mandat judecătoresc, prim-pretorele Băii Spriei, Smit Sándor – același inițiator al proceselor politice cunoscute din anii anteriori – însoțit de doi jandarmi și de notarul comunal, va asista pe protopopul Ștefan Pop pentru a face lumină în trebile bănești ale parohiei Șișești. În 28 august, a doua zi după sărbătoarea Sfintei Marii (st. v.) Dănilă Andreica va fi constrâns astfel să predea lada bisericii, pusă sub sechestrul judeului sătesc; el,

²³ Textul cererii din 7 ianuarie 1895: *Ibidem*, f. 12.

²⁴ Textele cererilor, redactate în limba maghiară, ale lui Ștefan Pop din 14 februarie și 21 martie 1895: *Ibidem*, f. 17-18.

curatorul-controlor Iovu Ciora, ceilalți curatori sunt înlocuiți cu doi interimari, sunt traduși, totodată în justiție pentru nesupunere²⁵. Nu se merge totuși atât de departe încât să se asume riscul întrunirii unei adunări a credincioșilor în vederea înlocuirii curatorilor, cum se plănuise inițial, chiar dacă, ca întotdeauna, existau și nemulțumiți.

Este foarte interesant să aflăm din inventarul dresat cu această ocazie care era în această vreme conținutul unei casse bisericești. Se înregistrează: a) un numerar de 27 fl. 29 1/2 cr.; b) 8 contracte privind 421 fl. dați cu împrumut unor săteni, grevați cu sume între 10 și 200 fl.; c) o serie de chitanțe ale unor meșteri maghiari privind diverse munci prestate bisericii, cea mai mare fiind de 376 fl.; d) contractele cu lemnarii români care au făcut șindrila pentru acoperiș, cu cel care a făcut și transportat varul, cu cel care a făcut 30.000 de cărămizi; e) un contract privind cumpărarea pe seama parohiei a unui pământ în valoare de 150 fl. ²⁶. Nu se găsesc, însă, hârtiile privind împrumutul de 5.000 fl. , făcut de Lucaciu la „Albina” din Sibiu, în nume propriu, pentru construirea bisericii, cunoscut sătenilor, acum scadent și foarte împovăraător pentru el. Și nici înregistrarea veniturilor și cheltuielilor curente parohiale, de după 1891, anul ultimei verificări, cele care interesau înainte de toate Exactoratul episcopal. Va fi prima clarificare pe care Lucaciu o va face, cu concursul enoriașilor, după întoarcerea acasă, deoarece, oricât de aprinse vor fi în continuare divergențele cu episcopul, problema socotelilor bisericești nu va mai apare de acum înainte în acte.

În fața zidului de ostilitate al autorităților statale și bisericești, coalizate strâns împotriva sa, stâmite și unele și altele de recenta sa achitare canonică, hotărâte cu atât mai mult să-i înece glasul, Lucaciu,

²⁵ Articolul *Isprăvi nouă în Șișești*, „Tribuna”, XII(1895), nr. 198 din 3/15 septembrie. Raportul lui Ștefan Pop din 1 august privind procesul intentat curatorilor și cel din 2 septembrie 1895 privind desfășurarea operațiunii de punere sub sechestru de la Șișești, în care, lăudând tactul oficialului comitatens care a făcut să se evite orice rezistență, recomandă ca Ordinariatul episcopal să-i exprime recunoștința sa: *Ibidem*, 1895-5507 și 6687.

²⁶ Inventarul este semnat de: cooperatorul Eugen Dredean, învățătorul Vasile Băban, prim-pretorele Smit Sándor, notarul Bartoss Mihály și, cu tragerea crucii la nume, de către curatorii: Andrei Dan, Iovu Ciora, George Ciora și Ioan Budu. Acesta din urmă, împreună cu cooperatorul, vor forma așa-numita „comisie interimară”, fiindcă protopopul s-a ferit sau nu a putut să facă o nouă alegere de curatori, cum se propusese inițial: *Ibidem*, 1895-6687.

obosit după două lungi detenții, reia planul de la Roma al instituirii pe seama sa a unei parohii greco-catolice în capitala României. Înțelegem starea lui sufletească din apelul pe care îl adresează în martie 1896, patronului său de la Vatican, cardinalul Ledochowski, cu un cuvânt greu în îndepărtarea obstacolelor mari care stăteau în calea proiectului. Într-un moment când primăvara trezea la viață grădinile casei parohiale, aleile care o legau cu biserica, livezile coastelor de la Șişești – *un mic Eldorado*, spun contemporanii, născut din puterea cuvântului și exemplului preotului²⁷ –, în fața ochilor acestuia plutește planul mutării la București. Aici, scrie el, sub raport politic conjunctura este favorabilă *sfinței cauze a catolicismului*, deoarece s-a convins în timpul recente sale vizite că opinia publică consideră *moscovitismul* drept cel mai mare pericol pentru Regatul României, repudiază influența Rusiei, *cu rublele ei pururea călătore*, privește hotărât spre popoarele latine ale Occidentului, de care se simte legată prin limbă și originea comună, prin aspirația spre progres. Tot astfel, în cercurile conducătoare se face tot mai puternic simțită necesitatea unei reforme a *ortodoxismului bizantin*, supus tiraniei Patriarhiei din Constantinopol, în scopul ridicării nivelului intelectual, teologic, moral al clerului, al rolului său social, a autonomiei și a modernizării sale. Or, argumentează Lucaciu, dornic să convingă cu orice preț, o asemenea schimbare nu se poate face decât prin biserica catolică, *bastion împotriva rusismului*, iar promovarea greco-catolicilor în capitală ar putea pregăti terenul sau chiar ar putea constitui momentul declanșator al unei asemenea mișcări. Nu uită să menționeze îngrijorarea stăruită de recenta apropiere a Bulgariei de Sankt Petersburg, făcând aluzie la botezarea prințului moștenitor Boris de către țar, și nici aspirațiile catolicizante, cunoscute la Roma, ale regelui Carol. Merge până la a avansa speranța că prin el, printr-o ... *activitate eroică, ajutată de harul lui D-zeu se va putea conduce familia augustului suveran al României în sânul bisericii noastre greco-catolice*.

Semnificativ pentru strâmtorarea materială în care Lucaciu se zbate acum Lucaciu este faptul că în pledoaria sa cauza parohiei unite bucureștene se subsumează dezideratului reapariției periodicului său

²⁷ Alexandru Vaida Voevod, *Memorii*, I, Cluj-Napoca, 1995, p. 133.

„Revista Catolică”, soluție salvatoare, exclamă el, a celor mai importante probleme. Este, susține fostul ei redactor, nu numai dorită, ci chiar indispensabilă pentru a ține viu în mijlocul românilor marele obiectiv al catolicismului, a-i convinge de superioritatea sa, a-i conduce, în timp, în această direcție. Pe termen scurt ar putea fi o sursă complementară a fondurilor necesare ridicării noii biserici din capitală, la fel cum a fost și în cazul aceleia de la Șișești, închinată *unirii tuturor românilor cu Sfântul Scaun*. Periodic, continuă Lucaciu, pe cât de important pe atât de ușor de readus la viață, câtă vreme o serie de episcopi din Austria și Germania, sunt gata să-i vină în ajutor, acordându-i comenzi de liturghii, pe care le au din abundență, pe care abia dacă le pot satisface și pe care mulțimea preoților români uniți le-ar oficia cu mare bucurie de-a lungul anului, în schimbul revistei atât de mult iubite. Imploră, așadar, cum a făcut și la Roma, cum a făcut și la Viena, să se obțină acordul Papei în această privință, asumându-și obligația de a impune preoților asociați dări de seamă riguroase, de a prezenta el însuși în fiecare an Congregației de Propaganda Fide un raport exact asupra situației. Concluzia: *nunc est tempus acceptabile*²⁸.

Nu era. Nici unul din aceste două deziderate nu se va realiza acum. Fiindcă, oricât de stimulativă ar fi fost din punct de vedere confesional alegerea lui Lucaciu, eroul și martirul luptei naționale din Transilvania, ca promotor al greco-catolicismului în România, din punct de vedere politic momentul era total contraindicat. După toate complicațiile diplomatice pe care constrângerile externe le-au adus statului român, aliat al Puterilor Centrale în anii mișcării memorandiste, după virajul brusc și radical al noului premier liberal, D.A. Sturdza, față de transilvăneni, aducerea la București a lui Lucaciu, personalitate vulcanică, intransigent, greu de stăpânit, nici măcar nu putea intra atunci în calcul. Chiar și numai vizita sa aici, cu toată agitația națională care o însoțește, va fi reprobata de guvern, îi va fi reproșată mai târziu și la Roma, îi va produce și acasă multă amărăciune.

Profită din plin de ea detractorii săi maghiari dintotdeauna și contrarii politici români, înmulțiți dintr-o dată după sciziunea care se produce în cadrul conducerii mișcării naționale.

²⁸ A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 13, doc. nr. 5118.

La Budapesta, ziarul „Hazánk” prezintă pe Lucaciu ca pe un propagandist periculos, *erou și martir național de carnaval*, aflat în solda Vaticanului, simplu agent al Congregației de Propaganda Fide, venit la București să submineze instituțiile bisericii naționale românești, spre a o aservi papismului, aventurier politic al cărui naționalism nu e decât un pretext pentru a face propagandă catolică. Guvernul ar trebui să se folosească de această ocazie pentru a smulge masa poporului român de sub influența lui și a celor de seama sa²⁹.

La București, prezența lui Lucaciu, revenit din nou aici în iunie, în plin scandal al destituirii mitropolitului primat Ghenadie, este exploatată de conservatori pentru a lovi în guvernul liberal. Ziarul „Timpul” merge până la a anunța că el a fost numit de către Leon XIII ca predicator al catedralei Sf. Iosif, știre asupra căreia va reveni³⁰. Se fac speculații că Lucaciu nu este cu totul străin de zarva conflictului dintre guvern și ierarh, că are contribuția lui la apariția lucrărilor lui Vasile Mangra, prin care se justifică canonicitatea hotărârii Sfântului Sinod de suspendare³¹, că implicarea lui se datorează opoziției publice a capului Bisericii ortodoxe față de creșterea influenței catolicismului în România.

La Sibiu, „Telegraful Român” și „Tribuna” sunt și ele acide la adresa *popii din Șişești*, chiar dacă din motive diferite. Cel dintâi, organ al Mitropoliei Ortodoxe, potrivnică detronizării lui Ghenadie, nemulțumită că un preot greco-catolic s-a bucurat de o primire atât de strălucită în București, înversunată, firește, de misionarismul acestuia, insinuează frecvent că un *papistaș*, un *iezuit* nu poate fi un bun român. Cel de-al doilea, controlat acum direct, prin noii săi redactori, de către gruparea Rațiu³², începe prin a-l suspiciona printre rânduri de capitulare în fața lui Bánffy, pentru ca apoi să-i atribuie principala vină a crizei prin care

²⁹ Traducerea integrală a articolului, în: „Unirea”, VI(1895), nr. 2 din 11 ianuarie.

³⁰ *Ibidem*, nr. 23, 24 din 6, 13 iunie.

³¹ [Vasile Mangra], *Conservatorii și monahul Ghenadie. Critica petițiunii la M.S. Regele*, București, 1896. *Caterisirea mitropolitului primat Ghenadie Petrescu. Studiu de drept canonic de un preot ortodox*, București, 1896. Cf. Marius Eppel, *Un mitropolit și epoca sa. Vasile Mangra (1850-1918)*, Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 122-126.

³² Înlocuirea redactorilor I. Russu-Șirianu, T.L. Albin, G. Bogdan-Duică, cu I. Dăianu, C. Diaconovici, I. Roman s-a produs la sfârșitul anului 1895 și începutul anului următor, cf. V. Popovici, *op. cit.*, p. 194-198.

trecuse ziarul, profund dăunătoare rolului său național. *Nu Eugen Brote, nu Ioan Slavici, nu Ioan Russu-Șirianu, toți trei celebriți necunoscuți*, scrie „Tribuna” la începutul lui martie 1896, ci *nimbul și popularitatea popii Lucaciu* au fost cele care au tras cumpăna în influențarea publicului românesc³³. Vor fi astfel destui care, de o parte și de cealaltă a Carpaților, se vor îngrijii *să-i taie din aripă*³⁴.

În acest context, funcția de preot greco-catolic la București va fi atribuită în 1897 lui Iacob Radu, fratele nou numitului episcop al Lugojului, Demetriu Radu, fost, acesta din urmă, rector al Seminarului catolic din capitala României, cel care, concomitent, păstorise, începând din 1886, din însărcinarea mitropoliei Blajului, comunitatea greco-catolicilor bucureșteni, cel care în 1892 cumpărase terenul din Strada Polonă, destinat unei viitoare biserici proprii. Aceasta va putea fi însă edificată abia în 1909, purtând hramul Sf. Vasile cel Mare, și având ca preot pe Dr. I. Bălan, grație strădaniei arhiepiscopului Netzhhammer, al cărui tact diplomatic a fost în măsură să surmonteze toate adversitățile care îi stăteau în cale³⁵.

Tot atât de iluzorie se va dovedi acum și perspectiva reapariției „Revistei Catolice” prin colectarea și oficierea de liturghii, favor care îi este refuzat la Roma. Abuzul cu *intențiunile missale* fusese înfierat de către Congregația de Propaganda Fide încă în 1893, dar clerul catolic maghiar uza totuși de această practică la scară foarte mare pentru susținerea literaturii sale teologice și chiar a unor ziare politice. A fost sursa din care s-a inspirat și Lucaciu încă din perioada șederii sale la Satu Mare. În Biserica Română Unită mai apelează la ea, cu acordul Sfântului Scaun, episcopul Lugojului, în vederea acoperirii cheltuielilor

³³ „Tribuna”, XII(1896), nr. 53 din 7/19 martie. Răspunsul lui Lucaciu: *Ibidem*, XII(1896), nr. 55 din 9/21 martie.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Raymund Netzhhammer, *Bischof in Rumänien. Im Spannungsfeld zwischen Staat und Vatikan*, I, Hrg. Von Nikolaus Netzhhammer und Krista Zach, München, 1995, p. 212; Ioan Marcel Dănuț, *Istoricul comunității și bisericii „Sf. Vasile cel Mare” (de la fondare la catacombe). Încercările de misionarism greco-catolic în Țara Românească. Ardelenii greco-catolici în Principate la începutul secolului al XIX-lea*, în „Studia Universitatis «Babeș Bolyai». Theologia Catholica”, LIV(2009), 2, p. 179-209; numirea lui Iacob Radu în: „Unirea”, VII(1897), nr. 43 din 16 octombrie.

pentru construirea internatului greco-catolic din localitate³⁶, continuă să o practice, ilicit, câțiva preoți ai diecezei Gherlei, între care Ioan Baciș din Șoimuș (protopopiatul Bistriței), editorul și redactorul interesantei „Reviste ilustrate” distribuită pe misse³⁷. O va relua însuși Lucaciș în 1903, când apare, timp de doi ani, seria nouă a „Revistei Catolice”, editată în condiții obscure, fără aprobarea Gherlei, cei mobilizați acum în sprijinul ei fiind unii preoți uniți din diecezele Blajului și Lugojului³⁸ și alții, romano-catolici, din episcopia Moldovei³⁹.

³⁶ În circularul său din 25 ianuarie 1898 episcopul Demetriu Radu impune preoților care optaseră pentru achitarea contribuției lor anuale la fondul pentru construirea internatului prin celebrarea de liturghii, condiții, precum: oficierea integrală pentru fiecare intențiune a liturghiei Sf. Vasile, interdicția celebrării acestora în duminici și sărbători când trebuia oficiată liturghia pentru enoriași, înregistrarea lor într-un protocol aparte, obligația cantorului și crâșnicului de a asista pe preot fără plată, vinul folosit să fie curat; textul în: „Unirea”, VIII(1898), nr. 9 din 9 martie.

³⁷ Informații foarte bogate privind implicarea sa politică, activitatea culturală și lungul său proces de la Gherla pentru *misse*, în: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1896-117; 1898-2755, 3747, 6319, 11.047; 1899-1397, 1571, 1860; 1900-773, 2011, 4726, 6089, 6255, 7258, 7251, 7625; 1901-6752, 7905, 8713; Tribuna”, XII(1895), nr. 269 din 16/28 noiembrie.

³⁸ În 13 iunie 1904 Ordinariatul Blaj cere Gherlei să interzică lui Lucaciș trimiterea „Revistei Catolice” preoților arhidiecezani, *despre care a primit informații în repetate rânduri*. Se răspunde, în 20 iunie, că întreaga chestiune este în cercetare, solicitându-se trimiterea tuturor scriptelor care ar putea servi ca dovezi împotriva pârâtului. În 6 septembrie acesta se apără scriind că, în ciuda interdicției episcopale din 1890, practica oficierei de liturghii comandate este quasigeneralizată ... deoarece *mai toți preoții acestei dieceze procură foi, cărți, icoane pe intențiuni*. În ședința sa din 15 octombrie se decide că, întrucât simpla admonestare a contravenientului nu ar avea efectul scontat, să fie denunțat direct Scaunului Apostolic, pentru a i se impune respectarea strictă a dispozițiilor autorităților superioare bisericești: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1904-5169, 5424, 7551, 9515. Între preoții din dieceza Lugojului implicați se numără și Corneliu Lengyel din Ghelar, care cere aprobarea Ordinariatului Lugoj pentru a oficia 20 de liturghii pentru „Revista Catolică”. Se cer, în 20 mai 1904, informații de la Gherla, care răspunde că editarea revistei se face fără aprobarea sa: *Ibidem*, 1904-4570.

³⁹ Un distribuitor cunoscut al „Revistei Catolice” este preotul Dr. Petru Pál din Răchitești, referitor la care Consistoriul Gherla cere arhiepiscopiei catolice din București să-i scrie cine i-a acordat acest drept, care sunt preoții care primesc publicația și cum dovedesc ei oficierea liturghiei. După sosirea răspunsului, că preotul în cauză aparține diecezei Iașului, Gherla revine, insistând ca informațiile cerute să fie obținute de la Iași: *Ibidem*, 1904-4870, 7798, 9517.

5.2. Complicațiile politicii naționale

De nu ne călcăm pe inimă va fi rău de toți

Revenit în mijlocul enoriașilor săi, parohul din Șişești reintră în exercițiul cotidian al îndeplinii obligațiilor sale liturgice, sacramentale, pastorale prescrise oricărui preot. Retrăiește astfel plenitudinea interioară a sacrificiului cristic, a harului de a preschimba la liturghie pâinea și vinul în trupul și sângele Mântuitorului, regăsește bucuria sărbătorilor de peste an, când, în bătaia clopotelor, se apropie de clădirea bisericii, rodul strădaniilor sale, se simte regenerat sufletește de a putea transmite din nou de la altar mesajul evanghelic. Își reia în același timp îndatoririle sacramentale obișnuite: botează noii născuți, cunună mirii, prohodește morții, spovedește și cuminecă, face parastase, molitve, masluri, sfințește holdele, catechizează etc. Nu mai puțin importante sunt obligațiile pastorale, legate de misiunea sa socială: predică cu fiecare ocazie, bucuros de a revedea fețele binecunoscute ale sătenilor, înduioșate de cuvintele sale, dornic de a le împărtăși din cunoștințele sale, de a-i înălța, de a le aduce mângâiere, de a le influența în bine viețile în toate aspectele lor. Cu un cuvânt, toate însărcinările unui om al bisericii, aflat pe treapta cea mai de jos a ierarhiei ecleziastice: parohia rurală, al cărei titular este responsabil pentru bunăstarea spirituală și, într-o anumită măsură, și materială, a celor aflați sub păstoria sa. O parohie dintre cele mai grele, cu mulți credincioși, reînsuflețiți spiritual în timpul Postului Mare, când fiecare adult se mărturisește și se împărtășește, în timpul Săptămânii Patimilor, în timpul marii sărbători a Învierii.

În spațiul existenței sale private, Lucaciu trăiește în intimitatea modestei case parohiale de la Șişești bucuria regăsirii căldurii căminului familial – soția, fiul cel mai mic, tatăl, fratele, sora –, a cercului de prieteni și colaboratori apropiați din parohie și din familiile acestora, a orelor

* Vasile Lucaciu către Ioan Rațiu, 25 ianuarie 1896.

de lectură înconjurat de cărțile bogatei sale biblioteci⁴⁰. Redescoperă frumusețea marii grădinii, a livezii, a luncii bisericești, a naturii înconjurătoare, scăldate toate în aerul înnoitor al primăverii și, totodată, ambianța vizitelor amicale la preoții din împrejurimi care i-au fost alături în momentele cele mai grele, anturajul familiar al oamenilor satului. Dar în același timp și grijile, deloc mărunte, ale gospodăriei, grija mare a întreținerii în străinătate la studii a trei copii, povara datoriilor, încâlcitele socoteli parohiale, problemele curente ale celor patru biserici și trei școli confesionale, avatarurile vieții rurale.

Bune și rele, cum de-a valma le aduce fluxul vieții, sunt toate acestea suficiente pentru un spirit de mare luptător, care și-a uimit contemporanii, admiratori și adversari deopotrivă, prin curajul, tenacitatea, energia, generozitatea angajării sale ? Putea Lucaciu să abandoneze marea cauză națională, într-o vreme când ea stăpânea atât de profund și constant sufletele conaționalilor săi ? Putea *părintele tuturor românilor* să se lase cu totul sufocat de constrângerile, îngustimea, mediocritatea cotidianului parohial pe care i le impuneau umilul său statut social de preot sătesc, oricât de înălțătoare erau responsabilitățile care îi reveneau ? Aceasta era ceea ce îi cerea ierarhul său, ceea ce el, fidel crezului său național, nu a putut și nu putea accepta. Cu atât mai mult acum, după satisfacția primită, rând pe rând, la Blaj, la Lugoj, la Roma.

Este incontestabil faptul că angajarea lui Lucaciu la vârful politicii naționale era în detrimentul asistenței spirituale datorate enoriașilor, că episcopul Szabó își are partea sa de adevăr, că îndatoririle politicianului – lăsând la o parte efemerul, ambiguitățile, concesiile, dedublările, tentațiile pe care acestea le comportau, opuse toate certitudinilor, stabilității, solitudinii, elevației spirituale a vieții unui teolog – contraveneau acelorale ale preotului. Din punct de vedere canonic, exigențele preotului și ale politicianului nu erau însă incompatibile, așa cum sunt astăzi, neexistând atunci nici o opreliște în această privință. Episcopul însuși

⁴⁰ O descriere succintă a bibliotecii lui Lucaciu, de cca. 1.500 volume, în: Mihoc Blaga, *Vasile Lucaciu, militant pentru realizarea statutului național unitar român. Contribuții documentare*, în „Crisia”, IX(1979), p. 451-537.

n-ar fi avut nimic împotriva dacă subordonatul său ar fi făcut politică proguvernamentală, de natură să aducă avantaje bisericii pe termen scurt. Din punct de vedere moral, Lucaciu se simte pe deplin legitimat în fața conștiinței proprii pentru absențele din parohie, căci în esență despre acestea este vorba, prin eforturile pe care le făcea în câmpul mai extins al luptei de afirmare a națiunii și, indirect, a bisericii sale. Practic, absențele erau acoperite, scrie el de fiecare dată, pe de o parte prin strădania capelanului, pe de altă parte prin îngăduința enoriașilor, mândri că popa lor e un așa *om mare*, convinși că drumurile sale sunt și pentru binele lor. Nu puteau lipsi, cu toate acestea, frământările interioare, provocate de încălcarea normei. Încearcă, supus acum unei stricte monitorizări a Gherlei, să-și rărească plecările.

Într-adevăr, în tot decursul săptămânilor Postului Mare, perioada cea mai încărcată, ecleziastic, a anului, cu excepția unor scurte vizite la Baia Mare, Carei, Seini, Baia Sprie, care nu necesitau aprobări prealabile, preotul Lucaciu este, singur sau alături de capelanul său, în deplinătatea funcțiunilor sale în biserica de la Șişești și în cele ale filiilor acestuia, Bontăieni, Dănești, Unguraș. Situația se schimbă după trecerea marilor sărbători ale Paștelui – celebrate în 1896 la începutul lunii aprilie – când angajarea lui politică îl poartă, rând pe rând, la Sibiu, la Budapesta, la Montpellier, la București, spre toamnă din nou la Sibiu, niciodată cu încuviințarea ierarhului său⁴¹. Era tocmai ce dorea acesta, informat exact, cu ora plecării și sosirii în parohie, asupra tuturor mișcărilor sale⁴².

Nou față de trecut este faptul că acum cele mai multe demersuri publice ale lui Lucaciu nu vizează o acțiune antiguvernamentală directă, ci sunt legate de schisma care macină conducerea Partidului Național Român. Străbatem acum anii nefericiți ai reculului masiv al mișcării naționale, datorat conflictului deschis, tot mai încins, dintre gruparea

⁴¹ Referitor la plecarea în Franța, Lucaciu se rezumă doar la a anunța Consistoriul, în 28 aprilie, că va pleca *pentru câteva zile* din parohie, că o lasă în deplină ordine în grija capelanului și că va notifica la întoarcere ziua revenirii; rezumatul scrisorii în: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1896, nr. 3527.

⁴² Adresa din 15 februarie 1896 către Ștefan Pop, privind absențele din Șişești ale lui Lucaciu: *Ibidem*, 1896 nr. 1468.

sibiană a *noilor tribuniști*, în frunte cu Ioan Rațiu, susținută de Partidul Conservator din România și gruparea arădeană a *vechilor tribuniști*, aderentă a guvernului liberal, aflat la putere la București, fiecare cu propria orientare politică, proprii susținători, propriile organe de presă. În dorința de a se legitima, una împotriva celeilalte, în fața publicului, ele își consumă energiile în lupte subterane și campanii de presă, cu acuze reciproce de trădare a interesului național, de subordonare a lui intereselor politicianiste ale liberalilor sau conservatorilor din România, de cedare față de guvernul Bánffy, foarte doritor, într-adevăr, în constituirea unui partid român moderat, progubernamental, care să intre în parlamentul de la Budapesta.

Izvorâtă din deosebiri de vederi asupra tacticii de urmat, din concepțiile diferite asupra modului de conducere a mișcării, din interese și orgolii personale și de grup, legate de hegemonia acesteia, de statutul de lider, disensiunile interne se prelungesc, în condițiile în care, după desființarea în anul precedent a Partidului Național Român, întreaga sa activitate legală era paralizată. Grevează puternic asupra lor jocul politic nociv din România, unde partidele de guvernământ exploatează situația din Transilvania pentru cucerirea sau menținerea puterii, dar și manevrele din umbră ale premierului Bánffy, interesat să-și asigure cu orice preț liniștea internă pe timpul marilor serbări ale Mileniului și foarte versat în aranjamentele de culise⁴³.

În acest context, înainte și după revenirea la Șişești, Lucaciu, în calitate sa de secretar general al partidului, se pronunță pentru întrunirea comitetului sau de conducere și aplanarea în cadrul acestuia a diferendelor. *Arde casa ! Trebuie să ne gândim a potoli focul ... De nu ne călcăm pe inimă, va fi rău de toți*, scrie el președintelui partidului, la

⁴³ Lăsând la o parte speculațiile privind rolul guvernului maghiar în grațierea memorandiștilor, este sigur că Bánffy a exploatat la începutul anului 1896 și problema grațierii memorandiștilor refugiați în România, E. Brode, A. Albin, A.C. Popovici, asupra căreia au loc anumite discuții cu premierul Sturdza. Potrivit informațiilor lui Gh. Pop de Băsești, un om de încredere al lui Bánffy – foarte probabil consilierul său, Jancsó Benedek, fost preot reformat în România –, trimis la București în această chestiune, a reușit să câștige și încrederea șefului guvernului român: Gh. Pop de Băsești către I. Rațiu, [Dej, februarie 1896], în: Pavel Teodor, *op. cit.*, p. 181-182.

25 ianuarie 1896⁴⁴. În întâlnirile forului central, care au loc la Sibiu în 10-11 ianuarie și 1 februarie, Lucaciu, reprobând autoritarismul prezidial, pledează pentru revenirea *Institutului Tipografic*, al „Tribunei” și „Foii Poporului” la regimul lor juridic de dinaintea crizei, pentru reluarea liniei lor proliberale, pentru principiul conducerii colective, postându-se tot mai hotărât de partea aripii tinere a activiștilor, devenind, în fapt, principalul reprezentant moral al acestora.

Concomitent, începe să facă cunoscută publicului românesc poziția sa în paginile „Tribunei”⁴⁵. Nu se ajunge la o ruptură totală cu Ioan Rațiu, președintele partidului – cei doi fruntași se vor întâlni în aprilie la Budapesta, când lansează, împreună cu sârbii și slovacii, manifestul naționalităților împotriva Mileniului, iar apoi la Sibiu în august și octombrie⁴⁶ –, dar „Tribuna” trece de la reproșurile insidioase privind domolirea zelului național al *popii de la Șișești*, la atacurile politice deschise împotriva sa⁴⁷. La rândul ei, „Gazeta Transilvaniei” de la Brașov adaugă incriminărilor politice denunțarea misionarismului „Revistei Catolice”, *primejdioasa foie clericală reacționară, pentru care redactorul ei, scrie ziarul, primea bani nu de la maimarii bisericii sale românești, ci de la străin*⁴⁸. Din partea sa, Lucaciu, niciodată dator cu vreun răspuns, se apără în „Revista Orăștiei”, organul de presă al aripii tinere până la apariția, la 1 ianuarie 1897, la Arad a „Tribunei Poporului”.

⁴⁴ Textul în: Teodor Pavel, *op. cit.*, p. 153-154; *Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu. Corespondență*, II, Ediție Marcel Ciucă și Elena Ciucă, p. 34.

⁴⁵ Șișești, 23 ianuarie 1896, Șișești, 15 martie 1896: „Tribuna”, XIII(1896), nr. 12 din 17/29 ianuarie, nr. 54 din 9/21 martie.

⁴⁶ Informații asupra întâlnirilor de la Sibiu din august și octombrie 1896, în: „Muzeul Unirii” Alba Iulia, Doc. nr. 5482; Liviu Botezan, Nicolae Cordoș, *Din frământările Partidului Național Român transilvănean în anul 1897*, în „A.I.I. Cluj”, XV(1972), p. 300.

⁴⁷ Asupra disensiunilor interne din cadrul PNR: Liviu Botezan, *Contribuții la studiul vieții politice a Transilvaniei din anii 1895-1898*, în: „A.I.I. Cluj”, XIII(1970), p. 213-240; Nicolae Cordoș, *O încercare de aplanare a crizei Partidului Național Român (1896)*, în: „Acta Musei Napocensis”, XXXV-XXXVI(1998, 1999), II, p. 113-121; Lucian Boia, *Contribuții privind criza Partidului Național Român și trecerea de la pasivism la activism*, în: „Studii”, XXIV(1971), nr. 5, p. 963-984; Vlad Popovici, *op. cit.*, p. 181-198.

⁴⁸ „Gazeta Transilvaniei”, LIX(1896), nr. 176 din 12/24 august.

Momentul celei mai grave derute va surveni în aprilie-august 1896, în timpul Mileniului maghiar. A fost, prin grandoarea festivismului său, o promovare publică ostentativă a spiritului naționalist de mare putere al oficialităților, vrăjite de idealul statului național maghiar, uninațional, nerăbdătoare, după lecțiile consecutive ale Memorandului și congresului naționalităților, să-l transpună în viață. Începute sub deviza *Treuga Dei*, pacea Domnului, prin adoptarea legii privind existența milenară a Ungariei, serbările culminează în capitală cu deschiderea unei foarte mari expoziții, cu inaugurarea și începerea unor impresionante ansambluri edilitare și statuare, cu Te Deum-ul solemn din Biserica Încoronării, cu ședința solemnă a parlamentului, cu omagiul și defilarea celor 89 de delegații din provincie, precumpănitor aristocratice. Continuă în reședințele comitatelor, în municipii și orașe cu întruniri festive ale congregațiilor generale, magistratelor, consiliilor de conducere, cu adunări populare, spectacole, banchete și se prelungesc până jos în bisericile și școlile din comune și sate, cu liturghiile și serbările școlare milenare. Fastul exorbitant al acestor manifestații trebuia să glorifice forța și măreția națiunii maghiare, identificate cu statul – în care nemaghiarii formau majoritatea populației –, să arate lumii puterea și strălucirea nobiliară a clasei sale conducătoare, să exalte sentimentul superiorității etnice, a venerației și orgoliului național, matrice ale suficienței de sine, intoleranței, grandomaniei. Ca și a complexului binecunoscut al preemțiunii nobiliare a națiunii maghiare, îndreptățită la hegemonia sa politică absolută, în drept să privească de sus națiunile țărănești supuse, pentru care asimilarea era în cele din urmă unica perspectivă a viitorului. Și nu în ultimul rând să copleșească națiunile nemaghiare, care să accepte odată pentru totdeauna situația în care se găseau și care cu acest prilej pierdeau 400 de școli confesionale proprii, așa numitele *școli milenare*, preluate dintr-o dată de stat. Cu toate acestea, premierul Bánffy, deplin stăpân pe situație, va ști să preîntâmpine orice inițiativă care să umbrească strălucirea marelui eveniment al guvernării sale, excepție făcând declarația de protest, pur academică, a naționalităților, dată publicității fără semnăturile autorilor ei⁴⁹. Reușește să salveze

⁴⁹ Detalii privind întrunirea comitetului naționalităților: V. Lucaciu către V.A. Urechia [1901], Muzeul Unirii, Alba Iulia, doc. nr. 5482.

aparențele, obține, cu concursul ierarhilor bisericești și aranjamentelor locale chiar un simulacru al adeziunii acestora.

Cel mai dureros exemplu îl dau tocmai românii. Purtătorii marii mișcări memorandiste, moment de vârf al vieții publice în anii 1892-1894, ajung acum, după abia doi ani, aproape cu totul în afara scenei politice. Scindați între ei, privați de posibilitatea unor întruniri legale – Bánffy reînnoiește de două ori ordinul privind desființarea P.N.R., iar în mai 1896 interzice ședința comitetului său de conducere convocată la Sibiu⁵⁰ – izolați de masa poporului, supuși unei stricte supravegheri, conducătorii lor pierd ocazia unei acțiuni unitare de mare anvergură. Apasă grav și ingerințele temperatoare ale premierului D.A. Sturdza, constrâns de imperativele superioare ale politicii externe să accepte reprezentarea României la fanfaronada de la Budapesta și, în consecință, să liniștească spiritele în Transilvania. Se va oscila, astfel, între contestația deschisă, boicotul tăcut, participarea silită, concursul interesat: în timp ce în congregațiile generale din Hunedoara, Făgăraș, Bistrița-Năsăud se formulează proteste, în alte comitate se tace, în timp ce în Alba și Sibiu românii boicotează *in corpore* aceste foruri, în altele participă la ele, în timp ce „Tribuna” pledează pentru ocultare, capii bisericilor cheamă, la ordinul ministrului cultelor, clerul și credincioșii să celebreze evenimentul. Chiar și atitudinea ierarhilor este diferită: toți sunt obligați prin însăși poziția lor publică să emită circulare speciale, toți se feresc să lezeze sentimentul național românesc, ordonând doar slujbe religioase și serbări școlare, dar până când mitropolitul din Sibiu, Miron Romanul, reprobă deschis în textul său politica de maghiarizare, iar cel de la Blaj, Victor Mihályi de Apșa, recunoaște și el că românii n-au nici un motiv de bucurie, prelații de la Arad, Caransebeș, Oradea se conformează docil, iar la Gherla, Ioan Szabó, primul care se execută, stabilește el însuși programul serbărilor din școli și revine și cu un circular privind vizitarea marii expoziții din capitală⁵¹. Peste toate

⁵⁰ Convocatorul lui I. Rațiu și actul primarului Sibiului de interzicere a întrunirii, în: „Tribuna”, XIII(1896), nr. 88 din 20 aprilie/2 mai; nr. 90 din 23 aprilie/5 mai.

⁵¹ Circularul lui M. Romanu din 10/22 aprilie: „Gazeta Transilvaniei”, LIX(1896), nr. 86 din 17/29 aprilie; circularul lui V. Mihályi din 11 aprilie: *Ibidem*,; circularul lui I. Mețianu

acestea, în toate diecezele românești *liturghiile milenare* se vor oficia în biserici aproape goale de oameni, uneori doar în prezența cantorului, fătului, învățătorului confesional.

Se deplânge mereu pierderea unității de acțiune din timpul Memorandului, eficiența triumviratului Rațiu, Brote, Lucaciu – *suffletul, mintea, întruchiparea Partidului Național* –, dar, concomitent, se deteriorează relațiile la vârful conducerii acestuia, ajungându-se în contextul *Mileniului* la acuzații deschise de cedare în fața puterii maghiare de stat. Ele pornesc din partea „Tribunei”, controlată acum direct de către Ioan Rațiu, și se concentrează asupra lui Vasile Lucaciu, cunoscut ca aderent al grupării tinere de la Arad, suspectat că subminează poziția președintelui, că aspiră spre asumarea ei, supus ca atare unei adevărate campanii de discreditare. Paradoxal, ca niciodată în trecut, deosebirile de vederi dintre cei doi protagoniști sunt exploatare din umbră, atât de către guvernul de la Budapesta, cât și de cel de la București, vinovate în ochii unor contemporani de o înțelegere ocultă, de moment, convenabilă amândurora. Cel dintâi, pentru completa paralizare a românilor, pe timpul festivităților și a conferinței europene interparlamentare, organizate în 1896, spre marea lui satisfacție, în capitala Ungariei. Cel de-al doilea, nemulțumit de orientarea proconservatoare a „Tribunei”, interesat să asigure fundalul corespunzător întâlnirii suveranului țării la Porțile de Fier cu împăratul Francisc Iosif, precum și succesul vizitei acestuia din urmă la București, eveniment politic important, care avea loc în septembrie.

din 12/24 aprilie: *Ibidem*, nr. 90 din 23 aprilie/5 mai; circularul lui N. Popea din 25 aprilie: *Ibidem*, circularul lui I. Szabo din 24 martie: *Ibidem*, nr. 70 din 29 martie/10 aprilie; cel din 14 aprilie: *Ibidem*, nr. 90 din 23 aprilie/5 mai. Referitor la circularul Sibiului – care condamnă foarte aspru politica de asimilare națională și caracterul naționalist al evenimentului, prilej pentru națiunile asuprite, cucerite în urmă cu o mie de ani de *maghiarii veniți din oarece părți ale Asiei*, de se alarma asupra viitorului lor – este de menționat că ministrul Wlassics, al cultelor, a propus premierului Bánffy, în urma reacției puternice a presei maghiare, ca I. Meșianu să fie chemat pentru a da socoteală în fața împăratului. La fel a propus și în cazul mitropolitului Blajului, pe care îl considera mai periculos, pe de o parte pentru popularitatea, pe de alta pentru dinamismul și ingeniozitatea sa: Wlassics către Bánffy, 4 septembrie 1896, în: *Iratok* ..., II, 1956, p. 482.

Ce este sigur e faptul că incriminarea deschisă a lui Lucaciu începe după călătoria pe care acesta o face, împreună cu arădeanul Vasile Mangra, la București, la începutul lunii iunie și că obiectul atacului, punctul său de pornire, îl oferă relatările unor ziare maghiare privind sărbătorirea la Șişești a *Mileniului*⁵². Pornind de aici, pornind apoi de la corespondențele capelanului din localitate, solicitat în mod expres, „Tribuna” anunță repetat publicul românesc că în 17 mai – Duminică Orbului – în parohia lui Lucaciu, *fostul membru marcant de odinioară al comitetului național ...*, sub privegherea acestuia, Mileniul s-a serbat tot atât de entuziast ca și la Kécskémét⁵³. Este acuzat, de asemenea, că aservește cauza națională intereselor politicianiste ale lui D.A. Sturdza, că, instigat de acesta, urmărește să preia conducerea acesteia, că este *patronul zurbagiilor iconoclaști* de la Arad, că a devenit *brotist*, lăsându-se dominat de *mâna lungă a lui Eugen Brote ... Machiavelu românilor*⁵⁴, omul premierului de la București. Concluzia: Lucaciu cel vechi, *adorat de o lume întreagă*, după ieșirea din închisoare, după călătoria la București, s-a metamorfozat radical, a cedat în fața guvernului maghiar.

Trădător al cauzei naționale ? Răspunsul lui Lucaciu se revarsă în valuri: mai întâi două lungi scrisori de apărare în „Revista Orăștiei”, cărora le urmează o dezmințire din partea învățătorului Vasile Băban, o mare declarație de infirmare a celor patru sate ale parohiei Șişești, purtând semnăturile juzilor, curatorilor-primi, membrilor consiliilor lor comunale și bisericești – înfruntare vehementă pe care aceștia, 287 la număr, o adresează denunțătorului (*să n-ai odihnă cât vei călca tina pământului*) –, iar în final o scrisoare deschisă pe care învinuitul o

⁵² „Știrea” este lansată în ziarul „Egyetértés” în numărul său din 17 iulie 1896, care o preia din oficialul local „Szatmármegyei Közlöny”, nr. 26 din 28 iunie.

⁵³ Articolele: *Din țara părintelui Lucaciu*, în „Tribuna”, XIII(1896), nr. 160 din 18 iulie/1 august; *Fapte ?*: *Ibidem*, nr. 168 din 31 iulie/12 august; *Ecce homo*: *Ibidem*, nr. 172 din 4/16 august; *Afacerea Dr. Lucaciu*: *Ibidem*, nr. 173 din 6/18 august, nr. 174 din 8/20 august; *Lucaciu brotist*: *Ibidem*, nr. 175 din 10/22 august; *A sosit momentul*: *Ibidem*, nr. 176 din 11/23 august; *Alianța Bánffy-Sturdza*: *Ibidem*, nr. 178 din 14/26 august.

⁵⁴ Expresia în: Gh. Pop de Băsești către I. Rațiu, [februarie 1896], Teodor Pavel, *op. cit.*, p. 181.

adresează în 25 august ministrului de interne, afirmându-și deschis adeziunea la programul P.N.R. din 1881⁵⁵. Rezultă din toate acestea că Lucaciu se afla într-adevăr la Șişești în ziua cu pricina – fapt negat inițial de publicația din Orăștie – dar toți sătenii, cu excepția capelanului Eugen Dredean, declară că la ei nu s-a serbat Mileniul nici în biserici, nici în școli, nici public, nici privat, că, mândri de românitatea lor, privesc *nebuniile milenare ca pe o umilire a neamului, că părintele lor este curat ca soarele. O singură viață am, exclamă acesta, și aceea e toată a neamului meu*⁵⁶. O dovadă în plus care se oferă este aceea că învățătorul din Șişești a fost supus anchetei forurilor locale pentru fronda sa, anchetă denunțată de Lucaciu în protestul său adresat înaltului demnitar de la Budapesta. Cât privește apelativul de *brotist*, îl revendică cu mândrie. Acuză la rândul lui „Tribuna” în cuvinte foarte dure, că prejudiciază cauza națională. Scrie: *Sturdza, Urechia, Periețeanu-Buzău, Sihleanu, Bianu, Brote, Albin, Slavici, Rosetti și voi toți ceilalți câți ați înălțat cauza națională la glorie nemaipomenită înaintea lumii întregi, vedeți cine și cum ne insultă* ⁵⁷ ! Ia, de asemenea, apărarea tinerilor de la Arad, în frunte cu Vasile Mangra, cel care prezidase conducerea interimară a Partidului în timpul detenției comitetului său de conducere, cel căruia îi reveneau mari merite în organizarea congresului naționalităților din august 1895⁵⁸. Împreună cu aceasta, pledând pentru reactivarea comitetului de conducere din timpul Memorandului, denunță public faptul că Ioan Rațiu își aroga atribuții speciale și ia decizii care nu erau de competența lui; vorbesc în scrisorile pe care le schimbă cu alți fruntași despre influența nefastă

⁵⁵ Răspunsul din 5 august al lui Lucaciu: „Revista Orăștiei”, II(1896), nr. 32 din 3/15 august; *Încă un cuvânt al d-lui Dr. Vasile Lucaciu: Ibidem*, nr. 33 din 10/22 august; *Din țara părintelui Lucaciu* [aici declarația celor patru sate, purtând 287 semnături]: *Ibidem*, articolul „Tribuna” în serviciul guvernului maghiar, semnat Lucaciu, Șişești, 24 august; *Ibidem*, nr. 34 din 17/20 august; *Epistolă deschisă către dl. ministru de interne al Ungariei, Dezideriu Perczel. Ibidem*.

⁵⁶ „Revista Orăștiei”, II(1896), nr. 34 din 17/29 august.

⁵⁷ Șişești, 5 august, în: „Revista Orăștiei”, II(1896), nr. 32 din 3/15 august.

⁵⁸ Marius Eppel, *Vasile Mangra. Activitatea politică. 1875-1918*, Presa Universitară Clujeană, 2004, p. 83-99.

exercitată asupra acestuia de către Iuliu Coroianu, ginerele său, despre transformarea P.N.R. într-un *partid persona*⁵⁹.

Nu se ajunge la o ruptură totală între președintele și secretarul general al P.N.R., competitori pentru întâietate, se vorbește despre instituirea unui juriu de conciliere a celor două grupări, se sistează atacurile directe la persoană în presă, însă, sciziunea conducerii politice persistă și chiar se instituționalizează odată cu apariția la 1 ianuarie 1897 a „Tribunei Poporului” de la Arad, finanțată de Sturdza⁶⁰, organul de presă al aripii tinere activiste. Deși nu lipsesc inițiativele venite din partea lui Ioan Rațiu – convocarea din octombrie 1896 a conferinței generale a alegătorilor români, interzisă de Bánffy⁶¹ – și nici încercările repetate de apropiere între cei doi lideri⁶², în general, se bate pasul pe loc, carul mișcării naționale stă înămolit, energiile se risipesc în ciocnirea orgoliilor personale, sfâșieri pătimase interne, dispute sterile de presă, spre deruta și demoralizarea publicului românesc, spre satisfacția oficialităților și presei maghiare.

În mijlocul acestor dureroase convulsii, un episod revigorant: participarea lui Lucaciu în prima decadă a lunii mai 1896 la serbările panlatine de la Montpellier ale Societății pentru studiul limbilor romanice – Ligue Felibri –, cea care în 1878, anul recunoașterii independenței de stat a României, premiase pe Vasile Alecsandri pentru *Cântul gintei latine*. Invitat, alături de V.A. Urechia, președintele Academiei Române, al Ligii culturale, al Ateneului Român, preotul greco-catolic din neștiutul Șișești este prezentat elogios publicului în sala mare a teatrului din localitate ca reprezentantul românilor din Austro-Ungaria, avangardist al luptei lor de emancipare, asupra căreia conferențiază. Este oratorul festiv, aplaudat la unul din monumentele memoriale ale orașului, este

⁵⁹ V. Mangra către E. Brote, 10 octombrie 1896, în: *Vasile Mangra. Corespondență*, I, Ediție Marius Eppel, Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 133.

⁶⁰ Lucian Boia, *Eugen Brote. 1850-1912. Destinul frânt al unui luptător național*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Ed. Humanitas, 2013, p. 201.

⁶¹ Actele privind acest moment în: Teodor V. Păcășianu, *Cartea de aur*, VIII; Sibiu, p. 11-21.

⁶² Nicolae Cordoș, *O încercare de aplanare a crizei PNR (1896)*, în: „Acta Musei Napocensis”, XXXV-XXXVI (1998-1999), II, p. 113-121.

primit și i se înapoiază vizitele unor cunoscuți militanți panlatini și pe cele ale autorităților municipale, merge la Lourdes, face cunoștința tuturor, este onorat cu un prânz sărbătorească de către episcopul locului. Cu un cuvânt, o prezență exotică, un invitat cu nimbul martiriului care savurează întrunirile publice, este sensibil la onoruri, se simte în această ambianță prietenoasă în elementul său.

Prezența activă a celor doi delegați ai latinității orientale, prieteni apropiați, suscită aprecieri călduroase la adresa românilor în presa locală, tot astfel cum este salutăată și în ziarele din București și în cele din Transilvania⁶³. A fost, apreciază ele, un prilej binevenit de a se denunța de la tribuna unui prestigios for cultural european ostentația naționalistă a *Mileniului*, într-un moment în care, prin organizarea congresului interparlamentar la Budapesta, românii transilvăneni pierdeau poziții importante din terenul câștigat în străinătate în anii Memorandului. Acesta este și motivul pentru care Lucaciu, întors acasă, propune Ligii Culturale să-i facă posibilă întâlnirea cu unii dintre susținătorii românilor veniți în capitala Ungariei, pentru a-i conduce într-o călătorie prin Transilvania, de care scrie el, cu certitudine ar fi interesați. Pledează, totodată, și pentru publicarea și difuzarea unui *promemoriu* al său asupra cauzei naționale⁶⁴.

Ca întotdeauna, nu lipsesc atacurile: un ziar maghiar de mare tiraj, vorbind despre planul inițial al *marelui preot al naționalităților* de a duce cu el la Montpellier un delegat sârb și unul slovac, pentru a prezenta un protest comun legat de Mileniu, avertizează că prietenia franco-română ar putea avea ca rezultat implantarea în Provența a *nobilului meșteșug al agitației naționale*. Se subliniază răceala, dacă nu chiar adversitatea guvernului și opiniei publice franceze față de substratul periculos, regionalist, al mișcării Felibrilor⁶⁵.

⁶³ „Gazeta Transilvaniei”, LIX(1896), nr. 92 din 26 aprilie/8 mai; „Unirea” VI(1896), nr. 19 din 9 mai; „Revista Orăștiei”, II(1896), nr. 22 din 25 mai/6 iunie.

⁶⁴ Sunt menționați B. Pandolfi și Gabotz: V. Lucaciu către Perieșteanu-Buzău, [iunie 1896]: Blaga Mihoc, *op. cit.*, p. 524.

⁶⁵ Articolul din „Egyetértés” în *Iratok ...*, Bp., 1956, p. 472-473.

5.3. Noua punere sub acuzare

*Și dacă amarul momentului ne deprimă,
mândria conștiinței curate ne întărește în munca fără preget*

Departe de a prilejui o reconciliere în plan local, decizia de achitare a Scaunului Papal deschide calea unei duble revanșe.

Mai întâi pe cea a capului diecezei. Convins că în realitate dreptatea era de partea sa, prelatul din Gherla se arată, din primul moment, hotărât să continue lupta împotriva faimosului preot din Șișești. Blamul căzut asupra sa din Roma – cu atât mai grav cu cât pierderea procesului, nicidecum un fapt judiciar oarecare, era cunoscută întregului cler – îi impunea ea însăși, fie demisia, fie reabilitarea autorității episcopale, foarte șubredă și până atunci. Resentimentul personal față de realizările, relațiile, notorietatea copleșitoare a subalternului său, își spune, poate, și el cuvântul. Ca și poziționarea diametral opusă a celor doi oameni ai bisericii în efortul comun de susținere a națiunii lor: de o parte angajarea politică totală și radicală antiguvernamentală, de cealaltă parte respingerea absolută a acesteia, cantonarea defensivă și exclusivă în domeniile bisericesc și școlar. Așa încât, în locul iertării și apropierii sau măcar a înțelegerii și acceptării situației, a trecerii sub tăcere a unor abateri, în 15 februarie 1896, vlădicul Szabó, inflexibil în ostilitatea sa, ordonă protopopului Băii Sprii să supravegheze îndeaproape și să raporteze prompt asupra tuturor absențelor din parohie ale lui Lucaci, pentru a putea fi luat la rost chiar de la primele abateri⁶⁶. Își va exercita din plin prerogativele episcopale și în același timp nu va ezita să apeleze la sprijinul autorităților de stat, interesate să scoată cât mai repede din jocul politic, cum vom vedea, un adversar emblematic, un adevărat simbol național, periculos nu doar prin inițiativele sale, ci și prin exemplul viu pe care îl dădea preoțimii, atât de influente în lumea satului românesc.

⁶⁶ Vasile Lucaci către Ioan Slavici, 22 decembrie 1909/4 ianuarie 1910.

⁶⁶ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1896 nr. 1468.

Lucaciu, la rândul lui, angajat ardent și cutezător, ca întotdeauna încalcă repede limitele strâmte ale legii rezidenței, impuse de condiția sa clericală. Întrucât se știe înlocuit prin capelanul lui și se simte pe deplin acoperit moral prin puritatea idealului național urmărit, pornește în călătoriile sale – raportate la Gherla cu ziua și chiar ora plecării și sosirii –, fără aprobările prealabile necesare, stabilite printr-un circular consistorial emis în urmă cu 7 ani. Vizita la Montpellier, spre exemplu, este anunțată în ziua plecării, înainte de a se putea primi încuviințarea episcopală⁶⁷. I se cer explicații⁶⁸, pe care fie le amână, fie le condiționează, fie dezmente veridicitatea unora din *denunțurile* trimise împotriva lui: va răspunde pe larg după trecerea sărbătorilor Paștelui, va comunica în mod direct cu Consistoriul și nu prin intermediul obligatoriu al protopopului, va trimite diploma de doctor, cerută din Gherla, dacă i se va comunica scopul pentru care este solicitată, va dovedi cu martori falsitatea delațiunilor făcute împotriva sa, scrie el, succesiv, Consistoriului în aprilie 1896⁶⁹. În final, Lucaciu impută aplicarea selectivă, a circularului privind *rezidența sacerdotală*, instrument comod sau simplu pretext în mâinile Consistoriului pentru a ține sub control clerul diecezan, pentru a-i șicana, după plac, pe unii dintre membrii săi⁷⁰. Tot atâtea probe ale viitorului său dosar, alături de care vor figura scrisori ale protopopului Ștefan Pop că nu catechizează pe elevi, că în cutare sau cutare duminică nu s-a oficiat liturghia în Șișești, capelanul oficiind în filii, că întârzie finalizarea socotelilor bisericii, că a sfințit o cruce de hotar în filia Unguraș, fără a-i fi cerut aprobarea. I se trimit somații, îi sunt puse termene, amintindu-i-se supunerea canonică pe care a jurat la ordinare, se instituie, în cele din urmă, o comisie locală pentru cercetarea absențelor sale, primul pas pentru deschiderea noului dosar⁷¹.

După întoarcerea de la Montpellier și București, la mijlocul lunii iunie, de când, cu mici excepții, Lucaciu nu părăsește parohia,

⁶⁷ Rezumatul cererii din 28 aprilie în: *Ibidem*, 1896 nr. 3527.

⁶⁸ Decizia din 25 februarie a Consistoriului în: *Ibidem*, 1896 nr. 1821.

⁶⁹ Scrisorile din 12, 14, 28 aprilie, rezumate în: *Ibidem*, 1896, nr. 3074, 3199, 3527.

⁷⁰ Scrisoarea din 20 mai, rezumată în: *Ibidem*, 1896, nr. 4021.

⁷¹ Decizia consistorială din 11 august în: *Ibidem*, 1896, nr. 6380.

raportările locale vizează pregătirile acestuia pentru a face din Șișești locul unor mari pelerinaje. Ajung astfel la urechile episcopului Szabó știrile că în Franța subalternul lui a umblat pe la Lourdes pentru a studia desfășurările religioase de acolo și a le imita acasă, că a procurat o statuie a Preacuratei spre a o așeza la izvorul de lângă biserică, *fost al Zânelor dar botezat acum al Precistei*, că lățește în popor credința că apa acestuia ar fi tămăduitoare, că a ridicat deasupra lui un chioșc, iar în apropiere un mare pavilion, destinat primirii pelerinilor. Toate arată, conchide protopopul Băii Sprii, că acționează pentru permanentizarea datinii de a avea în jurul său la cele trei mari sărbători ale verii: Sfinții Apostoli Petru și Pavel, Adormirea și Nașterea Preacuratei Fecioare, cât mai mulți credincioși. Justificarea pe care o invocă, continuă el, atunci când este avertizat că încalcă o interdicție expresă a Consistoriului, este aceea că nu face decât să sărbătorească hramul bisericii, al celei vechi și al celei noi, pe care nimeni nu-l poate interzice câtă vreme, începând cu *Privilegiile ilirice*, acesta nu presupunea o aprobare prealabilă bisericească sau administrativă. Crede că motivația pelerinajelor este una exclusiv profană, pe de o parte pornirea pătimașă față de tot ce vine de la Episcopie, iar pe de alta nevoia stringentă de bani în vederea finisării bisericii⁷². Consistoriul va refuza și el să le recunoască orice fel de temeii devoțional, atribuindu-le, în afara acestor rosturi și mai presus de ele, o motivație politică: acțiuni lumești puse la cale din umbră de către Lucaciu și coluptătorii săi naționali, doritori să pună lumea în mișcare sub forma unor procesiuni cu o legitimare formală religioasă⁷³.

Afluxul de oameni străini la Șișești, oricum ar fi numit el – pelerinaj, jubileu, hram și oricum a fost motivat – va fi timp de mai mulți ani de acum înainte principalul mobil al diferendului dintre prelat și preot, obiectul unor repetate decizii ale Ministerului de interne maghiar, ținta unor des repetate concentrări de forțe ale jandarmeriei, o temă recurentă a presei, un punct cert de convergență al dispozițiilor bisericești represive, emise la Gherla, și al celor administrative adoptate

⁷² Raportul protopopului Ștefan Pop din 7 iulie în: *Ibidem*, 1896, nr. 8070.

⁷³ Decizia din 10 august în: *Ibidem*, 1896, nr. 6380.

în comitatul Sătmár. Pare greu de crezut, dar cazul Lucaciu, problema menținerii sau îndepărtării sale din cler, va constitui un punct stabil al agendei relațiilor dintre Budapesta și Vatican, tot atât de tensionant, după unii istorici maghiari, ca acela al episcopului croat Strossmayer, sau ca și chestiunea extinderii jurisdicției bisericii romano-catolice maghiare și asupra celei greco-catolice românești⁷⁴.

Concomitent, pelerinajele de la Șişești alcătuiesc calul de bătaie, omniprezent, al unor foarte stăruitoare demersuri, scrise și orale, ale lui Lucaciu la Scaunul Pontifical, forul suprem pe care el conta și unde chestiunea va fi dezbătută în mai multe rânduri. Ea este prezentată aici în lumina ei cea mai favorabilă, chiar mirifică: act de înaltă pietate, menit să fortifice sufletește, să-i întărească în credința lor pe românii uniți ai unei mari zone de periferie, oameni ai satelor, neștiutori de carte, care trudes din greu, trăiesc în sărăcie, plătesc dări, poartă în mare măsură toate poverile unui stat, fără să se bucure de nici una din binefacerile sale. Menit, totodată, să facă posibilă, pe calea plenitudinii evlavioase trăită sub cupola bisericii de la Șişești, atragerea treptată a tuturor românilor la religia greco-catolică. Aceasta și era marea chemare a templului, cum o arată însăși inscripția de pe frontispiciul său: *Sfânta Unire a tuturor românilor ... cu Scaunul Apostolic al Romei*, adaugă și repetă inepuizabil Lucaciu. Căci, oricât de mult s-a vorbit și s-a scris despre luptătorul național de la Șişești, acesta era înainte de toate un preot, un preot educat în Cetatea Eternă, care, marcat definitiv de spiritul și măreția ei, a pus mari speranțe în posibilitatea materializării planului utopic al contopirii celor două mari idealuri ale vieții sale: catolicismul și românismul. Cel puțin în această perioadă a existenței sale. Regăsim aici, tot atât de mult ca și în politician, pe vizionarul învăpăiat, descris de către un contemporan, apropiat al lui: *sufletul curat de copil naiv al părintelui Vasile Lucaciu, incapabil de a-și emancipa judecata de sentimentul copleșitor*⁷⁵. Regăsim însă și pe omul hotărât să acționeze pentru împlinirea proiectului său, gata să înfrunte, temerar și tenace, adversitățile care îi stăteau în cale, stimulat parcă de anvergura lor.

⁷⁴ Kemény G. Gábor, *op. cit.*, II, p. 241.

⁷⁵ Alexandru Vaida Voevod, *Memorii*, II, Cluj-Napoca, 1995, p. 228.

Într-adevăr, așa cum avertizase alarmat protopopul locului, la 12 iulie 1896, sărbătoarea apostolilor Petru și Pavel, *Sânpetrul* sătesc, ramul vechii biserici, este celebrată la Șișești cu foarte mare fast. Vin, scriu rapoartele locale, pelerini din locuri îndepărtate, inclusiv doi preoți și un teolog, se sfințește fundația crucii care se va ridica în fața bisericii, unde, sub cerul liber, cuvântă parohul, se face o procesiune cu *asa numita icoană făcătoare de minuni*, iar, după amiazăzi, petrecere populară, cu muzică, mâncare, băutură, joc, veselie. Capelanul lui Lucaciu spune că acesta în cuvântarea sa i-a omagiat pe papă și pe mitropolit, *numindu-i cu numele, dar când a ajuns la episcopul diecezan s-a ferit, demonstrativ, să-i amintească numele, zicând numai: acela care poartă diregătoria episcopescă, sântitul domn episcop*⁷⁶.

Nu mai era nici o îndoială, după toate pregătirile care se fac, că la *ruga de Sfânta Maria Mare* va fi la Șișești mult norod, posibil și mulți intelectuali. Chiar și la Brașov, „Gazeta Transilvaniei” vorbește, este adevărat ironic, despre un *conventicul general*, în cadrul căruia, completează pe același ton „Tribuna”, Lucaciu ar urma să prezinte un *pronunciament politic*⁷⁷.

Alarmat, Consistoriul episcopal cere de îndată informații, discută măsurile propuse de procurorul său⁷⁸, iar , iar la 11 august, reînnoind

⁷⁶ Rapoartele din 27 iulie și 3 august ale lui Șt. Pop, având ca anexe scrisori ale lui E. Dredean, în: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1896, nr. 6154, 6345.

⁷⁷ *Conventiculul general de la Șișești*: „Gazeta Transilvaniei”, LIX(1896), nr. 177 din 13/25 august; *Pronunciamentul părintelui Lucaciu*. „Tribuna”, XIII(1896), nr. 179 din 15/27 august; ziarul menționează că la Șișești ... *aleargă mult popor țaran, ca la un loc miraculos, ca la Maria-Radna sau alte locuri sfinte*, dar, adaugă insidios redacția, oamenii vin aici să se roage, să se spovedească și cuminece, să asculte o predică, nu să facă politică.

⁷⁸ În ședința din 21 iulie a Consistoriului, procurorul (fiscul) episcopal, canonicul I. Georgiu propune: 1) tragerea la răspundere a preoților Ioan Doșa (Săcălășeni) și Ioan Avram (Purcăreți), care au oficiat la Șișești, precum și a teologului Alexandru Băban (Năpradea) care a *lectorizat* 2) reînnoirea circularului din 17 august 1895, nr. 5879, privind interzicerea jubileelor de la Șișești, *luându-se măsurile de lipsă pentru împiedicarea ȋinerii lor* 3) admonestarea și somarea preotului Lucaciu privind respectarea subordonării ierarhice, potrivit canoanelor: *Ibidem*, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1896, 8070.

interdicțiile anterioare, ordonă vicarilor Sălajului și Maramureșului ca preoții din protopopiatele: Băii Sprii, Bredului, Oarței, Șomcutei, Băseștilor, Ciocmanilor, Seinilor, Oașului să-și țină enoriașii acasă, să nu-i lase să călătorească la jubileele organizate de Lucaciu. *Aceasta cu atât mai vârtos*, consemnează fără echivoc protocolul consistorial, *cu cât și pe calea administrațiunii se vor face pașii de lipsă pentru a se împiedica orice procesiune la Șișești la jubileele intenționate a se ține la sărbătorile Sf. Marie și celelalte sărbători*⁷⁹.

Cum și când s-au făcut acești pași, au fost ei inițiați de episcop, cum afirmă mereu Lucaciu și încearcă să dovedească la Roma, cum declară și funcționarii locali, cum recunoaște într-un moment de mânie, însuși prelatul, sau, dimpotrivă, pornesc de la o inițiativă guvernamentală, nu putem afla din actele prodigioasei cancelarii de la Gherla. Nu știm astfel dacă a fost vorba despre un demers oral sau scris al lui Szabó, fie la premierul Bánffy, cu care era în termeni buni, fie ierarhic, la Ministerul Învățământului și cultelor sau dacă totul vine exclusiv de la Budapesta. Este cert însă că se intervine cu mare promptitudine și eficiență în teritoriu și că între cele două puteri exista un deplin acord în această privință, chiar dacă nu avem certitudinea dacă aranjamentul este mai vechi, precum va argumenta Lucaciu, sau s-a făcut în ultimul moment. Și chiar dacă reprezentanții locali ai ierarhiei statale și ai celei bisericești împing la fața locului vina unii asupra celorlalți. Cum, necum, destul că în preziua sărbătorii Adormirii Maicii Domnului, 15/27 august 1896, hramul, așteptat cu mare nerăbdare, al noii biserici, primul după revenirea acasă a parohului, o foarte puternică formațiune de jandarmi va ocupa Șișeștii.

Potrivit informațiilor trimise de Lucaciu la Roma, au fost mobilizați 152 de jandarmi, *pregătiți și înarmați ca de război*⁸⁰ – 130, după „Gazeta Transilvaniei”⁸¹, *vreo 70*, conform raportului protopopului⁸² –, care rămân în

⁷⁹ *Ibidem*, Prot. Consist., 1896 nr. 6379, 6380.

⁸⁰ Lucaciu către Ledochowski, 14 decembrie 1897: ACCO, Romeni, 120/33, IV, Fasc. 1, doc. 7807.

⁸¹ *Oprirea pelerinajului de la Șișești*. „Gazeta Transilvaniei”. LIX(1896), nr. 185 din 23 august/4 septembrie. Comentând calculul meschin, material, al pelerinajelor,

sat până în seara zilei următoare. Se dovedesc foarte operativi: evacuează, la sosire, biserica de credincioși, localnicii fiind trimiși la casele lor, străinii fiind escortați din sat, ocupă, cu baionetele la arme, peristilul edificiului, oprind oficierea vecerniei și tragerea clopotelor, instituie patrule la toate intrările în sat, întorcând din cale procesiunile și pelerinii izolați, care vin spre Șişești, opresc circulația obișnuită pe drumul spre Baia Mare, pun sub pază casa parohului, pentru a sista comunicarea acestuia cu curatorii și enoriașii, cutreieră în timpul nopții ulițele, oprind pe săteni să iasă din curțile lor, interzic în ziua următoare *cu armele în mâini în poziție de foc*, apropierea oricărui credincios de biserică, cu excepția parohului, cantorului și fătului.

Împrăștierea brutală a oamenilor adunați la o sărbătoare religioasă, oprirea grupurilor de credincioși care, purtând prapori și cruci⁸³, veneau pe jos de departe, din Sălaj și din Maramureș, după un drum lung, frapează puternic lumea românească. Nu s-a putut, în aceste condiții, nici măcar oficia liturghia, astfel încât, scrie Lucaciu, praznicul Sfintei Maria, aniversarea hirotonisirii bisericii, nu a fost un prilej de reculegere și bucurie, ci ... *o zi de jale și tristețe, de teroare și durere, de lacrimi și gemete, ... o adevărată stare de asediu*⁸⁴.

avansat de corespondentul ei din Sătmar: banii românilor să nu ajungă în mâinile călugărilor maghiari și ruteni de la Pocs și Bixad, redacția ziarului, vădit ostilă lui Lucaciu, consideră că ei ar putea fi destinați altor scopuri, *cu adevărat religioase și culturale*. Reprobă, de asemenea, numele de *mănăstire* care se dă unei biserici în fruntea căreia să găsea un preot, cu familie și remarcă trufia cu care acesta se lasă numit *părintele poporului român: Ibidem*.

⁸² Raport, 28 august, al lui Șt. Pop, având ca anexă scrisoarea din ziua precedentă a capelanului E. Dredean. „Revista Orăștiei”, care descrie evenimentul, nu prezintă cifre: „Revista Orăștiei”, II(1896), nr. 35 din 24 august/5 septembrie.

⁸³ O descriere a *procesiei* pornită din Sălaj, din satul Ariniș (Arghihat), alcătuită din *20-30 femei și 5-6 bărbați*, trecând prin Baia Sprie, în 26 august, spre Șişești face protopopul Șt. Pop care, implicat direct în zădărnicierea pelerinajului, accentuează aspectele negative ale înfățișării și cântecului ei: *un zbierat de glasuri femeiești care s-a auzit peste întreg orașul*. S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1896-3061.

⁸⁴ Cea mai extinsă descriere a evenimentului o face Lucaciu în memoriul adresat, la 14 decembrie 1897, prefectului Congregației de Propaganda Fide: A.C.C.O., Romeni,, 120/33, IV, Fasc. 1, doc. nr. 7807. Într-o relatare mai succintă a sa, publicată în „Unirea”, apare episodul prezenței la Șişești, în 25/27 august, a tatălui, sorei și cumnatului său,

La fel se va întâmpla în 8/20 septembrie la sărbătoarea Sântămăria Mică, cu deosebirea că efectivul forței de intervenție a fost mai redus, și că s-a permis intrarea credincioșilor din parohie în biserică, identificați la intrare de funcționarii pretoriali și jurații comunali, fără însă să li se aprobe înconjurul în procesiune a edificiului de cult.

La fel se va întâmpla apoi la aceste trei sărbători în anul 1897⁸⁵, în 1898, în 1899, în timpul lungii șederi a lui Lucaciu la Roma și, aproape de necrezut, în 1900 și 1901, când chestiunea ajunge, cum vom vedea, în dezbaterile parlamentului maghiar și în aceea a Sfântului Scaun. An de an preotul din Șișești, contând mereu pe sprijinul Vaticanului, perseverează în proiectul său ecleziastic, tot așa cum, mână în mână, autoritățile puterii statale și diecezane rămân inflexibile în hotărârea lor de a-l izola, de a-l anihila politic sau chiar de a-l scoate din arena publică. Nu era nici pentru unele, nici pentru celelalte o chestiune marginală, câtă vreme era în cauză un mare luptător național, un mit viu al românilor, o adevărată instituție națională – procesele pentru cântarea *Doinei lui Lucaciu* se țin în acești ani lanț – câtă vreme comportamentul lui clerical alcătuia un model cât se poate de nociv. Cu deosebire în vecinătatea Sălajului, unde conferința vicarială, prezidată de Barbulovici, cere episcopului în iulie instituirea unei comisii pentru verificarea gestionării fondurilor diecezane⁸⁵. Dar și a Maramureșului, de unde, cu concursul tacit al preoților, pornesc procesiuni, de unde vicarul Tit Bud raportează la Gherla despre ... *dragostea poporenilor pentru d-l preot de la Șișești*⁸⁶.

Miza pentru puterea de stat era, în ultimă instanță, controlul asupra clerului românesc, a cărui influență în societatea țărănească era încă atât de puternică. Popii români trebuiau, prin urmare, intimidați, ținuti în frâu, ruși cu orice preț de mișcarea națională, atrași, treptat, prin avantaje materiale de partea regimului, folosiți pe cât posibil, după

Gavril Barbul, veniți aici la vestea celor întâmplare și aduși sub escortă în fața protopretorelui comitatens, aflat în pavilionul de lângă biserică care a servit drept cantonament forței de intervenție: „Unirea”, VII(1897), nr. 37 din 4 septembrie.

⁸⁵ Actele, inclusiv proiectul de rezoluție al procurorului consistorial, în: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1896-6744.

⁸⁶ *Ibidem*, 1896-8871.

exemplul rutean, în vederea înfăptuirii statului unațional maghiar, contemplat obsesiv la orizont. Nu întâmplător în toată această perioadă Ministerul cultelor și instrucțiunii publice primește o foarte mare importanță politică, devine unul dintre cele mai importante departamente ale guvernământului. Și nu întâmplător, începând din 1896, repartizarea acelor mici ajutoare bugetare pentru preoții români săraci, instituite în anii 1861 și 1863, trece din competența mitropoliților în aceea a titularului de la culte. Doi ani mai târziu congrua pentru clerul acatolic va fi condiționată de conduita sa politică. Or, într-un asemenea context, Lucaciu, cu popularitatea, personalitatea, planurile și chiar statutul lui clerical, este el însuși un îndemn la acțiune, un simbol național mobilizator, pe cât de cunoscut și iubit – Doina lui Lucaciu se cântă în foarte multe locuri, se face închisoare pentru intonarea ei –, pe atât de indezirabil în ochii autorităților. Nu a putut fi neutralizat prin condamnările politice, va fi anihilat sau cel puțin umilit în mod simbolic pentru vina canonică. Ce preot român va mai avea curajul să-i urmeze exemplul ? În orice caz trebuia tăiat cu orice preț contactul lui direct cu mulțimile de oameni pe care plănuia să le adune în jurul lui de câte trei ori în fiecare vară, cu scopul de a face din parohia sa un spațiu simbolic, un loc al autoafirmării identității naționale, un punct forte al rezistenței morale românești împotriva dominației politice absolute a statului dualist. „Mănăstirea” lui de la Șișești, era cu atât mai puțin dezirabilă cu cât era comparată cu cea de la Bixad, loc tradițional de pelerinaj, unde în aceeași zi de 15/27 august călugării ruteni, cu o *purtare patriotică* ireproșabilă, inaugurează cu mare pompă un monument al *Mileniului*, în mijlocul mulțimii adunate și în prezența celor mai înalte oficialități comitatense⁸⁷. Mănăstirii, căreia episcopul Szabó îi aprobă să invite în fiecare an câte 10-12 preoți pentru nevoile spirituale ale pelerinilor săi⁸⁸.

⁸⁷ *Ibidem*, 1896-6383.

⁸⁸ Informații privind pelerinajele de la mănăstirea Bixad: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1882-4522, 5388; 1892-2626; 1894-4822, 4916, 5046, 5283, 5754; 1895-779; 1896-6383, 9230; implicarea politică a stareșului Păstory Árpád: „Tribuna Poporului”, IV(1900), nr. 225 din 3/16 decembrie.

În tot acest timp continuă astfel și chiar se amplifică instrucția procesului canonic deschis împotriva lui Lucaciu. După sărbătorile din vara Mileniului se ordonă comisiei de investigație instituite pentru cercetarea absențelor din parohie⁸⁹ să își extindă investigațiile asupra insubordonării ierarhice legate de acestea: cu ce drept a organizat *jubileu* în ziua Sfinților Petru și Pavel, interzis în anul precedent, cu ce drept l-a pregătit pe cel de Sfânta Maria, refuzând să primească de la protopop ordinul expres de interdicere a Consistoriului, cu ce scop a ridicat noile edificii de lângă biserică: chioșcul de deasupra *izvorului Precistei* și pavilionul în care, după serviciile religioase, se țin petreceri populare, ce este cu *icoana așa zisă făcătoare de minun*⁹⁰.

Alte capete de acuză privesc relațiile lui Lucaciu, pe de o parte cu protopopul Băii Sprii, superiorul lui ierarhic, Ștefan Pop, pe de alta cu capelanul propriu, Eugen Dredean, cei care raportează totul la Gherla, *ochii și urechile episcopului* la fața locului, spioni aleși și puși în coastele sale cu premeditare, spune mereu anchetatul.

Ca întotdeauna, parohul din Șișești preia curajos lupta, nu se lasă doborât la pământ, zdrobit sub loviturile celor două ierarhii, unite împotriva sa. Reabilitat de sus, de la Roma, el are jos de partea lui adeziunea comunității parohiale, fără concursul căreia pedepsirea sa canonică nu era posibilă. Este terenul îngust pe care autoritățile locale,

⁸⁹ Prin ordinul din 17 august 1896, au fost numiți ca investigatori prl. Ștefan Pop – care cere să fie scutit, dar este refuzat de Consistoriul episcopal – și preotul din Ferneziu Alexandru Darabant, care trebuiau să cerceteze absențele din: 29 ianuarie – 4 februarie [Sibiu]; 11-12 februarie (Carei), 20-23 februarie (Seini), 27 februarie (Chiuzbaia), 9-10 martie (Carei), 17 martie (Baia Mare), 18-19 aprilie (Budapesta), 26 aprilie -11 mai [Montpellier], 27 mai – 11 iunie [București], *Ibidem*, Prot. Consist. 1896 nr. 6568.

⁹⁰ În ordinul consistorial din 15 septembrie către Ștefan Pop sunt fixate următoarele puncte care trebuiau anchetate: 1) absențele din parohie 2) sfințirea unei cruci în Unguraș la 15 mai, fără aprobarea protopopului 3) organizarea jubileului din 11 iulie împotriva interdicției exprese, emise în 17 august 1895 4) oprirea capelanului E. Dredean de a exercita funcțiuni sacre 5) refuzul de a primi în 26 august ordinul consistorial, emis în ziua precedentă, privind interdicția sfințirii crucii de piatră ridicată în fața bisericii din Șișești 6) pretențiile bănești ale capelanului față de consiliul parohial. Protocolul investigației, declarațiile martorilor și *apelata* parohului trebuiau trimise la Gherla însoțite de *opinia meritorie* a protopopului: *Ibidem*, Prot. Consist. 1896-7477.

statale și bisericești, foarte versate în manipularea masei amorfe a oamenilor de rând, încearcă prin toate mijloacele să-l smulgă de sub picioarele agitatorului național, teren pe care preotul rebel, iubit într-adevăr de enoriașii lui, dar în același timp capabil să-i țină strâns sub ascultarea sa, nu se lasă învins. Pătrundem, urmărind firul evenimentelor, în hățișul unei stufoase problematice locale bisericești și administrative, o rețea de fapte mărunte, sătești, adesea obscure, de aranjamente și combinații, de înaintări și retrageri, în care interesul și persuasiunea, fidelitatea colectivității și resentimentul personal, amenințarea și promisiunea își au fiecare partea lor. Întrevedem în spatele lor modul în care se configurează starea de spirit a unei mari comunități rurale, care este structurarea sa interioară pe plan ecleziastic și civil, care sunt modalitățile de intervenție ale organelor locale ale puterii statale și ecleziastice, comunicarea acestora cu forurile lor superioare, interacțiunea dintre ele, reacțiile parohului și ale enoriașilor săi, legătura emoțională profundă care există între ei.

Prima descindere a comisiei de anchetă la Șișești are loc la 22 octombrie 1896, când Lucaci, invocând apelul său prealabil la Scaunul mitropolitan împotriva deciziei de urmărire, refuză să se prezinte înaintea comisarilor episcopali și să înmâneze citațiile martorilor desemnați de către aceștia⁹¹. În această situație, Consistoriul hotărăște ca inculpatul – admonestat sever pentru împotrivirea și tentativa *de a se acoperi cu suplica credincioșilor* care apelaseră și ei la Blaj⁹² – să fie citat pentru a doua oară, martorii să fie înștiințați prin judele cercual, iar în caz de refuz să fie aduși cu forța de către jandarmi⁹³. Ceea ce se și întâmplă în penultima zi a anului 1896, când se întocmește mult doritul

⁹¹ *Ibidem*, Prot. Consist. 1896-8585. Apelul din 21 octombrie 1896 al lui Lucaci la forul mitropolitan din Blaj, trimis de aici la Gherla, este respins cu motivația că, pe de o parte, răspunsurile sale date înaintea deciziei de urmărire au fost cu totul insatisfăcătoare, iar pe de altă parte prin aceea că obediența canonică obligă pe toți preoții să dea seama de faptele lor în fața superiorilor ierarhici, astfel încât insubordonarea, fiind o violare a disciplinei ecleziastice, nu poate constitui obiectul unui apel. *Ibidem*, Prot. Consist. 1896-8815.

⁹² *Ibidem*, Prot. Consist. 1897-1135.

⁹³ *Ibidem*, Prot. Consist. 1896-9674.

la Gherla protocol al anchetei și se iau depozitiile martorilor. Propunerea finală a comisiei este ca Lucaciu să fie strămutat în altă parohie cu același venit⁹⁴.

Conform procedurii judiciare obligatorii, actele dosarului sunt remise pentru răspuns inculpatului, care, secondat îndeaproape de enoriașii săi, se angajează într-un lung război de uzură, făcând uz de toate căile de apărare, deloc puține, ale unui *preot inamovibil*.

De la început, el recuză ca martor pe capelanul său, acum principalul lui acuzator, împotriva căruia demarează el însuși cercetare disciplinară, refuză în anul următor să-i deschidă bisericile pentru a putea oficia, îi îngreunează acordarea plății⁹⁵. Urmează un nou apel la sprijinul Blajului⁹⁶, amânarea repetată, sub motivația bolii, a răspunsului la acuzele care i se aduceau⁹⁷, pentru ca în august 1897, în preziua sărbătorii Sfintei Marii, Lucaciu să recuze frontal ca ilegală întreaga investigație făcută în anul precedent și să ceară deschiderea acțiunii judiciare împotriva protopopului Băii Sprii, superiorul său nemijlocit, pentru fals în acte publice⁹⁸. Mai mult, bravând, cere Episcopiei daune materiale pentru pierderile suferite în cei trei ani ai suspendării, căci, scrie el, ea a fost *fără bază canonică*, iar prin sentința finală a Romei i s-au anulat urmările de drept⁹⁹.

Concomitent, enoriașii, solidari cu Lucaciu, cer în două rânduri Episcopiei, prin glasul curatorilor, înlocuirea capelanului, care, se plâng ei, locuia, contrar canoanelor, în alt sat, ținea fără drept lada bisericii și nu putea trăi în pace cu preotul lor¹⁰⁰. Rămași laolaltă, ei de ei, după

⁹⁴ Actele investigației și opinia comisiei de anchetă sunt expediate la Gherla în 3 martie 1897: *Ibidem*, Prot. Consist. 1897-2371.

⁹⁵ Rezumatul scrisorii de acuză a lui Lucaciu la adresa lui Eugen Dredean din 29 noiembrie 1896 și informații despre cursul procesului cu acesta, în: *Ibidem*, Prot. Consist. 1896-9674; 1897-2371, 2906, 4039, 7855, 8211, 8212, 8485, 8970, 10263.

⁹⁶ Declarația din 3 ianuarie 1897 a lui Lucaciu privind falsul comisiei de anchetă: *Ibidem*, 1897-2371.

⁹⁷ *Ibidem*, 1897-1983, 3243.

⁹⁸ *Ibidem*, 1897-7144.

⁹⁹ *Ibidem*, 1897-3537.

¹⁰⁰ Rezumatele cererilor din 31 ianuarie și 20 februarie 1897 în: *Ibidem*, 1897-1037, 2274.

plecarea jandarmilor și comisarilor de anchetă, în fața cărora compăruseră fiecare de unul singur, își strâng din nou rândurile în jurul acestuia: pe de o parte dau o declarație colectivă prin care își reafirmă voința nestrămutată de a-l avea și în viitor între ei, pe de altă parte martorii citați își refac una câte una depozițiile consemnate în protocolul inițial. Acte cât se poate de dubioase în ochii autorităților bisericești, dar de care Lucaciu, inspiratorul cert sau chiar autorul multora dintre ele, va ști să se folosească ca nimeni altul.

În lipsa unui probatoriu invulnerabil, Consistoriul ezită să ia o decizie, tergiversează cauza, optează pentru cercetări suplimentare. Se ordonă, așadar, comisiei să chestioneze pe Lucaciu cu ce drept a cerut compensații materiale pentru anii de suspendare, când în realitate Sfântul Scaun a considerat *expresis verbis* în sentința sa acești ani ca o ispășire a devierilor sale, cu ce drept oprește pe capelan din exercitiul funcțiilor sale înaintea unei decizii superioare, cu ce drept incită enoriașii împotriva capelanului, a protopopului, a Ordinariatului episcopal, punându-i să intervină în favoarea sa când la Blaj, când la Gherla. Legat de acest ultim punct trebuia să se afle când, unde, ce și cu ce ocazie a vorbit poporului, ce rezultate au avut spusele sale, cine și unde a întocmit cererile oamenilor, care sunt *matadorii principali ai mișcării* și la al cui îndemn au umblat ei din casă în casă pentru subscrierea hârtiilor. Trebuiau, de asemenea, culese informații despre modul în care s-a lătit vestea *jubileelor* de la Șișești, cine a primit și a găzduit oaspeți, mai ales preoți, cum și prin cine s-a răspândit în popor credința că icoana Fecioarei din vechea biserică a satului ar fi făcătoare de minuni, cum și prin cine s-a propagat vestea că apa izvorului de lângă noul edificiu de cult ar fi tămăduitoare de boli, cu ce scop s-a procurat statuia Fecioarei ? Se dorea, în fine, să se știe câți bani s-au adunat la pelerinajul din anul trecut – *bâlci* îl numește textul – la care nu au intervenit jandarmii, cui și sub ce titlu s-au dat. Totul, conchid canonicii, pentru a se dovedi scopul interesat al *înscenătorului acestor faime, și versiuni, și jubilee*¹⁰¹.

În consecință, recurgându-se iarăși la funcționarii administrativi și la jandarmi, la sfârșitul lunii iulie 1897, se organizează o nouă anchetă

¹⁰¹ Decizia consistorială din 3 aprilie 1897: *Ibidem*, 1897-3537.

pentru refacerea probatoriului inițial. De data aceasta martorii citați, acționând solidar, prezintă o declarație colectivă că n-au nimic împotriva preotului lor, sunt mulțumiți cu el, trăiesc în pace laolaltă și vor ca să nu mai fie tulburați¹⁰².

Tensiunea este cu atât mai puternică cu cât puțin înainte, la sărbătoarea Sfinților Apostoli Petru și Pavel, din ordinul vicecomitelui, jandarmii – 52 după unele informații, 80 după altele – împresoară din nou Șişești. Față de anul precedent s-a permis accesul localnicilor în biserică prin *strunga* funcționarilor administrativi care identifică oamenii – *printre sulițele jandarmilor*, vor scrie aceștia – dar s-a interzis înconjurarea bisericii cu procesiuni. Se cere din nou ajutorul Episcopiei din Gherla și al Mitropoliei din Blaj, iar o delegație de doi săteni prezintă ministrului de interne de la Budapesta o petiție pentru a li se permite celebrarea nestingherită a hramului bisericii¹⁰³. În răspunsul acestuia – ajuns în mâinile judei sătesc pe cale ierarhică, prin intermediul vicecomitelui de la Carei, reședința comitatului, a primpretorelui din Baia Mare și a notarului din Dănești, filie parohială a Șişeștiului – se notifica sătenilor că organele statului nu se opun liberului exercițiu al religiei enoriașilor din Șişești, inclusiv a hramului, dar vor interzice categoric accesul oricăror credincioși dinafară, atâta timp cât plănuitel pelerinaje nu vor avea aprobarea autorității ecleziastice superioare¹⁰⁴. Mai mult decât atât, pretorul menționat scrie parohiilor greco-catolice și chiar unor parohii romano-catolice ale cercului său să-și înștiințeze credincioșii că participarea străinilor la ceremoniile religioase ale lui Lucaci este interzisă, iar cei care, cu toate acestea vor porni spre Șişești de Sfânta

¹⁰² A.C.C.O., Romeni, 120/33, IV, Fasc. 2, doc. nr. 7854.

¹⁰³ Informații privind situația locală și concursul deputatului parlamentar al circumscripției electorale Seini, Láng Lajos, pentru primirea delegaților la minister, în articolul *Hram oprit* preluat de „Unirea” din ziarul „Magyar Allám”: „Unirea”, VII(1897), nr. 35 din 21 august 1897.

¹⁰⁴ Originalul adresei din 10 septembrie 1897 a primpretorelui Dénes Dezső, ca urmare a ordinului vicecomitelui din 7 septembrie nr. 390 și înmănat judei Iacob Filip în 14 septembrie, precum și traducerea acestui text în italiană, trimisă de către Federico Schroedery, rectorul Colegiului germano-maghiar în: A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 12, doc. nr. 9596.

Maria Mare și Mică vor fi întorși din drum *cu puterea armelor*¹⁰⁵. Dovadă că frumusețea bisericii, dar cu deosebire personalitatea și notorietatea eroică a parohului exercitau o foarte puternică atracție, dovadă că, începând din 1890, de la sfințirea cunoscutelor inscripții votive, pelerinajele de la Șișești se încetățenesc și că acum oficialitățile sunt ferm decise să le stopeze.

Într-adevăr, la 15/27 august și 8/20 septembrie 1897 o companie de jandarmi ocupă din nou timp de câte trei zile Șișeștii¹⁰⁶. Marea sărbătoare a Adormirii Maicii Domnului va găsi astfel porțile monumentalului edificiu de cult parohial închise toată ziua, căci Lucaciu, pentru a mări alerta publicului, supralicitează, uzează la rândul lui de subterfugii: ia cu sine în zorii zilei un grup de credincioși și oficiază liturghia, la care era obligat canonic, în bisericuța de lemn a filiei Dănești. După situație, recurge și la acte de forță, cum este acela, premergător sărbătorii, când, îmbrăcat în ornate, cu praporii în frunte, cu poporul încolonat în procesiune în urma sa, ia cu sila vasul pentru împărțășania bolnavilor, păstrat de către capelan la locuința sa, într-un loc impropriu, și îl depune, în bătaia clopotelor, în biserică. Închide, de asemenea, cu de la sine putere toate cele patru biserici înaintea subalternului său, înainte ca procesul deschis împotriva acestuia să fi fost decis la Gherla.

Starea de asediu de la Șișești inflamează presa. De o parte, ziarele guvernamentale justifică sau chiar salută descinderile jandarmeriei în scopul *preîntâmpinării unor adunări populare primejdioase*. De cealaltă parte, „Unirea” din Blaj, fără să se pronunțe dacă vina represiunii este a guvernului sau a episcopului, denunță în ele un precedent periculos la adresa libertății religioase¹⁰⁷. Mai deschis, ziarul catolic de opoziție, „Magyar Állam” recunoaște dreptul suveran al episcopului de a autoriza pelerinaje, dar reprobă drastic apelul la

¹⁰⁵ Textul adresei primită de către parohii romano-calic și greco-catolic din Cavnic, în: „Unirea”, VII(1897), nr. 38 din 11 septembrie.

¹⁰⁶ Descrierea făcută de Lucaciu a evenimentelor în: *Ibidem*, VII(1897), nr. 37 din 4 septembrie.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

puterea laică, în cazul unui pelerinaj instituit fără acordul său, înainte ca puterea ecleziastică să intervină prin propriile sale organe și în situații care nu sunt de extremă necesitate. Or, cum scrie parohul romano-catolic din Căvnic, deși Șişeştiul e la două ore de plebania lui, iar ținutul de jur împrejur e tot românesc, nu a existat nici un semn al vreunei *mișcări sociale anarhice* care să reclame o asemenea desfășurare de forțe¹⁰⁸.

Concluzia, implicită sau explicită a ziarelor, este aceea că episcopul Szabó, neputându-și valida interdicția prin propria sa autoritate, a recurs la ajutorul *brațului înarmat al statului*, tot atât sau și mai mult interesat în sistarea *strânsurilor de popor* de la Șişești. Acționează, așadar, la unison, fiecare cu mijloacele care îi stau la dispoziție.

Stăpân pe situație, Consistoriul episcopal hotărăște să continue și să finalizeze ancheta împotriva lui Lucaci. O extinde și asupra noilor evenimente, stabilind la 12 totalul capetelor de acuzare, fixează pentru mijlocul lunii decembrie noua sa audiere, precum și a martorilor necesari, îl anunță că în cazul nesupunerii va fi supus *censuri*¹⁰⁹. Revine la scurt timp cu o admonestare *ultimativă*, adresată parohului și cu o chemare adresată enoriașilor, să fie cu ascultare și să nu se lase folosiți ca *unelte inconștiente ale insubordonării ecleziastice*¹¹⁰. Și totuși, procesul nu se va încheia nici atât de curând cum se părea și nici cum se credea.

¹⁰⁸ Traducerea integrală a articolelor din „Magyar Állam” în: *Ibidem*, nr. 35 din 21 august; nr. 38 din 11 septembrie.

¹⁰⁹ Potrivit deciziei consistoriale din 10 octombrie 1897, Lucaci urma să mai răspundă următoarelor întrebări: dacă a primit ordinele din 30 iunie și 17 iulie 1896 privind interzicerea jubileelor de la biserica sa, câți preoți și pelerini au fost la Șişești la sărbătoarea Sfinților Petru și Pavel de anulul în curs, de ce în 15/27 august și în 8/20 septembrie nu a permis capelanului să officieze liturghia, contestându-i apoi acestuia dreptul de a-și ridica plata de la Perceptoratul din Baia Mare, cum justifică termenii ultragioși pe care i-a folosit în cererea pentru despăgubirea pierderilor din timpul suspendării, cum pot fi dovedite minunile atribuite icoanei Preacuratei din vechea biserică de la Șişești: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1897-8213.

¹¹⁰ Deciziile consistoriale din 14 decembrie 1897 privind diferendul juridic dintre capelanul E. Dredean și Lucaci, precum și asupra refuzului acestuia de a corespunde cu Episcopia, pe calea obligatorie a oficiului protopopial: *Ibidem*, Prot. Consist. 1897-10263.

La un pas de o nouă suspendare, Lucaciu, vulnerabil sub raportul comportamentului clerical, parează lovitura finală aducând în apărarea sa singurele ajutoare pe care putea conta, enoriașii și Vaticanul: la 30 noiembrie o delegație de cinci săteni încearcă să obțină la Gherla concilierea cu episcopul, iar după eșecul acestei ultime tentative de pace, atât parohul, cât și parohia se așează sub scutul protecției papale. În 14 decembrie, moment decisiv, separat Lucaciu și separat credincioșii săi, adresează Congregației de Propaganda Fide, respectiv, Papei Leon XIII, două lungi memorii, fiecare în extensiune de câte 60 de pagini, prin care cer intervenția Curiei Romane pentru sistarea prigonirii la care erau supuși. Recursul, anunțat de îndată și Consistoriului, întrerupe investigația aflată în desfășurare și transferă decizia diferendului judiciar din mâinile canonicilor din Gherla în acelea ale cardinalilor romani.

5.4. Apelurile la Sfântul Scaun

*Urmăm, adresându-ne Romei, o datină sacră
și o cale de 19 veacuri bătută**

Sfârșitul anului 1897 este pentru Vasile Lucaciu tot atât de solicitant ca și anii înaintării Memorandului și procesului de la Cluj. Ca și atunci angajarea clericului și a politicianului este, prin forța împrejurărilor, concomitentă, ca și atunci bătălia pe care o poartă impune atât pe planul ecleziastic cât și pe cel politic o efortare maximă a voinței și puterii sale de acțiune. Continuă să ocupe un loc central în sfera vieții publice românești, chiar dacă personalitatea și acțiunile sale sunt acum mai puțin vizibile. În fapt, aproape în întregimea sa, efortul lung și greu de apărare a funcției sale parohiale s-a desfășurat în cadrul cinului discret, clerical, închis canonic amestecului laic, în afara tevaturii

* Vasile Lucaciu către Ledochowski, 27 decembrie 1897.

ziarelor, unde ajung, pe calea colportajului oral, doar ecouri răzlețe ale dezbaterilor din sălile închise ale justiției ecleziastice. Singure actele de arhivă arată astfel cât de mare a fost încordarea, zbuciumul, suferința sufletească pe care i-o pricinuieste amenințarea de a fi scos iarăși de la altarul bisericii din Șişești, rodul strădaniilor sale. Întrevedem tensiunea morală și precaritatea materială în care trăia Lucaciu din cuvintele adresate la București prietenului Ioan Bianu, directorul Bibliotecii Academiei Române, căruia îi cere ajutorul: *Starea mea acum este nesuferită; episcopul cu Bánffy îmi fac viața imposibilă și lucrează la desăvârșita mea pierzare. Mă susțin, dar cu greu, și ar fi bine să se întrebuințeze atâta putere și atâta virtute cât în vreo altă activitate*¹¹¹.

Hărțuit mai bine de un an de Consistoriu, instrumentul de acțiune al episcopului, Lucaciu își varsă impetuos obida în marele memoriu adresat la 14 decembrie 1897 cardinalului Ledochowski, prefectul Congregației de Propaganda Fide. Este, alături de cel adiacent al parohiei, cea mai mare descripție a sa din această perioadă, narațiune autoreferențială importantă, în care retorul de la Șişești, cu o remarcabilă ușurință și bogăție de exprimare și în italiană, concentrează întreaga sa putere de persuasiune, logică a argumentației, pricepere de a stârni emotivitatea și cu deosebire spiritul, inegalabil, al combativității. Pledoaria sa de apărare se încheie cu un atac la adresa episcopului: solicitarea ca Sfântul Scaun să dispună o vizită apostolică în întreaga dieceză a Gherlei, pentru a se putea demonstra canonic adevărul spuselor sale și a se putea decide în deplină cunoștință de cauză. Întreg acest adevărat torent scriptic, structurat în opt subcapitole distincte, fiecare cu propria sa problemă, converge spre acest final. Nu lipsesc cuvintele de recunoscătoare și afectuoasă aducere aminte la adresa destinatarului, principalul său protector roman, aprecierile elogiative privind înțelepciunea și echitatea înaltului for în fruntea căruia el se găsea, pasajele apologetice la adresa bisericii catolice, a beneficiilor pe care aceasta le-a adus românilor. Tot așa cum nu lipsesc nici informațiile cifrice, citațiile incriminante ale unor declarații, detaliile vii, dar nici clișeele degradante, trecerea sub tăcere a unor fapte, speculațiile.

¹¹¹ G. Ploieșteanu, *op. cit.*, p. 288.

Viața mea, izbucnește Lucaci, este un calvar de nedescris, un martiriu sfâșietor, un lanț nesfârșit de năpăstui, deoarece guvernul maghiar – *framassonico, calvinisto e giudeo*, formulă des repetată –, a impus episcopului să-l îndepărteze cât mai repede din parohie, spre a face astfel imposibil orice demers al său pentru promovarea marii cauze a unirii religioase a românilor, de care se leagă indisolubil întreaga sa viață. La rândul lui, episcopul, blamat public prin sentința de achitare a Sfântului Scaun, hotărât să-și salveze onoarea, apelează direct la ajutorul puterii seculare pentru a sparge prin forță zidul solidarității enoriașilor săi, a-l dovedi cu orice mijloace vinovat, a-l alunga din *diocesa lui*, cum o declară în plin Consistoriu, scrie petiționarul. Sub paravanul disciplinei ecleziastice și sub egida autorității episcopale, cele două puteri acționează, așadar, mână în mână, folosesc forța represivă publică, nu doar împotriva unui preot inamovibil, care se bucură de încrederea și afecțiunea unei întregi națiuni, ci și împotriva libertății religioase a credincioșilor și chiar împotriva spiritului Bisericii Catolice. A rezistat până acum datorită fidelității fără pereche a enoriașilor, care n-au putut fi smulși de lângă el nici prin trimiterea repetată a jandarmilor, nici prin amenințări, nici prin promisiuni, dar, ajuns la ultima limită, supus, el și biserica sa, unui adevărat asediu și aflat în fața asaltului final, se refugiază sub scutul protector al Sfântului Scaun Pontifical, în fața căruia prezintă derularea evenimentelor.

Începe cu cele referitoare la capelanul din Șișești, instituit în parohie fără consensul său, contrar normativelor legale bisericești, pus pe capul lui pentru a raporta la Episcopie fiecare pas, conversație, mișcare pe care o făcea, instruit special în această direcție din Gherla, dar și din Baia Mare, omul de la care a pornit întreaga investigație declanșată împotriva sa, principalul său acuzator, subalternul care refuză public să i se supună, clericul vinovat de mai multe abateri sacramentale, motiv pentru care a cerut Consistoriului, punerea lui sub urmărire. Complice și proteguitor al său, continuă Lucaci, este protopopul locului, dezertor din tabăra politică a națiunii sale, cunoscut ca atare de tot clerul și poporul provinciei mitropolitane românești, cel care, în calitate de comisar episcopesc a organizat *sub amenințarea baionetelor jandarmilor*, două audieri de martori, a contrafăcut

depozițiile acestora, este pe punctul ca, împreună cu primpretorul, să o înceapă pe o a treia, spre a se furniza cu orice preț probele necesare acuzării. *Iată, exclamă el, falsificatorii, susținuți de jandarmi, iată un guvern politic mână în mână cu un guvern diecezan ... o întreagă conspirație ..., împotriva unui preot care nu are altă vină decât dragostea nemăsurată pentru biserica și poporul său.*

Sunt descrise apoi detaliat descinderile în Șișești a forțelor de ordine în timpul sărbătorilor de vară, cinci în decurs de doi ani, cu precizări asupra efectivelor, duratei de ședere, comportamentului lor, a prezenței unor funcționari districtuali calvini, a atitudinii sătenilor. În mod deosebit se insistă asupra primei intervenții, cea din 15/27 august 1896, marea sărbătoare a Adormirii Preacuratei – ziua fericită a aniversării sfințirii bisericii parohiale, hramul, îndelung pregătit al acesteia – când au fost trimiși cei mai mulți jandarmi și când aceștia s-au dedat la provocări – batjocuri, injurii, indecențe, imprecății – cu planul de a stârni reacții care să justifice deschiderea focului, motivație irefutabilă pentru îndepărtarea din parohie a oricărui preot. Referitor la praznicul Sfinților Petru și Pavel din același an, *ziua sărbătorii votive pentru Sfânta Unire a tuturor românilor cu Sfântul Scaun*, desfășurată liber fără ca pietatea oamenilor să fie profanată de jandarmi, actul menționează că prezența ortodocșilor din satele vecine Șișeștiului, atrași de frumusețea și grandoarea ceremoniilor religioase, i-a conferit valoarea unui adevărat apostolat. Nu au lipsit, cu toate acestea, în anul următor tentativele de seducere a enoriașilor. *Părăsiți-l pe popa vostru* – citează Lucaciu îndemnul tănuite ale primpretorului, *revoltați-vă împotriva lui, acuzați-l cu ceva și veți avea totul: sărbători libere, ajutor de la guvern, prezența vlădicului în mijlocul vostru ... altminteri la fel ne vom purta cu voi, fiindcă acest popă va fi înfrânt cumva.*

Două subcapitole distincte privesc delegațiile pe care cele patru sate ale parohiei le-au trimis la ministerul de interne maghiar și la episcopul diocesei lor, consemnându-se și aici răspunsurile care li s-au dat. La întrebarea împuterniciților că de ce nu li se permite și lor să-și serbeze hramul bisericii, ca pretutindeni în lumea catolică și ortodoxă, li se răspunde deschis că nici episcopul și nici guvernul nu pot permite aflulul la Șișești al românilor *sub ochii parohului Vasile Lucaciu.*

Refuzul prelatului din Gherla, așa cum îl reproduc cei cinci săteni veniți înaintea sa – care mai târziu vor jura pentru adevărul spuselor lor – este următorul: *eu sunt vlădicul, am puterea, mă înțeleg cu guvernul și noi vom avea oricând la dispoziție jandarmi și soldați și încă chiar mai mulți.*

Ce se poate spune la toate acestea ? încheie Lucaciu. *Faptele, incredibil de triste, vorbesc de la sine !* Cere, prin urmare, o vizită apostolică în întreaga dieceză și anunță că enoriașii adresează și ei Papei propriul lor memoriu¹¹².

Ceea ce, într-adevăr, arătau faptele, ceea ce s-a văzut de la început și la Roma, a fost presiunea mare pe care organele bisericești și cele ale statului o exercitau asupra luptătorului național de la Șişești. Colaborarea lor este, de asemenea, mai presus de orice îndoială. Simțim aproape fizic, din pulsația emoțională a întregului text, intensitatea strânsorii lor, tensiunea pe care ea o provoacă. Juridic era urmărit preotul, dar, de fapt, cel vizat, cel care trebuia compromis, izolat, scos din joc era politicianul. Nu putem decât să admirăm tăria cu care omul Lucaciu face față situației, tenacitatea cu care stăruie pentru înfăptuirea proiectului său de a face din Șişești locul memorabil al unor agregări periodice românești, curajul cu care reintră în prima linie a bătăliei politice deschise.

Impresionează în aceeași măsură capacitatea părintelui Lucaciu de a-și ține strâns enoriașii, umăr la umăr, în jurul său. Aceasta cu atât mai mult cu cât ei trăiau în patru comunități sătești deosebite, fiecare cu propria organizare interioară, cu cât, inevitabil, existau și nemulțumiți, cu cât autoritățile locale, foarte pricepute în aranjamentele de culise într-un mediu aflat sub controlul lor, s-au străduit mult să spargă solidaritatea comunității parohiale Șişești. Au și creat la un moment dat o breșă, obținând, în prezența jandarmilor, mărturiile necesare acuzării, dar parohul reușește să redreseze repede lucrurile, să readucă martorii de partea sa, să impună refacerea depozițiilor lor, să primească girul scriptic festiv al colectivității. A contat și va conta în continuare afecțiunea oamenilor în mijlocul cărora trăia, mândria lor de a avea ca

¹¹² Textul memoriului lui Lucaciu în A.C.C.O., Romeni, 120/33, IV, Fasc. 1, doc. nr. 7807.

preot un om atât de vestit, sprijinul constant al curatorilor celor patru biserici, între care inegalabilul curator prim Dănilă Andreica, sprijinul învățătorilor, juzzilor, juraților sătești și, poate, tot atât de mult, reacția naturală, firească, de apărare, a unei comunități omenești, supusă sistematic represiunii, conștientă instinctiv că unica sa forță este chiar unitatea ei. Este postura în care ea se înfățișează lumii dinafară și, înainte de toate, în fața Scaunului Pontifical.

Este, de asemenea, surprinzătoare certitudinea sufletească adâncă a *preotului Lucaciu*, declarată de la început, în nevinovăția sa. În forul conștiinței sale, el știa cât de mare îi era zelul pentru mântuirea sufletelor enoriașilor săi, cu câtă dragoste și grijă păstorească îi înconjoară, cât de mult s-a străduit întotdeauna pentru binele lor sufletească și lumesc. Nu compensau, oare, toate acestea absențele sporadice din parohie care îi erau atât de vehement imputate. Absențe, dureroase desigur, dar impuse de înalta misiune națională ale cărei riscuri și le asumase, căreia îi consacrase atâtea eforturi, pentru care suferise atât de mult, care reprezenta, alături de sarcina grea a duhovniciei, sensul superior al existenței sale. Acoperirea sa morală interioară era cu atât mai puternică cu cât acțiunea publică a *politicianului Lucaciu* era și în beneficiul Bisericii românești unite în ansamblul ei, supusă, împreună cu cea ortodoxă, aceluiași amenințări ca și comunitatea națională a purtătorilor lor. Biserica era la rândul ei pentru românii din Transilvania pilonul tradițional cel mai important al naționalității lor. Lucaciu, în dubla sa ipostază, întruchipa la modul eroic această interdependență.

În mod diplomatic, autorul memoriului se înfățișează acum Romei exclusiv în postura sa clericală, trecând sub tăcere întreg militantismul său radical antiguvernamental, căci Sfântul Scaun nu vedea cu ochi buni angajarea politică deschisă a clerului, chiar dacă ea nu era direct incompatibilă cu canoanele care guvernau viața internă a bisericii. Din acest motiv și justificarea intervențiilor brutale ale forței publice la Șişești va fi prezentată sub latura sa marginală, religioasă, aceea de a preveni prozelitismul confesional. Oportunitate în plus pentru a se pune pregnant în lumină misionarismul greco-catolic al titularului parohiei, foarte bine apreciat de către cardinalii romani. Se accentuează, totodată, legalismul

comportamentului lui civic, faptul că prin influența sa credincioșii n-au răspuns niciodată multiplelor provocări ale jandarmilor.

Cum era de așteptat, lipsește din memoriu orice comentariu asupra guvernării diecezei, orice fel de ieșire temperamentală la adresa titularului ei, singura învinovățire deschisă adusă ierarhului fiind aceea a conlucrării sale cu guvernul maghiar. De fapt, scrie apelantul, este de notorietate publică că în cazul Șişești, chiar el este cel care a avut inițiativa, cel care l-a aruncat în mâinile puterii civile, pentru a crea pe această cale o bază legală în vederea suspendării. Iar dacă i se impută o abatere disciplinară, de ce, întreabă el, nu s-a rămas în sfera autonomiei ecleziastice, de ce s-a recurs la amenințarea armelor, profandu-se de sărbătorile Bisericii catolice. Oricum, *celebrarea jubiliară a hramului, cu participarea preoților și credincioșilor dinafara localității*, singura pe care și-o asumă, este pretutindeni liberă. Care era atunci motivația prelatului, responsabil în mai mare măsură decât guvernul, pentru opresiunea de la Șişești, fără pereche în sfânta Biserică Catolică, *senza simile nélla s. Chiese Cattolica* ? Resentimentul personal ..., lasă să se înțeleagă întregul text. Se folosește, e drept o singură dată, și cuvântul *vendetta*.

Este greu de spus în ce măsură parohul sătmărean considera realizabil obiectivul temerar al trimerii unei misiuni apostolice în eparhia sa, în ce măsură el urmărea doar transferarea litigiului aflat în curs din dezbaterile canonicilor de la Gherla în aceea a cardinalilor romani. Este foarte posibil ca Lucaciu, în avântul revoltei sale sufletești, după toate hărțuirile la care a fost supus, să se fi crezut în stare să-l scoată din scaunul în care se găsea baricadat pe prelatul incriminat, așa cum sperase și în urmă cu doi ani, înaintea primei sentințe a Romei¹¹³, așa cum va crede și în anul următor, înaintea celei de-a III-a decizii judiciare, adoptate în decursul acestei lungi *vértenza*. Șansele succesului îi apăreau cu atât mai mari cu cât în decembrie 1897, alături de glasul lui, în fața Curiei Romane se face auzită, printr-un memoriu propriu, și vocea enoriașilor.

¹¹³ Adresându-se din Roma în 16 noiembrie 1895, lui I. Bianu la București, Lucaciu scrie: *Prezența mea a fost necesară, a produs efectul cel mai salutar, așa că pot spera chiar mântuirea bisericii noastre de rușinea cea mare, de Szabó*. în G. Ploieșteanu, *op. cit.*, p. 283.

Hotărârea, cu totul ieșită din comun, a parohiei Șişești de a se adresa de-a dreptul Papei pornește, neîndoielnic, de la Lucaciu, autorul, transcriptorul, expeditorul la Roma al plângerii ei. Ceea ce el, persoană fizică, clericală, atent urmărită, supusă rigorilor celor mai drastice normative civile și canonice, nu poate spune în nume propriu, pune în gura credincioșilor săi, persoană morală mai greu de tras la răspundere, cu o altă libertate de exprimare decât a lui. În consecință, același autor, aceleași fapte, aceeași judecată asupra lor, dar o abordare diferită, făcută dintr-o perspectivă comunitară. Acuzele la adresa conduitei politice a vlădicului se formulează acum deschis, în afirmații tranșante, se exprimă, în afara lor, și o gravă învinuire bisericească, se rostesc aprecieri privind consecințele primejdioase ale acestora asupra comunității bisericești locale, asupra Bisericii unite și națiunii române în ansamblul lor. Abundă sintagmele exclamative, cu o mare încărcătură emoțională, compatibile graiului concentrat țărănesc și, la fel ca și în primul text, pasajele lungi privind însemnătatea unirii religioase pentru parohia Șişești, atașamentul sătenilor față de confesiunea greco-catolică, afecțiunea lor față de Pontificele roman, *urmașul infailibil al S. Petru, veneratul Locțiitor al Mântuitorului Christos, Păstorul suprem al sufletelor noastre*, implorat să vină în apărarea lor, lucruri firești într-o asemenea cerere. Mai puțin firești sunt însă aici extinsele incursiuni istorice asupra orientării constante a românilor spre Roma, *izvorul limpede și etern al luminii și al adevărului*, începute cu *Traian-împărat, strămoșul nostru*, continuate cu apelul adresat lui Inocențiu III de către Ioniță, conducătorul statului româno-bulgar, *fulger puternic de eternă lumină desfăcut din piscurile Balcanilor*, încununate cu unirea de la 1700. Neverosimile apar, de asemenea, pe buzele țăranilor considerațiile apologetice privind deschiderea Papei Leon XIII față de biserica orientală și cu deosebire stăruința asupra proiectului convertirii religioase a tuturor românilor, chestiuni care depășeau cu mult nivelul de înțelegere al acestora. Peste tot primează retorismul nereținut al mesajul său alarmat.

Urmăm, adresându-ne Romei, o datină sacră și o cale de 19 veacuri bătută, dar niciodată până acum – începe dramatic Lucaciu jeluirea enoriașilor săi – mântuirea sufletelor noastre nu a fost atât de

grozav primejduită. Căci, continuă el, puterea politică din Ungaria a *francmasonilor, calvinilor, evreilor, ateilor*, vrăjită de idealul utopic al maghiarizării, lovește necruțător în biserica românească, stâlpul cel mai puternic al naționalității românilor, pentru a o supune total voinței sale, pentru a-și deschide prin ea calea cea mai largă a asimilării lor. Situația este cu atât mai gravă în dieceza Gherlei cu cât aici însuși ierarhul ei, Ioan Szabó, a fost și este *instrumentul dușmanilor bisericii și națiunii române*, un factor puternic în politica oficială de subminare a acestora, dată fiind influența puternică a preoțimii în masa credincioșilor săteni. El este, citim mai departe, *tipul trist al păstorului din s. Scriptură care vede lupul viind și el fuge și nu-i este lui grije de oi și nu se ține de episcopul și păstorul poporului, ci de o creatură a guvernului*. Sub masca disciplinei ecleziastice catolice și sub scutul autorității episcopale, se instituie în dieceză spiritul tiranic guvernamental, se promovează defetismul, se induce frica și în ultimă instanță demobilizarea clerului și poporului. Fiindcă, dacă o parohie ca Șişeștiul, model al pietății, este atât de grozav asuprită de către capul său bisericesc, și, la intervenția acestuia, de către autoritățile politice, la ce se pot aștepta celelalte ? Și tot astfel, dacă un preot ca Vasile Lucaci, *a cărui viață întreagă este o jertfă continuă pentru biserica greco-catolică și pentru poporul român*, este atât de dur persecutat, ce mirare poate exista că întreg clerul eparhial se descurajează, că își exprimă pretutindeni deprimarea, că viața spirituală a întregii dieceze lăncezește. Nu este nici un dubiu, încheie această primă parte a actului, că între episcop și guvern există o deplină conivență, fapt pentru care semnatarii, *îndurerați până în străfundul inimii*, imploră protecția Sfântului Scaun.

În continuare, se istorisesc principalele momente ale vieții parohiei de la venirea lui Lucaci la Șişești până la înaintarea plângerii. Aflăm astfel cât de mari au fost așteptările credincioșilor de la noul lor părinte sufletesc, cât de strălucit a răspuns acesta înaltelor sale datorințe, cât de mult s-au atașat de el, cât de mari au fost sacrificiile pe care le-au făcut ani de-a rândul, mână în mână, pentru înălțarea noii lor biserici, *despre care, cu laudă și cu suflet încântat vorbesc toți care o văd*. Au vrut, continuă ei, ca aceasta, pe de o parte să fie dedicată cultului Preacuratei Fecioare,enerate și în trecut aici, sub chipul unei vechi

icoane făcătoare de minuni, iar pe de altă parte, știindu-se înconjurați de sate ... *rămase în vechea rătăcire a neunirii*, să fie un îndemn ... *ca bunul Dumnezeu pe toți frații noștri români să-i unească cu S. Scaun Apostolic al Romei*. Evocă, apoi, cascada evenimentelor care urmează sfințirii bisericii: suspendarea preotului, la porunca guvernului, în septembrie 1892, închiderea, în semn de protest, a celor patru biserici locale, redeschiderea lor, drumul zadarnic al enoriașilor la Gherla, avatarurile cu capelanul și protopopul Băii Spriei – *spioni ai guvernului pe capul nostru și al parohului* –, reabilitarea acestuia la Roma, noile anchete ordonate de către episcop, apelul parohiei la Împărat și Mitropolia din Blaj, trimiterea, de cinci ori în doi ani, la cele mai frumoase sărbători, a jandarmilor ... *lucru nemaiauzit de la întemeierea bisericii lui Christos pe acest pământ ... decât numai în epoca martirilor*. Lucru cu atât mai grav, izbucnește actul, cu cât puterea armată a fost trimisă la Șișești la intervenția episcopului, cel care le-a refuzat toate rugămințile, le prigonește preotul, le-a pus pe cap și protejează – *caz unic în toată lumea catolică* – un capelan denunțator. Episcop care, *pentru a nu indispuie maghiarismul*, în serviciul căruia se află *de două decenii, n-a făcut nici o vizitațiune canonică, deși ar fi lipsă arzătoare în toată dieceza de asemenea vizitațiuni*.

Spre final, într-un subcapitol aparte, se elogiază postulatul Pontificalui-destinatar, *inspirat de Dumnezeu*, privind *reuniunea bisericilor orientale* și se revine asupra beneficiilor pe care o viitoare unire religioasă le-ar revărsa asupra națiunii române: *în Roma am fi acasă, ca și la sânul mamei și prin legăturile nedestructibile ale frațietății am intra în comunitate spirituală cu marea familie latină, făcându-ne părtași imenselor bogății culturale-regligioase, a căror derivare la noi azi e fatalmente împedecată prin bizantinismul și slavenismul schismatic, dușmani de moarte ai românismului*. Este tocmai ceea ce, scrie actul, guvernul maghiar vrea să împiedice cu orice preț, ceea ce – acuză supremă – episcopul Szabó, prin întregul său comportament ecleziastic subminează cel mai mult. Cu un asemenea episcop, răspund cei cărora li se propagă unirea, mai bine neuniți ! Iar, dacă se adaugă la aceasta și ținuta politică a ierarhului – *identică cu a guvernului* – avem în față ... *cele mai întunecoase pagini ale istoriei poporului român*. Semnatarii

roagă, așadar, ca Papa să dispună o vizită apostolică în dieceza Gherlei pentru verificarea adevărului plângerilor lor, cerând, totodată, ca și până la adoptarea unei decizii finale să fie scoși de sub jurisdicția episcopală în care se găseau și puși sub aceea a mitropolitului din Blaj sau a altui sufragane al acestuia.

În încheiere, ca întotdeauna, Lucaciu știe să găsească cuvintele care stârnesc și nutresc emoția: *Credincioșii bisericii parohiale din Șișești și filiile Dănești, Bontăieni și Unguraș, ni-am subscris cu toții, cu soțiile noastre și cu toți membrii familiei, pentru ca să știe posteritatea că noi toți am fost un trup și un suflet întru apărarea dreptății și pruncuții de astăzi să știe că în momentele grele de prigonire ale vieții lor să-și îndrepte privirea, dacă drepti și credincioși vor rămâne, ca și părinții lor, spre Sfântul Scaun Apostolic de Roma.*

Drept confirmare, sunt înșiruite în continuare pe foarte multe pagini numele a 352 de capi de familie din cele patru sate, a soțiilor și copiilor lor, fără însă ca acestea să fie însoțite de obișnuitul semn al crucii, *obligatoriu juridic*, pentru necunoscători de carte¹¹⁴.

5.5. Din nou în avanscena politici

*O singură viață am și aceea e toată a neamului meu**

Concomitent cu recursul la Roma, generator al unei mari frământări sufletești, Lucaciu se aruncă din nou cu toate forțele în politică. Vocea politicianului va răsună cu aceeași putere ca și cea a clericului. Guvernarea de mână forte a cabinetului Bánffy, responsabilul

¹¹⁴ Textul, în limba română, cuprinzând 55 de pagini (inclusiv foaia de adresă și paginile cu numele sătenilor), urmat de traducerea în limba italiană cu 32 de pagini și adresa însoțitoare a celor patru curatori primari: Dănilă Andreica, Gheorghe Abrihan, Mihail Făt și Ilie Chifor în: A.C.C.O., Romeni, 120/33, IV, Fasc. 2, doc. nr. 7854.

* Vasile Lucaciu, 15 august 1896.

represaliilor de la Șîșești, îl umple de revoltă. Consolidat moral de succesul *Mileniului*, consolidat parlamentar de alegerile din octombrie 1896 – cele mai abuzive de până atunci – vrăjit cu totul de mirajul uniformizării lingvistice a majorității nemaghiare a populației Ungariei – 58,5% în 1850, 51,4% în 1890¹¹⁵ - guvernul, mână în mână cu societatea civilă, accentuează exclusivismul politic maghiar. Pe de o parte, se paralizează orice manifestare publică a planurilor autonomiste ale naționalităților, pe de altă parte se accelerează vădit și chiar ostentativ procesul de subminare a fundamentelor identității acestora.

Tirul legislativ și administrativ al măsurilor vexatorii la adresa lor, în educație, biserică, cultură, economie, va fi secondat de o sistematică supraveghere polițienească, de repetate intervenții ale forțelor de ordine, de o severă represiune judiciară, de obstrucție, subversiune, diversiune, domenii în care premierul este neîntrecut. În esență, un fel de *stare de asediu latentă*¹¹⁶.

Sigură de puterea sa, plină de sine, arogantă, guvernarea acestor ani cade în accese de naționalism ostentativ care escaladează gratuit tensiunile naționale. Este suficient să menționăm, în afara megalomaniei ieșite din comun a *Mileniului*, cele 400 de școli de stat instituite cu acest prilej, campania oficială și civilă pentru maghiarizarea numelor de familie, legile privind colonizările și maghiarizarea numelor localităților, noile criterii legale de desemnarea membrilor curților de jurați.

În acest context, mai mult decât oricând în trecut, Lucaci simte nevoia protestului ca un imperativ moral de cea mai mare stringență. Clocotește de indignare. Întrezărim intensitatea sentimentului datoriei față de comunitatea sa națională din mărturiile sale epistolare. *Stau aici înlănțuit*, izbucnește el în mai 1897, *cu sufletul aprins și gata de luptă*¹¹⁷. Suferă mult datorită disensiunilor care continuă să macine conducerea centrală a mișcării naționale, incapabilă de o reacție pe măsura amenințării existente. Pornirea sa interioară este cu atât mai greu de

¹¹⁵ *Magyarország története 1848-1890*, Red. Kovács Endre, Katus László, II, Bp., 1979, p. 1149.

¹¹⁶ I. Georgescu, *George Pop de Bășești* ..., p. 322-326.

¹¹⁷ V. Lucaci către conducătorii Ligii culturale, Șîșești, 3 mai 1897 în: Blaga Mihoc, *op. cit.*, vol. cit., p. 526.

stăpânit, cu cât, în afara hărțuirii permanente la care este supus de către Consistoriu, în afara *oștirilor de jandarmi* trimise repetat pe capul lui, vede că fiecare pas al său se află sub vizorul funcționarilor aparatului de stat. *Jandarmii*, scrie el, *stau ziua, noaptea în pândă după mine; administrația din toată țara e avizată să denunțe prezența mea oriunde m-aș arăta; detectivii mă urmăresc neîncetat în călătorii*¹¹⁸. Se știa, desigur, cât de periculoși puteau fi martirii în mijlocul unei populații nemulțumite, iar între aceștia temerarul preot din Șişești, gata oricând să denunțe public ilegalitatea regimului, era, poate, cel mai de temut.

Într-adevăr, Lucaciu va fi, la 23 decembrie 1897, protagonistul unei impozante adunări de protest împotriva legii numelor de localități, organizate la Arad, prima acțiune românească de anvergură mai mare după mai bine de doi ani de stagnare politică. Elanul, curajul și iscusința prestației sale readuc pentru un moment în amintirea contemporanilor anii de mit ai mișcării Memorandului, chiar dacă coagularea de forțe nu a avut acum decât un caracter regional. A fost manifestarea publică care marchează în conștiința contemporanilor mutarea centrului de greutate al rezistenței românești în cosmopolitul oraș de pe Mureș, urbea cu cel mai mare număr de cetățeni români din Ungaria¹¹⁹, cu un număr apreciabil de sârbi și slovaci, pe care se putea conta, cu un mănos hinterland de puternice sate românești, cu o pătură de țărani bine înstăriți și știutori de carte¹²⁰. Orașul cu cea mai puternică bancă românească după *Albina*, cu o episcopie ortodoxă, preparandie și seminar ortodoxe, cu un însemnat număr de militanți naționali foarte

¹¹⁸ V. Lucaciu către Ilie Dăianu, Șişești, 5/17 martie 1896, în: *Dr. Vasile Lucaciu, luptător activ pentru unirea tuturor românilor. Texte alese*, II, Studiu introductiv, îngrijirea ediției, note și comentarii de dr. Ion Iacob și dr. Valeriu Achim, Baia Mare, 2000, p. 103-107.

¹¹⁹ În 1880 Aradul avea o populație de 45.199 de locuitori, din care după limba maternă 9.401 erau români, 20.710 maghiari, 10.803 germani, 1.722 sârbi, 465 slovaci, 195 alții, 1.418 cu limba maternă necunoscută; după religie erau: 11.494 ortodocși, 627 greco-catolici, 24.394 romano-catolici, 3.166 reformați, 992 evanghelici, 4.480 izraeliți, 46 alții; pe locul doi după Arad este Brașovul cu 9.079 români în 1880: *Recensământul din 1880. Transilvania*, coord. Traian Rotaru, Cluj-Napoca, 1997, p. 26-27, 100-101.

¹²⁰ „Tribuna Poporului” menționează existența unor țărani a căror avere depășea 400.000 coroane, dintre care unul depune la banca *Victoria* 80.000 coroane, prețul grâului din recolta aceluiași an: „Tribuna Poporului”, I(1897), nr. 4 din 9/21 ianuarie.

hotărâți, între care Vasile Mangra, Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș etc., cei care pun pe picioare la începutul acestui an, cu sprijinul bănesc venit din România, „Tribuna Poporului”, ziarul cel mai bine informat și bine scris al momentului¹²¹, de orientare *activistă*, redutabilul concurent al *pasivistei* „Tribuna” de la Sibiu. Cu un cuvânt, capitala politică a românilor de peste Carpați.

Antecedentele protestului de la Arad, organizat în condițiile clandestinității, ne transpun în miezul disensiunilor dintre cele două grupări ale conducerii politice. Fiecare acum cu propriul ei cotidian: de o parte vechea „Tribuna” de la Sibiu, purtătoarea de cuvânt a generației mai vechi, în frunte cu președintele P.N.R., Ioan Rațiu, de altă parte noua „Tribuna Poporului”, exponentă a tinerei generații, al cărui port drapel este Vasile Lucaciu, secretarul general al partidului. Sunt vizate aceleași obiective ale programului din 1881, dar se preconizează tactici diferite de luptă, pasivismul, respectiv, activismul și, fapt esențial, suportul venit din România este deosebit: al conservatorilor pentru cei dintâi, al liberalilor pentru ceilalți. Și unii și ceilalți subordonează chestiunea Transilvaniei interesului imediat de partid: când sunt în opoziție caută să agite spiritele, când sunt la guvernare, din considerente de politică externă impuse de aderarea României la Puterile Centrale, caută să le tempereze. Ceea ce înseamnă că luptele neîndurătoare pentru putere de la București vor reverbera nefast și dincolo de Carpați. Cum reverberează, de asemenea, și asupra activității *Ligii Culturale*, plănuită ca o înaltă întrupare a aspirațiilor de unitate ale publicului larg, nemarcată de politicianism. Se adaugă, în afară de acestea, ambițiile personale ale celor doi protagoniști transilvăneni, Rațiu și Lucaciu, pentru laurii grandorii morale pe care o conferă întâietatea națională. Și nu mai puțin ale celor din jurul lor, între care puternicele personalități ale lui Iuliu Coroianu, ginerele lui Rațiu, de o parte și Vasile Mangra, viitorul vicar ortodox al Orăzii și apoi mitropolit al Sibiului, de cealaltă parte, principalul promotor al tacticii activiste¹²².

¹²¹ Suma de 5.250 fl. primită de V. Mangra de la D.A. Sturdza prin intermediul lui E. Brote: Lucian Boia, *op. cit.*, p. 199.

¹²² Marius Eppel, *Un mitropolit și epoca sa*, Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 80-82.

Pasiunile arzătoare pe care le suscită angajarea plenară în politică, cu obligatoria ei investiție de energie, timp, afectivitate, resurse își spun mereu cuvântul. Căpetenii ale națiunii lor, conștienți de responsabilitatea asumată, trăiesc toți o intensă dramă sufletească în fața incapacității de a acționa unitar pentru a atenua amenințările care planau asupra ei, de a o valida ca o entitate constitutivă de stat, conform programului din 1881, de a-i crea condițiile unei dezvoltări economice și culturale mai bune. Apăsarea impasului este cu atât mai puternică cu cât făptuirea politicii rămâne, chiar și în lipsa unor rezultate imediate, cea mai înaltă formă de autoafirmare a individualității proprii.

Inițiativa acțiunii aparține arădenilor, cei mai dinamici, mai doritori să repună lucrurile în mișcare, să se afirme public, să-și adjucece primatul. Startul combativ al „Tribunei Poporului”, în titluri precum: *Legitimitatea programului nostru național* [din 1881], *Autonomia Ardealului*, *Programul național*, *Politica națională*, *Maghiarizarea Aradului*, *Stat polițienesc*, *Acțiune*, etc. este mobilizator. Se pledează pentru aplanarea diferendelor interne, pentru întrunirea unei conferințe naționale a P.N.R., trecându-se peste interdicția guvernamentală, pentru activizarea politică a satelor. Încă în decembrie 1896 și apoi în ianuarie anul următor, scriind lui Mangra, Lucaciu, plângându-se de penuria materială, de solitudinea de la Șișești, saturat de platitudinea vieții de sat, ostenit, poate, de rutina parohială, salută publicația tinerilor combatanți de la Arad, *răsuflare liberă a spiritului nostru național*, îi asigură de sprijinul lui, îi îndeamnă la fapte. Mistuit de indignare, dornic de ripostă, gata de sacrificiu, contemplă un demers eroic, o acțiune covârșitoare, de anvergura *Memorandului*, cu o largă participare populară, sub egida întregii conduceri. *La luptă, [așa]dar, ca oșteni nebiruiți și națiunea să se bucure de lucrarea vrednică a fiilor ei*, scrie el¹²³. Continuă să susțină moralul conaționalilor, să le inspire curaj prin articolele pe care le publică în noul cotidian național. Între acestea, cel intitulat *Politica episcopilor noștri* – omagiu adus marilor prelați Șuluțiu și Șaguna, dar și cardinalului Ledochowski, prefectul Congregației de

¹²³ V. Lucaciu către V. Mangra, Șișești, 22 decembrie 1896, Șișești, 24 ianuarie 1897, în: *Vasile Mangra. Corespondență*, II, Ediție Marius Eppel, Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 42-43, 46-47.

Propaganda Fide, protectorul său roman – se încheie cu îndemnul ... *acum ori niciodată ... politica episcopilor trebuie să fie de rezistență, nu de umilință*¹²⁴. Revine în „Tribuna Poporului” și, totodată în „Unirea” din Blaj, la sfârșitul lunii august cu o descriere explozivă a celor cinci intervenții succesive ale jandarmeriei la biserica sa parohială. Aflăm cu această ocazie că după ultima ei descindere, credincioșii adresează telegrame de protest mitropolitului de la Blaj, împăratului de la Viena, papei de la Roma¹²⁵.

În acest timp, atmosfera generală începe să se încingă. Sub raport ecleziastic demarează cu mare elan pregătirile pentru congresul autonomiei Bisericii catolice maghiare, reluându-se planul mai vechi al includerii în cadrul ei și a Bisericii unite românești, beneficiară, începând din 1853, a propriei ei autonomii. Sub raport politic, aroganța ostentativă a proiectului de lege privind maghiarizarea numelor de localități, lansat în dezbaterile parlamentului, amplifică nemulțumirile, stârnește puternice reacții dale naționalităților. Va face o foarte mare vâlvă în Imperiu și în afara lui, la începutul anului următor, o delegație de 15 doamne săsoaice care vin la Viena pentru a prezenta împăratului un memoriu în această privință, dar, la fel ca și memorandiștii al căror exemplu îl urmează, nu sunt permise la Curte.

În spațiul public românesc amenințarea de ordin bisericesc a patrimoniului identitar, prima care se face simțită, prima care suscită acțiuni colective, este întâmpinată cu protestul prompt, atât al episcopilor cât și al laicilor greco-catolici. Cei dintâi, întruniți într-o conferință la Blaj în 23 iunie 1897, refuză să organizeze alegeri pentru congresul catolic și cer protecția împăratului. Ceilalți, întruniți la Cluj într-o conferință mixtă la care participă 131 mireni și 57 preoți, se adresează Sfântului Scaun¹²⁶.

¹²⁴ „Tribuna Poporului”, I(1897), nr. 56 din 23 martie/4 aprilie. Articolul conține multe informații referitoare la cardinalul polonez, precum și o scrisoare a lui Șuluțiu din 18 martie 1842.

¹²⁵ *Volnicia din Șisești: Ibidem*, nr. 159 din 21 august/2 septembrie; *Șisești, 28 august 1897*. „Unirea”, VII(1897), nr. 37 din 4 septembrie.

¹²⁶ Actul întocmit la Cluj în 29 ianuarie 1897: Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur* ..., VIII, Sibiu, 1915, p. 25-27. Cea mai adâncită analiză a atitudinilor și reacțiilor românești față de problematica autonomiei catolice maghiare în: Ion Cârja, *Biserică și*

Mobilizarea politică, frânată de învrăjbirea conducerii, este mai greoaie. Aradul, cel care dă acum tonul, se pune în mișcare la sfârșitul lunii octombrie, când încep pregătirile unei adunări de protest a alegătorilor români din comitat împotriva denominalizării oficiale a localităților. Chemarea publică la acțiune este asumată de Lucaciu printr-un răsunător *Cuvânt către poporul român*, publicat în „Tribuna Poporului”. Flutură zgomotos aici lozinca federalizării Ungariei și – tot atât de supărător pentru putere – cea a *europenizării* legii ei electorale. Este elogiată noua ordine electorală din partea vestică a Imperiului, unde înjumătățirea censului în anul precedent a ridicat dintr-o dată proporția alegătorilor la 21,16%, de patru ori mai mare față de Ungaria, rămasă cu un procent electoral de abia 5,6%, iar Transilvania cu numai 3,2%¹²⁷. Plin de patos, în maniera sa solemnă, autorul pledează pentru solidaritate națională. Căci, îndeamnă el, *timpul faptelor a sosit și pentru noi*, astfel încât este momentul suprem ca purtătorii acestora să se vadă din nou ... *ca un singur corp, un singur suflet, un singur program național și o direcție solidară pentru realizarea lui. Laș e cel ce nu cutează a se pune la muncă, oricât de grea și de primejdioasă ar fi*¹²⁸.

În replică, principalul ziar guvernamental avertizează pe *agitatorul de profesie*, că va fi adus din nou în fața tribunalului. Cum chiar se va întâmpla.

Alte două articole ale sale vin cu critici foarte vehemente la adresa exclusivismului politic maghiar al regimului, cu un atac direct la adresa diversiunii premierului de a obține – cu prilejul vizitei regelui Carol I la Budapesta în septembrie 1897 – decorarea la București a procurorului din procesul de la Cluj al memorandiștilor, Jeszenszki, cu afirmarea caracterului *leal, legal și constituțional* al programului politic românesc, într-un stat multinațional, multicultural, multilingvistic. Și cu aceleași insistente apeluri la unitatea acțiunii: *Să ne vedem cât de curând la lucrare, ca să dovedim lumii că atunci când e vorba de marile interese*

societate în Transilvania în perioada păstoririi mitropolitului Ioan Vancea (1869-1892), Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 171-218; Vezi și: Salacz Gábor, *A magyar kulturharc története, 1890-1895*, Bécs, 1938.

¹²⁷ *Die Habsburger Monarchie 1848-1918*, VII/1, Wien, 2000, p. 834, 1024, 1247.

¹²⁸ *Un cuvânt către poporul român. Șișești, 1 noiembrie 1897*: „Tribuna Poporului”, I(1897), nr. 204 din 26 octombrie/7 noiembrie.

ale neamului, toți fiii devotați ai națiunii suntem la înălțimea chemării noastre. Să mișcăm din loc carul înămolit al cauzei naționale, este chemarea care pornește în toate părțile din Șişești ¹²⁹.

Se fac, într-adevăr, mari eforturi de conciliere între grupările rivale de la Arad și Sibiu, unde, de asemenea, era în pregătire o înfruntare publică a guvernului pe tema maghiarizării numelor localităților, plănuită ca punct de pornire a unei întregi serii de proteste românești similare. Are loc, în acest scop, o consfătuire confidențială la Cluj¹³⁰, o serie întreagă de întâlniri separate între fruntași, un schimb de scrisori între Rațiu și Lucaci¹³¹, iar, în final, o întâlnire, infructuoasă, la Sibiu, între cei doi conducători¹³². Eșecul, consideră istoricii L. Botezan și N. Cordoș, autorii celor mai aprofundate studii asupra crizei P.N.R., s-a datorat intervențiilor contrare venite din România: cea a liberalilor, aflați la putere, interesați să contracareze printr-un demers răsunător în Transilvania întărâtarea stărnită acasă prin decorarea procurorului memorandiștilor, cea a conservatorilor, aflați în opoziție, interesați să exploateze la maximum erorile de politică externă ale lui D.A. Sturdza, pentru a-i lua locul¹³³.

¹²⁹ *În ajun: Ibidem*, I(1897), nr. 208 din 1/13 noiembrie; *În fața situațiunei: Ibidem*, I(1897), nr. 212 din 6/18 noiembrie. În acest ultim articol Lucaci parafrazează cuvintele pe care i le-ar fi spus Jeszenski în 1894 la sfârșitul procesului de la Cluj: *Părinte, nu te supăra pentru cei cinci ani de osândă; noi suntem păgubașii, noi, maghiarii, am pierdut Transilvania în acest proces: Ibidem*.

¹³⁰ Potrivit informării din 17 noiembrie 1897 adresată lui Bánffy de către comitele suprem al Sibiului, Thalmann Gustav, eșecul întâlnirii de la Cluj, din 11-12 noiembrie, s-ar datora planului înlocuirii la conducerea mișcării românești a lui I. Rațiu cu V. Lucaci și a mutării „Tribunei Poporului” de la Arad la Sibiu, pentru a face imposibilă apariția vechii „Tribune”: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*, red. Kemény G. Gábor, II(1892-1900), Bp., 1956, p. 674.

¹³¹ V. Lucaci către I. Rațiu [Șişești, 16 noiembrie 1897], ca răspuns la scrisoarea acestuia din 11 noiembrie: Blaga Mihoc, *op. cit.*, p. 518-519; același text, în: *Dr. Vasile Lucaci, luptător activ* ..., II, Baia Mare, 2000, p. 116-117.

¹³² Descrierea întâlnirii din 7 decembrie în: V. Lucaci către V. Mangra, Șişești, 7 decembrie 1897: *Vasile Mangra. Corespondență* ..., II, p. 48-50.

¹³³ Detalii privind vizita lui Sihleanu, secretarul general al guvernului Sturdza, la Arad și a lui I. Grădișteanu la Cluj, precum și decursul tratativelor desfășurate prin intermediul lui G. Pop de Băsești, Ștefan Cicio-Pop și Vasile Mangra, în: Liviu Botezan, Nicolae Cordoș, *Frământările din Partidul Național Român transilvănean în anul 1897*,

Încrâncenarea protagoniștilor își are însă și ea partea ei de vină: președintele P.N.R. refuza să accepte ca primul miting comun să aibă loc la Arad, secretarul general al organizației refuză, semeț și prezumțios, condițiile de pace care i se oferă, considerate autocrate, în lipsa unei decizii a comitetului de conducere din 1892, forul colectiv de conducere al partidului. For care, el însuși era divizat, și care, scos de guvern în afara legii, fără libertatea de acțiune deschis, împrăștiat în diferite orașe ale țării, nu se putea întruni plenar în condițiile clandestinității. Idealist, dornic de dăruire, gata de sacrificiu, Lucaci imaginează o mutare politică ieșită din comun, un forum românesc, *comitet, conferință, congres*, întrunit la Viena sau la Praga, lovitură de imagine, cu mare impact asupra străinătății, care să dezvăluie Europei, îngustimea liberalismului *vicleanului-brutal* premier al Ungariei¹³⁴.

Continuă să se resimtă puternic de ambele părți efectele distructive ale polemilor dintre cele două *Tribune*. Paradoxal, înverșunarea lor nu privește atât problemele interne ale mișcării naționale, cât politica guvernului de la București a lui D.A. Sturdza, groparul cauzei transilvănene pentru sibieni, susținătorul ei prudent pentru arădeni, cei asupra cărora – mai repede și mai direct dependenți de ajutoarele bănești de peste Carpați – se revarsă cele mai grele reproșuri.

Cu deosebire asupra lui Lucaci, purtătorul de drapel al aripii tinere, extrem de sensibil la orice atingere. Pe picior de război în parohia sa cu puterea zdrobitoare a guvernului și a episcopului, aliați împotriva sa, *asediat de jandarmii unuia și de spionii celuilalt*, suportă foarte greu împunsăturile succesive ale „Tribunei”, menite să decredibilizeze treptat în fața marelui public pe *popa din Șişești*. Știe, mărturisește el într-un moment de descărcare interioară, că poate greși, că impulsivitatea îl face dificil în colaborarea cu alții, că *scrupulozitatea fanatică* și intransigența lui iscă reacții, însă insinuările privind buna credință a angajării sale politice îi provoacă o adevărată tortură

în: AIIA Cluj, XV(1972), p. 285-326; *Idem, Frământările din Partidul Național Român transilvănean în anul 1898*, în: AIIA Cluj, XVI(1973), p. 231-247; cf. și Lucian Boia, *Contribuții privind criza Partidului Național Român și trecerea de la pasivism la activism*, în „Studii”, XXIV(1971), nr. 5, p. 963-984.

¹³⁴ V. Lucaci către V.A. Urechia [1900], Arh. Muzeului Național Alba Iulia, Nr. 5482.

sufletească. Puritatea dăruirii sale naționale nu îi permite să se știe bănuir. *Dacă aş comite o incorectitudine, pe mine nu m-aţi putea avea în vecii vecilor. În fundul mărilor şi în struhurile munţilor m-aş ascunde ... Nu vreau, nu pot să trăiesc ca om incorect*¹³⁵. Este, în acelaşi timp, omul care respinge jumătăţile de măsură, merge cel mai departe, optează pentru soluţiile radicale, este greu de ținut în frâu, nu primeşte ordinele pe care le găseşte neîndreptăţite. Întrucât refuză *declaraţia de obedienţă* care i se cere, nu se ajunge la un acord cu septuagenarul preşedinte al P.N.R., care, izbucneşte pasional Lucaciu, om în floarea puterii, i s-a adresat cu *un ton de papă*¹³⁶. În final, taberele rămân pe vechile lor poziţii şi, astfel, îşi ridică separat glasul de protest. De auzit se va auzi însă, şi chiar puternic, doar cel al Aradului. La Sibiu, adunarea alegătorilor români – convocată de către I. Raţiu pentru 12 decembrie, amânată datorită întârzierii aprobării primarului, interzisă de acesta în 13 decembrie – va atrage în ziua următoare un număr prea mic de participanţi pentru a putea avea un mare ecou. Se întocmeşte şi se dă publicităţii un protest împotriva maghianizării numelor localităţilor¹³⁷.

Incomparabil mai bine pregătită, întrunirea alegătorilor români din marele comitat vestic – convocată pentru 23 decembrie (st.v.), interzisă şi ea de către autorităţi – devine, după trei ani de murmure, crâcniri şi contestaţii izolate, nebăgate în seamă, un eveniment politic major, cu mare răsunet public, comparabil cu mitingul din noiembrie 1894, de dinainte de desfiinţarea P.N.R.. Organizatorii ei, semnatari chemării la miting, 166 la număr, alcătuiesc ei înşişi un grup intelectual compact, impozant prin mărimea lui. Deşi în ajun de Crăciun, la apelul lor, repetat mai multe zile la rând în „Tribuna Poporului”, vin la Arad, parte cu trenurile – pline de *români verzi* –, parte cu căruţele, peste 500 de preoţi, învăţători, ţărani¹³⁸, cititori ai noii „Tribune”, doritori toţi să-l vadă şi să-l audă pe primul semnatar al chemării, părintele Vasile Lucaciu, *apostolul*

¹³⁵ V. Lucaciu către I. Dăianu, Şişeşti, 5/17 martie 1896: *Dr. Vasile Lucaciu, luptător activ* ..., II; Baia Mare, 2000, p. 103-107.

¹³⁶ L. Botezan, N. Cordoş, *Frământări* ..., 1897, p. 312, 318.

¹³⁷ Teodor V. Păcăţianu, *Cartea de aur* ..., VIII, Sibiu, 1915, p. 28-29.

¹³⁸ Cifra prezentată în raportul oficial din 24 decembrie 1897: *Iratok* ..., Bp., 1956, p. 686-687.

românismului, *luceafărul național, neînfricatul luptător*¹³⁹, protagonistul incontestabil al acestui moment. Este primit în sala în care se adună alegătorii și unde se anunță interzicerea adunării, cu îndelungi ovații. *Nici unul nu-și putea sătura ochii*, scrie un martor ocular, *de a privi la gloriosul martir*¹⁴⁰. Este apoi, alături de ceilalți fruntași arădeni, în fruntea coloanei protestatarilor români care, conformându-se formal interdicției oficiale, dejucând-o în fondul ei, mășăluiește pe străzile orașului, *printre jandarmi, polițiști, detectivi*, spre reședința episcopului Ioan Mețianu. Și tot el, preotul greco-catolic, este cel care, mandatar al mulțimii, roagă în alocuțiunea sa pe ierarhul ortodox, în mijlocul păstoriiților acestuia – tablou cu totul inedit, emoționant în această vreme – să transmită împăratului sentimentele de fidelitate ale românilor. Binecuvântarea prelatului și răspunsul lui încurajator, la înălțimea situației, mângâie publicul în jurul mării sărbători: *ce nu e posibil oamenilor, este posibil lui Dumnezeu*. Se merge apoi la catedrală pentru un *Te Deum*, se trimite o telegramă omagială împăratului, după care lumea se împrăștie. Într-o consfătuire confidențială, organizatorii dezbat și adoptă rezoluția prin care românii își exprimau încă o dată dezacordul cu mult disputatul proiect legislativ, aflat atunci în dezbatere.

Este de menționat faptul că la întrunirea de la Arad, *măreața adunare*, titrează ziarele românești, participă și Ilie Dăianu, redactorul „Tribunei” - care și publică textul rezoluției¹⁴¹ -, tot așa cum „Tribuna Poporului” protestează împotriva interzicerii celei de la Sibiu¹⁴². Cu toate că reprobări asemănătoare pornesc și din partea sașilor, iar la 11 ianuarie anul următor comitetul executiv al congresului naționalităților se pronunță și el împotriva¹⁴³, proiectul de lege în cauză obține votul parlamentului maghiar

¹³⁹ *Impresiuni de la Arad*: „Tribuna Poporului”, I(1897), nr. 243 din 23 decembrie/4 ianuarie 1898.

¹⁴⁰ *Ibidem*.

¹⁴¹ Textul în: „Tribuna”, XIV(1897), nr. 276 din 13/25 decembrie; „Revista Orăștiei”, III(1897), nr. 52 din 20 decembrie/1 ianuarie; traducerea maghiară în: *Iratok ...*, II, Bp., 1956, p. 683-685.

¹⁴² *Protestăm*: „Tribuna Poporului”, I(1897), nr. 231 din 5/17 decembrie.

¹⁴³ Textul în: *Ibidem*, II(1898), nr. 2 din 3/15 ianuarie; Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, VIII; p. 31-37. Cf. Nicolae Cordoș, *Protestul naționalităților din ianuarie 1898*, în: „Acta Musei Napocensis”, VIII(1971), p. 661-674.

la abia opt zile de la depunerea lui. Mai puțin pe cel al prelaților greco-catolici români, care, solidari, nu participă la dezbateri¹⁴⁴

5.6. Preliminariile noului proces cu episcopul

Eu tot acelaș am rămas cine am fost, cu aceeași inimă, cu aceeași dispoziție, cu aceleași convingeri, nepătat, mai oțelit în lupte și neatins de ispitele ademenitoare ale guvernului

Întors acasă de la Arad cu sentimentul succesului, reintegrat în comunitatea patriarhala a satului iubit, tulburător în poezia lui hibernală, frumos în simplitatea, transparența, curățenia sa morală, Lucaciuc trăiește intens în mijlocul enoriașilor lui bucuria sărbătorii Nașterii Domnului, iar apoi, între rude și prieteni, pe aceea a onomasticii sale. Ziua de 1 ianuarie, *Sânvăsâi*-ul anului 1898 îi aduce în plus satisfacția unui eveniment deosebit: botezul în biserica sa a familiei pictorului izraelit *Eugen Carpati*, cu studii la Budapesta, Paris, Bruxelles, care, trăind între români, lucrând între ei, văzându-le suferințele, a ținut să facă actul convertirii la religia greco-catolică și a intrării în sânul națiunii purtătorilor acesteia *sub mâna celui mai prigonit om al românilor*. Apetența festivă a preotului din Șișești nu se dezmințe nici cu această ocazie: multă lume străină, bubuit de teascuri, coruri, cuvântări, masă, toaste¹⁴⁵. După care, calendarul religios al iernii își urmează cursul: Boboteaza, când, aidoma oricărui slujitor al altarului, intră în casa fiecărui credincios, săptămânile Cășlegilor, cu veselia nunților lor, Postul Mare, perioada de reculegere cea mai încărcată a unui sacerdot, când toți credincioșii se pregătesc spiritual, se spovedesc și se cuminecă în întâmpinarea Paștelor. Cu această mare sărbătoare se iese din greutatea iernii, începe să bată vântul cald al primăverii. Între slujbe și cununii, botezuri și înmormântări, catechizări ale școlarilor și

¹⁴⁴ *Ibidem*.

^{*} Vasile Lucaciuc către Ioan Szabó, 25 septembrie 1892.

¹⁴⁵ „Tribuna Poporului”, II(1898), nr. 11 din 17/29 ianuarie.

sfeștaniei, Lucaciu, la curent cu tot ce se întâmplă – servitorul îi aduce și duce poșta la Baia Sprie, dimineața și seara, în fiecare zi – continuă să se consacre problemelor publice de ordin laic. Continuă astfel să își asume riscuri.

Alternează planul general național cu cel zonal și local. Ca și în alte situații, atras de strălucirea acțiunii de sfidare a puterii țintește spre vârfurile ierarhice ale regimului și optează pentru cea mai mare publicitate posibilă. Prilejul îi este oferit de răspunsul arogant al rectorului Universității din Budapesta, adresat studenților protestatari români, sârbi și slovaci ai instituției, răspuns pe care Lucaciu îl consideră ofensator pentru ei și pentru comunitățile lor etnice. Acestea erau desemnate cu sintagma *popoare de origine și limbă străină, care, deși refugiate pe teritoriul Ungariei*, au fost tratate totuși, cu cea mai mare mărînimie de către *stăpînitorii țării*. De la înălțimea celui mai mare for universitar, românilor li se reamintea, în antiteză cu măreția istoriei războinice maghiare, imigrarea lor furtivă în Ungaria din *Tracia*, începând cu mijlocul sec. al XIII-lea. Hegemonia politică a *rasei dominante* era legitimată, la fel ca în trecut, pe de o parte cu dreptul istoric, cu cucerirea *prin arme și sânge* a teritoriului, pe de altă parte cu superioritatea culturii maghiare, capabilă să ridice naționalitățile din pulberea înapoierii lor.

Vasile Lucaciu, simplu preot de sat, cunoscut însă pretutindeni, ripostează vehement printr-o răsunătoarea scrisoare deschisă, publicată în mai multe numere ale „Tribunei Poporului” și totodată într-o broșură separată¹⁴⁶. El însuși tată al unui student, ia emoționant apărarea celor în cauză. *Sunt*, exclamă el, *fiii gintei latine și fiii marii familii slavone, fiii Romei și fiii Slavismului, fiii noștri, membrii familiilor noastre, speranța viitorului nostru* cei care *au dus cu ei toate tezaurele inimii părinților lor și în care palpiteză speranța naționalităților*¹⁴⁷. Dar cât de mare este însuflețirea cu care glorifică

¹⁴⁶ *Epistolă publică către rectorul universității din Budapesta, Dr. Michael Herczegh*, Baia Mare, 1898; „Tribuna Poporului”, I(1898), nr. 21 din 31 ianuarie/12 februarie, nr. 25 din 7/19 februarie, nr. 30 din 14/26 februarie, nr. 35 din 21 februarie/5 martie.

¹⁴⁷ *Ibidem*, I(1898), nr. 21 din 31 ianuarie/12 februarie.

principiul egalității între națiunile Ungariei, al dreptului imprescriptibil al fiecăreia de a-și păstra individualitatea proprie, de a avea o individualitate politică în cadrul statului ! Românii imigranți ? *Suntem în patria noastră, pe pământul nostru strămoșesc, care a fost o parte din Dacia Traiană*¹⁴⁸. Naționalitățile asimilate ? *Suntem, ceea ce suntem: slovaci, sârbi, sași, români, suntem ceea ce ne-au creat Dumnezeu Sfântul și îndeplinim misiunea ce ne-au încredințat Providența Cerească în cursul istoriei; suntem națiuni conștii de libertate națională și maghiari nu vom fi în veci !* sună răspunsul parohului din Șișești¹⁴⁹. Odată în plus, remarcăm bogăția culturii sale istorice, multitudinea referirilor istoriografice, medievale și contemporane, aduse în discuție asupra temei atât de sensibile a originii etnice a comunităților competitive, calul de bătaie preferat, atât al naționalismului triumfalist maghiar al stăpânitorilor, cât și a celui compensativ românesc al oprimaților¹⁵⁰. În replică la contestarea autohtoniei strămoșilor unora, se evocă cu lux de amănunte primitivismul strămoșilor migratori ai celorlalți. Nu este greu să ne închipuim ce reacții iscă în spiritele și inimile oamenilor, de o parte și de cealaltă, asemenea depoziții, grefate pe valul de resentimente reciproce din timpul și de după procesul Memorandului.

Comemorarea a 50 de ani de la momentul unic, mitic și intens mitizat, al revoluției pașoptiste reaprinde confruntările politice. Ambele grupări active românești caută să-și adjudece gloria celebrării adunării naționale de la Blaj din 3/15 mai 1848 ... *sfânta zi a reînvierii naționale*, scrie „Tribuna Poporului”¹⁵¹. În timp ce Ioan Rațiu și cei din jurul lui lansează chemarea unei mari adunări populare pe Câmpia Libertății¹⁵², Vasile Lucaciu – prezent încă din februarie în presă¹⁵³ –, pledează ca

¹⁴⁸ *Ibidem*, I(1898), nr. 25 din 7/19 februarie.

¹⁴⁹ *Ibidem*, I(1898), nr. 30 din 14/26 februarie.

¹⁵⁰ Aprecieri asupra celor două forme de naționalism în: Raoul Girardot, *Naționalism și națiune*, Iași, 2003, p. 37-48.

¹⁵¹ Ion Russu-Șirianu, *3/15 mai*, „Tribuna Poporului”, II(1898), nr. 82 din 2/14 mai.

¹⁵² Textul apelului: Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, VIII, Sibiu, 1915, p. 37-41.

¹⁵³ Vasile Lucaciu, *An jubiliar: Idem, Noi și ei*: „Tribuna Poporului”, II(1898), nr. 31 din 15/27 februarie, nr. 32 din 17 februarie/1 martie

evenimentul să fie serbat ... *așa cum este posibil unui popor de martiri*: încetând lucrul pe tot cuprinsul țării și întrunindu-se în biserici și în școli, pentru parastase și rugăciuni¹⁵⁴.

Cum era de așteptat, adunarea de la Blaj – *tunul cel mare românesc, plănuit împotriva maghiarilor*, scrie unul dintre ziarele guvernamentale – a fost interzisă, iar pretorii și notarii au fost alertați să preîntâmpine agitațiile locale. La Blaj s-au trimis trupe, gimnaziștii au fost consemnați în internate, petrecerile s-au contramandat, slujbele în unele biserici s-au ținut cu asistența polițiștilor. *Conspirațiunea latentă*, constată același ziar, nu s-a putut manifesta altfel decât prin câteva *conventicole* izolate ale unor intelectuali, între care și cel din Blaj, la care participă și Vasile Lucaciu¹⁵⁵. Din partea sa, cotidianul românesc din Arad, exprimă prin condeiul lui Lucaciu sentimentul general de amenințare trăit de cititorii săi: *Auzit-ați voi popoarelor și neamurilor civilizate ? Poliția în biserică !*¹⁵⁶... Și continua: *Poate biserica românească răbda umilința ce i s-a adus în ziua mare de 3/15 mai 1898 ?* Se impunea, scrie el, un protest comun al prelaților ortodocși și greco-catolici, căci, cu cât românii vor fi mai supuși cu atât vor fi apăsați mai mult. Conchide în final: *Îndrăzneală, sălășluiește-te între români, că altfel perim cu zile*¹⁵⁷. *Să ne facem datoria toți, Să ținem pasul, Prin noi înșine*, sunt îndemnul care, într-o formă sau alta, se fac auzite și din alte părți.

Efectele unor asemenea chemări pot fi regăsite, între altele, în noile întemeieri colective românești din Sătmar, puse pe picioare și ele cu contribuția părintelui Vasile Lucaciu sau chiar la inițiativa lui. Este vorba, rând pe rând, despre banca *Răureana* din Copalnic-Mănăstur, al cărei prospect este lansat publicului în martie 1898 din Șișești¹⁵⁸,

¹⁵⁴ V. Lucaciu către Comitetul național studențesc, București, 5 martie 1898: „Revista Orăștiei”, IV(1898), nr. 15 din 11/23 aprilie.

¹⁵⁵ Traducerea integrală a articolului din „Magyarország” în: „Tribuna Poporului”, II(1898), nr. 89 din 12/24 mai.

¹⁵⁶ *Terorism păgân: Ibidem*, II(1898), nr. 85 din 6/18 mai.

¹⁵⁷ *Îndrăzneală: Ibidem*, II(1898), nr. 90 din 13/25 mai.

¹⁵⁸ Prospectul, datat 15 februarie 1898, în: *Ibidem*, nr. 49 din 12/24 martie; S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1898-2183.

despre constituirea, câteva luni mai târziu, a Reuniunii învățătorilor români greco-catolici sătmăreni¹⁵⁹, despre înființarea Despărțământului Satu Mare al *Astrej*, al cărui secretar va fi¹⁶⁰. Nu însă fără urmări dintre cele mai grave pentru el.

Se înăsprește supravegherea la care este supus din partea autorităților politice. Dintr-o corespondență a „Tribunei Poporului” aflăm că încă din februarie este trimis din Budapesta un grup de polițiști care iau legătura cu căpitani de poliție și primarii orașelor Baia Mare și Baia Sprie, cu primpretorul comitatens, cu sergenții de poliție și jandarmii din împrejurimi pentru a afla ce îndemnuri face *popa din Șișești* credincioșilor, ce ziare și cărți primește, cine îl vizitează, cu cine întreține corespondență, de unde primește și cui împarte bani, cine participă la întrunirile nocturne care se țin în casa parohială, etc. Corespondentul, cu certitudine Lucaciu însuși, incriminează în egală măsură pe colportatorii rumorilor *revoluției valache* care mocnea, pe anchetatorii ei oficiali, pe complicitii români ai acestora, între care – niciodată uitat – chiar capelanul său¹⁶¹.

Încep să apară în acest timp efectele locale ale recursului la Sfântul Scaun. Confirmarea oficială a pârii – anunțată Gherlei de la Roma în 4 ianuarie 1898¹⁶² – pare să găsească pe episcopul Szabó în plină acțiune subterană pentru neutralizarea ei. Încă din primele zile ale anului își fac apariția în Șișești unii funcționari comitatensi pentru a

¹⁵⁹ Chemarea din 8 iunie 1898 pentru adunarea de constituire din 25 august, semnat de către Atanasie Lupan și Ioan Leșian, cantori-docenți în Baia Sprie, respectiv, Baia Mare, în: „Tribuna Poporului”, II(1898), nr. 139 din 23 iulie/4 august.

¹⁶⁰ *Ibidem*, nr. 161 din 7/21 septembrie.

¹⁶¹ *Din Sătmăr. O nouă revoluție*: „Tribuna Poporului”, II(1898), nr. 36 din 22 februarie/6 martie.

¹⁶² Luigi Veccia, secretar la Propaganda Fide către I. Szabó, Roma, 4 ianuarie 1898: comunicând episcopului plângerile preotului Vasile Lucaciu privind: 1) comportamentul abuziv al capelanului din Șișești; 2) folosirea jandarmilor pentru obținerea de depoziții ale credincioșilor și mistificarea acestora de către protopopul Șt. Pop; 3) folosirea forței publice pentru oprirea unor ceremonii religioase; 4) ignorarea cererilor delegației de credincioși veniți la Gherla, cere acestuia să se pronunțe asupra adevărului acestora și să-și prezinte opinia asupra situației. A.C.C.O., Romeni, 120/33, IV, Fasc. 1, doc. nr. 7807.

obține atestatul comunității parohiale că prezența jandarmilor în sat nu a avut alt scop decât acela, firesc, al susținerii ordinii și nicidecum de a molesta liberul exercițiu al religiei enoriașilor, atestat menit să legitimeze solicitările prelatului pentru trimiterea forței publice. Cel puțin aceasta este varianta pe care o prezintă Lucaciu prefectului Propagandei Fide într-o lungă scrisoare a sa de la mijlocul lunii ianuarie¹⁶³.

Fie datorită acestei motivații, fie din nevoia de a da o garanție legală memoriului său din decembrie, comunitatea parohială expediază acum la Roma o *Declarație*, validă juridic, semnată de curatorii primari, juzii și jurații celor patru sate componente, întărită cu ștampilele lor, în care expun concret, în 14 puncte, acțiunile jandarmilor în cele cinci descinderi ale lor la Șisești. Separat, cei cinci delegați trimiși la Gherla în anul precedent, înscriși cu numele și funcția lor, citează, sub jurământ, cuvintele cu care, într-un acces de mânie, episcopul le-a refuzat brutal cererea privind sărbătorirea hramului bisericii. *Toate acestea, încheie actul, le întărim cu jurământ în fața Marelui Dumnezeu, în fața Preafericitului nostru Părinte, a Pontificelui Roman, înaintea Bisericii Catolice și a omenimei întregi*¹⁶⁴.

Odată începută pâra, Lucaciu revine în decursul anului 1898 cu noi și noi demersuri. Direct sau indirect, atinge de fiecare dată chestiunea extinderii unirii religioase între români, coardă care vibrează puternic în sânul Curiei lui Leon XIII, obiectiv, repetă el, aflat mereu în fața ochilor săi, obiectiv pe care comportamentul episcopului din Gherla nu face decât să-l îndepărteze. Căci principalul conținut al intervențiilor sale publice, se scrie la Roma din Șisești în ianuarie, este acela de a se conforma voinței premierului calvin maghiar și ministrului de culte al acestuia, *mare maestru al unei celebre loji masonice a regatului*,

¹⁶³ V. Lucaciu către Ledochowski, Șisești, 19 ianuarie 1989: *Ibidem*, Fasc. 4, doc. nr. 7925.

¹⁶⁴ *Declarația* din 5 ianuarie 1898 poartă semnăturile autografe ale 22 fruntași, alături de care vrednicul curator primar din Șisești, Dănilă Andreica, mâna dreaptă a preotului, *întotdeauna și în toate*, este singurul care, nefiind știutor de carte, trage semnul crucii înaintea numelui său. Cei cinci săteni trimiși la Gherla: Dănilă Andreica, Teodor Pricop, Ilie Chifor, Teodor Sălăjan și Mihai Făt jură că episcopul Szabó le-a răspuns: *Până când voi fi eu episcop, nu vă las să sărbătoriți hramul bisericii; aceia n-a fi; io-s episcop, io poruncesc și nu va fi nici un hram în Șisești până voi fi eu episcop*: *Ibidem*.

opunându-se astfel oricărei manifestări deschise de anvergură mai mare a sentimentelor religioase ale propriilor credincioși – aluzie la pelerinajele de la Șişești – și umilind prin cedările sale întreaga Biserică română unită¹⁶⁵. În loc să fie un părinte protector al diecezei, continuă Lucaciu atacul în februarie și mai, se pretează la rolul de instrument în mâinile guvernului maghiar, *francmasonic-calvin*, până acolo încât, la ordinul acestuia a fost în stare să recomande învățătorilor subordonați o serie întreagă de cărți de conținut agnostic, materialist, ateu, *adevărate panegirice ale darwinismului ... toate vătămând de moarte inimile catolicilor*¹⁶⁶. Rol cu atât mai nociv cu cât, într-o *lume a pragmatismului și secularizării* – altă coardă sensibilă la Vatican – românii sunt atât de profund atașați de religia și biserica lor, cea care, în mijlocul sărăciei mari și obidirii în care trăiesc, le este unicul refugiu, unicul reazăm, unica speranță¹⁶⁷. Drept dovezi ale spuselor sale, înserează nenumărate citate din cărțile incriminate, lista completă a acestora și circularul episcopal prin care ele erau recomandate bibliotecilor școlare¹⁶⁸. Vor fi, cum vom vedea, unele din cele mai grele piese ale dosarului acestui proces. Ceea ce nu înseamnă, totuși, că destinatarul scrisorilor, prefectul Propagandei Fide, nu consemnează generalitatea acuzelor la adresa episcopului, văzut drept *cauză a tuturor relelor*. Și, puțin agasat, prolixitatea expunerii lor. Cum nu înseamnă, de asemenea, că promovarea oficială a teoriei evoluționiste ar fi, din perspectiva modernității, reprobabilă. Dimpotrivă.

Alte trei mari demersuri epistolare ale lui Lucaciu privesc noile descinderi ale jandarmeriei în Șişești la sărbătorile Sfinților Petru și Pavel, Sf. Maria Mare și Sf. Maria Mică, descinderi devenite, în al treilea an al exercitării lor, ca un fel de rutină a administrației locale¹⁶⁹.

¹⁶⁵ *Ibidem*.

¹⁶⁶ V. Lucaciu către Ledochowski, Șişești, 25 februarie 1898: *Ibidem*, IV, Fasc. 4, nr. 8052.

¹⁶⁷ V. Lucaciu către Ledochowski, Șişești, 1 mai 1898: *Ibidem*, IV, Fasc. 4, nr. 8377.

¹⁶⁸ Textul circularului din 10 august 1897, emis la ordinul ministerial din 23 iunie și în: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. nr. 6550/1897.

¹⁶⁹ V. Lucaciu către Ledochowski, Șişești, 11 iulie, 31 august, 5 octombrie 1898: *Ibidem*, IV, Fasc. 4, nr. 8693, 8733, 8850.

Rezumându-le laolaltă, el consemnează: zilele de intrare, ședere și plecare a forței de ordine, efectivul ei, principalele sale acțiuni. Nu lipsesc provocările, doar, doar, scrie Lucaciu, în inflamarea generală, s-ar putea isca vreun act de rezistență, prilej de mult căutat de a se folosi armele. Prilej, continuă el, de a se justifica un nou atentat la libertatea lui. Nou față de anii anteriori este că acum se oprește accesul în sat și a credincioșilor din cele trei filii ale parohiei, că interzicerea pelerinajului a fost publicată în satele Sătmăruului și a comitatelor învecinate sub amenințarea unei amenzi de 50 fl. sau a trei luni de detenție, că în ziua praznicului din august a fost prezent și vicecomitele comitatului, care, întrebat de oameni, stânjenit el însuși de a fi oprit oficierea liturghiei într-o asemenea zi, a pus toată vina pe episcop, cel care, spune el, a cerut guvernului țării forța de ordine. *Faceți, ar mai fi spus acesta, ca vlădicul vostru să fie constrâns să respecte legile bisericii și noi de îndată ne retragem*¹⁷⁰.

Descrierea stării de spirit a enoriașilor, mereu în așteptarea unui răspuns al Sfântului Scaun la cererea lor, înfățișează o creștere graduală a dramatismului de la un moment la altul: consternare, tulburare, agitație la prima intervenție, planul trimeriei unei delegații la Roma pentru a-și arăta *cu viu glas* durerile, la cea de-a doua, pericolul latent – mai mult insinuat decât afirmat, al apostaziei în masă –, la cea de-a treia. *Inima noastră*, se plâng ei într-o nouă suplică înaintată la 10 august cardinalului Ledochowski, *este întristată până la moarte. Prigoniți pe toate căile vieții ... am ajuns că nici în sfânta biserică nu ne putem ruga lui Dumnezeu în pace*. Se miră, și nu numai ei, ci și toate satele învecinate și îndepărtate care au ajutat cu bani și cu lucru la ridicarea bisericii lor, cum că nici Sfântul Scaun nu le ia apărarea în fața urgisirilor pe care le suferă din partea stăpânirii politice și vlădicului. Cui altcuiva s-ar mai putea adresa ei ?¹⁷¹ Mai mult decât atât, întreaga dieceză este într-un înfrigurat clocot, căci, declară Lucaciu, rareori în istoria bisericii catolice un episcop a abuzat mai mult de puterea lui, astfel încât cauza lui nu este atât una personală, cât una a colectivității

¹⁷⁰ *Ibidem*, nr. 8733.

¹⁷¹ *Ibidem*, nr. 8658.

bisericești. Astfel încât, repetă implorativ el, este *timpul suprem* ca justiția dreaptă a Scaunului Apostolic să-și spună cuvântul¹⁷².

Momentul deciziei pare grăbit de ultimele trei semnale de alarmă ale lui Lucaciu din acest an privind noile dispoziții punitive pe care oficialitățile le adoptă, pe de o parte împotriva sa, pe de alta împotriva enoriașilor lui. Este vorba, rând pe rând, despre: 1. o nouă anchetă la care îl supune Consistoriul episcopal pentru culpa de a fi cununat, și totodată convertit, un tânăr ortodox din vecinătatea Șişeștiului cu o enoriașă a sa, fără să respecte toate formalitățile legale privind trecerea de la o confesiune la alta¹⁷³, 2. despre faptul că 20 credincioși ai lui din filia Dănești au fost amendați de autoritățile locale cu 2-5 fl. – convertibili în zile de detenție în cazul neachitării –, pentru vina de a fi venit în 20 august la biserica din parohia-mamă, de care aparțineau canonic ¹⁷⁴, 3. despre *infama sentință* a ministrului de interne maghiar prin care i s-a impus plata sumei de 475 fl., drept echivalent al cheltuielilor jandarmilor trimiși în sat, începând din 1896, cu justificarea că el a fost cel care, în ascuns, încălcând interdicția episcopală, a chemat pelerinii¹⁷⁵. Figura episcopului Szabó este proiectată din nou fie ca inițiator, fie ca responsabil moral al noilor năpăstuiiri statale. *În zbaterea mâniei* lor, cele două puteri, scrie Lucaciu, instigă credincioșii să-l repudieze ei înșiși ca preot, pentru ca astfel, discreditat în fața întregului cler, a întregului popor român, să fie definitiv anihilat din punct de vedere politic.

Abundă izbucnirile patetice care estompează sau amplifică situațiile, îneacă faptele în vorbe, le reduc puterea de convingere. Trebuie, citim în una din aceste scrisori, ca primirea în sânul bisericii catolice a unui tânăr care abjură *schisma* să fie făcută prin *furcile caudine prescise de legiștii sectanți și francmasoni* ? Sau: poate însemna, oare, celebrarea gloriei divine opoziție față de autoritățile

¹⁷² V. Lucaciu către Ledochowski, Șişești, 11 iulie 1898: *Ibidem* , IV, Fasc. 4, nr. 8693.

¹⁷³ V. Lucaciu către Ledochowski, Șişești, 24 octombrie 1898: *Ibidem* , III, Fasc. 14, nr. 8931.

¹⁷⁴ V. Lucaciu către Ledochowski, Șişești, 19 decembrie 1898: *Ibidem* , IV, Fasc. 6, nr. 9145.

¹⁷⁵ V. Lucaciu către Ledochowski, Șişești, 24 decembrie 1898: *Ibidem* , IV, Fasc. 6, nr. 9146.

bisericești și laice ? Poate constitui înălțarea spirituală a credincioșilor și salvarea sufletelor lor obiectivul unor interdicții din partea acestora ? Poate să se răpească unui preot ultima îmbrăcătură din gura copiilor pentru *vendeta episcopului și guvernului* ? Sau: cum să fie amendați credincioșii pentru că s-au rugat lui Dumnezeu ? Cum să fie închiși pentru că s-au dus la procesiune la propria biserică parohială ? Cum să fie interzisă sărbătorirea hramului unei biserici, permisă de canoane, recunoscută de legislația laică, practică de secole ? Nu lipsesc însă nici probele concrete ale incriminărilor, decisive în fața oricărei instanțe judiciare: copii după adresele oficialităților civile, citații trimise enoriașilor, circulare ale episcopului¹⁷⁶. Nu poate furniza totuși o probă directă, și cum ar fi putut să o facă, că episcopul a fost cel care a cerut intervenția jandarmilor la Șişești.

Privit în ansamblul lui, întreg acest dosar al acuzării este centrat de Lucaciu pe învinuirea că, sub raport pastoral, ierarhul Gherlei nu stă atât în slujba turmei sale cât în cea a guvernului maghiar, opresor neîmblânzit al românilor. Și nu este vorba, pledează el, despre cedări izolare, datorate unor presiuni irepresibile, ci despre o subordonare continuă și fără condiții, s-ar putea crede, chiar liber asumată. Până acolo încât este perceput ca un potrivnic al progresului spiritual al poporului său, fiindcă acesta, întărind conștiința de sine a mulțimii,

¹⁷⁶ I. Copia adresei ministrului de interne, din 22 noiembrie 1898, nr. 953, către vicecomitele comitatului Sătmăr privind suma de 475 fl. 37 cr., reprezentând cheltuielile forțelor de ordine trimise la Șişești, după cum urmează: 1) august 1896: un funcționar, un sergent, 32 jandarmi; 2) septembrie 1896: 4 sergenți, 23 jandarmi; 3) iulie 1897: un funcționar, un sergent, 25 jandarmi; 4) august 1897: un funcționar, 2 sergenți, 35 jandarmi; 5) septembrie 1897: un funcționar, 5 sergenți, 35 jandarmi; 6) iulie 1898: un funcționar, 6 sergenți, 25 jandarmi; se precizează că nu sunt incluse cheltuielile pentru august și septembrie 1898 și că intervențiile au fost ordonate *pentru a împiedica jubileele publicate de preotul Vasile Lucaciu și ... prohibite de către autoritatea superioară bisericească și civilă*; copia adresei primpretorelui, din 13 decembrie 1898 către Lucaciu privind obligația lui de a achita această sumă. II. Copia adresei vicecomitelui Sătmărului din 18 noiembrie 1898 către primpretor privind anchetarea a 20 de săteni din Dănești, Unguraș și Negrești; 4 citații nominale adresate unora dintre aceștia. III. Circularele Gherlei din 10 august 1897 nr. 6549 și 6550 privind legea despre Mileniu și lista cărților recomandate de Ministerul cultelor și învățământului; circularul din 5 octombrie 1898 privind imnul maghiar.

contravenirea planurilor asimilaționiste ale oficialităților. Până acolo încât, izolat de ai săi, nu întreprinde nimic pentru consolidarea și extinderea unirii religioase, reprobă și aceasta de puterea politică. Până acolo încât, în loc să-i întindă de la înălțimea scaunului lui episcopal o mână de ajutor, fie și în secret, fie și numai închizând ochii, face jocul guvernului, prigonind un neînfricat luptător național. În plus – argument eficace la Roma – un misionar greco-catolic foarte entuziast, cu atât mai prețios cu cât era mai influent și, totodată, mai singular. În fapt, întreaga prigoană la care acesta era supus, conchide explicit sau lasă să se înțeleagă Lucaciu, are o *motivație pur politică*. Din această perspectivă laică, întru totul favorabilă lui, autoconsiderația de care dă dovadă este pe deplin justificată, fiind vorba într-adevăr despre un mare protagonist al afirmării politice românești. Ba chiar protagonistul acesteia, potrivit ambiției sale. Personal, evită să dea contestației trimise la Roma o motivație ecleziastică, dar în același timp trece sub tăcere toate motivele bisericești ale litigiului, domeniu în care era vulnerabil. Căci oricât de mult se îngemănau în forul său interior vocația politică cu cea clericală, cum o declară adesea, exercitarea celei dintâi la un nivel atât de înalt impieta inevitabil asupra celei de a doua. Ce șanse reale avea în aceste condiții Lucaciu, purtat, la fel ca și în politică, de forța ieșită din comun a crezului său idealist, să smulgă cârja episcopescă din mâinile ierarhului căruia îi era subordonat ?

Cum se apără episcopul Szabó în fața contestării la care este supus din partea credincioșilor și preotului din Șișești ? Mai precis, cum se justifică el, fiindcă plângerile pornite din dieceza lui, fiind considerate la Roma *troppo gravi*, i se cere, în 4 ianuarie 1898, să le supună unei serioase cercetări, să se pronunțe asupra adevărului lor, să dea explicațiile necesare, să propună soluții, să-și înfățișeze propriile opinii asupra situației¹⁷⁷. Sunt circumcise patru chestiuni punctuale care impuneau în mod stringent clarificări, întrucât suscitau nedumeriri asupra modului în care era administrată dieceza: numirea și comportamentul abuziv al capelanului din Șișești; aducerea jandarmilor în sat pentru depunerea depozițiilor credincioșilor, referitoare la preotul

¹⁷⁷ *Ibidem*, IV, Fasc. 1, nr. 7807.

lor și apoi denaturarea acestora de către protopopul locului; folosirea repetată a forței publice pentru oprirea unor ceremonii religioase care urmau să se desfășoare în Șișești; ignorarea cererilor delegației de credincioși venite la reședința diecezei în acest scop.

Răspunsul episcopului din Gherla, trimis la sfârșitul lunii februarie, este departe de a liniști temerile Congregației pontificale. Începe prin a nega frontal *aserțiunile, total gratuite*, ale preotului Vasile Lucaciu, ale căror cauze, substraturi și *scopuri* rămân *oculte* și care contravin flagrant, se apără învinuitul, realităților vieții, opiniei publice generale și chiar intereselor reale ale credincioșilor din Șișești, puși pe drumuri în diverse delegații pentru scopuri care nu erau ale lor. Contrar tuturor spuselor lui, contrar oricărui spirit vindicativ, Ordinariatul episcopal, asigură el, nu face decât să-și îndeplinească atribuțiile și îndatoririle care îi revin, conformându-se statutului său clerical. În continuare se recuză, unul câte unul, capetele de acuză.

Referitor la diferendul dintre preotul Lucaciu și cooperatorul său, Eugen Dredean, se afirmă că acesta din urmă este *unul dintre cei mai vrednici sacerdoți ai diecezei*, că a administrat parohia Șișești în timpul detenției de mai bine de doi ani a titularului ei, fără să se fi fost ridicat vreo plângere împotriva sa, că numirea lui în funcție de către Ordinariat este într-o totală legală, conformă normativelor conciliului I mitropolitan, care nu impun, în acest caz, acordul preotului, că acesta, considerându-se *stăpân absolut al parohiei*, îl nedreptățește, fiindcă refuză să se asocieze *mașinațiunilor* lui împotriva ierarhiei canonice, că cel în cauză neagă vina de a fi păstrat cuminecătura pentru muribunzi în locuința lui, într-un loc indecent, că gestul lui Lucaciu de a o lua, în absența lui, și de a o depune în biserică *în procesiune și în bătaia clopotelor*, este o gravă încălcare a legilor civile, *talem violationem domus leges civiles poenales severe puniunt*, că toate aceste chestiuni se află încă sub cercetarea judiciară a Ordinariatului¹⁷⁸.

Următoarele două capete de acuzare – referitoare amândouă la descinderile repetate ale jandarmilor la Șișești – sunt prezentate cumulativ. Întrucât, scrie episcopul, după revenirea în parohie a lui

¹⁷⁸ Informații extinse asupra celor 9 puncte ale procesului dintre Lucaciu și capelanul său în: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1898-1271, 7109, 7384, 8473, 8623.

Lucaciu, Consistoriul a demarat anchetarea sa pentru mai multe culpe – absențele dese din parohie, orânduirea repetată a unor adunări populare la Șișești, *confluxus populi*, pentru așa-numitele jubilee, interzise de Episcopie, răspândirea faimei unei icoane făcătoare de minuni și a unui izvor tămăduitor, existente în parohia sa, construirea în vecinătatea nemijlocită a bisericii a unui edificiu în care pelerinii mănâncă și beau – și întrucât efectuarea cercetării la fața locului a fost sabotată de către Lucaciu, comisarul judiciar episcopal, viceprotopopul Ștefan Pop, căruia i s-a încredințat ancheta, a fost silit să ceară asistența forței civile. Se impută apoi lui Lucaciu că, fără știrea și aprobarea Ordinariatului, adună *de patru ori pe an la jubileele* bisericii sale mulți preoți și credincioși din împrejurimi și că nu s-a supus interdicțiilor exprese ale Consistoriului privind continuarea acestora. De altfel, insistă episcopul Szabó, preotul Vasile Lucaciu a fost supus detenției de mai multe ori *pentru agitație contrară patriei*, însă el incită în continuare pretutindeni și se folosește de asemenea întruniri populare pentru aceleași propagandă. În această situație, autoritățile civile au luat măsuri pentru stoparea lor, *quo quidem merito factum est*, măsuri impuse și de necesitatea respectării disciplinei ecleziastice. Cu toate acestea, nimeni nu i-a interzis oficierea funcțiilor sacre, însă el, pentru a supralicita politic, a închis ostentativ biserica, nepermițând nici capelanului celebrarea liturghiei.

Răspunsul ierarhului la ultimul punct al adresei Propagandei Fide îl prezintă pe Lucaciu în postura, deloc onorantă, de mânuitor interesat al enoriașilor lui neștiutori, puși pe drumuri și pe cheltuieli zadarnice, cum a fost și cazul delegației din toamna anului trecut, venită la Gherla pentru încuviințarea la Șișești a acelor *asa-numite jubilee*. În finalul actului, se exprimă dorința ca instanța de decizie a întregului litigiu să fie Consistoriul episcopal, date fiind: stringența cauzei, ilegitimitatea juridică a unui *recurs în apel* din partea preotului reclamant, câtă vreme asupra sa nu fusese pronunțată încă o sentință, necunoașterea de forurile locale a conținutului integral al plângerilor sale, cerbicia provocatoare cu care acesta sabotează investigația judiciară, stăruința lui de a provoca și promova tulburări contrare ordinii și disciplinei ecleziastice, îngreunând astfel administrația diecezană¹⁷⁹.

¹⁷⁹ I. Szabó către Ledochowski, Gherla, 22 februarie 1898, *Ibidem*, IV, Fasc. 7, nr. 9130, f. 34-38.

Ceea ce frapază din primul moment în mărturia episcopului Szabó, ceea ce a intrigat de la început și pe prefectul Propagandei Fide, este blamul total pe care el îl aruncă asupra întregii zbateri politice a lui Lucaciu în interesul neamului său. Nu doar că nu-i acordă nici cea mai mică justificare morală, fie ea și implicită, dar lasă impresia că reprobă demersurile lui, că găsește îndreptățite pedepsele pe care el le-a primit, că insistă acuzator asupra lor, ca și cum ar privi totul din punctul de vedere al puterii stăpânitoare. Tot astfel, intervenția acesteia la Șişești, privită din această perspectivă, ruptă cu totul de contextul ei religios, este redusă la nivelul unei măsuri administrative oarecare, impusă de recalitranta unui preot rebel care trebuia adus la ascultare față de autoritățile statale și, deopotrivă, față de cele bisericești. Nimic despre repetitivitatea și mărimea ei, despre violentarea repetată a sentimentelor religioase ale unei întregi comunități bisericești, despre reverberațiile ei negative în împrejurimi și mai departe în dieceză.

Cu certitudine, prefectul polonez al Propagandei Fide, arhiepiscop de Poznan, el însuși deținut politic în urmă cu 25 de ani, la începutul *Kulturkampf*-ului lui Bismarck, nu putea agreea optica prevalent laică în care îi era înfățișată situația. Pare neîncrezător asupra întregului răspuns, îl găsește nesatisfăcător, optează pentru urgentarea cauzei. Solicită, așadar, și opinia mitropolitului din Blaj, iar, pe de altă parte, disjunge din dosar chestiunea absențelor din parohie ale lui Lucaciu, rezervată în continuare Gherlei, dar lasă să se înțeleagă că Sfântul Scaun preia el însuși examinarea plângerilor acestuia, astfel încât cere explicații suplimentare asupra problemelor rămase în suspensie. Contrar poate așteptărilor sale, episcopul Szabó răspunde că nu are nimic de adăugat depoziției sale inițiale, insistă ca Lucaciu să fie supus justiției ecleziastice ordinare, aceea a Consistoriului său, cere în acest scop toate scriptele acestuia trimise la Roma¹⁸⁰. În caz contrar, Ordinariatul nu își poate asuma răspunderea urmărilor, citim în protocolul ședințelor sale¹⁸¹.

¹⁸⁰I. Szabó către Ledochowski, Gherla, 19 aprilie, 4 iulie 1898: A.C.C.O., Romeni, 120/33, IV, Fasc. 1, nr. 8242, Fasc. 4, nr. 8541.

¹⁸¹S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1898-7549, 7550.

Tonul Sfântului Scaun se schimbă radical după primirea înștiințărilor alarmante pornite din Șișești în vara anului în curs, la sărbătoarea Apostolilor Petru și Pavel, chiar în timpul prezenței în sat a jandarmilor. La abia câteva zile, în 22 iulie, cardinalul Ledochowski exprimă episcopului Szabó îngrijorarea forului pontifical că păstoriți ai lui au ajuns în situația de a se plânge la Roma că sunt opriți, cu ajutorul puterii publice, să asiste la celebrarea funcțiilor sacre în biserica din Șișești. Întrucât s-a înțeles că interdicția s-a inițiat și înnoit de către Curia episcopală în vederea respectării disciplinei ecleziastice, Sacra Congregație se miră mult că o asemenea modalitate a fost socotită potrivită scopului propus și atrage de aceea atenția episcopului că ea contravine spiritului pe care Isus Christos l-a revărsat asupra bisericii sale: ... *non esse conformem spiritui quo Christus Dominus suam perfusit Ecclesiam*. Nutrește, așadar, speranța tare că episcopul, prin iscusința acțiunilor sale, nu va mai da în viitor ocazia credincioșilor neștiutori de la sate să înainteze asemenea plângeri¹⁸². Un reproș de o asemenea gravitate din partea Sfântului Scaun nu putea rămâne fără justificări.

În mod surprinzător, răspunsul prelatului din Transilvania întârzie mult, iar atunci când vine, la sfârșitul lunii septembrie, se concretizează într-o vehementă repudiare a cetățeanului și preotului Dr. Vasile Lucaciu.

Este, înainte de toate, izbucnește episcopul Szabó, un delicvent politic. Unul care, *pentru agitație politică contrară patriei*, pentru *comportamentul lui sfidător* a ajuns de mai multe ori în fața tribunalelor civile și a fost anchetat, condamnat și deținut în mai multe rânduri, dar care, cu toate acestea, caută să adune în jurul lui preoți și popor sub acoperirea pelerinajelor de la biserica sa. Pelerinaje cărora, în mod firesc, autoritățile de stat li s-au opus și cărora li s-a opus și el, prin interdicție expresă, imediat după suspendarea din septembrie 1892. Este, totodată, un preot care nu i se supune, care i-a lezat în presă onoarea, care refuză să se supună protopopului de care aparține, care prin exemplul lui provoacă cele mai mari dificultăți în administrarea diecezei, care a abuzat flagrant de comenzile missale colectate din

¹⁸² A.C.C.O., Romeni, 120/33, IV, nr. 8553. *Ibidem*, nr. 8871.

afara eparhiei, care instigă agitații în toate colțurile acesteia, care popularizează, fără nici un temei, existența în biserică a unei icoane făcătoare de minuni, care atrage pelerini într-un loc care nu e al reclusiunii monastice, ci căminul obișnuit, cu soție și copii, a unui paroh de mir. Și care, în realitate, nu are nimic altceva în fața ochilor, conchide episcopul, decât câștigul meschin material. La fel cum toate plângerile și umbletele fără sfârșit ale enoriașilor din Șișești nu sunt decât rezultatul uneltirilor și mașinațiunilor lui. Roagă, ca atare, să-i fie trimise originalele cererilor adresate Sf. Scaun, împreună cu actele aparținătoare, pentru a se putea scoate la lumină adevărul.

Referitor la imputația că ceea ce se întâmplă în Șișești contravine spiritului creștinismului, ierarhul se mărginește să răspundă că nimeni, nici chiar organele statului, nu împiedică aici exercitarea funcțiilor sacre, dar este de obligația lui să oprească abuzurile care se comit. Iar, întrucât litigiul nu este unul privat, legat de persoana sa în sine, ci unul oficial care implică însăși autoritatea funcției episcopale, întrucât sunt zece ani de când preotul Vasile Lucaciu provoacă mari complicații și neajunsuri Ordinariatului episcopal, întrucât acesta nu urmărește în tot ce face decât satisfacerea ambițiilor personale și intențiilor sale lucrative este imperios necesar, scrie el, ca Sfântul Scaun să îl aducă la ordine. Crede, prin urmare, că ar fi de dorit ca plângerile lui să nu fie luate în considerare, ci înaltul for pontifical să-i ordone să se prezinte înaintea Consistoriului diecezan, spre a fi adus la o reală și nu doar verbală supunere canonică. Ar fi, argumentează episcopul, modalitatea cea mai eficientă de a se preîntâmpina în viitor apelurile la Roma ale credincioșilor. Altminteri, atenționează insinuativ el, calea apelului va fi remediu juridic al oricărei neînțelegeri care va surveni în dieceză. Întrebă, în final, dacă, în afara chestiunii absențelor din parohie ale lui Lucaciu, se sistează dreptul Ordinariatului episcopal de a decide asupra celorlalte capete de acuzare ale procesului acestuia aflat pe rolul său¹⁸³. În Consistoriul din Gherla se vorbește mult acum despre preeminența jurisdicției ecleziastice ordinare, ca și asupra prerogativei forului episcopal de a aproba instituirea unor pelerinaje¹⁸⁴. Episcopul

¹⁸³ *Ibidem*, nr. 8871.

¹⁸⁴ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1898-7549, 7550.

cere, oricum, să-i fie comunicate ultimele scriptele lui Lucaciu, *cum este firesc în orice proces*, și nu uită să anexeze, ca și *corpus delicti*, broșura acestuia din 1892 privind ctitoria din Șișești, cu ample referințe la atractivitatea sa taumaturgică¹⁸⁵.

Privită în ansamblul ei, apărarea episcopului Szabó se constituie într-un necruțător contraatac la adresa preotului protestatar, ale cărei acțiuni publice sunt văzute în întregul lor ca lipsite de orice fel de fundament moral. Ca om politic, i se contestă frontal onestitatea, altruismul, noblețea angajării naționale, oricât de lungă și ferventă a fost ea, ca cleric, i se neagă de-a dreptul sinceritatea eforturilor pentru ridicarea spirituală a enoriașilor săi și a credincioșilor unei întregi regiuni, oricât de vrăjiți erau aceștia de puterea exemplului și cuvântului lui. În starea de război care exista nu ne putem aștepta la vreo indulgență față de paroh, într-adevăr vulnerabil și chiar culpabil sub mai multe aspecte, însă surprinde reprobarea, fără cea mai mică umbră de înțelegere, a luptătorului național, cel asupra căruia s-au revărsat atâtea valuri de ură, insulte, anchete, condamnări și detenții, luptătorul mare de la procesul Memorandului, care a primit fără să clipească o condamnare de cinci ani, martirul cel mai cunoscut și iubit al cauzei românești, întotdeauna neclintit în locul său. De fapt, Gherla așeza centrul de greutate al acuzelor sale tocmai pe latura politică a situației, ceea ce, din punctul de vedere al prelatului și al canonicilor săi – redactorii, spun mărturiile contemporane, a întregii sale corespondențe¹⁸⁶ - se va dovedi o greșeală tactică. Faptele înseși apar într-o altă lumină: responsabilitatea trimiterii forței publice cade exclusiv asupra guvernului, scopul acesteia este exclusiv păstoria ordinii, regularitatea ostentativă a intervențiilor sale – 7 în 2 ani și jumătate – se trece sub tăcere.

Nu este greu să ne imaginăm care ar fi fost desfășurarea acțiunii judiciare în cadrul forului ordinar din Gherla, care condamnase în 1892

¹⁸⁵ *Biserica S. Uniri a tuturor românilor, adecă Maica Românilor în Șișești. Schițe istorice și dare de seamă*, Baia Mare, 1892.

¹⁸⁶ Potrivit lui Vasile Pordea, timp de 31 de ani, cât timp el a îndeplinit funcția de secretar al episcopului, acesta nu obișnuia să citească actele sosite la Episcopie și să redacteze conceptele răspunsurilor, ci totul se decidea în Consistoriu sau în Capitlu, potrivit *referadelor* sale: Ioan Boroș, *Memorialistică* ..., p. 204.

pe Lucaciu la suspendare din oficiu *fără termen*, for a cărei preeminență jurisdicțională era acum invocată. În mod firesc ar fi urmat, potrivit scalei de *cenzuri* a dreptului ecleziastic, privarea de beneficiu sau poate chiar caterisirea, spre care ținteau în culise autoritățile centrale maghiare. Smulgerea reverendei *popii valah din Șişești*, de către însuși episcopul lui, era văzută de mult timp în presa naționalistă drept calea cea mai sigură a anihilării sale politice. Cu totul alta este însă perspectiva Sfântului Scaun asupra situației, astfel încât în 15 septembrie acesta anunță că preia asupra sa soluționarea întregului litigiu¹⁸⁷.

5.7. Noua sentință romană de reabilitare a lui Lucaciu

*De aş avea o pată cât de mică pe conştiinţa mea,
ar trebui să pier de viu înaintea acestei urgi!*

În tot acest timp hărțuirea lui Lucaciu continuă în parohia sa. Încă de la începutul anului, Consistoriul ordonă protopopului Ștefan Pop să cerceteze la fața locului o întreagă serie de chestiuni punctuale: tot ce ținea de înaintarea apelului enoriașilor la Roma (din al cui îndemn s-a făcut, cine l-a redactat, cine a adunat oamenii, cum s-a făcut certificarea actului etc.), tot ce ținea de cheltuielile cu călătoria ale noilor delegații din Șişești venite la Gherla și la Blaj, toată documentația legată de noile absențe ale preotului, inclusiv cele de o singură zi¹⁸⁸. În octombrie începe să fie anchetat pentru vina de a fi cunutat un tânăr ortodox, fără a fi respectat – scriu la Roma membrii comisiei consistoriale instituită în acest scop – formalitățile prescrise de lege¹⁸⁹.

¹⁸⁷ A.C.C.O., Romeni, 120/33, IV, Fasc. 4, nr. 8850.

^{*} Vasile Lucaciu către Ioan Szabó, 25 septembrie 1892.

¹⁸⁸ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1898-1271, 1492, 1545, 5532, 7092, 6294, 6579, 7364, 8271, 8430, 9052, 9101, 9238, 10114, 11235; 1899-324, 417, 1401.

¹⁸⁹ Raportul mare din 15 decembrie 1898, semnat de canonicul Ioan Georgiu și profesorul Petru Fabian, incriminează pe Lucaciu că a înscris ca greco-catolic pe tânărul

La rândul lui, Lucaciu, deloc intimidat de urmările insubordonării canonice cu care este mereu amenințat, mereu gata să preia lupta, în căutarea ei chiar, returnează somațiile protopopului pentru că plicurile îi sunt adresate în limba maghiară, îl ocolește pe acesta, trimițând neregulamentar rapoartele parohiale anuale direct la Episcopie (de unde îi sunt returnate), răspunde Consistoriului cu întârziere și semeție¹⁹⁰, se înverșunează în procesul cu cooperatorul¹⁹¹, cere iarăși sprijinul mitropolitului din Blaj¹⁹², adresează Propagandei Fide, în termenii cei mai dramatici, noi chemări¹⁹³. Enoriașii – scrie el, în ianuarie 1899, când în Șișești începe execuția judiciară a cheltuielilor din anii trecuți ale jandarmilor – *profund consternați de inexplicabila tăcere* a Sfântului Scaun asupra plângerii lor, amendați, spoliați, încarcerați de autoritățile administrative, ajunși în culmea disperării, îl detestă pe episcop, îl abjură public, protestează împotriva lui, sunt aproape în pragul unei *rupturi confesionale, cu consecințe incalculabile* asupra publicului românesc. Cu greu îi poate stăpâni, asigurându-i mereu că justiția dreaptă a Pontificelui Roman nu-i va lăsa fără satisfacție. Și nu doar ei, continuă actul, ci întregul cler greco-catolic se miră cum poate rămâne nepedepsit un prelat care comite atâtea *îngrozitoare abuzuri* cu autoritatea sa de ierarh¹⁹⁴. Mai mult ca niciodată în trecut, Lucaciu contemplă îndeplinirea plănuirii lui temerare de a-l îndepărta pe episcopul Szabó.

Acestea sunt, în aliniamentele lor generale, antecedentele situației în momentul în care, în 9 ianuarie 1899, procesul ajunge în dezbateră

ortodox Ioan Danciu din satul Plopiș, căsătorit cu enoriașa sa Maria Gherghel din Dănești, fără să fi respectat prevederile legii din 1868 privind convertirile, potrivit căreia cel în cauză trebuia să se prezinte de două ori, la interval de 14 zile, însoțit de doi martori la preotul abandonat și să înfățișeze acte privind îndeplinirea acelei proceduri: A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 14, nr. 9184; S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1898-9876.

¹⁹⁰ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1898-1554, 3011, 6969.

¹⁹¹ *Ibidem*, Prot. Consist. 1898-7384, 8623.

¹⁹² *Neînbucurătoarea plânsoare* a lui Lucaciu, cum numește V. Mihályi cererea de ajutor din 29 decembrie 1898 a acestuia a fost trimisă Consistoriului din Gherla, cu decizia că este de competența lui: *Ibidem*, Prot. Consist. 1898-324, 1401.

¹⁹³ Telegramele din 11 și 25 ianuarie, scrisoarea din 17 ianuarie 19899: ACCO, Romeni, 120/33, IV, Fasc. 4, nr. 9260, 9309.

¹⁹⁴ *Ibidem*.

Congregației de Propaganda Fide. Era acum datoria acestui for să aprecieze dacă și cât a greșit episcopul Szabó, dacă și cât s-a abătut canonic preotul Lucaciu, care era adevărul spuselor unuia și ale celuilalt, care urmau să fie remediile litigiului. Se va da, oare, câștig de cauză preotului sau ierarhului ? Comunității parohiale sau celei episcopale ? Va fi o sentință definitivă a cauzei sau una tranzitorie ?

Spre deosebire de situația din 1895, când reabilitarea lui Lucaciu a venit din partea unui complet de cinci cardinali, procesul intră acum în dezbaterea *plenului* Congregației pentru afacerile ritului oriental, informat în decursul anului asupra evoluției instruirii lui. Ca și atunci însă, referentul cauzei este cardinalul Serafino Vannutelli, nunțiu apostolic la Viena în anii '80, a cărui prezentare sintetică și neutră a pozițiilor celor două părți alcătuiește, potrivit procedurii obișnuite pontificale, prima parte a dosarului. Ea este urmată de opinia sa asupra disputei acestora, de formularea concisă a chestiunii supuse soluționării și un set de 7 documente anexe între care, pe primul lor este plângerea mare a Șişeștiului, din decembrie 1897, adresată Papei, tradusă în limba italiană¹⁹⁵. Acestei broșuri, cunoscută dinainte cardinalilor-asesori, i se va adăuga textul sentinței, în redactarea autografă a notarului congregațional.

Referatul judiciar începe cu enunțarea precedentei decizii după care sunt rezumate, pe de o parte, principalele momente premergătoare ale procesului și, pe de altă parte, capetele de acuzare ridicate împotriva episcopului, după cum urmează: reintroducerea lui Lucaciu în parohie, respingerea la Roma a demersului său privind instituirea parohiei greco-catolice din București și reapariția „Revistei Catolice”, recursul lui și al parohiei al Sf. Scaun, chestiunea cooperatorului din Șişești, investigația judiciară desfășurată aici, intervențiile repetate ale forței publice, rolul de instrument guvernamental al episcopului, popularizarea sub patronajul lui a unor cărți atee. Din apărarea acestuia se rețin: disculparea integrală a

¹⁹⁵ Următoarele anexe documentare sunt: scrisorile lui V. Lucaciu din 14 decembrie 1897, 19 ianuarie și 25 februarie 1898 către Ledochowski, răspunsul episcopului din 22 ianuarie și alte două din 29 septembrie 1898.

cooperatorului, dezvinovățirea protopopului, culpele, noi și vechi, la adresa lui Lucaciu: refuzul de a se supune interdicțiilor repetate ale Ordinariatului privind pelerinajele pe care le inițiază la biserica lui, înzestrarea taumaturgică pe care i-o atribuie și o propagă, absențele din parohie, abuzul și incorectitudinea în comenzile de liturghii, manipularea enoriașilor. Se subliniază insistența episcopului asupra principiului preemțiunii jurisdicției ecleziastice ordinare. În continuare, actul inserează textul integral al răspunsului mitropolitului din Blaj, căruia i s-a cerut opinia încă din faza de început a instrucției judiciare, cum era firesc într-o asemenea situație.

Categoric, Victor Mihályi de Apșa nu era un mare admirator al lui Lucaciu, cum nu era însă nici un apropiat al prelatului din Gherla. Rezumând conexiunile sale cu acest caz – comunicările oficiale care i s-au făcut din Roma asupra lui, trei apeluri la protecția sa venite din partea preotului și enoriașilor din Șişești, o delegație a acestora din urmă¹⁹⁶ – el relatează mai întâi discuțiile directe pe care le-a avut cu cei doi implicați, după care își prezintă propriile sale aprecieri, propriul său punct de vedere asupra rezolvării conflictului.

Despre episcop nu scrie decât că de câte ori îl întâlnește de atâtea ori i se plânge cât de greu îi este să mențină disciplina în sânul clerului său, datorită incredibilelor abuzuri ale *negoțului murdar* – *gli abusii incredibili di comercio turpe* – cu *intențiuni missale*. Căci, se căinează el, preoți din diverse provincii bisericești ale Europei occidentale distribuie parohilor diecezei sale, fără știrea Ordinariatului, un număr atât de mare de comenzi pentru misse încât unii dintre ei, neputându-le oficia ei înșiși în zile lucrătoare ale anului, le împart la rândul lor altora. Tot astfel prețul pentru celebrarea lor, mult sub cel stabilit de Consistoriu¹⁹⁷, insuficient pentru recompensarea cantorului și

¹⁹⁶ Scrisorile lui Lucaciu din 14 iulie 1897: S.J.A.N., Alba, F. Mitrop. Blaj, 1897-3514; cererea Șişești din 4 august 1897: *Ibidem*, nr. 3938; scrisoarea lui Lucaciu din 29 decembrie 1898, consemnarea plângerilor verbale ale delegaților veniți la Blaj în 5 septembrie 1898: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 324, 1401.

¹⁹⁷ Potrivit dispozițiilor consistoriale din 4 ianuarie 1890, prețul unei liturghii nu putea fi mai mic decât un florin: *Ibidem*, Prot. Consist. 1890-130; „Revista Catolică”, IV(1890), nr. II, p. 43-44; în practica curentă se oficiază liturghii și pentru prețuri de 50 cr.

clopotarului, se subîmparte, fiind folosit pentru nevoi proprii. I se mai plînge apoi că oricât a reglementat Sf. Scaun această chestiune prin decretul său din mai 1893, că oricât s-a străduit el însuși să țină sub control situația, nu a reușit, deoarece preoții în cauză invocă public sprijinul Romei, la care vor apela și ei după exemplul cunoscut tuturor al lui Lucaciu. În zadar i-a replicat el, își încheie mitropolitul această parte a expunerii, că achitarea lui Lucaciu s-a datorat inconsistenței probatoriului, devierilor procedurale, greșelii Ordinariatului din Gherla de a-și fi declinat, în cazul lui, controlul *intențiunilor missale*, etc. episcopul Szabó susține ferm că succesul judiciar al preotului din Șișești, repunerea lui în oficiul său parohial, continuă să legitimizeze abuzuri dintre cele mai grave cu comenzile de liturghii¹⁹⁸.

Incomparabil mai expansiv și, totodată, mai onctuos în obiectivitatea lui este mitropolitul în ceea ce îl privește pe Lucaciu. L-a întâlnit, începe el, în septembrie 1897, când și-a adus la gimnaziul din Blaj pe cel mai mic fiu al său¹⁹⁹ și când, potrivit datoriei lui, i-a reamintit că nu poate lipsi din parohie fără aprobarea necesară, că nu poate primi misse fără știința ierarhului său, că trebuie să evite tumultul politic, că trebuie să-și rezolve problemele cu episcopul înaintea forurilor bisericești și nu în coloanele ziarelor, iar dacă, după toate acestea, nu se ajunge la o conciliere, de ce nu încearcă să-și găsească o altă parohie. Dacă nu pentru altceva, cel puțin pentru a-și elibera enoriașii de multele năpăstuiuri pe care le suferă! I s-a răspuns: sunt, spune Lucaciu, tatăl a patru copii, două fete la București, un fiu la Roma și

sau chiar 30 cr., cum arată, între foarte multe altele, angajamentul colectiv al parohiei Borșa (Cluj): Simion Relegan, *Parohii, biserici și preoți greco-catolici la mijlocul secolului al XIX-lea (1849-1875)*, Cluj-Napoca, 2006, p. 163-164.

¹⁹⁸ Victor Mihályi către Ledochowski: 16/4 mai 1898: anexa nr. 5.

¹⁹⁹ Vasile Romulus, născut la 15 mai 1885, elev, o perioadă, al gimnaziului din Blaj, absolvent, în 1903, al celui din Năsăud – unde Vasile Lucaciu asistă la bacalaureatul lui –, student la drept la Universitatea din Cluj, doctor în drept, mort pe front în timpul primului război mondial: Victor Moldovan, *Memoriile unui politician din perioada interbelică*, editori Mircea Gelu Buta și Adrian Onofrei, Presa Universitară Clujeană, 2013, p. 51; pentru acest fiu adresează tatăl, în 16 noiembrie 1898, o scrisoare cardinalului Ledochowski, cerând, fără succes, primirea lui în Colegiul Urban: A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 17, doc. nr. 9010.

acesta de aici, a căror grea povară școlară trebuie să o port și am ajuns acolo că oricât aş cere o altă parohie nu mi s-ar da, după ce nu mi s-a acordat nici măcar iertarea pe care am cerut-o de mai multe ori. De altminteri, cum ar și putea să-și lase enoriașii în voia sorții, când aceștia îl au atât de aproape de inima lor ? De asemenea, cum ar putea să renunțe la întrunirile politice, când este vorba despre un drept al său de cetățean ? Cât despre comenzile de misse, consideră că n-ar trebui împiedicată folosirea acestora, câtă vreme există dieceze în care quasitotalitatea instituțiilor culturale se susțin pe această cale. Referitor la intervențiile jandarmeriei pentru a opri aflulul de popor la Șișești în timpul sărbătorilor verii, s-a mărginit să-i spună că răspunsul cabinetului imperial la apelul lui a fost unul negativ. După această întâlnire, încheie mitropolitul prima parte a răspunsului său, Lucaciu a mai fost de două ori la Blaj, dar nu l-a mai căutat.

Cum prezintă el mitul național viu care era Lucaciu ? Este, scrie Victor Mihályi de Apșa, unul din preoții care a introdus în provincia sa mitropolitană practica colectărilor masive de *intențiuni missale*, prin intermediul cărora a publicat timp de 6 ani „Revista Catolică” și a înălțat în parohia sa o grandioasă biserică, punct de atracție al credincioșilor unei întregi regiuni, biserică votivă *Pro S. Unione Omnium Romanorum*. Pune accentul în descrierea pe care o face edificiului, pe monumentalitatea lui, improprie pentru un sat, trimitere indirectă la apetența pentru grandoare a ctitorului²⁰⁰. Este, în același timp, unul dintre acei oratori care prin strălucirea elocinței lor pot să electrizeze mulțimile și care, după mai multe condamnări și detenții *per cause politico-ecclesiastiche* se bucură de o asemenea faimă, încât circulă despre el un cântec pentru care, deși neinterzis în mod expres de

²⁰⁰ Este, scrie mitropolitul, o biserică în stil bizantin de mari dimensiuni, rar întâlnite chiar și într-un oraș – două turnuri, cupolă, portic monumental susținut de masive coloane de piatră – potrivit pentru o catedrală, biserică ridicată cu munca gratuită a credincioșilor și în care s-au investit 26.000 fl., din care 5.000 fl. reprezentau un împrumut luat de Lucaciu de la banca Albina, nerestituiți încă; ea nu era complet terminată și, având în vedere, interzicerea pelerinajelor de la Șișești, este puțin probabil, continuă el, ca enoriașii să fie în stare să finalizeze lucrările: Anexa nr. ... Lanterna cupolei, pictura, iconostasul, amvonul edificiului de cult de la Șișești vor fi făcute în perioada interbelică de către Epamimonda Lucaciu.

autorități, mulți preoți și învățători români au fost închiși. Sprijină mult pe nevoiașii parohiei, iar relațiile cu înalți oameni de stat și ai bisericii din străinătate au dat persoanei sale o foarte mare notorietate și o importanță pe care numai inițiații sunt în măsură să o aprecieze și să o judece. Ceea ce nu îl împiedică totuși pe mitropolit, solidar cu sufragantul său, să propună în final, ca procesul lui Lucaciu aflat pe rolul Ordinariatului din Gherla să rămână în dezbaterea acestuia, cu rezerva respectării obiecțiilor inculpatului asupra instruirii sale²⁰¹.

Concluziei Blajului îi urmează nemijlocit aceea a referatului judiciar pe care cardinalul Vannutelli o formulează la modul general: o situație tristă a unei parohii de 2.000 de suflete, un conflict extrem de grav, de lung și de dureros între un preot și episcopul său, datorat, pe de o parte, spiritului naționalist excesiv, imprimat de cel dintâi luptei sale împotriva guvernului maghiar și a propriului ierarh – acuzat de complicitate cu puterea politică –, datorat, pe de altă parte, inflexibilității celui de-al doilea în menținerea severității sale inițiale. Întrucât lipsesc atât elementele care să facă posibilă judecarea pe fond a acuzelor lui Lucaciu, cât și rezultatul anchetei, ordonate de episcopul Szabó, care insistă asupra dreptului său de decizie, rămâne, încheie referentul, la hotărârea plenului Congregației să stipuleze dacă și ce dispoziții să se adopte asupra conflictului lor.

La fel ca și în 1895, cardinalii nu dau câștig de cauză episcopului, chiar dacă, avându-se în vedere multiplele laturi ale procesului, soluția lor nu este nici acum una definitivă. Se va comunica titularului diecezei Gherlei, decid ei, că este foarte greu, *sommamente difficile*, să-i fie legitimat comportamentul față de preotul Vasile Lucaciu, sub următoarele lui cinci componente: numirea și apărarea unui capelan, asupra căruia apăsă vina, extrem de gravă, de a fi păstrat sacramentele într-un loc indecent, recomandarea publică, la indicația guvernului maghiar, a unor cărți atee, interzicerea festivităților religioase jubiliare din parohia Șişești, *solicitarea sau permisiunea* intervenției în acest scop a forței publice, împiedicarea și în alte feluri a activității pastorale a preotului. Este de aceea necesar, continuă actul, ca el să-și exercite

²⁰¹ Anexa nr. 5.

autoritatea episcopală cu mai multă prudență, reprimând abuzurile, fără însă a zădărnici ceea ce este binevenit. Sfântul Scaun ar ține, totodată, de bine dacă episcopul, în înțelegere cu mitropolitul, ar face în așa fel încât Lucaciu să primească, cu acordul lui, o altă parohie de același rang în cadrul Provinciei mitropolitane românești, soluție prin care s-ar putea elimina ușor cauza conflictului. Ar fi, de asemenea, de dorit ca, pe calea dojenii părintești, să se pună capăt proceselor inițiate la Consistoriul episcopal împotriva lui. În încheiere, se menționează că se va scrie lui Victor Mihályi de Apșa în privința acordării unei alte parohii, iar preotului Lucaciu i se va recomanda calmul, prudența, moderația și respectul mai mare față de superiorul lui ierarhic²⁰². Actul va fi confirmat de către Leon XIII în 24 ianuarie și comunicat a doua zi implicaților²⁰³.

Profund nemulțumiți, hotărâți să meargă mai departe, ambii combatanți vor acționa împotriva sentinței. Episcopul, convins că adevărul este de partea sa, că i s-a făcut o mare nedreptate, că reproșurile Sf. Scaun – în fond tot atâtea capete directe de acuzare la adresa sa – sunt neîntemeiate, eludează din primul moment aplicarea ei. Nu o contestă deschis, dar imediat după primirea înștiințării – pe care, fapt cu totul neobișnuit, nici măcar nu o confirmă – instituie o comisie din trei canonici și trei profesori care va recomanda plecarea preotului refractar Vasile Lucaciu din cadrele Provinciei greco-catolice românești. Nici unul din prelații acesteia, motivează ei, nu s-a angajat să îi ofere o parohie corespunzătoare – singur episcopul D. Radu al Lugojului a propus acceptarea transferării, însă, cu parohie cu tot²⁰⁴ –, iar în dieceza Gherlei nu este de dorit să rămână, fiindcă comportamentul său public atât de provocator contravine în mod iremediabil statului, bisericii, autorității episcopale²⁰⁵. Intransigența cu care îi este repudiată înainte de toate activitatea politică, folosirea

²⁰² *Ibidem*.

²⁰³ Conceptele adreselor din 25 ianuarie 1899 către Ioan Szabó, Victor Mihályi și Vasile Lucaciu: A.C.C.O., Romeni, 120/33, IV, Fasc. 7, doc. nr. 9130.

²⁰⁴ Victor Mihályi către Ioan Szabó, Blaj, 10 februarie 1889; Demetriu Radu către Ioan Szabó, Lugoj, 25 februarie 1899; Mihail Pavel către Ioan Szabó, Oradea, 6 martie 1899; *Ibidem*, doc. nr. 9861.

²⁰⁵ *Ibidem*.

bisericii în scopuri profane, fără nici un fel de înțelegere față de cauza mare națională a păstorilor săi, fără nici un fel de considerație a contribuției sale publice, nu va avea totuși la Roma efectul scontat.

Lucaciu nu găsește nici el motive de bucurie. Chiar dacă este puțin probabil să fi mizat într-adevăr pe înlocuirea superiorului său, nu poate lua în calcul strămutarea într-o altă zonă rurală, într-al alt sat, în care totul – biserică, școală, casă parohială – era de luat de la început, în care legătura sa cu lumea să fie și mai grea, în care câmpul de desfășurare a personalității sale să fie și mai îngust. Sigur de sine, pomește din nou spre Roma, decis să obțină o altă dezlegare a situației. Nu îi va fi ușor, oricât de mare era puterea sa de convingere și de argumentare, deoarece lupta cu un episcop, iar influența guvernului maghiar în cercurile pontificale era și ea puternică.

Plecarea are loc în mijlocul intensei fierberi naționale stârnită de ultima bravadă a guvernului Bánffy, înainte de căderea sa: eliminarea din toate școlile superioare maghiare a conducătorului studenților români de la Academia de drept din Oradea, Lucian Bolcaș, a cărui ținută a fost apreciată în plenul Cabinetului ca antipatriotică. Mereu în avanscenă, Lucaciu îi adresează acestuia în „Tribuna Poporului” o scrisoare deschisă, cu mare ecou public, în care îl felicită pentru acțiunile sale și felicită în același timp națiunea că are asemenea fii²⁰⁶. Un val de înflăcărare a sentimentului național străbate presa, de o parte și cealaltă a Carpaților. Studentul orădean va fi primit festiv la București, i se acordă aici o bursă, participă la congresul internațional al studenților de la Torino, este elogiat în cercurile studenților români din Imperiu și din afara lui, alți 17 colegi ai săi din Oradea, care se solidarizează în scris cu el, sunt exmatriculați și ei²⁰⁷. Se cântă *Deșteaptă-te, române*, va scrie Nicolae Iorga, *ca un cântec religios, cu ochii închiși, duși în depărtare, ca la o rugăciune cucernică*²⁰⁸.

²⁰⁶ *O salutare. Iubite frate Bolcaș*: „Tribuna Poporului”, III(1899), nr. 6 din 9/21 ianuarie.

²⁰⁷ Viorel Faur, *Viața politică a românilor bihoreni. 1849-1919*, Oradea, 1992, p. 28-29.

²⁰⁸ „Tribuna Poporului”, IV(1901), nr. 219 din 24 noiembrie/7 decembrie.

Sub raport material, noua călătorie în Italia a fost posibilă datorită ajutorului primit din partea premierului român D.A. Sturdza, aflat și el, la fel ca și omologul său maghiar – cu care, în situațiile cele mai critice, a interacționat tacit – în ultimele săptămâni de dinaintea demisiei. *Trăiesc*, i se destăinuie Lucaciu, *cel mai greu moment din viața mea*, moment în care, după toate faptele și jertfele, după valurile de persecuții abătute asupra sa, după sechestrul de bunuri la care a fost supus, profund rănit sufletește, se vede silit să-i ceară mila pentru a-și putea apăra personal cauza la Roma, împotriva episcopului și guvernului, aliați împotriva sa. Sugerează, de asemenea, că ar putea fi împuternicit pentru a aduna documente pe seama Academiei Române în arhivele de la Roma, Viena, Budapesta, unde, scrie el, aproape toate națiunile europene își au trimișii lor²⁰⁹.

²⁰⁹ V. Lucaciu către D.A. Sturdza, Șișești, 11/23 ianuarie 1899: *Dr. Vasile Lucaciu, luptător activ ...* II, Baia Mare, 2000, p. 133-134; cf. și V. Lucaciu către I. Bianu, Șișești, 29 decembrie 1898/10 ianuarie 1899: *Ibidem*, p. 132-133.

Capitolul VI

În umbra Columnei Traiane

6.1. Refugiul la Roma: februarie 1899-februarie 1900

*Roma, unde fiecare piatră vorbește inimilor românilor**

Sosit în Cetatea Eternă la 25 februarie 1899, după o grea călătorie – via Pesta, Zagreb, Trieste, Veneția, Florența – Lucaciu, purtat de înlănțuirea neașteptată a împrejurărilor, va rămâne aici până în februarie anul următor. Este o perioadă de intensă încordare sufletească și febrile demersuri pe lângă Congregația de Propaganda Fide, la Secretariatul de stat al Vaticanului, la Arhiepiscopia Vienei și Episcopia Gherlei, perioadă în care se produc în privința sa adevărate răsturnări de situație, în care se emit alte două sentințe în procesul cu episcopul, în care forța interioară, tenacitatea, energia luptătorului înnăscut ne uimesc la tot pasul. Nu lipsesc însă nici momentele fericite: sărbătoarea grandioasă a Învierii la Sfântul Petru în mijlocul unei imense mulțimi de pelerini și în prezența nonagenarului Leon XIII, momentele legate de încheierea studiilor universitare ale fiului său, încununare de titlul doctoral, hirotonirea acestuia ca preot celib, întâlnirile cu membrii delegației românești, participante la congresul de orientalistă care are loc la Roma la sfârșitul anului.

Zace bolnav mai multe zile, înainte de a-l putea întâlni pe prefectul Propagandei Fide, bătrânul cardinal Ledochowski (1822-1902),

* Vasile Lucaciu către V.A. Urechia [februarie 1900].

cunoscutul veteran al rezistenței catolice poloneze din Poznań, față de *Kulturkampf*-ul lui Bismarck. Este cel care – animat de același sentiment al opresiunii națiunii proprii, dar și de anumite afinități sufletești – avea cea mai mare înțelegere pentru patosul unic al angajării politice a preotului unit român, cel pe care acesta îl privea ca pe un părinte, adresându-i-se de nenumărate ori cu același respect afectuos, căruia îi scrie în preziua plecării, apelând încă o dată la bunăvoința lui¹, primul pe care îl înștiințează despre sosirea sa². Mai mult poate decât oricând avea nevoie de înțelegerea lui.

Judecând, în lipsa altor informații, după rezultatul concret al primelor întâlniri, afabilitatea primirii trebuie să fi fost reticentă. Nici vorbă nu putea fi, acum la Roma, despre îndepărtarea din scaun a episcopului Szabó, cum spera utopic eroul Memorandului, oricât de grave erau reproșurile oficiale – strict confidentiale – care i se aduceau și nici măcar despre afilierea parohiei Șisești unei alte dieceze unite românești, alternativă echivalentă practic cu repudierea deschisă, publică a prelatului din Gherla. Soluția agreată de Congregație pentru stingerea conflictului va rămâne cea a strămutării lui Lucaciu, potrivit sugestiei inițiale a mitropolitului din Blaj și a recomandării ultimei decizii judiciare romane, cu deosebirea că acum se optează pentru constituirea unei parohii proprii a românilor greco-catolici din Viena care să-i fie acordată. Foarte probabil, la insistențele peregrinului însuși, atras de multiplele deschideri și posibilități de acțiune pe care i le oferea capitala unui mare imperiu și nu mai puțin, poate, de perspectivele care se puteau oferi fiilor și fiicelor sale.

Iată-l astfel pe Lucaciu, timp de aproape o lună, la Viena – cu o oprire la Linz, la episcopul Doppelbauer, vechi sprijinitor al său –, străduindu-se

¹ Lucaciu către Ledochowski, Șisești, 20 februarie 1899: îl înștiințează că după execuția judiciară la care a fost supus pentru restanțele amenzilor procesuale, Sfântul Scaun rămâne ultimul său refugiu; apelează la bunăvoința sa părintească și îl anunță că a notificat plecarea sa la Roma și episcopului: A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 15, nr. 9435.

² Rectorul Colegiului Urban către Ledochowski, Roma, 26 februarie 1899: îl anunță că în ziua precedentă Lucaciu, bolnav, la Hotelul anglo-american, i-a cerut ajutorul; a fost vizitat de doctorul Pellajello: *Ibidem*, nr. 9456.

pentru materializarea noului plan. Adăpostit în mănăstirea călugărilor dominicani, înarmat cu o scrisoare de recomandare a prefectului Propagandei Fide, cerută și trimisă de la Roma ca bază de pomire a demersurilor viitoare³, este primit de către octogenarul arhiepiscop-primat, prestigiosul cardinal Ioseph Gruscha (1820-1911), în fața căruia, expunându-i situația deznădăjduită în care se găsea, își pledează cauza. Invocă în sprijinul ei, pe de o parte, nevoia asistenței spirituale a conaționalilor săi uniți din capitală –, câteva duzini de familii de mici angajați, diverși lucrători, studenți, și soldați –, iar pe de altă parte analogia cu românii ortodocși din Viena care, mult mai numeroși – 282 de familii la 1900 – și avantajați de prezența foarte activă a parlamentarilor Bucovinei, adunau fonduri pentru ridicarea unei biserici proprii⁴. Întrevede la prima întâlnire din palatul arhiepiscopal ale cărui uși s-au deschis greu în fața sa, perspectiva vagă a unui post provizoriu de duhovnic, *come prete non parroco*, dar, în final, răspunsul înaltului prelat este mai mult decât echivoc. Chestiunea, conchide acesta după ce se informează, nu e imposibilă, însă este de lungă durată, fiind condiționată canonic de acordul Ordinariatului rutean de la Lemberg (Lvov), căruia îi aparțineau biserica și jurisdicția ordinară a greco-catolicilor din Viena. În afara tratatelor care trebuiau purtate cu acesta, menționează lipsa oricărui suport material și, fapt decisiv, imperativul menajării susceptibilităților politice maghiare legate de persoana petiționarului⁵. La scurt timp după scandalul înlocuirii, la presiunea Budapestei, a nunțiului apostolic vienez Agliardi, se evită, așadar, complicațiile angajării preotului martir politic, la fel cum și ierarhii români uniți au refuzat să-l primească în diecezele lor.

Revenit la Roma, cu aprobarea și sprijinul material nemijlocit al prefectului Propagandei Fide⁶, Lucaciu îl asaltează cu cereri. Zelul lui petiționar este cu atât mai mare cu cât veștile de acasă sunt dintre cele mai rele: noul guvern Széll îi intențează proces de presă pentru

³ Lucaciu către Ledochowski, Viena, 13 martie 1899: *Ibidem*, nr. 9505.

⁴ „Tribuna” Poporului”, IV(1900), nr. 27 din 10/22 februarie.

⁵ Lucaciu către Ledochowski, Viena, 23 martie 1899: A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 15, nr. 9580.

⁶ *Ibidem*.

scrisoarea adresată lui Bolcaș⁷, autoritățile locale încearcă să-i sechestreze bunurile pentru amenzile judiciare restante⁸, credincioșii săi din filiile parohiale continuă să fie urmăriți pentru că veniseră în procesiune la Șișești⁹. Putea el, oare, să se întoarcă între ai săi cu mâinile goale. Stăruie mult ca Sfântul Scaun să acorde bisericii sale parohiale – *Chiesa votiva per S. Unione di tutti i Romeni colla S. Sede Apostolica Romana*, repetă mereu și mereu – binefacerea spirituală a așa-numitei *Indulgenza Plenaria Perpetua pro vivis et defunctis* pentru iertarea păcatelor tuturor credincioșilor, vii sau morți, care se vor spovedi și cumineca aici, rugându-se cu pietate la Dumnezeu pentru mântuirea sufletelor lor, a sufletelor celor iubiți, plecați dintre ei. Era o modalitate de a eluda severele interdicții diecezane și guvernamentale, pentru a putea face, în sfârșit, din ctitoria sa, potrivit destinației ei inițiale, locul memorabil al unor experiențe religioase de neuitat pentru foarte mulți oameni și în același timp un punct simbolic de atracție și afirmare implicită a sentimentului apartenenței etnice a românimii sătmărene. Cu alte cuvinte, locul unic de intersecție a aspirațiilor înalte ale preotului și ale politicianului care se îngemănau în el, la mijlocul drumului între reculegerea pioasă și trăirea identitară..

Important, moral și material, era favorul solicitat și pentru enoriașii din Șișești. Îl merită cu prisosință, scrie în Săptămâna Patimilor petiționarul, deoarece au făcut mari sacrificii pentru înălțarea bisericii, au avut și au mult de suferit pentru fidelitatea neabătută pe care i-au arătat-o, au încă de purtat mari poveri comunitare: desăvârșirea lăcașului de cult (lanterna cupolei, iconostas, pictură, amvon etc.),

⁷ Scrisoarea declanșează al III-lea proces de presă intentat „Tribunei Poporului”, primul din noua guvernare, premierul dorind, scrie ziarul, ca prigonirea românilor să se înceapă cu Lucaci, *silit să ia băta călătoriei*. „Tribuna Poporului”, III(1899), nr. 47 din 9/21 martie; nr. 50 din 13/25 martie; nr. 60 din 27 martie/8 aprilie; nr. 77 din 22 aprilie/4 mai.

⁸ Potrivit informațiilor „Tribunei Poporului”, unele ziare maghiare alertează publicul că atunci când în Șișești a venit notarul cercual pentru a pune sub sechestru bunurile lui Lucaci preoteasa, declarând că tot ce este în casa parohială este al ei, a pus să se tragă clopotele în dungă, astfel încât vin mulți săteni cu sape, coase, târnăcoape, silind pe executori să fugă: *Răzvrătirea (?) din Șișești*, în: *Ibidem*, III(1899), nr. 50 din 13/25 martie.

⁹ Scrisoarea credincioșilor din filia Unguraș către Lucaci, în 9 iunie 1899: A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 1, nr. 9881.

ridicarea unui nou edificiu școlar, corespunzător exigențelor legii învățământului, înlocuirea vechii căscioare parohiale în care el își trăiește viața. Se impunea, continuă el, și pentru faptul că însuși ministrul de interne maghiar a notificat delegaților sătenilor veniți la Budapesta să ceară aprobarea celebrării libere a hramului bisericii și, anexat acestuia, dreptul de a ține târg, că forurile statale, fără să afecteze exercițiul religios al localnicilor, vor opri categoric concursul oricărui străin la jubileele de la Șișești, atâta vreme cât acestea nu vor avea încunoștințarea supremei autorități ecleziastice. Sunt anexate copii ale unor acte oficiale în această privință¹⁰.

Concomitent, adresează Congregației romane o *Promemoria* pentru încuviințarea reapariției „Revistei catolice”, prilej binevenit de a incrimina pe episcopul Szabó pentru sistarea, în conivență cu guvernul, a unei publicații ecleziastice care, fortifica credința catolică între români, făcea cunoscute înfăptuirile Scaunului Apostolic, pregătea calea unirii celor două biserici și se bucura, ... *de interes și în rândul schismaticilor*. Prilej, de asemenea, de a-și pune din nou în lumină planurile misionare proprii și de a flata, deloc inhibat, sensibilitățile reverendissimilor decidenți. Periodicul reînviat, încheie el, ar mări prestigiul Sfântului Scaun între *schismatici*, la fel ca și repunerea sa în parohie, făcându-i să înțeleagă că Pontificele roman este un prieten al presei, că repară actele de injustiție, că nu ezită să apere drepturile greco-catolicilor români, opunându-se atotputerniciei statului față de care ierarhia ortodoxă este atât de supusă¹¹.

Dacă această ultimă solicitare a fost respinsă categoric chiar a doua zi, în privința *Indulgenței* Congregația este mai concesivă, cerând acordul, necesar canonic, al episcopului Szabó în acest scop¹². Deoarece răspunsul lui întârzie mult, Lucaci, presimțind împotrivirea, stăruie pe lângă prefectul Ledochowski ca, luându-se întârzierea drept

¹⁰ Lucaci către Ledochowski, Roma, 11 aprilie 1899: *Ibidem*, nr. 9596; dispozițiile din 7 și 10 septembrie 1897 ale vicecomitelui Sătmarului privind decizia ministerială comunicată petiționarului: *Ibidem*.

¹¹ Promemoria sul periodico rumeno „La Revista Cattolica”, *Ibidem*, V, Fasc. 1, nr. 9679.

¹² Ledochowski către Szabó, Roma, 15 aprilie 1899: *Ibidem*, III, Fasc. 15, nr. 9596.

consimțământ – *qui tacet consentire videtur*, scrie el – forul pontifical să-i acorde favoarea *Indulgenței* din propria sa autoritate¹³. Refuzat, revine în 15 mai cu insistențe noi în care accentul cade asupra amenințărilor dramatice cărora le erau expuși credincioșii săi, dacă nu se încetau persecuțiile împotriva lor. Una din două, izbucnește petiționarul, sau guvernul acționează din propria inițiativă și atunci episcopul ar trebui să sară în apărarea devoțiunii păstorilor săi, sau, dimpotrivă, ierarhul este inițiatorul represiunii, cum o dovedesc actele oficiale, și atunci se ridică întrebarea cum poate fi tolerat un asemenea episcop să guverneze o dieceză a Bisericii catolice. Cunoscând extrema exacerbare existentă și fiind în același timp profund devotat Sfântului Scaun, este de datoria lui să avertizeze că fie se va ajunge la vărsare de sânge, fie la o înfiorătoare schismă, el urmând să fie, și într-un caz și în celălalt, primul sacrificat. Roagă, deci, ca situația să fie dezbătută în proxima întrunire a Congregației generale în vederea detensionării conflictului, fără de care întoarcerea sa acasă este imposibilă. Altminteri, încheie el patetic, va fi supus deriziunii generale, se vor produce tulburări, iar conaționalii ortodocși vor spune verde în față românilor uniți: *iată Sfântul Scaun al vostru, atât de mult slăvit, atât de mult lăudat ca for nebiruit, port și refugiu al celor oprimați, adversarul de neîmpăcat al ultragiilor aduse credinței și bisericii păstorilor săi, este neputincios în fața unui episcop care are ajutorul și susținerea unui guvern ateu, masonic, iudeo-calvinist*¹⁴.

Efectul nu se lasă așteptat, căci în aceeași zi cardinalul Ledochowski scrie din nou prelatului din Gherla să-și arate caritatea părintească față de subalternul său, acordându-i consimțământul pentru primirea *Indulgenței*¹⁵, fapt care, adaugă el cu căldură, Congregației de Propaganda Fide i-ar fi foarte plăcut. Îl sfătuiește în același timp pe Lucaci să se mărginească la o *Indulgență* parțială și, pentru a o obține,

¹³ Lucaci către Ledochowski, Roma, 11 mai 1899: *Ibidem*, III, Fasc. 12, nr. 9711. Rezoluția înscrisă pe cerere și purtând data de 12 mai, este următoarea: „Certioratur de response Ep-i, que discentiente gratia nequit concedis”.

¹⁴ Lucaci către Ledochowski, Roma, 15 mai 1899: *Ibidem*, III, Fasc. 12, nr. 9749.

¹⁵ Ledochowski către Szabó, Roma, 15 mai 1899: *Ibidem*, III, Fasc. 12, nr. 9713; cf. și S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1899, nr. 4416.

să se întoarcă în patrie și să ceară în persoană iertare, cu căință adevărată, episcopului diecezan pentru a putea primi acordul acestuia. Ceea ce Lucaciu nu face decât în scris, întrucât, se justifică el, plecând acasă risca să fie arestat preventiv în noul proces politic intentat împotriva sa. Pe de altă parte, scrisoarea de pocăință este compusă în termeni atât de neutri încât destinatarul o va retrimite la Roma ca probă a acuzării împotriva sa. Fără să exprime vreun regret, remușcare sau durere sufletească pentru tot ce s-a întâmplat, își declară supunerea față de superiorul său ierarhic, cerându-și scuze și iertare pentru supărările, ofensele și neplăcerile pe care i le-a cauzat direct sau le-a suferit din cauza sa. Îl roagă apoi să aibă bunătatea părintească să-și dea consimțământul pentru ca Sfântul Scaun să acorde Indulgență bisericii din Șişești pentru câte trei zile ale celor trei mari sărbători ale verii: Sfinții Petru și Pavel, Adormirea și Nașterea Maicii Domnului. Se va putea atunci întoarce în pacea și liniștea parohiei și, întărit sufletește, va înfrunta senin marile acuzații politice care i se aduceau, față de care în conștiința sa se simțea pe deplin nevinovat¹⁶.

Vin în ajutorul lui și cei de acasă. În Șişești apropiații lui Lucaciu, preoții vecini din Șurdești, Chiuzbaia și Căuaș, organizează la sărbătoarea Sângeorgiului un impozant ceremonial religios, cu participarea multor credincioși din afara parohiei – cărora li se administrează *sfânta ungere* –, eveniment cu mare ecou în zonă, menit să reafirme adeziunea enoriașilor față de parohul lor, să-i pună în mișcare, să atragă și alți susținători. În același timp, curatorii bisericii adresează prefectului Propagandei Fide o scrisoare a cărei francheță țărănească provoacă fiori. Cred, spun semnatarii, că Sfântul Scaun, după atâtea așteptări, *pe care nu le pot înțelege*, va asculta plângerile lor și ale iubitului lor paroh și va pune odată capăt năpăstuirilor pe care le suferă din partea vlădicului. *Sau voiți ca noi să ne apărăm legea și credința în contra episcopului nostru ? Dacă voiți așa, așa va fi ! Dacă nu ne puteți mântui de un episcop ca Szabó, ne vom mântui noi de el. Sau poate fi biserică adevărată a lui Christos aceia care suferă ca un*

¹⁶ Lucaciu către Szabó, Roma, 18 mai 1899: *Ibidem*, V, Fasc. 1, Partea 2, nr. 9820; cf. și S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1899 nr. 4493.

*episcop, să poată vătăma religiunea nepedepsit, să poată porunci să vie sulițele jandarmilor în contra credincioșilor ... Credem că de opt ani de zile de când suferim șicanările episcopului, ne-a ajuns. Și paciența noastră începe a ne lăsa*¹⁷. Câteva zile mai târziu, pentru a furniza o probă valabilă juridic, delegații sătenilor trimiși la Gherla reproduc sub jurământ cuvintele, rostite gură la gură, ale ierarhului: *eu v-am pus jandarmii pe spate și acolo îi voi ținea, până unde voi fi episcopul vostru*. Flutură aceeași perspectivă a abandonului confesional, practică în satele transilvănene greco-catolice sau ortodoxe, în situații limită: *Cerem și ne rugăm să ne faceți dreptate și să ne mântuiți de durerile sufletești care ne copleșesc, de nu mai putem trăi. Oare să ne fi părăsit și Sfântul Scaun Apostolic ? Noi mai sperăm în puterea Romei și a conștiințelor noastre, dar până când ? Îl așteptăm pe părintele nostru să vină cât mai curând acasă cu lucrurile noastre bine togmite sau oricum, că, de vom fi siliți să ne cătăm dreptul nostru după Dumnezeu, în alt modru îl vom și căta*¹⁸.

Episcopul Szabó rămâne cu toate acestea inflexibil. La fel ca și în alte situații ale acestui interminabil litigiu, el supune chestiunea unei comisii de lucru, al cărui răspuns este categoric negativ. Indulgențele constituie, se scrie în marele ei raport, un privilegiu spiritual crucial, pe care biserica nu trebuie să-l acorde decât numai cu o motivație dreaptă, justificată canonic, și numai acelor sanctuare unde grația divină s-a manifestat, într-adevăr, în chip miraculos și care au devenit astfel locuri de pelerinaj. Or, Lucaci atribue calități miraculoase, taumaturgice apei unui izvor de lângă biserica sa parohială și unei icoane a Fecioarei păstrată aici, fără ca acestea să aibă vreun temei real și fără să fie dovedite faptic. Tot așa cum, își numește lăcașul de cult *Mater Romanorum, Monasterium Matris Romanorum* și cum pe frontispiciul ei a gravat deviza *Pro Unione Omnium Romanorum*, uniune pe care o lasă la libera interpretare a fiecăruia. Cere indulgențele, continuă

¹⁷ Daniel Andreica, Ioan Butică, Iacob Filip și Ioan Budu către Ledochowski, Șișești, 24 mai 1899: *Ibidem*, nr. 9808.

¹⁸ Daniel Andreica, primcurator, alți 5 curatori și judele sătesc Iacob Filip, către Ledochowski, 29 mai 1899: *Ibidem*, nr. 9826.

canonicii, numai și numai pentru a-și atinge pe o cale ocolită scopurile proprii, mercantile mai ales: un cât mai mare concurs popular spre a-și asigura sieși și aderenților său comenzi de liturghii și alte prestații spirituale, cum a făcut și în trecut. Nu există nici o motivație canonică pentru aglomerările populare, *confluxus populi*, pe care, încălcând interdicțiile repetate ale Consistoriului episcopal, continuă să le organizeze la Șișești, instituind mari procesiuni sacre în jurul bisericii dar încurajând totodată, în vecinătatea nemijlocită a acesteia, tot felul de activități lumești. Dimpotrivă, puritatea credinței și disciplina ecleziastică impun interzicerea expresă a așa-ziselor lui *jubilee*, cu atât mai mult cu cât acestea atrăgeau asupra forurilor superioare bisericești suspiciunea că și ele concură la *politica antipatriotică a unui preot refractar*. Indulgențele, conchid ei, chiar și cele parțiale, sunt astfel total excluse, căci n-ar face decât să justifice celebrarea lor și să-l glorifice pe beneficiar pentru a doua oară în postura de biruitor al episcopului său¹⁹.

O lună mai târziu, la începutul lui iunie, sosește de la Gherla raportul, de-a dreptul devastator, al comisiei de canonici și profesori, desemnați să refereze asupra recomandării pontificale privind strămutarea lui Lucaci în altă parohie a arhidiecezei de aceeași înzestrare ca și Șișeștiul. Pornind de la refuzurile prelaților din Blaj și Oradea – primul, fiindcă nu avea în dieceză nici o parohie de rangul cerut, al doilea, fiindcă cele pe care le avea nu puteau fi ocupate de preoți dinafară –, de la propunerea episcopului Lugojului, Demetriu Radu, privind transferul lui Lucaci cu parohie cu tot, cu care Gherla nu era de acord, comisia trece în revistă tot ceea ce, în opinia sa, era abatere în cariera ecleziastică a acestuia: vizita în 1873, înainte de ordinare, a expoziției mondiale de la Viena fără acceptul episcopal, abuzul cu comenzile de liturghii, implicarea sfidătoare în politica națională – sunt prezentate date amănunțite privind cele trei condamnări politice la care a fost supus – manipularea interesată a enoriașilor, incitarea acestora la nesupunere, seducerea lor cu

¹⁹ Szabó către Ledochowski, Gherla, 1 mai 1899, urmare a solicitării Congregației din 15 aprilie și având ca anexă raportul din 29 aprilie 1899 al comisiei de lucru de sub prezidiul canonicului Ioan Georgiu: *Ibidem*, V, Fasc. 2, Partea 4, nr. 9713.

promisiuni, nedreptățirea capelanului, silit să părăsească parohia, propagarea faimei taumaturgice legate de biserica sa, organizarea aici a unor pelerinaje, împotriva interdicțiilor statale și bisericești, absențele din parohie, denigrarea în presă a episcopului, tentativele repetate de compromitere a acestuia în fața Sfântului Scaun. Concluzia: un veșnic nemulțumit și iremediabil refractar al cărui comportament insolit, unic în dieceză, contravine flagrant spiritului și disciplinei sacerdotale, care nu doar că ignoră orice admonestare a ierarhului său, dar îi discreditează sistematic autoritatea în fața publicului și pentru care cel mai bine ar fi dacă Sfântul Scaun l-ar destina unei misiuni în afara Provinciei mitropolitane. Dar și până atunci să-și vadă, potrivit îndatoririi sale preoțești, de parohia sa!²⁰.

Seria rapoartelor incriminante trimise la Roma continuă cu unul privind *plaga* culegerii de misse din străinătate, care, după exemplul nefast al lui Lucaciu băntuie dieceza²¹ și cu un altul prin care se refuză pentru a doua oară consimțământul episcopal pentru indulgențe. Răspunzând noii solicitări a Congregației romane în această privință, comisia de canonici și profesori din Gherla reia și dezvoltă argumentația anterioară la care adaugă dezvoltări detaliate privind comunicarea *in*

²⁰ Szabó către Ledochowski, Gherla, 7 iunie 1899, având ca anexă raportul din 31 mai 1899 al comisiei alcătuite din trei canonici și trei profesori ai Seminarului, sub conducerea canonicului Ioan Georgiu: *Ibidem*, nr. 9861.

²¹ Trimis ca urma a solicitării Propagandei Fide din 12 martie 1898, nr. 8031, raportul din 1 mai 1899 al comisiei alcătuite din trei canonici și trei profesori ai Seminarului, prezintă stadiul anchetei consistoriale la care erau supuși 9 preoți ai diecezei – Ioan Mureșan (Valea Groșilor), Alexandru Ghelner (Mintiu Gherlii), Anton Nemeș (Glod), Nicolae Tinc (Ghirolt), Petru Buzura (Răstoci), Alexandru Sima (Pericei), Iosif Onciu (Iclod) și Ioan Baciș (Șoimuș) – care, înainte și după dispoziția pontificală din 25 mai 1893 privind intențiunile missale, au comis cele mai mari abuzuri cu comenzile de liturghii, precizându-se la fiecare numărul misselor, locul sau locurile de unde acestea s-au primit, sumele încasate pentru ele, numărul liturghiilor dovedite ca fiind oficiate, numărul celor *cu soartă pierdută*, suma cuvenită pentru o liturghie (în general o marcă sau 50 cr. – 1 fl.) și cea cu care au fost cedate altor preoți (în unele cazuri 20-25 cr.). Pentru exemplificare menționăm pe primul anchetat, Ioan Mureșan, cu numărul cel mai mare de misse, care între 1892-1895 a primit 19.308 intențiuni missale din 10 localități din Germania și Austria, din care a dovedit ca oficiate 2.755, iar 16.553 fiind considerate pierdute: *Ibidem*, III, Fasc. 16, nr. 9712.

sacris a lui Lucaciu cu *schismaticii*. participarea sa în 1894 la București și în 1898 la Arad la servicii divine oficiate de ierarhi ortodocși. Ba la Arad – acuzație nimicitoare ! – în biserică s-a cântat, în preziua Crăciunului *hymnus popularis Deșteaptă-te, române*. Adaugă, de asemenea, descrierea, brutal înnegrită, a situației create în Șișești prin plecarea sa: lipsește de acasă de mai mult de trei luni, în care timp, în absența și a capelanului, a fost suplinat – într-o parohie cu patru biserici și aproape 2.000 de credincioși ! – de preotul din satul vecin Șurdești, el însuși officiant în trei biserici proprii. Ce asistență spirituală a putut acorda acesta, exclamă autorii, făcând uitați pe ceilalți preoți învecinați care veneau la Șișești²², atâtor credincioși în Paresimile abia trecute ? Nicidecum, așadar, să nu i se dea indulgențe, ci să fie obligat să-și reînnoiască jurământul obedienței, să fie adus la supunere canonică absolută în toate privințele, să înceteze infestarea Sfintei Congregații cu injuriile la adresa ierarhului său, să i se impună să părăsească Roma, iar dacă oficiul parohial nu-l interesează, așa cum se vede din nerespectarea legii rezidenței, să fie făcut să renunțe la el²³. Alte scopuri îi stau înaintea ochilor, ... *alios ipse fines prae oculis habet*, sună verdictul final.

Adevărate rechizitorii, toate aceste lungi acte consistoriale, nu lasă să se întrevadă nici cea mai vagă recunoaștere pe seama refugiatului la Roma a vreunui merit pe tărâm bisericesc sau laic, a vreunei realizări publice, a vreunei calități personale. Cu atât mai puțin se face vreo referire la popularitatea ieșită din comun de care el se bucura. Frapează puternic din partea unui for românesc condamnarea fără nici un fel de rezerve a prestației sale naționale incomparabile, pe care canonicii, greșind grav din punct de vedere tactic, o evocă stăruitor tocmai pentru a-și întări acuizarea. Concomitent, Consistoriul ordonă deschiderea unei

²² Potrivit rapoartelor protopopului Ștefan Pop, până la Rusalii au oficiat în Șișești preoții din satele învecinate Șurdești și Chiuzaia și Constantin Lucaciu (la sărbătorile Paștilor), iar apoi viceprotopopul Tuțului, Ioan Șerbac (1825-1900), socrul titularului parohiei, înlocuit la rândul lui de la sfârșitul lunii iulie, de Epaminonda Lucaciu, reîntors de la Roma după 12 ani: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1899-4843, 5880, 8883, 8884.

²³ Raportul din 3 iunie a comisiei consistoriale, expediat la Roma în 7 iunie 1899: *Ibidem*, V, Fasc. 2, Partea 4, nr. 9862.

anchete împotriva preoților care oficiaseră *adunării de străini* din ziua de Sângeorz de la Șișești²⁴, iar protopopul Băii Sprii încearcă să-l înlocuiască din funcție pe curatorul prim parohial și incită din umbră pe credincioșii din filia Dănești, rămași la Înviere cu Paștile nesfințite, să-și ceară preot de la Episcopie²⁵.

Încrezător în dreptatea sa, omul puternic care este Lucaciu, deși profund afectat sufletește, nu se lasă strivit sub loviturile primite, nu se lasă redus la tăcere, merge mai departe, încearcă să obțină beneficiul indulgențelor de-a dreptul de la Propaganda Fide. Sau cel puțin încetarea strânsorii la care el și ai lui erau supuși în propria lor parohie, în propria lor biserică. Iată-l astfel în 15 și 16 iunie apelând din nou la cardinalul Ledochowski, în fața căruia îl învinuiește pe episcop că nesocotește o decizie judiciară a înaltului for pontifical, aprobată de însuși Papa, că sub privirea lui complice, enoriașii din filiile Șișeștiului sunt amendați și încarcerați de organele statale pentru exercițiul religiei lor, că incită prin intermediul protopopului și capelanului înlocuirea titularului parohiei. Mereu în legătură cu cei de acasă, dă greutate cuvintelor sale anexând de fiecare dată câte un act local încărcat de semnături și ștampile: o plângere din 9 iunie a filiilor Unguraș, Dănești și Bontăieni privind pedepsirea a 22 de enoriași *alungați cu baionetele* de la chiar biserica lor parohială, o scrisoare a curatorilor din Șișești din 11 iunie privind vestea lansată în Șișești că guvernul maghiar nu va permite reîntoarcerea lui Lucaciu și, ca atare, oamenii trebuie să-și caute preot. Și unii și ceilalți își asigură parohul de fidelitatea lor neclintită. Cităm: *Noi, scriu curatorii primi ai celor patru biserici, suntem cu răbdare până la capăt și credem tare că dreptatea va învinge, însă cuvinte ca acestea și altele ca acestea multe în toate zilele ne necăjesc ... Prietenii cei buni ai mult onorat domniei tale te suplinesc în regulă și așa ceva lipsă mare nu avem, însă avem un dor foarte mare să te*

²⁴ Cercetarea la care au fost supuși preoții Iuliu Șiurani (Șurdești), Nicolae Lupan (Chiuzbaia) și Ioan Anca (Căuaș) trebuia să elucideze următoarele chestiuni: cine le-a făcut invitația la Șișești, ce funcțiuni bisericești au oficiat în afara liturghiei, câți bani s-au adunat, cine i-a încasat, cum s-au împărțit, cum s-a îndeplinit *ungerea*, cu ce scop s-au adunat străinii în Șișești: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1893-8884.

²⁵ *Ibidem*, 1899-3070.

*vedem în mijlocul nostru cât de îngrabă. Odată mai mult, Lucaciu apelează la bunăvoința, înțelepciunea, echitatea protectorului său, nu însă fără a insista asupra stringenței remediilor pentru ca poporul să nu fie silit să-și facă singur dreptate, ... pentru a nu fi prea târziu pentru a se salva în ultima instanță prestigiul Sf. Scaun între români*²⁶.

Toate se dovedesc însă zadarnice. Prefectul Propagandei Fide nu trece peste opoziția episcopului și în același timp reține *ad acta* memoriul pe care Lucaciu, mereu perseverent, îl adresează Papei în chestiunea indulgențelor²⁷. Rugat stăruitor, Ledochowski îi avansează banii pentru întoarcerea acasă, dar îi îngăduie să mai rămână la Roma pentru a asista, la sfârșitul lunii iunie, la susținerea doctoratului și ordinarea ca preot celib – pentru jurisdicția arhidiecezană a Blajului și nu pentru cea a Gherlei căreia îi aparținea – a fiului său celui mai mare Epaminonda, satisfacție de care refugiatul român are acum parte²⁸. Revolta și mândria izbucnesc deschis în cererea lui pentru ajutor. S-a zbatut și a sacrificat mult pentru cauza catolică, s-a luptat și a suferit mult pentru cauza națiunii sale, este redus în floarea puterilor la inacțiune și silit să ceară milă, dar, cu toate acestea *am rămas*, exclamă el, *senin, puternic, sănătos, neînving*²⁹.

²⁶ Lucaciu către Ledochowski, Roma, 15 și 16 iunie 1899; curatorii din Unguraș și Șișești în 9 și 11 iunie 1899 către Lucaciu; sunt anexate patru chitanțe a câte 5 fl. plătiți de 4 din cei 22 împričinați; suma totală a amenzilor a fost de 62 fl.: A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 1, nr. 9881, 9889.

²⁷ Lucaciu către Ledochowski, Roma, 27 iunie 1899; Lucaciu către Leon XIII, Roma, 27 iunie 1899 cu adnotarea: *non expedire*, se solicită indulgență pentru toți credincioșii care la sărbătorile Sf. Apostoli Petru și Pavel, Sfânta Maria Mare și Sfânta Maria Mică se vor spovedi și cumineca la biserica din Șișești și Indulgența parțială de 300 de zile pentru toți aceia care în sărbătorile numite vor asista la rugăciunile publice adresate Preacuratei Fecioare și se vor ruga acesteia; roagă ca aceste beneficii spirituale să se poate extinde și asupra sufletelor aflate în Purgatoriu: *Ibidem*, III, Fasc. 12, nr. 9952.

²⁸ Notificarea din 3 iulie 1899 a Propagandei Fide adresată episcopului Szabó menționează că Epaminonda Lucaciu a obținut gradul de doctor în teologie și filozofie și a fost ordonat pentru Arhidieceza Făgărașului; îl recomandă grației sale până va fi pe teritoriul diecezei Gherlei: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1899-5882.

²⁹ Lucaciu către Ledochowski, Roma, 19 iunie 1899: *Ibidem*, V, Fasc. 1, Partea 2, nr. 9820.

Când totul părea pierdut, în preziua plecării, într-o ultimă tentativă, Lucaciu găsește, întâmplător sau nu, un nou punct de sprijin, la Secretariatul de stat al Vaticanului, de care se agață cu toate forțele și care, în final, va răsturna situația. Îi ia apărarea, impresionat de curajul și semnificația morală a angajării sale politice, însuși titularul Externelor pontificale, puternicul cardinal profrancez Mariano Rampolla, exponentul principal al liniei politice ostile Monarhiei dualiste, prelatul care se opunea încorporării bisericii greco-catolice românești în biserica catolică maghiară, care refuza recunoașterea limbii maghiare ca limbă liturgică, care a negat funeraliile bisericești suidarului prinț moștenitor austro-ungar, dirigitorul efectiv al Curiei nonagenarului Leon XIII în ultimii săi ani de viață, prezumtivul papă al mult discutatului conclav din 1903. Informat pe larg asupra întregii cauze, acesta îi promite că o va aduce la cunoștința Papei.

Urmează astfel o prelungire de alte șase luni a șederii în *Casa Apostolica* din Via Boca Leone și o prodigioasă serie de noi memorii, scrisori și acte. Mai întâi unul adresat Propagandei Fide pentru a-și justifica rămânerea la Roma, în așteptarea răspunsului Pontificelui³⁰. Redactează apoi un memoriu sintetic, destinat Secretariatului de Stat în care își prezintă contribuția la marele plan al atragerii tuturor românilor la biserica greco-catolică, atuul său cel mai important în ochii forurilor romane. Ea s-a concretizat, scrie petiționarul, în întreg discursul său public, bisericesc și național, în tot cuprinsul publicației sale „Revista Catolică”, în tot efortul său nepregetat pentru a face din biserica lui parohială un loc memorabil al devoțiunii catolice, un nucleu al regenerării spirituale a lumii țărănești în mijlocul căreia trăia, un centru irezistibil de atracție al românilor greco-catolici, ca și al ortodocșilor. A consolidat astfel credința celor dintâi, a ridicat prestigiul Sfântului Scaun în rândurile celorlalți, a stârnit, pe de o parte, adversitatea unor

³⁰ Scriind lui Luigi Vecchia, secretarul Propagandei Fide, în 8 iulie 1899 pentru a-și justifica rămânerea la Roma, Lucaciu descrie vizita sa de rămas bun făcută secretarului de stat, care, *întâmplător*, s-a interesat de cauza sa, promițându-i, după relatarea amănunțită a situației sale, că o va aduce la cunoștința Papei. Roagă ca acest fapt ... *ultima sforțare pentru a preveni furtuna scandalului și a celor mai grave tulburări*, să fie adus la cunoștința cardinalului prefect: *Ibidem*, V, Fasc. 1, Partea 4, nr. 10.007.

pravoslavnic, pe de altă susținerea celor ostili *prezenței Rusiei pe țărmurile Dunării*, dar în același timp a atras asupra sa dușmănia neîmpăcată a guvernului maghiar, în ochii căruia convertirea în masă a românilor înseamnă primul pas spre unirea lor statală. Așa a ajuns să fie privit ca un revoluționar periculos, pentru anihilarea căruia recursul deschis la forță, *fără pereche în întreaga lume catolică, ca în timpul prigonirii creștinilor antici*, a devenit în ultimii ani fapt curent la fiecare mare sărbătoare a verii. Tot atâtea ocazii, izbucnește el, de bravadă a puterii statale și umilire simbolică a bisericii românești.

Recurs cu atât mai grav cu cât se bucura de complicitatea episcopului său diecezan, astfel încât credincioșii încep să se îndoiască de capacitatea Scaunului Pontifical de a impune acestuia respectarea deciziei sale privind pelerinajele de la Șişești și pe inițiatorul lor. De fapt, pentru eludarea ei, forul guvernamental și cel episcopal acționează în tandem, se acoperă reciproc, prezentând și unul și celălalt intervențiile represive de aici ale jandarmilor ca simple forțe pentru menținerea ordinii publice. Sunt, așadar, în joc nu atât liberul exercițiu religios al unei parohii și persoana păstorului ei sufletesc, cât prestigiul Bisericii Greco-Catolice în fața națiunii, principiile și aspirațiile de viitor ale acesteia. Un contrast mai puternic între viziunea înălțătoare a preotului și postura condamnilă a ierarhului era greu de imaginat. Este stringentă, încheie Lucaciu, *remediarea publică* a situației³¹. Zece zile mai târziu, trimite secretarului de stat, cu rugămintea înștiințării Sfântului Părinte, traducerea italiană a unui mare articol, anonim, publicat în „Tribuna Poporului” privind războiul judiciar inegal în plină desfășurare, în care se denunță în termeni dintre cei mai duri acțiunea stăpânirii maghiare de izolare și neutralizare a luptătorului național din Sătmar, conivența cu aceasta a episcopului, *unealtă a guvernului*, efectele funeste ale acesteia pentru biserică și națiune³². Obediența prelatului este identificată cu trădarea națională. Apelul la presă, căci articolul îi aparținea, se va întoarce ca un bumerang împotriva lui.

³¹ Lucaciu către Rampolla, Roma, 12 iulie 1899: *Ibidem*, V, Fasc. 2, Partea 1, nr. 10.057.

³² „Tribuna Poporului”, III(1899), nr. 113 din 12/24 iunie.

Puterea de convingere a acestor expuneri autoreferențiale, contestabile juridic, este întărită de cea a faptelor învederate. Sosesc acum în cascadă la Roma înștiințările despre descinderea la Șișești, în 11 iulie, la sărbătoarea apostolilor Petru și Pavel, după calendarul iulian, a 40 de jandarmi maghiari care, la fel ca în anii precedenți, ca și cum încuviințarea pontificală din ianuarie nici nu ar fi existat, opresc accesul în biserică a credincioșilor. *Cerem dreptate*, telegrafiază Propagandei Fide, Dănilă Andreica, curatorul prim al bisericii, *impediti quaranta carabinieri*, comunică în același mod Epaminonda Lucaciu³³, *Dreptate să se facă ! Onoarea Sfântului Scaun și a bisericii să fie reparată ! Să se redeie libertatea cultului*, scriu aceluiași for, plini de revoltă, curatorii și judele satului. Aceștia văd în ierarhul din Gherla principalul vinovat: cel care ordonă stoparea pelerinajelor, cheamă jandarmii, oprește bătaia clopotelor și mângâierea sufletească a liturghiei într-o zi de mare sărbătoare, care încalcă pe față hotărârea Romei, abuzează de puterea sa, le încalcă drepturile, îi hărțuiește, îi împinge cu putere spre schismă. Și căruia, ca atare, nu-i mai sunt datori și nu-i mai pot da ascultare³⁴. Alte trei scrisori ale lui Lucaciu și ale fiului său descriu pe larg evenimentele³⁵, iar o declarație a întregii parohii, purtând ștampila tuturor celor patru sate componente ale sale și adresată de-a dreptul Papei, dă relatărilor acestora o certificare legală. Ea este cu atât mai mișcătoare cu cât curatorii celor patru biserici care trimit actul, toți neștiutori de carte, își probează acordul prin tragerea semnului crucii lângă numele lor, ca în cel mai îndepărtat trecut medieval³⁶.

³³ Telegrama din 11 iulie 1899; A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 1, Partea 5, nr. 10.008.

³⁴ Actul din 29 iulie, întărit de către curatorii: Dănilă Andreica, Iovu Ciora, Ioan Butică și Georgiu Andreica cu tragerea crucii, poartă semnătura autografă a judeului Iacob Filip și pe cea a lui Georgiu Abraham, membru al consiliului sătesc: *Ibidem*, V, Fasc. 2, Partea 1, nr. 10.-057.

³⁵ V. Lucaciu către Ledochowski, Roma, 15 iulie 1899: *Ibidem*, E. Lucaciu către Ledochowski, Șișești, 14 iulie 1899; *Ibidem*, V, Fasc. 2, Partea 3, nr. 10.033.

³⁶ A Sua Santità Leon XIII manifesto del popolo della parrocchia Șișești (Lăczfalu) e delle filiali Unguraș, Dănești et Bontăieni: *Ibidem*, V, Fasc. 2, Partea 2, nr. 10.050.

În această atmosferă încărcată, Secretariatul de Stat ia hotărât partea lui Lucaciu, ordonând episcopului Szabó, prin intermediul Propagandei Fide să intervină, *la dorința Suveranului Pontif*, pe lângă guvernul maghiar pentru a pune capăt acțiunilor sale de forță de la Șişești³⁷. Scrisoarea Sfântului Scaun, datată 1 august 1899, se încheia cu cuvintele: *Quod si mandata Supremi Pastoris Universalis Ecclesiae debite et obsequenti animo non expleantur cogitet amplitudo Tua quale onus coram Deo susceptura erit*³⁸.

Nu va fi așa. Fie că demersul prelatului român la Budapesta nu a convins, fie că acesta, foarte probabil, nici nu a avut loc, în 27 august st.v., la marea sărbătoare a Adormirii Fecioarei, *Sântămăria Mare*, jandarmii calcă din nou Șişeștiul, în ziua celor mai solemne celebrări religioase, cele ale hramului bisericii sale. Trei săptămâni mai târziu, la *Sântămăria Mică*, situația se repetă, pentru a zecea oară, potrivit unui program prestabilit, respectat pas cu pas. Ambele descinderi prohibitive, suscită comunicări telegrafice, sfâșietoare relatări epistolare ale fiului, emoționante cereri de ajutor, citite toate la Roma cu strânger de inimă, cu uimire, chiar stupefacție³⁹. Starea de spirit încurajatoare care se creează este exploatată de Lucaciu pentru a se disculpa înaintea Propagandei Fide, de învinuirea mereu prezentă, că amestecă politica în religie, credibil acum, cătă vreme evenimentele s-au produs în lipsa sa din parohie. În noul apel adresat prefectului Ledochowski pentru a cere grația unei audiențe întoarce incriminarea împotriva părții adverse: întreaga motivație a persecuției la care este supus din partea guvernului, secondat din umbră de episcop, este una pur politică și rezidă în opoziția acestuia față de proiectul unirii religioase a tuturor românilor, proiect subsumat marelui ideal al Papei de unire a bisericilor. Este pus din nou în lumină, argumentat, dovedit, apostolatul catolic constant al petiționarului, începând cu simbolistica monumentalei sale ctitorii de la Șişești – inscripția votivă a frontonului, busturile de marmură

³⁷ Rampolla către Ledochowski: *Ibidem*, V, Fasc. 2, nr. 10.057.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Telegrama lui Dănilă Andreica din 28 august; scrisorile lui Epaminonda Lucaciu din 29 august și 12 septembrie, cererile din 29 august și 5 septembrie 1899 ale parohiei Șişești către Leon XIII: *Ibidem*, V, Fasc. 1, nr. 10.17; Fasc. 2, nr. 10.014, 10.269, 10.254.

care flanchează intrarea, ale lui Pius IX și Inochentie Micu, portretul mare al lui Leon XIII care domină interiorul de sub balustrada cupolei –, continuând cu vrafal tomurilor „Revistei Catolice” și terminând cu reacțiile adverse la adresa sa ale Mitropoliei Ortodoxe din Sibiu. Sentimentul puternic al apartenenței la catolicism care înflăcărează pe autor este mai presus de orice îndoială⁴⁰.

Tardivele explicații ale episcopului român contrariază profund. A comunicat cu guvernul în privința jubileelor lui Lucaciu, scrie el în 9 septembrie, fără însă să precizeze numerele de emisie ale actelor respective, dar răspunsul acestuia a fost că nu va permite nici un fel de adunare populară sub paravan bisericesc. Nici nu se poate mira, deoarece asemenea prilejuri suscită, într-adevăr, conveniri politice contrare statului, legitimat să le interzică, în scopul firesc al apărării liniștii și ordinii publice. Aceasta cu atât mai mult în cazul unei *persoane politice cunoscute*, precum preotul Vasile Lucaciu, condamnat de mai multe ori la detenție pentru agitație națională împotriva patriei. Dar nu sunt admisibile nici din punctul de vedere al bisericii, căci nu ținesc revigorarea pietății populare, ci interesul meschin material, fiind astfel contrare unor decrete ale conciliului tridentin – citate cu numărul lor – care împuternicesc pe episcopi să interzică liturgiile oficiate pentru câștig, pentru amăgirea oamenilor de rând prin răspândirea faimei unor false miracole, pentru inducerea unor superstiții, decrete care i-au stat mereu în fața ochilor în toate dispozițiile sale. Astfel încât, conchide prelatul, aprobarea pelerinajelor de la Șişești nu ar face decât să acorde inițiatorului lor justificarea legală a Sfântului Scaun de a continua *în triumf* ceea ce a făcut în trecut prin abuz, cu de la sine putere. În consecință, tot ce poate face din partea sa este să exprime opinia ca

⁴⁰ Vasile Lucaciu către Ledochowski, 2 septembrie 1899; *Ibidem*, V, Fasc. 2, nr. 10.187. Referirea la Mitropolia Ortodoxă privește articolul *O erupțiune vulcanică a iubirii frățești*, din „Telegraful Român”, 1898, nr. 12, în care Lucaciu și episcopul D. Radu erau incriminați ca protagoniști ai *propagandei papistașe*, în calitate lor de membri ai unui comitet prozelitar catolic, constituit la Paris în 1888; se insistă asupra crizei religioase din România din 1896, legată de detronizarea mitropolitului Ghenadie și de planul convertirii aromânilor, perioadă în care cel dintâi era privit, scrie ziarul ... *ca mitropolit venit la București cu firmă pentru întreg Orientul. În stradele Bucureștiului lumea entuziasmată i-a strigat: Ave Cesar ! Osana, viitorului principe al bisericii !*

Sfântul Scaun să trateze în mod direct această chestiune cu guvernul maghiar⁴¹. Așadar, o inflexibilitate absolută, exprimată deschis, aproape sfidător, a îndepărtatului Armenopolis față de recomandările pontificale de la începutul anului în curs, o tăgăduire categorică a oricărui imbold al devoțiunii legat de sanctuarul de la Șişești, o legitimare implicită a intervențiilor represive statale.

Afrontul episcopal precipită lucrurile. Situația, considerată *di eccezionale gravita*, impunea măsuri: nu se putea tolera intruziunea brutală a puterii laice în viața spirituală a unei parohii, nu puteau fi ignorate strigătele deznădăjduite ale enoriașilor ei, suportul guvernamental al rigidității ierarhului român, noul proces politic pe care procuratura maghiară îl intentase preotului împricinat. Grefate pe fundalul tensiunii relației Sfântului Scaun cu Budapesta, pe fundalul simpatiei firești față de năpăstuiții frați latini din îndepărtata Transilvanie, pe fundalul aspirației convertirii totalității lor, toate acestea fac ca în 20 septembrie secretarul de stat Rampolla să comunice prefectului Ledochowski dorința Sfântului Părinte ca Propaganda Fide să supună din nou examinării sale litigiul în chestiune. *Fiat nova positio et uti primum fieri poterit S[acra] C[ongregatione] examinanda proponatur*, suna textul adresei⁴².

Dispoziția papală face ca ușile înaltului for să se deschisă iarăși în fața justițiabilului Lucaciu. Îl și vedem în aceeași zi depunând în mâinile conducătorului acestuia, vechiul său protector, un nou memoriu adresat Sanctității Sale. Un memoriu care imploră în numele credincioșilor din Șişești, grația acordării indulgenței celor care se vor mărturisi și împărtăși în biserica lor parohială – consacrată *per la S. Unione religiosa di tutti i Rumeni* –, ca semn al prețuirii marilor sacrificii făcute pentru înălțarea ei, ca remediu al tulburărilor sufletești pe care le trăiesc, ca reparație morală pentru persecuțiile pe care le-au suferit, ca stimul al pietății și atașamentului față de Sfântul Scaun. Odată mai mult episcopul este incriminat pentru prigoana la care supune parohia, pentru obstrucționarea apostolatului catolic al titularului ei, pentru eludarea, ba chiar întinarea unei sentințe pontificale, deoarece după emiterea ei

⁴¹ *Ibidem*, V, Fasc. 2, nr. 10.224.

⁴² *Ibidem*, V, Fasc. 2, nr. 10.241.

represaliile s-au înăsprit⁴³. Actul – căruia i se anexează originalul maghiar și traducerea italiană a unei înștiințări oficiale a vicecomitelui Sătmăruului că accesul străinilor la celebrările jubiliare de la Șișești va fi oprit atâta timp cât acestea nu vor fi aprobate de către autoritatea supremă ecleziastică – se adaugă dosarului gros al procesului, predat acum din nou spre studiu cardinalilor viitorului complet judiciar.

În așteptarea noii decizii, încrezător acum în succesul său, Lucaciu beneficiază din plin de șansa de a asista, între 4-15 octombrie, la congresul internațional de orientalistă, desfășurat cu foarte mare fast în capitala Italiei, cu participarea câtorva sute de invitați. Amestecat printre membrii impozantei delegații a României, în fruntea căreia se găsea V.A. Urechia, președintele *Ligii culturale*, apropiat al său, participă la deschiderea festivă a lucrărilor la Primăria Romei, este prezent la comunicările științifice ale conaționalilor săi, trimite lungi corespondențe științifice despre congres „Tribunei Poporului”⁴⁴, se bucură de căldura cu care presa, oficialitățile, reprezentanții celorlalte țări latine primesc pe români, ia parte la manifestările lor entuziaste pentru a marca regăsirea, *sub soarele senin al Italiei, a Romei eterne, a Romei-mame, a Romei străbune*, leagănul numelui și neamului lor. Ele culminează cu depunerea la picioarele Columnei Traiane, *simbolul națiunii române*, în prezența ministrului italian al culturii, în prezența unui numeros public, în sunetele imnului țării gazde, a unei coroane de bronz cu inscripția: *Divului Nerva Traian, Fundatorul Daciei. Românilor, oaspeților Romei*. Sub faldurile tricolorului românesc se intonează *Cântecul gintei latine* a lui Vasile Alecsandri, se rostesc cuvântări în română și italiană, se exaltă legătura celor două popoare⁴⁵, se semnează un pergament comemorativ.

⁴³ *Ibidem*, V, Fasc. 2, nr. 10.254.

⁴⁴ *Românii la congresul orientaliștilor*, cu semnătura Romanus: „Tribuna Poporului”, III(1899), nr. 187 din 29 septembrie/11 octombrie; *Triumful românismului. Ibidem*, nr. 191, 192 din 5/17 și 6/18 octombrie.

⁴⁵ V.A. Urechia, principalul vorbitor, cel care a rostit o cuvântare de salut și în sedința de deschidere a congresului, referindu-se la originea latină comună, evoca în cuvântul său pe italianul rămas în casa părintească și fratele aflat în depărtare, care însă nu a uitat niciodată casa din care a plecat. Din partea italiană vorbesc ministrul culturii Bacelli, viceprimarul Romei, Galluppi, filoromânii Brutto Anante și Benedetto Lucca: „Gazeta Transilvaniei”, LXII(1899), nr. 220 din 5/17 octombrie.

Delegații români depun apoi coroane de flori la monumentele lui Victor Emanuel al II-lea, Cavour și Garibaldi⁴⁶.

Veștile de acasă, în schimb, sunt rele. După telegramele din Șișești, privind jandarmii, Consistoriul episcopal trage la răspundere preoții din satele vecine Șurdești și Chiuzbaia⁴⁷, pe preotul Săsarului, aflat în dieceza Orăzii, adus la ordine prin intermediul Ordinariatului său⁴⁸, pe Epaminonda Lucaci, cel care, începând din iulie, înlocuia cu mare zel pastoral pe tatăl său și se găsea în spatele tuturor demersurilor enoriașilor pentru apărarea acestuia⁴⁹. Concomitent, sub genericul *Voci din turmă către păstor*, presa critică pe ierarhul din Gherla că este primul care acceptă recente condiționări politice impuse de guvern micilor ajutoare bugetare acordate cu începere din 1863 clerului român⁵⁰, că publică concursurile pentru parohii fără

⁴⁶ Informații ample despre participarea delegației românești: *Ibidem*, nr. 213-219 din 28 septembrie/8 octombrie – 3/15 octombrie; „Unirea”, IX(1899), nr. 42 din 21 octombrie.

⁴⁷ *Protocolul* luat cu Iuliu Șiurani din Șurdești în 21 noiembrie 1899, învinuit că administrează Șișeștiul cu patru filii, când propria sa parohie avea și ea trei filii: S.J.A.N., Cluj, Ep. Gherla, Prot. Consist. 1899-9981.

⁴⁸ *Ibidem*, 1899-8883, 9565.

⁴⁹ În 20 octombrie 1899 Consistoriul reclamă pe Epaminonda Lucaci Ordinariatului din Blaj, căruia acesta îi aparținea, că administrează Șișeștiului fără să aibă o împuternicire în acest scop și cere să-i acorde o parohie pentru a părăsi Șișeștiul. Întrucât Blajul răspunde că nu a fost înștiințat despre ordinarea reclamatului pentru dieceza sa, în 18 decembrie, forul din Gherla, prezidat de episcop, scrie Propagandei Fide să nu-i fie conferit acestuia dreptul sacerdoțiului pe teritoriul eparhiei aflate sub administrarea sa, întrucât, în lipsa tatălui a contribuit la întreținerea agitației în Șișești, mergând până acolo încât spune public pretutindeni că ... *biserica pe la voi e asuprită ca demult pe timpul martirilor credinței*, lăsând să se înțeleagă că *superioritatea bisericească* este cauza acestei situații: *Ibidem*, 1899-8883, 9981, 11.016.

⁵⁰ Începând din 1896, repartizarea sumei de 30.000 fl., alocată prin decizie imperială clerului român unit din Transilvania istorică (18.000 fl. pentru Blaj, 8.000 fl. pentru Gherla și 4.000 fl. pentru vicariatul Hațegului aparținând de Lugoj) nu se mai face de și prin episcopiile greco-catolice, ci de către Ministerul cultelor, pe baza listelor întocmite de acestea, dar potrivit selecției și prin funcționarii locali maghiari – cu excluderea preoților implicați în mișcarea națională – și contra unor adevăruri scrise obligatoriu în limba statului; acest ajutor de stat a fost, în schimb, întrucâtva mărit, astfel încât Blajul în loc de 18.000 fl. a primit 25.830 fl.; circular Blaj din 17 aprilie 1897 în: „Tribuna” XVI(1899), nr. 136 din 23 iunie/5 iulie.

comunicarea veniturilor acestora, că nu acordă statutul de parohii unor sate capabile să întrețină un preot, că nu a făcut și nu face vizitații canonice. *Îndurați-vă, Excelență, scrie cineva, a veni între noi pe sate și a vedea starea noastră morală și materială*⁵¹. Sunt date publicității deciziile unor conferințe protopopiale din dieceza Gherlei care renunță în semn de protest la menționatele ajutoare⁵².

Judecarea procesului se face pe 20 noiembrie 1859 într-un complet de opt cardinali ai Congregației pentru afacerile Bisericii Orientale cărora le fusese prezentată în prealabil documentația esențială a dosarului, tipărită sub forma unei broșuri⁵³. Se pornește de la obișnuitul referat judiciar al raportorului Seraphino Vannutelli, același ca și în ianuarie, care, după înserarea textului ultimei sentințe înfățișează succint principalele momente și demersuri ale litiganților survenite după emiterea ei. Sunt punctate: renitența episcopului Szabó față de reprobările din instrucțiunile pontificale ale deliberării anterioare, venirea la Roma a preotului Vasile Lucaciu, tentativa eșuată a acestuia de a obține un post la Viena, în ciuda bunelor oficii ale prefecturii Propagandei Fide, eșecul încercării aceluiasi for de conciliere a părților, respinsă de episcop, refuzul categoric al acestuia, documentat pe larg de către o comisie specială, de a consimți să se acorde indulgențe pentru parohia Șisești, intervenția aici a jandarmilor la Sfinții Petru și Pavel, ordinul papal de la 1 august privind remedierea situației, nesocotirea lui și repetarea intervențiilor la 15/27 august și 8/20 septembrie, justificarea afrontivă a episcopului. Referitor la Lucaciu se precizează, pe de o parte, propunerea episcopală a excluderii lui din cadrul Provinciei mitropolitane române, iar pe de alta insistențele sale mari pentru mult doritele indulgențe, inclusiv la și prin grația Sântului

⁵¹ *Ibidem*, nr. 143 din 3/15 iulie.

⁵² Deciziile protopopiatelor: Lujerdiu, Crasna, Eriu, Pericei, Valcău, Buza, Ip, Somcuta-Mare, în: *Ibidem*, nr. 118 din 1/13 iunie, nr. 129 din 15/27 iunie, nr. 130 din 16/28 iunie, nr. 132 din 18/30 iunie, nr. 133 din 19 iunie/1 iulie, nr. 135 din 22 iunie/4 iulie, nr. 139 din 10/22 iulie: „Unirea”, IX(1899), nr. 24, 26, 27, 28 din 7 iunie, 1, 8, 15 iulie.

⁵³ Anexa nr. 6. Membrii completului de judecată au fost cardinalii: Vannutelli Seraphino, Mazella, Ledochowski, Satolli, Iacobini, Vannutelli Vincentius, Cretoni și Steinhuber: *Ibidem*, p. 10.

Părinte, favoare care nu i s-a putut acorda în condițiile împotrivirii acerbe a episcopului. Situația, conchide referentul, este de o excepțională gravitate, deoarece totul arată că monseniorul Szabó se servește de toate mijloacele de care poate dispune pentru a pune în evidență voința sa fermă și irevocabilă de a nu se supune nici chiar ordinelor explicite ale Sanctității sale *sua ferma ed irrevocabile volontà di non arrendersi neppure ordini formali ed espliciti di Sua Sanctità*⁵⁴. Este inserat textul integral al scrisorii de iertare a preotului adresată superiorului său și răspunsul final al acestuia, iar anexele includ actele cele mai importante ale dosarului⁵⁵.

Întrucât completul nu optează pentru tranșarea definitivă a conflictului, sentința se va mărgini să stabilească remedii, adresate ambelor părți, pentru ameliorarea situației. Principalul vizat este, de departe, episcopul, căruia i se pune în vedere: 1) să sisteze procesele intentate și instrumentate în Consistoriu împotriva preotului Lucaciu, 2) să se interpună *con tutto l'impegno*, pentru ca acesta să se poată întoarce liber în parohie, fără de a avea de suferit vreo molestare din partea guvernului maghiar, 3) să transfere pe capelanul din Șişești, 4) să se folosească de toate influența sa pe lângă guvern pentru a nu mai fi împiedicate festivitățile și pelerinajele din Șişești. Separat, preotul apelant este avertizat la rândul lui să nu propage false miracole și să nu amestece politica în pastorația sa⁵⁶.

Așadar, înainte de toate, o stopare categorică a acțiunii de excludere din Provincia mitropolitană română a eroului național în reverendă, oricât de hotărât se manifesta în această privință episcopul, care avea nemijlocit în spatele său Capitlul, Consistoriul, ceilalți ierarhi uniți și mai departe, în umbră guvernul țării. De la înălțimea Scaunului Pontifical i se impune să înceteze hărțuirea judiciară a acestuia, să-i asigure exercițiul normal al drepturilor și îndatoririlor sale liturgice,

⁵⁴ *Ibidem*, p. 9.

⁵⁵ 1) Scrisoarea din 1 mai 1899 a lui Szabó către Ledochowski, 2) Răspunsul Blajului din 10 februarie 1899 privind primirea lui Lucaciu, 3) Răspunsul Lujogului din 25 februarie, 4) Răspunsul Orăzii din 6 martie, 5) Raportul comisiei Gherla din 31 mai 1899: *Ibidem*, p. 1-14.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 10.

sacramentale, pastorale și, foarte important, să se interpună pentru el la vârful puterii laice. Temeiurile convingerii existente la Roma că prelatul român era în măsură să facă aceste aranjamente la Budapesta – inclusiv cel al intervenției politicului pentru sistarea unui proces aflat în instrucție – pun în lumină bunele relații dintre cele două părți. Un motiv în plus să dăm crezare biografului titularului scaunului episcopal din Gherla că instituirea episcopiei greco-catolice maghiare de Hajdúdorog în 1912, pe contul diecezei acestuia, a fost premeditat amânată până după moartea lui, survenită un an mai devreme⁵⁷.

Înainte ca Lucaciu să se poată bucura pe deplin de succesul său, acesta este pus din nou sub semnul întrebării. La abia câteva zile după sentință, o importantă scrisoare, foarte bine documentată și argumentată, a nunțiului apostolic de la Viena, Egidio Taliani, prezintă întreaga *dolorosa vertenza* într-o altă lumină, o întoarce în defavoarea preotului refugiat la Roma, suscită mari îndoieli în cadrul Propagandei Fide. Nu este cazul, pledează acesta, să se meargă mai departe cu toate complicațiile unui proces în care, inevitabil, este implicat și guvernul, ci trebuie să se ajungă la o conciliere, impunându-i-se lui Lucaciu să renunțe pentru un timp la pelerinajele sale. Pelerinaje cărora autoritățile civile, li s-au opus cu forța și, cu certitudine, li se vor opune și în viitor, fie datorită intervenției episcopului, fie datorită persoanei politice a inițiatorului, fie din alte motive. Ar fi o satisfacție dată prelatului și, totodată, guvernului și astfel, treptat, printr-o ținută politică mai rezervată a preotului împricinat, situația s-ar putea ameliora. Căci oricât de benefice ar fi ceremoniile religioase din parohia Șișești pentru binele spiritual al credincioșilor români sătmăreni încuviințarea lor la Roma nu ar avea nici un sens, câtă vreme blocarea drumurilor cu ajutorul jandarmilor ar opri aflulul acestora. Poate fi apoi subordonat binele general al Bisericii Române Unite câștigului local și regional al unui pelerinaj, câtă vreme interesul ei este cel al unei bune relații cu statul ? Cât privește pe Lucaciu, acesta se poate întoarce în parohie, deoarece a aflat că nu există un mandat de arestare pe numele lui, impunându-i-se însă să ceară iertare superiorului său și să abandoneze

⁵⁷ Victor Bojor, *Episcopii ...*, p. 370.

în viitor *quel certo spirito di ribellione* de care a dat atâtea dovezi. Toate celelalte dificultăți, încheie actul, s-ar putea aranja prin intermediul episcopului Szabó, căruia însă să i se scrie în temeni mai blânzi și mai concilianți, cu atât mai mult cu cât tonul foarte acru cu care si s-a adresat Sfântului Scaun a transpirat în afara forurilor superioare, fapt care dăunează grav autorității lui episcopale și principiului creator de viață ecleziastică pe care acesta îl încarnează ⁵⁸. Se anexează scrisorii un foarte lung raport asupra situației, întocmit, la cererea nunțului, de către tânărul episcop al Lugojului, Demetriu Radu, *un Prelato serio, di vedute larghe, e imparziale*, pe cuvintele căruia, apreciază Taliani, se poate conta. Și care în mod vădit i-a influențat poziția și i-a furnizat argumente pentru susținerea ei.

Într-adevăr, expunerea pertinentă, clară, coerentă a tânărului ierarh bănățean suscită un mare interes la Roma și determină în ultimă instanță reconsiderarea situației. Episcopul Radu începe cu rezumarea antecedentelor: inaugurarea de neuitat a monumentalei biserici de la Șișești în 1891, în prezența a 300 de intelectuali și cca. 15.000 de săteni, sub vraja strălucirii oratorice a ctitorului – axat pe *viziunea Romei ca port și a Vaticanului ca far al societății moderne* –, festivitate care a fost punctul de pornire al pelerinajelor aflate în centrul conflictului. Consideră că atâta timp cât guvernul li se opune, acestea ar trebui amânate pentru vremuri mai bune, la fel cum din motive politice, dar și bisericești, ar trebui amânată și acordarea Indulgenței plene⁵⁹. Îndeamnă apoi la realism în ceea ce privește destinația misionară a monumentalei biserici de la Șișești, simbol al catolicismului, consacrat grandiosului proiect al promovării unirii religioase în mijlocul poporului

⁵⁸ Taliani către Rompolla, viena, 19 noiembrie 1899: I. Dumitriu-Snagov, *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne, 1866-1914*, Roma, 1989, p. 702-704.

⁵⁹ Indulgența, argumentează D. Radu, pentru oamenii de rând ar avea sensul pelerinajului și ar întâmpina astfel, sub raport politic, aceeași opoziție insurmontabilă a statului. Sub raport religios, deoarece în Biserica Română Unită nu există nici o altă parohie care să aibă un asemenea privilegiu, ea ar reprezenta o mare înnoire, posibilă în cu totul alte circumstanțe decât cele din Șișești. Este menționată, de asemenea, existența în apropiere a mănăstirii de la Bixad, unde se făceau pelerinaje de două ori pe an: A.C.C.O., *Romeni*, 120/33, V, Fasc. 3, nr. 10.410.

român. Căci, atenționează episcopul din Lugoj, oricine cunoaște realitățile societății românești și istoria de două veacuri a unirii bisericești știe că oricât ar clama inscripțiile frontonului ei *Sancta Unione Omnium Romanorum*, oricât de fastuoase ar fi stabilimentele care o înconjoară – pavilionul, grădinile, obeliscul, *Crucea sfaturilor bune*, *Izvorul lui Traian* – oricât de înflăcărate ar fi predicile rostite sub frumoasa sa cupolă, acestea sunt foarte departe de a putea face ca românii ortodocși să îmbrățișeze unirea cu Roma. Nu o fac nici chiar parohiile neunite din împrejurimi, atâta timp cât episcopia Gherlei nu dispune de mijloacele necesare pentru a întreține preoți, a ridica biserici, case parohiale, școli pentru noii convertiți. Ba chiar Șișeștiul, în 1892, la șocul suspendării preotului său, s-a clătinat în credință. În vederea soluționării litigiului propune să se recomande episcopului: înlăturarea pericolului executării fiscale silite a lui Lucaciu pentru cheltuielile jandarmilor trimiși demonstrativ în parohia sa, încadrarea fiului acestuia, Epaminonda, într-o parohie convenabilă a mării sale dieceze, temperarea excesului de zel al organelor sale subalterne față de refugiatul de la Roma, căruia să i se acorde din nou încrederea, înțelegerea, bunăvoința de care a avut parte la începutul păstoririi sale. Și care, la rândul lui să fie subordonat ierarhului lui nu doar în spiritul obedienței canonice formale, ci și în cel al atașamentului sufleteșc, al răbdării și al resemnării⁶⁰. Cu alte cuvinte, calea dialogului, apropierii și concilierii unor oponenți neînduplecați, doi oameni ai bisericii, unul împovărat de o mare responsabilitate bisericească, celălalt un mare militant național, aureolat de martiriu, fiecare la fel de convins că întreaga dreptate este de partea sa, la fel de hotărâți în apărarea ei, la fel de supuși suferințelor sufletești, în vârtejul dramaticului lor conflict al cărui deznodământ, încă foarte departe, se subordona jocului altor forțe.

Este greu de spus dacă intervenția nunțiului vienez în favoarea episcopului Szabó s-a datorat unei sugestii a Budapestei, unei solicitări a Blajului și Lugojului, unui aranjament comun al acestora, puse în mișcare de către beneficiar, dar este sigur că el a dat mult de gândit cardinalilor Propagandei, care decid redenzbaterea cazului. De data

⁶⁰ D. Radu către E. Taliani, Lugoj, 15 noiembrie 1899: *Ibidem*.

aceasta decizia nu se mai lasă mult așteptată și nu mai este precedată de noi scripte ale părților. Singurul act care se înaintează acum Propagandei Fide în susținerea lui Lucaci este o declarație-protest a curatorilor și juzilor din Șişești și filiile sale: Dănești, Bontăieni și Unguraș, întărită cu jurământul lor pe Sfânta Treime, cu subscrierea numelor, cu sigiliile celor patru biserici și patru sate, întocmită în săptămâna dinaintea Crăciunului și trimisă parohului lor la Roma spre a fi înaintată Papei. Ei dezmint răspicat ... *înaintea lui Dumnezeu Sfântu, înaintea preafericitului nostru Părinte, Pontifului Leon XIII, înaintea întregii Biserici Catolice*, că în biserica lor, *votivă pentru Sfânta Unire a tuturor românilor cu Sfântul Scaun Apostolic din Roma* s-a făcut sau se face politică. Spun: *Dușman al mântuirii sufletelor noastre, este acela care și după această declarație ar cuteza să afirme că în sfânta noastră biserică se face politică sau se propagă superstițiunea*⁶¹.

Completul de judecată, aproape același și cu același referent ca și în noiembrie trecut⁶², se întrunește în 8 ianuarie – o săptămână după intrarea în anul 1990, declarat jubiliar printr-o enciclică a Papei⁶³ și marcat prin oficierea de ceremonii liturgice solemne în toate bisericile la începutul și sfârșitul anului⁶⁴ - și, în prelungirea sentinței anterioare, optează pentru o revizuire a acesteia. Unicul document nou al dosarului, bază de pornire și și de evidentă înrăurire, este acum marea depozitie a episcopului din Lugoj. Se va scrie episcopului Szabó, decid eminentissimei părinți 1) să primească pe preotul Vasile Lucaci la reîntoarcerea sa la Șişești cu caritate paternă și să se îngrijească pentru îndepărtarea tuturor piedicilor și dificultăților care obstrucționează exercitarea oficiului lui parohial, 2) să transfere din Șişești pe capelanul Eugen Dredeanu, 3) să se îngrijească, potrivit

⁶¹ *Ibidem*, V, Fasc. 1, nr. 10.241.

⁶² Cardinalii Iacobini și Mazella sunt înlocuiți cu cardinalii Ciasca și Segna.

⁶³ Textul enciclicei din 8 mai 1899 în: „Unirea”, IX(1899), nr. 21 din 27 mai.

⁶⁴ Circularul din 21 decembrie 1899 al episcopului Szabó cerea preoților ca în ziua Crăciunului anului în curs, precum și la 1 ianuarie 1900 și 1901, începutul și sfârșitul anului jubiliar, după încheierea liturghiei să se cânte Doxologia cea mare și rugăciunea de vecernie iar credincioșii să fie îndemnați să se spovedească și cuminece: S.J.A.N., Cluj, F. Ep., Gherla, Prot. Consist. 1899-11.027.

îndatoririle sale, pentru eliminarea abuzurilor, fără să fie împiedicate sărbătorile și pelerinajele benefice pietății⁶⁵. Cum vedem, tonul adresării pontificale este mult mai blând, iar îndatoririle episcopului legate de amenințările oficiale directe față de persoana și pelerinajele preotului din Șişești sunt prescrise fără obligația unor intervenții la guvern. Alte chestiuni sunt lăsate în suspensie, la propria sa latitudine. Oricum, esențial rămâne faptul că este adus la ordine, că i se impune să creeze condiții normale pentru sacerdoțiul lui Lucaciu la Șişești, că se recunoaște de la înălțimea Propagandei Fide îndreptățirea celebrărilor sale religioase festive, ceea ce în comparație cu perspectiva anterioară a excluziunii era pentru acesta un foarte mare câștig.

Sensul mai adânc al verdictului este evidențiat de modul în care protagoniștii îl receptează. Sosit acasă la începutul lui februarie, Lucaciu, descriind dezlănțuirea de bucurie a reîntâlnirii cu enoriașii, mulțimea oamenilor din împrejurimi care vin să-l vadă și care îi inundă biserica, exprimă cardinalului Ledochowski, în termenii cei mai afectivi, mulțumirea, consolarea, recunoștința sa și a sătenilor pentru judecata dreaptă, *giusta sentenza*, a Scaunului Apostolic și înainte de toate a Papei. Speră, *în numele lui Dumnezeu*, că cu aceasta conflictul se va încheia⁶⁶. Din partea sa, episcopul se arată din primul moment nemulțumit: nu confirmă primirea deciziei, refuză împăcarea pe care i-o cere subordonatul său, venit să-i prezinte în reședința sa declarația obedienței și a respectului⁶⁷, înaintează apoi un nou recurs în apel. Vor urma în decursul acestuia în alte două noi călătorii la Roma ale împiriciniților, alte două noi serii de depozitii, alte două noi hotărâri de plen, nici ele ultimele, în desfășurarea interminabilului război judiciar.

⁶⁵ Anexa nr. 7. Textul deciziei este precedat doar de sentința din 20 noiembrie 1899, de scrisoarea prin care aceasta este adusă la cunoștința episcopului Szabó și de scrisoarea episcopului Radu și este lipsit de obișnuitele anexe; ea este confirmată de Papa în 16 ianuarie și este comunicată episcopului Szabó și mitropolitului Victor Mihályi de Apșa la 18 ianuarie: A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 3, nr. 10.410, f. 10.

⁶⁶ Lucaciu către Ledochowski, Șişești, 14 februarie 1900: *Ibidem*, V, Fasc. 2, nr. 10.849.

⁶⁷ Întâlnirea, așa cum o descrie Lucaciu protectorului lui din Roma, are loc la 10 februarie 1900 în prezența a doi canonici și a secretarului consistorial, iar singurele cuvinte pe care episcopul i le adresează au fost: *Când ai sosit ? Când pleci ? D-zeu să te ajute !*: *Ibidem*.

6.2. Anul jubiliar 1900

*Nu avem liniște, nu avem pace,
nici în familiile noastre, nici în biserică,
de țipete și plâns răsună munții și văile noastre**

Anul Nou 1900, sfârșitul unui secol plin de mari schimbări și începutul altuia plin de mari speranțe, suscită românilor transilvăneni serioase rememorări ale trecutului și scrutări ale viitorului. Ce aduc cu ei din veacul care se încheia ? Ce perspective deschidea cel în care intrau ? Ce era de continuat și ce trebuia schimbat în viața publică a comunității lor naționale ?

Sub raport politic, bilanțul anilor de convulsii interne care au urmat ilegalizării în 1894 a partidului propriu era firav. Retrospectiva de ansamblu de după 1848 era, în schimb, încurajatoare: apreciable progrese economice, sociale și culturale, un viguros sentiment al identității etnice, o incontestabilă voință de apărare a acesteia, cu atât mai activă cu cât, printr-o reacție naturală de rezistență, amenințările regimului opresiv maghiar erau mai puternice. Există un anumit sentiment de siguranță și de putere, inspirat de indestructibilitatea masei lor țărănești, implantată adânc, sat de sat, zonă de zonă, ținut de ținut, în pământul care îi asigura existența. În adâncul sufletelor trăiește convingerea că valorile maghiarizării, oricât de înalte erau ele, nu-i vor putea absorbi, că sunt trainici, asemenea Carpaților, după expresia mereu repetată a lui Barițiu, că, în final, cauza lor va izbândi. O privesc acum, fapt esențial, în contextul întregului neam românesc. *Azi, scrie „Tribuna”, avem un regat de frați liberi în vecinătatea noastră.* Se evocă stimulativ figurile eroice ale marilor ridicări din trecut. *Nemuritorilor Horea și Iancu, cu numele voastre și din numele voastre vom viețui veacul ce vine*⁶⁸.

Într-adevăr, starea de indignare generală din rândurile intelectualității întreține preocuparea pentru interesul colectiv, dorința

* Vasile Lucaciu către Leon XIII, 28 septembrie 1892.

⁶⁸ În *preajma secolului XX*: „Tribuna”, XVII(1900, nr. 2 din 4/16 ianuarie.

autoafirmării naționale, imboldul viu spre acțiunea politică, dovada cea mai sigură a energiei și conștiinței de sine a unui popor. Salvarea, răsună îndemnul unanim al presei, rezidă în forțele proprii, în unitatea și buna direcționare a acestora, în întărirea economică și culturală. Nu lipsește, însă, fără să și recunoască deschis, nici obișnuita speranță în timp, purtătorul pasiv al tuturor rezolvărilor.

Biserica, forță morală esențială a societății, beneficiară a unui statut legal de autonomie, bastion redutabil al națiunii, era supusă și ea presiunilor în scopul neutralizării sale politice. La ortodocși, așa numita *congrua* – cuțit cu două tăișuri, căci statul nu dă fără a lua – smulgea, în 1898, preoțimea din sărăcia în care vegeta, supunând-o însă controlului sever al organelor de stat⁶⁹. Era greu de realizat în asemenea condiții o angajare deschisă antiguvernamentală a clerului, la oricare din nivelurile sale, oricât de puternic era sentimentul apartenenței naționale și oricât de mari erau așteptările laicilor, conștienți de puterea influenței preoțimii asupra lumii țărănești. Greco-catolicii, cu o situație materială incomparabil mai bună, congruați abia peste 11 ani, se confruntau cu pericolul încorporării bisericii lor în cadrele autonomiei romano-catolice maghiare, obiectiv vechi, început în 1871, reluat în 1897, cu susținerea puternică a guvernului Bánffy, obiectiv căruia clerul și laicatul i se opuneau în egală măsură. Ultimul protest al românilor uniți față de plănuita lor aservire bisericească este cel al sinodului arhiepiscopesc al Blajului, înaintat Ministerului cultelor în noiembrie abia trecut⁷⁰.

Altminteri, anul 1900 – declarat jubiliar de către papa Leon XIII⁷¹, deschis și închis cu liturghii solemne în toate bisericile, marcat de un uriaș aflax de pelerini la Roma – a avut pentru Biserica română unită o

⁶⁹ Potrivit cercetărilor premergătoare instituirii congruei acatolicilor, urmau să beneficieze de ea 1.206 de preoți reformați și 1.906 de preoți ortodocși, a căror remunerație urma să fie completată de la bugetul statului – pornindu-se de la veniturile asigurate de propriile parohii, consemnate în mod riguros de către comisii speciale formate din funcționari de stat și reprezentanți ai clerului – la 400 fl. pentru preoții absolvenți de gimnaziu și la 800 fl. pentru absolvenții unei facultăți teologice. Textul proiectului de lege în: "Tribuna Poporului", II(1898), nr. 5 din 31 ianuarie/12 februarie.

⁷⁰ Textul actului din 22 noiembrie 1899 în: „Tribuna”, XVII(1900), nr. 25 din 2/14 februarie.

⁷¹ Textul enciclicei din 8 mai 1899 în: „Unirea” IX(1899), nr. 21 din 17 mai.

semnificație aparte. Celebrarea mondială a catolicismului coincidea pentru ea cu aniversarea bicentenarului unirii, comemorat prin organizarea unui pelerinaj la Sfântul Scaun – al doilea în mai puțin decât un deceniu⁷² –, prin orânduirea unor mari festivități la Alba Iulia și Blaj, prin întrunirea, la 17 septembrie, a celui de al III-lea sinod provincial, prilej solemn pentru a nouă afirmare a autonomiei canonice proprii, disociată și delimitată ferm de cea a Bisericii maghiare de rit latin⁷³. Per ansamblu, deschiderea spre politică este aici mai largă, fără însă ca episcopii uniți, la fel ca și cei ortodocși, să încurajeze, fie și tacit, o asemenea implicare. Dimpotrivă. Spune mult despre condițiile potrivnice în care ei își exercită păstoria faptul că nici unul din cei șapte ierarhi români ai acestor ani nu este membru al *Astrei*. Este salutară, în schimb, o anumită apropiere care se produce între ei, căci în octombrie 1899 îl vedem pe noul mitropolit Ioan Meșianu făcând o vizită de curtoazie omologului său unit la Blaj⁷⁴. Acesta este climatul general pe care Lucaciu, personificare eroică a clericului militant, îl regăsește acasă, cel în care se vor circumscrie noile sale demersuri publice, cel în care se vor delibera, în iunie și în decembrie, noilor sentințe ale Romei, a VIII-a și a IX-a, în procesul său.

Încă înainte de a sosi între ai săi, familie, enoriași, conaționali, numele lui este pe prima pagină a ziarelor, vânturat în parlamentul maghiar, direct vizat în anumite aranjamente diplomatice, des repetat în unele consistorii episcopale, odată mai mult, elogiut, combătut, denigrat. Începutul îl face „Tribuna Poporului” din Arad, care, anunțând publicului revenirea în patrie a *părintelui Lucaciu* și câștigul de cauză obținut de el la Roma, îl felicită că ... *și de data aceasta și-a răpus vrăjmașii*⁷⁵. Se va dovedi însă, curând, că recentul episod roman de care se legau atâtea speranțe era foarte departe de a pune capăt conflictului, că puternicii adversari ai beneficarului său erau departe de

⁷² Amintiri și descrieri ale primului pelerinaj al românilor uniți la Roma din 1892 în: „Unirea”, XII(1902), nr. 14.

⁷³ Prezentarea sistematică și documentată a acestei chestiuni în: Ioan Cârja, *Biserică și societate în Transilvania în perioada păstoririi mitropolitului Ioan Vancea (1869-1892)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 211-223.

⁷⁴ „Unirea”, IX(1899), nr. 40 din 7 octombrie.

⁷⁵ „Tribuna Poporului”, IV(1900), nr. 7 din 12/2 ianuarie.

a fi înfrânți, că, aflați în plină regroupare, aceștia pregăteau revanșa. Spre stupoarea presei, se află astfel că în ultimele zile ale lui martie, episcopul Szabó, în total dezacord cu omologii lui români, participă la conferința pregătitoare a congresului autonomiei catolice maghiare de la Budapesta – *act separatist temerar, dezertare de la cauza cea mare a bisericii*, scrie „Gazeta Transilvaniei”⁷⁶ – fără, totuși, să facă *pasul fatal* de a se încadra apoi, alături de prelații ruteni, în lucrările lui. Prilejul este folosit sau, poate, special creat, pentru a conveni personal cu noul ministru-președinte anihilarea în comun a lui Lucaciu, ale cărui jubilee primiseră din nou girul Sfântului Scaun la începutul acestei luni. Nu întâmplător, câteva zile mai târziu, premierul Széll, interpelat în parlament pentru îngăduința sa față de naționalități, va evoca în apărarea sa, și cazul acestuia. S-au luat măsuri drastice, spune el, ca preotul din Șișești, *marele agitator român*, să nu poată organiza plănuitul lui pelerinaje fără aprobarea autorității superioare bisericești și totodată s-au făcut demersuri la Roma ca Sfântul Scaun să le reprobe la rândul său în modul cel mai serios⁷⁷. Semnificativ pentru potențialul subversiv care li se atribuie este faptul că în discursul său justificativ, premierul le așează alături de băncile românești – 77 față de 254 bănci maghiare în Transilvania⁷⁸ – prea multe și prea active, consideră parlamentarii, în procesul destructurării patrimoniului funciar maghiar. Menționează, cu privire la celelalte naționalități, desființarea unor reuniuni contrare statului, *disciplinarea* unor preoți refractari, procesele intentate pentru arborarea culorilor naționale proprii⁷⁹. În mijlocul pornirii naționaliste generale, putere, opoziție, societate civilă,

⁷⁶ „Gazeta Transilvaniei”, LXIII(1900), nr. 13 din 19/31 ianuarie.

⁷⁷ Întâlnirea este menționată în scrisoarea lui Szabó către Széll, Gherla, 21 aprilie, text concept: S.J.A.N., Cluj, Ep. Gherla, Prot. Consist. 1900-3557, f. 4; adresa din 12 februarie nr. 496 a lui Széll în calitate de ministru de interne, către vicecomitele Sătmăruului privind împiedicarea pelerinajelor de la Șișești: A.C.C.O., Romeni 120/33, V, Fasc. 5, nr. 11.462; interpelarea din 3 februarie 1900 a lui Komjáthy Béla și răspunsul lui Széll Kálmán: Kemény G. Gábor, *op. cit.*, III (1900-1903), Budapesta, 1964, p. 38.

⁷⁸ Numărul lor pe comitate în: „Gazeta Transilvaniei”, LXIII(1900), nr. 33; alte informații asupra băncilor societăților, însoțirilor agricole românești în: „Tribuna”, XVII(1899), nr. 48 din 3/15 martie.

⁷⁹ Textul parțial al discursului în: „Gazeta Transilvaniei”, LXIII(1900), nr. 24 din 1/13 februarie.

presă, se ridică contradiscursul, pe cât de surprinzător, pe atât de singular, al veteranului Mocsáry Lajos care pledează public pentru atragerea naționalităților, pentru îndeplinirea obligației statului maghiar, în propriul său interes, de a se îngriji imparțial de toți cetățenii săi, pentru sprijinirea, potrivit legii din 1868, a școlilor confesionale nemaghiare și susținerea bugetară a unor gimnazii ale românilor, slovacilor, sârbilor, rutenilor. Atenționează că Széll, la fel ca și *vestiții șoviniști Tisza și Bánffy*, făcându-i pe maghiari odioși în ochii acestora, lasă pradă majoritatea populației țării *Gleichberechtigung-ului* habsburgic, periclitând în fond perspectivele de viitor ale Ungariei⁸⁰.

Într-adevăr, chiar dacă noul prim-ministru, *Bánffy în piele și oase*, a dizolvat temuta *Secție a naționalităților* a premergătorului său, politica sa față de acestea nu este cu mult mai generoasă. Se îndulcește tonalitatea discursului oficial, se tranșează acceptabil chestiunea veche a subvenției din România pentru gimnaziul Andrei Șaguna din Brașov, se afișează o anumită condescendență, dar în același timp se pune la cale procesul, de foarte mare anvergură mediatică, împotriva a trei studenți români pentru depunerea unei coroane tricolore la mormântul lui Avram Iancu⁸¹, sunt exmatriculați cinci studenți de la universitatea din Cluj⁸², se continuă lunga serie a proceselor de presă împotriva „Tribunei”⁸³, se reiau presiunile vechi privind gestionarea marilor fonduri grănicerești nășăudene⁸⁴, este supus sechestrării fondul bănesc adunat

⁸⁰ Textul integral al scrisorii deschise a lui Mocsáry: *Ibidem*, nr. 71 din 29 martie/11 aprilie.

⁸¹ Început la Baia de Criș, unde studenții juriști Ion Scurtu, George Novacovici și Coriolan Steer au fost condamnați la 6 săptămâni detenție și o amendă de 250 fl., procesul a continuat la Deva, pentru ca în final ei să fie achitați, după ce între timp ei fuseseră eliminați din universitate printr-un ordin al ministrului învățământului Wlassics, ceea ce l-a pus pe acesta într-o postură extrem de neplăcută: „Tribuna”, XVII(1900), nr. 26-29 din 4/16 februarie – 8/20 februarie; cf. și *Ministrul Wlassics pământuit. Ibidem*, nr. 126 din 28 iunie/11 iulie.

⁸² Informații privind exmatriculările studenților români de la universitatea din Cluj, cei trei menționați mai sus, precum și juristului Ioan Moga și a medicinistului Leonida Domide, în: *Ibidem*, XVII(1900), nr. 1115 din 11/24 iulie.

⁸³ *Procesele Tribunei. Ibidem*, XVII(1900), nr. 62 din 23 martie/5 aprilie; nr. 92 din 9/22 mai.

⁸⁴ *Românii nășăudeni, apărați-vă avutul !: Ibidem*, nr. 73 din 9/22 aprilie.

prin colecte pentru un monument al lui Avram Iancu⁸⁵. Întreaga sferă a culturii naționalităților continuă să fie percepută ca un spațiu subminant, subsumat politicii. Cum, de altfel, este concepută și de către acestea. Atacurile dure ale unor ziare maghiare la adresa pelerinajului organizat de către mitropolitul blăjean la Roma, declarat ca fiind demonstrativ, făcut vinovat pentru refuzul papei de a recunoaște limba maghiară ca limbă liturgică a rutenilor greco-catolici de limbă maghiară⁸⁶, înveninează și mai mult atmosfera aversiunii reciproce.

Hărțuirea judiciară a lui Lucaciu completează tabloul. Abia sosit acasă după o absență de un an, este citat în fața judecătorului de instrucție din Baia Mare, iar apoi, fără a fi supus arestului preventiv, este dus zile la rând *între jandarmi* la tribunal pentru a fi audiat în procesul de presă al „Tribunei Poporului” pentru scrisoarea sa deschisă în apărarea lui Bolcaș⁸⁷. Acțiunea judiciară era în cercetarea Procuraturii din Oradea care, încă din februarie precedent, ordonase audierea redactorului responsabil al ziarului, Ioan Rusu Șirianu, percheziționarea redacției în căutarea originalului textului, confiscarea întregului tiraj al numărului respectiv⁸⁸. Cât va primi Lucaciu, în timpul recent instalatului guvern Széll, se îngrozeau publiciștii români, după ce avusese parte de o detenție preventivă de șase săptămâni în timpul lui Tisza, de o condamnare de un an în timpul lui Szapáry, de una de cinci ani în cel al lui Wekerle⁸⁹. Pentru început se decide citarea lui în fața unui judecător de instrucție din Oradea, unde o curte de jurați urma să se pronunțe asupra cauzei.

⁸⁵ Vlad Popovici, *Finanțarea ziarului „Tribuna” din Sibiu și afacerea „Fondului Iancu”*, în: „Anuarul Institutului de Istorie « George Barițiu »”, Cluj-Napoca, XLVII(2008), p. 429-433.

⁸⁶ Scrisoarea deschisă a lui Aurel C. Domșa, redactorul responsabil al ziarului blăjean „Unirea”, adresată lui Szabó Jenő, președintele comitetului maghiar greco-catolic, conducătorul delegației, în: „Unirea”, IX(1900), nr. 17 și 19 din 28 aprilie și 12 mai; răspunsul preopinentului, în: *Ibidem*, nr. 19 din 12 mai; informații despre pelerinaj, în: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1900-5505, 5741.

⁸⁷ „Tribuna Poporului”, IV(1900), nr. 24 din 6/18 februarie; nr. 28 din 12/24 februarie.

⁸⁸ *Ibidem*, III(1899), nr. 50 din 13/25 martie.

⁸⁹ *Ibidem*, III(1899), nr. 47 din 9/21 martie.

Concomitent se iau măsuri, potrivit asigurării pe care premierul o dădea parlamentarilor, pentru a fi neutralizat și pe plan bisericesc. În acest scop, ministrul cultelor și instrucțiunii îi pune în vedere, atât prin intermediul Consistoriului episcopal, cât și pe calea administrației locale, că organizarea unor pelerinaje la Șișești este total exclusă, atâta timp cât el va fi acela care va deține oficiul parohial. Mai mult, i se notifică că în cazul ignorării interdicției, asupra sa va cădea responsabilitatea *pericolelor* ce se vor abate asupra participanților. Întrucât Lucaciu refuză să primească actul de înștiințare, datat Gherla, 19 martie 1900, acesta îi este publicat de către protopopul Băii Sprie în prezența a doi martori⁹⁰. Toate acestea vor fi aduse și la cunoștința protopopilor Băii Mari, Oașului, Sătmăruului, Seinilor, Șomcutei Mari, Nireșului, Copalnic-Mănășturului și Băii Sprie pentru a-i avertiza pe preoții subordonați, iar aceștia pe credincioși, asupra pericolului la care se expuneau, lăsându-se îndemnați de *oamenii lui Lucaciu*⁹¹. Se ia, totodată, legătura cu Mihail Pavel al Orășii, *notificându-i-se ce a scris ministrul de interne, ... fiind și în părțile acele preoțimea activă*⁹².

Din partea sa, episcopul Szabó, profund nemulțumit de ultima sentință a Sfântului Scaun – deloc doritor să acorde iertarea preotului subordonat, venit să i-o ceară îndată după reîntoarcere⁹³ – recurge la pasul extrem al contestării ei. Mizează pe recunoașterea la Sfântul Scaun a propriului său adevăr, susținut de înalta sa poziție ierarhică, pe laborioasa argumentație a comisiei consistoriale puse la lucru, pe puterea de influență în cercurile pontificale a guvernului maghiar, al cărui concurs îi fusese promis personal de însuși premierul Széll. Ia, probabil, în calcul și viitoarea sa vizită la Roma, *ad limina apotolorum*, care *va avea loc la sfârșitul acestui an*. Oricare ar fi fost antecedentele,

⁹⁰ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1900-3336, 4196; textul adresei din 19 martie, nr. 2607, care, deloc întâmplător, lipsește din Protocolul ședințelor consistoriale, în: A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 5, nr. 11.662; textul adresei din 7 aprilie: *Ibidem*.

⁹¹ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1900, nr. 5578.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ Descrierea întâlnirii din 10 februarie 1900, în: Lucaciu către Ledochowski, Șișești, 14 februarie 1900: A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 3, nr. 10.849.

în 10 aprilie 1900, prelatul din Gherla înaintează Congregației Propagandei Fide recursul său în anulare, solicitând revizuirea întregului proces aflat pe rolul acesteia.

Guvernul, începe actul latin la episcopului, într-adevăr, nu permite pelerinajele *sau așa-zisele jubilee* de la Șişești sub egida lui Lucaciu, ceea ce este cu totul de înțeles, câtă vreme prezența acestuia exclude din start posibilitatea evitării abuzurilor, devierilor, tulburărilor, scăpate de sub controlul statului, care s-ar putea produce în asemenea ocazii. Căci scopul lui, continuă ierarhul, nu este decât acela *de a-și putea crea ocazii spre a veni în contact cu poporul de rând, în vederea continuării politicii sale contrare patriei ... ut proventum habeat et in contactu veniens cum populo suam politicam patriae contrariam continuare possit*. Motiv pentru care, personal, nu-și poate asuma nici un fel de responsabilitate privind posibilele lor urmări, astfel încât roagă, așa cum a făcut-o și în anul precedent, să fie dispensat de o asemenea implicare, iar Sfântul Scaun să trateze chestiunea în mod direct cu forurile maghiare. Roagă apoi, pornind de la raportul exhaustiv al comisiei de trei profesori și trei canonici pe care a instituit-o, ca întreaga dezbatere a procesului cu preotul Lucaciu să fie transpusă unui for nepredispus și imparțial care să nu urmărească altceva decât să facă dreptate ... *judicem impartialem non praeoccupatum designet per hoc autem non aliud petii nisi ut justitia fiat*, iar solicitarea sa să fie adusă la cunoștința nemijlocită a Papei și să-i fie restituite de la Roma toate actele cauzei⁹⁴. Speranța episcopului, cred contemporanii, era aceea că revizuirea acesteia va fi încredințată unui for romano-catolic maghiar.

Încă și mai amenințător este rechizitoriul comisiei de anchetă, anexat scrisorii episcopale – datat Gherla, 31 martie, și întins pe 58 de pagini – care expune minuțios toate momentele principale ale conflictului, toate chestiunile culpabile, bisericești și politice, pe care parohul din Șişești le-a inițiat sau în care a fost amestecat, reluându-se

⁹⁴ Szabó către Ledochowski, Gherla, 10 aprilie 1900: *Ibidem*, V, Fasc. 4, nr. 11.080; scrisoarea comunică Propagandei Fide și faptul că, potrivit dispoziției sale, capelanul din Șişești, Eugen Dredean, a fost mutat în altă parohie.

în amănunt întreaga istorie cifrică a oficerii liturghiilor la care s-a angajat, toate acuzele care i s-au adus în lunga derulare a litigiului, cu reproducerea *per extensum* a unora dintre actele de acuzare și a deciziilor ecleziastice anterioare, cu rezumarea amănunțită a celor venite din partea forurilor judiciare laice, cu citarea întregii serii a circularilor episcopale de interdicere a pelerinajelor de la Șişești, cu relatări, mai mult justificative decât reprobative, privind șirul nesfârșit al descinderilor jandarmeriei, etc. Sunt prezentate, din perspectiva întunecată a părții care acuză, toate etapele activității publice a pârâtului, în primul rând ca preot, dar foarte pe larg și ca politician, deopotrivă de vinovat și unul și celălalt în ochii anchetatorilor săi. Survin detalii biografice puțin cunoscute sau chiar inedite – încheierea la Gherla, în 1872-1874, a studiilor teologice ale lui Lucaciu după întoarcerea de la Roma, vizita sa, fără permisiune oficială, la expoziția mondială de la Viena din 1873 (eșuată datorită epidemiei de holeră și a crahului bursei), însușirea de la preoții romano-catolici din Satu Mare a modului și locurilor de colectare a comenzilor de liturghii din străinătate – și în același timp frapează condamnarea absolută de către un for românesc a întregului lui efort național, catalogarea acestuia ca antipatriotic, sublinierea caracterului lui sfidător, insistența deosebită asupra circumstanțelor agravante legate de adunările populare, *confluxum populi*, plănuite la Șişești. Un asemenea blam s-ar putea justifica printr-un prezumtiv apolitism, subînțeles când vorbim despre cler, ceea ce nu este însă cazul prelatului din Gherla, care participa ostentativ, împreună cu canonicii lui, la alegerile parlamentare și își îndemna pe sub mână subordonații, cel puțin la începutul lungii sale cariere episcopale, să participe și ei la alegeri și să voteze pentru candidații partidului de guvernare, contrar comandamentelor pasiviste ale națiunii proprii. Cu alte cuvinte, o politică progubernamentală și în același timp o obstrucționare constantă, uneori deschisă, a efortului politic al exponenților propriilor săi credincioși. Oricum, este uimitor curajul său de a supune din nou contestației, pentru a doua oară, o decizie a celui mai înalt for al Bisericii catolice, emisă cu confirmarea Papei, stăruind în susținerea propriei sale poziții.

La capătul acestei lungi expuneri sunt formulate nu mai puțin decât 15 capete de acuzare la adresa lui Lucaciu, dintre care primele erau

cele pentru care acesta fusese pedepsit în 1892 – ispășite printr-o suspendare de trei ani –, iar ultimele 8 priveau activitatea sa ulterioară de cleric și om politic. Acestea erau: 1) abuzarea cu comenzile de liturghii din străinătate 2) continuarea publicării „Revistei Catolice” împotriva deciziei de sistare a Ordinariatului episcopal 3) refuzul retractării unui articol ofensator al său publicat aici 4) continuarea primirii comenzilor de liturghii și după suspendarea din oficiul parohial 5) absentarea repetată și îndelungată din parohie fără aprobările prealabile obligatorii 6) publicarea în „Tribuna” a unor articole injurioase la adresa episcopului său 7) exercitarea funcțiilor sacre după suspendare, comițând astfel delictul *iregularității* 8) implicarea în diverse agitații publice, contrare statului, pentru care a fost pedepsit de mai multe ori cu mai mulți ani de detenție 9) inițierea în biserica sa, în 1892, a unor demonstrații publice împotriva episcopului, atacarea vehementă a acestuia în presă, întreținerea unor focare de tulburări în cadrul diecezei, incitarea fanatismului conaționalilor, în scopul promovării cauzei sale proprii politico-naționale și a forțării unei decizii consistoriale de anulare a recente sale suspendări 10) inițierea pelerinajelor de la Șişești, pentru a fi în permanent contact cu poporul și a se face cât mai cunoscut, absorbit de propria persoană, popularizând, între multe altele, false miracole 11) incitarea enoriașilor împotriva capelanului parohial 12) nerecunoașterea și neacceptarea scriptelor oficiale ale protopopului locului 13) ignorarea ordinelor episcopale 14) refuzul retractării articolelor injurioase la adresa episcopului publicate în ziare 15) glorificarea în presă a triumfului său asupra acestuia, precum s-a întâmplat și cu ultima decizie emisă la Roma. În aceste condiții, era imperios necesar, conchid autorii interminabilului raport, ca Sfântul Scaun să supună întreaga cauză unei noi deliberări, *integra causa nominati sacerdotos per S. Sedem Apostolicam novae revisione subiciatur*, avându-se în vedere, pe de o parte, faptul că menținerea în oficiul parohial Șişești a pârâtului, după tot ce a făcut și face, nu este consultă și, pe de altă parte, necesitatea excluderii oricărei posibilități pentru el de a-și continua agitațiile împotriva Ordinariatului episcopal, agravând și îngreunând administrarea diecezei. În orice caz, potrivit canoanelor bisericești, încălcarea flagrantă a disciplinei bisericești nu

poate rămâne nepedepsită, continuă ei, citând textul canonului V al Conciliului de la Niceea privind excomunicarea. Încheie cerând ca toate actele procesului să fie retrimise forului local de primă instanță, solicitându-se, la nevoie, în acest scop o dispensă a Papei⁹⁵. Așadar, într-o formă ocolită fie îndepărtarea din parohie și chiar din eparhie a vinovatului, printr-o decizie a Romei, fie transpunerea diferendului altui for judiciar, cu excepția, subînțeleasă, a Blajului și Lugojului care se pronunțaseră asupra lui.

Încrezător în dreptatea cauzei sale și, totodată, în susținerea Sfântului Scaun, oponent mereu redutabil, Lucaciu reia, din modesta sa poziție de preot de sat, lupta cu cele două copleșitoare puteri aflate deasupra sa. Îl vom vedea astfel în următoarele luni, în postura sa de om al bisericii, încercând să ducă mai departe, împotriva tuturor opreliștilor oficiale, vechiul său proiect de a face din parohia sa un mare loc de pelerinaj, un loc simbolic al greco-catolicismului românesc, un centru al devoțiunii, dar, indirect, și unul al autoafirmării etnice. Mizează pe climatul festiv, favorabil, al anului catolic jubiliar – anunțat și la Blaj printr-o mare pastorală comună a celor patru episcopi uniți⁹⁶ – pe atracția tot mai mare a Șișeștiului, stârnită chiar de frecvența ieșită din comun a descinderilor aici ale *jandarmilor cu pene de cocoș*, pe adeziunea publicului larg, căruia i se va adresa. Știe, în același timp, că preoții din împrejurimi care au curajul să i se alăture nu sunt mulți și că toți sunt intens monitorizați, constată apoi că unii dintre ei îl părăsesc, are el însuși reacții intempestive care escaladează starea conflictului și au urmări grave asupra demersului și persoanei sale. Peste toate acestea, putem urmări modul cum se inițiază o acțiune colectivă într-un mediu dominat de o puternică ostilitate, cum se face mobilizarea oamenilor, încercându-se smulgerea din apatie, resemnare, duplicitate, oportunism, teamă a clerului sătesc local, cum inițiativa evoluează, pas cu pas, cum este obstrucționată și, în final, curmată brutal de autorități.

⁹⁵ Textul manuscris, semnat de canonicul Ioan Ilieșiu și de profesorul de teologie Alexandru Gheție, și tradus în latină de notarul consistorial Vasile Pordea: *Ibidem*, textul tipărit, ca anexă a raportului judiciar: *Ibidem*, V, Fasc. 4, nr. 11.313, anexe f. 1-48.

⁹⁶ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1900-542.

Intuim întreaga atmosferă din cuvintele pe care i le adresează lui Lucaciu un omolog sătmărean: *cum de cutezi d-ta*, se miră odată acesta, *a fi român așa pe față între atâția unguri dușman*⁹⁷.

Primele demersuri și înfruntări se desfășoară în luna aprilie. Începe, neinspirat tactic, printr-un afront deschis la adresa episcopului Szabó, un text necruțător care, tradus în latină și trimis de îndată la Roma ca probă a acuzării, va deveni o piesă de bază a dosarului noului recurs. Răspunzând înștiințării acestuia privind interdicția guvernamentală a pelerinajelor de la Șişești, Lucaciu îi declară – la trei zile după contestația în anulare a Gherlei, asupra căruia, cu certitudine, a fost informat pe sub mână – că respinge *imixtiunea tiranică* a miniștrilor maghiari într-o acțiune cu caracter pios, permisă și aprobată de autoritatea supremă a Bisericii Catolice, Scaunul Apostolic al Romei și că, de fapt, ar fi fost de datoria ierarhului greco-catolic al locului, cel căruia i se adresează, să protesteze împotriva unor ordine, pe cât de ilegale, pe atât de vătămătoare religiei și bisericii. Este, continuă el, ceea ce trebuie să facă un episcop, *officium bonis pastorem agens*, ceea ce ar fi făcut, spre exemplu, episcopul romano-catolic de Satu Mare, Iulius Meszlényi, care i-a mărturisit că, dacă guvernul s-ar fi pretat la un asemenea *scandal* în dieceza sa, și-ar fi depus de îndată crucea episcopală înaintea regelui apostolic al Ungariei, implorând satisfacție pentru încălcarea autonomiei și insultei aduse bisericii. Denunțând acuzele la adresa politicianului care era el, *impediment permanent al pelerinajelor*, îl anunță că, potrivit ultimei decizii pontificale, privește ordinele guvernului drept nule și neavenite, că, potrivit *aprobării exprese* a Papei, va celebra serbări jubiliare, că, potrivit acesteia, va orândui pelerinaje, fie că episcopul diecezei Gherlei va interveni pentru încuviințarea lor, cum îi cerea funcția, fie că nu⁹⁸.

Ceea ce, într-adevăr, începe să facă. Rezoluția pozitivă papală, anul mondial al catolicismului, comemorările bicentenarului unirii

⁹⁷ Dr. Vasile Lucaciu ..., II, Baia Mare, 2000, p. 38.

⁹⁸ Lucaciu către Szabó, Șişești, 13 aprilie, original limba română: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1900-3557, f. 1-4; traducerea latină a scrisorii: A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 4, nr. 11.313.

religioase a românilor și al unui deceniu de la inaugurarea inscripțiilor votive de la Șișești fac să se nască convingerea unei mari ocazii, care nu trebuie pierdută, sentimentul succesului apropiat, viziunea îmbătătoare a unor festivități spectaculoase cu zeci și zeci de procesiuni sătești, pornite cu prapuri în frunte spre biserica simbolică a *sfintei uniri*. Clocotind de zel pastoral, după un an petrecut la Roma, întotdeauna plin de energie, beneficiind acum de concursul unui nou preot-cooperător⁹⁹, precum și de ajutorul lui Epaminonda – încă tot fără de parohie – Lucaciu organizează la Șișești, în 25 aprilie, prima zi după Paști, o întrunire a conducerii *Despărțământului Sătmar-Ugocea* al *Astrej*, al cărui secretar era, în cadrul căreia se face pregătirea așteptatelor celebrări festive ale verii. Se hotărăște ca sărbătoarea Apostolilor Petru și Pavel, *Sânpetrul* popular, 12 iulie st.v., să fie consacrat comemorării la Șișești a bicentenarului unirii religioase de la 1700, iar sărbătoarea Adormirii Macii Domnului, *Sântămăria Mare* populară, 27 august st.v., să fie închinată unui omagiu solemn adus Mântuitorului. Se hotărăște, de asemenea, să se instituie comisii zonale de îndrumare, formate din preoți și mireni, să se facă, din timp, pregătirea sufletească a credincioșilor prin predici, mărturisiri și împărtășiri, să fie rugați capii diecezelor Gherlei și Orășii să aprobe și să promoveze ei înșiși proiectatele solemnități, întinse fiecare pe câte patru zile, să fie solicitată participarea autorităților administrative ale comitatului¹⁰⁰. Sunt întocmite, totodată, programe amănunțite cu manifestările concrete ale celor două mari evenimente – liturghii solemne, discursuri festive, adrese omagiale pentru Leon XIII și Francisc Iosif, mese publice, spectacole etc. – care, tipărite la Baia Mare, sunt trimise spre publicare săptămânalului „Unirea” din Blaj¹⁰¹,

⁹⁹ Noul preot-capelan al Șișeștiului este Ioan Savanyu (1863-1907), fost administrator în Târșolț, unde tatăl său fusese preot, loc cedat capelanului Eugen Dredean; referitor la instalarea sa: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1900-4270, 5561, 5495.

¹⁰⁰ Textul protocolului, semnat de: G. Șuta, G. Barbul, A. Stupar, I. Dragomir, T. Medan, C-tin Lucaciu, N. Lupan, L. Botta, Dr. V. Lucaciu, Dr. Ep. Lucaciu, G. Abraham și I. Bud, în: „Unirea”, nr. 19-20, din 12 și 19 mai; cf. și raportul de activitate pe anul 1900 al Despărțământului Sătmar al *Astrej*, în: *Lupta maramureșenilor* ..., p. 311.

¹⁰¹ *Ibidem*.

expediate Ordinariatelor episcopale susmenționate, diseminate în regiune, fie prin rude și apropiați – *oamenii lui Lucaciu*, scrie protopopul locului –, fie creându-se sau exploatându-se ocaziile care apar: o rugă care se face la Șișești, în Duminica Tomii, lângă *Izvorul Precistei*¹⁰², la care își fac apariția jandarmii, o întrunire a conducerii *Reuniunii învățătorilor greco-catolici*¹⁰³, o sfințire a unei biserici în Sălaj¹⁰⁴. Se strâng semnături și chiar *declarații de adeziune*, cum este aceea a unui grup de învățători din apropierea Băii Spriei¹⁰⁵.

În replică, Consistoriul episcopal ordonă chestionarea lui Lucaciu în privința rugii de la Șișești, trage la răspundere pe preoții participanți, colectează informații concrete privind trecutul izvorului în cauză, pune în gardă pe episcopul diecezei unite a Orăzii de unde se recrutau cei mai mulți preoți aderenți ai protagonistului mișcării¹⁰⁶, avertizează protopopii din împrejurimi asupra neplăcerilor ... *eventual și pericolului* la care acesta expune pe credincioșii lor¹⁰⁷.

Bineînțeles, se pune în mișcare și angrenajul punitiv statal, administrativ și judiciar: la începutul lunii februarie se emite la Budapesta interdicția privind pelerinajele, în prima duminică după Paști jandarmii își fac apariția la Șișești, în Joia Mare îi este prezentată lui Lucaciu citația, redactată în limba maghiară, a Procuraturii din Oradea în

¹⁰² S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1900-3914.

¹⁰³ Adunarea din 7 mai în satul Pomi a Reuniunii învățătorilor români din Sătmăr: „Unirea”, X(1900), nr. 29 din 21 iulie.

¹⁰⁴ Sfințirea bisericii greco-catolice din Sâg (prt. Valcău). cu o foarte mare participare populară: *Ibidem*.

¹⁰⁵ Textul declarației, redactată la 15 mai și semnată de Atanasie Lupan, președintele Reuniunii învățătorilor greco-catolici din Sătmăr și învățătorii: George Brătean (Certeze), George Dipșe (Unguraș), Demetriu Ardelean (Negrești), Petru Porumb (Tăuții de Sus), Petru Sirean (Satu Nou de Jos), Gavril Hossu (Prislop) și Vasile Achim (Remetea), în: „Unirea”, X(1900), nr. 20 din 19 mai.

¹⁰⁶ Dintre cei 12 preoți desemnați, alături de Lucaciu, pentru pregătiri, 7, inclusiv doi protopopi, sunt din dieceza Oradea – Gavril Lazăr de Purcăreț, protopop (Sanislău), George Șuta, protopop (Moftinul Mic), Alexiu Pop (Săsar), Lazăr Iernea (Ciumești), Florian Sălăjean (Pișcolț), Aureliu Pelle (Pomi), Alexandru Nuț (Lipău) – și numai 5 sunt din dieceza Gherlei: Ioan Pop (Turț), Iacob Pop (Bătarci), George Petrovan (Preluca), Nicolae Lupan (Chiuzbaia) și Demetriu Ciontea (Dumbrăvița): *Ibidem*.

¹⁰⁷ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1900-3336, 3914, 4196, 4410, 4411, 4609, 5578, 5748, 6043, 6048.

procesul de presă pentru Bolcaș. Credincios vechii sale exigențe, foarte bine cunoscută în timpul Memorandului, ca autoritățile să i se adreseze exclusiv în limba sa, acesta o refuză, în temeiul legii din 1868 a naționalităților, care acorda nemaghiarilor dreptul de a fi judecați în limba lor maternă, subînțelegându-se aici toate etapele unei acțiuni judiciare: citare/reclamare, instruire, pledare, deliberare, decizie. Căci, spune el mereu, întrupând un precedent și un exemplu urmat apoi și de alții, un drept care nu este apărat este încălcat. Dar, ca și cum ar căuta dinadins riscul, imputare care i se aduce adesea, o face într-un mod considerat ca ofensator, astfel încât Tribunalul din Baia Mare îl pune sub urmărire penală, pentru lezarea autorității unui funcționar de stat. Noul act de acuzare este comunicat de îndată și episcopului Gherlei, care, la rândul lui, îl trimite rapid la Roma, spre a fi adăugat teancului înalt de acte ale dosarului. El va avea efectul scontat, cu toate că la scurt timp după aceasta acțiunea judiciară este sistată din lipsa obiectului¹⁰⁸.

Din nou nepăsător față de urmări, ca răspuns, Lucaciu se adresează publicului larg românesc, aliat tăcut, contestabil, lipsit de îndreptățire legală în această cauză, însă mereu prezent în fundal, singurul pe care se putea baza, cel care alcătuia fundamentul justificării sale morale, generatorul uriașului capital simbolic de care el se bucura. Sub titlul *Prigonirea părintelui Lucaciu*, expune sintetic în coloanele „Tribunei Poporului” situația în care se găsea, încălcând astfel îngrădirile canonice ale ordinii ecleziastice care interzic publicitatea litigiilor din interiorul bisericii. Este un moment de vârf al conflictului, în care acest război judiciar necruțător primește o dimensiune mediatică și publică – din perspectiva unilaterală a uneia dintre părți cu efecte grave asupra celeilalte –, oricât de insignifiantă ar putea părea poziția unui preot de sat față de aceea a unui prinț al bisericii, inexpugnabil îndărătul jilțului său episcopal. Demersul publicistic nu e semnat, însă vehemența

¹⁰⁸ Actul de acuzare al Tribunalului din Baia Mare, din 10 iunie 1900, textul maghiar și traducerea latină, în: A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 4, nr. 11.368; înștiințarea de scoatere de sub urmărire penală, emisă de același for la 6 iulie, ca urmare a sentinței din 30 iunie a Tribunalului din Satu Mare, originalul maghiar, în: *Ibidem*, V, Fasc. 5, nr. 11.462.

cu care este denunțat adversarul nu lasă nici cea mai mică îndoială asupra paternității sale. Accentul cade copleșitor asupra conivenței prelatului român cu guvernul maghiar, căruia ... *i se aduce dieceza plocon*, fără să uite însă nici autoritarismul conducerii sale, nici abandonul lui național, prezentat ca total, nici insubordonarea față de Roma, ale cărei decizii le ignoră sau le contestă, nici opacitatea culturală și resentimentul pătimăș. Și, cu o mare insistență, nici împotrivirea obstinată față de înălțătoarele inițiative pioase de la Șișești, *război formal împotriva simțului religios al credincioșilor săi*, cu efect contrar celui scontat, deoarece cu cât opoziția jandarmilor a fost mai mare, cu atât a crescut renumele locului între români, dar și între străini, care, citim în ziar, vin de la mare depărtări să vadă ce se întâmplă acolo. Apar sintagme de o duritate extremă, absolut reprobabile, inutil inflamante, nemeritate de unul, nedemne de celălalt: *slugă a guvernului, satrap al diecezei, blestem al acesteia, rușine a ei*, adevărată muniție pusă în mâna acuzatorului, căci articolul în cauză va lua și el calea Sfântului Scaun, iar autorul va avea de plătit pentru recursul la presă¹⁰⁹.

În mod surprinzător, independent sau, foarte probabil, nu de toate acestea, Congregația pentru afacerile Bisericii Orientale ia foarte repede în dezbatere contestația în anulare a prelatului din Gherla, pronunțându-se asupra ei la 25 iunie 1900, a doua oară în acest an.

Spre deosebire de pertractările anterioare, acum referentul judiciar, Serafino Vannutelli, sintetizează în expunerea prezentată membrilor completului¹¹⁰ întregul curs al interminabilului litigiu. Sunt evidențiate detaliat: sentința de suspendare a lui Lucaci din 1892, decizia romană de reabilitare a sa din 1895, motivațiile primului recurs al episcopului Szabó din 1898, verdictul de respingere al acestuia, emis un an mai târziu, conținutul amănunțit al noii sale contestații, cu menționarea tuturor celor 15 capete de acuzare, formulate în raportul comisiei locale de anchetă, pus integral, în anexe, alături de alte patru acte puse la

¹⁰⁹ „Tribuna Poporului”, IV(1900), nr. 77 din 16 aprilie/9 mai.

¹¹⁰ Cardinalii: Satolli, Creloni, Ciasca, Mathieu, Steinhuber, Segna și, pentru prima dată, Vives y Tuto.

dispoziția cardinalilor¹¹¹. În temeiul acestora, prelatul apelant cere, rezumă referatul, transpunerea cauzei unui for imparțial, lipsit de predispoziții, care să facă dreptate, *iudicem impartialem non praeoccupatum designet ut iustitia fiat* sau, în cazul menținerii ei pe rolul Congregației romane, să fie adusă la cunoștința nemijlocită a Papei, care să dispună ca întregul proces să fie supus unei noi deliberări și toate actele acestuia să fie restituite tribunalului episcopal. În concluzia venită din partea sa, referentul, fost nunțiu apostolic la Viena în anii '80, atrage atenția completului asupra faptului că, exceptând ultima acuză, cea privind divulgarea de către Lucaciu în presă a unor chestiuni interne bisericești, toate celelalte incriminări au făcut obiectul deciziilor anterioare ale Congregației. Atenționează, de asemenea, că cererea privind restituirea actelor procesului forului de I-a instanță contravine nomelor judiciare în vigoare și că preotul inculpat, în ciuda tuturor ordinelor primite, nu a dat dovadă nici de prudență în viața publică și nici de docilitate față de superiorul lui. Dimpotrivă, provoacă și promovează agitație împotriva acestuia, i se adresează injurios în particular și *atroce* în „Tribuna Poporului”, cum dovedesc, încheie Vannutelli, documentele pe care le anexează, din care citează lungi pasaje¹¹².

Completul judiciar, respingând cererea revizuirii procesului, optează ambivalent pentru paliative de natură să ducă la concilierea părților. Pe de o parte, referitor la pelerinajele de la Șișești, mobilul principal al conflictului, se recunoaște îndreptățirea episcopului de a preveni eventualele excese, nu însă și pe aceea de a le interzice ... *non autem peregrinationes ipsas ab Ecclesiastica potestate prohiberi*. Pe de altă parte eminentissimei părinți condamnă sever articolul lui Lucaciu din „Tribuna Poporului” și apreciază ca excesivă scrisoarea acestuia adresată superiorului lui, așa cum apare ea în versiunea latină. Ordonă, în consecință ca autorul lor să compară în fața mitropolitului din Blaj, pentru a da explicații asupra amândurora, ultimul cuvânt asupra vinovăției lui revenindu-i însă Congregației romane¹¹³.

¹¹¹ Raportul comisiei episcopale din 31 martie, scrisorile episcopului Szabó către prefectul Ledochowski din 10 aprilie, 14 mai și 21 iunie, traducerea în limba latină a articolului din „Tribuna Poporului” menționat mai sus.

¹¹² A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 4, nr. 11.313, f. 1-7.

¹¹³ Anexa nr. 8.

Vedem, deci, de la prima privire, că forul pontifical refuză să-și anuleze global deciziile anterioare pentru a relua întregul proces, tot așa cum refuză transferarea litigiului și cedarea documentației sale, ceea ce pentru preotul reclamat la Roma însemna extrem de mult. Cu toate acestea, în comparație cu ultimul verdict, eminentismii și reverendiștii părinți înclină puternic balanța în favoarea prelatului reclamant, prin abandonarea *de facto* a girului deschis acordat până acum proiectului religios de la Șișești, prin condamnarea punctuală a inițiatorului acestuia pentru divulgarea sa publicistică ofensatoare, prin sancțiunea dojenii mitropolitane care i se dictează. Este greu de spus, în lipsa unor informații directe, dacă această schimbare de curs a războiului judiciar este urmarea intervențiilor maghiare la Sfântul Scaun, anunțate public de premierul Ungariei la începutul anului. Cu certitudine, însă, îndârjirea curajoasă cu care episcopul Szabó va contesta și această nouă sentință a Congregației romane, printr-un alt recurs în apel, al II-lea în decursul câtorva luni, ca și răspunsul care se va da acestuia, comportă o asemenea susținere.

6.3. Noul recurs în anulare al episcopului Szabó

*Au tăcut clopotele cari ar fi trebuit să vestească
credincioșilor funcțiunile sacre;
cinci zile porțile bisericii ... nu s-au deschis**

Contrar intențiilor scontate, noua sentință a înaltei instanțe pontificale, amplifică împotrivirea puterilor locale, laică și ecleziastică, le întăresc conlucrarea, le trec în contraofensivă.

Primul care se pune în mișcare este episcopul, cel care solicită, personal și în scris, concursul guvernului¹¹⁴, a cărei opoziție față de

* Vasile Lucaciu, 12 iunie 1900.

¹¹⁴ Szabó către Széll, Szabó către Wlassics, Gherla 21 aprilie 1900, concepte: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1900-3557, f. 4, 5.

proiectele pioase ale lui Lucaciu o evocă apoi în apelurile sale trimise Romei, de care se prevalează în dieceză spre a se acoperi sub raport moral pentru zădărnicierea lor. Alerta crește în ajunul celebrărilor jubiliare de la Șișești, când inițiatorul acestora le face, cum am văzut, o foarte mare publicitate, când adresează oficialităților superioare noi solicitări de încuviințare¹¹⁵, când acestea iau, mână în mână, repetate măsuri de prevenție¹¹⁶. Conștiință de anvergura conflictului, Nunțiatura apostolică de la Viena trimite și ea semnale prohibitive spre Roma și notificății de susținere spre Budapesta¹¹⁷. Se ajunge astfel acolo că încă în 3 iulie 1900 premierul Széll, care deținea și Internele, emite personal ordinul telegrafic de intervenție a jandarmilor¹¹⁸. O ultimă tentativă a lui Lucaciu de a obține acordul acestuia într-o întrevvedere directă eșuează și ea. I s-a cerut, va scrie el la Roma, acceptarea necondiționată a programului guvernamental, *inclusiv politica ecleziastică și cea privind naționalitățile, ceea ce credința, conștiința morală, simțul echității l-au împiedicat să facă*¹¹⁹.

Cum era de așteptat după aceste antecedente, cum se și vorbea în zonă¹²⁰, sărbătoarea, din 12 iulie, a Apostolilor Petru și Pavel, *Sânpetru* popular, angrenajul represaliilor pune din nou Șișeștii sub

¹¹⁵ Comitetul de organizare al festivităților către Szabó, Seini, 21 iunie: A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, fasc. 5, nr. 11.462; răspunsul lui Széll la cererea lui Vasile Lucaciu și Dănilă Andreica: *Ibidem*.

¹¹⁶ Adresele oficialităților laice din 12 februarie, 7 aprilie, 9 mai, 5 iulie 1900: *Ibidem*, adresele și circularele consistoriale Gherla din 19 martie, 26 iunie, 30 iunie, 3 iulie 1900: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1900-2607, 5578, 5748, 5853.

¹¹⁷ Informații provenite de la Haus-, Hof-und Staats Archiv privind intervențiile maghiare la Nunțiatura din Viena în privința lui Lucaciu și răspunsurile primite: *Dr. Vasile Lucaciu ...*, II, Baia Mare, 2000, p. 134-135.

¹¹⁸ Széll către vicecomitele Sătmăr: A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 5, nr. 11.462.

¹¹⁹ Vasile Lucaciu către Leon XIII, Șișești, 18 iulie 1900: *Ibidem*.

¹²⁰ Ștefan Pop către Ioan Szabó, Baia Mare, 3 și 6 iulie 1900: relatează că *oamenii lui Lucaciu* au colindat împrejurimile cu invitațiile, programul și declarațiile de adeziune, că mulți le-au semnat, amăgiți cu promisiunea că pelerinajul este aprobat, că circulă vestea că la Șișești se vor trimite 80 de jandarmi pentru a-l împiedica ... *cu aceasta publicul e dat și, precum în anii trecuți, așa și acum, streinii nu vor merge*, i se ordonă să comunice numele celor care l-au susținut pe Lucaciu și să trimită informații exhaustive asupra întregii situații: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1900-6043, 6048.

asediul forțelor de ordine. În plin an jubiliar, *anul sfânt*, cum i se mai spune, se derulează scenariul cunoscut: în 8 iulie o companie de jandarmi *pregătiți ca de război*, își face apariția în sat, își instalează cartierul general în pavilionul pentru pelerini, instituie puncte de control în fața bisericii și casei parohiale, organizează patrule pe *drumul țării* și celelalte căi de acces, întorc din drum străinii, inclusiv enoriașii din cele trei filii ale parohiei. *Cinci zile*, scrie „Unirea” din Blaj, *au tăcut clopotele cari ar fi trebuit să vestească credincioșilor chemarea la funcțiunile sacre; cinci zile porțile bisericii prin care ar fi trebuit să intre procesiunile evlavioase nu s-au deschis ! Denunțăm lumii culte*, continuă semioficiosul blăjean, *împedecarea brutală a serbărilor religioase de la Șişești și protestăm în contra opririi lor*¹²¹.

Incomparabil mai puternic răsună în public vocea de protest a inițiatorului, pregătit să facă din Șişești un grandios centru de devoțiune al românilor, vrăjit de gândul de a face din monumentala sa biserică un simbol religios și, implicit, național, avid să o vadă gemând de lume, cuprins, utopic, de sentimentul victoriei apropiate. Locul marelui eveniment public atât de mult dorit va fi luat însă și acum de aceleași cunoscute represalii, cu sensul subînțeles al unei umiliri colective. Odată mai mult, aparatul punitiv al regimului, chemat să asigure controlul statal absolut al vieții publice, insensibil la considerațiile spirituale și morale contrarii, își demonstrează eficiența. Cutremurat de nedreptatea care i se face, Lucaciu adresează premierului Széll, sub titlul *Cuvinte din Șişești*, o necruțătoare scrisoare deschisă, una dintre cele mai răsunătoare condamnări a șovinismului oficialităților maghiare față de români, în general, față de biserica greco-catolică, în special. Efectul său mobilizator, impactul său de ansamblu asupra opiniei

¹²¹ *An jubiliar, Șişești, 16 iulie 1900*. „Unirea”, X(1900), nr. 29 din 21 iulie. Sub genericul „Iar isprăvi jandarmerești”, „Tribuna Poporului” publică telegrama: *Sute de jandarmi au străjuit patru zile pe părintele Lucaciu și pe toți credincioșii, oprindu-ne să ne adunăm la biserica Sfintei Adormiri cât și să facem procesiuni religioase. Toți suntem indignați și cuprinși de mare durere. Înfierați cum trebuie barbaria. Credincioșii*. Comentariul redacției: *Protestăm, cu întreaga românie, împotriva acestei prigoniri sălbătice, demne numai de pandurul Bánffy*, în: *Ibidem*, IV(1900), nr. 122 din 1/14 iulie; vezi și *Atentatul de la Șişești*. *Ibidem*, IV(1900), nr. 127 din 8 iulie.

publice, a fost cu atât mai mare cu cât, tipărită în broșură, a circulat intens în Sătmar.

Forța brutală în fața ușii unei biserici începe Lucaciu. Da, fiindcă se știe că românii își iubesc *limba și legea*, fiindcă se vede că învățământul, legislația, administrația nu sunt suficiente pentru asimilarea lor, fiindcă se cunoaște marea putere de influență a bisericii asupra masei lor țărănești, fiindcă se vrea controlul statal al clerului, demoralizarea sa și, în final, *degradarea lui la rolul de unealtă a maghiarizării*. Se vrea, așadar, ca regimul să țină în mâinile sale întreaga construcție bisericească a românilor, ... *numindu-le nu doar episcopii și canonicii*, ci și preoții și învățătorii, pentru ca însăși credința oamenilor să fie orientată în spirit național maghiar. Este motivul ingerințelor brutale ale guvernului în chestiuni pur bisericești, explicație a măsurilor sale prohibitive față de comemorările de la Șişești, dovadă a imposturii liberalismului său, mărturie a himericii sale fixații de absorbție a popoarelor nemaghiare ale unui stat poliglot, în care acestea formau majoritatea populației, probă a inadecvării sale funciare, deoarece efectele erau diametral opuse celor scontate. Sunt și vor fi dezertori izolați, dar, continuă Lucaciu, ... *o națiune nu se poate sinucide, nici decapita și eu stau credincios până la moarte cu națiunea mea, ascult și respect cu pietate manifestările conștiinței sale*. Ca preot, mai spune el, se străduiește, potrivit chemării sale sacerdotale, să înalte pietatea celor din jur, predicând iubirea de aproapele, caritatea creștină, dreptatea evanghelică, ca militant politic, devotat trup și suflet națiunii sale oprimăte, este membru al Partidului Național Român, *pe baza programului din 1881*. Îl doare faptul că statul major al acestuia, în sfârșirea interioară în care se găsea, ... *nu poate da glas simțămintelor obștei românești, dar, încheie el, durerea noastră se va vindeca și spiritul nostru național își va continua calea triumfală peste toți Bánffy[i] și peste toți Széll[ii], pentru că cauza noastră e cauza libertății popoarelor, e cauza civilizației și a umanismului*¹²². Singură această

¹²² Dr. Vasile Lucaciu, *Cuvinte din Șişești. Epistolă către domnul Prezident al Consiliului de Miniștri, Coloman Széll, Baia Mare, Tip. Molnár, 1900*, publicată și în „Tribuna Poporului”, IV(1900), nr. 164 din 3/16 septembrie.

frază, fără tot contextul ei incendiar, arată de ce autoritățile interziceau aflulul oamenilor la celebrările parohiei Șișești, oricât asigură titularul acesteia că nu face politică sub cupola bisericii sale. Nu este totuși deferit acum justiției, căci guvernul evită să arunce paie pe foc, dar cu atât mai mult se orientează spre anihilarea lui în planul vieții publice. Tradusă în italiană, scrisoarea va fi trimisă deîndată la Roma, de către episcopul Szabó, ca o nouă probă a radicalismului politic al acuzatului, probă de bază a viitoarei deliberări.

Concomitent, Lucaciul cere sprijinul Romei, adresându-se de-a dreptul Papei¹²³. Tot ce face de data aceasta este să rezume în memoriul său, fără comentarii proprii, o serie de 14 acte privind celebrările plănuite pentru anul în curs la Șișești, acte care, comunicate integral în anexe¹²⁴, vorbeau de la sine: pe de o parte ultima sentință pontificală, favorabilă acestora, scrisoarea pastorală a episcopatului unit privind anul jubiliar, încurajatoare pentru ele, chemarea festivă a comitetului pregătitor, semnată de 36 de persoane, de cealaltă parte șirul dispozițiilor prohibitive ale forurilor statale și bisericești. Cooperarea lor – fără să poată fi probată atunci scriptic, cum este posibil astăzi – era mai mult decât evidentă. *Una ribellione formale contra le sentenze della S.Sede Apostolica*, izbucnește Lucaciul, cu atât mai gravă cu cât ea era contrară dreptului public al bisericii catolice, contravenea flagrant uzului curent de pe întreg teritoriul Ungariei, leza direct sentimentul religios al credincioșilor români a unei întregi regiuni. Un elan pios providențial,

¹²³ Vasile Lucaciul către Leon XIII, Șișești, 18 iulie 1900: A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 5, nr. 11.462.

¹²⁴ Documentele anexate sunt: 1) Epistola pastorală a episcopului unit privind anul jubiliar, datată Blaj, 6/18 ianuarie 1900, 2) adresă Gherla, 19 martie, 3) ordin pretor Baia Mare, 4 aprilie, 4) scrisoare Lucaciul către Szabó, Șișești, 13 aprilie (rezumat), 5) ordin pretor Baia Mare, 9 mai, 6) scrisoare comitetul de organizare către Szabó, Seini, 21 iunie, 7) circular Gherla, 26 iunie, 8) circular Gherla, 30 iunie; 9) Telegramă Széll, Budapesta, 3 iulie, 10) adresă Gherla, 3 iulie, către Șt. Pop, 11) ordin adresat judeului din Dănești, Baia Sprie, 5 iulie, 12) declarație 15 iulie, curatori Șișești privind cuvintele episcopului Szabó despre hramul bisericii lor, 13) programul tipărit privind celebrările de la Șișești, semnat de 9 intelectuali laici, în frunte cu Gh. Pop de Băsești, de 12 preoți și de 14 săteni, 14) decizia, din 30 iunie, a tribunalului din Satu Mare privind achitarea lui Lucaciul: *Ibidem*.

demn de a fi susținut de autoritățile țării, care însă se întrec în a-l înăbuși ! Referitor la opoziția guvernului, reproduce *ipssimus verbis* cuvintele premierului Széll de la întrevederea cu acesta: ... *vă voi arăta că cel care dispune sunt eu și nu Papa, nici cardinalul Ledochowski, nici congregațiile romane; am scris la Roma și voi scrie din nou; Papa mă cunoaște și are mai multă încredere în mine decât în d-voastră, așa că sentințele care vă sunt pătinitoare vor fi schimbate și veți fi respinși și umiliți. Noi nu putem abandona pe dragul nostru episcop care ne-a făcut atâtea servicii și care ne este atât de docil în toate ...* etc. Referitor la episcop, căruia îi revenea de fapt inițiativa prohibirii, citează declarația de categorică împotrivire, adresată delegației de săteni, veniți să îi ceară aprobarea și reproducă de ei sub jurământ¹²⁵. Imploră să se facă dreptate.

Dreptate cere și episcopul Szabó care, solicită din nou în aceste zile Propagandei Fide revizuirea procesului cu Lucaciu și restituirea actelor acestuia Ordinariatului diecezan, forul de primă instanță al justiției ordinare, posesorul lor de drept, scrie el. Tonul intervenției sale este acum mult mai incisiv. Convins că nu are parte de tratamentul juridic adecvat, se miră de ce Sfântul Scaun îl privește ca simplă parte litigantă a unei acțiuni judiciare oarecare și nu ca pe un prelat împovărat cu mari responsabilități, de ce se acordă atât de mult credit informațiilor unui preot răzvrătit, de ce nu se iau dispoziții pentru sistarea ... *scandalului, mașinațiilor, agitațiilor acestuia*. Expunând încă o dată *maxima cum sinceritate, nihil cetando*, culpele lui – cele bisericești, începând cu abuzul legat de *intențiunile missale* și terminând cu injuriile publice la adresa superiorilor săi ierarhici; cele civice, începând cu demersurile *contrare patriei*, pentru care a fost condamnat de mai multe ori și terminând cu deturnarea periculoasă, politică, a serbărilor religioase pompoase pe care, cu de la sine putere le-a instituit și le perpetuează în parohia sa – întreabă cum poate fi apărută în aceste condiții disciplina ecleziastică și autoritatea episcopală într-o mare

¹²⁵ Adeverința delegaților, din 15 iulie 1900, semnată de: Mihail Făt, Daniil Andreica, Teodor Pricop, Ilie Tyifor și Teodor Sălăgian reproduce următorul răspuns: *Eu vă opresc sărbătorile și până când voi fi eu episcop nu veți avea sărbători, nici hramul bisericii ...* etc.: *Ibidem*.

dieceză, precum a sa, cum Sfântul Scaun a putut să scoată de sub pedeapsă în 1895 un asemenea preot, cum se poate admite ca acesta să rămână în continuare nepedepsit. Căci trebuie să se știe, insistă el, că desfășurarea procesului e urmărită cu cea mai mare atenție nu doar în eparhia sa, ci în întreaga Provincie mitropolitană, că subordonatul său se folosește de dispozițiile pontificale pentru manipularea publicului larg, trâmbițându-le în presă, *magno cum clamore*, ca tot atâtea triumfuri asupra episcopului său, că exemplul lui este extrem de nociv pentru clerul unit român. Să nu se uite, adaugă prelatul, că destui preoți ai săi i-au urmat pilda în privința comenzilor de liturghii, în pofida tuturor restricțiilor care le-au fost impuse. Concluzia implicită a scrisorii – care nu are caracterul formal al unui recurs judiciar – este aceea a neapăratei sale excluziuni din rândul clerului, sau cel puțin din dieceza sa¹²⁶. Contrar așteptărilor sale, noul său demers este primit rău la Propaganda Fide, de unde i se răspunde aspru la începutul lunii august că deciziile pontificale nu sunt discutabile și că este dator să se *supună strict acestora*¹²⁷.

Surprinzător, în apărarea lui Lucaciu se face auzită și o voce maghiară. Ea vine din partea ziarului „Alkotmány” care, pe același ton cu „Unirea” din Blaj, reprobă deschis *închiderea cu forța a ușii unei biserici*, oprirea cu armele a intrării credincioșilor într-un lăcaș de închinare, împiedicarea cu ajutorul jandarmilor a oficierei liturghiei într-o zi de mare sărbătoare. Ceea ce se întâmplă de cinci ani la Șișești, scrie ziarul, nu doar că încalcă liberul exercițiu al credinței, asigurat prin lege, dar, în același timp, subminează preeminența morală a religiei într-o lume în plină secularizare, periclitează unirea religioasă a românilor, constituie un precedent și o procedură amenințătoare pentru întreaga biserică. Este adevărat, citim în continuare, că *Dr. Vasile Lucaciu*, de persoana căruia se leagă toate justificările oficiale, ... *a făcut multe lucruri periculoase la viața lui, a scris mult, a vorbit și mai mult, a agitat în interesul politicii naționale federaliste*, însă, cu toate acestea, trebuie

¹²⁶ Szabó către Ledochowski, Gherla, 17 iulie 1900: *Ibidem*, V, Fasc. IV, nr. 11.498.

¹²⁷ Ledochowski către Szabó, Roma, 2 august, concept: *Ibidem*, V, Fasc. 5, nr. 11.498.

să se facă distincție între preot și politician, pentru ca interdicția guvernului să se exercite asupra celui din urmă fără a prohibi pe cel dintâi. Tot astfel cum și episcopul Gherlei, în interesul unirii religioase și în anul jubiliar, ar trebui să facă totul pentru detensionarea situației, ceea ce, crede redacția, din nefericire nu se va întâmpla¹²⁸. „Tribuna Poporului” din Arad, mereu cu informații de la fața locului, credea și ea la fel¹²⁹.

Într-adevăr, starea de încordare politică a zonei se accentuează, iar interdicțiile oficialităților se succed una după alta: la Baia Mare se interzice concertul românesc pregătit aici sub patronajul lui Gheorghe Pop de Băsești¹³⁰, la Sanislău este împiedicată cu jandarmii desfășurarea concomitentă a adunării Despărțământului Sătmar-Ugocea al *Astrei* cu cea a *Reuniunii învățătorilor greco-catolici*¹³¹, la Șișești sărbătoarea, din 27 august st.v., a Sfintei Marii, hramul bisericii, suscită aceleași scene represive în stil mare, cu valoare simbolică, cunoscute din ultimii ani. Sunt urmate de aceleași reacții: o telegramă adresată Propagandei Fide¹³², un memoriu, insinuant amenințător, al curatorilor

¹²⁸ Traducerea integrală a articolului publicat în nr. din 16/29 august al ziarului „Alkotmány”, în: „Unirea”, X(1900), nr. 35 din 1 septembrie.

¹²⁹ *Statutul în Șișești*. „Tribuna Poporului”, IV(1900), nr. 150 din 12/25 august.

¹³⁰ Concertul se va ține în satul Hideaga în casa lui Dr. Teofil Dragoș, mare proprietar în localitate: „Tribuna”, XVII(1900), nr. 153 din 5/18 august.

¹³¹ În 2/14 august va fi permisă la Sanislău doar adunarea reuniunii învățătorilor, deschisă prin oficierea liturghiei de către Dr. Felician Bran și Dr. Vasile Lucaci, asistați de corul preparanzilor români din Oradea și se desfășoară cu participarea lui Gavril Barbul, C-tin Lucaci, Epaminonda Lucaci, Vasile Pătraș, etc.: *Ibidem*, nr. 158 din 13/26 august. Anunțând forțarea decalării celor două întruniri, Vasile Lucaci, autorul anonim al corespondenței *Noile volnicii din Sătmar*, protestează împotriva deciziei autorităților locale: *În Șișești nu ne putem ruga lui Dumnezeu, în Sanislău nu putem merge la adunare culturală ! ... Avem dreptul să trăim, avem dreptul să ne afirmăm ca națiune. Voim libertate, egalitate și fraternitate; voim confederațiunea popoarelor din Monarhia habsburgică și trebuie să râvnim la aceasta, altfel maghiarismul cu infamiile și orgiile ideii de stat național maghiar duce țara și Monarhia întreagă la prăpastie, la perire rușinoasă. Videant consules*: „Tribuna Poporului”, IV(1900), nr. 139 din 26 iulie/8 august.

¹³² Textul telegramei: *Feste impedito, profanate, armi, carabinieri, mandato vescovo e governo. Baia Sprie, 28 august, Lucaci, Andreica*: A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 5, nr. 11.626.

și sătenilor adresat Papei, pentru acordarea indulgenței plene perpetue – căci altfel guvernul și episcopul ... *tot mai tare ne împing în prăpastia desperațiunei și desperătiunea nu e un bun sfătuitoar*¹³³ –, proteste vehemente nesemnate ale lui Lucaciu în presă. Ceea ce urmărește de fapt puterea politică, scrie el, nu este atât reprimarea sa, datorită popularității de care se bucură, cât apăsarea și insultarea întregii biserici, *susținătoarea limbii și sânțului național, inima poporului român*, intimidarea pe această cale a conducătorilor săi, umilirea demnității și conștiinței sale de sine. Și, fiindcă se găsesc ierarhi ... *care își lasă turma în gura lupilor pentru a sta la umbră, ... instrumente cu care să fim sugrumați*, este timpul suprem al depășirii neînțelegerilor și reluării luptei politice¹³⁴.

Ecoul noilor episoade jandarmerești din Sătmar este estompat de festivitățile întrunirii, la 200 de ani de la îmbrățișarea unirii religioase, a celui de al III-lea Conciliu provincial al Bisericii Române Unite, Conciliul jubiliar, eveniment cu un foarte mare impact emoțional asupra publicului propriu. După un preludiu la Alba Iulia în biserica din Măieri, în apropierea mormântului lui Atanasie Anghel, Conciliul se deschide la 17 septembrie 1900, zi în care clopotele tuturor bisericilor greco-catolice bat deodată în toată Provincia mitropolitană, zi în care celebrările jubiliare adună la Blaj, la fel ca în mai 1848, oameni din toate teritoriile locuite de românii din Nordul Carpaților. *Este reprezentat, jubilează ziarul "Unirea", mănăstul Banat, șesurile întinse ale Tisei, văile romantice ale Maramureșului, piscurile umbroase ale munților Bihariei, Văile Crișurilor, Sătmarului, Sălajului, Bârgaile, Someșul, Câmpia Ardealului, Valea Mureșului, Târnavele, Țara Bârsei și a lui Negru Vodă și fiii Ineului cu drag și-au dat mâna cu fiii Parângului și ai Retezatului*¹³⁵.

¹³³ Cererea către Leon XIII, datată Șişești, 29 august, semnată Lucaciu, 6 curatori și 23 săteni: *Ibidem*, V, Fasc. 5, nr. 11.661.

¹³⁴ *O tempora, o mores*. „Tribuna Poporului”, IV(1900), nr. 156 din 22 august/4 septembrie; vezi și: *Scandalul din Șişești*. „Unirea”, X(1900), nr. 35 din 1 septembrie; *Biserica din Șişești, votivă pentru S. Unire a tuturor românilor*, articol de Epaminonda Lucaciu: *Ibidem*, X(1900), nr. 38 din 18 septembrie.

¹³⁵ „Unirea”, X(1900), nr. 39 din 26 septembrie.

Conciliul – alcătuit din cei patru prelați uniți, secondăți de 20 de canonici, vicari, protopopi¹³⁶ – reconfirmă și întărește prin unul din cele patru decrete ale sale statutul autonom al Provinciei greco-catolice române, subordonată direct Sfântului Scaun, interzicându-se în mod expres dreptul de apel la orice alt for ecleziastic dinafara sa, cu excepția Scaunului Apostolic¹³⁷. Această delimitare categorică față de autonomia catolicismului expansiv maghiar, ca și scrisoarea *proprio moto* a lui Leon XIII adresată românilor uniți¹³⁸ și cu deosebire fundalul național al Conciliului irită puternic presa guvernamentală maghiară, Lucaci fiind din nou primul incriminat după mitropolitul Victor Mihályi de Apșa. *Faimosul popă din Șişești*, scrie „Hazánk”, e inițiatorul chemării preoților și învățătorilor români la Blaj, cu scopul de a susține refuzul pontifical al instituirii limbii maghiare ca limbă liturgică, declarat deschis la începutul anului¹³⁹.

Abia întors de la Blaj, episcopul Szabó, hotărât să termine definitiv cu Lucaci, reia bătălia judiciară cu acesta, recurgând încă o dată la calea extraordinară de atac, contestația în anulare, în procesul aflat pe rolul Propagandei Fide. E greu de spus în ce măsură această îndârjire a lui – în esență un afront la adresa Sfântului Scaun, ale cărei decizii succesive sunt supuse unei noi contestații – a fost urmarea unor sugestii ale puterii politice, a voinței de exercitare a prerogativelor ierarhice proprii, care impuneau sancționarea deviației, a unor resentimente personale, a unor încurajări venite din partea omologilor întâlniți la Blaj, a unui cumul din toate acestea. Oricum ar fi, la două zile după încheierea Conciliului, înaintea Propagandei Fide un apel judiciar propriu-zis în care cere acestuia retrimiteră întregului probatoriu și revizuirea întregii cauze de către o instanță imparțială: oricare dintre Ordinariatele de rit latin ... *ut integra causa novae revisioni subiiciatur ... finem judex impartialis delegatur, qualis esset aliquis*

¹³⁶ Maria Diana Covaci, *Mitropolitul Victor Mihályi de Apșa (1895-1918)*. Teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2010, p. 118.

¹³⁷ Ana Victoria Sima, *op. cit.*, p. 207-212.

¹³⁸ Textul scrisorii pontificale din 8 august 1900, prima adresată *proprio moto* direct românilor uniți, în: *Ibidem*, nr. 38 din 18 septembrie.

¹³⁹ Citatele din „Hazánk”, în: „Tribuna Poporului”, IV(1900), nr. 145 din 3/16 august.

Ordinariatus latini ritus. Actul, de o mare extensiune, rezumă momentele cele mai importante ale lungului conflict, dar stăruie pe larg asupra punctului său nodal, pelerinajele *sau așa zisele jubilee* de la Șișești, pentru instituirea cărora se lupta titularul acestei parohii. Or acestea, tună și fulgeră episcopul, nu sunt nici recomandabile, câtă vreme există în apropiere mănăstirea călugărilor basilitani de la Bixad, unde aveau loc pelerinaje de mai multe ori pe an¹⁴⁰, nici dezirabile sub raport canonic, câtă vreme substratul lor este unul lucrativ, bazat pe propagarea unor false miracole, ceea ce contravenea unor decizii ale Conciliului Tridentin, nici admisibile sub raport politic, câtă vreme inițiatorul lor poartă stigmatul mai multor condamnări și detenții pentru *agitații contrare patriei*. O persoană care pozează în promotor al pietății doar din interes: pentru a se reabilita sub raport ecleziastic și civic, pentru a se sustrage pedepsei pe care o merită, pentru a-și glorifica public triumful asupra episcopului și guvernului său, pentru a folosi credința și biserica în scopuri politice. Este astfel necesar, conchide el, ca Sfântul Scaun să interzică în mod absolut aceste pelerinaje, pentru a evita să fie compromis el însuși¹⁴¹.

Mai categoric decât oricând în trecut, mergând până la a cere transferul cauzei unei instanțe latine, la două zile după ce Conciliul interzisese expres acest lucru¹⁴², episcopul își pregătea astfel terenul viitoarei sale mișcări, apropiata vizită *ad limina Apostolorum* la Sfântul Scaun, căruia îi înaintase un foarte mare raport, cu același titlu asupra stării generale a diecezei sale¹⁴³. Vizita va avea loc în octombrie, când,

¹⁴⁰ Semnificativ pentru numărul mare al pelerinilor veniți aici este faptul că în acest an consistoriul aproba prezența la Bixad a șase preoți pentru sărbătoarea Sf-lor Petru și Pavel, opt pentru Sf. Maria Mare și șase pentru Sf. Maria Mică, care să le acorde asistența sacramentală necesară: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1901-4735, 5123, 5149, 5253.

¹⁴¹ Szabó către Ledochowski, Gherla, 28 septembrie 1900: A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 6, nr. 11.971.

¹⁴² *Conciliul Provincial al Treilea al provinciei bisericești greco-catolice Alba Iulia și Făgăraș, ținut la anul 1900*, Blaj, 1906, p. 70-72.

¹⁴³ *Relatio Status ecclesiae Graeci ritus Catholicorum Szamosujváriensis seu Armenopolitane*, Gherla, 12 mai 1900, în: *Episcopul Ioan Szabó și Sfântul Scaun. Corespondență (1874-1910)*, Ediție, studiu introductiv și note de Ion Cârja și Daniel Sularea, Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 230-256.

în ultima zi a lunii, prelatul român este primit în audiență, *cu părintească grație și bunăvoință*, de către nonagenarul Leon XIII, ocazie cu care suveranul pontif transmite binecuvântarea sa apostolică clerului și poporului diecezei¹⁴⁴. Ocazie cu care episcopul, pledându-și personal cauza, într-o conferință specială, la Propaganda Fide, obține din partea prefectului Ledochowski promisiunea revizuirii întregului proces. Cererea sa verbală expresă este acum, cum vom afla din viitoarea dezbatere judiciară, suspendarea preotului din Șișești, din orice parohie a diecezei sale, potrivit deciziei consistoriale inițiale din septembrie 1892.

Insistența este cu atât mai mare cu cât Bardul din Șișești profită de orice ocazie bisericească care i se oferă pentru a-și etala strălucirea oratorică, fiind mereu pomenit în paginile ziarelor, mărindu-și popularitatea, cât se poate de rău privită la Gherla. Despre o predică pe care o ține la o sfințire dintr-un sat apropiat „Tribuna” scrie, la sfârșitul lunii septembrie: ... *o oratorie fermecătoare și înălțătoare, iar poporul înghesuit în biserică, cu ochii în lacrimi, asculta desfășurarea maiestuoasă a stindardului mântuirii* ... După vecernie, pe înserat, sub cerul liber, oamenii intonează cu capetele descoperite *Deșteaptă-te române* și *Hora lui Lucaciu*¹⁴⁵. O săptămână mai târziu participă la sfințirea, cu foarte mare fast, a bisericii din Mocira, lângă Baia Mare¹⁴⁶.

Conștient de noul pericol care plana asupra sa, despre care află târziu, Lucaciu reacționează și el, punându-și în mișcare, ca de atâtea ori în trecut, parohia. În 5 noiembrie, la câteva zile după audiența papală, curatorii șișeșteni Dănilă Andreica și Ioan Budu, acuzând grav pe vlădicul lor, *proditor animarum nostrorum*, anunță telegrafic Propaganda Fide hotărârea credincioșilor de a trimite la Roma o delegație proprie sub conducerea parohului¹⁴⁷. Cu această acoperirea populară, acesta cere în ziua următoare forului pontifical tutelar

¹⁴⁴ Binecuvântarea papală va fi făcută cunoscută credincioșilor cu ocazia Crăciunului, printr-un circular consistorial special: S.J.A.N., Cluj, Ep. Gherla, Prot. Consist., 1900-9982.

¹⁴⁵ *O serbare frumoasă, bisericească și națională. Sipău, 28 septembrie.* „Tribuna”, XVII(1900), nr. 182 din 20 septembrie/3 octombrie.

¹⁴⁶ „Unirea”, X(1900), nr. 40 din 6 octombrie.

¹⁴⁷ A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 5, nr. 11.920.

aprobarea de a se înfățișa personal în fața sa. Speră, scrie el, că prezența amânduror împlicinații înaintea sa, expunându-și într-un inevitabil dialog pozițiile, va ușura mult doritul *l'atto di pace*, pentru a se pune capăt unei situații devenite insuportabile.

Sceptic în privința acestei perspective, parează atacurile directe *viva voce* ale episcopului la adresa sa, contraatacând la rândul său: trimite Propagandei Fide 9 adrese ale autorităților comitatului Sătmăr din anii 1896-1899 privind intervenția jandarmilor la Șișești – unele în original, altele în copie – care dovedeau că puterea politică a acționat de fiecare dată cu justificarea circularelor prohibitive ale puterii diecezane, inițiatoarea de fapt a represiunii. Evocă în termeni emoționali imaginea satului asaltat de jandarmi, în cea mai mare zi a cultului marian: paza pusă la intrarea sanctuarului dedicat acestui cult, piramidele de arme din fața lui, legitimarea credincioșilor, întoarcerea din drum chiar a celor din filiile parohiei, larma comenzilor militare și a înjurăturilor, oprirea tragerii clopotelor, a asistenței cuvenite bolnavilor, a vizitării casei parohiale. Cu ce inimă ar fi putu el, în asemenea condiții, să îndeplinească la altar sacrificiul chistic, chiar dacă îi era acordată această grație. Evocă, de asemenea, prejudicierea gravă a planului extinderii unirii religioase între români, față de care Roma avea o mare sensibilitate. Totul arată, conchide petiționarul, că miza nu privește atât persoana sa, cât se vrea să se reprime cu forța *una grande idea religiosa* care a pătruns în inima și conștiința populației românești, cu consecințe benefice incalculabile pentru evoluția sa viitoare. Și continuă: *Per impedire questo sviluppo viene il governo colle armi, in complicita col suo vilissimo mezzo, che e il nostro vescovo, Mgr. Szabó*¹⁴⁸.

Așadar, în cap de iarnă – după ce în prealabil anunță și Episcopia¹⁴⁹, dar fără să aștepte răspunsul ei –, din nou spre Roma.

¹⁴⁸ Lucaciu către Ledochowski, Șișești, 6 noiembrie 1900: *Ibidem*, V, Fasc. 5, nr. 11.992; sunt anexate scrisorii adresele din: 22 august și 6 septembrie 1896, 10 septembrie 1897, 28 iunie, 18 august și 8 septembrie 1898, 8 iulie, 21 și 24 august 1899, emise toate la Baia Mare.

¹⁴⁹ Traducerea în italiană a scrisorii din 16 noiembrie 1900 prin care Lucaciu comunica Ordinariatului episcopal că pleacă la Roma pentru probleme personale și că administrarea parohiei rămâne *in toto ordine* în mâinile capelanului Ioan Savanyu, în:

Judecând exclusiv după deciziile care vor urma, uşile Propagandei Fide se deschid acum greu în faţa sa. Este, în schimb, mai bine primit la Secretariatul de Stat, al cărui conducător, cardinalul Mariano Rampolla, ostil represiunii judiciare a cunoscutului luptător naţional român, pare a fi cel care impune schimbarea raportului procesului acestuia. În locul *ponente-lui* de până atunci, Serafino Vannutelli, fost mult timp nunţiu apostolic la Viena, probabil mai receptiv la sugestiile venite din această direcţie, este numit cardinalul portughez Calasanzio Vives Y Tuto, purtător al purperei din anul precedent, *tambien consultor* al Tribunalului Propagandei Fide, cel care, studiind dosarul, va prezenta referatul judiciar asupra sa, punctul de pornire al viitoarei dezbateri. Cel cărui Lucaciu, simţind de unde bate vântul, face să îi parvină, prin intermediul bătrânului prefect polonez al instituţiei, două acte, cu mare greutate în ochii lui: un circular al Gherlei din 11 august, anul în curs, prin care se anunţa, cu două săptămâni înaintea *Sântămăriei* că la Şişeşti vor veni jandarmii şi textul sentinţei Consistoriului din Lugoj, emisă în iunie 1894, cu mandat apostolic, ca for de a III-a instanţă şi confirmată de Papă, în care procedura episcopului Szabó era numită *ilegală, arbitrară şi anticanonică*. În scrisoarea de însoţire este citată caracterizarea făcută acestuia în semioficiosul mitropolitan „Unirea” – fără menţionarea numărului –: *ramo secco nella selva verde della Chiesa rumena – catholica*, ramura uscată din pădurea verde a bisericii române catolice. Caracterizare care nu-i aparţine¹⁵⁰ ! – precizează Lucaciu.

Ultimul cuvânt revine, desigur, emintissimilor şi reverendissimilor membrii ai Congregaţiei pentru afacerile bisericilor orientale, întruniţi în plen ca for judiciar – pentru a noua oară în această cauză ! – la 4 decembrie 1900. Tot ceea ce cunoaştem din dezbaterile lor sunt, ca întotdeauna, textele seci ale actelor obişnuite în asemenea situaţii: raportul judiciar, sentinţa şi confirmarea ei pontificală.

Cel dintâi, sintetizat pe puncte, dar mult mai extins decât oricare dinaintea sa, începe cu rezumarea recursului în apel din 28 septembrie

Ibidem, V, Fasc. 5, nr. 12.029. Scrisoarea este trimisă la Roma ca o nouă dovadă a încălcării de către inculpat a constrângerilor legale ale ordinii ecleziastice.

¹⁵⁰ Lucaciu către Ledochowski, Roma, 27 noiembrie 1900: *Ibidem*.

al episcopului Szabó privind revizuirea întregii cauze, admisă acestuia de către prefectul Propagandei Fide: *revisione che gli fu benignamente concessa dall'Emo. Sig. Card. Prefetto nella recente venita di quel Prelato in Roma*, sună textul noului ponente portughez. Rămâne acum să se aprecieze, *con massima accuratezza e serenità*, continuă el, dacă recursul episcopului Szabó furnizează argumente noi, care să justifice, într-adevăr, reluarea *da capo* a unui atât de lung și deplorabil litigiu, dezbătut de atâtea ori timp de aproape un deceniu, atât în Provincia mitropolitană română, cât și la Sfântul Scaun. Opinia lui este că nici una dintre cele trei veșnice nemulțumiri ale apelantului și nici motivațiile aduse în sprijinul lor: 1) nepedepsirea lui Lucaciu pentru abuzul său cu comenzile de misse 2) sistarea ordonată din Roma, a proceselor acestuia aflate pe rolul Consistoriului episcopal 3) receptivitatea față de alegațiile preotului în detrimentul autorității episcopului nu sunt de natură să infirme sentințele anterioare. Căci, argumentează referentul, oricât de gravă ar fi acuza privind *missele*, Ordinariatul episcopal din Lugoj, ca for de a III-a instanță a decis că ... *abusus sacrilegus cum intentionibus constatus non est*, tot așa cum nici decizia romana din decembrie 1899 privind sistarea proceselor lui Lucaciu de la Gherla nu dezarma brațul episcopului, dacă subordonatul său ar fi comis culpe într-adevăr grave. Respinge, de asemenea, deducția episcopului că este nedreptățit, câtă vreme forul pontifical a luat riguros în considerație toate informațiile sale, a cumpănit cu toată chibzuința întreaga cauză, a decis *juris ordine servato*. Ceea ce, însă, s-a văzut din desfășurarea conferinței speciale prilejuită de prezența la Roma a prelatului român este faptul că acesta este inflexibil în hotărârea sa de a-și apăra autoritatea episcopală, profund lezată de ofensele nemiloase și nedrepte ale subordonatului său, reprobate drastic și în precedenta sentință a completului aflat în dezbateri. Este mai presus de orice îndoială, încheie el, că succesele judiciare ale preotului Vasile Lucaciu la Roma au dat aripi orgoliului său, etalat public, în plină lumină, culpă care justifica apelul episcopului¹⁵¹ și impunea, într-adevăr, administrarea unei lecții de modestie pastorală vinovatului.

¹⁵¹ Anexa nr. 9.

Culpă pe care completul de cardinali o va și sancționa. Nicidecum însă după vrerea suspușilor adversari ai luptătorului național român prin discreditarea morală a acestuia pe calea unei pedepse canonice drastice, deoarece respinge categoric suspendarea lui din parohie; *privationem paroecciae admitti non posse*, sună chiar prima frază a noului verdict. I se impune, în schimb: 1) Să scrie episcopului său că retractează și condamnă tot ce a scris ireverențios sau inobedient față de autoritatea acestuia și cu deosebire articolele din "Tribuna [Poporului]", blamabile și reprobabile prin ele însele 2) Promite să respecte normele canonice, statutele diecezane și dispozițiile episcopale privind funcțiunile sacre și pelerinajele desfășurate în parohia sa și, de asemenea, se angajează să se supună prescripțiilor în vigoare, canonice și diecezane, în privința modalității plecării din parohie – așa numita *lege a rezidenței* – și, totodată, să urmeze riguros prevederile din *Constitutio Officiarum* a lui Leon XIII privind prudența ecleziastică și moderația politică impuse publiciștilor bisericești.

În vederea stingerii conflictului, *deplorable vertenza*, se revine la propunerea blăjeană mai veche a strămutării lui Lucaciu în altă parohie – la alegerea sa dintre trei enorii, similare Șișeștiului ca nivel de înzestrare –, urmând ca dezacordul dintre cele două părți asupra opțiunii să fie arbitrat de către mitropolitul Victor Mihályi, fără să se recurgă la un proces. Se avansează acum și soluția obținerii de către episcopul Szabó a unei plăți corespunzătoare pe seama subordonatului său din partea decidenților maghiari – dovadă a bunelor relații dintre prelatul român și aceștia din urmă –, pentru ca Lucaciu să poată trece sub jurisdicția altui Ordinariat episcopal¹⁵².

Așadar, la fel ca și în trecut, un verdict ambivalent. În pofida stăruințelor personale la Roma ale episcopului și a intervențiilor mediate ale premierului maghiar, gata, mână în mână, să-l scoată din scenă pe indezirabilul preot sătmărean, Sfântul Scaun nu îl sacrifică pe Lucaciu, singur în fața implacabililor săi adversari, porniți să-l distrugă. În ochii cardinalilor abaterile acestuia, oricât de dramatizat prezentate, erau foarte departe de a putea justifica suspendarea lui, culpabilizare cu

¹⁵² *Ibidem*.

caracter public, blam deschis de natură să arunce stigmatul pontifical asupra unui martir național și, prin reverberație, asupra efortului de emancipare al unei populații oprimate, față de care simțul elementar de echitate nu putea rămâne indiferent. Prezența printre ei și a celui în cauză, versiunea sa asupra realităților locale, harurile lui au putut avea și ele cuvântul lor. Cu toate acestea, spre deosebire de trecut, balanța justiției înclină acum puternic în partea opusă: pelerinajele rămân, de data aceasta, la dispoziția exclusivă a episcopului, potrivit de altfel prescripțiilor în vigoare, admonestarea privind politica este categorică, iertarea care trebuie cerută ierarhului - recunoaștere implicită a vinovăției – îmbracă forma unor angajamente punctuale dure care îi vor îngădi drastic libertatea de mișcare. Prin scrisoarea sa de căință, formulată de însuși referentul judiciar, aprobată și semnată în cadrul Congregației pentru afacerile bisericilor orientale, penitentul implorând *prompt, sincer, umil, supus și devotat*, îndurarea episcopului său, reprobă tot ce a scris injurios sau ireverențios la adresa acestuia, se obligă să se supună canoanelor și dispozițiilor lui în privința pelerinajelor, a funcțiilor bisericești cu caracter special și a absențelor din parohie, să dea dovadă de obediență și devoțiune față de el, să retracteze articolele ofensatoare din „Tribuna [Poporului]”¹⁵³.

Privit în esența sa, verdictul evidențiază complexitatea conflictului și chiar ireductibilitatea lui. Se impun cedări ambilor combatanți – fiecare cu propria sa dreptate – în perspectiva generoasă, mereu dorită la Roma, a pacificării, apropierii, dialogului, reconcilierii lor. Întrebarea care rămâne nu privește însă atât sinceritatea căinței personale a unuia și adevărul iertării celuilalt – deopotrivă impuse amândurora –, cât percepția lor diferită asupra problemelor națiunii comune, voința lor de a abandona unele din obiectivele cu substrat politic ale acțiunilor lor anterioare, de a face modificări importante în ținuta lor publică. Ceea ce, lăsând la o parte resentimentele personale reciproce, nu se va întâmpla, fie că penitentul nu voia, fie că prelatul nu putea.

¹⁵³ Lucaciu către Szabó, Roma, 15 decembrie 1900: A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 5, nr. 12.110.

Capitolul VII

În zorii noului veac

7.1. Din nou pe picior de război

*O națiune nu se poate sinucide, nici decapita
și eu stau credincios până la moarte cu națiunea mea**

Secolul XX debutează în lumea romano și greco-catolică sub auspiciile enciclicei lui Leon XIII privind extinderea *marelui jubileu al Anului Domnului 1900, Anul Sfânt*, sărbătorit la Roma, asupra întregului spațiu al catolicității și prelungirea lui cu încă șase luni ale celui următor. Se acorda iertarea deplină a păcatelor, *indulgența plenară*, tuturor credincioșilor care timp de 15 zile vizitau patru biserici – criterii variabile, la aprecierea episcopilor, în funcție de condițiile locale – și apoi se mărturiseau și împărtășeau¹. La scurt timp, prin enciclica privind democrația creștină, Papa condamna pericolul socialismului și promova binefacerile carității, frăției și ajutorului reciproc, normele adevărului, dreptății și justiției, ideile protecției sociale a celor nevoiași².

În această atmosferă deosebită a *răscrucii de veacuri*, „Unirea” din Blaj evocă, folosind cuvintele lui Eminescu, *zile cu trei sori în frunte*, importanța istorică a actului unirii religioase de la 1700, prima fereastră

* Vasile Lucaciu către Széll Kálmán, 15 iulie 1900.

¹ Textul enciclicei din 24 decembrie 1900: „Unirea”, XI(1900), nr. 3 din 19 ianuarie.

² Epistola-enciclică din 18 ianuarie 1901: *Ibidem*, nr. 6 din 9 februarie, nr. 7 din 16 februarie.

deschisă spre Europa, a românilor transilvăneni, punct de pornire al formării conștiinței naționale, *început al mântuirii neamului românesc*, într-o vreme în care Țările Române intrau sub stăpânirea nefastă a domnilor fanarioți³. Anul 1901 va începe astfel cu celebrări religioase solemne, cărora în dieceza Gherlei li se accentuează greutatea prin binecuvântarea apostolică acordată de suveranul pontif clerului și poporului ei cu prilejul recente vizite la Roma *ad limina Apostolorum* a ierarhului său⁴. Sărbătorile consecutive ale Crăciunului, Anului Nou, Bobotezei îmbracă acum un aer mai festiv, sesizabil, scriu contemporanii, până și în cele mai îndepărtate și izolate sate.

Cu atât mai intens trăiesc aceste momente enoriașii parohiei Șișești, dornici să-și revadă *Părintele* întors de la Roma, nerăbdători să afle veștile aduse, să se spovedească și să se cuminece de Crăciun, să-i audă glasul la serviciile religioase ale Nașterii Domnului, să-i asculte predicile, să-l regăsească iar, ca întotdeauna, în casa lor parohială. Cum și acesta era fericit, la rândul lui, să trăiască bucuria sufletească a marii sărbători în mijlocul turmei sale, să serbeze ziua Sf. Vasile, onomastica sa, în căldura și liniștea căminului alături de cei dragi, să sfințească apa la sărbătoarea Botezului, să străbată cu crucea ulițele satului pentru binecuvântarea fiecărei case, pentru a revedea fiecare familie în parte: bunici, părinți ,copii, toți bine cunoscuți lui, cei cărora li se adresează regulat sub cupola bisericii parohiale, cei pe care îi botezase, cununase, împărțășise. În curând vor începe *Câșlegile*, când satul se animă de veselia alaiurilor de nuntași care ies sau pornesc cu săniile spre casele socrilor, se încrucișează pe ulițe mergând sau ieșind de la biserică, pornesc noaptea în gerul iernii, potrivit unui obicei străvechi, pe *calea primară*.

Oricât de bucolic pare el astăzi, tabloul ambianței rurale este real și constituie cadrul în care preotul de sat care este Lucaciu își îndeplinește obligațiile bisericesti și își trăiește, zi de zi, viața. În modesta casă parohială a Șișeștiului se găsesc acum fiica Tulia, încă necăsătorită și fiul Epaminonda, încă fără parohie, care își însoțise

³ *Sfârșit de veac: Ibidem*, nr. 2 din 12 ianuarie.

⁴ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1901-1390.

părintele în scurtele sale drumuri zonale din anul precedent – adunarea *Reuniunii învățătorilor români* de la Sanislău, sfințirile de la Lipău și Mocira – dar și în lunga călătorie la Roma. Împăcat cu noua sentință pontificală, ușurat în conștiința sa prin asumarea propriilor abateri, încântat că la cârma României revin, în februarie, liberalii lui D.A. Sturdza, tatăl pare că respiră ușurat în perspectiva unei perioade mai liniștite în viața, păstoria, acțiunea sa. Îl și vedem, abia sosit acasă, anunțând Episcopiei intenția unei femei calvine de a se converti în biserica de la Șișești la confesiunea greco-catolică⁵. Totodată își oferă serviciile pentru a readuce în sânul acesteia familiile din Săcelul Maramureșului, zonă compact unită, intrate cu mare vâlvă la sfârșitul anului precedent în sânul Bisericii ortodoxe. Este vorba despre cca. 600 de credincioși – dintr-un total de 1.950 de suflete, 1.740 români și 210 izraeliți⁶ – care, după lungi tribulații: trei delegații la Sibiu, îndeplinirea formalităților legale, intervenții potrivnice ale autorităților locale, inclusiv ale jandarmilor, detenții, procese, presiuni etc. –, reușesc să se constituie într-o parohie aparte⁷.

Respingerea categorică la Gherla a implicării lui Lucaciu la Săcel – ocolit și în anul precedent într-o tentativă asemănătoare a parohiei vecine Nănești⁸ – era semnul persistenței diferendului. Într-adevăr,

⁵ *Ibidem*, 1901-1741.

⁶ *Recensământul din 1800, Transilvania*, Coord. Traian Rotaru, Ed. Staff, 1997, p. 236-237.

⁷ Suita lungă a documentelor existente în Arhiva Mitropoliei Ortodoxe a Transilvaniei privind cazul constituirii parohiei ortodoxe Săcel și filia acesteia Dragomirești sunt publicate însoțite de un consistent studiu, în: *Ortodocși și greco-catolici în Transilvania (1867-1916). Contribuții documentare. Schimbarea identității confesionale. Cazul Săcel cu filia Dragomirești*, I/4. Ediție, studiu introductiv și note de Macarie Drăgoi, Presa Universitară Clujeană, 2013, 534 p. Au rămas însă în afară documentele privitoare la această chestiune aflate în Arhiva Episcopiei Cluj-Gherla, de la S.J.A.N. Cluj, foarte numeroase și ele și tot atât de necesare pentru reconstituirea completă a situației.

⁸ Potrivit raportului din 17 decembrie 1900 a vicarului Tit Bud, satul Nănești, în contextul și sub influența convertirii Săcelului, și-a făcut cunoscute doleanțele lui Vasile Lucaciu, cu convingerea ca el va găsi calea soluționării lor; ieșirile la fața locului a protopopului Ștefan Rednic și a lui însuși, scrie vicarul, cel dintâi asistat de jandarmi, au zădărnicit intenția trecerii parohiei la ortodoxie; întrebați despre Lucaciu sătenii spun că

episcopul Szabó, deloc mulțumit de ultima sentință a Sfântului Scaun, socotindu-se și de data aceasta nedreptățit, încă la începutul lunii februarie reînnoiește printr-un circular special interdicția privind pelerinajele de la Șișești⁹, încurajându-le în schimb pe cele de la mănăstirea Bixad, locul unor manifestări progubernamentale cunoscute tuturor, unde aprobă, ostentativ, prezența la cele trei mari sărbători ale verii a nu mai puțin de 20 de preoți care să asiste pe credincioși¹⁰. Câteva săptămâni mai târziu, Consistoriul episcopal respinge începerea acțiunii judiciare împotriva protopopului Băii Spriei, Ștefan Pop, acuzat de Lucaciu că de trei ani refuză să participe la examenele de sfârșit de an ale școlii de la Șișești, că dezinformează asupra ei, că în anul precedent nu a organizat obișnuita conferință preoțească anuală, plănuită la Șișești, că instigă autoritățile administrative locale împotriva sa¹¹. Se ordonă celui în cauză, după ce acesta își prezintă propria apărare, să nu ocolească Șișeștiul, dar nu se pune nici o clipă problema inițierii unei cercetări disciplinare și aducerii lui în fața judecății¹². Dimpotrivă, la scurt timp, omul indispensabil al Episcopiei în zonă, va fi gratificat și cu administrarea protopopiatului, recent vacantat, al Băii Mari. În replică la respingerea cererii sale, Lucaciu, și el acum pe poziție de luptă, își înaintează plângerea la Blaj¹³.

Este refuzată până și rugarea sa de a face cu enoriașii săi din Șișești și din cele trei filii ale sale, un pelerinaj la biserica din Baia Sprie, profitând de prelungirea *Anului Sfânt*, cu toate că se găsea la o distanță

... au auzit de Lucaciu din Șișești, dar nu-l cunosc, nici nu știu unde e acel sat și ce știu despre dânsul știu numai din auz și nici aceea nu știu că e unit ori neunit: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1900-10.908, 11.027.

⁹ Circularul din 9 februarie 1901, reamintind circularele din: 17 august 1895, nr. 5789, 11 august 1896, nr. 6379, 19 martie și 30 iulie 1900, nr. 2607 și 5789, anunța derul și credincioșii că la Șișești nu se pot ține pelerinaje, în: *Ibidem*, Prot. Consist., 1901-953.

¹⁰ Au fost aprobați 6 preoți pentru 12 iulie, 8 pentru 27 august și 6 pentru 20 septembrie: *Ibidem*, 1901-4735, 5123, 5149, 5253.

¹¹ Scrisoarea din 20 iulie 1900 a lui Vasile Lucaciu, apărarea din 13 octombrie 1900 a lui Ștefan Pop, decizia consistorială din 4 martie 1901, în: *Ibidem*, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1901-1948.

¹² *Ibidem*, Prot. Consist., 1901-3335.

¹³ *Ibidem*, 1901-3335.

de abia 7 km. Se are, desigur, în vedere la Gherla apetența solicitantului pentru spectacolul în stil mare, dorința și capacitatea lui de mobilizare a mulțimilor țărănești, faptul, de neuitat, că în 1886 la sfințirea bisericii din Șomcuta Mare a venit în capul unei coloane de 50 de care. Or, prezența lui Lucaciu în fruntea a câtorva sute de oameni aflați în mișcare, fie ei și pelerini cântând sub unduirea praporilor, reprezenta un spectacol public care alarma autoritățile. În consecință, nu plăcea nici Consistoriului episcopal, mereu temător, chiar preventiv față de puterea politică¹⁴.

Amândoi oponenții se grăbesc să pună în gardă înaltele foruri care făceau de fapt jocurile. Lovesc unul în celălalt cum, unde și cât pot.

Lucaciu, încă în martie înștiințează pe prefectul Propagandei Fide despre circularul episcopal privind interzicerea anticipată a pelerinajelor de la Șișești, insistând asupra consternării, supărării, nemulțumirii stârnite în întreaga dieceză. Până acolo încât e privit ca un gest de revoltă împotriva Sfântului Scaun, de natură să producă cele mai grave urmări. *Paharul suferințelor este plin, încheie extrem de sumbru reclamantul, dar nici el, nici bunii lui enoriași nu poartă responsabilitatea morală a consecințelor*¹⁵.

Din partea sa, episcopul Szabó se adresează ministrului învățământului și cultelor, baronul Wlassics Gyula, încercând să scoată din dieceza proprie, pe indezirabilul său subaltern, prin asigurarea unei pensii de stat, soluție alternativă avansată în ultima sentință pontificală. Căci, scrie el în 24 martie, întrucât nu a putut oferi acestuia spre alegere trei parohii similare Șișeștiului – fie pentru că nu sunt vacante, fie pentru că nu se apropie de vacantare, fie, pur și simplu, pentru că nu este prudent să se dea unui iremediabil turbulent care n-ar face decât să profite de ocazie pentru a provoca noi dezordini – acordarea unui subsidiu guvernamental rămâne singura opțiune rezonabilă¹⁶. Revine,

¹⁴ Ștefan Pop către Ordinariat, 20 iunie 1901; opinia negativă a acestuia: *Ibidem*, 1901-5226.

¹⁵ Lucaciu către Ledochowski, Șișești, 30 martie 1900: A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 6, nr. 12.584.

¹⁶ Rezumatul scrisorii lui Szabó este cuprins în referatul judiciar al sentinței din 25 noiembrie 1901: Anexa nr. 10.

în iunie, cu un nou demers, după eșecul tentativei de plasare a lui Lucaciu în dieceza Lugojului, spre care îl îndreptase ministrul maghiar. Într-adevăr, Demetrie Radu, titularul acesteia, înțelegător față de marele luptător politic, concesiv față de paroh, apropiat față de om, tocmai oferise un post tânărului preot celib Epaminonda Lucaciu¹⁷, dar, nu o face și pentru tată.

Gesturile de intimidare ale prelatului amorsează conflictul. Greu de ținut sub control și cu atât mai mult de îngenucheat, Lucaciu refuză să se lase izolat în Șișești în spatele zidului de opreliști ale oficialităților. Animat de fervoarea trăirii sale devoționale, de aspirația înțetirii vieții spirituale a ținutului său, de himera misionarismului catolic, de seducția grandorii, caută mereu ocazii pentru materializarea vechiului său proiect de a face din biserica sa un sanctuar de mare importanță, cunoscut pretutindeni, pol de atracție irezistibil pentru conaționalii săi. Le caută, dar mai degrabă le creează, fie și încălcând constrângerile legale ale ordinii ecleziastice, înfruntându-și superiorii, denunțându-le la Roma, inerția, opacitatea, dezinteresul. Profită de suprapunerea *Anului Sfânt* cu comemorarea a 10 ani de la târnosirea ctitoriei sale pentru a pregăti așezarea în fața edificiului a unui monumental crucifix din piatră și bronz – donație a trei țărani înstăriți din satul Sanislău – a cărui inaugurare o stabilește la sărbătoarea din 12 iulie a sfinților Petru și Pavel. O chestiune absolut rutinieră, care, în contextul extrem de tensionat al momentului și al locului, a suscitat episodul cel mai înverșunat, de-a dreptul stupefiant pentru contemporani, al războiului judiciar aflat pe rolul Congregației pontificale pentru bisericile orientale: enunțarea în parohia Șișești a ruperii legăturii sale canonice cu Episcopia din care făcea parte. Situația, fără precedent în Biserica română unită, provoacă vehemente reacții în cadrul acesteia, alerte la Roma și Budapesta, reconsiderări de poziții, o nouă călătorie a lui Lucaciu la Sf. Scaun, un nou verdict judiciar pontifical, un nou și abundent torent de hârtii. Mai mult decât oricând în trecut, acestea arată că esența conflictului, principala sa miză, nu privea atât persoana preotului memorandist, cât marele suport popular de care acesta se bucura.

¹⁷ Anunțul privind numirea lui Epaminonda Lucaciu ca administrator parohial în Cenadul Sârbesc: „Unirea”, XI(1901), nr. 20 din 18 mai.

Derularea faptelor începe în mai 1901, când sătenii donatori ai crucii – așezată în fața bisericii, în locul de onoare pentru care ctitorul plănuise o statuie a Fecioarei, cerută, fără succes, la Roma în martie 1891¹⁸ – cer episcopului ca sfințirea ei să se facă la sărbătoarea *Sânpetrului*, fie de către un trimis al său, fie de către protopopul locului¹⁹. La rândul lui, Lucaciu avansează aceeași dată ... *când*, pledează patetic el, *și de altcum concurge mulțime de popor evlavios din toate părțile pentru a celebra prin preamărirea capului apostolilor S. Unire și a manifesta alipirea religioasă către capul văzut al Bisericii lui Christos, Pontificele Roman*²⁰. Răspunsul Consistoriului episcopal – venit în urma opiniei negative a protopopului Ștefan Pop²¹ – este că sfințirea noului monument de la Șișești se poate face în oricare zi după 12 iulie, ... *înconjurându-se orice conflux de popor în acea parohie*²².

Lucaciu, stăpânit de o foarte puternică trăire devoțională, fascinat mereu de mirajul unor masive convertiri, de perspectiva pietății spectaculoase, chiar eroice, în spiritul înflăcărat al cultului marian specific formației sale romane, hotărât să nu piardă momentul festiv pentru care se pregătise, revine cu o nouă solicitare, încercând să forțeze mâna episcopului. Adresează acestuia, aproape ca de la egal la egal, nu atât o cerere cât o întâmpinare, în care dă glas suferinței preotului animat de un ardent deziderat sacerdotal, împiedicat arbitrar în materializarea lui, dar și neresemnării oponentului judiciar în fața unui act de nedreptate. O afirmare a religiozității profunde a enoriașilor săi, rezultat al apostolatului desfășurat în noua lor biserică, dar și o pledoarie pentru acceptarea ei ca focar al pietății greco-catolice zonale, o condamnare a ostilității oficialităților statale, dar și o imputare adusă ierarhului. Sunt înscrise toate pe fundalul întunecat, general european,

¹⁸ Lucaciu către Simeoni, Șișești, 30 martie 1891: A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, Fasc. 2, nr. 464.

¹⁹ Cererea lui Vasile Sajtos, Georgiu Szilagyi și Ioan Boitor, în: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1901-4848.

²⁰ Lucaciu către Szabó, Șișești, 1 iunie 1901: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1892[sic !]-5354, f. 10-11.

²¹ Ștefan Pop către Consistoriu, Baia Sprie, 11 iunie 1901: *Ibidem*, 1901-4848, f. 1.

²² Consistoriul către Ștefan Pop, Gherla, 15 iunie 1901: *Ibidem*, f. 4.

al laicizării galopante, pe cel încă și mai sumbru al statului maghiar *cu un guvern francmason și ateist*, ceea ce făcea cu totul de neînțeles repudierea unei inițiative cucernice, mai mult decât salutară, și încă de către propriul ierarh. Nu lipsesc citatele din ultimele două enciclice ale lui Leon XIII, referirile la așa numitul *triuu al urii*: protestanții, francmasonii, evreii, al congregației franceze a Adormirii Maicii Domnului, protejate de Papă, și, previzibil, trimiterile la chemarea misionară catolică a sanctuarului marian de la Șișești, la care petentul continua să viseze, continua să pledeze²³. Cum era de așteptat, solicitarea este din nouă respinsă²⁴.

Întâmplător sau nu, concomitent cu episcopul, vicecomitele Sătmăruului anunță și el consiliul comunal din Șișești că în 12 iulie vor fi dislocați aici 52 de jandarmi, pentru a nu permite accesul la biserică a credincioșilor din alte parohii. Aceștia, scrie el, vor fi dispuși în apropierea bisericii și în alte cinci puncte ale comunității și vor trebui cazați, în grupe de câte cinci, în casele din apropiere, evacuate în prealabil, fiecare grupă urmând să primească zilnic 5 kg. de carne, o pâine mare și serviciul unui om care să-i fie la dispoziție. În cazul neîndeplinirii ordinului, cheltuielile aferente vor fi scose pe calea execuției, iar judele și notarul sătesc vor fi supuși cercetării judiciare disciplinare, sună porunca²⁵.

Ca în alte situații asemănătoare, sunt scoși în înaintare enoriașii. Se merge mai departe, oricât de mici erau șansele succesului. Reprezentanții parohiei, curatorii primi ai celor patru biserici ale sale, reclamă la Tribunalul regal din Satu Mare încălcarea de către administrația laică a liberului exercițiu al religiei, garantat constituțional și cer la Budapesta ajutorul deputatului parlamentar al circumscripției electorale a Băii Mari, secretarul de stat Láng Lajos, căruia mulți conaționali ai lor îi dăduseră votul. Li s-a spus, și dintr-o parte și din

²³ Lucaciu către Szabó, Șișești, 27 iunie 1901: *Ibidem*, 1892-5354, f. 7-8.

²⁴ Consistoriul către Ștefan Pop, 29 iunie 1901: *Ibidem*, Prot. Consist., 1901-5914.

²⁵ Denes Dezső către notarul supleant Dănești, Baia Mare, 28 iunie 1901, traducerea italiană a textului: A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 6, nr. 13.194.

cealaltă, relatează ei într-un memoriu adresat Papei, că intervențiile forței de stat la sărbătorile estivale de la Șișești sunt urmarea interdicției exprese a episcopului, cel de care depind aceste chestiuni, cel căruia ei trebuie să i se adreseze. Ceea ce, continuă petiționarii, gata să dovedească cu jurământ adevărul spuselor lor, au făcut nu odată, însă întotdeauna au fost refuzați categoric²⁶.

Sub aceste auspicii, ziua apostolilor Petru și Pavel este sumbră: jandarmi cu armele în mâini, biserica închisă, clopotele mute, noul monument religios părăsit. În locul plănuitei celebrări a unirii românilor cu Sf. Scaun Apostolic și a omagierii conducătorului acestuia, *nici liturghie, nici procesiuni, nici cântece sacre, ci teroare ca în timpul lui Nero și Dioclețian*, se scrie la Roma²⁷. Jandarmii pleacă vineri, 12 iulie, pe înserat, dar se reîntorc duminică, 14 iulie, când, de asemenea, nu se poate oficia liturghia.

Este înștiințat telegrafic, de două ori, Sfântul Scaun, implorându-se ajutorul Papei, menționându-se conivența episcopului Szabó, semnalându-se exasperarea enoriașilor²⁸. Lucaciu însuși, deprimat de împresurarea la care se vede supus, de repetarea ei inexorabilă, an de an, de vaietele din surdină ale sătenilor, străbate un moment de cedare: anunță pe protopop, cu inima frântă, că, supunându-se deciziei pontificale, acceptă să părăsească Șișeștiul, optând pentru parohia Comârzana din Oașul vecin. Pune însă condiția ca Episcopia să recunoască public că jertfa pe care o face lăsându-și biserica și credincioșii este exclusiv pentru binele acestora și că nu el poartă vina pentru situația extremă în care s-a ajuns. Ceea ce Ștefan Pop comunică de îndată la Gherla²⁹. Cât de dureroasă trebuie să fi fost pentru el o

²⁶ Mihail Făt, Ilie Chifor, Todor Sălăjan și Dănilă Andreia către Leon XIII, Șișești, 21 iulie 1901: *Idem*, nr. 13.103.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Telegramele din 12 și 14 iulie 1901: *Ibidem*, nr. 12.901.

²⁹ Ștefan Pop către Consistoriu, Baia Sprie, 15 iulie 1901: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1892-5354, f. 15. *Am observat, scrie protopopul, că poporul din Șișești acum vede și cunoaște că numai așa va scăpa din împregiurările grele, decumva Vasiliu Lucaciu, care e cauza aceloră, se va duce din Șișești. Vas. Lucaciu, din partea lui, s-a și declarat înaintea mea, zicând că el, spre a scăpa biserica din Șișești de acele*

asemenea hotărâre ! Pleacă apoi în Banat pentru a-l vedea pe Epaminonda la Cenad – unde este primit festiv de greco-catolici, dar și de ortodocși³⁰ – vizitează Aradul, plin de apropiați ai lui, posibil și Lugojul al cărui ierarh îi era favorabil și, cu certitudine, Timișoara, unde participă la o importantă consfătuire politică. S-a hotărât în cadrul ei reconstituirea comitetului de conducere al PNR din 12 transilvăneni, 6 bănățeni și 6 din părțile vestice, cărora le va reveni îndatorirea de a stabili atitudinea românilor față de alegerile parlamentare care se apropiau³¹.

Întrucât episcopul Szabó rămâne mut la propunerea venită din Șișești – încălcare vădită a ultimei decizii pontificale –, Lucaciu, rănit profund, într-o înverșunare nestăpânită, recurge la un gest extrem, culmea iconoclasmului său: anunță, în 21 iulie, că, așezându-se sub protecția Romei, încetează comunicarea canonică cu Episcopia³².

Este de la sine înțeles că o asemenea hotărâre, legal, nu putea porni decât de la enoriașii înșiși. Scoși din nou în față, aceștia aduc la cunoștința vlădicului din Gherla, printr-o declarație semnată de 324 capi de familie, că, frânți de năpăstuirile venite din partea sa, *ca și de cele făcute cu știința și cu încuviințarea lui*, copleșiți de apăsarea acestora, se văd siliți să apeleze la Scaunul Papal pentru a-i lua sub oblăduirea lui părintească și, începând din acel moment, rup orice atingere și împărtășire cu el³³. Într-adevăr, în aceeași zi curatorii primi ai celor patru

împregiurări grele, e gata a se jertfi pre sine, adecă e gata a se duce de la Șișești și a primi o altă parohie de asemenea venit ca cel din Șișești, cum ar fi, d[e] e[semplu], Comârzana, însă sub condițiunea ca să se recunoască cum că el, mergând de la Șișești, jertfa o aduce bisericii, spre a o salva de un mare rău, la care a ajuns nu din vina lui (!), ci din a altora (?).

³⁰ *Părintele Lucaciu la noi. Cenadul Sârbesc, 2/15 iulie*. „Tribuna Poporului”, nr. 126 din 7/20 iulie. Relatând primirea la Cenad, redacția comentează că chiar dacă premierul Széll a declarat că va izola pe Lucaciu, că-l va distruge, că va ridica în jurul lui un zid chinezesc, nu va reuși să-l separe de conaționalii săi ... *căci zidul s-ar surpa la uralele de bucurie care ar erupe din sânurile noastre*.

³¹ N. Cordoș, *Consfătuirea confidențială a Partidului Național Român de la Timișoara, (1901)*, în: „Banatica”, II, 1973, p. 254.

³² Ciorna traducerii maghiare a declarației: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1892-5354, f. 17-18.

³³ Versiunile maghiare ale declarațiilor din 21 iulie 1901: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1892-[sic !]-5354, f. 17-20.

biserici ale parohiei, Dănilă Andreica, Mihail Făt, Ilie Chifor și Todor Sălăgean imploră, prin pana niciodată obosită, întotdeauna inconfundabilă a preotului lor, apărarea Papei față de persecuțiile propriului lor episcop, de natură să le periclitizeze însăși mântuirea sufletelor. *Este imensă durerea inimilor noastre*, încep ei, *pentru că suntem înfrânați în exercițiul sacru al religiei prin forța armelor puterii seculare, iar culmea suferințelor pe care le pătimim e dată de faptul că totul vine chiar din partea celui care s-ar cădea să ne protejeze*. Sunt descrise apoi, pe un ton liniștit, lipsit de stridențe, tribulațiile ultimelor luni, legate de ridicarea și sfințirea noii cruci, se inserează în text acte doveditoare, se insistă asupra represiunii din 12 iulie, după care, în încheiere, sunt reproduse cuvintele interdicției brutale a episcopului privind jubileele de la Șișești, rostite în reședința sa înaintea delegaților parohiei. Semnatarii declară că sunt gata să-și confirme spusele prin jurământ³⁴.

Tot în 21 iulie, așezat strategic în spatele enoriașilor săi, bazat pe hotărârea lor, Lucaciu, inițiatorul știut de toți al întregii acțiuni, face episcopului Szabó aceeași declarație. Un gest de protest de o mare temeritate, care îl dislocă din ordinea ecleziastică normală, care îl pune într-o situație limită, fără precedent în Biserica romană unită, care comportă motivații multiple. Disperare datorată experiențelor extreme ale persecuției, revoltă împotriva superiorului care pactizează cu puterea laică opresivă, impuls eroic al aspirantului la un mare destin catolic, condamnat public să se sufoce în izolarea mediocră a unei parohii și supus aici, zi de zi, celei mai severe supravegheri ? Puțin din toate acestea, dar și nevoia aproape fizică de a i se face dreptate, conștiința, justificată, a superiorității sacerdotului înzestrat cu haruri ieșite din comun, frustrarea de a nu și le putea exercita într-un cadru mai larg, de a nu-și putea lărgi spațiul de acțiune, exigența fundamentală profund omenească de a i se recunoaște valoarea, sentimentul intens al justeței demersurilor sale și, mai presus de toate, conștiința corectitudinii morale a poziționării sale publice. De pe acest temei de nezdruccinat în forul lui interior, manifestat puternic și în anii

³⁴ A.C.C.O., Romeni, 120/33, V. Fasc. 6, nr. 12.103.

Memorandului, consideră că interdicția ierarhului său reprezenta un abuz tiranic în exercitarea puterii clericale, că într-un asemenea caz încălcarea regulilor stricte ale subordonării canonice este legitimată moral, că Roma va recunoaște normalitatea reacției sale și, în fine, i se va da câștig de cauză. În vârtejul furtunii stârnite în el, Lucaciu, visător și vizionar, pierde din vedere complexitatea circumstanțelor, ignoră consecințele, se aprinde în avântul său, lăsându-se purtat de mirajul copleșitor al unei eliberări imediate, definitive, complete din strânsoarea în care se găsea prins, mizând, poate, pe alternativa recomandată de Sfântul Scaun a trecerii lui și a parohiei sale sub jurisdicția altei dieceze, forțând brusc cu de la sine putere înfăptuirea ei.

Departe însă de a fi o soluție salvatoare, episodul din iulie 1901, cel mai dramatic din tot acest război judiciar, s-a dovedit o răbufnire emoțională, fără vreo șansă de succes, care nu face decât să agraveze situația protagonistului său, exacerband spiritele, întărind zidul de ostilitate ridicat în jurul lui, aducându-i noi prejudicii. Și, oricât de înălțătoare a fost fervoarea trăirii sale devoționale de la care a pornit totul, noi prejudicii, suferințe și costuri.

Riposta episcopului Szabó nu se lasă așteptată. Primul său pas este acela de a-l informa de îndată pe ministrul maghiar al cultelor, cu toate că, privit în sine, faptul nu exceda sfera autonomă a administrației ecleziastice, aflată legal în competența exclusivă a sa și a Consistoriului său. Privit prin prisma făptuitorului, persoană publică atât de cunoscută, considerată primejdioasă, situația primește o cu totul altă dimensiune. Un motiv în plus pentru prelatul din Gherla să ceară ca Lucaciu să fie scos cât mai repede din dieceza sa, dat la o parte, pus definitiv pe linie moartă, prin acordarea din partea guvernului a unei pensii guvernamentale³⁵. Disciplina bisericească, pe de o parte și liniștea publică, pe de alta, fac, conchide el, ca Lucaciu să nu mai poată rămâne în Șișești. Este semnificativ pentru rigoarea cu care e urmărit faptul că sunt expediate la Budapesta chiar și traducerile declarațiilor de la Șișești, singurele versiuni care ne sunt acum la dispoziție. Instituie

³⁵ Szabó către Wlassics, Gherla, 27 iulie 1901, concept: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1901-6504.

apoi o comisie de anchetă care, la fața locului, să aducă cu picioarele pe pământ pe preotul rebel, să-l facă atent asupra responsabilităților sale și a consecințelor actului său, să-l pună să răspundă asupra învinuirilor aduse ierarhului, să consemneze protocolar toate spusele sale. Trebuia, de asemenea, să cerceteze autenticitatea celor 324 de semnături ale declarației enoriașilor, cum o vedeau ei, cum li s-a tălmăcit aceasta, cine a redactat-o, cine i-a adunat laolaltă, cine a strâns semnăturile, care erau circumstanțele concrete locale, care era starea de spirit a oamenilor din parohia-mamă, care era orientarea lor în cele trei sate aparținătoare etc.³⁶.

Întrucât, atât sătenii, cât și parohul refuză să compară înaintea comisiei³⁷, prelatul român cere din nou la Budapesta acordarea unei pensii pe seama inobedientului său subordonat³⁸. Anexează și de data aceasta traducerea refuzului scris al acestuia, de a se supune anchetei³⁹, ceea ce arată, scrie el, nu doar că se împotrivește forurilor bisericești și că incită la nesupunere pe enoriași, dar provoacă tulburări și în alte părți ale diecezei.

Într-adevăr, acesta nu este străin de frământările privind ocuparea parohiei unite a Băii Mari, aflată în vacanță, ai cărei enoriași contestă în aceste zile dreptul de patronat al orașului asupra bisericii lor, pentru ca alegerea preotului greco-catolic să nu revină unui magistrat aproape

³⁶ Instrucțiunile consistoriale din 30 iulie, nr. 6697, date protopopului Ștefan Pop și preotului din Târgu-Lăpuș, Andrei Pop, sunt rezumate în adresa către Wlassics din 24 august 1901: *Ibidem*, 1901-7450, f. 2-4.

³⁷ Venirea comisiei în Șișești are loc în 22 august, când, raportează Ștefan Pop, în 27 august, Lucaciu, nefiind înștiințat în prealabil, nu era acasă, ... *citat la Baia Mare în cauza jandarmilor*, iar sătenii, parte erau la lucru pe câmp, parte au declarat că în locul lor se va prezenta preotul. Propunerea protopopului este ca Lucaciu ... *să se demită din dieceză*: *Ibidem*, Regest, Prot. Consist. 1901-7651.

³⁸ Szabó către Wlassics, Gherla, 24 august 1901, concept: *Ibidem*, 1901-7450, f. 2-4.

³⁹ Textul, din 22 august, al refuzului lui Lucaciu este următorul: *Preaumilita mea scrisoare din 21 iulie, nr. 163, nu poate fi obiect de cercetare, fiind toată cauza supusă judecății S. Scaun Apostolic de Roma. Va fi supusă aceleiași preainalte judecăți a Locțiitorului D.N. Isus Christos și această mai nouă „procedură ecleziastică” față de mine și față de credincioșii mei parochieni, procedură pusă la cale prin un Ștefan Papp !! Eu declar cu toată umilința și de astădată că primesc cu toată supunerea soluțiunea cauzei, în sensul preainaltelor decisiuni ale S. Scaun Apostolic de Roma. Ibidem*, f. 1, original.

exclusiv maghiar⁴⁰. Concomitent, deloc întâmplător, Lucaciu, înaintând Papei un memoriu justificativ al parohiei privind ruptura de Episcopia Gherlei, înștiințează Propaganda Fide că, supunându-se deciziei pontificale, ar fi bucuros să primească enoria în care și-a petrecut adolescența și a urmat studiile gimnaziale, în care era iubit, în care tatăl său a fost învățător toată viața sa⁴¹. Lipsit de orice șansă – noul paroh interimar va fi proguvernamentalul protopop al Băii Spriei, Ștefan Pop, oponentul dintotdeauna de seamă al lui Lucaciu – tentativa suscită interesante dezbateri asupra dreptului de patronat⁴².

Dar lucrurile nu se opresc aici. Urmează, la sfârșitul lunii august și în septembrie, strâns unul după altul, o întreagă serie de momente, care exacerbează stările de spirit: o nouă descindere masivă a jandarmeriei în Șişești la *Sfânta Maria Mare*, anunțată telegrafic la Roma⁴³, denunțată în presa românească⁴⁴, o a doua tentativă a comisiei consistoriale pentru a-l aduce pe Lucaciu la ordine, eșuată și ea⁴⁵, o altă intervenție a forțelor de ordine în parohia acestuia la *Sfânta*

⁴⁰ Cererea din 18 august 1901 a senatului și comunității bisericești către episcop privind sistarea dreptului patronatului și dispozițiile ulterioare negative ale Consistoriului: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1901-8101.

⁴¹ Parohia Șişești către Leon XIII, Șişești, 23 august 1901: A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 6, nr. 12.103.

⁴² Dreptul de patronat implica, potrivit deciziilor conciliului tridentin, trei condiții, impuse de biserică patronului: *dos*, *edificatio*, *fundus* (dotare, edificiu, pământ), care însă erau interpretare de unii canoniști cumulativ, iar de alții distinctiv. În cazul parohiei unite Baia Mare, investigațiile făcute cu această ocazie arată că biserica a fost edificată de credincioși între 1772-1780, că locuința parohială era o donație a Floarei Stan din 11 iunie 1780 și că tot ce dădea orașul era plata preotului – care a variat între 600 fl. și 364 fl. și care era în 1901 de 470 fl. și 10 m³ lemne – plată în virtutea căreia orașul a desemnat ca preot în 1857 pe Teodor Szabó, iar în 1874 pe Ștefan Biliu. Consistoriul consideră că *nu e drept și corect*, să fie pus la îndoială această prerogativă a orașului, dar că trebuie să se ceară ca Magistratul să nu se amestece în viața religioasă a românilor, dat fiind faptul și reformatii și izraeliții beneficiază de un asemenea ajutor, fără să li se impună o asemenea obligație: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1901-10.222, 10.616.

⁴³ Telegrama din 28 august 1901: *Forza armata carabinieri impedito sacra e processioni jubiliari dietro mandato Vescovo Szabó* Lucaciu, Andreica: A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 6, nr. 13.076.

⁴⁴ *Goana contra părintelui Lucaciu*: „Tribuna Poporului”, V(1901), nr. 34 din 18/31 august.

⁴⁵ În privința îndeplinirii deciziei consistoriale din 7 septembrie, nr. 7921, raportările protopopului și preotului, prezenți amândoi în Șişești, dovedesc că aceștia s-au evitat

*Maria Mică*⁴⁶ și, situați pe poziții de luptă, de o parte și de alta a unei prăpăstii adânci, un mare raport al episcopului la Propaganda Fide, o a V-a plecare a lui Lucaciu la Roma.

Conținutul și tonul noi raportări a prelatului, product, ca întotdeauna, al aceleiași comisii de canonici, sunt devastatoare pentru incriminat. Convinși că se găsesc în fața unui moment decisiv, că se va produce o schimbare fundamentală de abordare a cauzei, că se va repara parțialitatea deciziilor anterioare, că se va da în sfârșit dreptate instituției și nu individului, se năpustesc asupra oponentului, exploatează la maximum derapajul acestuia: un act intolerabil de rebeliune, o încălcare scandaloasă a disciplinei bisericești, un exces grav care nu putea rămâne nepedepsit, conchid ei în finalul descripției faptei. Cu atât mai grav, insinuează actul, cu cât el este al unui iremediabil turbulent, al unui recalitrant greu de ținut sub control, un nesupus cronic care tulbură atât pacea diecezei cât și liniștea publică ! Pe scurt, percepția lui în cercul restrâns episcopal: un răzvrătit și, totodată, un răzvrătitor, avid de grandoare, care face mai multe probleme decât tot restul clerului la un loc. Se cere, așadar, ca Sfântul Scaun să se pronunțe: 1) dacă pârâului trebuie să i se dea de la început o altă parohie sau de la început să i se asigure o pensie 2) ce pedeapsă merită actul lui de rebeliune 3) cum să fie *rebellionis actum* reparat moral și prevenit în viitor 4) prezumtiva pensie să-i fie plătită prin intermediul episcopului Lugojului, Demetriu Radu, ca împuternicit al Propagandei Fide⁴⁷. Impresia care transpare din răspunsul îngrijorat al acestuia este aceea a unei apropiate deliberări definitive și biruitoare.

premeditat unul pe celălalt sub pretextul necomunicării exacte a locului întâlnirii; potrivit celui dinlăi, în ziua convenită, comisia l-a așteptat pe Lucaciu în pavilionul de lângă biserică, dar nu s-a prezentat, deși era acasă: Ștefan Pop către Consistoriu, Baia Sprie, 20 septembrie 1901: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1901-8372; la rândul lui, Lucaciu scrie, în 18 septembrie, că a așteptat toată ziua comisia în casa parohială, dar aceasta nu s-a prezentat. *Ibidem*, 1891-8318.

⁴⁶ Telegrama din 20 septembrie 1901: *Festa Nativita Madonna pie processioni impedita armi carabinieri imenso scandalo fedeli vendendo complicita Vescovo decidende mandare delegazio parrocco Santa Sede per forare causa liberta religione occluso Basilio Lucaciu Daniele Andreica*: A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 6, nr. 13.229.

⁴⁷ Szabó către Ledochowski, Gherla, 18 septembrie 1901: *Ibidem*, V, Fasc. 5, nr. 13.381. Anexa nr. 1.

Ceea ce nu se va întâmpla. Încă o dată prezența la Roma a lui Lucaciu, combatant redutabil, contrabalansează consecințele care se anticipau. Marchează pentru el chiar modul în care își pregătește aici terenul și își anunță plecarea: un mare memoriu adresat, în 23 august, Papei – text clar, ordonat, concis, prin care își recunoaște și justifică convingător fapta, urmare nemijlocită a persecuțiilor conivente ale episcopului și ale guvernului, fiecare de pe propria lui poziție de putere⁴⁸, telegrama din 27 august, menționată mai sus, privind hotărârea enoriașilor de a-l delega la Roma, scrisoarea de înștiințare din 30 septembrie către prefectul Propagandei Fide privind constrângerile care îl obligă să revină la Scaunul Apostolic pentru a-i implora din nou protecția. Este, scrie el, unica salvare a credincioșilor îndurerați, agitați, sperați, spoliați de execuții fiscale, *împinși în pragul unei erupțiuni iremediabile*, pe care nu i-a putut liniști decât cu făgăduința că Sfântul Scaun va face ca altissimele sale decizii să fie, în sfârșit, respectate de episcop⁴⁹. Roma, orașul ultimei speranțe, este mesajul tuturor acestor glăsuiri. Notifică plecarea ... *pentru unele afaceri* și Consistoriul din Gherla, dar pornește iarăși fără a aștepta aprobarea acestuia⁵⁰.

Nu înainte totuși de a urmări acasă alegerile parlamentare din primele zile ale lui octombrie – anunțate *curate* de către noul guvern Széll –, fiind unul dintre semnatarii apelului de la Cluj al PNR privind menținerea pasivității politice a românilor⁵¹. Nu vor fi mult deosebite de cele ale lui Bánffy în privința abuzurilor, însă, contrar chemării conducerii naționale, numărul țăranilor români participanți crește, iar cei mai mulți sunt în Sătmăruș, conduși cel mai adesea de preoți și învățători⁵². Explicația, scriu ziarele, congruele și ajutoarele bugetare, căci statul nu dă niciodată fără a lua.

⁴⁸ Szabó către Ledochowski, Gherla, 18 septembrie 1901: *Ibidem*, V, Fasc. 5, nr. 13.381. Anexa nr. 1.

⁴⁹ Lucaciu către Ledochowski, Șişești, 30 septembrie 1901: *Ibidem*, V, Fasc. 6, nr. 13.229.

⁵⁰ Lucaciu către Consistoriu, Șişești, 18 septembrie 1901 [st.v.]: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1901-8319. Regest.

⁵¹ „Gazeta Transilvaniei”, XLIV(1901), nr. 204 din 16/29 septembrie.

⁵² *Din părțile sâtmărene*: *Ibidem*, nr. 223 din 9/22 octombrie. Se menționează că în circumscripția Medieșul Aurit participă la scrutin cca. 1.500 țărani români, 40 de învățători și 30 de preoți, între care, *rușinea rușinilor*, C-tin Lucaciu.

Cu certitudine, călătoria spre Italia a fost încurajată și de noua, cu totul neașteptată opțiune parohială care apare acum pentru Lucaciu în mijlocul grănicerilor Năsăudului, admiratori entuziaști ai săi. Este vorba despre marea parohie Rodna, recent scoasă la concurs⁵³, al cărui titular, memorandistul Gherasim Domide, fusese numit preot și protopop al Bistriței, iar instalarea lui festivă în parohie – primit cu un banderiu de zeci de călăreți și un lung convoi de trăsură, în prezența autorităților locale, inclusiv a comitelui suprem al comitatului – făcuse vâlvă în presa românească⁵⁴. Spre nemulțumirea episcopului Szabó, spre satisfacția publicului larg, membrii consiliului bisericesc al Rodnei se pronunță în scris pentru venirea la ei a lui Lucaciu, cel mai cunoscut și iubit luptător național⁵⁵, îi cer și îi primesc acordul de principiu, îi cer numire la Gherla, fac valuri mari în jurul aducerii sale⁵⁶. Este punctul de pornire al unui înverșunat diferend între rodneni și vlădic, pentru și împotriva alesului, diferend care, la ordinea zilei timp de trei ani, suscită nenumărate petiții parohiale și decizii consistoriale, nenumărate demersuri și aranjamente locale, pro sau împotriva, noi intervenții la Budapesta și Roma, pentru ca în 1903 Sfântul Scaun să se pronunțe, cum vom vedea, în favoarea celor dintâi, iar în anul următor să-și impună biruitor vrerea cel de al doilea. Un nou fundal tensionat pe care se va detașa personalitatea puternică a protagonistului, prezentă întotdeauna în momentele-cheie.

Șederea la Roma a lui Lucaciu ne este cunoscută exclusiv din demersurile sale scrise, prodigioase, ca întotdeauna, opt la număr, în intervalul de o lună dintre prima mărturie a prezenței sale și reluarea, la 25 noiembrie, a dezbaterii judiciare. Ușile s-au deschis acum greu în

⁵³ Anunțul din 24 august privind Rodna: *Ibidem*, Prot. Consist., 1901-

⁵⁴ *Instalarea părintelui Domide*: „Tribuna Poporului”, V(1900), nr. 157 din 25 august/7 septembrie; *Instalarea protopopului din Bistrița*: „Gazeta Transilvaniei”, LXIV(1901), nr. 183; „Unirea”, XI(1901), nr. 35 din 22 august.

⁵⁵ Protocolul din 21 septembrie 1901 al senatului parohial Rodna, în: Liviu Păiș, *Memorandistul Dr. Vasile Lucaciu și Rodna. Încercarea rodnenilor de a-l aduce preot la Rodna (Documente)*, în: „Arhiva Someșană”, seria a III-a, I(2002), p. 184-186.

⁵⁶ Chestiunea a fost demarată la întâlnirea de la Cluj din 4-5 septembrie 1901 a membrilor comitetului P.N.R., la care participă atât Vasile Lucaciu, cât și Gherasim Domide, amândoi semnatari ai declarației de pasivitate, lansată atunci privind apropiatele alegeri parlamentare: „Gazeta Transilvaniei”, XLIV(1901), nr. 203 din 14/27 septembrie.

fața sa la Propaganda Fide, la Congregația pentru bisericele orientale, la Secretariatul de stat, deoarece vedem că prima decizie care se ia este aceea de a nu i se permite să officieze liturgia, fiind venit la Sfântul Scaun fără aprobarea episcopului Szabó⁵⁷.

Cu siguranță a fost însă primit de către prefectul Ledochowski, cu care comunica sufletește, cel care, trecut prin multe la cei 80 de ani ai săi, îi cunoștea, îi înțelegea cel mai bine situația, îi aprecia eforturile bisericești și naționale, îi acordă în postura gravă în care se găsea acum, ajutorul influenței sale. Spre el, conducătorul forului căruia îi era subordonat, se îndreaptă grosul noilor sale scripte, menite, speră autorul, să se adauge dosarului⁵⁸. Altele vor fi adresate, pe de o parte, secretarului de stat Rampolla, mereu binevoitor față de el, rugat pentru bunele sale oficii⁵⁹, pe de altă parte, unuia dintre membrii viitorului complet, posibil, referentul Vives Y Tuto⁶⁰.

Seria începe cu reclamații la adresa episcopului, centrate pe refuzul acestuia de a se conforma sentinței pontificale de a-i oferi o altă parohie. Expune, drept probă, cazul extrem de grav al Săcelului, cunoscut tuturor, care, lipsit de preot, a trecut la ortodoxie, ceea ce nu s-ar fi întâmplat dacă i s-ar fi dat lui sau dacă cel puțin ar fi fost lăsat să meargă acolo pentru a vorbi oamenilor, așa cum a cerut. Prezintă apoi pe larg cazul Rodnei, care, de asemenea, îi este refuzată, cu toate că enoriașii au cerut Episcopiei numirea sa printr-o delegație, două petiții, telegrame⁶¹. Anexează scrisoarea pe care comunitatea, în frunte cu Florian Porcius,

⁵⁷ Rezoluția pusă pe scrisoarea lui Lucaci din 24 octombrie către Ledochowski este următoarea: *Communicato a voce al D. Lucaci che essendo venuto in Roma senza il permesso del seu Vescovo la S. Cong[regatione] nona gli permette di celebrare la S. Messa*: A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 6, nr. 13.298.

⁵⁸ Lucaci către Ledochowski, Roma, 24 octombrie, 23, 24, 24 noiembrie, toate cu formula de adresare *Eminentissime Signor Cardinale, Padre mio benignissimo*: *Ibidem*, V, Fasc. 6, nr. 13.298 și 13.194.

⁵⁹ Lucaci (Roma, 7 noiembrie) către un intermediar (*Eccellenza*) rugat să prezinte altcuiva textul memoriului către Papă, anexat scrisorii: *Ibidem*, V, Fasc. 6, nr. 13.367.

⁶⁰ Lucaci (Roma, 21 noiembrie) către *Signor Cardinale* (posibil Vives Y Tuto sau Agliardi): *Ibidem*, V, Fasc. 6, nr. 13.194.

⁶¹ Cererile consiliului bisericesc din 14 și 25 octombrie, telegramele din 31 octombrie, 14 noiembrie, 27 decembrie: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1901-9193, 9450, 9807, 9815, 10.582.

membru al Academiei Române, i-o adresează la Roma⁶² și un articol din „Tribuna Poporului” privind contramăsurile înverșunate dispuse de Consistoriul episcopal⁶³. Alte parohii vacante după ultima sentință, pe care, scrie el, le-ar fi acceptat bucuros au fost: Bistrița, Baia Mare, Ieud, Gherța Mică. Nu lipsesc, în ultimele zile de dinaintea dezbaterii, când are acces la dosarul tipărit al cauzei, recunoașterea implicită a vinovăției proprii pentru actul anticanonic comis, explicațiile autojustificative, circumstanțele atenuante, adevărate și emoționante pe plan uman. Nu a fost nimic altceva, pledează convingător *pro domo* Lucaciu, decât ... *un strigăt de durere, ... un strigăt de durere ascuțită, ... un grido di dolore, ... un grido di acuto o di dolore*, izbucnit într-o formă anormală din pieptul unei persoane hăituite peste puterile de rezistență ale unui om și nicidecum urmarea unui plan premeditat. O slăbiciune omenească de moment și nicidecum un act care să pună sub semnul întrebării rectitudinea sentimentelor sale religioase și respectul disciplinei bisericii catolice. Realmente, nimic altceva decât dorința de a scăpa de năpăstuirile la care este supus, așezându-se sub protecția Sfântului Scaun⁶⁴. Nimic, totuși, în versiunea sa asupra împrejurărilor locale, diferită de cea a episcopului, despre manipularea credincioșilor. În preziuma deliberării se plătește însă integral prețul greșelii: o declarație deschisă prin care își asumă vinovăția faptei și își exprimă regretul pentru comiterea ei. *Este unica culpă*, scrie penitentul, *în acești șase ani de neîncetate persecuții, cu toate că în permanență sunt supus provocărilor. Ma, în fine, „homo sum”*; scuză incorectitudinea venirii sale la Roma cu .. *dreptul sfânt al apărării pe care trebuie să-l aibă fiecare muritor*⁶⁵.

Pe un cu totul alt plan, alte două memorii sunt înaintate acum la București regelui Carol, sensibil față de greco-catolici, spre a i se acorda, fie din fondurile Academiei Române, fie din cele ale guvernului, un subsidiu anual, pe viață în schimbul cercetării sistematice a arhivelor

⁶² Traducerea italiană a textului: A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 6, nr. 13.191.

⁶³ Articolul *Corteșiri clericale. Valea Someșului, 14 octombrie n.* privind stăruințele comisiei consistoriale trimise la Rodna pentru a se renunța la Lucaciu; „Tribuna Poporului”, V(1901) din 4/17 noiembrie.

⁶⁴ Lucaciu către Ledochowski, Roma, 23 noiembrie: A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, Fasc. 6, nr. 13.194.

⁶⁵ Lucaciu către Ledochowski, Roma, 24 noiembrie: *Ibidem*.

de la Cluj, Budapesta, Viena și Roma, pentru ca, eliberat de povara grijilor materiale, să se poată consacra integral efortului național. Erau cunoscute în această privință precedentele lui George Barițiu și Alexandru Odobescu⁶⁶. Evocă mișcător mistuirea puterilor sale în confruntarea lungă și inegală cu cele două puternice mașinării instituționale aliate împotriva sa, cea statală, a guvernului șovin maghiar și cea bisericească, a episcopului Szabó⁶⁷.

Dezbaterea noului dosar se face în 25 noiembrie 1901, într-un complet de nouă cardinali, cel mai mare de până atunci⁶⁸, între care – semn bun pentru Lucaciu – și Antonio Agliardi, fostul nunțiu apostolic vienez, rechemat la Roma în 1896 la insistențele premierului Bánffy. Eminentissimi pornesc ca întotdeauna de la obișnuitul referat judiciar întocmit de către cardinalul portughez Vives Y Tuto, același raportor oficial ca și la deliberarea precedentă.

Surprinzător față de trecut, sintetizarea cauzei este scurtă și se prezintă aproape exclusiv din perspectiva episcopului, parafrazându-se, pasaj de pasaj, conținutul ultimului său rechizitoriu asupra *actului rebel și scandalos* al preotului subordonat. Se insistă asupra gravității lui, asupra tentativelor care au urmat, repetate, fără succes, de a-l aduce la ordine pe delicvent, asupra renitenței lui cronice, tot atâtea circumstanțe agravante pentru el, tot atâtea motive care impuneau sancționarea sa. Acestuia i se dă cuvântul o singură dată, din postura lui cea mai criticabilă, prin reproducerea unui pasaj din memoriul adresat Papei, după sărbătoarea sfinților Petru și Pavel. Merită să fie citat: *Fiind evident că actele publice ale ilustrității sale, episcopul Szabó, semnifică*

⁶⁶ Referitor la subsidiul acordat lui Barițiu: S. Relegan, *Colecția documentară George Bariț de la Biblioteca Academiei Române București*, în: *Națiune și Europeanitate. Studii istorice. In hororem magistri Camilli Mureșanu*, București, 2007, p. 274-279.

⁶⁷ Lucaciu către Carol I, Roma, 15 și 18 noiembrie 1901: Blaga Mihoc, *op. cit.*, p. 528-529; Aici citează răspunsul dat lui de către premierul Széll la întrebarea din iunie 1901 ... *noi grijim de ceea ce faci, ceea ce lucrezi d-ta. Și eu îți spun că-ți vom arăta că mai tare e guvernul maghiar decât popa din Șisești. Voința noastră este să te izolăm de poporul român și asta o vom și face. Cu muni chinezești voi impresura Șiseștii și voi împiedica orice contact între d-ta și poporul român*. Lucaciu către Carol I, Roma, 18 noiembrie 1901: *Ibidem*, p. 529-530.

⁶⁸ Vannutelli Seraphinus, Agliardi, Vannutelli Vincentius, Ledochowski, Satolli, Cretoni, Mathieu, Segna și Vives Y Tuto.

o revoltă contra preaînaltelor decizii ale Capului Suprem al bisericii catolice, fiind evident că ilustritatea sa țintește să provoace vărsare de sânge, o hecatombă de vieți omenești aduse pe altarul vendetei lui, fiind evident că acționează direct contra religiei, că umilește biserica, că încalcă disciplina ecleziastică, că periclitează mântuirea sufletelor credincioșilor am întrerupt orice comunicare cu el și mă adăpostesc sub scutul apărător al Sfântului Scaun Apostolic. În încheiere, ultimul cuvânt se dă iarăși ierarhului care cere ca venirea la Roma a lui Lucaciu, fără aprobarea obligatorie a Ordinariatului său, să fie pedepsită, potrivit dispozițiilor în vigoare la Roma pentru această situație⁶⁹. După toate acestea, preotul român părea condamnat înainte de a fi judecat.

Nu știm cum s-au desfășurat dezbaterile, ce voci s-au ridicat pentru sau împotriva uneia sau celeilalte părți, dar sentința finală nu reconsideră, așa cum ne-am fi așteptat, verdictul anterior, din decembrie 1900. Întrucâtva este chiar mai favorabilă pârâtului decât aceasta. Concret, se impune preotului Vasile Lucaciu să adreseze o scrisoare de retractarea și de scuze episcopului său, iar acestuia i se pune în vedere ca în termen de trei luni, *infra tres menses*, să-i ofere celui dintâi o nouă parohie, sau, ceea ce ar fi mai dezirabil, să încerce să obțină pentru el o pensie din partea guvernului maghiar, fără să mai implice Sfântul Scaun⁷⁰.

Sentința, confirmată de Leon XIII în 10 decembrie, nu dispune, în afara scuzelor, nici o altă pedeapsă pentru *rebellionis actum* în vederea contrabalansării reparatorii și prevenirii unui asemenea scandal, așa cum cerea și se și aștepta episcopul. În fapt, satisfacția care i se dă acestuia este una exclusiv simbolică, personală și confidențială, fără relevanță și ecou în spațiul public ecleziastic, și cu atât mai puțin în cel laic, în care împricinatul era atât de cunoscut. Îngăduința care se arată față de ieșirea lui intempestivă și emoțională se datorează, poate, mai puțin prezenței sale directe la Roma, oricât de puternică ar fi fost atractivitatea unui cunoscut prozelitar catolic în cercurile pontificale, cât notorietății sale eroice, empatiei față de mobilul angajării sale publice, înțelegerii imensei presiuni căreia el trebuia să-i facă față, aprecierii realiste a sensului etic profund al războiului dintre prelat și preot. Unul, refractar față de

⁶⁹ Anexa nr. 10.

⁷⁰ *Ibidem*.

constrângerile oarbe ale disciplinei, dar cu o generozitate sufletească debordantă, cu o mare energie vitală, cu haruri naturale care nu se întâlnesc la tot pasul, dăruit trup și suflet, ca politician, idealurilor națiunii sale, preocupat ardent, ca preot, de revigorarea credinței păstoriților săi, de propagarea ei, de ridicarea morală a mediului rural în care trăia. Celălalt, cu o înaltă conștiință a responsabilităților ecleziastice, pregătit să se ridice la înălțimea lor, onorat cu foarte înalte distincții bisericești și laice, impecabil în raportările birocratice privind gestiunea extinsei sale dieceze, dar inercial, rigid și autoritar în exercitarea funcției sale, izolat în reședința sa, lipsit de orice popularitate în masa mare a credincioșilor, sensibil și el în mod firesc la problemele etniei sale, dar, fără să i se poată cere să fie un militant național, prea supus, față de putere în comparație cu omologii săi, prea rupt de lumea căreia îi era păstor sufletesc, prea vindicativ în conflictul distructiv cu subordonatul lui. Mergând mai departe nu este greșit să invocăm în acest context, iubirea creștinească a aproapelui ca temei al puterii de a ierta, pentru ca vinovatul, recunoscând-și greșeala, eliberat de povara ei, să poată merge mai departe, pentru ca viața să poată continua.

Nu se face, așadar, jocul guvernului maghiar, perceput ca hegemon al asimilării naționale, însă ambiguitatea soluției pontificale – ori altă parohie, ori pensie de stat – va permite, în final, acestuia să-și facă propriul joc.

7.2. Încă un verdict al Scaunului Pontifical

*... nici liturghie, nici procesiuni, nici cântece sacre,
ci teroare ca în timpul lui Nero și Dioclețian**

Anul 1902 nu a fost fast pentru preotul Lucaciu. El stă în întregul lui sub semnul aceluiași război judiciar al cărui curs este jalonat de noi

* Vasile Lucaciu către Leon XIII, 21 iulie 1901.

demersuri scrise la Roma și Budapesta, de o nouă sentință – nici aceasta ultima – de o nouă călătorie a sa la Roma; un război de uzură în care una sau alta din părți pierde o bătălie, dar se pregătește pentru următoarea, în care confruntările se centrează pe atribuirea parohiei Băii Mari și apoi a Rodnei, în care miza este mai mică, iar resentimentul tot mai puternic.

Și nici pentru politician: cu excepția comemorării unui deceniu de la *Memorand*, mișcarea revendicativă românească, grevată de vechea sa sfâșiere interioară, lipsită de un organ legal de conducere, fără un larg suport popular, continuă să băltească, deși provocările nu lipsesc nici acum. Spre deosebire de predecesorul său, premierul Széll se mărginește cu instituirea obligativității predării religiei în limba maghiară în școlile de stat⁷¹, ba chiar declară public că grăbirea procesului de absorbție a naționalităților periclitează idealul unei Ungarii exclusiv maghiară, dar climatul politic rămâne impregnat de naționalism la toate nivelurile guvernării statale. Spun totul furtunile pe care le stârnesc în noul parlament criticile răzlețe ale unor deputați nemaghiari – în legislatura 1901-1903 participă pentru prima dată 4 deputați ai slovacilor, 1 deputat sârb și 11 deputați sași cu program național – la adresa politici de asimilare națională. Și nu mai puțin, valul clocotitor de ură care străbate comitatele în vederea abrogării legii din 1868 a naționalităților, oricât de mult era aceasta îngustată prin legi ulterioare, ignorată, încălcată la tot pasul. Șovinismul, consideră observatorii contemporani, era atât de puternic, încât orice guvern ar fi încercat să o aplice ar fi avut de înfruntat rezistența insurmontabilă a opiniei publice, întreținută asiduu de presă.

Sub raport economic, de asemenea, anul agricol 1902 a fost în Sătmar, ca și în tot nordul Transilvaniei, unul extrem de rău: înghețuri târzii, inundații catastrofale, *cu ape din deal în deal*, brume timpurii, care au distrus în întregime recoltele pe suprafețe foarte mari, au produs alte pagube, au provocat o acută penurie alimentară în zonele afectate. În primăvara viitoare în comitatul Solnoc-Dăbâca guvernul vine în ajutorul sinistraților, distribuind gratuit 40 de vagoane de porumb pentru cei total lipsiți și 100 de vagoane cu preț scăzut⁷².

⁷¹ *Nelegiuire*: „Unirea”, XII(1902), nr. 19 din 10 mai.

⁷² Circular Gherla, 19 martie 1903: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1903-2957.

Revenind la proces, survin elemente noi, atât a cadrului ecleziastic roman în care el se desfășoară, cât și a celui diecezan în care este instrumentat. Cad în defavoarea lui Lucaci înlocuirea, în iulie 1902, la conducerea Propagandei Fide a octogenarului prelat polonez Ledochowski, cel mai constant sprijinitor al său, cu cardinalul Antonio Gotti – pe care episcopul Szabó se grăbește să-l felicite⁷³ –, apelul secretarului de stat Rampolla adresat democrației creștine pentru neparticiparea clerului la viața politică⁷⁴, acordarea de către Sf. Scaun a indulgenței plenare pentru Episcopia Gherlei, cu prilejul comemorării, în 1903, a 50 de ani a existenței sale, înștiințată zgomotos credincioșilor încă din luna septembrie a anului precedent⁷⁵. Îl favorizează, în schimb, atmosfera festivă a celebrării în toate bisericile lumii catolice a 25 de ani ai pontificatului lui Leon XIII, decizia Congregației pentru bisericile orientale privind trimiterea în Transilvania a demnitarului pontifical Nicolo Franco, arhivarul Sf. Scaun, cu care el era în cele mai bune relații, pentru a se informa *ad facies loci* asupra procesului său, cel care, după ce vizitează Blajul și Gherla, se oprește și la Șişești⁷⁶. Pe un plan mai îndepărtat, îi ridică moralul criticile extrem de dure pe care le publică semioficiosul blăjean „Unirea” la adresa episcopului Szabó. Ele privesc, pe de o parte, modul arbitrar de conferire a parohiilor, pe de altă parte politica premeditată a Ordinariatului episcopal de a ține masa mare a subordonaților săi pe treapta cea mai joasă a scalei ecleziastice, cu scopul de a o controla mai ușor: 45 protopopi, 153 parohi și 304 administratori parohiali în 1890 și 45 protopopi, 88 parohi și 387 administratori parohiali în 1900, dintr-un total de 491, respectiv, 489 parohii⁷⁷. *La noi e putred mărul*, scrie un preot anonim, *și nu mai sunt decât sâmburii în el. E timpul să se curețe, barem în ora a 11-a staulul lui Augias din dieceza gr.cat. a Gherlii ... La muncă părinți, la muncă, căci, într-adevăr, soarta de aici e de nesuferit*⁷⁸.

⁷³ Scrisoarea de înștiințare a lui Gotti și felicitarea lui Szabó: *Ibidem*, 1902-8024.

⁷⁴ „Gazeta Transilvaniei”, LXV (1902), nr. 25 din 1/14 februarie.

⁷⁵ Circular Gherla, 20 septembrie 1902: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1902-8845.

⁷⁶ Vasile Meruțiu către Florian Porcius, 23 august 1902: S.J.A.N., Bistrița, F. Virgil Șotropa, dos. 173.

⁷⁷ *Dieceza Gherlei*. „Unirea”, XII(1902), nr. 33 din 16 august.

⁷⁸ *Din dieceza Gherlei*. *Ibidem*, XII(1902), nr. 20 din 17 mai.

Nu știm când și cum s-a scuzat Lucaciu în fața episcopului după revenirea acasă, în decembrie 1901⁷⁹, însă cunoaștem bine demersurile acestuia pentru aplicarea ultimei sentințe pontificale. Între soluția unei noi parohii, *infra tres menses*, și alternativa incomparabil mai convenabilă pentru el a pensiei guvernamentale, care îl elibera definitiv de povara indezirabilului său subaltern, o alege fără ezitare pe aceasta din urmă, cum făcuse, fără succes, și în anul precedent, scriind din nou în acest sens ministrului cultelor și învățământului. Nu atât, poate, din obediență, cât din prevenție, îl înștiințează totodată, că ... *în Rodna a apărut o mișcare pentru a aduce ca preot pe Vasile Lucaciu, ca să-i scape de datoria la Banca Albina – 12.000 fl., plus dobânzile aferente, începând din 1894 – prin donații ale credincioșilor, lucru de care numai numitul preot era socotit capabil*⁸⁰. Lucaciu între foștii grăniceri născădeni, nu era, într-adevăr, o perspectivă convenabilă guvernului și cu atât mai puțin prelatului din Gherla.

De data aceasta răspunsul de la Budapesta este unul pozitiv: guvernul, scrie Wlassics, se declară de acord să asigure lui Lucaciu un stipendiu anual în sumă de 1600 coroane (800 florini), maximul congruei acordate de stat unui preot cu studii superioare, plătit anticipat în 4 rate prin intermediul Episcopiei, însă nu ca o pensie, ci ca un ajutor de grație, *sussidio di grazia*, perfectat printr-o înțelegere directă cu Propaganda Fide pe cale diplomatică, și cu condiția *sine qua non* ca acesta să se angajeze printr-o declarație scrisă că încetează orice *agitație politică*⁸¹. Este de menționat că planul de acțiune față de Lucaciu venea de la însuși premierul Széll, informat amănunțit asupra situației⁸².

⁷⁹ Lucaciu către Ordinariatul diecezan, Șișești, 22 decembrie 1901: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1901-11.654.

⁸⁰ Szabó către Wlassics, Gherla, 8 martie 1902, nr. 2501, regist în: Szabó către Wlassics, Gherla, 23 martie 1903, nr. 2951: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1903-3610, f. 7-8. Concept.

⁸¹ Traducerea parțială în italiană a adresei: *Per provvista finale, daro al Lucaciu non come pensione, mai nel senso di un intendimento per via diplomatica colla Propaganda come sussidio di grazia per mezzo del Vescovo la somma di 1600 corone (800 fiorini) che corrisponde alla congrua massima e che sara pagata anticipatamente ogni trimestre*: Anexa nr. 11.

⁸² Széll către Wlassics, 27 februarie 1902: Kemény G. Gábor, *op. cit.*, p. 646.

Chemat la Gherla, în 19 martie, pentru înștiințare, Lucaciuc întâmpină dispoziția ministerială cu un refuz categoric. Înainte de toate, pentru faptul că nu corespundea verdictului Propagandei, în fața căreia, sacrificându-se pe sine, își declarase acordul de a accepta o pensie, echivalentă veniturilor de 6000 franci pe an, afirmă el, incomparabil mai mult decât oferta care i se făcea. Pe de altă parte, răspunde Lucaciuc, dacă guvernul vrea ca el să înceteze să militeze în sfera politică, să se pună de acord cu episcopul pentru a-i fi conferită parohia greco-catolică a Băii Mari, pe care, *pro bono paci*, este gata să o primească și unde, date fiind natura mediului citadin maghiar, patronajul Magistratului asupra parohiei greco-catolice, circumstanțele vieții preotului român, politica era exclusă prin însăși forța împrejurărilor, fără nevoia unei obligații scrise din partea sa. Altminteri, este bine și mulțumit la locul său, în Șișești, are satisfacția că este stimat și iubit de cler și întregul popor român, dorește să fie lăsat să lucreze după conștiința și puterile sale, în *via Domnulu*⁸³.

Cum vedem, întâlnirea, față în față, din reședința episcopoească a fost tensioantă. Făcând abstracție de înfruntările anterioare ale procesului cu toate înverșunările lui, refuzul propunerii oficiale stârnește mânie: Lucaciuc nu doar că nu este eliminat din jocul la nivel înalt, dar rămâne pe plan diecezan un element perturbant al calculelor privind atribuirea a două parohii foarte importante, Baia Mare și Rodna, prerogativă, teoretic, a episcopului, practic, îngrădită în amândouă cazurile. Răspunde imputărilor grave care i se fac privind implicarea sa subterană în orientarea opțiunii enoriașilor de aici, afirmând, împotriva uzului curent, dreptul acestora de a-și alege parohul în mod liber, dreptul său propriu de a accepta o asemenea alegere. S-a convins cu această ocazie, scrie el rodnenilor, că Episcopia va lupta cu toate puterile să-și impună omul său. Îi îmboldește pe sub mână să reziste ferm tuturor presiunilor. „*Cu noi este Dumnezeu*”. Când cauza e dreaptă, când scopul e curat, când calea și mijloacele sunt irepresibile, lucru firesc că omul cu nădejde în Providență, poate zice cu tot dreptul „*Cu noi este Dumnezeu*”, sună îndemnul său⁸⁴.

⁸³ Răspunsul lui Lucaciuc este rezumat în referatul judiciar premergător sentinței din 12 mai 1901: Anexa nr. 11.

⁸⁴ Vasile Lucaciuc către Florian Porcius, Șișești, 28 martie 1902: Liviu Păiș, *op.cit.*, p. 187-188.

După acest moment-cheie, ambele părți se adresează de îndată Propagandei Fide, în mâinile căreia stătea decizia.

Episcopul o face la 22 martie, prezentând, rând pe rând, conținutul acceptului ministerial, refuzul preotului împricinat, propriile sale informații asupra veniturilor anuale ale parohiei Șişești, invocate drept motivație a acestuia. Or, acestea, scrie el, se cifrau *iuxta conscriptionem officiose factam*, la suma de 482 fl. și 25 cr., în noua monedă 964 coroane, 50 fileri, aşadar cca. jumătate din ce oferea guvernul⁸⁵.

Din partea sa, Lucaciu scrie atât prefectului Propagandei, încă tot sub Ledochowski, cât și referentului cauzei, Vives Y Tuto, insistând, ne informează raportul judiciar, singurul care ne stă la dispoziție, asupra parcinomieii ofertei statale⁸⁶. Realitate sau pretext ? Și una și cealaltă ! Într-adevăr, în 1885 când Lucaciu ocupa beneficiul *Şişeşti*, parohia mamă și cele trei filii ale sale, însumau laolaltă un venit de 1.022 fl. și 40cr., conșcris amănunțit de către protopopul locului, separat pe cele patru sate și în cadrul fiecăruia pe câte 4-11 componente exacte⁸⁷. Cu certitudine, în decurs de 16 ani, odată cu creșterea numărului familiilor, el era mai mare. Cel puțin teoretic, fiindcă plățile pe care oamenii le dădeau popilor, ca și cele ale dascălilor, comportă întotdeauna anumite incertitudini, iregularități, dificultăți la încasarea lor efectivă. Era totuși cel mai bun subterfugiu pentru Lucaciu de a nu capitula politic, de a nu se lega la mâini în fața unui for cu care conștiința îl obliga să lupte și cu care va lupta în continuare. Cât privește suma avansată din Gherla, ea reproducea, desigur, o raportare locală anterioară, mistificată de oportunismul material omniprezent, din dorința ca statul să acopere o diferență cât mai mare până la plafonul maxim al congruei. Nu este astfel de mirare că din Roma se vor cere Blajului date sigure, probate cu documente, în această privință.

⁸⁵ Szabó către Ledochowski, Gherla, 22 martie 1902, rezumată în raportul judiciar al viitoarei sentințe: Anexa nr. 11.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ *Conscrierea venitului beneficiei din parohia Șişești și filialele ei Unguraș, Bontăieni și Dănești*, în: Simion Rețegan, *Sub privegherea falnicului Gutin: informații noi asupra parohiei și bisericii lui Vasile Lucaciu de la Șişești*, în: *Diversitate culturală, realități politice și multiculturalism în Transilvania și Banat (Sec. XVIII-XX). Cercetătorului științific gr. I. dr. Dumitru Suciu la împlinirea vârstei de 70 de ani*, Coord. Varga Attila, Iosif Balog, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2014, p. 186-187.

Lucaciu informa, totodată, Propaganda Fide asupra situației din parohiile vacante ale Băii Mari și Rodnei, cu care ținuse legătura și care amândouă îl doreau și îl cereau ca preot. Prima sa opțiune este, evident, orașul învecinat, cu toate că aici alegerea preotului revenea, în virtutea dreptului de patron, Magistratului, extrem de pornit împotriva lui. Într-un acces de optimism lipsit de realism, pledează pentru forțarea deciziei acestuia de către guvern și episcop, prevalându-se de cererea enoriașilor greco-catolici – 3.024 în 1880, 4.242 în 1900, la o populație de 8.632, respectiv, 11.565 locuitori⁸⁸ – adresată nu mult înainte Consistoriului din Gherla de a le fi paroh⁸⁹. Rodna, în schimb, unde situația era cu totul alta, după repetate cereri, telegrame, delegații la Episcopie, toate fără rezultat, îl cere de-a dreptul scaunului Pontifical, printr-un memoriu încărcat de foarte multe semnături⁹⁰, act, de care Lucaciu nu este străin, act care, foarte probabil, a grăbit reluarea dezbaterii judiciare.

Noua sentință se adoptă în 12 mai într-un complet de șapte cardinali ai Congregației pentru bisericele orientale, prezidat pentru prima dată, de Vincente Vannutelli și având ca referent pe același canonic Vives Y Tuto. Acesta, rezumând, pozițiile celor două părți, așa cum le-am văzut mai sus, dă mai puțin cuvântul preotului și mai mult episcopului, dornic, chiar nerăbdător, să se impună *via juris* celui dintâi acceptarea pensiei guvernamentale. Era soluția agreată anterior de

⁸⁸ *Recensământul din 1900. Transilvania*, Coord. Traian Rotaru, Cluj, 1999, p. 222-223.

⁸⁹ Referitor la cererea din 3 martie 1902, adresată Episcopiei, Consistoriul episcopal în ședința sa din 5 aprilie, se decide ca atât contestarea de către enoriașii greco-catolici din Baia Mare a dreptului de patronat al Magistratului, făcută în 18 august 1901, cât și cererea lor pentru Lucaciu, să fie trimise spre dezbateri forului de conducere al orașului: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1902-3316; ele sunt trimise efectiv prin decizia consist. din 27 mai: *Ibidem*, 1903-4468, 4469. Neimplicarea Ordinariatului în această chestiune este justificată astfel: ... *comunitatea orășenească, ca patron, are drepturile sale la alegerea preotului, iar dreptul de patronat nu se poate abzie sau modifica unilateral de către Ordinariat: Ibidem*, 1902-3316.

⁹⁰ Memoriul – al cărui text nu ne este la dispoziție – a fost redactat prin stăruințele lui Lazăr Porcius, Florian I. Porcius, Larion Bindu și Emilian Pop și a fost semnat, se vorbea în Rodna, *ca la 200 de oameni*. S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1902-4152.

către reverendissimii părinți, soluție care, clasând definitiv dosarul, părea să dea conflictului un deznodământ imediat. Refuzul lui Lucaciu orientează acum plenul într-o altă direcție. Se decide: 1) Să se ceară Mitropoliei din Blaj să investigheze temeinic și să comunice veniturile parohiei Șișești, cu încunoștințarea titularului ei, încetându-se până atunci orice implicare indirectă a Propagandei Fide în discuțiile cu guvernul maghiar 2) Ordinariatul episcopal din Gherla fie să-l mențină pe Lucaciu în parohia sa, fie să-i ofere Baia Mare sau Rodna, potrivit rezoluției din decembrie 1901 3) Memoriul enoriașilor din Rodna se trimite aceleiași Mitropolii pentru ulterioară documentare și raportare. Prezentată Papei de către prefectul Ledochowski, decizia este aprobată, fără menționarea datei⁹¹.

Este scoasă, așadar, din calcul soluția pensiei guvernamentale, inacceptabile pentru Lucaciu, lăsându-se episcopului Szabó libertatea opțiunii pentru una din cele trei alternative rămase în joc: parohiile Șișești, Baia Mare și Rodna, asupra cărora se vor centra, unul împotriva celuilalt, litiganții. Desemnarea uneia dintre ele era, ca și în cazul acordării indulgențelor cu caracter local, o prerogativă nemijlocită a ierarhului, în exercitarea căreia Sfântul Scaun, principial, nu intervine. Tot ce va putea face Lucaciu, după o nouă călătorie la Roma, după o nouă sentință a Propagandei – cea de-a IX-a, exceptând pe cele de la Gherla, Blaj și Lugoj – va fi să reducă la două, cum vom vedea, variantele posibile.

Confruntarea pentru Baia Mare va fi scurtă. Aici nu doar că magistratul orășenesc, patronul parohiei române, căruia îi revenea dreptul alegerii, era profund ostil cunoscutului luptător național, dar episcopul Szabó intervine special pe lângă ministrul maghiar al cultelor pentru a preveni o asemenea numire, vânturată la un moment dat la Budapesta, de unde se cereau informații asupra statutului și înzestrării materiale a parohiei⁹². Este adevărat, îi scrie el lui Wlassics, că enoriașii l-au cerut *în număr mare*, însă cei care i-au pus în mișcare nu țineau atât obiective religioase cât scopuri politice, fapt dovedit de întreg trecutul

⁹¹ Anexa nr. 11.

⁹² Wlassics către Szabó, Budapesta, 21 mai 1902. Copie: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1902-5516, f. 3; adresa ministrului este un răspuns la scrisoarea lui Szabó din 18 aprilie, nr. 3757, al cărei text nu ne este cunoscut.

preferatului lor. *Numirea lui la Baia Mare*, continuă prelatul, *ar echivala cu o avansare și o răsplată, de natură să-i mărească faima, în dieceză și înafara ei, astfel încât, având în vedere, pe de o parte instigațiile sale politice de până acum și comportamentul lui față de forurile ecleziastice, iar pe de altă parte faptul că poziția centrală a orașului ar permite extinderea ariei lui de acțiune, ea nici măcar nu poate fi luată în considerare*⁹³. Faptic, numirea fusese deja blocată prin instituirea, încă de la sfârșitul lunii mai, a protopopului Băii Spriei, Ștefan Pop, omul de încredere dintotdeauna atât al Episcopiei, cât și al forurilor locale laice, și în funcția de administrator al protopopiatului Băii Mari⁹⁴. Nici vorbă nu putea fi ca el să figureze între cei trei candidați, *termariul*, desemnat de Consistoriul episcopal, dintre care conducerea orașului trebuia să facă alegerea. La curent cu toate acestea, Lucaciu însuși va scrie la Rodna: *Rugarea băimărenilor a fost o manifestațiune a simțului de onoare națională și cuvânt de interesare pentru cauza lor bisericească. Succesul însă nu e în mâna lor, alegerea o face representațiunea orășenească, unde domnește șovinismul. Prin urmare, dorința bunilor români nu va fi îndeplinită. Ei și-au făcut datorința și mai departe nu merg*⁹⁵.

Merge, în schimb, Magistratul, care, prevalându-se de vechiul său statut juridic de oraș liber regesc, își desemnează propriul preferat, foarte bine ales din perspectiva sa, (Ioan Hozás, catehetul „român” de la gimnaziul romano-catolic din Satu Mare, titularul postului deținut cândva de Lucaciu), fără să țină cont de propunerile venite din Gherla⁹⁶. În replică, Episcopia îi refuză denumirea canonică⁹⁷. Se naște astfel

⁹³ Szabó către Wlassics, Gherla, 14 iunie 1902. Concept: *Ibidem*, 1902-5516, f. 5-6. Cu această ocazie episcopul raportează că parohia este sub patronajul magistratului, este scoasă la concurs în 22 aprilie, cu nr. 3978, că între concurenții înscriși nu figurează și Lucaciu, că veniturile parohului se cifrează, după înregistrarea din 1896, la 796,76 fl. și ale capelanului la 399,50 fl. *Ibidem*.

⁹⁴ Numirea, la 27 mai 1902, a lui Ștefan Pop: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1902-4610. Pentru a putea face față și acestor noi obligații, Consistoriul îi cere să prezinte informații exacte în vederea numirii unui coajutor al său, dat fiind faptul că Ștefan Bilțiu, fostul titular al parohiei, cumulasese cele două funcții. Noul capelan va fi Artur Anderco.

⁹⁵ Lucaciu către Porcius, Șișești, 27 mai 1902: Liviu Păiș, *op. cit.*, p. 188-189.

⁹⁶ Informații privind adunarea extraordinară din 25 iunie a Magistratului: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1902-6801.

⁹⁷ Decizia consistorială din 21 august: *Ibidem*, 1902-7763.

între cele două instituții un diferend de lungă durată, cu implicarea repetată a Comisiei administrative a comitatului, a Ministerului cultelor⁹⁸ și a enoriașilor⁹⁹, care va amâna – și apoi va pune sub semnul interimatului – titularizarea, în august 1904, a noului preot, în persoana lui Alexandru Breban.

În acest timp, zelul pastoral al părintelui Lucaciu mereu dornic să înalțe trăirea religioasă a oamenilor satului în care viețuia, să-i îmbogățească formele de manifestare, să facă auzit mesajul său christic, și în afara lui, se lovește din nou de zidul împotrivirii oficialităților. Profită de jubileul pontifical, celebrat în toate parohiile diecezei în zilele de 9 martie și 12 iulie¹⁰⁰ pentru a plănuși o sărbătorire de foarte mare anvergură a Papei la praznicul apostolilor Petru și Pavel. Acesta urma să fie precedat, între 6 și 12 iulie, de ceea ce contemporanii numeau: *exerciții spirituale* sau *missiuni populare*: utrenii, liturghii solemne, vecernii zilnice, predici, cateheze, procesiuni de pocăință, în jurul bisericii, cântece, rugăciuni, spovediri și cuminecări ale enoriașilor, pentru a se finaliza cu solemnitățile propriu-zise ale omagierii lui Leon XIII, plănuite în pavilionul de lângă biserică. Programul amănunțit al *jubileului leonian* – trimis Episcopiei pentru aprobare, dar trimis și „Unirii” pentru a fi făcut cunoscut publicului larg¹⁰¹

⁹⁸ Informații privind cererile episcopului Szabó, din 5 septembrie 1902 și 28 martie 1903, adresate ministrului Wlassics în această chestiune: *Ibidem*, 10903-3264, 3318.

⁹⁹ În mai 1904 se raportează la Gherla că enoriașii, aflați sub influența avocatului Dr. Teofil Dragoș, amenință cu convertirea la ortodoxie, în cazul impunerii preotului I. Hozás. O lună mai târziu, membrii consiliului bisericesc fac cunoscute la Gherla motivele pentru care îl refuză, declară că mai degrabă renunță la plătirea lui de către Magistrat decât să le fie paroh; vreau, spun ei, un preot cu o mare prestanță, la culmea carierei sale, demn de a purta titlul de *Vicar al comitatului Sătmar*, aluzie străvezie la planul care se vehicula atunci privind alipirea parohiilor române unite din Maramureș și Sătmar la episcopia Orăzii: *Ibidem*, 1904-4759, 4959.

¹⁰⁰ Conținutul pastoralului episcopului Szabó privind jubileul papal: *Ibidem*, 1902-522.

¹⁰¹ Lucaciu către Szabó, Șișești, 12 iunie 1902. În anexe: *Programul misiunilor populare ce se vor ține în s. biserică parohială din Șișești de la 6 iuliu seara, până la 12 iuliu în orele antemeridiane, cu aprobarea preagrată a preaonoratului nostru Ordinariat diecesan de Gherla și Programul „sărbătorilor jubiliare Leoniene” ce se va ține în biserica S. Uniri din Șișești în 12 iuliu 1902*: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1902-5354, f. 28-30; „Unirea”, XII(1902), nr. 28 din 12 iulie.

-, este încuviințat cu condiția respectării interdicției privind participarea credincioșilor din alte parohii¹⁰². El este îndeplinit întocmai, până în ajunul mării sărbători, când obișnuitul pluton de jandarmi întrerupe totul. *De sfinții Petru și Pavel*, raportează protopopul la Gherla, *nu a fost slujbă în Șişești, pentru că iarăși au fost jandarmii acolo*¹⁰³. Dovadă că biserica *Sfintei Uniri*, continuă să atragă lumea în pofida tuturor opreliștilor sau, poate, tocmai de aceea. Cu atât mai intensă trebuie să fi fost frustrația și, totodată, revolta, slujitorului ei, blocat brutal în avântul proiectului său, în chiar momentul culminant al acestuia. Ripostează hotărât: telegrafiază la Propaganda Fide, se adresează din nou Papei, scrie la Viena, alertează presa românească asupra noii agresări a libertății religioase. Semioficiosul blăjean „Unirea” îi publică protestul¹⁰⁴. Enoriașii, sau cel puțin curatorii, foarte indignați și ei, îi stau alături.

Nu se dau bătăuți, reiau pregătirile pentru sărbătoarea Sfintei Marii, hramul bisericii. Foarte probabil, sub influența vizitei la Șişești a lui Nicolo Franco, arhivarul pontifical, un apropiat al lui Lucaciu¹⁰⁵, se decid să sfințească acum cu mare fast crucea de piatră din fața edificiului cultic, rămasă neconsacrată din anul precedent¹⁰⁶. Din nou Episcopia se opune participării străinilor¹⁰⁷, din nou sosesc jandarmii pentru a-i opri. *A fost o trupă de jandarmi*, raportează protopopul la Gherla, *dar ei au stat pe la margini pentru a împiedica procesiunile străine, iar lângă biserică a stat numai unul*¹⁰⁸. Liturgia de hramul bisericii și sfințirea crucii în cauză vor fi oficiate de Lucaciu într-un cadru strict parohial.

¹⁰² Consistoriul către Lucaciu, Gherla, 20 iunie 1902: *Ibidem*, 1902-5516

¹⁰³ Ștefan Pop către Consistoriu, Baia Sprie, 15 iulie 1902: *Ibidem*, Prot. Consist., 1902-6651.

¹⁰⁴ *De la Șişești. Scrisoare particulară a „Unirii”, 22 iulie 1902*. „Unirea”, XII(1902), nr. 30 din 26 iulie.

¹⁰⁵ Informații despre periplul transilvănean al prelatului, în: V. Meruțiu către Fl. Porcius, Șişești, 23 august 1902: S.J.A.N., Bistrița-Năsăud, Colecția V. Șotropa, dos. 173, f. 14.

¹⁰⁶ Lucaciu către Szabó, Șişești, 15 august 1902: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1902-8350, f. 1.

¹⁰⁷ Consistoriul către Lucaciu, Gherla, 21 august 1902: *Ibidem*, Prot. Consist., 1902-7728.

¹⁰⁸ Ștefan Pop către Consistoriu, Baia Sprie, 1 și 11 septembrie 1902: *Ibidem*, Prot. Consist., 1902-8350, f. 2.

La mai puțin de o lună, consacrarea noii clopotnițe a bisericii din Bontăieni, filie a Șişeștiului, fixată de enoriași pentru sărbătoarea *Sântămăriei Mici*, 8/21 septembrie¹⁰⁹, reînnoiește diferendul dintre episcop și preot, semnificativ pentru modalitățile de acțiune ale fiecăruia. Contramandarea datei și interzicerea din Gherla a *afluxului de popor*¹¹⁰ – vestea fusese răspândită în regiune cu săptămâni înainte, cum se întâmplă întotdeauna în asemenea situații – este urmată de amenințarea cu *schisma* a unor oameni din Bontăieni, anunțată telegrafic Episcopiei¹¹¹. Se ordonă cercetări amănunțite¹¹², vin iarăși jandarmii în Șişești – de data aceasta numai 19¹¹³ –, dar în Bontăieni se îndeplinește sacramentul plănit, în prezența unei mari mulțimi de popor, fiind oficiat, contrar dispoziției consistoriale, de către Epaminonda Lucaciu. Fiul este tras la răspundere pentru ilegalitatea comisă, reclamat episcopului din Lugoj în dieceza căruia își avea parohia¹¹⁴, tatăl este admonestat oficial¹¹⁵ pentru ca, în final, acesta să pomească, în cap de iarnă, din nou spre Italia. Se adauga la toate aceste inflamări, conflictul tot mai aprins pentru conferirea Rodnei, obiectivul central al călătoriei sale.

7.3. *Din vârful Carpaților*: episodul Rodna. 1901-1904

Spunem și declarăm Sfinției Tale cu inima curată și sinceră că toată obștea românească este astăzi numai pe partea domnului Dr. Vasile Lucaciu ...”

Atribuirea mării parohii a opidum-ului Rodnei lui Vasile Lucaciu a constituit, timp de trei ani și jumătate, mobilul unui neîntreput diferend

¹⁰⁹ Lucaciu către Szabó, Șişești, 7 septembrie 1902: *Ibidem*, 1902-10.191.

¹¹⁰ Consistoriul către Ștefan Pop, Gherla, 9 septembrie 1902: *Ibidem*.

¹¹¹ Ștefan Pop către Consistoriu, Baia Sprie, 19 septembrie 1902: *Ibidem*.

¹¹² Consistoriul către Ștefan Pop, Gherla, 20 septembrie 1902: *Ibidem*.

¹¹³ Ștefan Pop către Consistoriu, Baia Sprie, 25 septembrie 1902: *Ibidem*.

¹¹⁴ Ioan Szabó către Demetrie Radu, Gherla, 28 octombrie 1902. Concept: *Ibidem*.

¹¹⁵ Consistoriul către Lucaciu, Gherla, 28 octombrie 1902: *Ibidem*.

* Generic al corespondențelor lui Gherasim Domide, preot al Rodnei, trimise presei.

** Rodnenii către episcopul Szabó, 31 mai 1903.

între episcopia Gherlei, potrivnică numirii, și enoriași, hotărâți să-l aibă ca preot pe cunoscutul militant național. Un diferend ieșit din comun prin durată, intensitate, implicații laice, oricât de frecvente și înverșunate erau fricțiunile de acest gen în comunitățile fostei Granițe născudene. Până acolo încât în cazul tragic din satul Feldru s-a ajuns în 1890, prin intervenția jandarmilor, la 7 morți și 15 răniți¹¹⁶. Cel mai adesea tulburările de acest gen pornesc de la coliziunea dintre dreptul străvechi al parohiilor de a-și alege ele însele preotul, la fel ca și cele ortodoxe, și principiul de factură catolică al numirii lui de către episcop.

Liberæ collationis episcopalis, enunță pompos șematismele Bisericii române unite pentru toate parohiile lor – fac excepție cele, foarte puține la număr, care aveau un patron, beneficiar al acestei prerogative¹¹⁷ –, dar în practica curentă episcopiile acceptă candidații satelor, de foarte multe ori fiul, ginerele, nepotul preotului decedat. Este drept, de regulă cu condiția unor donații materiale ale enoriașilor pentru biserică. Situația se complică însă atunci când sătenii sunt împărțiți în două *partide*, grupuri de vârf rivale, fiecare cu alesul, interesele, ambițiile, orgoliile familiale, dedesubturile sale¹¹⁸. Este ceea ce se întâmplă nu odată în zona Născudului, unde inflația de preoți, generată de inaccesibilitatea pentru români a posturilor administrației superioare a statului maghiar, este cea mai puternică. La Rodna, în afara controversei asupra principalului competitor, persoană publică proeminentă, provoacă complicații scadența mării datorii bancare a parohiei, aflată în pragul execuției judiciare, administrarea defectuoasă a averii parohiale, rivalitatea cu consiliul administrativ al unei localități multietnice – 2.719 greco-catolici, 1.177 romano-catolici, 298 izraeliți, 152 alții, la 1900¹¹⁹ –, în cadrul căreia minoritatea maghiară tindea să-și impună propriile interese.

¹¹⁶ Macarie Marius, Dan Drăgoi, *Instituirea preoților în vicariatul Rodnei. Cazul de la Feldru din 1890*, în: „Arhiva Someșană”, V(2006), p. 137-164.

¹¹⁷ În arhiepiscopia Blajului, numărul parohiilor cu patron era, începând din 1809, de 24 (20 în localitățile miniere și 4 pe domeniul Blaj), în cea a Gherlei acestea erau în număr de 13: „Gazeta Transilvaniei”, XXVI(1863), nr. 64.

¹¹⁸ Simion Retegan, *Clerul rural românesc din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea: modalități de instituire*, în: „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca”, XXXI(1992), p. 103-120.

¹¹⁹ *Recensământul din 1900. Transilvania*, coord. Traian Rotaru, Cluj, 1999, p.182-183.

Conflictul începe în august 1901, odată cu scoaterea la concurs a postului și se încheie în octombrie 1904, odată cu ocuparea lui¹²⁰, perioadă în care chestiunea suscită numeroase dezbateri ale consistoriului episcopal și ale consiliului bisericesc local, adunări și delegații ale credincioșilor, comisii și emisari capitulari, două apeluri la Sfântul Scaun, intervenții ale vicarului din Năsăud și medieri ale Mitropoliei din Blaj, tensiuni intracomunitare și ecouri zonale, aranjamente colective și combinații personale, reverberații în presă și în publicul larg, o sentință pontificală și două dispoziții – contradictorii – ministeriale. Rezultă o imensă masă documentară – ordine, rapoarte, adrese, protocoale, cereri, declarații, scrisori, telegrame – păstrată în marea ei majoritate, sau cel puțin consemnată, în arhiva episcopală și fragmentar, în cea parohială¹²¹, în cea mitropolitană, în arhivele Ministerului maghiar al cultelor și Congregației romane pentru bisericile orientale. Ea ne transpune în hățișul unei întortocheate cazuistici locale, cel mai adesea ternă, repetitivă, mărunță, uneori strict contabilicească, dar în același timp ne lasă să vedem care este funcționalitatea concretă a unei parohii, care sunt factorii săi de conducere și de influență, cum se iau deciziile, cum se exercită controlul instituțional bisericesc, cum se transmite de sus în jos autoritatea ierarhică și de jos în sus supunerea. Trecând peste mulțimea detaliilor, șovăielilor, incongruențelor, putem urmări principalele acțiuni ale celor două părți, putem vedea care sunt motivațiile și argumentația lor, căile lor de acțiune și de comunicare, abaterile reciproce de la normele instituite, deznodământul conflictului și noul start comunitar. Așadar, un caz relevant pentru vivacitatea vieții comunitare sătești din această zonă, pentru conturarea rolului bisericii în cadrul ei, pentru guvernarea ecleziastică în ansamblul ei.

Pretutindeni în lumea tradițională românească desemnarea preotului – figură centrală a colectivității, un simbol al ei, *fala satului*,

¹²⁰ Scoaterea la concurs a postului în 24 august 1901: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1901-7.452; denumirea noului preot în 15 octombrie 1904: *Ibidem*, 1904-8.732.

¹²¹ Corespondența dintre Lucaciu și rodneni și mai multe protocoale ale senatului bisericesc, păstrate la S.J.A.N. Bistrița-Năsăud, sunt publicate în: Liviu Păiș, *Memorandistul Dr. Vasile Lucaciu și Rodna. Încercarea rodnenilor de a-l aduce preot la Rodna (Documente)*, în: „Arhiva Someșană”, seria a III-a, I(2002), p. 183-196.

care îl întreține din propriile sale puteri – evidențiază exigențe mari, adesea contradictorii, nerealiste, exagerate. Chiar și parohiile cele mai sărace țin ca *popa* lor să fie cât mai instruit, însă deloc *domnos*, tânăr, dar strălucit vorbitor, înalt, chipeș, *arătos între oameni*, dar să se mulțumească cu o plată mică, devotat duhovnic sufletesc, dar și bun conducător laic, fără abateri morale, *nelacom, nerisipitor, nelenes, neșipat din alte sate*, etc., etc. Cu atât mai mult în parohiile *grase*, asaltate de competitori, cum este și Rodna, unde dispozițiile spiritelor se orientează de la început spre doi *doctori de Roma*, vârfurile cele mai înalte, atunci și acum, ale clerului greco-catolic român.

Primul, Octavian Domide – originar din vecina Rodna Nouă (Șanț), profesor de teologie la Seminarul din Gherla, viitor canonic, neinteresat de ofertă, ieșit repede din cursă – este cerut, în două rânduri, de către cca. 200 săteni, opozanți ai senatului bisericesc, la foarte scurt timp după publicarea postului¹²². Este grupul care își trimite delegații la Episcopie, cerând, fapt important, verificarea gestiunii averii bisericești, plângându-se că sunt nedreptățiți de curatori¹²³, grupul care contestă dreptul consiliului parohial de alegere a parohului și care va alcătui viitoarea masă de manevră a vlădicului.

Celălalt, Vasile Lucaciu – alesul, în unanimitate, al consiliului bisericesc, prezidat de octogenarul Florian Porcius, membru al Academiei Române, onorat de împărat cu titlul de cavaler, și, sub influența lui, al majorității enoriașilor – este solicitat și el ierarhului prin repetate cereri, declarații, protocoale, telegrame¹²⁴. *Vrem ca preot, declară în 21 septembrie 1901 senatorii bisericii, într-un protocol solemn, .. o persoană morală, religioasă, orator bun și aprig apărător al cauzelor școlare și bisericești, om cunoscător de limbi străine și*

¹²² Cererile din 8 și 18 septembrie 1901: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1901-7.967, 8.317.

¹²³ Delegații Toma Matei, Samson Topalagă și Scridon Domide către Consistoriu, Rodna, 18 septembrie: *Ibidem*, 1901-8.317.

¹²⁴ Cererile din 14, 25 și 31 octombrie: *Ibidem*, 1901-9.193, 9.450, 9.815; telegramele din 6, 14, 27 noiembrie: *Ibidem*, 1901-9.807, 9.974, 10.582. În afara celor doi candidați, parohia este solicitată și de către Ștefan Buzilă (Sântiosif) și Ilie Posmușan (Ragla): *Ibidem*, 1901-8.903, 9.011.

sociabil, care, prin cultura și ținuta sa să însuflească respect altor inteligenți din localitate și străini ..., calități pe care le găsim întrupate strălucit în persoana parohului din Șişești¹²⁵. Se conta pe energia și puterea lui de convingere, pentru a scoate parohia din dezastrul financiar în care să găsea prin donații masive ale credincioșilor, ceea ce era imposibil pentru un preot de rând.

De pe aceste poziții, părțile, inflexibile în opțiunile lor pro și contra lui Lucaci, recurg la o serie întreagă de acțiuni mai mult sau mai puțin îndrituite, mai mult sau mai puțin scrupuloase, pentru a face presiuni, a trage de timp, a câștiga teren, a se impune.

Pentru început, episcopul Szabó desemnează Rodnei un preot curant (Lazăr Avram din Maieru, cunoscut militant în cadrul P.N.R.), dar *Conferința pentru conferirea parohiilor vacante*, forul episcopal de decizie în această privință, amână orice rezoluție asupra sa, iar Consistoriul cere și primește neîncetat informații amănunțite despre tot ce se întâmplă, de la subordonatul său din zonă, vicarul interimar născădean Anton Precup, preotul Rebrîșoarei¹²⁶. În consonanță cu acestea, în consonanță cu recomandarea ministrului maghiar al culturii de a temporiza cât poate mai mult lucrurile¹²⁷, mereu sub spectrul băii de sânge de la Feldru din 1890, statul major episcopal acționează cu prudență, tatonând mereu terenul, făcând pași mici, cumpănind fiecare mișcare, ferindu-se să forțeze lucrurile, revenind asupra unora dintre deciziile sale.

Cea dintâi este aceea de a trimite la fața locului pe canonicul Ioan Georgiu, rectorul Seminarului, procuror al diecezei¹²⁸, care, patru zile la rând, încearcă, împreună cu doi preoți din vecinătate, să convingă, mai întâi membrii Consiliului bisericesc, apoi obștea credincioșilor în

¹²⁵ Liviu Păiș, *op. cit.*, p. 184-186.

¹²⁶ Anton Precup, numit vicar interimar în august 1901, după decesul vicarului dr. Ioan Pop, va ocupa funcția până la 1 mai 1902, când Ciril Deac, administratorul protopopial al Budacului, este numit vicar și paroh al Născăudului; actul de numire: S.J.A.N.; Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1902-3.951.

¹²⁷ Ca răspuns la scrisoarea episcopului Szabó din 8 martie 1902, nr. 2501, prin care acesta, din proprie inițiativă, informează Ministerul cultelor despre planul aducerii lui Lucaci la Rodna, Wlassics îi scrie în 6 iunie 1903, nr. 1965, să tergiverseze la maximum lucrurile, *a legtartózkadobb mágatarítás kövessen. Ibidem*, 1903-2.951, f. 7-8.

¹²⁸ Decizia consistorială din 1 noiembrie 1901: *Ibidem*, 1901-9.751.

ansamblul ei, să renunțe la Lucaci. Demersul, contrar principiului neinfluențării opțiunii localnicilor și taxat drastic în presă¹²⁹, nu face decât să agite spiritele. Sunt trimiși pentru liniștire vicarul interimar Anton Precup și fostul preot al Rodnei, Gherasim Domide, cu însărcinarea de a face cunoscut poporului procesul care curgea împotriva alesului său la Roma, insinuându-se iminența condamnării sale – ceea ce, de asemenea, contravenea principiului confidențialității justiției ecleziastice – și, totodată, de a impune verificarea gestiunii contabile a parohiei pentru anii 1887-1901, perioadă în care veniturile și cheltuielile acesteia, contrar statutului diecezan, nu fuseseră raportate Exactoratului episcopal. Se bănuiau, și ulterior se vor dovedi, anumite incorectitudini. Trebuiau în aceeași măsură, sună instrucțiunile, să convingă oamenii să fie cu încredere și ascultare față de conducerea ierarhică, preocupată întotdeauna de binele lor, gata mereu să îi asculte, să conlucreze cu ei, să îi ajute, etc.¹³⁰.

Se lasă, pentru moment, în suspensie chestiunea stringentă a datoriei de 24.000 de coroane a parohiei la Banca *Albina*, pentru care nu fuseseră achitate anuitățile și dobânzile începând din 1894, când principalele venituri ale bisericii au fost destinate acoperirii plăților minime obligatorii de câte 300 fl. pe an ale celor trei învățători ai școlii confesionale românești¹³¹. Altminteri, potrivit imperativelor noii legi școlare, aceasta, după trei avertismente, putea fi transformată în școală de stat. Carență imputabilă deopotrivă organului local de conducere, ca și celui central de control – care se acuză unul pe celălalt de dezastrul financiar –, vulnerabilitate comună, exploatată de amândouă părțile, măr al discordiei taberelor comunitare, fiecare cu propria soluție, fiecare

¹²⁹ „Tribuna Poporului”, V(1901), nr. din 4/17 noiembrie.

¹³⁰ Deciziile consistoriale din 3 și 14 decembrie 1901: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1901-10.688, 11.208. În vederea clarificării încălcărilor gestiunii se constituie o controversată comisie parohială, verificată la rândul ei de către o comisie consistorială pentru ca, în final, *rațiunile* să fie *publicate* credincioșilor: *Ibidem*, 1901-11.799, 1902-1.394, 2.676, 2.769, 2.927, 2.929, 3.666.

¹³¹ Împrumutul de 12.000 fl. (= 24.000 cor.) a fost contractat, cu aprobarea expresă a Episcopiei, în 1884, pentru achiziționarea caselor vicarului Grigore Moisil: *Ibidem*, 1884-4.011, 1890-8.432. În iunie 1902 datoria se ridică la 36.740 cor.: *Ibidem*, 1902-5.443.

mișcată din culise, fiecare revendicându-și majoritatea enoriașilor. O și au, alternativ, în una sau alta din viitoarele *adunări plenare* ale acestora, în funcție de mobilizare, situație, atmosferă.

Ca răspuns la presiunea venită de sus, se recurge, în noiembrie 1901, la stratagema amenințării cu abandonarea confesiunii greco-catolice, cu *trecerea de cealaltă parte*, dezertarea religioasă fiind adesea folosită ca mijloc de șantaj, atât de uniți, cât și de ortodocși în momente de criză¹³². În spate, bine acoperit, se găsea, cum se întâmplă în general, *prezidiul senatului* bisericesc, mai precis, *capii, corifeii* lui, Florian Porcius și învățătorul Silvestru Mureșan, cu care Lucaciuc corespundea, încălcând și el repetatele circulare privind interdicția pentru competitorii unui *oficiu parohial* de a avea vreo legătură cu enoriașii¹³³. Episcopul Szabó, asigurat de oamenii săi de aici că pericolul *defecționării* nu este real, rămâne neclintit. Pe cale de consecință, îi sunt înaintate în următoarele săptămâni alte trei noi cereri pentru Lucaciuc, în cea din 4 martie 1902 recunoscându-se deschis că acesta este văzut de oamenii satului ca singurul salvator financiar posibil al parohiei¹³⁴. Totodată, se apelează la ajutorul Mitropoliei din Blaj al cărei răspuns, ca de obicei, întârzie¹³⁵.

Conflictul se înfierbântă odată cu numirea, la 15 aprilie, a lui Pamfiliu Grapini, preotul Șanțului, ca administrator parohial definitiv al Rodnei, numire agreată și apoi susținută de către o parte a enoriașilor¹³⁶. Concomitent, se dispune tragerea la răspundere a

¹³² La sfârșitul lui noiembrie 1901, trei enoriași cer protopopului ortodox din Bârgăul Bistriței, *în numele a 50 de consăteni, îndurare pentru a face pașii de trecere*. *Ibidem*, 1901-10.689. Infirmitățile și asigurările liniștitoare ale lui A. Precup și G. Domide, trimiși pentru delensionarea situației: *Ibidem*, 1901-10.836, 10.916, 11.209, 11.254, 11.394, 11.770.

¹³³ Circularele din 1873, nr. 1.550; 1877, nr. 1.817; 1894, nr. 2.732; 1903, nr. 1.187.

¹³⁴ Cererile consiliului bisericesc din 30 decembrie 1901, 4 februarie și 4 martie 1902: *Ibidem*, 1902-202, 1.995, 2.372.

¹³⁵ Protocolul parohial din 4 martie 1902: Liviu Păiș, *op. cit.*, p. 187; Lucaciuc către Porcius, Șișești, 28 martie 1902: *Ibidem*, p. 187-188.

¹³⁶ Delegația acestora la Gherla se pronunță împotriva oricărui preot ales de către consiliul bisericesc și cer, în 18 martie și 6 mai, schimbarea lui: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1902-2.769, 4.131.

vinovaților pentru *dezastrul financiar*, încasarea tuturor împrumuturilor făcute sătenilor din banii bisericii – adesea imposibilă fără concursul unui executor judiciar – și inițierea de către noul preot a unor negocieri cu *Albina* pentru amânarea scadenței datoriei parohiale¹³⁷.

Opoziția membrilor consiliului bisericesc este categorică. Introducerea peste voința lor a lui Grapini, declară ei, ar putea face să se repete *evenimentele de la Feldru*, a căror responsabilitate va cădea asupra conducerii diecezei. Îi impută, de asemenea, acesteia și vina de a nu-și fi exercitat controlul anual obligatoriu asupra gestiunii averii bisericești, transferându-i explicit îndatorirea scoaterii ei din situația disperată în care se găsea. Declară că, până când nu li se va denumi Vasile Lucaciu, resping orice aranjament cu *Albina* și că sunt decizi să ceară ajutorul Scaunului Pontifical¹³⁸. Cum și fac la foarte scurt timp, cu siguranță la îndemnul tainic venit din Șișești, într-un memoriu despre care se va raporta mai târziu că purta *ca la 200 de semnături*¹³⁹. Câteva săptămâni mai târziu, o delegație de curatori pornește spre Blaj, prezentând în scris mitropolitului o serie de învinuiri la adresa Exactoratului diecezan și cerându-i să intervină pentru numirea lui Lucaciu¹⁴⁰.

Liniștind din nou spiritele prin emisarii săi – canonicul Ioan Georgiu, vicarul interimar Anton Precup și preotul din Maieru Lazăr Avram¹⁴¹ – episcopul Szabó bate iarăși în retragere: renunță la Grapini, menține în activitate consiliul bisericesc prezidat de Florian Porcius, acceptă propunerea acestuia privind vânzarea către primăria Rodnei a unei părți din imobilele parohiale în vederea acoperirii datoriei la *Albina*, renunță

¹³⁷ Decizia din 22 martie 1902: *Ibidem*, 1902-2.927.

¹³⁸ Protocolul parohial din 28 aprilie, regist în: *Ibidem*, 1902-3.492.

¹³⁹ *Ibidem*, 1902-4.152; Lucaciu către rodneni, Șișești, 27 iunie 1902: Liviu Păiș, *op. cit.*, p. 188-189.

¹⁴⁰ Petiția din 1 august 1902, regist: *Ibidem*, 1902-7.126.

¹⁴¹ Decizia consistorială din 1 mai: *Ibidem*, 1902-3.942. Raportul canonicului I. Georgiu arată că comisia a stat în Rodna în zilele de 4-6 mai, încercând, fără succes, să convingă membrii Consiliului bisericesc să renunțe la Lucaciu și convocând apoi o *adunare plenară* a enoriașilor în care majoritatea a contestat dreptul consiliului de a alege preotul, s-a pronunțat pentru destituirea lui și împotriva alegerii lui Lucaciu ca preot: *Ibidem*.

să investigheze autenticitatea semnăturilor apelului trimis la Roma, de unde acesta trebuia cerut. Pe de altă parte, însă, se interpune energic pentru stoparea imixtiunii lui Lucaciu – *izvorul neputinței de a se putea aduce ordine în parohia Rodna*¹⁴², cum este declarat acesta la Gherla – căruia i se cere imperativ să înceteze să scrie rodnenilor și, totodată, să-i dezlege de angajamentul lor de a-l avea ca preot¹⁴³. Se inițiază apoi tatonări pentru numirea în Rodna a parohului satului Rebrîșoara – care, știindu-se nedorit refuză oferta¹⁴⁴ –, se folosesc din plin serviciile noului vicar, versatul și credinciosul Ciril Deac, fostul protopop al Budacului, pentru a împinge în față pe opozanții *senatorilor*. La scurt timp, însă, se profită de acalmia comunitară datorată vîrfului agricol, pentru a se încerca un pas decisiv: în 15 august Consistoriul decide tragerea la răspundere a fostului preot Gherasim Domide – promovat cu un an înainte ca paroh și protopop al Bistriței – și a *curatorimii* pentru starea cassei parohiale, instituie o comisie pentru anchetarea lor¹⁴⁵, iar ceva mai târziu, desemnează ca preot definitiv al Rodnei pe Ștefan Buzilă, parohul din Sân Iosif¹⁴⁶.

Contrar asigurărilor liniștitoare anterioare, *Senatul bisericesc*, având acum în spatele său grosul credincioșilor, refuză și pe acest al doilea numit și, după o scurtă cedare¹⁴⁷, *presionat de popor*, își reînnoiește, la sfârșitul lui noiembrie, cererea pentru Lucaciu¹⁴⁸. Cu câteva zile mai înainte, Tribunalul din Năsăud anunța că licitarea imobilelor bisericii în favoarea *Albinii*, urma să aibă loc în 30 martie

¹⁴² Ședința din 16 septembrie 1902: *Ibidem*, 1902-8.687.

¹⁴³ *Ibidem*, 1902-4.612, 5.262, 6.082, 6.644, 6.778, 7.198. Răspunzând acestor dispoziții în 23 august – când se afla la Șişești Nicolo Franco – Lucaciu trimite Consistoriului copia scrisorii adresată de el rodnenilor, în care le cere acestora să arate când și cum a agitat la ei și îi îndeamnă și persiste în cererea lor, dar să se apropie de episcop, cu speranța că acesta le va îndeplini dorința: *Ibidem*, 1902-7.904.

¹⁴⁴ *Ibidem*, 1902-7.198, 7.626, 8.840.

¹⁴⁵ Decizia consistorială din 16 august 1902: *Ibidem*, 1902-7.639.

¹⁴⁶ Decizia Consistoriului *extraordinar* din 10 decembrie 1902: *Ibidem*, 1902-11.670.

¹⁴⁷ În 10 septembrie Consiliul parohial anunță că își retrace petiția adresată mitropolitului, cerând la rândul lui, sistarea anchetei; revine asupra deciziei sale, o lună mai târziu: Protocoalele parohiale din 10 septembrie și 10 octombrie: *Ibidem*, 1902-8.608, 9.628; Lucaciu către rodneni, Roma, 15 octombrie 1902: Liviu Păiș, *op. cit.*, p. 189.

¹⁴⁸ Cererea din 29 noiembrie: *Ibidem*, 1902-11.374.

1903¹⁴⁹. Exista în unele cercuri maghiare locale planul, scrie vicarul, ca ele să intre în proprietatea unei bănci cu capital maghiar, pe un preț mic, pentru ca apoi în locul lor să se ridice o biserică reformată, o bancă, o casină și o grădiniță maghiare¹⁵⁰.

Prima soluție de evitare a execuției silite pe care cei 12 *senatori* o propun – debitori și ei bisericii – este aceea a vânzării către comuna politică a unei părți a caselor pe care ei le administrau. O situație de avarie pe care Consistoriul o acceptă¹⁵¹, dar care, practic, se dovedește inaplicabilă. Pe de o parte, fiindcă Primăria, dornică să exploateze oportunitatea, dă un preț inacceptabil, pe de alta, fiindcă oamenii, zguduiți de spectrul *licitării cu toba* a averii bisericii lor, încep să se opună. Curatorii înșiși luptau pentru Lucaciu și pentru a preîntâmpina astfel o perspectivă atât de dramatică, prin donații masive, impulsionate de el, ale enoriașilor. Eșecul noului vicar de a le obține, impune expediente: sunt scoși – cu acordul quasiunanim al comunității – banii de la datornicii renitenți, se scontrează polițele acestora, se lichidează contul bisericii la banca *Fortuna* (5.800 coroane)¹⁵², sunt publicate în adunarea credincioșilor, poziție de poziție, veniturile și cheltuielile bisericii din anii precedenți, sunt clarificate bugetele școlii, sunt imputate mici scurgeri bugetare vinovaților, se ia un împrumut de 12.000 coroane de la *Bistritzer Spaar und Vorschussverein*, cu o dobândă ... atenție ! de 9%¹⁵³. Este acoperită cu aceste fonduri jumătatea datoriei la *Albina*, restul acesteia (24.000 coroane) fiind transformată într-un împrumut amortizabil în 20 de ani, în 40 de rate a 981 coroane fiecare, cu o dobândă de 5½%¹⁵⁴. Biserica va reuși în felul acesta să își păstreze proprietatea asupra imobilelor sale, care îi aduceau o chirie anuală de

¹⁴⁹ *Ibidem*, 1902-11.847.

¹⁵⁰ C. Deac către Consistoriu, Năsăud, 18 februarie 1902: *Ibidem*, 1903-903.

¹⁵¹ *Ibidem*, 1902-4.152, 5.778, 5.443, 5.770, 7.126, 7.626.

¹⁵² *Institutul de credit și economii Fortuna* al comunelor Rodna, Șanț și Maieru, înființat în 1884, avea în acești ani ca președinte pe Gherasim Domide, fostul preot al Rodnei, iar casier era Ioan Iossip, dator bisericii cu cea mai mare sumă (1.576 coroane); Gherasim Domide, fondatorul *Fortunei*, era grevat și el cu suma de 780 coroane: *Ibidem*, 1903-9.235; 1904-2.395.

¹⁵³ *Ibidem*, 1903-225, 1.857, 1.860, 1.997, 3.135, 4.591; 1904-1.291, 2.395.

¹⁵⁴ *Ibidem*, 1904-5.428, 5.658.

1.340 fl.¹⁵⁵. Rămâneau cu toate acestea descoperite plățile obligatorii ale celor trei învățători confesionali – câte 600 coroane anual fiecare cu sporuri din 5 în 5 ani și contribuții obligatorii pentru pensii –, care înghițiseră după legea școlară din 1893 cea mai mare parte a banilor bisericii.

În acest timp, tulburările parohiale ale Rodnei intră în dezbaterea Mitropoliei din Blaj, care, alertată de o nouă amenințare cu dezertarea confesională pornită de aici, atrage precaut atenția forului său sufragan din Gherla asupra gravității situației. Ofensat de imputarea care i se făcea, capul acesteia, aruncând toată vina asupra *agitațiunilor pentru Lucaciu și prin Lucaciu*, își trimite răspunsul prin intermediul noului vicar năsăudean, căruia i se dau ordine în acest sens¹⁵⁶.

Intră, de asemenea, în dezbaterea Congregației pentru afacerile bisericilor orientale din Roma, unde Lucaciu, prezent iarăși aici¹⁵⁷, reușește să obțină, în 25 februarie 1903, un nou verdict în interminabilul lui proces canonic. Întrucât soluția pensionării sale, spun eminentissimi părinți, s-a dovedit inaplicabilă, se decide ca împricinatul, fie să rămână netulburat în posesiunea parohiei sale, fie să i se ofere Rodna, fie o altă enorie de același nivel cu a sa¹⁵⁸.

Din nou, așadar, trei opțiuni posibile pentru prelatul român – cunoscutul *ternar* ecleziastic pe care completul judiciar roman îl respectă –, însă menționarea expresă a Rodnei indica clar preferința pontificală pentru această soluție. Preferință, în general, greu de ignorat. Cel puțin așa a înțeles Lucaciu sentința și, așa o și comunică susținătorilor săi din îndepărtatul comitat Bistrița-Năsăud, mobilizându-i irezistibil la acțiune, indicându-le calea de urmat, propunându-le

¹⁵⁵ Aprobarea, în 19 martie 1904, a contractului, pe 6 ani, cu Abraham Adelstein, încheiat fără ca închirierea să se fi făcut prin licitația obligatorie: *Ibidem*, 1904-4.236.

¹⁵⁶ Regestul cererii lui Toma Matei, împreună cu alți 67 săteni, adresată Mitropoliei, și cel al adresei acesteia către Episcopia Gherlei: *Ibidem*, 1904-522, 3.048.

¹⁵⁷ V. Lucaciu către Fl. Porcius, Roma (Hotel Tristone), 15 octombrie 1902: Liviu Păiș, *op. cit.*, p. 189.

¹⁵⁸ Extrasul, tradus în maghiară, din sentința nr. 15.569, din 16 februarie 1903: ... *miután az ügy megoldása, nyugdíjazás útján nem lehetséges, hagyassék javadalmainak békés birtokában vagy ajánlatassék neki O. Radna parochia vagy más hasanlójelentőségü* ... în: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1903-2.951, f. 7.

concepte ale apelurilor, inspirându-le tonul ridicat al acestora¹⁵⁹. Cu girul Romei, siguri pe ei acum, aceștia revarsă asupra Episcopiei un adevărat torent de jalbe și telegrame. Texte impresionante prin coerență, relevanță și cutezanță, absolut surprinzătoare pentru pana unui învățător sătesc, cum era Silvestru Mureșan, autorul lor¹⁶⁰.

Cea dintâi, din 18 martie, iscălită *manu propria* de 80 de săteni, este, sub crusta formulelor tradiționale ale reverenței, un fel de ultimatum. *Declarăm sus și tare, scriu semnatarii, că suntem decizi să nu primim nici un preot ce s-ar impune sau denumi aici, afară de preotul cerut de noi. Dacă s-ar face o asemenea încercare, continuă ei, vor recurge ... la mijloace care pot duce la repetiția tristei întâmplări de la Feldru, vor apela la Sfântul Scaun, dezvăluindu-i vina episcopului de a nu fi verificat execuția bugetară a parohiei timp de aproape zece ani. Iar dacă nici de la Roma nu vor fi ajutați, încheie ei, ... vom fi siliți a ne îndrepta privirea în alte părți*¹⁶¹. Trimitere insidioasă spre recenta penetrare ortodoxă din Săcelul Maramureșului, zonă exclusiv greco-catolică, breșă care a făcut o foarte mare vâlvă și a fost zăgăzuită cu greu de episcop cu sprijinul masiv al guvernului maghiar.

Revin, în 5 aprilie, cu o expunere sistematică asupra stării materiale dramatice a parohiei lor, incapabilă să plătească din ce avea ea atâtea dobânzi, incapabilă să susțină financiar școala la nivelul impus de stat, aflată în continuare sub spectrul dezastrului. Situație din care curatorii bisericii nu văd altă ieșire decât donațiile masive ale enoriașilor, animați de un preot crezut, ascultat, urmat, un părinte sufletesc admirat, iubit, venerat. *Numai noi, declară ei, ne cunoaștem trebuințele și lipsurile, ... numai noi putem judeca asupra destoiniciei medicului care poate fi în stare să ne vindece rănilile. Iar opțiunea de nestrămutat a comunității, argumentează actul, este pentru Dr. Vasile Lucaci, singurul care ... prin predicile sale pătrunzătoare la inima poporului o putea scoate la liman, singurul care, adăugăm noi, se*

¹⁵⁹ V. Lucaci către Fl. Porcius, Șișești, 29 martie și 5 aprilie 1903 [st.n.]: Liviu Păiș, *op. cit.*, p. 189-191.

¹⁶⁰ Textele cererilor din 18 martie, 5 aprilie, 31 mai 1903: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1903-3.022, 3.610, 5.193; telegramele din 21 și 24 aprilie 1903: *Ibidem*, 1903-5.193; cererea din 6 mai 1903, regist: *Ibidem*, 1903-4.590.

¹⁶¹ *Ibidem*, 1903-3.022.

potrivea prin personalitatea, harurile și faima sa, orgolioasei Rodne. Încheie, vădit influențați de mesajele venite din Șișești, pe un ton amenințător și, totodată, ironic: *știu*, scriu semnatarii, că Lucaciu li s-a dat și de la Roma printr-o decizie aprobată de însuși Papa și speră că vlădicul lor *se va îndura* să îndeplinească voința capului Bisericii catolice. Tot așa cum speră, ba chiar sunt convinși, că el va ști să facă în așa fel încât ... *să nu cădem și noi în păcatele poporenilor din comuna Feldru, fiind noi altcum decisi ... a ne plânge iarăși la Sfântul Scaun Apostolic din Roma*¹⁶². Ceea ce vor și face o lună mai târziu¹⁶³. A contat foarte mult și prezența la Năsăud a lui Lucaciu, la susținerea bacalaureatului celui mai mic fiu al său, Vasile¹⁶⁴.

De fiecare dată după aceste solicitări imperative, ca să nu spunem somații, profund alarmat, episcopul Szabó cere îndrumarea ministrului maghiar al cultelor, implicându-l din propria sa voință, într-un domeniu în care era pe deplin suveran, un domeniu în care chiar Sfântul Scaun îi acorda și în acest caz cu totul special o triplă opțiune. Fapt semnificativ, ambele adresări ale sale sunt urmate de traducerea maghiară integrală a textelor celor două noi solicitări rodne¹⁶⁵. Vedem odată mai mult că se sconta pe asentimentul guvernului în susținerea refuzului instituirii indezirabilului Lucaciu la Rodna, justificat cu motive politice, pe concursul, necanonic, al puterii laice în soluționarea stării conflictuale dintr-o mare parohie a diecezei, pe influența Budapestei la Scaunul Pontifical.

Contrar așteptărilor, răspunsul lui Wlassics întârzie mult, deoarece acesta solicită, la rândul lui, directiva premierului, cel care cumula și funcția ministrului de interne. Având în vedere, pe de o parte, ultima hotărâre a Propagandei Fide, iar pe de altă parte atitudinea

¹⁶² *Ibidem*, 1903-3.610.

¹⁶³ Memoriul din 6 mai 1903, adresat cardinalului Antonio Gotti, *prevăzut cu solide subscrieri*, a fost expediat la Roma din Cluj prin intermediul lui Vasile Meruțiu, ginerele lui Lucaciu: Fl. Porcius către v. Lucaciu, Rodna, 19 mai 1903, în: Liviu Păiș, *op. cit.*, p. 195-196.

¹⁶⁴ Victor Moldovan. *Memoriile unui politician din perioada interbelică*, I, Ed. a II-a, revăzută și adăugită. Editori Mircea Gelu Buta și Adrian Onofreiu, Presa Universitară Clujeană, 2015, p. 53.

¹⁶⁵ Szabó către Wlassics, Gherla, 8 martie și 21 aprilie 1903: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1903-2.951, f. 7-9. Concepte.

amenințătoare a rodnenilor, Széll îi scrie subordonatului său, în mai 1903, ca sarcina mutării lui Lucaciu să nu fie lăsată la bunul plac al episcopului Szabó, ci să i se ceară în mod expres acestuia să-i confere Rodna ... *hoggy Óradnát jelölje ki Lukacs Laszlo uj állomás helyéül*, pentru ca, în sfârșit, cunoscutul *răzvrătitor, nép izgága*, să se liniștească și, totodată, să se potolească spiritele localnicilor. Îi cere, de asemenea, să fie înștiințat după instalarea sa în parohie, spre a atrage atenția prefectului comitatului Bistrița-Năsăud asupra persoanei noului venit¹⁶⁶. Paradoxal, exact opusul a ceea ce se dorea la Gherla.

Nu știm dacă, în final, acesta a fost răspunsul lui Wlassics dat supusului prelat român, dacă acesta din urmă a reușit să schimbe poziția guvernului sau dacă și-a luat curajul de a o ignora, însă refuzul lui rămâne neclintit. Contează, cu certitudine, pe marile schimbări care se produc în acest timp la Sfântul Scaun, unde detensionarea relațiilor cu Ungaria, odată cu schimbarea secretarului de stat Rampolla, îi întăresc poziția. Îndemnurile care îi vin din zona de conflict îi întăresc inflexibilitatea. Cedarea, îi scrie noul vicar năsăudean, progubernamentalul, Ciril Deac, ar fi tot atât de periculoasă pentru interesul general al vicariatului, ca și pentru cel al diecezei întregi. Îl asigură că primejdia dezertării confesionale extrem de temută după exemplul masivei apostazii maramureșene era total exclusă¹⁶⁷.

Vacanța parohiei Rodna se va mai prelungi astfel încă aproape un an și jumătate, timp care curge în favoarea episcopului. Oricum, multă vreme, atenția publicului românesc greco-catolic este atrasă de evenimentele ecleziastice care se produc în vara și toamna anului 1903: boala și moartea lui Leon XIII - înștiințată credincioșilor prin circulare ale ierarhilor lor -, liturghia funebă oficiată în toate parohiile pentru el, întrunirea conclavului, alegerea noului pontif, Pius X,

¹⁶⁶ Széll către Wlassics, 27 mai 1903, nr. 2.207, cu rezumarea adreselor din 31 martie, nr. 951 și 20 aprilie, nr. 1.602 ale celui din urmă, precum și a adreselor Ministerului de interne, nr. 510 și 903; îi sunt returnate toate actele în cauză: Kemény G. Gabor, *op. cit.*, III, p. 646-647.

¹⁶⁷ *De toate îmi aduc aminte că se pot întâmpla, dar despre un lucru sum sigur: că defectarea de la credință nu se va întâmpla niciodată*: Ciril Deac către Consistoriu, Năsăud, 24 aprilie 1903: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1903-4.265.

cardinalul Iosif Sarto, patriarhul Venetiei, anunțată și ea prin circulare speciale¹⁶⁸, enciclica de salut a acestuia, comemorările a 50 de ani de la înființarea episcopiei Lugojului și Gherlei¹⁶⁹. Suscită, de asemenea, un mare interes adunarea generală a *Astrei*, ținută în acest an la Baia Mare, una dintre cele mai frumoase ale sale, întrunire românească importantă, minuțios pregătită de către comitetul organizatoric al cărui secretar a fost Vasile Lucaciu¹⁷⁰.

În tot acest interval în Rodna se perpetuează provizoratul. Prudent, foarte bine informat și consiliat, calculându-și fiecare pas, înaintând și retrăgându-se în funcție de situație, episcopul Szabó trage de timp. Respinge, luni de-a rândul, atât cererile grupării minoritare conduse de Toma Matei, pentru schimbarea curatorilor – între care și foști datornici, răi platnici, ai bisericii¹⁷¹ –, cât și pe cele des repetate și uneori de-a dreptul tulburătoare, ale susținătorilor lui Lucaciu. Chiar dacă acestea din urmă veneau din partea majorității enoriașilor, cum scrie învățătorul Silvestru Mureșan, *în numele a toată obștea românească*, referindu-se la aranjamentul celor câțiva slujbași comunali, *nădrăgarii*, de a-și aduce propriul protejat: ... *ci numai noi proștii, poporul de rând, ținem pe popă, pe dascăl și pe diac cu prescuri, cu bani și cu lucru și de aceea a nostru e și dreptul și nu a domnilor nădrăgari ca să cerem popă pe omul care ne place nouă, nu nădrăgarilor ..., drept pe care ni-l ținem noi pentru noi*. Și chiar și atunci când, trecându-se în registrul implorativ, vlădicul este supus unei adevărate probe emoționale: *Spunem și declarăm Sfinției Tale cu inima curată și sinceră că toată obștea românească este astăzi numai pe partea domnului Dr. Vasile Lucaciu și așteptăm toți cu*

¹⁶⁸ Circularele Blajului, Gherlei, Lugojului și Orăzii: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1903-7.022, 7.137, 7.241, 7.244.

¹⁶⁹ Circularele episcopului Szabó: *Ibidem*, 1903-1.042., 11.285; circularul Lugojului: *Ibidem*, 1903-7.235.

¹⁷⁰ Programul de desfășurare, din 26 iunie 1903, semnat de George Șuta, președintele Despărțământului Sătmăr-Ugocea al *Astrei* și Vasile Lucaciu: „Unirea”, III(1903), nr. 30 din 25 iulie; desfășurarea adunării: *Ibidem*, nr. 32, 33 din 8, 15 august; cuvântarea lui C-tin Lucaciu: *Maramureșenii* ..., p. 239-240.

¹⁷¹ Cererile din 9 iunie și 9 decembrie 1903: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1903-5.499, 10.956; delegația din 24 ianuarie 1904 la Gherla: *Ibidem*, 1904-1.030; cererea din 13 martie 1904: *Ibidem*, 1904-2.672.

mare dor și sete denumirea D[omnie] Sale de popă la noi și dacă se va denumi, atunci vă asigurăm, Excelență, și garantăm cu averea și viața noastră că vom fi liniștiți și pe pace cu toții și pe viitor nu va mai fi nici o tulburare între noi, iară Excelența Voastră va fi pe pace, netulburat și nesupărat mai departe de noi [...]. Fă, Excelență, această faptă mare și arată că ai o inimă părintească și nobilă și atunci noi vom fi cei mai mulțumitori și recunoscători fii sufletești; atunci ne vom liniști de bună samă cu sufletul în Domnul¹⁷². Dureros, dar o trece cu succes. Respinge, de asemenea, două solicitări directe ale lui Lucaciu pentru Rodna, pusă de el de fiecare dată în alternativă cu o altă parohie vacantă: Rodna-Medieșu Aurit, Rodna-Sângeorzul vecin, unde alți foști grăniceri îl invitau să vină la ei¹⁷³.

Momentele care animă în continuare comunitatea parohială – ședințe ale consiliului bisericesc, adunări generale ale enoriașilor, delegații ale acestora la Gherla, descinderi ale unor comisii episcopale de anchetă sau de pacificare, retragerea din activitate a lui Florian Porcius, salvarea în ultimă clipă a avutului bisericii, intervenții și aranjamente ale vicarului din Năsăud, intrarea în cursa pentru post a influentului preot din învecinată Rodna Nouă (Șanț), Pamfil Grapini, ridicat acum la rangul de viceprotopop onorar cu dreptul de a purta brâu roșu¹⁷⁴ – erodează treptat poziția *partidei pro Lucaciu*, oricât de mare era simpatia de care se bucura el. Își spun, apoi, cuvântul promisiunea vlădicului că le va da enoriașilor orice preot își doresc ei, cu excepția lui Lucaciu, indecizia Sfântului Scaun – unde acesta din urmă nu mai reușește în noua sa călătorie la Roma, din februarie 1904, prima de sub pontificatul lui Pius X, să miște lucrurile din loc¹⁷⁵ –, precum și împotrivirea din umbră a consiliului și a slujbașilor opidani. Este

¹⁷² Cererea din 31 mai 1903: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1903-5.193.

¹⁷³ Lucaciu către Szabó, Șișești, 2 noiembrie 1903 și 24 ianuarie 1904: *Ibidem*, 1903-9.723.

¹⁷⁴ Decizia din 30 ianuarie 1904: *Ibidem*, 1904-1.063.

¹⁷⁵ Tot ce știm despre această călătorie se rezumă la scrisoarea de înștiințare a lui Lucaciu, din 28 ianuarie 1904, adresată episcopului și la raportul noului administrator protopopial al Băii Sprii, Avram Breban, din 26 februarie, privind reîntoarcerea acasă a subordonatului său, despre care Consistoriul din Gherla îi cere detalii: *Ibidem*, 1904-1.060, 2.153.

semnificativă din acest punct de vedere imputarea pe care comitele suprem al comitatului Bistrița-Năsăud o face episcopului Szabó că școlile confesionale din Rodna și Sângeorz nu au arborat steagul național maghiar la sărbătoarea oficială din 11 aprilie, ziua sancționării de către împărat a legilor revoluției pașoptiste maghiare¹⁷⁶. În afară de toate acestea, cum se aștepta, însăși prelungirea stării de incertitudine demobilizează spiritele. În acest context, prezența în parohie, în februarie 1904, a canonicului Ioan Georgiu, însoțit de vicar și de doi preoți învecinați, soluționarea la zi a tuturor întortocheatelor chestiuni legate de veniturile și cheltuielile bisericii și școlii, prezentarea și acceptarea acestora, poziție de poziție, într-o adunare generală a credincioșilor, atenuează tensiunea intracomunitară¹⁷⁷. Încet, încet, sprijinitorii lui Lucaciu cedează.

Deblocarea situației se produce în aprilie 1904, odată cu alegerea unui nou consiliu bisericesc și școlar, moment decisiv care accelerează apropierea deznodământului. Participă la scrutin 214 capi de familie – 41 de săteni ai *partidei lui Toma Matei*, fruntașii Societății de înmormântare din localitate, se retrag din adunarea enoriașilor, în semn de protest –, care aleg prin vot secret pe cei 14 membri plini și 4 supleanți ai noului for de conducere¹⁷⁸. Acesta, deși dominat de vechii curatori, în fața tăcerii absolute a Sfântului Scaun, a presiunilor forurilor administrative locale, a dureroasei discordii intracomunitare, sfârșește prin a se da bătut: propune, în 27 august, episcopului Szabó spre dispunere o listă de cinci preoți, desemnați în adunarea credincioșilor,

¹⁷⁶ *Ibidem*, 1904-4.961.

¹⁷⁷ Protocolul luat în 25 februarie 1904 cu Ioan Iossip, curator prim și casier al bisericii între 1894-1902; protocolul din 26-28 februarie 1904 al senatului bisericesc privind bugetele (*rațiunile*) anilor 1902 și 1904, când funcția de *curator raționant* a fost deținută de învățătorul Silvestru Mureșan; (adunarea enoriașilor din 28 februarie acceptă toate pozițiile bugetului cu excepția a 13 coroane prețul telegramei din 31 decembrie 1903, trimisă la Roma pentru Lucaciu, sumă imputată de credincioși curatorilor); raportul din 8 martie 1904 al canonicului I. Georgiu privind călătoria sa la Rodna între 23 februarie-2 martie 1904 (cu un cost de 155 coroane): *Ibidem*, 1904-2.395.

¹⁷⁸ Desfășurarea adunării și lista membrilor consiliului bisericesc: *Ibidem*, Prot. Consist., 1904-3.672.

între care Lucaciu nu mai figura¹⁷⁹. Era vorba despre preotul și capelanul unit din Bistrița, preoții din Sângeorz și Maieru și capelanul din Ilva Mare, tânărul Dănilă Mălai, asupra căruia se va opri, în 15 octombrie, alegerea *Conferinței pentru combinarea parohiilor vacante*, forul specializat al ierarhului pentru instituirea parohilor¹⁸⁰. Trecerea cu bine a momentului critic al instalării noului preot, în 6 noiembrie 1904¹⁸¹, încheie acest lung episod nășăudean al biografiei atât de frământate a lui Lucaciu.

¹⁷⁹ *Ibidem*, Prot. Consist., 1904-7.420.

¹⁸⁰ *Ibidem*, Prot. Consist., 1904-8.732, 9.163.

¹⁸¹ *Ibidem*, Prot. Consist., 1904-9.328, 9.497. Dănilă Mălai va păstori Rodna până în 1928 și o va redresa financiar, astfel încât în 1912, când noul episcop Vasile Hossu dispune conscrierea averilor propriu-zis bisericești, parohia este înscrisă cu o avere în valoare de 200.000 coroane, cu un venit anual de 3.800 coroane: *Ibidem*, Reg. nr. 439, f. 9.

Capitolul VIII

Flacăra visului

8.1. Parlamentar național la Budapesta, delegat bisericesc la Roma

*Puterea adversarilor a fost
temnița și tăria noastră este temnița**

Anul 1905 aduce cu sine o viguroasă relansare a efortului politic românesc, un reviriment național comparabil în multe privințe cu anii fierbinți ai Memorandului. Suntem, ca și atunci, martorii unor impozante manifestări colective – la adunările de protest din 1907 împotriva legii Apponyi, 23 la număr, participă mii de oameni¹ –, martorii revitalizării presei, a unei mai strânse apropieri a elitei de masa țărănească a electoratului propriu, a unei mai puternice cooperări cu slovacii și sârbii, a unor remarcabile reverberații europene. La alegerile parlamentare din 1906, în Caraș-Severin – unde românii obțin victoria în 5 din cele 7 circumscripții electorale – se cântă în unele locuri *Deșteaptă-te, române*, apar steaguri naționale, se strigă „Trăiască România”. *Umiliții sistemului* – scrie Valeriu Braniște – s-au prefăcut peste noapte în eroi².

* Vasile Lucaciu, 5 februarie 1894, Budapesta, la ieșirea din închisoare.

¹ Liviu Maior, *Mișcarea națională românească din Transilvania. 1900-1914*, Cluj-Napoca, 1980, p. 88-90.

² Radu Păișan, *Coordonatele mișcării naționale a românilor bănățeni în anii 1905-1914*, în „Ziridava”, XVIII(1993), p. 153-188.

Evocând momentele cele mai deosebite, ziarele vorbesc despre *freamătul de însuflețire* care zguduie toate straturile neamului, despre *procesul sublim* care îi înnobilează viața, despre *lupta sfântă* care îl înalță în proprii săi ochi.

Totul pornește de la conferința națională a P.N.R., din 10-11 ianuarie 1905, când se alege un nou comitet executiv al partidului – președinte Gheorghe Pop de Băsești –, se adoptă un nou program de revendicări, o nouă tactică de acțiune. După 18 ani de rezistență pasivă se reintră acum în arena bătăliei parlamentare pentru impunerea unui nou statut constituțional al națiunii. Tot astfel cum procedaseră slovacii și sârbii încă din 1901, cum făcuseră sașii chiar din primii ani ai dualismului, cum preconizase „Tribuna” din Sibiu încă de la începuturile sale.

Cotitura activistă din 1905 legată direct de progresele apreciabile, economice, sociale, culturale ale păturii conducătoare românești și a suportului ei electoral, țărănimea înstărită, beneficiare și ele, pe un plan îndepărtat, a vertiginoasei dezvoltări generale. Oricât de restrictivă continua să rămână legea electorală a Ungariei, net discriminatorie pentru Transilvania, alegătorii români – 105.000 în 1901 și 119.871 în 1906 – reprezentau totuși 10,9%, respectiv, 11,2% din electorat, fiind majoritari în 39 circumscripții electorale (16 în Banat, 25 în Transilvania istorică din totalul de 85)³, fiefurile tradiționale până atunci ale partidului maghiar de guvernământ. Se generalizează între români convingerea că viitorii lor deputați, uniți cu cei ai slovacilor, sârbilor, sașilor, cu cei ai forțelor de stânga maghiare, social-democrații și agrarienii, vor putea impune schimbări majore. Contextul acutei crize politice interne maghiare a momentului⁴, al tensiunii extreme dintre Viena și Budapesta

³ Stelian Măndruț, *Mișcarea națională și activitatea parlamentară a deputaților Partidului Național Român din Transilvania între anii 1905-1910*, Oradea, 1995, p. 77.

⁴ Criza constituțională maghiară începută la sfârșitul anului 1904, așa numitul *complot parlamentar*, s-a manifestat prin conflictul acut dintre guvern și forțele de opoziție ale *Coaliției naționale*, majoritare în forul legislativ, ceea ce l-a determinat pe premierul Tisza István să suspende temporar activitatea acestuia și să anunțe alegeri parlamentare pentru sfârșitul lunii ianuarie 1905. Întrucât Coaliția obține victoria (254 de mandate, față de 159 ale grupării liberale), continuă conflictul, cheamă populația să refuze plata impozitelor și a recrutării, premierul demisionează în 18 iunie, când împăratul desemnează un cabinet interimar condus de un militar, pentru ca în

privind chestiuni militare și economice fundamentale, al iminenței alegerilor parlamentare își spune și el cuvântul. Devine astfel greu pentru tânăra generație de conducători care se ridică din prosperul sector bancar românesc să mai accepte ca națiunea lor – 2.800.000 de oameni, a doua populație a țării, aproape o cincime din populația ei, cu aproape o cincime a sarcinilor publice – să fie lipsită de o reprezentare proprie în forul legislativ al statului, să nu se poată exprima legal asupra sorții sale, să fie supusă în continuare îngrădirilor sistematice pe tărâm politic, administrativ, școlar, bisericesc, economic. Frustrați de totala ineficiență practică a pasivismului, îngrijorați de perspectiva inerției și demoralizării publicului propriu, agreeți, tactic, la București și la Viena, ei decid, așadar, să intre cu toate forțele în lupta parlamentară.

În acest moment de răscruce vocea lui Lucaciu se aude din nou cu putere. Este, alături de Gheorghe Pop de Băsești, cel care lansează chemarea pentru întrunirea la Sibiu a conferinței naționale a P.N.R. și, de asemenea, cel care prezintă raportul de activitate al comitetului său de conducere pe cei 13 ani scurși de la ultima sa întrunire, din ianuarie 1892⁵. Pledează și votează, în final, alături de marea majoritate a delegaților, pentru noua linie tactică a mișcării. Se adoptă acum un program mai realist – recunoașterea românilor ca *individualitate politică alcătuitoare de stat* în locul autonomiei Transilvaniei –, mai adânc ancorat în realitățile politice ale momentului, prin înscrierea obiectivului votului universal, și incomparabil mai deschis față de nevoile directe ale țărănimii. Din nou este ales în funcția de secretar general – pe care o va păstra până în 1914 –, este coredactor al apelului adresat alegătorilor români privind participarea, *până la ultimul îndreptățit*, la scrutinul parlamentar, este desemnat candidat de deputat pentru circumscripția

decembrie parlamentul să fie suspendat din nou până la noile alegeri (starea ex lex). Evenimentele se precipită în februarie 1906, odată cu ocuparea prin forță a parlamentului, cu dizolvarea acestuia și amenințarea împăratului privind introducerea votului universal în Ungaria, moment în care Coaliția capitulează – renunțând la obiectivele privind limba maghiară ca limbă de comandă a armatei și independența economică a Ungariei –, astfel încât noul premier este numit din partea ei (Wekerle Sándor, 18 aprilie 1906-17 ianuarie 1910), iar la începutul lunii mai se desfășoară noi alegeri parlamentare.

⁵ Circulara din 29 decembrie 1904 : I. Georgescu, *op. cit.*, p. 120-122.

Nădlac, comitatul Cenad. Nu scapă nici de data aceasta fără o sancțiune: atât el cât și Gh. Pop de Băsești sunt audiați la Căpitănatul poliției din Sibiu și apoi amendați printr-o sentință judecătorească pentru încălcarea ordonanțelor ministeriale din 1894-95 privind scoaterea în afara legii a P.N.R.⁶

Suflul noului activism al românilor, impulsul stimulat dat slovacilor și sârbilor, contactele care se stabilesc între naționalități pun în gardă, deopotrivă, pe liberalii maghiari aflați la putere, amenințați cu pierderea a zeci de mandate sigure, ca și forțele coalizate ale opoziției care lansează de îndată apelul stopării participării nemaghiarilor la alegeri, al concentrării voturilor maghiare, peste diferențele politice în circumscriptiile unde ei aveau contracandidați, al excluderii oricărei conlucrări cu reprezentanții acestora. Va urma, așadar, una dintre cele mai dure campanii electorale, înțesată de abuzuri, intimidări, șantaje, cumpărări de voturi, etc., la sfârșitul căreia românii se alege cu abia 8 deputați, Lucaciu nefiind unul dintre ei. Suficiente totuși pentru ca ei să formeze în parlament, împreună cu un deputat slovac și unul sârb, un club al naționalităților sub președinția lui Teodor Mihali.

La fel se va întâmpla la alegerile din mai 1906, de după dizolvarea parlamentului, când Lucaciu candidează în circumscripția Târgu Lăpuș (comitatul Solnoc-Dăbâca), deținută până atunci, sesiune după sesiune, de contele Teleky Pál, pe care o cutureieră din sat în sat, ia legătura cu preoții și învățătorii, organizează adunări cu alegătorii, le vorbește, obține adeviziunea lor în cele mai multe locuri – prezentarea la urne se făcea pe sate –, dar, în final, copleșit de mita contracandidatului său, de abuzurile susținătorilor acestuia, de intimidările autorităților locale, pierde la limită: 896 voturi față de 1014⁷. Tot așa cum pierde și fratele său Constantin în Sătmăr, Gheorghe Pop de Băsești în Sălaj, Victor Onișor în Năsăud. Pe ansamblu românii obțin totuși 14 mandate, cel mai mare scor electoral al lor din timpul dualismului. Se vor adăuga acestora în parlament 8 deputați slovaci și 4 sârbi.

Criza maghiară mobilizează puternic pe români. Presiunea Vienei pentru introducerea în Ungaria a votului universal deschide dintr-odată

⁶ L. Maior, *op. cit.*, p. 78.

⁷ S. Măndruț, *op. cit.*, p. 95.

naționalităților perspectiva unei remedieri a situației. Ele cooperează strâns acum unele cu altele⁸ pentru exploatarea momentului critic al crizei parlamentare și totodată constituționale existente, intră în jocul politic al forțelor externe contrare curentului unei Ungarii de sine stătătoare, își întăresc organizarea internă. Vedem astfel că în intervalul dintre cele două înverșunate scrutine parlamentare, pe întreg teritoriul Transilvaniei se organizează comitete electorale – *cluburi*, cu termenul epocii – pe comitate, pe circumscripții, iar în Sătmar chiar subcomitete comunale⁹, că se fac pregătiri pentru convocarea conferinței naționale a alegătorilor – plănuită pentru 21 septembrie 1905, dar interzisă de guvern –, că la alegerile din anul următor, cel mai favorabil succesului, încep demersuri pentru instituirea unui serviciu propriu de presă a P.N.R. Asistăm, într-adevăr, la o amplificare și dinamizare a efortului politic, pretext pentru forțele maghiare de a lansa campania diversionistă a așa-zisei *revoluții valahe*, a unui *nou 1848 valah*, campanie menită să justifice măsurile represive și în același timp să întrețină febra naționalistă¹⁰ extremă a momentului. Înfuriau în egală măsură contactele cu patria-mamă, ca și cele cu Viena lui Franz Ferdinand și a noului primar Karl Lueger.

Mereu plin de energie, Lucaciu are în toate acestea o contribuție de primă importanță: participă la întrunirile succesive ale conducerii P.N.R. (Sibiu, în 21 august, Cluj, în 12 septembrie, Budapesta, în 21 decembrie 1905), pune în mișcare, împreună cu un mic stat major propriu, Sătmarul, se angajează direct în vâltoarea a două bătălii electorale, îndeplinește însemnate misiuni externe. S-a vorbit mult, între altele, despre vizita lui Alexandru Vaida-Voevod și Vasile Lucaciu, din septembrie 1905, la Viena, unde cei doi militanți români intră în legătură cu prințul moștenitor, au întrevederi cu K. Lueger, asistă la dezbaterile Reischrat-ului asupra problemei naționale¹¹. Nu scapă presei nici vizita

⁸ Declarația din august 1905 a Clubului naționalităților preconiza organizarea unor adunări populare în vederea informării opiniei publice asupra crizei, conlucrarea românilor, slovacilor și sârbilor pentru obținerea votului universal, respingerea decretului ministerial privind predarea religiei exclusiv în limba maghiară în școlile de stat.

⁹ *Maramureșenii* ..., p. 251-252.

¹⁰ S. Măndruț, *op. cit.*, p. 88.

¹¹ *Ibidem*.

sa în București, la începutul anului următor, pentru a sonda reacția factorilor politici români asupra orientării vieneze a P.N.R.¹². Spune iarăși mult faptul că face parte din grupul celor șase conducători români, bisericești și laici, invitați la Budapesta de către noul premier Wekerle, la foarte scurt timp după instalare, spre a le afla doleanțele¹³.

La abia un an după furtunoasele alegeri din 1906, *Leul din Șișești* se aruncă în cea de a treia bătălie electorală, cea mai înverșunată dintre toate, cea care îi va aduce victoria și va fi în același timp un act de mândrie națională. Este vorba despre mandatul vacant al circumscripției Beiuș (comitatul Bihor), una dintre cele mai compact românești entități electorale, dar și cea mai vulnerabilă, mai greu de cucerit, dat fiind faptul că satele sărace ale Bihorului montan, unde alegătorii români erau majoritari, depindeau material de episcopiile romano și greco-catolică de la Oradea, precum și de stat, proprietarii pădurilor și pășunilor care le asigurau traiul de zi cu zi. Mai mult decât oriunde, votul este dictat aici de diversele aranjamente agricole comunitare, de atitudinea autorităților locale și cu deosebire de fondurile puse la bătaie de partidele maghiare, câștigătorul fiind de regulă *Partidul Independenței*, al lui Kossuth Ferenc, fanionul coaliției aflate acum la putere¹⁴. Cu atât mai puțin era accesibil Beiușul pentru Lucaci, *ghimpe în ochii guvernelor*, ținta lor preferată de atac, cu cât contracandidatul său kossuthist cumpărase jumătate din voturi, cu cât vorbesc contemporanii, noul ministru de interne a emis ordinul de a se împiedica prin orice mijloace intrarea lui în parlament. Nu întâmplător sosesc la fața locului mai mulți delegați ai partidului de

¹² Pasul vienez a fost privit cu rezerve de liberalii aflați în opoziție, inclusiv de gruparea transilvăneană S. Albin, E. Brote, I. Slavici, după cum rezultă și din malițiozitatea unei scrisori a lui I. Bianu, adresată lui V. Mangra: *Părintele Vasile din Șișești este pe aici, mi se spune, și își dă osteneala să măsoare toate adâncurile mării cu degetul său, pe care îl crede îndestulător pentru aceasta. Vasile Mangra. Corespondență*, I, Ediție Marius Eppel, Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 337.

¹³ *Ne cheamă Budapesta*. „Gazeta Transilvaniei”, nr. 75 din 6/16 aprilie 1906. Este vorba despre, pe de o parte, mitropolii I. Meșianu și V. Mihalyi, iar pe de alta despre: Partenie Cozma, Gh. Pop de Băsești, Vasile Lucaci și Coriolan Brediceanu.

¹⁴ La alegerile din 1906, toate cele 5 circumscripții cu majorități românești ale comitatului Bihor (Aleșd, Beiuș, Ceica, Tinca și Ugra), cu un total de 13 circumscripții, au aparținut kossuthiștilor: S. Măndruț, *op. cit.*, p. 94.

guvernare, deținătorul celorlalte 12 mandate ale Bihorului, vine însuși comitele suprem, sunt trimiși 500 jandarmi, 200 infanteriști și 100 soldați călări.

Lucaciu va obține totuși, în august 1907, mandatul în cauză, primul dintre ai săi care îl cucerește și, poate, singurul capabil de o asemenea performanță. Succesul s-a datorat în egală măsură investiției de energie și elocință a candidatului, ca și sprijinului entuziast al celor mai mulți deputați români, cu precădere bănătenii, prezenți și ei pe câmpul de bătălie, fapt impresionant pentru oamenii locului¹⁵. *Căci, izbucnește „Tribuna” – Vasile Lucaciu nu este iertat să cadă. El duce în cercul Beiușului nu steagul de simplu candidat al unui cerc electoral, ci steagul nostru al tuturor, steagul care simbolizează trecutul, prezentul și viitorul nostru național.* Era, continuă ziarului, o întrupare a aspirațiilor naționale, dar și imaginea vie a puterii necesare materializării lor¹⁶. Cum *Leul de la Șişești* o și dovedește. Timp de zece zile străbate, *ca un Mesia*, satele unul după celălalt, însoțit de la un loc la altul de femei și copii, secondat de unul sau altul dintre companionii lui, așteptat de săteni – în Cărpinet și Criștior cu porți de triumf –, ascultat cu emoție, aplaudat. Câștigă, în final, cu 1.718 voturi, față de 914 adeziuni ale candidatului guvernamental. *Votez, spun țăranii bihoreni, cu Vasile Lucaciu, popă românesc.* Realizăm dimensiunea de nivel național a succesului din mulțimea neșfârșită a telegramelor de felicitare care i se adresează din Transilvania, din principalele orașe ale României, din partea slovacilor și sârbilor, din Viena, Roma, Constantinopol etc.¹⁷. „Tribuna” jubilează: *S-a întâmplat ! Dușmanul cel mai înverșunat al ideii de stat ungar, Vasile Lucaciu, preotul vestit de la Șişești, care a robit pentru ațătare împotriva ungarilor, a fost ales deputat în dieta ungară.* A contat mult în obținerea succesului și atmosfera generală a momentului, înfierbântată de năpasta legii Apponyi privind școlile confesionale, de impozantele adunări de protest pe care ea le suscită în principalele

¹⁵ Șeful de campanie a fost arădeanul Ioan Suciu – cel care l-a propus alegătorilor să le fie candidat –, însoțit de: T. Mihali, A. Novacu, Șt. Cicio-Pop, C. Brediceanu, V. Damian, A. Vlad și V. Goldiș, fiecare responsabil pentru un anumit număr de sate.

¹⁶ *Trăiască Vasile Lucaciu.* „Tribuna”, XI(1907), nr. 171 din 2/15 august.

¹⁷ *Ibidem*, nr. 175 din 9/22 august.

orașe, de ofensa publică recentă a izgonirii fizice a lui Alexandru Vaida-Voevod dintr-o ședință a parlamentului. *Mișeliei ce s-a săvârșit împotriva deputatului Vaida*, îndeamnă „Tribuna”, *românii trebuie să-i răspundă trimițând în dietă pe Vasile Lucaciu, ... Făcându-și frații din cercul Beiușului datoria și alegând pe Lucaciu ar răzbuna d-o parte vaza poporului român călcată în picioare de kossuthiști, iar pe de altă parte s-ar arăta și ungurilor, și lumii mari ce belșug de luptători voinici avem*¹⁸. Nu a fost, de asemenea, deloc lipsită de importanță, la capitolul fonduri, vizita lui Lucaciu la București, ca și prezența la Băsești, la adunarea Despărțământului Sălaj al *Astrei*, a lui Nicolae Filipescu și a prinților Mihai și Grigore Cantacuzino¹⁹.

Discursul parlamentar inaugural al lui Lucaciu a fost rostit în 30 octombrie, în mijlocul unui cor de fluierături și urlete, cu prilejul dezbaterii legii privind indemnizația parlamentarilor, el nefiind totuși unul dintre beneficiarii ei efectiv²⁰. Declarația lui că reprezintă P.N.R., *steaua conducătoare, baza, dreptul de existență a activității noastre parlamentare* îi atrage obișnuita acuză a infidelității patriotice, exprimată dur la adresa sa chiar de către fostul premier Bánffy Dezső. În replică, detestatul nou deputat nu ezită să impute deschis plenului Camerei oprimarea naționalităților, politică care spune el, privind în perspectivă, *sapă groapa Ungariei*²¹.

Nu este singurul lui duel parlamentar de acest fel. Se repetă atunci când intervine în dezbaterile privind renegocierea uniunii economice dintre Austria și Ungaria, denunțarea legii electorale așa-numite plurale (avere și știință de carte) – expedient al votului universal, egal, direct și secret, pretins din Viena, susținut de alianța naționalităților și a Partidului Social Democrat –, modificarea regulamentului de funcționare

¹⁸ *Ibidem*, nr. 180 din 15/28 august.

¹⁹ Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești. 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Oradea, 1935, p. 315-316.

²⁰ Nu a văzut, îi scrie Lucaciu lui Slavici, în 22.XII.1909/4.I.1910, cele 6.000 coroane anuale cuvenite unui deputat, deoarece acestea au fost incasate de Fisc sub titlul de amenzilor și datorii judiciare din trecut și a celor curente. Poate totuși să-i trimită de Anul Nou 300 cor. și încurajarea: *Curaj, maestre, mai avem multe zile !* Textul în: *Dr. Vasile Lucaciu ...*, II, p. 162-163.

²¹ A. Iuga, *op. cit.*, p. 377.

a parlamentului, bugetele pe 1908 și 1909. Acuzat că a câștigat alegerile din Beiuș cu ajutorul studenților din România, că a răspândit hărți și manuale aduse de acolo, că este un dușman înverdat al statului, Lucaciu cere – și, în general, primește – drept la replică, știe cum să se apere. Denunță *votul plural* drept o ... *mistificare a conceptului de vot universal*, în vederea perpetuării controlului quasitotal al maghiarilor asupra vieții politice, cheia dominației lor. S-a făcut cunoscut pretutindeni ca un eficient protagonist român al tacticii boicotului parlamentar, inițiată după modelul irlandez, de Clubul naționalităților: obstrucționează cu fluxul nesecat al retoricii sale două ședințe ale forului legislativ (9 martie și 12 mai 1908), de la începutul aproape până la încheierea lor²². Iese, de asemenea, puternic în evidență atunci când, în 1909, se dezbate și se adoptă legea congruării bisericilor romano- și greco-catolică, pentru care depune o moțiune proprie²³. Prestația lui nu se apropie de aceea a vajnicului Alexandru Vaida-voevod, dar are totuși în cei abia doi ani ai mandatului 19 intervenții²⁴; nu îl termină fără a i se ridica imunitatea și, cum altfel, fără a fi tradus în justiție pentru un articol publicat în ziarul „Lupta”²⁵. Cu aceasta se încheie experiența parlamentară a lui Lucaciu, fiindcă la alegerile din 1910 pierde Beiușul, cum își pierde mandatele, cu cinci excepții, și ceilalți deputați români.

Nu însă și rolul politic. Ales din nou în funcția de secretar general al P.N.R. la conferința națională din aprilie 1910, al cărui raportor a fost, va fi, alături de Gheorghe Pop de Băsești, cel care coordonează organizarea forțelor²⁶, unul dintre susținătorii mișcării de revigorare a P.N.R. în jurul ziarului „Românul”, semnatar al apelului adresat publicului

²² Discursul din 12 mai 1908: I. Păcățianu, *op. cit.*, VIII, p. 766-772.

²³ Moțiunile lui Lucaciu, V. Damian și Șt. Cicio-Pop: S. Măndruț, *op. cit.*, p. 120.

²⁴ Acestea au fost în: 30, 31 octombrie, 28 noiembrie, 14 decembrie 1907; 5, 9, 21, 26 martie, 2 aprilie, 12, 14, 15 mai, 25 noiembrie, 2, 4 decembrie 1908; 10, 23, 26 martie, 9 octombrie 1909: S. Măndruț, *op. cit.*, p. 161.

²⁵ A. Iuga, *op. cit.*, p. 380.

²⁶ Invitația pentru ședința comitetului P.N.R. din 19-20 decembrie 1910, la Budapesta, înștiințarea din 10 februarie 1911 privind repartizarea pe forurile comitatense a unor cheltuieli, invitația din 23 februarie pentru ședința Comitetului din 6 martie 1911 la Cluj: V. Braniște, *corespondență*, III; p. 295, IV, p. 23-24, 33.

românesc pentru sprijinirea lui²⁷, membru al comitetului său de conducere, unul dintre membrii *Comitetului de zece* al tratativelor româno-maghiare din anii 1913-14²⁸. Rămâne pe baricade, dar, în raport cu marile figuri ale tinerei generații: Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod, Octavian Goga, îndeplinește, în general, roluri de mediator, de reprezentare, de organizare. Adesea este oratorul onorific al momentelor deosebite, cum îl vedem, în 1909, la inaugurarea în Arad a palatului „Tribunei” – *cea mai puternică cetate de rezistență la marginea românismului*, spune el²⁹ –, la întâlnirea lui Caragiale cu studenții români din Budapesta³⁰, la înmormântarea liderului ortodox Coriolan Brediceanu, în prezența *Iamurii Banatului*, impresionată de pătrunderea sa³¹, etc.

Doi ani mai târziu, prestigiul de care se bucură îi atrage desemnarea participării la congresul internațional de etnografie de la Londra, din 26-29 iulie 1909, *primul congres universal al raselor*, organizat cu prilejul încoronării regelui George V. Era într-un fel și un dar consolator al guvernului liberal de la București, la câteva luni după pierderea îndelung răbdătoarei sale soții (10 mai 1911). Prezintă comunicarea *Rolul națiunii române în Orientul Europei* – tipărită și distribuită și în broșură –, îl reîntâlnește pe cunoscutul publicist românofil Seton-Watson (la a cărui nuntă participă), cunoaște pe redactorul săptămânalului „The Economist”, i se publică un interviu, trimite o corespondență „Românului” din Arad, este sărbătorit în cadrul micii colonii române londoneze³².

Dar care este în tot acest timp viața preotului Lucaciu ? Cum coexistă acesta cu militantul național ? Cum interacționează în timp cei doi poli ai vieții sale ? Care sunt noile realizări ale parohului ? Cum evoluează relațiile lui cu superiorii ierarhici ?

²⁷ Apelul *Către români*, semnat de Gheorghe Pop de Băsești, Teodor Mihali și Vasile Lucaciu: Ștefan Pascu, *Făurirea ...*, I, p. 319.

²⁸ Lucian Boia, *Contribuții ...*, p. 795-802; Liviu Maior, *op. cit.*, p. 131-143.

²⁹ Doru Sinaci, *Discursul politic în perioada tribunismului arădean*, Arad, 2014, p. 273.

³⁰ Coriolan Băran, *Reprivire asupra vieții mele. Memorii*, Arad, 2009, p. 17.

³¹ Bojor V., *Episcopii Diecezei greco-catolice de Gherla, acum Cluj-Gherla (1857-1939)*, Târgu Mureș, 1939, p. 558.

³² Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson: *R.W. Seton-Watson și românii*, I, 1906-1920, București, 1988, p. 337-339, 341, 478; *Dr. Vasile Lucaciu ...* II, p. 176-177.

Oricât de diferite una de cealaltă, cele două opțiuni fondatoare ale sale nu erau incompatibile canonic. Chiar dacă nici bisericile românești nu priveau ordinea politică drept *miezul lumii umane*, ... *locul în care viața umană își găsește tensiunea proprie și își dă la iveală miza*³³, ca să-l cităm pe Pierre Manent, ele nu interziceau angajarea politică a clerului la nici unul din nivelurile ierarhiilor lor. Cu atât mai puțin o făcea legislația statului maghiar, câtă vreme ierarhii români erau și ei membri de drept ai camerei superioare a parlamentului, erau plătiți de la buget și desemnați la recomandarea puterii laice. Aceasta se străduiește, într-adevăr, să țină pe preoții români, prin intermediul prelaților, cât mai departe de politică, dar intervențiile sale reprezentau tot atâtea încălcări ale unui autonomii recunoscută legal. Se urmărea controlul mai sigur al masei oamenilor satelor, tot așa cum îndepărtarea lui Lucaciu, model și precedent periculos, țintea controlul mai sigur al clerului greco-catolic român. Ceea ce și explică în ultima instanță scutul pe care acesta îl găsește la Roma. Un model și un precedent cu atât mai nociv pentru autorități, cu cât în cazul lui haina preotească, niciodată părăsită, purtată cu prestanță, aproape ca un trofeu, îi mărește gradul influenței simbolice în spațiul public.

Raportul invers este, din perspectiva strict formală a disciplinei bisericești, mai puțin benefic. Incontestabil, intensitatea angajării politice a luptătorului național, înainte de toate frecvențele sale călătorii, au împietat asupra îndatoririlor preotului, au oferit suportul real al diverselor atacuri la care a fost supus, chiar dacă, el a dispus întotdeauna de un energic capelan care i-a ținut, atât cât a putut, locul. Privită însă în fondul și în ansamblul ei, prestația sacerdotală a lui Lucaciu este la mare înălțime. Ce altă parohie a diecezei, spune el mereu, are pietatea, coerența, funcționalitatea Șișeștiului. Împăcat în conștiința sa, atașat profund de enoriașii în mijlocul cărora își trăia viața, compensează prin zel și har privațiunile întâmplătoare, este iubit la rândul lui. Niciodată parohia nu s-a plâns împotriva lui, niciodată nu s-a putut smulge de aici, oricât s-a încercat vreo fărâma de probă împotriva sa.

³³ Pierre Manent, *Știința politică autentică. Un dialog cu Benedicte Delorme-Montini*, București, 2013, p. 57.

Privit din perspectiva laică, militantismul activ al lui Lucaciu în slujba unui înalt ideal de dreptate avea un fundament moral profund, mult peste neajunsurile sacerdotului, ca și peste slăbiciunile omului. Din această direcție, sensul și justificarea existenței umane, scopul și noblețea ei nu se raportează la comandamentele unei ordini transcendente, ci privește voința unei angajări pentru ceea ce fiecare consideră că e drept, adevărat, frumos, cu sacrificarea dorințelor personale. Or, Lucaciu trăiește cauza națională ca o obligație morală imperativă, în fața căreia trebuie să cedeze atât preotul, cât și omul. *Și dacă amarul momentului ne deprimă, îi mărturisește el odată lui Slavici, mândria conștiinței curate ne întărește în munca fără preget*³⁴.

Continuă conflictul pentru Rodna, continuă să rămână sub cea mai severă supraveghere a Episcopiei³⁵. Mereu conștientă de influența sa – *rare persoane bisericești din dieceză, care n-au legătură, barem pe sub mână, cu el*, raportează cineva³⁶ –, aceasta este permanent împotriva lui, când pentru o absență, când pentru directoratul de la *banca Râureana*³⁷, când pentru ... excesul de pietate. Astfel, la începutul anului 1903, când întreaga lume catolică sărbătorește jubileul de 25 de ani ai pontificatului lui Leon XIII, Lucaciu cere aprobarea organizării la Șișești a unor festivități speciale cu o largă participare dinafara parohiei³⁸. Refuzat categoric – cu justificarea dispozițiilor oficiale anterioare privind pelerinajele de la Șișești –, amenință că se va plânge la Roma. Cum, replica el, ministrul-președinte maghiar se poate contrapune unor decizii

³⁴ Lucaciu către Slavici, 22 decembrie 1909/4 ianuarie 1910; *Dr. Vasile Lucaciu ...*, II, p. 162-163.

³⁵ Dispoziția consistorială din 1 februarie 1903 adresată lui Ștefan Pop ca să raporteze fiecare absență a lui Lucaciu, *să fie cu ochii pe el*: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1903-1615.

³⁶ Declarația aparține preotului Băii Sprii, Ioan Nistor: *Ibidem*, 1903-2042.

³⁷ Legat de unele operațiuni controversate ale *Râurenei* a cărei conducere era formată, cu excepția contabilului și executorului, din preoții protopopiatului Copalnic-Mănăștur și al cărei director era Lucaciu, viitorul protopop Ioan Nistor scrie: *Cuvine-se ca părintele sufletească să arunce smâul în grumazul fiului lui sufletească*: *Ibidem*, 1903-3933, 3948, 4017, 4032, 4184; cf. și 1905-2488.

³⁸ Lucaciu către Szabó, Șișești, 2 aprilie 1903 și programul festivităților: *Ibidem*, 1903-3501.

ale Sf. Scaun, cum pot prima la Gherla în materie religioasă prescripțiile guvernamentale asupra celor papale ?!³⁹. Oricum, jandarmii își fac din nou apariția la biserica din Șișești, în Joia Mare a Paștelor anului 1904, când titularul acesteia își anunță superiorul că va apela la împărat și că va face o nouă călătorie la Roma⁴⁰.

În afară de toate acestea, relația cu episcopul este tensionată de reluarea de către Lucaciu, din 1903 până în 1905, a „Revistei Catolice”, fără acordul ierarhului – posibil cu încuviințarea verbală a noului prefect al Propagandei, Antonio Gotti, vizitat înaintea pronunțării celei de a XI-a sentință romană în procesul lor – susținută și distribuită tot în schimbul comenzilor, respectiv, oficerii de liturghii. Tirajul este redus și pare să se îndrepte prioritar, posibil prin intermedierea fiului Epaminonda, spre dieceza Lugojului, al cărei Consistoriu sesizează Gherla⁴¹. Circulă însă și în cele ale Gherlei și Blajului și chiar în eparhia romano-catolică a Iașului, unde preotul catolic Dr. Petru Pál, din Răchițeni (Roman), distribuia intențiuni missale pentru revista tipărită la Baia Mare⁴². Redactorul este tras de îndată la răspundere, se intervine la arhiepiscopia catolică din București și Ordinariatul din Iași, pentru primirea listei beneficiarilor, se scrie la Roma, după care publicația își încetează apariția⁴³. Suntem acum în pontificatul lui Pius X (1903-1914), cunoscut pentru orientarea sa puternic antimodernistă, cel care detensionează raporturile Sfântului Scaun cu Ungaria.

Inițiativa schimbării pornește, în ianuarie 1904, din partea premierului Tisza István și privește un întreg șir de chestiuni disputate până atunci, începând cu recunoașterea limbii maghiare ca limbă liturgică, continuând cu subordonarea ierarhică a greco-catolicilor din Ungaria bisericii romano-catolice, scoaterea catolicilor maghiari din Croația și Slovenia de sub jurisdicția detestatului episcop Strossmayer, cu organizarea vicariatului greco-catolic american și terminând cu

³⁹ Lucaciu către Szabó, Șișești, 24 aprilie 1903: *Ibidem*, 1903-4870.

⁴⁰ Lucaciu către Szabó, Șișești, 28 ianuarie și 20 aprilie 1904: *Ibidem*, 1904-1060, 3629.

⁴¹ Sesizarea din 20 mai 1904 a Lugojului pornește de la cererea preotului Corneliu Lengyel din Ghelar pentru aprobarea oficerii a 20 de liturghii în schimbul revistei: *Ibidem*, 1904-4570.

⁴² *Ibidem*, 1904-4870.

⁴³ *Ibidem*, 1904-7551, 7798, 9515, 9517.

contopirea colegiilor maghiar și rutean de la Roma. *A Lukács-féle ügy*, chestiunea Lucaciu, este printre primele. Întreagă această acțiune de instrumentalizare politică a religiei ar urma să fie susținută, scrie Tisza ministrului Austro-Ungariei la Sfântul Scaun, Szécsen Miklós, de însuși ambasadorul destinat, de către arhiepiscopul primat maghiar, de corpul episcopatului său, de către ministrul de externe Golukowski. Ar putea fi, însă, scoși la înaintare, continuă el, episcopul rutean de Eperjes, Valyi János a cărui fidelitate *este mai presus de orice îndoială* și episcopul român al Gherlei, Szabó János, care ar putea exploata la Curie situația din Maramureș. Concret, este vorba, explică Tisza, despre *mișcarea schismatică* de aici, pentru oprirea căreia prelatul unit a făcut apel la stat, mișcare generată de taxele mai mari percepute de preoții greco-catolici față de cele ale omologilor ortodocși – beneficiari începând din 1898 ai unui consistent ajutor bugetar, *congrua* –, mișcare care ar putea fi contrabalansată cu succes de guvern prin congruarea prioritară a clerului unit maramureșan, punându-l pe picior de egalitate cu cel ortodox. Cu condiția însă ca Sfântul Scaun să-și schimbe la rândul său atitudinea în privința poziționărilor maghiare. Îi cere sfatul, înainte de *instruarea corespunzătoare* a celor doi episcopi⁴⁴. În același sens se adresează și lui Golukowski, cu sublinierea că pericolul intern cel mai grav îl reprezintă, în opinia sa, propaganda daco-română⁴⁵.

Privită din această perspectivă, călătoria la Roma a episcopului Szabó, *ad limina Apostolorum*, începând din mai 1905, tinde să primească o altă dimensiune⁴⁶. Nu știm, în lipsa unor investigații arhivistice la Vatican pentru acești ani, cum a acționat el la Sfântul Scaun, cu cine s-a întâlnit, dacă a avut sau nu implicarea promaghiară preconizată. Este sigur însă că Lucaciu nu a avut de suferit., Dimpotrivă, anul 1905, începutul traiectului parlamentar al P.N.R. – recunoaștere tacită a legitimității morale a regimului dualist – marchează sfârșitul interminabilului război cu episcopul. Prăpastia era prea mare pentru o

⁴⁴ Tisza către Szécsen, Budapest, 20 ianuarie 1904: Kemény G. Gabor, *op. cit.*, IV, p. 151-155; Szécsen către Tisza, Roma, 28 februarie 1905: *Ibidem*, p. 156-160.

⁴⁵ Tisza către Golukowski, Budapest, 6 iulie 1904: *Ibidem*, IV, p. 160-163.

⁴⁶ Împuternicirea din 15 mai 1905 dată de I. Szabó vicarului general pe timpul absenței sale, cu enumerarea tuturor prerogativelor care îi reveneau: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1905-3758.

punte, dar, cu certitudine, s-au iertat în sufletele lor unul pe celălalt. Ca oameni ai bisericii ei știu că trebuie să găsească puterea de a ierta, pentru ca la rândul lor să poată fi izbăviți. Nu ajung totuși până acolo, poate și datorită bolii prelatului, imobilizat în ultimii ani ai vieții, încât să se vadă față în față⁴⁷.

Încetează și hărțuirea din partea autorităților locale⁴⁸. Oricât de greu de crezut, la Sfântă Maria Mare din 1907 are loc la biserica din Șișești un mare pelerinaj – fără participarea titularului, aflat la Beiuș pentru alegerile parlamentare și înlocuit de fratele Constantin, cel care rostește predica solemnă –, cu procesiuni venite din patru comitate: Maramureș, Sătmăr, Sălaj și Solnoc-Dăbâca. Timp de trei zile, în satul plin de pomi roditori de la picioarele Gutinului, pelerinii sosesc unii după ceilalți, asistă la liturghie, înnoptează în pavilionul existent pentru ei, sunt mărturisii și împărțășiți de către cinci preoți, comandă acestora slujbe, sărăcuste și sărindare pentru morții lor (7, respectiv, 40 de liturghii), cumpără și vând în cea de a treia zi a sărbătorii, cântă împreună la auzul veștii despre biruința electorală de la Beiuș⁴⁹. Tradiția se va păstra de-a lungul întregii perioade interbelice până în 1948⁵⁰.

⁴⁷ La sfîințirea, în 1906, a bisericii din Unguraș, filie a Șișeștiului, episcopul, deloc interesat de popularitate, refuză invitația, cum a procedat, cu cinci excepții, întotdeauna în asemenea situații; nu trimite însă nici un canonic ca de obicei, ci împuternicește pentru ceremonie pe Ioan Nistor, noul protopop al Băii Sprii: *Ibidem*, 1906-9621.

⁴⁸ Răspunzând unui ordin-chestionar al premierului Tisza privind contracararea mișcării naționale românești, comitele suprem Kristóffy József îi raportează acestuia, în 4 decembrie 1904, că în Sătmăr unii preoți români fac, într-adevăr, propagandă pentru ideea națională, dar nu cu mari rezultate, între aceștia remarcându-se Nicolae Lupan (Chizbaia), Romul Marchiș (Tămaia), Alexa Pop (Săsar), cu precizarea că *Vasile Lucaci* în ultimul timp se poartă liniștit. În ansamblul lor, preoții greco-catolici, aproape singurii intelectuali români existenți, sunt liniștiți, dar nu se poate avea încredere în nici unul; cu certitudine, scrie el, unii ar putea fi incluși în viața socială și politică maghiară, dar mulți sunt în legătură cu cei din Sălaj și primesc instrucțiuni de la *Astra*, *punctul central al mișcării naționale românești. Este posibil ca au legături și cu România*. Raportează despre băncile Perșeiul, Chioreana și Sătmăreana, emigrația și imigrația din România, clerul superior, seminar și propune instituirea unor supraveghetori bugetari pentru naționalități: Kemény G. Gábor, *op. cit.*, IV, p. 132-134.

⁴⁹ *Peregrinajul din Șișești*. „Unirea”, XVII(1907), nr. 36 din 14 noiembrie.

⁵⁰ Buda Lavinia, *Expresia unei identități etnice și confesionale. Pelerinajul marian la biserica votivă din Șișești la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în: „Revista Arhivei Maramureșene”, Baia Mare, 2010, p. 186-191.

Relațiile cu Episcopia ies din făgașul neutru, strict administrativ, în 1911, înaintea decesului ierarhului, când, într-un moment critic, Consistoriul apelează la serviciile lui Lucaciu. Este vorba despre convertirea la ortodoxie a unei comunități din imediata vecinătate a parohiei sale, satul Cetățile, filei a Șurdeștiului, unde inițial 90, apoi 65 de familii începuseră demersurile legale în acest scop, unde preotul din Șișești – trimis împreună cu cel din Chizbaia, *să cerceteze starea lucrului* – reușește momentan să stopeze mișcarea, dar, în final, pierde partida⁵¹. E desemnat să urmărească în continuare situația.

Incomparabil mai importantă, de ordin general național, este angajarea sa în mișcarea de mare anvergură a clerului și laicatulului greco-catolic român pentru preîntâmpinarea și apoi boicotarea episcopiei greco-catolice maghiare de Hajdúdorog, instituite, în iunie 1912, în urma unor mari presiuni ale Budapestei, a intervenției directe la papă a împăratului, a unor negocieri secrete cu Secretariatul de Stat, fără participarea Propagandei Fide. Cum se știe, erau smulse acum Provinciile Române, Unite și încorporate forțat noii eparhii, 83 de parohii (44 ale Blajului, 35 ale Orăzii și 4 ale Gherlei), cu 73.225 de enoriași, jertfe sigure ale politicii statale de absorbție națională. Limba lor liturgică urma să fie greaca veche, condiție a acceptului papal, condiție irealizabilă practic, oricâte termene s-ar fi dat, condiție propusă strategic de însăși partea maghiară, garantată formal de aceasta, încălcată masiv în teren chiar de la început. Primul dintre românii care sesizează direct la Sfântul Scaun gravitatea noii amenințări este, la începutul lui februarie 1912, părintele Vasile Lucaciu⁵². Va fi urmat în martie, respectiv, aprilie, de

⁵¹ Lucaciu către Consistoriu, 27 mai 1911 și protocolul Cetățile 30 aprilie 1911: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1911-4506; Lucaciu către Consistoriu, 14 iulie 1911 și 16 ianuarie 1912: *Ibidem*, 1911-5979, 1912-400.

⁵² Lucaciu către Pop de Băsești, Roma, 7 februarie 1912; la Propaganda Fide, scrie el, se fac imputări asupra ținutei episcopatului român. *Ce bateți acum*, i se spune lui. *Ușa este închisă. Lumea v-a fost pe mână, ci nu v-ați folosit de minunatele dispozițiuni ce au fost aici pururea în favoarea voastră*. Blaga Mihoc, *op. cit.*, facsimil, p. 564. Prestația lui Lucaciu la Roma ar putea fi pusă în legătură cu marea declarație-memoriu, anonim, de împotrivire a românilor, datat Budapesta, 8 februarie 1912, care, netrecut prin cancelarie, a fost găsit printre hârtiile papei, după moartea sa; textul în: I. Dumitriu-Snagov, *op. cit.*, p. 817-830; același text în: *Românii greco-catolici și episcopia de Hajdúdorog (1912)*.

episcopii D. Radu și V. Hossu, toți trei sosiți prea târziu, când chestiunea era efectiv definitivată, chiar dacă bula de constituire se va emite și publica mai târziu⁵³. Urmează alert, una după alta, adunarea de protest de la Alba Iulia din 29 mai, cu participarea a 20.000 de oameni⁵⁴, o altă deputăție a lui Lucaciu la Roma în iunie-iulie⁵⁵, după ce Pius X refuză să primească delegația condusă de mitropolitul Blajului, un nou memoriu înaintat papei, noi adunări de împotrivire la Blaj și Satu Mare în august și decembrie⁵⁶, un șir întreg de memorii, cereri și proteste pe comune, intervenții ale lui Franz Ferdinand și ale monseignorului Vladimir Ghika în favoarea românilor⁵⁷, protestele acestora cu prilejul Congresului Euharistic de la Viena din septembrie⁵⁸, fără ca lucrurile să poată fi schimbate esențial până în decembrie 1918.

Contribuții documentare. Ediție, studiu introductiv și note Cecilia Cârja, Presa Universitară Clujeană, 2009, p. 205-220 (În continuare: *Românii greco-catolici ...*).

⁵³ Audiențele la Pius X ale celor doi prelați: *Ibidem*, p. 36-37; protocolul și memoriul sinodului mixt de la Blaj din 17 februarie 1912, prezentat papei de D. Radu: *Ibidem*, p. 177-188.

⁵⁴ Protocolul adunării și componența comitetului de 50, instituit pentru coordonarea rezistenței: I. Dumitriu-Snagov, *op. cit.*, p. 881-888. Cuvântarea lui Lucaciu, unul din cei cinci președinți ai adunării: *Dr. Vasile Lucaciu ...*, II, p. 189-193.

⁵⁵ Lucaciu către Pop de Băsești, Roma, 15, 25 iunie, 7 iulie 1911: Blaga Mihoc, *op. cit.*, p. 520-522; Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 284-286; menționarea memoriului lui Lucaciu din 29 iunie 1912: I. Dumitriu-Snagov, *op. cit.*, p. 894; Raymund Netzhammer, *Bischof din Rumänien. Im Spannungsfeld zwischen Staat und Vatikan*, I, Hrg. Von Nikolaus Netzhammer und Krista Zach, München, 1995, p. 374; telegrama din 20 iunie a lui Merry del Val adresată nunțului vienez pentru a comunica mitropolitului român refuzul papei de a primi o delegație condusă de el: *Ibidem*, p. 832.

⁵⁶ Memoriul întocmit în urma adunării de la Blaj din 29 august: *Românii greco-catolici ...*, p. 282-288; adunarea a fost precedată de întrunirea la Cluj, în 27 august, a Comitetului de acțiune – instituit în mai la Alba Iulia – în cadrul căreia Lucaciu propune ca în toate cele 83 de parohii să se întocmească proteste și procese-verbale privind dezacordul enoriașilor, expuse pe ușile bisericilor, iar acolo unde se poate să se treacă la rezistența activă: I. Georgescu, *op. cit.*, p. 283; cuvântarea lui Lucaciu la adunarea de la Odoreu, 20 august/2 septembrie 1912; *Dr. Vasile Lucaciu ...*, II, p. 195-205; adunarea din 12 decembrie de la Satu Mare cu participarea a 5.000 de oameni: *Românii greco-catolici ...*, p. 33.

⁵⁷ Franz Ferdinand către Francisc Iosif, 19 aprilie 1913; Franz Ferdinand către Pius X, 12 mai 1913; I. Dumitriu-Snagov, *op. cit.*, p. 921-922; intervenția lui V. Ghika la Merry del Val, Viena, 1 mai 1912: *Ibidem*, p. 867-875.

⁵⁸ Memoriul din 29 august și 11 telegrame de protest ale unor sate sătmărene: *Românii greco-catolici ...*, p. 282-299.

8.2. Mesager al unirii Transilvaniei cu România la București, Washington, Paris, Roma, Geneva

*Trebuie să mergem înainte și să afirmăm cu forță
drepturile și aspirațiile noastre naționale
până când ele vor fi împlinite **

Anul 1914 debutează rău pentru Lucaciu. Denunțat la începutul lunii februarie pentru lipsa neavizată din parohie, amenințat că se va institui la Șișești, peste voia sa, un administrator parohial, că va fi pensionat, cere și primește de la Episcopie un concediu *mai îndelungat* pentru îngrijiri medicale. Pare mai mult un subterfugiu, menit să-i lărgască încorsetarea în care se găsea, decât o nevoie reală, pentru că în următoarele luni treburile publice sunt pe primul plan. Oricum, după un schimb mai lung de scrisori cu Gherla, se convine asupra numirii unui adjunct – în persoana capelanului din Turț, Andrei Pop –, care urma să beneficieze de jumătate din congrua titularului⁵⁹.

Mai liber în mișcări și, totodată, asigurat material, ia din nou drumul de atâtea ori bătut al Bucureștiului. Participă aici, la mijlocul lunii mai, la deschiderea solemnă a Bibliotecii Universității, Fundația regelui Carol, în prezența tuturor marilor personalități ale vieții publice, foarte probabil la invitația lui I.C. Duca, ministrul cultelor și învățământului, cu care întreținea o veche legătură⁶⁰. Întors acasă, începe pregătirea adunării generale a Despărțământului Sătmăr al *Astreii*, plănuită pentru ziua de 2 august, la Baia Mare, într-un cadru festiv deosebit, cu organizarea unui concert și a unui bal în sala teatrului, pentru care cere, în iunie, aprobarea consiliului municipal⁶¹. Refuzul, venit peste o lună, privește

* V. Lucaciu, Paris, 6 septembrie 1918

⁵⁹ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist., 1914-1229, 193, 255, 2988, 3216, 4076.

⁶⁰ Lucaciu către I.C. Duca, Șișești, 19 august/1 septembrie 1902: *Dr. Vasile Lucaciu ...*, II, p. 137-139.

⁶¹ Lucaciu și Dr. Gavril Oșianu către consiliul municipal Baia Mare, 20 iunie 1914: *Maramureșenii ...*, p. 287-290.

inoportunitatea momentului. Într-adevăr, avusese loc, la 28 iunie/11 iulie, atentatul de la Sarajevo, izbucnirea Primului Război Mondial și, atrasă de el, o cotitură radicală în viața preotului din Șișești: fuga peste graniță în România.

Din primul moment după decretarea la Sinaia, în 3/16 august 1914, a neutralității statului român, Vasile Lucaciu a considerat – alături de Octavian Goga, singurii din conducerea P.N.R. – că are obligația morală de neocolit, consecință firească a întregului său travaliu politic, să acționeze pentru intrarea României în război, alături de Antantă, în vederea alipirii Transilvaniei. Conștient de impactul simbolic al actului său, atât de o parte, cât și de cealaltă a Carpaților, își asumă efectiv riscul *trădării de patrie*, imputată lui de atâtea ori, trecând granița pe la Cârlibaba, în Bucovina, iar apoi, incognito, pe la vama Ițcani, în România, alături de fratele său Constantin, în septembrie 1914⁶². Regăsea în țară pe fiica cea mai mare Veturia – căsătorită la Buzău cu medicul Ioan Munteanu, la care stă o scurtă perioadă –, dar lasă în urma sa pe cel mai mic fiu, Vasile, doctor în drept, care își va pierde viața – nu știm în ce împrejurări – în timpul războiului.

Pentru început, fiindcă guvernul Tisza căuta să câștige intrarea României în război de partea Puterilor Centrale – în noiembrie 1914 chiar sunt amnistiați condamnații politici –, amână investigarea judiciară a transfugilor români. Lui Lucaciu, Budapesta doar îi suspendă congrua la sfârșitul lui decembrie⁶³ – de care acesta se mai interesa încă în Transilvania⁶⁴ –, dar în octombrie 1915 Tisza schimbă foaia. Ar fi dispus, scrie el acum ambasadorului Austro-Ungariei la București, să acorde, într-un moment oportun, amnistia tuturor transfugilor, cu excepția lui Goga și a fraților Lucaciu, care ... *săvârșesc zilnic acte fătife de înaltă trădare și lese majestate*⁶⁵. La foarte scurt timp, toți trei,

⁶² Detaliile trecerii – povestită în 1940 de A. Iuga – se leagă de ajutorul egumenului mănăstirii Sf. Ioan din Suceava, cu a căruia trăsură trece frontiera și a preoților Brăileanu și Sidorovici: A. Iuga, *op. cit.*, p. 382; V. Achim, I. Socolan, *op. cit.*, p. 116-117.

⁶³ S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1915-44.

⁶⁴ Lucaciu către capelanul Andrei Pop, Buzău, 17 noiembrie 1914: *Maramureșenii* ..., p. 295; Lucaciu către Consistoriul episcopal Gherla, Buzău, 31 noiembrie 1914; I. Nistor către consistoriu, 24 decembrie 1914; S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1915-8956, 9314.

⁶⁵ Tisza către Czernin, 20 octombrie 1914: A. Iuga, *op. cit.*, p. 384.

împreună cu alți nouă militanți naționali români, vor fi condamnați , în contumacie, la moarte, sentința fiind publicată în Monitorul oficial, cu mențiunea că oricine îi putea prinde și preda *vii sau morți* autorităților maghiare⁶⁶. Biserica greco-catolică se desolidarizează și ea de Lucaciu prin glasul unor preoți din zonă, pentru același motiv al părăsirii patriei, prin care, declară ei, ... *au vândut cauza sfântă a românilor, locuitori pe teritoriul Coroanei Sf. Ștefan*⁶⁷. Nici nu este de mirare, câtă vreme însuși episcopul lor făcea cunoscute premierului maghiar *uneltirile* fostului său subordonat din Șişești, când la București, când în Italia⁶⁸.

Într-adevăr, Vasile Lucaciu *uneltea* din greu. Paradoxal, uneori chiar împotriva conaționalilor săi transilvăneni. Ca, spre exemplu, în octombrie 1914, când propunea, fără succes, lui Alexandru Vaida-Voevod, T. Mihali, Șt. Cicio-Pop, A. Vlad, V. Braniște, veniți la București pentru funeraliile regelui Carol, să rămână aici pentru a grăbi intrarea țării în război pentru eliberarea Transilvaniei. Iată cum povestește Goga scena petrecută într-o cameră a Hotelului Regal: *Părintele Lucaci, a lansat în treacăt planul mutării întregului comitet național în România, dar a fost primit cu o tăcere atât de înghețată din partea tuturor, încât bătrânul vizionar, parcă-l văd, a încruntat sprâncenele, a strâns din buze o clipă și cu o admirabilă bonomie, privind în jur, m-a îmbrățișat: - Nu-i nimic, plecați voi, noi rămânem aici, un popă prost și un poet nebun*⁶⁹. Două luni mai târziu, și unul și celălalt își vor da, public, demisia din comitetul de conducere al P.N.R., pentru a nu provoca acestuia greutate în plus.

Erau, este adevărat, primii, dar, nu singurii, fiind urmați de grupul tribuniștilor – Z. Bârsan, S. Bocu, O. Ghibu, Gh. Pop, O. Tăslăuan, care editează la București a treia „Tribună” (20 martie 1915 - 5 iunie 1915)⁷⁰ – și de către alți intelectuali rămași anonimi. Suficient de mulți, încât să

⁶⁶ S. Bocu, *Drumuri și răscruci. Memorii*, în: *Marele Război în memoria bănățeană 1914-1919*. Antologie, ediție, studiu și note de V. Leu și N. Bocșan, Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 345.

⁶⁷ A. Iuga, *op. cit.*, p. 382.

⁶⁸ Tisza către Hossu, 15 ianuarie, 6 martie 1915: *Ibidem*, p. 384.

⁶⁹ Gheorghe I. Bodea, *Octavian Goga. O viață, un destin*, I, Ed. Limes, 2004, p. 243.

⁷⁰ Lucian Boia, *Germanofilia. Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, Ed. Humanitas, 2013, p. 71.

organizeze la București, la Ateneul Român, în 15 martie 1915, un *congres al românilor de dincolo*, prilej cu care, Goga adresându-se în numele ardelenilor, factorilor politici ai țării, rostește memorabilele sale cuvinte: *ori treceți acum munții ca să-i scăpați ori să se ridice munții până la cer pentru a nu li se mai auzi durerile*⁷¹. Suficient de mulți, încât să se organizeze în anul următor, sub președinția lui Lucaciu, într-o *Ligă pentru unitatea națională a românilor din Transilvania refugiați în România*.

Erau, de asemenea, și cei mai cunoscuți. Numele glorios al lui Lucaciu era mobilizator prin el însuși. *Un mit iubit, un simbol, o icoană sfântă*, purtată în procesiune, spune Iorga⁷². Așa se și explică faptul că, în 14/27 decembrie 1914, la congresul extraordinar al *Ligii Culturale* – care devine acum *Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor* – este ales în funcția de președinte al acesteia, alături de Barbu Ștefănescu Delavrancea, vicepreședinte, și Nicolae Iorga, secretar-general. Este forul care va seconda *Acțiunea națională* a lui Nicolae Filipescu, ca și Partidul Conservator-Democrat al lui Take Ionescu, în campania de mare răsunet pentru războiul eliberator. Formează împreună în toamna anului următor, *Federația unionistă*, ale cărei întruniri politice, moțiuni parlamentare, apeluri jalonează ultimul an al neutralității. Fără să aibă conducerea efectivă a vechii *Ligi* – sufletul acesteia rămâne în continuare popularul istoric de la „Neamul Românesc”⁷³ –, fără să mai aibă forța din vremea Memorandului, Lucaciu știe încă să-și facă auzită vocea.

Și nu numai în țară. Din însărcinarea, neoficială, a guvernului României, călătorește, la sfârșitul anului 1914, în Italia, neutră și ea, pentru a contribui, prin relațiile sale în lumea politică, dar mai ales prin intermediul Sfântului Scaun, la întărirea apropierei dintre cele două țări. Ia legătura cu parlamentari, întâlnește pe secretarul de stat pontifical, Merry del Val și, fapt important, are o audiență, în 18 ianuarie 1915, la

⁷¹ Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, I, București, Editura Acad. R.S.R., 1983, p. 364.

⁷² Onisifor Ghibu, *Amintiri despre oameni pe care i-am cunoscut*, Editori: Crișan Mircioiu și Șerban Polverejan, Cluj-Napoca, 1974, p. 205.

⁷³ Lucaciu către Iorga, București, 11/24 august 1915: *Dr. Vasile Lucaciu ...*, II, p. 218-219.

noul papă Benedict XV – cu care, potrivit mărturiei lui Goga fusese coleg de studii –, doritor ca viitorul congres de pace să se țină la Roma, doritor să ia parte la el. Cu certitudine, retorica sa misionaristă procatolică, îndelung versată de-a lungul timpului, a atins sensibilitatea acestora, a influențat pozitiv încheierea în aceste zile a acordului secret româno-italian privind apărarea solidară a celor două țări în cazul unui atac din partea Austro-Ungariei⁷⁴.

Reîntors la București se înscrie în prima linie a mișcării pentru intrarea imediată în războiul întregirii naționale. Conferențiază în principalele orașe ale țării⁷⁵, prezidează în 15/28 februarie 1915 marea întrunire din sala Dacia a *Ligii pentru unitatea politică*, cu participarea celor mai mari politicieni ai intervenției. Candidează la începutul anului următor – în pofida lipsei cetățeniei române – pentru mandatul parlamentar al Galațiului, prezidează tot aici congresul studentesc – exprimând urarea ca cel care va urma să fie la Alba Iulia⁷⁶ –, prezidează întrunirile refugiaților transilvăneni, adună fonduri în vederea organizării lor⁷⁷, semnează, alături de alții, memorii pentru formarea legiunii de voluntari din masa enormă, de cca. 120.000 de oameni, a prizonierilor ardeleni și bucovineni aflați în Rusia⁷⁸, scrie în ziare⁷⁹.

⁷⁴ *O modestă dare de seamă asupra misiunii mele la Roma, București, 20 ianuarie 1915*, în: Gh. I. Bodea, *Părintele Lucaciu într-o importantă misiune diplomatică, încă necunoscută*, „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”. Theologia Catholica, XLIV(1999), p. 89-103.

⁷⁵ *Conferințele părintelui Vasile Lucaciu*, București, 1916.

⁷⁶ N. Cordoș, E. Glodariu, *Aspecte ale activității studențimii românești din Monarhia austro-ungară pentru realizarea unității naționale (1900-1916)*, în: „Ziridava”, VI(1967), p. 231-240.

⁷⁷ Referitor la aptitudinile practice ale lui Lucaciu, Gh. Pop îi scrie, în 18 octombrie 1914, din Ploiești lui O. Goga: *Nu l-ai mai putea trimite încă o dată pe părintele Lucaciu aici ... într-un ceas ar smulge câteva mii*. Gh. I. Bodea, *Octavian Goga ...*, I, p. 244.

⁷⁸ Despre memorii din mai și 1 septembrie 1916, semnate de V. Lucaciu, O. Goga, I. Nistor, D. Tăslăuanu, O. Ghibu: V. Achim, I. Socolan, *Dr. Vasile Lucaciu ...*, p. 120-121.

⁷⁹ Cu certitudine și-a avut contribuția sa și la lucrarea *Biserica, școala, armata*, București, 1915 (192 p.), semnată de fratele său Constantin, în care, printre altele, arhiepiscopul romano-catolic de București, Netzhammer este denunțat ca sprijinitor al înființării episcopiei de Hajdúdorog.

După toate acestea, trăiește intens momentul din 14/27 august 1916 al declarării războiului, zilele mari, încărcate de speranță ale trecerii Carpaților, ale pătrunderii armatei române în Brașov, Făgăraș, Orșova. Are loc însă, cum se știe, la scurt timp înfrângerea de la Turtucaia și pierderea Dobrogei, după care urmează, una după alta, retragerea din Transilvania, apărarea trecătorilor, spargerea frontului românesc la Jiu, bătălia de pe Argeș și Neajlov, lupta pierdută pentru București, părăsirea, în 20 noiembrie/3 decembrie, a capitalei și apoi lungul, jalnicul, durerosul exod, în cap de iarnă, spre Moldova. Se retrăgea dincolo de Milcov, prin Bărgănelul desfundat, conducerea statului, armata, autoritățile centrale, numeroase instituții și întreprinderi, un foarte mare număr de privați – în total, cca. 1,5 milioane de oameni –, între care, este de la sine înțeles, întreg nucleul diriguitor al refugiaților transilvăneni.

Pribegia lui Lucaciu în Iașiul supraaglomerat, bântuit de tifosul exantematic, de foamete și de ger este tristă și grea. Oricât de chinuit îi este traiul, așiderea tuturor, oricât de mare este îngrijorarea tatălui cu un fiu pe frontul din Galiția, conștiința nu-l lasă să nu facă nimic, îi dă puterea unor preparative ale redresării, ale reintrării în luptă. Iată cum descrie Goga întâlnirea cu el, pe o stradă ieșeană: *Săracul popă ... Ieri l-am văzut și pe el ... Vechea lui manie [de organizator] nu l-a părăsit nici acum. Mi-a bătut în geamul unei case și m-a oprit ... Era în ședință și aici cu președintele secției din Iași ... Discutau ce să facă cu refugiații ardeleni și plănuiau o audiență la Co[nstan]linescu ... Pe drum, cum mergeam alături, îmi spunea că se gândește să plece în America s-aducă emigranții din Ardeal ...*⁸⁰.

Acestea erau, într-adevăr, cele două obiective pentru care se zbate, pe care le pune în mișcare, pentru care aportul lui rămâne inegalabil. Este inițiatorul întrunirii din 7/20 ianuarie 1917 de la Iași, când se constituie, sub președinția sa, *Comitetul național al românilor emigrați din Austro-Ungaria*, îngroziți de valul represaliilor la care erau supuși conaționalii lor de peste Carpați după retragerea armatei române, doritori să contribuie la efortul general al redresării. Comitetul – alcătuit din 12 persoane, între care Octavian Goga, Ioan Nistor, Sever Bocu, ș.a.

⁸⁰ Gh. I. Bodea, *Octavian Goga ...*, I, p. 283.

– va semna, în prezența a trei membri ai guvernului, declarația de război împotriva Austro-Ungariei pentru dezrobirea Transilvaniei⁸¹. Este, de asemenea, inițiatorul demersurilor pentru obținerea sprijinului ardelenilor din America – cunoscuți lui încă din 1905 prin fiul Epaminonda, fondatorul primei parohii, a primei biserici și a primului ziar greco-catolic român din S.U.A. –, demersuri care se vor finaliza prin trimiterea peste ocean a trei emisari transilvăneni, Vasile Lucaciu, Ioan Moța și Vasile Stoica, sub forma unei Misiuni *Patriotice Naționale*⁸².

Constituită printr-o decizie a guvernului de uniune națională I.I.C. Brătianu – Take Ionescu, *Misiunea* părăsește Iașiul în 24 aprilie 1917, cu însărcinarea de a populariza cauza României și de a organiza în S.U.A. o unitate militară de voluntari români care să lupte pe frontul francez. După o călătorie de peste două luni, de-a lungul Rusiei – cu o oprire la Darnița, lângă Kiev, în tabăra prizonierilor români – a Japoniei, Pacificului, Americii, ea ajunge la Washington, în 29 iunie, pentru întrevederi cu autoritățile federale, foarte puțin informate atunci despre realitățile concrete ale României, total dezinformate despre cele ale Transilvaniei. Mesagerii se opriseră pentru scurt timp la Cleveland, unde Lucaciu – însoțit de fratele Constantin și cumnatul Gavril Barbul – trăiește marea bucurie a întâlniri cu Epaminonda, pe care nu-l văzuse de la vizita pe care acesta o făcuse familiei în 1909⁸³. În capitală ei sunt primiți la începutul lunii iulie de către secretarul de stat, Robert Lansing, destinatarul principalului lor memoriu, ministrul apărării, ambasadorul Franței, alți înalți demnitari⁸⁴, fără să obțină, totuși, câtă vreme Statele Unite intraseră și ele în război, aprobarea constituirii unei legiuni românești în cadrul armatei americane.

⁸¹ *Istoria românilor*, VII/2, *De la independență la Marea Unire (1878-1918)*, coord. Gh. Platon, București, 2003, p. 470.

⁸² *Raportul despre activitatea Misiunii Patriotice Naționale în Statele Unite ale Americii, Washington, 3/16 martie 1918*, în: *Dr. Vasile Lucaciu ...*, I, p. 407-...

⁸³ Conferința pe care acesta o ține acum studenților români din Budapesta, în prezența tatălui și a familiei Ioan Russu-Șirianu, este reprodusă în ziarul „Lupta” nr. 40, 41 din 3/16, 4/17 martie 1909, sub titlul: *Di. Dr. Ep. Lucaciu despre America. O conferință la societatea junimii „Petru Maior”*.

⁸⁴ Gelu Neamțu, *În America pentru unirea Transilvaniei cu România*, Cluj-Napoca, 1997, p. 112-116.

Cu atât mai puternică este înflăcărea cu care ei se adresează conaționalilor lor⁸⁵, aproximativ 200.000, aproape exclusiv transilvăneni, cu atât mai entuziasmată este primirea de care se bucură în mijlocul acestora. Cartierul general al Misiunii este Cleveland (Ohio), cu două comunități românești, ortodoxă și greco-catolică, două parohii, două biserici, două ziare, *un fel de capitală a românilor americani*⁸⁶, locul în care 3.500 dintre ei se întrunesc, la 23 septembrie 1917, la foarte scurt timp după luptele victorioase de la Oituz, Mărăști și Mărășești, într-o mare adunare populară, exprimându-și, la chemarea lui Vasile Lucaciu, adeviziunea pentru dezrobirea alor lor, rămași acasă⁸⁷. Viitoarele întruniri de la Detroit, Trenton, Youngstown, Baltimore, Chicago, pregătesc terenul organizării politice unitare a emigrației transilvănene prin constituirea, la congresul ei din 5 iulie 1918 de la Washington, a *Ligii Naționale române*, sub președinția căpitanului Vasile Stoica. El va fi cel căruia îi revine în tot acest an conducerea efectivă a eforturilor naționale ale românilor americani, mijlocitorul cooperării lor în cadrul forului comun al națiunilor central-europene, semnatarul, în 26 octombrie 1918 la Philadelphia, a *Declarației de independență a națiunilor oprimate din Austro-Ungaria*, cel care va fi primit la Casa Albă – alături de Masaryk, Paderewski, Hinkowich, Bevione și Korkora – de către președintele Woodrow Wilson. Va obține aprobarea acestuia pentru *Legiunea română* abia în 6 noiembrie, mult prea târziu pentru ca ea să intre efectiv în acțiune⁸⁸.

Străbatem, într-adevăr, în acest timp, în scânteierea primelor anunțuri ale victoriei, ultimele luni ale Marelui Război și, totodată, primele desfășurări ale *marelui război diplomatic* pentru negocierea tratatelor de pace. Începeau să se îndrepte înspre Paris, spre masa verde a viitoarei Conferințe a Păcii, a viitoarelor rânduiiri geopolitice

⁸⁵ Apelul către românii din S.U.A., Washington, 2/15 septembrie 1917: *Dr. Vasile Lucaciu* ..., II, p. 238-241.

⁸⁶ Valentin Orga, *Moța. Pagini de viață. File de istorie*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 1999, p. 15.

⁸⁷ Cuvântarea rostită la Cleveland, în 10/23 septembrie 1917: *Dr. Vasile Lucaciu* ..., II, p. 242-247.

⁸⁸ G. Neamțu, *op. cit.*, p. 89-101.

europene, nu doar diplomații puterilor Antantei, ci și oamenii politici ai națiunilor mici și mijlocii care gravitau spre ea: sârbi, croați, cehi, polonezi, greci, ucrainieni, dornici toți să facă cunoscute și respectate dezideratele naționale proprii. Se vor găsi între ei și foarte muți români, inclusiv reputatul bărbat de stat Take Ionescu, inclusiv o serie de transilvăneni, inclusiv Vasile Lucaciu, sosit și el în capitala Franței. Treptat ei își strâng rândurile.

Primele reacții se concretizează în protestele coloniei române din Paris împotriva păcii înrobitoare de la Bufta-București, după care, la sfârșitul lunii aprilie 1918 se constituie, sub conducerea lui Traian Vuia, *Comitetul național al românilor din Transilvania și Bucovina*, în cadrul căreia va activa, începând de la 1 august, și Lucaciu⁸⁹. Se înființează apoi, în 3 octombrie 1918, moment decisiv al organizării emigrației pariziene, *Consiliul Național al Unității Române*, prezidat de Take Ionescu, recunoscut oficial de toate cele patru mari puteri învingătoare, forul de reprezentare al României în exil, până la instituirea guvernului lui I.I.C. Brătianu. Fiind vorba despre unirea Transilvaniei, doi dintre vicepreședinții acestuia erau Goga și Lucaciu. Amândoi vor fi după adunarea plebiscitară de la 1 decembrie din Alba Iulia, membri ai Consiliului Dirigent – Lucaciu figurează aici pe locul al II-lea, după Iuliu Maniu, președintele Consiliului, în calitate de ministru fără portofoliu cu misiuni în străinătate –, amândoi vor rămâne, potrivit aceleiași însărcinări, în Occident pentru a contribui aici la cunoașterea și promovarea cauzei românești, în contextul dificil creat de înfrângerea militară a statului român, de pacea separată cu Germania, de puternica propagandă maghiară. Prezența lor la Paris era cu atât mai necesară cu cât corul vocilor maghiare prezenta pe politicienii din București ca anexioniști, ceea ce nu se putea spune despre reprezentatii legali ai românilor ardeleni, cu atât mai mult cu cât în unele cercuri Austro-Ungaria continua să fie văzută ca o pavăză de neînlocuit a catolicismului. Lucaciu va fi astfel unul din cei trei semnatari ai memoriului, prezentat în 4 noiembrie Puterilor Antantei în numele

⁸⁹ I. Bocu, *op. cit.*, p. 355; interviul din 27 august la Radio-Paris: *Dr. Vasile Lucaciu* ..., II, p. 247-248.

Consiliului Unității Române, privind unirea Transilvaniei⁹⁰, participant la congresul națiunilor asuprite din Austro-Ungaria, desfășurat al Geneva în octombrie 1918, susținător la Paris, alături de Sever Bocu, a legitimității poziției intransigente a lui I.I.C. Brătianu privind alipirea întregului Banat⁹¹, susținător la Roma – unde grupul de militanți căruia i se alătură va fi primit de către premierul Orlando – al constituirii unor regimente de prizonieri români în cadrul armatei italiene. Păstrează încă, în ciuda vârstei, ținuta dreaptă, aerul impunător, timbrul grav, puțin teatral, al vocii. *Figura lui vioaie, scrie Goga, era revărsată de o lumină nouă. Latinitatea biruise și fruntea largă a acestui mag călător ... primise parcă un joc de lumini necunoscut încă. Era în frenezia triumfului, sorbea nectar din simpozionul idealului împlinit și buzele i se strângeau într-o linie dâră de pretor greco-roman, smuls parcă dintr-un basorelief din arcul de triumf al lui Titus Vespasianul ...* Întrupa, continua el, *cea mai perfectă legitimație a descendenței noastre*⁹².

Statutul de preot, distincția și sobrietatea hainei preoțești, ajută și ele. Cu deosebire la Roma, unde ajunge să fie văzut ca o adevărată întrupare a fraternității italo-române. Ca atare, el este cel care sfințește la Mariano, lângă Roma, în 5 decembrie 1918, drapelul de luptă al regimentului *Horia*, al prizonierilor români, iar în 6 ianuarie anul următor pe cel al regimentului *Cloșca*⁹³. Va fi, de asemenea, organizatorul manifestației de mare anvergură de la Geneva, pentru susținerea unității naționale românești, desfășurată în 23 mai 1919, cu o prestigioasă participare franceză⁹⁴, pentru ca apoi, din însărcinarea premierului Vaida Voevod, să demareze la Sfântul Scaun, în compania Monseign. Vladimir Ghika, lungile tratative pentru încheierea Concordatului cu statul român⁹⁵.

⁹⁰ Memoriul datat Paris, 4 noiembrie 1918, semnat de T. Ionescu, V. Lucaciu și O. Goga: *Dr. Vasile Lucaciu ...*, II, p. 249-251.

⁹¹ Discuțiile asupra Banatului cu geograful E. Martonne, specialist al Franței, la Conferința de la Paris: I. Bocu, *op. cit.*, p. 358-359.

⁹² V. Achim, I. Socolan, *op. cit.*, p. 129.

⁹³ *Ibidem*, p. 132.

⁹⁴ Dr. Basile Lucaciu, Louis Dupare, *Un peuple martyr. Les Roumains de Transylvanie et de Hongrie. Discours a Genève*, Genève, 1919.

⁹⁵ Interviu București, 21 mai 1920: *Dr. Vasile Lucaciu ...*, II, p. 254-255.

Reîntors în țară odată cu recunoașterea la Paris a dreptății cauzei românești, mulțumit de a fi făcut tot ce a putut pentru biruința sa, fericit să trăiască împlinirea unui mare vis al vieții sale, se lasă răpit de valul elanului plin de speranțe și așteptări al noului mare început. După o scurtă ședere la București, își ocupă locul ministerial, la 4 octombrie 1919, în cadrul Consiliului Dirigent de la Sibiu, suprema consacrare politică pentru clericul care era el⁹⁶. Biserica îi recunoaște și ea acum meritele. Noul episcop al Gherlei, viitorul cardinal, Iuliu Hossu, îi salută venirea cu apelativul de *apostol al neamului*⁹⁷ și îi acordă distincțiile de asesor consistorial și arhidiacon onorar diecezan, cu dreptul de a purta brâul roșu⁹⁸. Este instalat ca paroh și protopop de Satu Mare, după moartea fratelui său Constantin, fost titular al acestor funcții⁹⁹.

Nu sunt singurele onoruri de care se bucură. La scurt timp după întoarcere, la alegerile generale din noiembrie 1918, cele dintâi organizate pe baza votului universal, candidează și este ales ca deputat al Băii Mari în primul parlament al României întregite, cel care va ratifica unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu patria-mamă. Se adevărea astfel, subliniază toți biografi săi, vechea lui predicțiune că va veni timpul când va reprezenta Transilvania în forul legislativ de la București. Candidează și este ales, tot pentru același mandat și tot pe lista P.N.R., la alegerile din mai-iunie 1920, soldate, cum se știe, cu victoria Partidului Poporului și instituirea, până în decembrie anul următor, a guvernului Averescu. Îl vom vedea, prin urmare, pe Lucaciu rostind, în acest timp, la București, în calitate de președinte de vârstă al Camerei deputaților, una dintre cuvântările de omagiere la adresa cunoscutului filoromân, Seton

⁹⁶ Gheorghe Iancu, *Considerații privind rolul și locul Consiliului Dirigent, în primii ani după unire*, în: A.I.I. Cluj, XXI(1978), p. 54.

⁹⁷ I. Hossu către V. Lucaciu, 22 octombrie 1919, telegramă: A. Iuga, *op. cit.*, p. 396.

⁹⁸ Textul deciziei consistoriale din 29 octombrie 1919 este următorul: *Având în vedere activitatea desvoltată în decursul serviciului îndelungat pentru ocrotirea intereselor bisericii și a poporului credincios, am aflat de bine a Te denumi și prin aceste Te și denumim de arhidiacon onorar, dându-ți în puterea acestui toate drepturile care se cuvin în înțelesul sfintelor canoane unui arhidiacon onorar, în aceeași zi i se dă și decretul de asesor consistorial, ... ca semn al recunoștinței noastre pentru munca și devotamentul depus de Reverendisim Frăția ta în serviciul bisericii noastre*: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, 1919-3942.

⁹⁹ Cuvântarea de instalare din 24 mai 1921: *Dr. Vasile Lucaciu ...*, II, p. 298-299.

Watson¹⁰⁰, cuvântarea de răspuns a aceluiași for la mesajul tronului după deschiderea lucrărilor parlamentare¹⁰¹, cuvântarea pentru primirea în Cameră a generalului Badoglio¹⁰².

Ca unul care a trăit toată viața în lumea rurală și chiar în intimitatea sufletească a acesteia, cunoscător profund al problemelor economice sătești, se implică direct în decursul anului 1921 în legiferarea reformei agrare. Nu mai are acum verbul înflăcărat, ochii fulgerători, postura eroică care dădeau fiori tineretului în vremea Memorandului, dar este și acum greu de oprit din vorbit. Pe linia asociaționismului transilvănean săsesc, șvăbesc, parțial și românesc, pledează de la tribuna parlamentului – fără succes – pentru neîmbucătățirea pământurilor expropriate, pentru exploatarea lor colectivă de către noii beneficiari, pentru asigurarea pe seama acestora a inventarului agricol necesar. Altminteri, argumentează el, ... *țăranul nu va fi în stare să muncească pământul așa cum trebuie, așa cum l-a muncit cu inventarul latifundiarului și producția țării va scădea, cantitativ și calitativ, iar țăranul nu se va putea înstări*¹⁰³. Cum a și fost.

Nu lipsesc însă nici decepțiile, greutățile, amărăciunile, suferințele. Pe rând sau împreună, își fac tot mai puternic simțită prezența vârsta, boala, ignomia vieții politice, viciată de goana după avuție, ranguri, incompetență, interes îngust de partid și, nu mai puțin, sărăcia, singurătatea, jalea doliului familial. Învins și agresat fizic la alegerile din martie 1922, se retrage într-o căscioară de la marginea orașului Satu Mare unde trăiește greu din alocația protopopială care îi revine, istovit, imobilizat de boală, rupt și uitat de lumea cea mare. Este supravegheat de fiul Epaminonda, sătmărean și el acum, vizitat din când în când, de cunoscuți și de prieteni, ajutat material de unii dintre ei. *Nu mai era, scrie Goga, care îl vede în iulie 1922, decât craterul unui vulcan adormit; de sub pleoape abia mai mijeau ultimele licăriri de jăratic*¹⁰⁴. Are, cu toate acestea, puterea să înștiințeze pe șeful guvernului că boala îl împiedică

¹⁰⁰ Cuvântarea din 29 iunie 1920: C. Bodea, H. Seton-Watson, *op. cit.*, p. 905-906.

¹⁰¹ Cuvântarea rostită în ședințele din 10 și 13 iulie 1920: Dr. Vasile Lucaci ..., II, p. 257-298.

¹⁰² Cuvântarea din 26 mai 1921: *Ibidem*, p. 299-301.

¹⁰³ V. Achim, I. Socolan, *op. cit.*, p. 205.

¹⁰⁴ Gh. I. Bodea, *Octavian Goga* ..., II, p. 89.

să ia parte la încoronarea din 15 octombrie de la Alba Iulia¹⁰⁵. Trăia atunci zilele lungi, triste, agonice ale sfârșitului. Singur, cu ruga lui interioară: *De profundis clamavi ad Te, Domine*. Se stinge din viață la 28 noiembrie, împărțășit, împăcat în ființa sa lăuntrică, în casa fiului său¹⁰⁶.

Funeraliile, desfășurate, în Satu Mare, la 1 decembrie 1922, patru ani de la ziua cea mare a Unirii, sunt fastuoase: doliu național, omagierea la Academia Română, distincții post-mortem, panegirice, flori, prohod oficiat de doi episcopi, impunătoare prezență de miniștri, deputați, senatori, politicieni, notabilități locale, mulți intelectuali, un imens număr de preoți și țărani. Participă primul ministru I.I.C. Brătianu care depune pe coșciug însemnele Marelui Cordon al Ordinului Steaua României, iar episcopul oficiant Iuliu Hossu îi conferă rangul de vicar episcopal. Adus cu trenul până la Baia Sprie, purtat apoi pe o sanie trasă de șase boi, sicriul ajunge la lăsatul serii, așteptat de mii de oameni, în *cuibul de luptă* de la Șișești. Închidea îl el *protestarea istoriei Ardealului românesc de o jumătate de veac*. Este așezat în pământ, în apoteoza fulgilor de nea, după elogiul pe care i-l aduce noul lui episcop, Iuliu Hossu, după alte vorbiri, după scurta, blânda, tulburătoarea ceremonie a dezlegării. În văzduhul începutului de iarnă răsunau încă ecouri ale cuvintelor unice pe care Goga le rostise la prohod:

Temperament pasionat, plămădit din sănătatea robustă a țăranilor noștri, optimist și păstrând până la bătrânețe sub sprâncenele arcuite picăturile de lumină ale unui romantism tineresc, el preconiza acțiunea și nu se putea închide în contemplația unei chilii mănăstirești. Revărsările lui energice, cotropitoare, se cereau în larg, în fața mulțimii cu mii de capete. Vasile Lucaciu a adus, deci, pe târâmul politicii militante patriotismul de simțire de la Roma. Latinitatea și-a găsit în el pe vijeliosul tribun, ideea națională pe agitatorul implacabil. Ce

¹⁰⁵ Lucaciu către I.I.C. Brătianu, Satu Mare, 24 septembrie 1922, telegramă: *Dr. Vasile Lucaciu* ..., II, p. 301.

¹⁰⁶ Înregistrarea administrativă de la Episcopie consemnează la rubrica cauzei decesului: *diabet cu complicați*; medic curant: Dr. Vasile Demian. Alte consemnări: copii: Epaminonda preot, Veturia [căsătorită cu medicul I. Munteanu], Tulia [căsătorită cu prof. V. Merușiu]. *Nu a făcut testament. Avere nu a rămas. A sacrificat tot pentru biserică și neam. Preoți oficianți*: episcopii Iuliu Hossu și Valeriu Traian Frențiu, canonicii Octavian Domide și Petru Fabian: S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Reg. nr. 686, p. 151-152.

spectacol de măreție epică zvârcolirea lui de 40 de ani pentru dezrobirea unui colț de omenire ! A fost idolul adunărilor populare, pe care le zguduia avântul lui de retor ca un torent de lavă aprinsă; a fost locatarul închisorilor din Vaț și Seghedin pe urma Memorandului de la Viena; a făcut să tresară cinismul parlamentului maghiar, a stors lacrimi la cetățenii din Ploiești acum un sfert de veac, s-a cheltuit, s-a risipit pe toate cărările, neatingând nici o deșertăciune cu haina lui simplă de popă de la țară, negăsindu-și altă răsplată decât dragostea furtunoasă a mulțimei care l-a încununat cu aureola legendei și l-a trecut în doine, ca pe eroii baladelor populare [...].

Profeții visurilor împlinite, ocrotitorii idealurilor realizate, generalii marilor izbânzi pleacă discreți din lume. Ei încarnează principiul luptei, prin ei cere cuvânt zbuciumul maselor anonime. Până în clipa biruinței mulțimea e suspendată de privirea lor și îi urmează cu instinctul singur al supunerii salvatoare. Ei pronunță cuvântul de ordine, ei dau semnalul de atac. Sosit însă odată triumful, nervii se destind, disciplina morală se atenuază, rândurile se sparg, ierarhia valorilor suferă o eclipsă trecătoare, arena e năpădită de figuranți și banchetul biruitorilor răsună zgomotos și profan. În acest val de beatitudine stearpă marele chinuit nu e la locul lui, el să dă binișor la o parte și singurătatea creatoare îl învăluie cu încetul. Pe la răspântii se strigă încă lozincile lui, praznicul ei în toi, dar comandantul e absent. Dacă moartea îl cercetează în asemenea momente, îl găsește părăsit și uitat, fiindcă el s-a topit în eternitate deodată cu izbânda, de aceea plecarea lui e discretă și tristă ca un cântec de departe într-u amurg de toamnă [...].

După biruință, întors acasă cu lacrimi în ochi [...] Vasile Lucaciu nu mai avea nimic de cerut, îl răsplătise Dumnezeu în visul lui și-i era de-ajuns¹⁰⁷.

Și, de asemenea, mereu și mereu, istoria. Inclusiv muzeal, inclusiv statuar¹⁰⁸.

¹⁰⁷ Gh. I. Bodea, *op. cit.*, II, p. 98.

¹⁰⁸ Valeriu Achim, *Colecția muzeală din Șişești-Maramureș: Scrieri în timp 1946-2003*, Baia Mare, 2003, p. 24-28; Doru Radosav, *Cele două chipuri ale Dr. Vasile Lucaciu (1852-1922): Omul-idee și omul-statuie*, în *Fascinația trecutului. Omagiu istoricului Simion Retegan la împlinirea vârstei de 75 de ani*, Cluj-Napoca, 2014, p. 128-134.

ANEXE

1.

Gherla, 2 decembrie 1892

Sentința Consistoriului episcopal Gherla prin care preotul Dr. Vasile Lucaci este suspendat din oficiu și beneficiul parohiei Șişești.

La 2 decembrie 1892, în Gherla, ținându-se ședința consistorială, s-a luat la pertractare cauza parochului din Șişești, Dr. Vasiliu Lucaci, premiându-se espunerea cauzei, precum urmează:

On. Dr. Vasiliu Lucaci, ca profesor de religie la gimnaziul cath. din Satu Mare, cu dto. 10 decembrie 1880 s-a rugat să se recomande clerului diecesan *Instituțiunile filosofice*, compuse de dânsul, după autorii Paceti, Ranelli și Stöchl, dându-i-se atestat de limba latină despre aceea că e preot fungent în această diecesa, ca să poată presenta rogarea sa unor mecenai. În urma acestei rogări prin cerculariul, dto. 10 ianuarie 1881, nr. 119, întreprinderea numitului recurent s-a recomandat clerului diec[esan], trimițându-i-se încă mai înainte, cu dto. 25 decembrie 1880, nr. 6662, atestatul cerut. Acelaș preot, cu dto. 15 ianuarie 1881, se roagă ca opul său „Instituțiuni filosofice” să-l poată da „erga persolvenda sacra”, la care rogare i s-a rezolvat că acest Consistoriu nu se află aplicat a decide în meritul rogării dânsului. Tot acelaș preot, cu dto. 26 martie 1881, cere un atestat pentru ca să poată căpăta intențiuni [missale] de la Ordinariatul din Linz, care atestat (al doilea) i s-a trimis pe calea oficiului protopopesco din Satu Mare, cu dto. 18 aprilie 1881, nr. 2509. Veneratul Consistoriu ep[iscop]esc din S. Pölten, cu dto. 19 septembrie 1882, nr. 5083, notifică că la repețitele rogări ale lui Vasiliu Lucaci, profesor în Satu Mare, e aplicat a da acestuia 9.000 intențiuni [missale], în preț de 1.890 fl., decumva ven. Consistoriu din Gherla va învigiila asupra servirii acelor misse. În urma acestei cercetări, cu dto. 30 octombrie 1882, nr. 5881, a fost provocat Dr. Vasiliu Lucaci, ca să arate la acest Consistoriu binecuvântarea primită de la S. Scaun, dinpreună cu lista numelor acelor premunerați preoți cari primesc opul dânsului pre lângă persolvirea

s[acrelor] intențiuni. La această provocare numitul preot arată datul și numărul scriptei eminenței sale Givanni Simeoni¹, prin care i s-a comunicat binecuvântarea Sântiei Sale, în care scriptă se conțin următoarele: „d-inpartir gli contutti il cuore l'apostolica benedizione”; la recercarea în privința premuneranților, răspunde că la opurile sale filosofice s-au premunerat 1.108 preoți din întreaga provincie metropolitană, precum se poate vedea din protocolul premuneranților, carele la dânsul se poate vedea în orice temp, rogându-se ca să i se părtinească cererea îndreptată ven. Consistoriu din S. Pölten; garantează despre esactitatea conștiincioasă a administrațiunei s. misse cu sublinitatea caracterului preoțesc. În urma acestei relațiuni a lui Vasiliu Lucaciu, i s-a dat al treilea atestat, dto. 24 octobree 1882, nr. 6321, iară tot cu acest dat, nr. 6341 consistorial s-a scris veneratului Consistoriu din S. Pölten „cum hocce Consistorium tot tandisque poematur negotiis vix cuttuumete potest directe per suos officiales petolutionem intentionuum in evidentia teovandi, ideocum hocce consistorium de sacerdotali caractere supranominati professoris bonam habeat reputationem satius este auxit ut stipendia et intentiones si idem Rssimum Consistorium bonum judicaret praefata domino directe transmittantur, qui invigilationem super recta distributione et tacsatum celebratione coram hocce Consistorio reagondit”. Cu dto. 8 nov. 1884 nr. 141, se roagă parochul din Seini m. on. Alexiu Berinde ca pentru ajutorarea bisericii și școalei din Seini să i se deie onoratului Vasiliu Lucaciu un atestat cu care acesta să poată câștiga intențiuni spre acel scop. Acest atestat, al patrulea, i s-au dat lui Vasiliu Lucaciu cu dto. 11 novemb. 1884, nr. 6386. Cu dto. 3 august 1888 Vasiliu Lucaciu, ca paroch în Șișești, de nou cere un atestat oficios pentru de a putea primi intențiuni în favorul bisericii parochiale edificânde în Șișești, pentru care mai mulți preoți din provincia noastră metropolitană s-au obligat a celebra s. misse lor asignânde. Acest atestat, în seria atestatelor al 5-lea, i s-au dat la 2 august 1888, nr. 5131. După aceste prin ven. Ordinațiune cons., dto. 9 martie 1889, nr. 2251, a fost provocat Vasiliu Lucaciu ca fără amânare să suștearnă la acest Consistoriu atestatele primite în cauza intențiuniilor și anumit cel din 24 octobree 1882, nr. 6231, pentru edarea *Instituțiunilor filosofice* și, de dto. 11 novembre 1884, nr. 6386, pentru ajutorarea bisericii din Seini care se pun afară de valoare, așisderea și atestatul din urmă, din 2 august 1888, nr. 5131, arătând totodată eshauriat și deplin încât s-a folosit preste tot de acele atestate și anume că de unde, de la cine, câte intențiuni și în ce sumă a primit, cât s-a computat pentru o missă, cine, cu numele, le-a servit acele și anume gratis sau cât a plătit pentru una missă efective sau computative, cât s-au folosit din acele pentru

edificarea bisericii din Șişești și c-a indusu-s-au acele în rațiunile bisericești, când și în ce pozițiune; asemenea să arate și cu privire la opurile sale: de unde, de la cine, câte intențiuni în ce stipendiu și în ce sumă a primit, cine, cu numele, a servit și când, gratis sau cât s-a plătit pentru una, efective sau computative, și în ce preț a vândut din dânsese, dându-și la toate aceste răspunsul în 15 zile de la primirea acestei ordinațiuni, care i s-a comunicat pre lângă reversal. La această provocare Vasiliu Lucaciuc răspunde cu dto. 28 martie 1889, nr. 49, și zice în răspunsul său că atestatul primit în anul 1881 este nimicit demult și nu l-a putut folosi, pentru că sigilul a fost necunoștibil. Despre atestatul primit în 1884 pentru ajutorarea bisericii și școalei din Seini nu ști azi nimic și nu-și aduce aminte să-l fi folosit cândva; ajutoarele incurse spre acel scop le-a primit de la prietenii săi și ca din al său le-a oferit, pentru că toate le-ar fi putut folosi însuși la întreprinderea literară, oferirea o a făcut din zel pentru cauza catholică; declară că atestatele sunt în adevăr nimicite, iară atestatul primit pentru ajutorarea bisericii din Șişești îl trimite; cu ajutorul aceluia a primit 865 sfinte intențiuni a 60 cr. = 519 fl.; 484 a 52 ½ cr. = 251 [fl.]; 487 a 61 cr. = 272 fl. 20 cr.; de tot: 1836 intențiuni cu 1.043 fl. 20 cr. v.a. Suma aceasta o a solvit și o va solvi pentru trebuințele bisericii; nu o a indus suma aceasta, ca necumva, simțind poporul că vin ajutoare de acestea, să slăbească în solvirea prestațiunilor promise, cari și așa sunt foarte modeste. Până acuma nu a avut timp fizic ca să distribue s. intențiuni, dar cât ce le va distribui va relaționa în această privință. De atare atestat ar avea lipsă și în venitor, se teme însă că, trăgându-i-se la îndoială conștiințiositatea, nu va putea găta biserica deja începută a se clădi. Cu privire la edarea opurilor, zice că ajutoarele le-a primit pre răspunderea proprie *ad propriam conscientiam*, fără oblegământ de ratiocinium², sub care condițiune necicând și de la nime nu le-ar fi primit, ca onorat fiind cu încrederea amicală, apoi să i se calce sanctuariul conștiinței. Declară că în administrarea s. intențiuni incorectitate nu este. Cunoscând cum se purcede la rom. cath., unde nu a văzut pre nimeni tras la raticionium, îi este cu nepotință a răspunde în detaliu la toate întrebările puse; când se sfârșește un period de ani, când pre un anumit timp se distribue s. intențiuni și se constată primirea lor din partea abonaților, însemnările nu se mai conservează, ci, după un ultim control serios, se nimicesc; dânsul cu atât mai vârtos le-a nimicit, că fiind espus la călcarea de casă din partea răuvoitorilor, s-a temut să nu se aducă în compromisiune cauza sântă. Lucrarea lui nu e basată pre neguțătorie, că nu lucră din câștig, ci numai ca să propage cultura catholică. Dechiară, deși nu i s-ar cuveni, că a ajutat pre una mulțime de preoți miseri, pre docenți, școale sărace, tineri de pre la școale

înalte, de unde se naște vorba mincinoasă că cine știe ce sume mari intră la dispozițiunea sa. Prin ven. ordinațiune consistorială de dto. 5 april 1889, nr. 2919, a fost provocat Vasiliu Lucaciu că, încât nu a răspuns la întrebările puse în ordinațiunea consistorială de dto. 9 martie 1889, nr. 2251, și anume că încât s-a folosit de acele atestate, de unde și de la cine, câte intențiuni și în ce sumă a primit, cât s-a computat pentru una missă, cine și când le-a servit și anume gratis sau cât a plătit pentru una missă efective sau computative, dându-și răspunsul după cea mai bună știință și conștiință cât mai curând. La această provocare Vasiliu Lucaciu răspunde cu dto. 13 mai 1889, nr. 62, că atestatele căpătate nu le-a cerut pentru că ar fi avut trebuință de ele, ci mai ales dintr-un simțământ de nemărginită loialitate către Ilustritatea Sa, episcopul diecesan și ca să știe ce lucră, apoi că, decumva totuși i-ar recerca cineva să i le prezenteze, ceea ce însă nu s-a întâmplat; apoi și sunt demult nimicite. Ajutoarele pentru edarea opurilor le-a primit de la prietenii săi și așa ca preoții abonați să nu capete chiar gratis, le-a asignat s. misse, parte din voința și îndemnul său propriu, parte după amici și mecenați mărinimoși ai culturii catholice. Alt răspuns nu poate da și se roagă ca acesta să se ieie spre cunoștință, nefiind aici neci una cauză de ceva îngrijire neliniștitoare. Întru aceea, de nou a fost provocat ca să răspundă la întrebările pusă prin ven. ordinațiune cons. de dto. 30 april 1889, nr. 3345, în răstimp de 15 zile. Neavând însă nici această provocare rezultatul dorit, prin ven. ordinațiune consistorială de dto. 21 mai 1889, nr. 3851, se concede proto[po]pului tractual ca, reflectând pre numitul paroh la obediența datorită, să-l provoace ca în termen de 8 zile de la primirea acelei ordinațiuni, încât își aduce aminte, după cea mai bună știință și conștiință, să răspundă deosebit, eshauriat, direct și fără evaziune la fiecare întrebare din ordinațiunea consistorială de dto 9 martie 1889, nr. 2251. La această provocare nouă, apoi răspunde cu dto. 12 august 1889, nr. 95, sușternând din protocolul de expedițiune catalogul acelor preoți cărora a trimis operele sale „erga persolvenda sacra”. Cele mai multe intențiuni au fost cu 21 cr., altele cu 30-40-50 cr. Afară de aceștia, în decursul anilor până în ziua de astăzi au mai primit opurile sale vreo 250-300 preoți – subintând celor decedați –, cerând unul câte unul, îndată le și espeda, cu asignarea s. intențiuni solvinde, în număr proporționat după stipendiul misselor și a prețului opurilor. Mulți dintre on. preoți au început a-i trimite bilete de recunoștință, cu adnotarea zilelor în care au servit s. intențiuni, ceea ce însă dânsul a judecat a fi de prisos și i-a avisat că nu are trebuință de astfel de bilete; e destul dacă un preot cere opurile „erga sacra”, primirea lor și a asigurării s. intențiuni se constată prin expedițiunea regulată și prin serviciul

destul de bun al oficiilor poștale, celelalte le garantează ei ca preoți. Datele și detaliurile întrebate nu le are. S-a pus și a cercetat protocoalele de expedițiune și de ratiocinii, a voit a-l decopia, ceea ce însă e preste puțință din lipsa timpului și pentru mulțimea materiei conținută; se roagă, deci, a se dispune cercetarea protocoalelor referitoare la opurile sale și ratiociniului edificării bisericii. Ven. Consistoriu, cu dto 10 dec. 1891, nr. 8654, anume a cincia oară îl provoacă pre on. Vasiliu Lucaciu ca în termen de 8 zile să răspundă deosebit, eshauriat și direct la întrebările puse în ordinațiunea consistorială de dto 9 martie 1889, nr. 2251, și totodată să răspundă că câte intențiuni missale a primit de la Ordinariatul din Linz, în ce sumă, cu cât s-a computat stipendiul; primit-a suma de 1.890 fl. de la S. Pölten și încă alte sume, în ce mod a învigilat asupra distribuirii corecte și a celebrării acelor; apoi să se dechiare că unde și de câte ori s-a folosit de atestatele primite de la acest Consistoriu și că ce sume a primit cu acele atestate, sușternând aici acele atestate, precum și protocoalele sale de evidență în origine sau în copie. La această provocare numitul preot cu dto 27 decembre 1889 sușterne răspunsul său în care dechiară că susține răspunsurile până acum date, decât care altele mai lămurite nu poate da; după ce Ordinariatul a declinat responsabilitatea cu privire la distribuirea intențiunilor primite de la Linz și S. Pölten, a rămas el singur responsabil față de acele Ordinariate și, prin urmare, acelor a trebuit să le deie samă despre primirea și distribuirea s. intențiuni și nu Ilustrității Sale și aceasta o a și făcut, când și de câte ori s-a cerut și totuși Ilustritatea sa vine și-l provoacă acum să facă aceia ce a făcut la timpul său, cum se cuvenea și cum se poftea de cei ce erau competenți a cere de la dânsul astfel de lucruri. Protocoalele de evidență nu le poate sușterne, nevoind a le da din mână, neci a le decopia, fiind timpul scurt. Cu privire la atestate a răspuns cu altă ocaziune; dânsul lucrează în interesul catholicismului și încât privește înlesnirea întreprinderilor literare s-a folosit și se folosește de acele mijloace de care se folosește întreaga lume catholică. „Revista Catholică” s-a întemeiat în Roma în palatul Vaticanului, la sfatul și îndemnul Em. Sale, cardinalului Iacobini³, cu binecuvântarea sântiei Sale, Pontificelui Leon XIII, și o va susține și pre venitor. În fine, se roagă ca Ilustritatea Sa să înceteze cu procedura aceasta, pentru că activitatea lui catolică și românească nu e basată pe sămădaș. Acelaș, cu dto. 28 febr. 1890, nr. 22, sușterne răspunsul său în cauza intențiunilor missale primite și distribuite de dânsul și în acest răspuns dechiară ca toate le-a administrat cu deplină acuratețe. Causa aceasta este cauza conștiinței sale preotești și nu este dator nici unui muritor cu sămădaș despre lucruri isprăvite în toată regula.

Îi pare rău că nu posedă documentele referitoare, ca cu acele în mână să arate Ilustrităii sale, nu din datorință, ci din deferență adevărul factic. După dechiararea acestora, apoi spune: 1) Că opul său „Instituțiuni filosofice” l-a dat pre intențiuni în 1400 exemplare, cari represintă una sumă de 9100 fl. 2) Opul „Pietatea” s-a tipărit și s-a vândut în 3200 exemplare, dintre cari 1100 s-au dat la preoți pre intențiuni și încă în trei feliuri de edițiune, de la 4 fl. de mișloc a 1 fl. 50 cr. porto; din cele de lux, s-au dat 100; din cele de mijloc 150, și din cele comune 850 de exemplare, în valoare totală la 1352 fl. v.a. 3) „Lupta preotului român în seclul al XIX-lea” s-a dat la vreo 300 premuneranți pre intențiuni în valoare de 120 fl. v.a.; s-a udat tot pre intențiuni opurile unor profesori din Blaș în valoarea de 300 fl. v.a. 5) Periodicul „Revista Catholica”, întemeiat în 1885, a avut premuneranți preoți, „erga persolvenda sacra” între 700-110-1200 și așa, luând un număr de mijloc, avem cifra de 1000 premuneranți, ceea ce represintă una valoare de 600 fl. la an și așa în trei cursuri complete 18.060 fl. 6) La preoți confrați a distribuit spre persolvire 5000 fl. v.a. tot intențiuni a 40, 50, 60 cr., între cari sunt computeate și intențiunile persolvate de dânsul în cursul anilor; 7) La biserica și școala din Seini s-a distribuit vreo 6.000 intențiuni, oferite de preoți din tuspatriu diececele gr. cat. române, ca la 2000 fl. v.a. 8) Pentru biserica S. Uniri din Șișești a primit 3000 fl., din care suma de 1000 fl. v.a. cu atestatul Ilustrităii Sale, care însă nu este în posesiunea lui, care sumă s-a împărțit pre vreo 6.500-7000 de intențiuni oferite de confrați preoți. Așadară, pentru opurile sale a primit suma de 28.572 fl. v.a., care s-au distribuit în modul următor:

1)	11.000 fl.	cu stipendiu a 20 cr.	55.000 intențiuni
2)	1.000 fl.	„-„ 30 cr.	27.000 „-„
3)	4.000 fl.	„-„ 40 cr.	16.000 „-„
4)	4.572 fl.	„-„ 50-60 cr.	9.144 „-„
Suma:	28.572 fl.		107.144 intențiuni;

cari s-au împărțit în decursul anilor între singuraticii preoți premuneranți și încă acurat numărului intențiunilor, în proporțiune cu stipendiul lor, așa că după un comput rațional și maximal se vede că un preot prenumerând ordinar a avut să servească în decurs de 9 ani 107 s. intențiuni și, prin urmare, la an computând preste tot 12 s. intențiuni. Preste persolvirea acestor intențiuni s-a învigitat, așa că opurile s-au dat celor ce le-au cerut, deobligându-se la celebrarea intențiunilor asiguate, iară cele oferite de bună voie sau gratis s-au

administrat conform acestei dispozițiuni. Suma de 28.572 se specifică în modul următor: spesele de tipar, expediție, poștă, corespondență, onorarii la colaboratori și espeditori, literatură (procurarea ziarelor și cărților necesare) pre 9 ani și alte spese fac cu totul 123.064 fl., rămânând deci suma de 16.510 fl.; din această sumă a dat pentru biserica din Șişești 4.000 fl. 2) pentru școli și docenți 2000 fl. 3) pentru studenți săraci și familii, lipsite 2000 fl.; alte scopuri filantropice și culturale 1000 fl.; laolaltă: 9.000 fl., care sumă substrăgându-se din suma de 16.510 fl., rămâne ca onorariu *ad personam* 5.710 fl., adecă nici una mie fl. la an.

Dacă, precum a spus în scris și cu vorba, modestia conștiinței sale n-a putut să aibă rezultatul dorit, vorbească acum cifrele seci, care cifre făcute pre un comput acurat, trebuie să-l convingă pre orișicare că n-a lucrat din poftă de câștig sau din egoism. În urmă, în interesul cauzei s[fi]nte pentru care lucrează, se roagă ca să i se redeie liniștea conștiinței, ca să poată termina în tignă biserica S. Uniri din Șişești. Decliară că atestatele primite de la Ordinariat nu le-a găsit între scriptele sale, prin urmare, sunt nimicite; sunt nimicite și prin cuprinsul lor, căci sunt date pentru Dr. Vasiliu Lucaciu, profesor în Satu Mare, și așa pentru dânsul de present nu au nici una valoare.

Prin venerata ordinațiune consistorială de dto. 2 aprilie 1890, nr. 2324, a fost recercat protopopul Băii Sprie, că întrucât parochul din Șişești, Vasiliu Lucaciu, în fasciclu II al anului al IV-lea din „Revista Catholică”, reproducând ordinațiunea circulară dată de acest Consistoriu cu dto 4 ianuarie 1890, nr. 134, aceea o interpretează fals, ca și când ar fi dată anume în favorul „Revistei Catholice”, din care se vede și aceea că numitul paroch, în contra citatei ordinațiuni consistoriale, a continuat a-și vinde foaia sa pre intențiuni, fără facultate de aici, și astfel, atunci când a fost sub cercetare chiar pentru această causă, cu știrea și cu voia a avut cutezanța a se adopera și a face ilusorie ordinațiunea consistorială citată, să-i notifice numaidecât lui Vasiliu Lucaciu această ordinațiune, pre lângă reversal, provocând ca în termin de 8 zile de la primire să-și deie răspunsul cu privire la cele espuse, reflectându-l serios cum că continuând dânsul procedura neiertată și oprită din partea acestui Consistoriu urmările ale aceleia numai sieși va avea a și le imputa. La provocarea aceasta on. Vasiliu Lucaciu răspunde cu dto. 21 aprile 1890, nr. 44, zicând că [n-a] interpretat fals ordinațiunea circulară din 4 ianuarie 1890, nr. 134, ci o a interpretat așa cum o a perceput. N-a vândut și nu vinde foaia pre intențiuni missale, ci o dă unor preoți cari espres o cer pre lângă intențiuni și în loc de stipendiu capătă foaia „absque omnis negotiationis aut turpis lucris specie”, având facultate de la Ilustritatea sa și așa, fiind dânsul în dreptul

decis, n-a putut presupune ca amintita grațioasa ordinațiune circulară să se referească la dânsul, fără ca să vadă amintire expresă despre aceea. Nu numai că nu s-a adoperat a o face ilusorie ordinațiunea consistorială citată, ci din contră a zis ca întru toate să se țină de acea ordinațiune.

După ce numitul preot prin toate răspunsurile sale mai sus înșirate nu a dat deslușiri esacte la întrebările puse dânsului în privința administrării intențiunilor și ordinațiunea consistorială, de dto. 4 ianuarie 1890, nr. 134, a interpretat-o fals, prin ordinațiunea consistorială de dto. 6 mai 1890 a fost reflectat numitul preot ca ordinațiunea consistorială din 4 ianuarie mai sus citată [î]l privește și pre dânsul, cu dto. 9 august 1890, nr. 5171, a fost îndreptată oficiului protopesc al Băii Sprie următoarea ordinațiune consistorială: Încât parochului din Șişești, Vasiliu Lucaci în foaia Revista Catholică redigiată de dânsul, în fasciculul XII din anul 1890 publică un articol sub titlul „O deslușire pentru cei puțin credincioși” în care, ocupându-se cu ordinațiunea acestui consistoriu de dto. 6 mai 1890, nr. 2957, prin care se oprește clerul diecesan a procura Revista Catholică pre intențiuni, zice cum că acea ordinațiune nu se poate referi la acei preoți cari, folosindu-se de dreptul lor preoțesc, au cerut foaia pre intențiuni și căroro li s-au și asignat intențiunile, aproape 200 preoți, a căror obligațiune formală este la redacțiunea foii, nu au primit încă nici una intențiune, neavând de ajuns a le distribui și lor până la altă ocaziune, iară firma sperase că se va revoca ordinațiunea sus amintită; aşadară, *tuta conscientia* putem merge mai departe, fără de vătămarea vreunui respect sau vreunei considerațiuni juste și vrednice de băgare în seamă”. Despre motivarea citatei ordinațiuni consistoriale zice că este o țesătură de frase tendențioase cari pot servi de armă în mâna colonnatorilor și pot seduce pre cei puțin credincioși. Încât prin întregul său acel articol, împotrivindu-se autorității acestui Ordinariat, agitează contra ordinațiunilor emenate de la acest Consistoriu și îndeamnă preoțimea la nesupunere și răsvrătire, preotul Vasiliu Lucaci prin aceste se îndatorește: 1) ca în termen de 30 de zile de la primirea acestei ordinațiuni să retracteze în integritatea sa, în mod exemplar articolul supă citat, care poartă titlul „O deslușire pentru cei puțin credincioși” și să depărteze deplin scandalul dat 2) Să deie declarațiune solemnă că în venitor astfel de articli nu vor intra în foaia sa și a 3) că va observa cu esactitate și sinceritate ordinațiunea acestui Consistoriu de dto. 4 ianuarie 1890, nr. 134, referitoare la intențiunile missale, insinuându-i că dacă nu va satisface acestora i se va opri edarea foii și provocându-l totodată ca preste cele de mai sus în răstimp de 8 zile de la primirea acestei ordinațiuni să deie declarațiune formală, coramisată⁴ de doi martori. Iară deoarece numitul

preot Vasiliu Lucaciu, în contra ordinațiunei consistoriale de dto. 4 ianuariu 1890, nr. 134, a continuat primirea și împărțirea intențiunilor și stipendiilor missale și darea foi sale pre intențiuni, i se oprește asemenea lucru sub pedeapsa suspensiunei, așa că de nu va observa și dacă în orice modru va călca ordinațiunea consistorială de dto. 4 ianuariu 1890, nr. 134, referitoare la intențiunile missale să fie *ipso facto* suspins, reflectându-l că dacă în contra suspensiunii ar îndeplini ceva ce se ține de oficiul sau ordul prețesc va incurge iregularitate rezervata Sântiei sale scaunului [sic] Pontifice. Iară încât în răspunsurile sale n-a satisfăcut și nu a dat deslușirile necesare ca să înlăture îndoiala despre corectitudinea procedurii din partea dânsului, ba a dat ansă la presumțiune gravă de procedură incorectă, se îndatorește să se prezenteze aici pre 1 septembrie 1890 s.n., aducând cu sine toate protocoalele și documentele ce le are față cu primirea intențiunilor și stipendiilor missale, distribuirea și servirea acelor. Spre luarea răspunsurilor preotului Vasiliu Lucaciu, prin decisiunea consistorială de dto. 19 august 1890, nr. 5448, s-a desemnat una comisiune consistorială. Comisiunea aceasta ascultând pre preotul Vasiliu Lucaciu în 1-6 septembrie, cu dto. 6 septembrie 1890, sușternând protocolul esaminării în următoarele: cum că preotul Vasiliu Lucaciu numai de pre anul 1890 dă câteva deslușiri și și acele neîndestulătoare și anume produce un protocol în care-s însemnate și specificate intențiunile și stipendiile missale primite începând din 22 ianuariu până în present, adecă 1 septembrie 1890, fără însă ca să se poată afla din acela că cine, cu numele, i le-a trimis și de unde, căci pe filere nu figurează nici un nume, decât niște persoane fictive, ca spre e. „Episcopus mittit și Josephus mittit”. Întrebându-se numitul paroch că proprie cine și cu numele și de unde-i trimițătorul, n-a voit să împărtășească sub cuvânt că nu-i iartă discrețiunea, dechiarând că Ilustrității sale va împărtăși aceasta. Din acel protocol se vede că de la 22 ianuariu încoace a primit intențiuni din 5 locuri, în total 7539, cu suma de 2095 fl. 30 cr., dintre cari intențiuni 1809 a 45 cr., 2593 a 30 cr., 321 a 35 cr.; celelalte nu-s indicate în cât-s compute. Cea de pre urmă trimitere s-a întâmplat în 1 august 1890; a arătat mai multe cărți de corespondență, tipărite cu următorul cuprins: „Infrascriptus libenter accepio ephemeridem Revista Catolica erga persolvenda 30 sacra quae mihi per Directorem eorundem ephemeridum Cl.D. Basilius Lucaciu suo tempore adsignabantur”, cari se vede că au fost trimise de redactor la preoți și preoții, subscriindu-le, i le-au reînapoiat, obligându-se astfel a servi 30 intențiuni în prețul de premunerațiune. Arată un protocol al tuturor premuneranților, din care se vede că premuneranți pre intențiuni are la foaie 610, dintre care 391

au primit asigurate intențiunile, iară ceilalți așteaptă să se asigneze. Afară de acești abonați, mai are 132 pre lângă solvirea premunerațiunei în bani. Arată un protocol general în care-s însemnați acei premuneranți cărora li s-au asigurat intențiuni și ce fel intențiuni. Abstrângând de la aceea că primirea și distribuirea de intențiuni, precum și edarea foii pre intențiuni, ce faptic se dovedește, nu e în conformitate cu ordinațiunea cercurală din 4 ianuaru 1890, nr. 134, și cu celelalte ordinațiuni consistoriale ulterioare aci referitoare, protocoalele de pre anul de gestiune 1890 mai au unele lacune și anume: pre filera de asemnare ce poartă titula „Episcopus mittit” se înseamnă că cele 1809 intențiuni a 45 cr. v.a. sunt egalizate la această sumă, declarându-se în o notiță că unele stipendii sunt mai mari, iar altele mai mici. Deoarece însă nu se dovedește și nici nu se dă posibilitatea de a se dovedi că oare este aci vorba despre una simplă egalizare sau doară despre una tacsare a stipendiilor missale și că oare trimițătorul este sau nu este episcop, care să aibă puterea de a egaliza, respective, de a tacsă stipendiile missale, o putere ce o are singur episcopul, în înțelesul prescrișelor canonice (Conc. Trid. Sess. 22; Benedict XIV de misse sacri. Lib. III c. 21 N 10 i 11 s. congr. a Conc. die 23 Novembris 1697 ad 5) nu se poate ști că oare egalizarea, respective tacsarea e făcută de persoană competentă și că, prin urmare, nu ar putea să subverseze și alte incorectități, din care să resulte și trafic neiertat cu s. intențiuni. După protocolul de primire se arată că în anul acesta s-au primit preste tot 7.539 intențiuni, iară din cel de distribuire se vede că s-au distribuit 11.730 intențiuni, adecă cu 4.191 intențiuni mai multe decât se arată că s-ar fi primit. Plusul acesta de intențiuni zice numitul paroch că i-a rămas nedistribuit din anul precedent. După ce nu se dovedește ca intențiunile acestea ar fi fost primite în anul trecut, comisiunea nu poate constata că oare sunt acele remanență ori, doară, s-au primit în anul acesta de una dată cu celelalte sume și au rămas neinduse în protocolul de primire prezentat. Din protocoalele și însemnărilor acestea se vede că la darea pre intențiuni a foii se trimit numeri de probă pre la preoți, cu aceea că acei ce vreau să o prenumere să subscrie dechiarățiunea ce e alăturată și să o retrimită la redacțiune; aceia cari fac acestea se consideră ca abonați și în cursul anului li se asignează intențiunile în proporțiune cu prețul de premunerațiune. Atestatele despre persolvirea intențiunilor nu se cer, deoarece se consideră de suficiente dechiarățiunile de persolvire a intențiunilor asignându. Dealtmintrelea, protocoalele consună și după dânsule nu s-ar vedea că foaia s-ar da pre intențiuni și celor ce nu o au cerut, respective nu s-au obligat la persolvirea intențiunilor asignându sau ca intențiuni primite să rămână nedistribuite între preoți. Protocoalele și

Însemnările acestea a fost provocat numitul să le acludă la protocol, dar a răspuns că aceasta nu o poate face, având de ele neînterupt trebuință: e însă gata a le supună inspecțiunii Ilustrității Sale. Constatarea lucrurilor acestora în ce privește anul de gestiune 1890 este, s-ar putea zice, unicul rezultat pozitiv al cercetării comisiunii, pentru că cu privire la anii precedenți numitul paroch nu a produs protocoale și însemnări, susținând că de una parte acele au fost supuse controlării din partea ven. Ordinariat, directe și indirecte, iar că, de altă parte, nici că le-ar putea produce, după ce s-au nimicit succesiv, cu expirarea fiecărui an de gestiune. Abstrăgând de la împrejurarea că în acte se află urmă despre aceea că cererea lui pentru darea unui atestat a fost comunicată spre opinie cu protopopul Sătmăruului, răposatu[^l] Marcu⁵, și acesta, probabil pe baza controlării și-a dat opiniunea, altă urmă despre vreo controlare în acte nu se află, dacă nucumva s-ar putea presupune că, precum zice el, atestatele date fiind cu clusula: „iuxta officiosas de illo acceptas informationes”, ar erta să se presupună că s-au făcut astfel de controlări și inspicări, precum nici aceea că oare nimicite să fie protocoalele anilor de gestiune anteriori sau ba. În ce privește sumele de bani și numărul intențiunilor primite în anii precedenți, numitul rămâne pre lângă răspunsurile date, adăugând că de la Ordinariatul din Linz a primit în mai multe rânduri 3140 fl. v.a., iară de la cel din S. Pölten a primit în patru ani 3450 fl., intențiunile computeate în 21 cr., cari intențiuni s-au servit de premuneranzi, iară față de modul administrării zice că s-a proces întocma ca și în anul acesta și ca dovadă produce niște rămășițe de atari însemnări din care se arată că și atunci a purtat ceva protocoale cu privire la distribuirea intențiunilor. Dealtmintrelea, comisiunea nu se poate pronunța în privința anilor acelora, neproducându-se spre examinare protocoale în toată regula. Atât cu privire la anul 1890, cât și la ceilalți ani a fost repetit întreat să spună că de la cine, de unde și când a primit intențiuni spre distribuire, dar a dechiarat că din anumite motive nu o poate face aceasta, gata fiind altcum a descoperi aceasta Ilustrității Sale. După ce comisiunea nu e în pozițiunea de a judeca dacă și întru cât pot să fie motivele acelea nește cause pentru a nu răspunde la acele întrebări, [^l]și permite a face la urmă cu toată supunerea una propunere în privința aceasta. Ce atinge atestatele date în mai multe rânduri, susține că atestatul de dto. 25 dec. 1890, nr. 6662, nu s-a folosit nicăirea, pre cel de dto. 18 april 1881, nr. 2509, l-a prezentat la Ordinariatul din Tarbes fără rezultat, și, probabil, ca și la Linz, primind cu el 450 fl.; pre cel din 24 octobree 1882, nr. 6231, l-a prezentat superiorului missiunilor din Lourdes, la rectorele unei reuniuni franceze la Roma, la un canonic din Angers, dar tot fără rezultat; cu atestatul din 11 novembre 1884, nr. 6386, nu a

primit nemica, iar despre cel din 2 august 1888, nr. 5131 [î]și susține răspunsurile date. Cu privire la aceste atestate și sub jurământ afirmă că, afară de cel subșternut aici, toate-s nimicite și că cu știrea lui nu se află nicăirea. Comisiunea nu e în stare a constata dacă atestatele aceste îs nimicite ori ba, ci din fasiunile făcute la mai multe locuri conchide că dacă e adevărat că nu atestatele acestea au servit pre basa și în considerarea căroră s-au primit intențiunile, apoi dacă se poate zice că atestatele date fiind pentru Vasiliu Lucaciu, profesor în Satu Mare, și-au perdut valoarea prin strămutarea numitului la Șişești, acele pot fi nimicite. Cu privire la ajutoarele primite și date în favorul bisericii din Șişești, se dechiară că va da deslușiri detaiate, dar se roagă a o face aceasta când va publica ratiociniul final preste spesele edificării bisericii, cu ocasiunea s[fi]nțirii ei; atâta înseamnă că intențiunile primite s-au persolvit de preoții ce s-au oferit la aceasta. Dintre celelalte dechiarări a[le] numitului paroh că el e gata a se supune tuturor ordinațiunilor mai înalte emanate cu privire la primirea și distribuirea de intențiuni și la edarea foii sale pre intențiuni Comisiunea e de opiniunea ca Ilustritatea sa să se îndure a ierta on. Vasiliu Lucaciu ca să descopere că de unde, de la cine și când a primit intențiuni și stipendii missale spre distribuire și cine cu numele sunt acei bărbați și mecenăți cari i-au dat și-i dau ajutoare la întreprinderile sale și să i se deie dilațiunea cerută cu privire la ratiocinium ofertelor făcute pre seama bisericii din Șişești.

În urmarea opiniunei comisiunii, admițându-se preotul Vasiliu Lucaciu înaintea Ilustrității sale spre a indica isvoarele de unde a primit intențiuni:

Conform celor spuse de dânsul, a primit intențiuni din S. Pölten și Linz; referitor la suma primită se provoacă la protocolul din Salzburg și tot anul a căpătat câte 200-300 fl. și un an una dată 250 fl. a 40, 41, 41 ½ cr.; din S. Gerold, la anu câte 250 fl. a 40-50 cr., primăvara și toamna, în patru ani consecutivi; în anul trecut însă numai una dată. Din Altotin (Bavaria) în 1881-1882, câte 1000 intențiuni a 1 marcă și 20 fenigi; mai pre urmă tot de acolo 140 intențiuni; din S. Peter (Bavaria) în anii 1881-1883, câte 300 fl. în două rânduri și una dată 600 fl. a 20 cr. intențiunea.

Cu privire la atestatele din 1880, 1881, 1882, 1884 și 1888, susține cele date la protocol; cu privire la aserțiunea dânsului că a dus protocoale de evidență despre administrarea intențiunilor, precum a fasonat la protocol, pre care le-ar fi prezentat în mai multe rânduri spre inspiciare Ilustrității Sale și ar fi fost nu numai lăudate și aprobate deplin, ci pre basa informațiunilor oficioase a și dat Ordinariatul act oficios despre acurata administrare, Ilustritatea Sa toate acestea le-a dechiarat de neadevărate. Nefiind îndestulitoare răspunsurile și

deslușirile date prin parochul Dr. Vasiliu Lucaciu la întrebările puse în privința primirii și distribuirii intențiunilor missale, prin decisiunea consistorială dto. 16 septembrie 1890, nr. 6061, s-a hotărât a se face pașii ulteriori spre eruirea adevărului și așa s-au câștigat informațiunile posibile despre numărul intențiunilor și sumele de bani primite prin numitul Vasiliu Lucaciu și s-a cerut conspect despre sumele primite de la oficiul poștal. Din aceste se vede că numitul preot a primit din Linz în anii 1885-18890 intențiuni 10.948, bani 5130 fl. 83 cr.; înainte de anul 1885 încă se vede a fi primit de acolo intențiuni, notițe însă nu mai sunt; din S. Pölten: 20207 intențiuni, 4243 fl. 47 cr. v.a.; din Salzburg 2194 intențiuni, 1021 fl. 45 cr. v.a.; din S. Gerold 1074 intențiuni a 1 franc; din Einsiedeln 3552 intențiuni, a 40 cr.; din Regensburg 434 intențiuni, în bani 489 mărci 40 cr.; din X. 21.183 intențiuni, 25.529 mărci; din Aussig, în anii 1887-1891: 9433 florini; din Viena a primit în 1885: 65 fl. 52 cr.; în 1887: 600 fl.; din Posen (Pleschen): 1800 fl.; din Würzburg: 2600 mărci; din Thüringen: 766 fl.; din Tönnye: 50 fl.; din München: 600 fl. Despre sumele primite din Aussig: 9433 fl., mai încolo din Viena, din Posen, din Würzburg, Thüringen, Tönnye și München nu face amintire nimic în răspunsurile sale, iară sumele relatate de primite în răspunsurile preotului Vasiliu Lucaciu nu convin cu sumele aci arătate.

Mai încolo din conspectul acesta se vede că numitul preot a primit intențiuni missale și după oprirea din partea veneratului Consistoriu, cu ordinațiunea din 9 august 1890, nr. 5171.

Retractarea articolului „O deslușire pentru cei puțin credincioși”, demandată prin numita ordinațiune consistorială nu o a făcut-o necicând, ci în nr. XI-XII a foii sale Revista Catholică din anul 1890 scrie: *Deoarece dreptul preoților auctori și al preoților abonați, în contra doctrinei și a disciplinei bisericii catolice, în mod necompetent, prin cel mai mare abus cu puterea sacră a autorității, quasi prin atentat, este desconsiderat, călcat în picioare, ba din anumite puncte de vedere se vânează alte scopuri condamnabile, prin aceste se aduce la cunoștința o[noraților] abonați a[i] Revistei Catolice că suntem siliți a suspenda pre un timp nedeterminat edarea ulterioară a acestui periodic.* La investigațiunea din 1-6 septembrie 1890 a produs protocoale de gestiune numai din acest an, aserând a fi nimicite cele din anii precedenți, până când în scripta sa din 12 august 1889, nr. 95, el însuși propune ca să fie dispusă cercarea protocoalelor sale și, după ce a fost recercat ca acele să le suștearnă în origine sau în copie, cu dto. 27 decembrie 1889 zice că protocoalele de evidență nu le poate sușterne, nevoind a le da din mână, nici a le decopia, fiind timpul scurt și după ce se vede că cu astfel de apucături nu

poate ocoli întrebările puse, în scripta sa de dto. 28 februarie 1890, nr. 22, zice că nu se simțește îndatorat de a da seama nici unui muritor în privința s. misse, zicând în răspunsul de dto. 15 iunie 1890, nr. 87, că cercetarea în contra dânsului ar fi din motive politice, iar în rugarea sa din 30 martie 1891, susținută Sacrei Congregațiuni de Propaganda Fide zice că guvernul liberal maghiar, precum și partidul rusofil român pun pedeci activității sale ce o desvoltă pentru lățirea catolicismului între români și pentru aceasta-l persecută.

Cu privire la observarea residenței parohiale, numitul fiind tras la răspundere prin repetite ordinațiuni consistoriale pentru îndepărtarea din parohie în timp mai îndelungat, din răspunsul de dto. 5 novembre 1890, nr. 158, se vede că a absentat în cauze politice, îndrumând pre veneratul Ordinariat diecesan a se informa în privința aceasta și de la președintele și de la un membru al comitetului național; iară prin decisiunea consistorială de dto. 26 mai 1891, nr. 3696, s-a scris m. on. Ștefan Pop, ad[ministra]torul protopopesc al districtului Băii Sprie: cu privire la depărtarea din parohie a parochului din Șișești on. Vasiliu Lucaciu și se concrede ca, încât numitul preot, contra ordinațiunii circulare de dto. 17 decembre 1889, nr. 8845, s-a depărtat din parohie pre timp mai îndelungat, fără a fi cerut mai înainte concesiune spre aceasta, să-l dojenești aspru în numele acestui Consistoriu, reflectându-l că la cazul decumva ar mai cuteza a mai face aceasta, urmările neplăcute nu le va înconjura. M. On. Ștefan Pop, ad[ministrato]r protopopesc în relațiunea sa, de dto. 15 iunie 1891, nr. 76, referențe că numitul paroch și în săptămânile trecute a fost dus în călătorie, prin urmare a fost îndepărtat din parohie, fără concesiune. La această îndepărtare a răspuns parochul numit că a fost la fetele sale în București și pentru urgența călătoriei nu a avut timp a cere concesiune. După aceea m. on. Ștefan Pop, cu dto. 14 iuliu a.c., nr. 130, a referit cum că numitul preot Vasiliu Lucaciu a absentat din parohie în zilele ultime din luna aprilie până în 7-8 mai, precum și din 27 mai a.c. până în 11 iunie și cum că l-a provocat în numele veneratului Consistoriu să răspundă pentru ce s-a depărtat din parochia sa contra dispusețiunii circulare din 17 decembre 1889, nr. 8845, însă nici un răspuns nu a căpătat.

Ajungând lucrurile până aici, deoarece parochul din Șișești, on. Dr. Vasiliu Lucaciu, n-a dat deslușirile pofcite despre administrarea intențiunilor missale, n-a retractat artciul intitulat „O deslușire pentru cei puțin credincioși”, retractare demandată prin ordinațiunea consistorială de dto. 9 august 1890, nr. 5171, sub pedeapsa suspensiunei, n-a voit a răspunde și a se justifica pentru depărtarea din parohie fără concesiune, prin decisiunea consistorială de dto.

6 septembrie a.c. nr. 6034 și până la finalizarea procesului început, numitul paroh Vasiliu Lucaciu s-a suspins de la oficiul de paroh în parochia Șișești și filialele sale și de la toate funcțiile preoțești⁶. Din cauza suspensiunii acesteia s-a făcut una alarmă revoltătoare în jurnalul de la Sibiu, „Tribuna”, în care jurnal, în nr. 207 din 17/29 septembrie a.c., numitul paroh publică un articol cu dto. Șișești 25 septembrie a.c., subscris de dânsul în care zice: *În fața nedreptății strigătoare la cer ce mi s-a făcut prin actul de suspendare din partea episcopului meu diecesan, dator sum a-mi rădica cuvântul, după ce din acest incident s-a făcut deja una discuțiune publică în jurnalele noastre. Înainte de toate, spre liniștirea tuturor oamenilor de bine și de cinste, declar că toate motivele aduse în actul de suspendare sunt neadevăruri, lucruri forțate spre justificarea nevrednicului abus cu puterea și autoritatea ep[isco]pească ... dorere, însă, tristul adevăr e că episcopul meu, în jocul imoral al aliaților contra bisericii și a națiunii noastre joacă un „va banque”, punându-și toată demnitatea sa ep[isco]pească și toată onoarea de bărbat pre „blattel” guvernului, răzimat pre următorul calcul: în Roma mă va apăra nimbul autorității ep[isco]pești, care nu poate fi sacrificat de dragul unui popă rural, în poziția mea de acasă mă apără stăpânul, a cărui voie o fac și a cărui poruncă am îndeplinit-o și de la care aștept remunerațiune. Calculul acesta însă, în jocul imoral că e fals și că s-a pierdut e evident și nu numai din acea cauză pentru că el în acest joc jertfește nu numai onoarea Sionului românesc, ci și conștiința religioasă și pacea bisericească a credincioșilor săi ... vasăzică episcopul meu nu are în vedere interesele bisericii gr. cat. române, nici ale poporului credincios român. Această necalificabilă și nevrednică procedură a episcopului meu arată și dovedește că aici nu avem deaface cu vreun act disciplinar bisericesc, cu vreuna cauză canonică, cu una cestiune preoțească sau bisericească, ci, sub mantaua acestor respecte juste și legale, avem deaface cu una conspirațiune formală, îndreptată la părere în contra persoanei mele, în realitate în contra bisericii și a națiunii române și că instrumentul executor al acestei conspirațiuni este însuși episcopul meu diecesan ... Amar v-ați înțelat, Ilustrisme, și nu-ți este rușine ca atunci când pre calea disciplinară canonică nu ai putut să afli nici una vină prin care să mai compromiți, ai cercat a demoraliza pre cei mai vrednici fii ai națiunii ș.c.l.* Prin articolul acesta și alții de conținut asemenea, ești tot în jurnalul numit, s-au ațâțat și agitat spiritele în contra autorității episcopoești, pretinzând absolvirea de la suspensiune a parochului și înainte de pertractarea procesului dânsului, la ce a contribuit și adunarea ținută în Șișești la 20 septembrie a.c., iară poporul a venit cu gloata la Gherla la reședința ep[isco]pească și după aceea

a închis bisericile din Șişești și filialele ei și cu comisiunea esmisă la fața locului nici nu a voit a sta de vorbă, dacă nu le-a dus absolvirea preotului Vasiliu Lucaciu de la suspensiune; iară preotul Vasiliu Lucaciu, în contra suspensiunii, a început a le servi și a le săvârși funcțiuni bisericești, precum a relaționat coperatoarele din Șişești, cu dto. 29 octombrie a.c., nr. 146. În numărul 242 a ziarului „Tribuna” a eșit alt articol subscris de Dr. Vasiliu Lucaciu, paroch, plin de invecțiuni în contra episcopului său și în care se dechiară a susține în întregitatea sa cele scrise în nr. 207, citat mai sus. Așadară, neputându-se efectui cercarea prin comisiunea esmisă și neputându-se asculta parochul Dr. Vasiliu Lucaciu despre tulburările din acea parochie și despre violarea censurii de suspensiune, același preot a fost citat spre ascultare aici în Gherla pre 29 november a.c., cu ordinațiunea consistorială de dto. 12 novembre a.c. nr. 7491, care ordinațiune i s-a comunicat cu scripta protopopească de dto. 17 novembre a.c. nr. 220; prin epsitola sa, de dto. 22 novembre a.c., dechiară că nu va veni, precum nici nu a venit pre ziua numită.

Care toate cumpănindu-se, s-a adus următorul:

Deliberat

Considerând că parochul din Șişești, Dr. Vasiliu Lucaciu, citat și înfățoșat înaintea comisiunii consistoriale la 1-6 septembrie 1890 nu a produs și nu a arătat protocoalele sale despre administrarea intențiunilor primite și nu a dat deslușirile recerute despre primirea și distribuirea intențiunilor, aserând a fi protocoalele nimicite, cu tote că în scripta sa de dto. 27 decembrie 1889 zice cum că acele nu le poate și nu voiește a le da din mână, iară în scripta sa de dto. 28 februarie 1890 zice că nu se simțește îndatorat a da seama nici unui muritor și, provocat fiind, a indica locurile și persoanele de unde a primit intențiuni, precum și sumele cari le-a primit, acestei îndatoriri nu a satisfăcut: astfel despre sumele de 9.433 fl. primite din Aussig, 1800 fl., din Posen (Pleschen), 2600 marce, din Würzburg, 766 fl., din Thüringen, 600 fl., din München, nu a făcut nici una amintire; iară sumele fasonate a le fi primit încă nu consună cu sumele arătate prin locurile competente; astfel, între altele, din Linz zice a fi primit 3140 fl., până ce în realitate a primit numai în anii 1885-1890: 5130 fl. 83 cr.; din S. Pölten fasionează a fi primit 3450 fl., în realitate a primit 4243 fl. 47 cr.

Considerând că foaia sa „Revista Catholica”, în contra ordinațiunei cerculare de dto. 4 ianuariu 1890, nr. 134 și, respective, în contra opririi apriate, făcută prin ordinațiunea consistorială, dto. 9 august 1890, nr. 5171,

a continuat a o da pre intențiuni, fără concesiunea Ordinariatului, până în iunie 1891;

Considerând că articolul publicat în fasciculul XII, din 1890 al foii „Revista Catholica” sub titlul „O deslușire pentru cei puțin credincioși”, prin care se împotrivesc autorității Ordinariatului episcopesc, agitează contra ordinațiunilor emane de la acest Consistoriu și îndeamnă preoțimea la nesupunere și răsvrătire, nu l-a retractat, în contra ordinului consistorial de dto. 9 august 1891, nr. 5171, precum și vătămarile față de Ordinariatul diecesan din nr. XI și XII al foaiei „Revista Catholica” din 1891, în care oprirea edării foaiei sale o numește abus cu puterea sacră a autorității, quasi prin atentat ... și prin aceea se vânează scopuri condamnabile;

Considerând că, deși prin ordinațiunea consistorială de dto. 9 august 1891, nr. 5171, a fost oprit, sub pedeapsa suspensiunii a mai primi și împărți intențiuni și stipendii missale, cu călcarea ordinațiunei cerculare de dto. 4 ianuaru 1890, nr. 134, totuși a continuat și mai departe cu primirea stipendiilor missale;

Considerând că în contra dispozițiunilor ordinațiunei cerculare, de dto. 17 decembre 1889, nr. 8845, s-a îndepărtat din parochia de care se țin patru comune cu 4 biserici, mai de multe ori, pre temp mai îndelungat, fără concesiune de la Ordinariat;

Considerând că în articlii săi, publicați în numerii din 29 septembre și 11 novembre 1892 a foaiei „Tribuna” a vătămat greu pe episcopul său și a agitat în contra autorității superioare bisericești;

Considerând, în urmă, că săvârșirea funcțiunii sacre, fiind suspins de la acele, după c.1.3.4. X de cleric. Concil. Trid. Ses. 25, a incurs iregularitate, Dr. Vasiliu Lucaciu prin aceste se lipsește de oficiul și beneficiul său de paroch în parochia Șișești și filialele sale.

Acest deliberat se trimite ad[ministra]torelui protopesc al tractului Băii Sprie, m[ult] on[oratu]l Ștefan Pop, cu concedere ca înaintea alor doi martori cari știu scrie să-l publice preotului Dr. Vasiliu Lucaciu, însemnând pre dosul lui ziua, luna și anul publicării și dechiarățiunea lui, care în origine aici să se susțearnă, iară, decumva l-ar pofti, să se deie în copie autenticată, relaționând aici.

Din ședința Consistoriului diecesan, ținută în 2 decembre 1892

S.J.A.N., Cluj, F. Ep. Gherla, Prot. Consist. 1892-7968, f. 494-509.

¹ Giovanni Simeoni (1816-1892): cardinal, secretar de stat 1877-1878, prefect al Propagandei Fide 1878-1892.

² Evidență contabilă.

³ Lodovico Iacobini (1832-1887): cardinal, nunțiu apostolic la Viena 1874-1879.

⁴ Întărită

⁵ Ion Marcu (1831-1886), preot greco-catolic în Cicârlău, Craidorolț, din 1871 preot și protopop al protopopiatului Satu Mare.

⁶ Textul deciziei consistoriale din 6 septembrie 1892, nr. 6034, la care participă episcopul Ioan Szabó, canonicii: Ștefan Bilțiu, Vasile Pop, Eusebiu Cartice și Ioan Papiu, notarul Lazăr Huza și secretarul episcopal Vasile Pordea, decizie comunicată administratorului protopopesesc al Băii Sprie este următorul: *Adm-trelui protop. al tract. Baiei Sprie. Încât preotul din Șișești, Vasile Lucaciu, de mai mult timp și în continuu îndreptându-și activitatea pe teren politic, dovedește ceva purtare provocatoare față cu autoritățile publice, mestecându-se, cu dauna intereselor statului preoțesc în acțiuni politice, și același și după admoniare din partea acestui Consistoriu, în contra ordinațiunei diecesane a absentat de repețite ori fără concediu timp mai îndelungat din parohia sa și fiind tras la răspundere nu s-a legitimat, considerând renitență în purtarea lui vătămătoare față de superioritatea bisericească, precum și aceea că la repețite provocări nu a dat deslușirile poftite cu privire la manipularea intențiunilor missale primite în număr mare, acest Consistoriu pre Vasile Lucaciu și până la finalizarea cauzei, prin aceste îl suspendă de la oficiul de paroh din parohia Șișești și filialele sale și de la toate funcțiunile preoțești, concrezându-le adm[inistrato]relui protopopesesc, ca celui mai de aproape, administrarea interimară a acelei parohii, iară în privința remunerațiunei din venitele parohiale pentru administrarea interimară se va decide mai târziu. Această ordinațiune o va comunica numaidecât preotului Vasile Lucaciu, pre lângă reverat aici susțernând: Ibidem, Prot. Consist., 1892-6034.*

2.

Blaj, 29 august 1893

Sentința Consistoriului mitropolitan Blaj, ca for de a II-a instanță, la apelul preotului Dr. Vasile Lucaciu, prin care acesta este repus, principal, în parohia Șișești

Protocolul

ședinței consistoriale ținute în 29 august n. 1893, sub presidiul reverendissimului vicar capitular Ioan Micu Moldovan, fiind de față reverendissimii canonici: Dr. Ioan Rațiu, Alesandru Micu, Simeon Pop Matei, Iosif Hossu, Gavril Pop și Dr. Alesandru Grama; profesorii: George Munteanu și Ioan Gherman; notarii consistoriali: Dr. Augustin Bunea și Aron Papiu, toți asesori consistoriali și Dr. Vasile Hossu, ca defensor al preotului Dr. Vas. Lucaciu.

1594. Reverendissmul vicar capitular, ca președinte, aduce la cunoștință că obiectul principal la ședinței de astăzi este pertractarea cauzei disciplinare penale a preotului din diecesa Gherlei, Dr. Vasile Lucaciu, parohul Șișeștilor, care a fost judecată de Consistoriul episcopesc gr.-cat. al Gherlei, ca for de prima instanță, și de acolo apelată la Consistoriul mitropolitan, ca for de a doua instanță. Mai departe, reverendissmul președinte atrage atențiunea membrilor acestui Consistoriu la gravitatea cauzei, mai vârtos pentru împregiurările și incidentele speciale între cari a decurs până acum procesul preotului Vasile Lucaciu, și invită pre asesori ca în judecarea acestei cauze să nu aibă alte considerațiuni laterale, ci numai adevărul, ce apare din acte și sântele canoane. Constată apoi că asesorii consistoriali sunt în număr suficient spre a putea aduce judecata și că este de față atât fiscul¹ consistorial, Dr. Ioan Rațiu, cât și defensorul², Dr. Vasile Hossu, profesor de teologie, pe care însuși inctul³ preot și l-a constituit de apărător. În fine, presidiul însărcinează pre protonotariul consistorial, Dr. Augustin Bunea, cu ducerea protocolului acestei ședințe și invită pre referentele, Dr. Alesandru Grama, să espună pre basa actelor întreaga cauză procesuală.

Referentele arată cuprinsul tuturor actelor, pre basa căroră Consistoriul episcopesc gr. cat. de Gherla, ca for de prima instanță prin sentința sa de dto. 2 decembrie 1892, nr. 7968⁴, a lipsit pre preotul Dr. Vasile Lucaciu de oficiul și beneficiul său de paroh în parochai Șișești și filiile acesteia. Fiscul consistorial³, Dr. Ioan Rațiu, [î]și motivează apoi propunerea sa ca inctul să se suspende de la oficiul și beneficiul parohiei Șișești pre un timp nelimitat, având a fi restituit în același oficiu și beneficiu îndată ce va cere iertare de la episcopul său, pre care l-a vătămat, și îndată ce va declara în scris că pre viitor va observa acurat toate ordinațiunile consistoriale și statutele diecesane referitoare la reședință. Din contra, defensorul, Dr. Vasile Hossu, [î]și motivează propunerea sa ca inctul să fie absolvat de toate cele 7 puncte cu care este învinovățit. După replica fiscului și duplica defensorului, Consistoriul metropolitan, ascultând și opiniunea motivată a referentului, Dr. Alesandru Grama, cu unanimitate de voturi a decis:

1. Inctul preot se absolvă de sub punctul întâi din sentința forului de primă instanță că nu a dat deslușirile cerute despre primirea și distribuirea intențiunilor primite pentru întreprinderile sale private și aceasta din motivele: rațiunile cerute și nedate de inctul nu pot forma obiect de acuză, nefiind de la început pus sub sarcina de a da rațiuni, b) inctul a dat deslușirile ce i s-au cerut ca să le dea, după cea mai bună știință și conștiință și nu s-a dovedit

că acele deslușiri ar fi false și c) abus sacrileg cu intențiuni din acte nu s-a constatat. Însă inctul rămâne dator a așterne Ordinariatului său episcopesc spre revisiune rațiunile bisericii din Șişești, amintite în scripta sa, de dato. 12 august 1889, din cari să se vadă că în adevăr au fost folosite pentru biserica din Șişești acelea sume despre cari, parte din fasiunile dânsului, parte din celelalte acte se vede că le-a primit pentru biserică și nu pentru întreprinderile sale literare.

II. Inctul preot se dechiară vinovat de nesupunere ordinațiunilor episcopice prin aceia că și după oprirea generală a Ordinariatului din 4 ian. 1890, nr. 134, și după alte două speciale, din 6 mai 1890, nr. 2957 și 9 august 1890, nr. 5171, totuși a mai continuat a-și mai da foaia „Revista Catolică” pre intențiuni.

III. Inctul se dechiară vinovat că nu a retractat articolul vătămător de maimarii săi, intitulat „O deslușire pentru cei puțin credincioși”, publicat în fasciculul XII al „Revistei Catolice” din 1890. Cu privire la vătămrile asupra Ordinariatului episcopesc de Gherla, cuprinse în numerii XI și XII ai „Revistei Catolice” din 1891, nefiind acești numeri alăturați la acte⁵, Consistoriul metropolitan nu se poate pronunța.

IV. Inctul preot, din lipsa dovezilor, se absolvă de sub învinuirea de a fi primit stipendii missale și după oprirea din 9 august 1890.

V. Inctul preot se dechiară vinovat pentru că a absentat din parochia sa timp mai îndelungat, fără concesiune de la Ordinariat.

VI. Cu privire la grelele vătămări ale episcopului său din partea inctului în numerii din 29 septembrie și 11 novembre 1892 ai foaiei „Tribuna”, acest Consistor metropolitan, ca for apelativ de a doua instanță, nu se poate pronunța în merit, după ce inctul nu a fost ascultat și după ce cauza aceasta nu a fost judecată de forul competent în înțelesul canonului 9 al sinodului de la Calcedon.

VII. Inctul în înțelesul canonului 29 de la Cartagena și Tit. III, cap. 7 al sinodului nostru provincial I se dechiară iregular, pentru că a funcționat după ce fu suspins.

Pre basa acestora, inctul preot Dr. Vasile Lucaciu, neputând fi din partea acestui Consistoriu metropolitan dechiarat de vinovat în toate punctele cuprinse în sentința forului de I instanță, pedeapsa lipsirei de beneficiul parohiei Șişești cu filiile sale, dictată de acel for, se schimbă în pedeapsa suspensiunii de la toate ordurile primite și de la oficiu, compute de la ziua intimării suspensiunii preventive, de dto. 6 septembrie 1892 și până la ziua publicării acestei sentințe. Deci, inctul de la ziua aceasta a

întîmării se repune în principiu în oficiul parohiei Șişeşti, cu filiile sale, iară în faptă de la ziua în care de la forul competent îşi va primi dispensaţiunea de la iregularitate. Spese procesuale, forul de I instanţă nu a computat, forul de a II[-a] instanţă încă nu compută.

.....
După care şedinţa s-a ridicat la 2 ½ d. amiazi.

D[atum] u[t] s[upra]⁶.

Dr. Augustin Bunea
protonotar consistorial

S.J.A.N., Alba, F. Mitrop. Rom. Unită Blaj, Consistoriul, Şedinţe ținute, nr. 8/1893. Original.

¹ Procuror.

² Apărător.

³ Acuzat.

⁴ Cf. Anexa nr .1.

⁵ Lista întocmită la Gherla în decembrie 1892 a actelor procesului, cu precizarea costului fiecărei piese, este următoarea:

Elencul

actelor ținătoare de cauza procesuală, rădăcată contra parochului din Șişeşti m.on.

Dr. Vasile Lucaciu.

1. Rogarea profesorelui Dr. Vasiliu Lucaciu din 11 decembrie 1880, în care cere benecuvântare spre edarea în limba română a opurilor filosofice a lui Aloisio Bonelli și Rafael Pacetti și atestat în limba latină ca să poată primi intenţiuni misale spre auctorarea la această întreprindere, cum și atestatul, dto. 25/12 1880, nr. 6662 și ordinaţiunea cu acest dat să suştearnă coalele de premuneraţiune 3 fl.

2. Dr. Vasile Lucaciu, cu 4/1 1881 suşterne coalele de premuneraţiune, cari cu dto. 10/1, 1881, nr. 119 se recomandă clerului diecesan 5 fl.

3. Dr. Vasiliu Lucaciu, cu dto. 15/1, 1881 se roagă ca opul său, *Instituţiuni filosofice* să-l poată da pre intenţiuni, în urmarea căreia, cu dto. 22/1 a. 1881, nr. 299, pre calea protopopului Satumarelui se încunoştinţează că acest Cons[istoriu] nu se află aplicat a deferi cererii 2 fl.

4. Dr. Vasiliu Lucaciu, cu dto. 26/3 1881, cere a-i da atestat despre aceea că dânsului îi pot da stipendie de misse

din partea v. Ordin[ariat] din Linz, care cu dto. 29/3 1881, nr. 2509 să tramite spre opiniune protopopului Satumarelui	3 fl.
5. Prot. Satumarelui cu dto. 15/4 1881 relatează că profesorului Lucaciu i se poate da atestat de a căpăta intențiuni, care atestat cu dto. 18/4 1881, nr. 2509 se trimite protopopului spre admânare lui Lucaciu	4 fl.
6. Recercarea Ven. cons. din St. Pölten, dto. 29/9 1882, se tramite prot. Satumarelui ca să provoace pre Lucaciu să întoarcă aici binecuvântarea primită de la S. Scaun dinpreună cu lista premuneranților	2 fl.
7. Dr. Vasiliu Lucaciu, cu dto. 23/10 1882 se roagă a se reînnoi atestatul dat, care s-a și espedat cu dto. 24/10 1882, nr. 6291	2 fl.
8. Prot. Satumarelui, cu dto. 19/10 1882, nr. 105 sușterne arătarea lui Lucaciu în cauza intențiunilor din St. Pölten și răspunsul ven. Cons. de Gherla, dto. 24/10 1882, nr. 6241 către ven. Cons. din St. Pölten	3 fl.
9. Atestatul din 23/8 1883, nr. 4199, dat lui Alesiu Berinde ...	1 fl.
10. Dr. Vasiliu Lucaciu cere atestat ca să poată primi intențiuni pentru biserica din Șișești, care cu dto. 7/8 1888, nr. 5131 s-a strădat	3 fl.
11. Cu ordinațiunea cons. dto. 9/3 1889, nr. 2251 Par. Dr. Lucaciu, prin protopopul tractual, a fost rugat să suștearnă atestatele din 11 nov. 1884, nr. 6386 pentru școala din Seini și din 2 aug. 1888, nr. 5131 pentru baserica din Șișești și să arate de unde, câte intențiuni a primit, etc.	1 fl.
12. Prot. Băii Sprie, cu dto. 30/3 1889, nr. 106 sușterne răspunsul preotului Dr. Vasiliu Lucaciu și ordin. din 5/4 1889, nr. 2919, prin care se provoacă din nou a răspunde precis	4 fl.
13. Ordinațiunea cons. dto. 30 aprilie 1889, nr. 3345, ca să răspundă în termen de 15 zile la ordin. dto. 9 martie 1889 nr. 2251 .	1 fl.
14. Ștef. Pop, adm. prot. cu dto. 15/5 1889, nr. 145 sușterne răspunsul Dr. Vasiliu Lucaciu și ordin. cons. dto. 21/5 1889, nr. 3851	3 fl.
15. Dr. Vasiliu Lucaciu, cu dto. 25/5 1889 scrie că vine să descopere machinațiunile rădicate contrai	1 fl.
16. Ordinațiunea cons. dto. 8/6 1889, nr. 4247	1 fl.
17. Adm-torele prot. a Băii Sprie, cu dto. 8/6 1889, nr. 182, în care sușterne un răspuns a preotului Dr. Vasiliu Lucaciu	2 fl.
18. Scripta Adm-torelui prot. a Băii Sprie din 13/6 1889, nr. 188	1 fl.

19. Ordinațiunea cons. din 13// 1889, nr. 5157, în care se pune termenul ultim	1 fl.
20. Relațiunea adm-torelui prot. a Băii Sprie, sto. 14/8 1889, în care susține răspunsul par. Dr. Vasiliu Lucaciu cu acuze	4 fl.
21. Ordinațiunea cons. dto. 10/12 1889, nr. 8654 ca să susțină atestatele date și protocoalele despre primirea și manipularea intențiunilor	1 fl.
22. Răspunsul lui Dr. Vasiliu Lucaciu la ordin. nr. 8654	1 fl.
23. Adm-torele prot. a Băii Sprie cu dto. 27/12 1889, nr. 327: reversalul lui Lucaciu	2 fl.
24. Consistoriul din St. Pölten, cu dto. 25/1 1890, nr. 215, străpune atestatul dat lui Dr. Vasiliu Lucaciu, din 24/10 1882, nr. 6231 și consemnarea intențiunilor și banilor dați, la recercarea ven. Ord. de Gherla, dto. 5/1 1890, nr. 96.	5 fl.
25. Ven. Ord. din Linz, cu dto. 7/1 1890, nr. 204 răspunde la recercarea dto. 5/1 1890, nr. 296	2 fl.
26. epistola Dr. Vasiliu Lucaciu din 28/1 1890 către fratele Giovanni	1 fl.
27. Dr. Vasiliu Lucaciu cu dto. 28/2 1890, nr. 22 arată câte intențiuni a primit și câți bani	1 fl.
28. Ordinațiunea cons. dto. 2 aprilie 1890, nr. 2324, în cât în Revista catholică, fasciculul II, an IV interpretează fals ordin. circulară dto. 4/1 1890, nr. 134	2 fl.
29. Adm-torele prot. a tr. Baia Sprie, cu dto. 21/4 și nr. 77 relaționează la ordin. de la nr. 2324	1 fl.
30. Dr. Vasiliu Lucaciu, cu dto. 21/4 a.a. nr. 44, răspunde la ordin. cu nr. 2324	1 fl.
31. Ordin. cons. dto. 6/5 1890, nr. 2957, din nou se provoacă a răspunde precis și se reflectează că de va lucra contra ordin. circular, dto. 4/1 1890, nr. 134 va fi suspins și circulariu, dto. 6/5 1890, nr. 2927	3 fl.
32. Relațiunea adm-torelui prot. 19/5 a.a. nr. 90, în care susține reversalul lui Lucaciu	2 fl.
33. Dr. Vasiliu Lucaciu cu dto. 15/6 1890, nr. 87 răspunde la ordin. cu nr. 2957	1 f.
34. Ordin. cons. dto. 9/8 1890 nr. 5171 prin care Dr. Lucaciu se provoacă a retracta articolul din Revista Cath. fasciculul XII 1890 și celelalte în răstimp de 10 zile și să relaționeze pe 1 sept. a.c.	2 fl.
35. Ordinațiunea cons. dto. 12/8 1890, nr. 5273 că protopopul să relaționeze că observează preotul Dr. Lucaciu ordin. circulară dto. 4/1 a.c. nr. 134.	1 fl.

36. Ordinațiunea cons. din 19/8 1890 nr. 5448, în care se esmite una comisiune ca să ieie răspunsul lui Dr. Vasiliu Lucaciu, citat pe 1/9 1890	1 fl.
37. Relațiunea prot. Baia Sprie dto. 22/8 1880, nr. 152, despre admânauarea ordinațiunei cu nr. 5171 lui Dr. Lucaciu	2 fl.
38. Notiță luată de v[îce] not[arul] cons. Vasiliu Pordea dto. 6 decembrie 1890 despre dechiarățiunea prot. Dr. Vasiliu Lucaciu cu privire la desemnarea locurilor de unde a primit intențiuni și celelalte	1 fl.
39. Comisiunea esmisă cu ordinațiunea cons. dto. 19 aug. nr. 5848, cu dto. 6/9 1890 sușterne răspunsul protocolar dat de Dr. Vasiliu Lucaciu la întrebările puse	2 fl.
40. Ordin. cons. dto. 3/8 1890 nr. 6358 la protopopul ca încât a satisfăcut Dr. Vasiliu Lucaciu la ordin. cons. dto. 9/8 a.c. nr. 5171	1 fl.

⁶ Trebuie menționat că în 24 iunie 1893, înaintea judecării cauzei, Gheorghe Pop de Băsești intervine printr-o lungă scrisoare în favoarea lui Lucaciu pe lângă Ioan Micu Moldovan, insistând asupra substratului politic al procesului și asupra semnificației general naționale a sentinței care urma să se pronunțe. Descriind vizita pe care i-a făcut-io la închisoarea din Szeged, unde acesta ispășea atunci, în condiții deosebit de grele, o pedeapsă de un an pentru activitatea sa politică, el scrie, între altele: *... în cazul când cauza nu ar fi rezolvată în toate cele în favorul iubitului Lucaciu, ce nu-mi este permis a presupune așa ceva, asta ar fi o adevărată calamitate și fatalitate pentru cauza românească, triumful dușmanilor și al răuvoitorilor. Pentru Lucaciu ar fi o lovitură de moarte, caracterul și vaza sa mângită, etc. Dar chiar și Preaveneratul Consistor archidieceșan ar atrage asupra sa odiul românilor și plăcerea dușmanilor, ce nici una, nici alta nu ar servi spre bine și cinste. Apoi, să nu uităm că Lucaciu în ochii românilor a devenit fenomenal, încungiurat de iubire și admirațiune generală, deci nu ar fi bine să fie lovit chiar din parte românească și încă de cel mai înalt și mai cu vază for bisericesc. Lucaciu se știe și se simte nevinovat ca un copil nou născut, iar încât Preaveneratul Consistor archidieceșan, totuși, ar afla ceva neregularitate, va fi atât de prudent și mărinimos că va decide în favoarea lui Lucaciu, ca să salveze interese cu mult mai mari și mai delicate.*

Vă rog Magnificența Voastră să nu luați vorbele mele ca îndrumări, ori să explicați din ele că doară aş trage la îndoială probata prudență, tactică și imparțialitate a Magnificenței Voastre și a Preaveneratului Consistor archidieceșan, ci mi-am spus numai părerile mele și eventualele temeri, care altcum sunt și a tuturor românilor aderenți ai partidului nostru național.

Lugoj, 8 iunie 1894

Sentința Consistoriului episcopal Lugoj, ca for delegat al Sfântului Scaun de a III-a instanță, prin care se respinge contestația în anulare a episcopului Szabó și se menține decizia privind repuenrea preotului Dr. Vasile Lucaciu în parohia Șișești

Nr. 924/1894

La anul Domnului una mie optsute nouăzeci și patru, iunie, în 8, cu scripta, dttu. 13 februarie 1894 nr. 7171, a preaveneratului Consistoriu mitropolitan de Alba Iulia și Făgăraș din Blaș, străpunându-se episcopului Lugoșului literele dttu. 10 februarie 1894 nr. 666, a Escelenței Sale Antoniu Agliardi¹, arhiepiscop titular al Cesariei și nunțiu apostolic în Viena, prin care litere același episcop e constituit de judecător apostolic delegat de a III-a instanță în cauza disciplinară penală a on. și clariss. Dr. Vasiliu Lucaciu, paroch gr.cat. în Șișești și filiile, situate în protopopiatul Baia Sprie, în diecesa Gherlei; deodată s-a străpus și întreg corpul actelor ținătoare de cauză, din cari acte rezultă că: a) că veneratul Consistoriu episcopesc din Gherla ca for judicial eclesiastic de I instanță pre i[nctul]² Dr. Vasiliu Lucaciu și până la finalitatea cauzei, preventiv, [I] suspense de la oficiul de paroch în parochia Șișești și filialele sale: Bontăieni, Dănești și Unguraș și de la toate funcțiunile preoțești, prin decisiunea dttu. 6 septembre 1892 nr. 6034, concrezând administrarea interimară a acelei parochii m. on. Ștefan Pop, administrator protopopesc a Băii Sprie, iar suspensiunea o motivează cu următoarele: că i[nctul] Dr. Vasiliu Lucaciu de mai mult timp și în continuu, îndreptându-și activitatea pre teren politic dovedește o purtare provocatoare față de autoritățile publice, mestecându-se, cu dauna intereselor statului preoțesc în acțiuni politice; că și după admoniare din partea aceluiasi venerat Consistoriu în contra ordinațiunei diecesane a absentat de repetite ori fără concediu temp mai îndelungat din parochia sa și, fiind tras la răspundere, nu s-a legitimat; că a dovedit renitență și purtare vătămătoare față de superioritatea basericească și, în fine, că nici la repetite provocări n-a dat deslușirile poftite cu privire la manipularea intențiunilor missale primite în număr mare, contra cărei decisiuni, deși i[nctul], cu dtu. 23 septembre 1892, a suscernet recurs de nulitate la preaven. for mitropolitan de a 2-a instanță în Blaș și același preaven[erat] a admis recursul și cu dtu. 1 octombre 1892, nr. 3847, a și cerut de la ven. Consistoriu din Gherla toate actele cauzei privitoare, totuși acel venerat numai încă după patru ursorii³, dtu. 22 octombre 1892, nr. 4076, dtu.

25 octombrie, nr. 4110, dtu. 5 noiembrie 1892, nr. 4210 și datu. 4 februarie 1893, nr. 366, a preaven. for de a II instanție, adecă după ce a adus deliberatul final, despre care e vorba în punctu b) abia a suscernet actele, dimpreună și cu acel deliberat la preaven. for de a II-a instanție b) că același venerat Consistoriu episcopesc prin deliberatul său, dtu. 2 decembrie 1892, nr. 7968 pre i[nctu]l Dr. Vasiliu Lucaciu [i] lipsește de oficiul și beneficiul său de paroch în parochia Șișești și filialele sale din următoarele motive: 1. Că i[nctu]l, parochul din Șișești, Dr. Vasiliu Lucaciu, citat și înfățișat înaintea comisiunei consistoriale 1-6 septembrie 1890 nu a produs și nu a arătat protocoalele sale despre administrarea intențiunilor [missale] primite și nu a dat deslușirile recerute despre primirea și distribuirea intențiunilor, aserând a fi protocoalele nimicite, cu toate că în scripta sa din 27 decembrie 1889, zice cum că actele nu le poate și nu voiește a le da din mână, iară în scripta sa, dtu. 28 februarie 1890, zice că nu se simțește îndatorat a da seama neci unui moritor și, provocat fiind a indica locurile și persoanele de unde a primit intențiuni, precum și sumele cari le-a primit, acestei îndatoriri nu a satisfăcut; astfel despre sumele de 9433 fl. primite din Aussig, 1860 fl., din Posen (Pleschen), 2600 mărci, din Würzburg, 766 fl., din Thüringen, 600 fl., din München nu a făcut nici una amintire, iară sumele fasonate a le fi primit încă nu consună cu sumele arătate prin locurile competente; astfel, între altele, din Linz zice a fi primit 3140, până ce în realitate a primit numai în anii 1885-1890: 5130 fl. 83 cr., din St. Pölten fasonază a fi primit 3450 fl., în realitate a primit 4243 fl. 47 cr. 2) Ca i[nctu]l foia sa „Revista Catholică”, în contra ordinațiunei circulare, dtu. 4 ianuarie 1890, nr. 134 și, respective, în contra oprirei apriate făcute prin ordinațiunea consistorială, dtu. 9 august 1890, nr. 5171, a continuat a o da pe intențiuni, fără concesiunea Ordinariatului, până în iunie 1891 3) Că i[nctu]l articolul publicat în fasciculul VII din 1890 al foi „Revisat Catholica” sub titlul „O deslușire pentru cei puțin credincioși”, prin care se împotrivesc auctorității Ordinariatului episcopesc, agitează în contra ordinațiunilor emenate de la acest Consistoriu și îndeamnă preoțimea la nesupunere și răsvrătire, nu l-a retractat, în contra ordinațiunei consistoriale dtu. 9 august 1890, nr. 5171, precum și vătămarile față de Ordinariatul diecesan din nr. XI și XII al foi „Revista Catholica” din 1891, în care oprirea edării foi sale pe intențiuni o numește abus cu puterea sacră a auctorității quasi atentat și că prin acea se vânează scopuri condamnabile 4) Că deși i[nctu]l prin ordinațiunea consistorială, dtu. 9 august 1890, nr. 5171 a fost oprit sub pedeapsa suspensiunei a mai primi și împărți intențiuni și stipendii missale, cu călcarea ordinațiunei circulare, dtu. 4 ianuarie 1890, nr. 134, totuși a continuat și mai departe cu primirea stipendiilor

missale 5) Că i[nctul], în contra dispusețiunilor ordinațiunei circulare, dtu. 17 decembre 1889, nr. 8845, s-a îndepărtat din parochia de care se țin 4 comune cu 4 beserici mai de multe ori pe timp mai îndelungat, fără concesiune de la Ordinariat 6) Ca i[nctul] în articlii săi publicați în numerii din 29 Septembrie și 11 Novembrie 1892 a foaiei „Tribuna” a vătămat greu pre episcopul său și a agitat în contra autorității bisericești superioare 7) Că i[nctul], săvârșind funcțiuni sacre, fiind suspins de la acelea, după c. 1.3.4. X Cleric. Conc. Tridentinio, sess. XXV a incurs iregularitate. c) Mai încolo, din acte rezultă că preaven. Consistoriu mitropolitan de Alba Iulia și Făgăraș, ca for judicial de a II-a instanție din Blaș, luând cauza la revisiune, prin deliberatul său ddtu. 29 august st.n. nr. 2368 absolvându-l 1) pre i[nct] de sub punctul întâi, privitor la intențiunile missale din sentința forului de I-a instanție 2) Declarându-l pre i[nct] de vinovat în punctul al 2-lea din sentința forului de I-a instanție, relativ la acea că „Revista Catholică” o dădea pre intențiuni și după ce fu oprit 3) Declarându-l pre i[nct] vinovat în punctul al 3-lea din sentința forului de I-a instanță că nu a retractat articolul „O deslușire 4) Absolvându-l re i[nct] de sub punctul al patrulea din sentința forului de I-a instanță, că ar fi primit stipensii missale și după ce a fost oprit de a mai primi 5) Dechiarându-l pre i[nct] de vinovat în punctul al cincelea din sentința forului de I-a instanță pentru că a absentat din parochie 6) Neputându-se pronunța în meritul punctului al șaselea din sentința forului de I-a instanță despre invectivele din „Tribuna” 7) pre basa canonului 29 de la Cartagena și Tit. III C.7. a sinodului provincial prim, dechiarându-l pre i[nct] ca irregular, pentru că a funcționat după ce fu suspins, s-a enunțat în modul următor: *În urma acestora inctul preot, neputând fi din partea acestui Consistoriu mitropolitan dechiarat vinovat de toate punctele cuprinse în sentința forului de gradul întâi, pedeapsa lipsirii de beneficiul parohiei Șișești cu filiile sale, dictată de acest for, prin aceasta se schimbă în pedeapsa suspensiunei de la toate ordurile primite și de la oficiu, compontate de la ziua întinării suspensiunei preventive, ddtu. 6 Septembrie 1891 (E.Nr. 62) și până la ziua publicării acestei sentințe, de unde inctul de la ziua aceasta a întinării se repune în principiu în oficiul parohiei Șișești cu filialele sale; iară în faptă de la ziua în care de la forul competent își va primi dispusețiunea de la iregularitate.* Forul de I-a instanță n-a computat spese procesuale, iară forul mitropolitan încă nu compută. D. În urmă, din aceleași acte rezultă că inctul, cu scripta-i din 25 Ianuarie 1894, s-a plecat sentinței forului de a II-a instanță, dară fiscul⁴ de pe lângă veneratul Consistoriu din Gherla, încă cu ddtu. 12 Septembrie 1893, a insinuat și cu ddtu. de 12 Octombrie 1893 a formulat apelata contra sentinței forului mitropolitan și s-a

rugat la forul apostolic de a III-a instanță să se aprobe sentința forului I. Drept aceea, cauza disciplinară penală a inctului preot Dr. Vasiliu Lucaciu, luându-o la supravisiune și pertractare meritorie în ședința de azi a Consistoriului nostru episcopesc, după ce mai întâi am ascultat și opiniunea juridică a fiscului nostru consistorial, precum și apărarea defensorelui pre care aici din oficiu l-am constituit pre partea inctului preot Dr. Vasiliu Lucaciu, cu unanimitate de voturi am adus în Domnul următorul

Deliberat

I. Consistoriul acesta episcopesc, ca for apostolic delegat de a III-a instanță, în urma plânsorei de nulitate intrapusă mai întâi la Ordinariatul din Gherla de către poporeni credincioși din Șișești, insinuată prin telegramul din 11 Septembrie 1892 și alăturată la acte sub nr. 65/2, după aceea intrapusă de către inctul paroch cu datul 23 Septembrie 1892 și la preaveneratului Consistoriu mitropolitan de Alba Iulia și Făgăraș, ca for de a II-a instanță de sub nr. 68/2 și de către acest for competent și admisă din motivele canonice cuprinse în scrisoarea preaveneratului Consistoriu mitropolitan din 5 Novembre 1892, nr. 4210, de sub nr. 80/e, însă neresolvată din cauză că actele la forul de I-a instanță au rămas deținute. Pre temeiul canonului 14 de la Sardica și cu espresă provocare la § 43 al Constituțiunei Ad Militantis din 1742, contemplat în p. 7 § 65 Titlul al V-lea al Decretelor sinodului provincial de Alba Iulia și Făgăraș din an. 1882, cu aceasta casează, anul[e]a[ză] și scoate afară din valoare decisiunea forului de I instanță din Gherla, dtu. 6 Septembrie 1892, nr. 6032, prin care-i fu dictată i[nctului] preot Dr. Vasiliu Lucaciu suspensiune preventivă de la oficiul de paroch din parochia Șișești și filiile sale și de la toate funcțiunile preoțești, reășezîndu-l în statul quo ante de ziua de 6 Septembrie 1892.

Motivul:

Decisiunea de suspensiune, forul de I-a instanță și-o basează pre motivul acela principal, neprevăzut în sfintele canoane, că adeca i[nctul] „de mai mult temp și încontinuu îndreptându-și activitatea pre teren politic, dovedește o portare provocatoare față de autoritățile publice, mestecându-se, cu dauna intereselor statului preoțesc în acțiuni politice”. Pentru astfel de cauză, în prima linie contemplară, i[nctul] fu suspins de la ord și jurisdicțiune și până la finalisarea procesului, însă în decretul de suspensiune: a) nu se indigită canonul sau legea aceia eclesiastică pre temeiul căreia se poate suspenda pentru astfel de culpă; b) nu sunt acte în corpul procesului din care să resulte

că cineva să fi acuzat pre i[nct] cu culpă ca aceasta; c) că cineva ar fi dovedit fapte concrete de purtare politică provocatoare ce s-ar putea imputa i[nctului] sub păcat mortal; d) nu sunt indicate daunele grave provocate statului preoțesc prin amestecul i[nctului] în politică; e) i[nctul] nu a fost ascultat relativ la acest punct, ca să fi avut ocasiunea de a se apăra. Deci, suspensiunea dictată fără legitimațiunea procesului este nulă și invalidă și a trebuit casată, cu atât mai tare 2) că pentru celelalte invinuiți din menționata decisiune de suspensiune, care asemenea nu sunt proptite cu legea respectivă care ar fi apăsât pre inctul în gradul ce se pretinde prin acea censură preventivă. I[nctul] necedecât nu a meritat o pedeapsă așa de mare cum este suspensiunea de la oficiul de paroch din parochia Șișești și filiele sale și de la toate funcțiunile preoțești pre un temp nedeterminat.

II. I[nctul], semțindu-se vătămât greu prin acea decisiune, în interesele beneficiului său, din care, în urma suspensiunei era dator a proveda cu remunerațiune pre administrator, de altă parte atacat în reputațiunea sa de preot onest și literat, cu tot dreptul a cerut și a putut cere de la forul superior metropolitan de a II-a instanță casarea acelei decisiuni și forul de a II-a instanță cu tot dreptul a primit recursul de nulitate al i[nctului] și cu tot dreptul a pretins și a putut pretinde de la forul de a I-a instanță din Gherla sușternerea actelor ținătoare de cauză, ca să se judece în a II-a instanță în meritul dispusețiunei interlocutoare de suspensiune, înainte de s-ar aduce sentința finală în cauză. Ma, deoarece decretul de suspensiune se părea a fi abătut cauza pre un teren depărtat de s[fințele] canoane și derogator imunității veneratului cler, până la rezoluțiunea plânsoarei de nulitate în forul metropolitan, procedura ulterioară a forului pedaneu trebuia sistată. Dar fiindcă sușternerea actelor, forul de I-a instanță n-a efectuat-o decât numai după a 5-a provocare a forului superior de a II-a instanță și, respective, după aducerea Deliberatului ddtu. 2 Decembre 1892, nr. 7986, vătămând prin aceasta subordinațiunea ierarhică datorată unui for eclesiastic superior, procedura aceasta a forului de I-a instanță, ca ilegală și arbitrară, forul acesta apostolic delegat de a III-a instanță o reprobă din

Motivul

că e anticanonică, respective, se opune însuși aceluși decret tridentin Sess. III, cap. I. De reform, care în scrisoarea ven. Consistoriu episcopesc din Gherla de ddtu. 29 Octombrie 1892, nr. 4210, se produce spre a motiva detențiunea actelor până la sentința definitivă; ca acel decret apriat zice: „ante definitivam sententiam ab interlocutoria, vel alis quocumque gravamine

non apelatur ... nisi gravamen huius modi per definitivam sententiam reparari, vel ab ipsa definitiva appellari non possit, quibus casibus sacrorum et antiquorum canonum statulo illibata peristant"; adecă potere să aibă s[fințele] canoane de la Sardica 14 și celelalte relative la astfel de cauze, ca și cea prezentă, unde incului i s-a făcut prin acea suspensiune daună în venite și în onoare, apoi amărăciunea sufletească, care nu se pot repara prin sentința definitivă. Iară poporul credincios al parohiei Șișești și filii, împrăștiat în 4 sate, la număr cam 1800 suflete, cu 4 baserici, fu destituit din jumătatea consuetului său cult divin din 10 Septembrie 1892 încoace, cu daună spirituală ce nu se poate repara prin nici una sentință definitivă. Ma, pedeca pusă remediei legal al plânsoarei de nulitate a produs acele tulburări, crime și amărăciuni, cari toate se puteau preveni prin cursul liber al justiției forurilor eclesiastice. III. În legătură cu aceste, acest for apostolic delegat de a III-a instanță, se pune apelata fiscului consistorial și așază afară de valoare Deliberatul forului de I-a instanță din Gherla, ddtu. 2 Decembrie 1892, nr. 7968, ca pre acela ce a fost adus pre basa unei proceduri greșite, din motive, parte nesubsistente, parte nedovedite de ajuns; din contră însă aprobă per extensium sentința forului metropolitan de Alba Iulia și Făgăraș, ddtu. 29 august st.n., nr. 2368, pre basa motivelor în aceea desvoltate, cu următoarele modificațiuni: 1) La P. VI Invectivele injurioase de cătră i[nct] îndreptate asupra persoanei episcopului său în nr-i din 19 Septembrie și 11 Novembre 1892 ai foaiei politice „Tribuna” din Sibiu, în meritul cărora sentința forului al II-lea nu se pronunță, după ce i[nctul] nu fu ascultat; se reprobă incului, ca celui ce este subscris la aceste invective și care în apelațiunea sa din 27 ianuarie 1893 primește asupra-[și] responsabilitatea pentru cele acolo cuprinse, prin cari în contra can[onului] 9 de la Calcedon a tras cauza înaintea unui for necompetent 2) La punctul VII, necorect fu citat can[onul] 29 de la Cartagena, care numai în edițiunea Pravilei este al 29-lea, iară în Pidalion can[onul] 37, respective 32. Asemenea, necorect se face provocațiune în sentința forului de a II-a instanță la Titlul III c.7. a sinodului nostru provincial I, precând iregularitatea pentru esercițiul ordului de la care fu oprit preotul incurge preotului pre temeiul s[fințelor] canoane citate la punctul g. Cap. 7. Titlul V al Decretelor sinodului provincial de Alba Iulia și Făgăraș din 1872. 3) La punctul final: că forul acesta apostolic delegat de a III-a instanță pre i[nctul] preot Dr. Vasiliu Lucaciu, de la ziua publicării acestui Deliberat nu în principiu, ci *actu* [î] repune în oficiul și beneficiul său de paroch în Șișești cu filiile aparținătoare. IV. Forul acesta apostolic delegat de a III-a instanță suspensiunea pre

nedrept dictată și până aci suferită de cătră i[nctul], cu aceasta [i]i compută aceluiași în pedeapsa pentru temeritatea admisă prin aceea că a călcat oprirea de la epitrachilion; deodată dechiară că prin acea suspensiune suferită i[nctul] a satisfăcut dreptății vindicative a forului eclesiastic pentru iregularitatea ce a încurs-o, prin aceea că după suspensiune a îndeplinit funcțiuni sacre. Drept aceea: V. Forul acesta apostolic delegat de a III-a instanță, pre basa can[onului] apost[olic] 28 și can[onului] 14 de la Sardica, cu reverință roagă pre episcopul propriu al i[nctului] și-l reacearcă în Domnul ca să absolve pre i[nct] de iregularitatea încursă, care absolvare să binevoiască a o face la publicarea acestui Deliberat. VI. Deliberatul acesta va fi de a se publica în proxima ședință consistorială din Gherla ce se va ținea după primirea acestui Deliberat, la care ședință pentru publicare va fi a se chema și i[nctul] Dr. Vasiliu Lucaciu, întrucât altmintea nu s-ar putea, chiar și prin telegram, iară publicarea Deliberatului și absoluțiunea inctului de iregularitate, prin protopopul Băii Sprie a se intima poporenilor credincioși din Șișești și filii. VII. I[nctul] Dr. Vasiliu Lucaciu cu aceasta, sub amenințarea asprimei s[fintelor] canoane pentru cazul de preincidentă i se oprește a mai ventila în presă cause litigioase eclesiastice pendente de la Consistoriu și, deodată, i se impune ca cu ocasiunea publicării acestui Deliberat în ședința consistorială să se roage de iertare de episcopul său propriu pentru vătămările din "Revista Catolică" și din "Tribuna".

Din ședința Consistoriului episcopesc gr. cat. al Lugoșului, ca for apostolic delegat de a III-a instanță, ținută cu datul de mai sus.

Victor Mihályi, episcopul Lugoșului
Iuliu Nestor, vicanotar consistorial*

* În Fidem copiae subscripsi: Lugos die 18-a Septembris 1894

Nicolaus Nestor S. Sedis Consistorialis Notarius

Copia în limba română a originalului, redactat în limba română și limba latină:
Archivio della Sacra Congregatione per la Chiesa Orientale, Roma, Romeni, 120/33, III, Fasc. 5, doc. nr. 2608 (În continuare: A.C.C.O. ...).

¹ Antonio Agliardi, cardinal, nunțiu apostolic în Spania și apoi la Viena, între 16 martie 1893 și 22 iunie 1896.

² Acuzatul.

³ Solicități.

⁴ Procurorul.

Roma, 7 noiembrie 1895

Sentința Congregației Propaganda Fide pentru afacerile Bisericii Orientale, prin care, respingându-se recursul în apel al episcopului Szabó, preotul Dr. Vasile Lucaciu este din nou achitat

R. O.

RUMENI

A. 1895. N. 19.

Prot. N. 4652

SACRA CONGREGAZIONE DE PROPAGANDA FIDE PER GLI AFFARI DEL RITO ORIENTALE

PONENTE: L'EMINENTISSIMO E REVERENDISSIMO SIGNOR CARDINALE SERAFINO VANNUTELLI

RELAZIONE CON SOMMARIO: Ricorso in appello alla S. Sede di Monsig. Giovanni Szabó, Vescovo Greco-Rumeno di Szamos Ujvar contro il Sacerdote Basilio Lucaciu

D E C E M B R E, 1895

E-mi e R-mi Signori

I.

Il Sacerdote di r. gr. Rumeno della diocesi di Szamos Uivar Basilio Lucaciu condannato al carcere per il noto memoriale a Sua Maestà I. R. Apostolica, ma testè liberatone per grazia dallo stesso Imperatore Francesco Giuseppe a premurosa istanza a quanto si crede del Re di Rumenia è stato finora uno dei più ardenti difensori dei suoi connazionali contro i Magiari Ungheresi. Da una sua lettera di stato inviata alla S. C. nel Giugno del 1891 e riportata in Somm. n. I. si può avere un' idea del carattere e delle tendenze di detto sacerdote. Dalla inedita si rileva esser egli dotato di grande attività nel promuovere l'unione tra i Rumeni, e di non minore slancio nel procurare lo splendore del culto esterno, qualità che congiunte alla dovuta prudenza e ponderazione avrebbero formato di lui vero Apostolo. Quindi non essendo facile comprendere in qual modo poteva egli sostenere tante spese per fabbricare una chiesa ed arricchirla di statue fu creduto opportuno renderne consapevole il suo Ordinario Mons. Szabó per sentire il suo avviso. Rispondeva quel Prelato con foglio del 14 Giugno 1891 riferito in Somm. n. 2 che il nominato Sacerdote a) per volersi troppo immischiare nelle questioni politiche dal Ministro dei Culti fu rimosso dall'ufficio di publico istitutore e fu trasferito nel Seminario di Losoncz; b) che in sequito poté ottenere il beneficio parrocchiale di Laczfalu ; c) che le

sue effemeridi intitolate <<la Revista Catolica>> non raggiungono lo scopo, attesoche in quella provincia ecclesiastica si stampano effemeridi ecclesiastiche a tenore dei decreti del Sinodo provinciale col mutuo consenso degli Ordinarii e sotto la revisione del Metropolita. Riguardo alla costruzione della nuova chiesa dice il Vescovo che egli nel 1886 presentò all'Ordinariato una domanda di quei parocchiani per ottenere il permesso di fabbricare una nuova chiesa in sostituzione dell'antica costruita in legno e insufficiente ai bisogni dei fedeli. In seguito ad esame del progetto di costruzione e del preventivo sulla spesa fu data la relativa approvazione. Passa poi ad esporre che in Laczfulu villaggio di 900 poveri agricoltori fu apposta la seguente iscrizione: "Ecclesia votiva sacrae unionis erecta a senatu et populo romano ex Sesesci (Laczfulu)". Nessuno però compreso l'Ordinariato sapeva che questa chiesa fosse "votum sacrae unionis omnium Rumenorum". Riguardo ai fondi impiegati per la costruzione della Chiesa i parrochiani diedero 7150 fiorini, altri 430 si rivaccarono da particolari sussidi, il Lucaciu poi scrisse all'Ordinariato di aver dati una volta 3000 fiorini, un'altra 4000 e *collectis stipendiis missalibus*, confesando peraltro che *sacra pro stipendiis sacerdotes ex provincia in bonum dictae ecclesiae gratis celebraverunt*. Qui il Vescovo osserva che la famiglia del Lucaciu è povera, e non bastano i proventi della Revista per sostenerla, la parrocchia non dà che 733 fiorini 34 kreuzer all'anno, il parroco ha prole e tiene in educazione due figlie a Bukarest per cui paga 420 fiorini annui, viaggia spesso, e spende al di sopra delle proprie rendite.

Da un anno innanzi era sorto il dubbio sul retto uso delle applicazioni di messe e quindi gli fu ingiunto di consegnare alla Curia i documenti giustificativi in proposito.

Dapprima oppose un rifiuto. Poi rese conto delle applicazioni da lui raccolte. Risulterebbero a suo detto 1000,000 applicazioni di messe da lui raccolte per la Somma di 28,572 fiorini. "Quoad attestata (così il Vescovo) in conscientia asseruit quidem annihilata esse, at unum testimonium e loco ubi illud praesentavit in origine fuit huic ordinariatu remissum. Ex repetitis illius responsis videtur fundatam esse omnino suspicionem de incorrecta administratione stipendiorum missalium emersam, et petitas plures dilucidationes necessarias necdum dedit". Dopo altre osservazioni il Vescovo si lagna che il Lucaciu non tiene conto dell'obbligo della legge di residenza, e quante volte viene richiamato all'osservanza egli si atteggia a martire politico e nazionale per le ritorte che gli inflige l'Ordinariato, e cerca contale pretesto di badare ad altri negoziati con molto scandalo del clero, e del popolo fedele, e con grave detrimento della disciplina ecclesiastica. Sin qui l'Ordinario.

Quindi colta l'occasione di un'altra lettera diretta alla S. C. dal Lucaciu in cui esso si lagnava dell'opposizione che il Vescovo gli faceva d'accordo col Governo Ungherese, l'E-mo Card. Prefetto credeva necessario avvisarlo paternamente con foglio del 7 Luglio 1891 1° che egli si mescolava con soverchio ardore nelle cose politiche e nelle speculazioni finanziarie per cui si allontanava spesso dalla parrocchia, e intraprendeva viaggi dispendiosi. 2° che quantunque animato da buoni intendimenti tuttavia agiva indipendentemente dal proprio Vescovo ricusandogli la sommissione dovuta, 3° che non aveva reso conto alla Curia Episcopale di una rilevante somma di danaro da lui raccolta per intenzioni di messe. 4° che nella Rivista Cattolica da lui pubblicata si contenevano espressioni offensive verso l'Autorità Diocesana e si eccitava il Clero della Diocesi al disprezzo degli ordini da quella impartiti. Veniva infine esortato a giustificare presso a Curia Vescovile l'impiego del danaro raccolto per la celebrazione di messe, e a subordinare l'attività da cui si diceva animato per l'unione di tutti i Rumeni alla Chiesa Cattolica all'ubbidienza dovuta al proprio Ordinario. In qual modo abbia egli interpretati i benevoli avvertimenti a suo riguardo le EE. LL. lo giudicheranno percorrendo rapidamente la prolissa risposta che inviò con la data del 17 Dicembre 1891 e dove cerca di giustificarsi degli addebiti portati a suo carico, spacialmente quando alla celebrazione di Messe da esso raccolte (Som. N. 3). Non pertanto Monsig. Szabó con sua lettera del 24 Luglio 1892 avvisava che nessuna emenda aveva egli fatta dopo il monitoraggio della S. C. e che quindi fosse questi ripreso con maggiore severità. Si scrisse pertanto al Lucaciu nel senso desiderato dal Vescovo e fu inviata la lettera a sigillo volante a quel Prelato perchè ne prendesse cognizioni. Nella lettera poi diretta al Vescovo si aggiungeva che se dopo tutto ciò quel Sacerdote non si fosse emendato poteva egli usare del proprio diritto, e procede contro di lui a norma delle prescrizioni canoniche.

Mons. Szabó rispondeva (Somm. n. 4) che il detto sacerdote si era assentato di nuovo dalla parrocchia di proprio arbitrio, e che chiamato a giustificarsi non comparve, che seguita sempre ad implicarsi in affari politici, lanciando ingiurie contro il governo, che gravi rimostanze gli vennero dirette in proposito dal Ministro dell'Interno, e da quelle dei Culti. Rendeva noto pertanto che in vista degli addebiti più volte accennati <<donne finaliter decideretur, e sessione consistoriali die 6 Septembris a. c. asservata ab officio et a sacris functionibus suspensus fuit>>.

Domandava infine se la S. C. credeva espediente ammonirlo di nuovo, e la medesima rispondeva in data 26 Settembre: che si rilasciava al di lui

prudente arbitrio prendere quelle misure le quali a norma dei SS. Canonici avrebbero giudicate espedienti.

La sospensione inflitta dalla sessione concistoriale al Lucaciù doveva necessariamente produrre una certa agitazione a favore del parroco in tal modo colpito e promosso specialmente dai suoi partigiani. Un voluminoso incarto fu da lui inviato alla S. C. con molte firme per ottenere l'annullamento della sentenza che lo sospendeva dall'esercizio delle funzioni parrocchiali.

Non pago di questo provocò ad atti di vera ribellione quando come riferisce il Vescovo dall'ambone della Chiesa parrocchiale il suo fratello sacerdote pubblicò un memorandum diretto al S. Padre in cui si contengono espressioni offensive per il Vescovo; quando egli stesso fece chiudere la chiesa parrocchiale di Laczfalu e le filiali e propose di mandare le chiavi come di fatto le inviò al S. Padre nella speranza che il S. Padre restituendole lo prosciogliesse dalla sospensione; quando riuscito inutile tale tentativo e riaperte le chiese a sua istigazione i parrocchiani minacciarono chiuderle di nuovo e passare allo scisma (Somm. n. V)

Un altro fatto per se gravissimo contribuì a complicare maggiormente le cose. Nella sua lettera riprodotta in Sommario n. VI il Lucaciù esponeva che recatosi un giorno in mezzo ai suoi parrocchiani fu costretto da questi per evitare uno scisma a celebrare la Santa Messa e ad amministrare loro i Sacramenti per cui avendo incorsa l'irregolarità domandava esserne prosciolto.

Esaminato con attenzione l'esposto fu questo portato a conoscenza di Mons. Szabó con foglio di questa S. C. in cui si concludeva che "facta de omnibus SS-mo Domino relatione Sanctitas Sua, re mature perpensa, benigne remisit preces cum facultatibus necessariis et opportunis Amplitudini tuae, ut, si vera sunt exposita, dispensationem ab irregularitate Oratori concedere possit et valeat". Mons. Szabó nella sua risposta (Somm. n. VII) confuta le ragioni addotte dal Lucaciù nel seguente modo.

In primo luogo nega assolutamente che qualora il Lucaciù non avesse esercitate le sacre funzioni vi era grave pericolo che i fedeli di quella parrocchia si sarebbero resi scismatici, "fideles enim eiusdem parochiae in catholica fide semper firmi fuerunt, nec cogitarunt umquam de defectione a catholica fide".

In secondo luogo ricordando i precedenti dice che il Lucaciù si è adoperato con ogni arte, anche con le calunnie, per estorcere l'assoluzione e la reintegrazione nell'ufficio parrocchiale.

Quindi a sua istigazione è accaduto che poveri e rozzi agricoltori hanno chiuso le Chiese parrocchiali e filiali, inviandone le chiavi al Sommo Pontefice.

Fu egli che con le sue agitazioni mosse circa duecento fedeli della campagna a tumultuare dinanzi all'Ordinariato minacciando lo scisma se non fosse tolta la sospensione.

Lui consenziente, alcuni della cosiddetta *intelligenza* che gli sono favorevoli, si sono ribellati anch'essi ed hanno scritto lettere anonime all'Ordinario, minacciandolo di morte. Siccome però quel Sacerdote sotto il velo della salute delle anime nasconde le mire sue ambiziose e interessate "ut popularitas eius quam semper venatus est non aliquo modo minuatur", così è avvenuto che le suddette persone si sono allontanate da lui, e vanno molto caute nel conversarsi.

Ritiene infine quel Prelato che il detto Sacerdote vorrebbe dare a dividere alla S. Sede che tutta la sua attività ridonda a vantaggio del Cattolicesimo in quelle parti, e che gli ostacoli verrebbero frapposti dal Governo, cosa che dichiara priva di fondamento, ripetendo che egli ha in mira soltanto il proprio interesse.

II.

È a sapersi intanto che promossi un formale giudizio presso la Curia Vescovile contro il detto Sacerdote, veniva questi con sentenza dei 2 Dicembre 1892 privato dalla parrocchia rimanendo ancora sotto il peso della sospensione e conseguente irregolarità incorsa. Da questa sentenza il Lucaciù interpose appello alla Curia Metropolitana la quale giudicando in 2. Istanza riformò la prima sentenza e riammise il Lucaciù nell'esercizio della sua giurisdizione (Som. n. VIII). Allora Monsignor Szabó ricorse alla S. Sede per l'annullamento di detta sentenza e la S. Sede in conformità delle disposizioni contenute nel Sinodo 2° di Fogaras e Alba Giulia delegò il Vescovo di Lugos recentemente promosso a Metropolitano di giudicare in 3. Istanza *nomine S. Sedis*. Avendo ancora questo tribunale confermata la sentenza del tribunale di 2. Istanza, Monsig. Szabó appoggiandosi alle disposizioni del Secondo Sinodo di Fogaras, ove si legge che l'appello si nega *si in eadem causa duae sententiae pariformes latae sint, salvo recursu ad S. Sedem*, interpose realmente appello alla S. Sede (Somm. nn. IX, X, XI). Nel frattempo il Lucaciù fece delle pratiche presso questa S. Congregazione per essere riabilitato all'esercizio del sacro ministero; però riconosciutosi che era pendente il giudizio presso il tribunale in terza istanza si credè opportuno rimettere il tutto alla prudenza dell'Ordinario, cui furono delegate le necessarie ed opportune facoltà delle quali non fece mai uso, non ostante che il Lucaciù facesse atto di sottomissione. Scriveva infatti al suo Ordinario dal carcere di Szeghedin nei termini seguenti:

Illustrissimo Monsignor Vescovo,
Padre mio benignissimo

Non ragioni umane, ma quelle dei doveri del prete mi muovono ad avvicinarmi con filiale umiltà alla Signoria Vostra Ill-ma, al mio benignissimo Padre

Per mancanza di riguardi, ossequio ed obbedienza, dovuti da me al mio Vescovo, avvenne quella serie di peripezie, che afflissero il vostro cuore a danneggiarono me nella persona e negli interessi.

Per il chè, messo da parte ogni riguardo umano, e solo intento a rispondere alla mia missione di sacerdote, ho risoluto di mettermi nelle mani paterne del mio Vescovo, e di ricorrere alla sua benignità di Padre.

Monsignore ! Vi chieggo perdono, di qualunque parola scritto od atto volontario od involontario, in pubblico od in privato, da me fatto, che io abbia potuto offendervi, parola, scritto od atto, che io ritratto, e nello Spirito della S. Chiesa, mi sottometto senza restrizione alla Vostra autorità di Vescovo, ben sapendo, come dice l'Apostolo, che: il Vescovo è messo dalla Spirito Santo a reggere la Chiesa di Dio."

Ripeto la mia umile domanda, e Vi prego di aver la bontà ad accettarmi nelle Vostre grazie Paterne, ed implorando la Vostra paterna benedizione col più profondo rispetto sono

della Signoria Vostra Ill-me, um-o servo ed amatissimo figlio

Szeghedino al 1. Febbraio 1895

D. Basilio Lucaciu Parroco di Sisesci

La stessa S. C. cui il Lucaciu si rivolse esortò il Vescovo ad usare misericordia verso quel Sacerdote pentito procurando di risolvere pacificamente la vertenza. Ma il Vescovo fu inflessibile, e tenne fermo nell'aspettare la decisione della S.Sede sull'appello invocato.

III.

Venuto recentemente in Roma il Lucaciu dirigeva all E-mo Card. Prefetto la seguente lettera:

E-mo Signor Cadinale,

Prima che il mio processo entrasse sotto la deliberazione della S. Congregazione Dei Cardinali, rinnovo dinanzi alla Vostra Eminenza l'atto di sottomissione , già fatta in iscritto, al mio Monsig. Vescovo, insieme colla più umile domanda di perdono, per le offese da me fatte, desiderando contribuire dalla mia parte anche con quest'atto, al componimento della lite, in ispirito di pace, secondo la volontà di Dio e della Sua Santa Chiesa.

Insieme prego la Vostra Eminenza, di non dare luogo a ritardi ed indugi, in quest'affare tanto penibile. Un popolo intero sta aspettando con ansietà il giudizio giusto della S. Sede, se giudizio si provoca, ovvero la pacificazione, senza giudizio, purchè potessi continuare la vita della mia vocazione, senza disturbi. Il mio desiderio non è d'averla vinta contro il mio Vescovo, ma di potere lavorare, lotarè, patire e vineere nello Spirito della S. Chiesa, secondo la mente del nostro S. Padre. Che se poi ad ogni costo sarà provocato un verdetto di giustizia dalla S. Sede Apostolica: io umiliato dinanzi al Signore, aspetterò con filiale fiducia questa sentenza. Nello Spirito dellr S. Chiesa ho vissuto, secondo la mente, anzi dietro i sani consigli del Santo Padre, ho lavorato, non ho commesso nessun fallo, che meritasse punizione in via di processo penale. Tutta la mia vita, tutto il mio essere morale è assorbito nell'ideale di Roma cattolica: e fin'adrso il guiderdone mio furono le lagrime d'amarezza, persecuzioni e patimenti, carceri ed insulti. Ed ora, dopo tutto ciò che ho prestato io per l'idea cattolica fra i rumeni, per pretesti di niente sono gettato dal mio Vescovo sul lastrico del mondo, ed esposto a vivere di pubblica limosina, che si raccoglie per me dal popolo rumeno.

Adunque se giustizia si provoca ad ogni conto, e si rigetta la pacificazione; sia pure, ma "fiat iustitia, aut pereat mundus".

Chinato al bacio della S. Porpora, coi segni della più profondo venerazione sono

Dell'Eminenza Vostra, u-mo Dev-mo Servo

Roma, 6 Novembre 1895

Basilio Lucaciu Parroco di Sisesci

Giungeva in pari data una lettera del P. Basilio Laureri che qui appreso si riporta:

Eccellenza Reverendissima.

Ben si ricorderà Vosta Eccellenza, che allorchè ebbi l'onore di parlarle alcuni giorni fa le raccomandai caldamente la causa del Sacerdote greco-cattolico D. Basilio Lucaciu. Ora ciò che allora ebbi tempo di semplicemente accennare ho creduto dichiararlo qui in scritto, di modo che V.E. possa farsi non chiaro concetto di quella causa.

Il Sig. D.Basilio Lucaciu è stato da me personalmente conosciuto, e con lui ha trattato più volte in Bucarest, e delle sue gesta in Transilvania sua patria ho molto udito dai suoi compatriotti, e letto nei fogli rumeni non solo cattolici ma anche scismatici. Quindi posso con cognizione di causa affermare di lui quanto seque.

Egli presso i Rumeni cattolici e scismatici non solo del Regno di S. Stefano, ma ancora del nuovo regno di Rumenia gode una stima universale, essendo da tutti considerato come il più strenuo difensore della Rumena nazionalità, specialmente ora che attorno alla sua persona hanno aggiunto una specie di aureola le persecuzioni e prigionie sostenute per la causa medesima dal governo maggiare. Potrebbe cagionare qualche meraviglia a V. E. che egli Sacerdote e Parroco si sia levato a fare opposizione al governo, e fatto quasi quale un capo popolo; ma chi conosce quei luoghi e quei popoli non vede in questo che una cosa al tutto naturale. Imperocchè in Transilvania il difendere la nazionalità rumena, per coloro che non hanno l'animo volto a biechi intendimenti di setta, e sono scevri di spirito rivoluzionario, è lo stesso che difendere la religione. Si tratta di mantenere nelle scuole l'insegnamento della lingua Rumena ch'è lingua non solo del popolo ma della Chiesa altresì, celebrandosi in essa i divini misteri, ed insegnandosi al popolo le verità della fede. Ora il governo giudaico massonico, che per somma sventura tiene in mano le sorti del Regno di S. Stefano, si studia di sostituire alla rumena la lingua maggiara, cercando di creare scuole governative e laiche a danno delle scuole confessionali rumene, le quali se ancora possono sussistere, sussistono per l'operazione che fa la Chiesa e i sacrificii pecuniarii che il povero popolo s'impone per adempiere le condizionate vessatorie del governo. Essendo le cose così, ben intende V. E. che i naturali difensori dei diritti della Chiesa e del popolo devono essere i Parrochi e i Sacerdoti, tra quali in quelle parti si distingue il Lucaciu e per dottrina e per eloquenza e per profonda cognizione di ambedue le lingue rumena e maggiara."

È questo un onore per la Chiesa Cattolica, onore ambito dagli scismatici che nell'interesse dello scisma vorrebbero essi porsi alla testa del popolo; e perciò è anche una provida disposizione della divina bontà per preparare le vie alla santa unione. Tra i Rumeni chi sappia distinguere tra religione e nazionalità sono ancora assai pochi. Nel Comune del popolo è ancora profondamente radicato il pregiudizio, che non si può essere vero Rumeno senza essere Ortodosso!! Cioè scismatico: quindi le acri querimonie, che fino agli ultimi tempi si trovano nei loro libri e giornali contro i loro fratelli uniti alla santa Madre chiesa, come se avessero tradito la causa nazionale, e creato nella nazione uno scisma funesto. Ora veggendo che i più ardenti e i più valorosi difensori dei diritti della chiesa e del popolo sono Cattolici con a capo un parroco cattolico educato in Roma, comincia ormai a spandersi la persuasione che si può essere cattolico senza cessare di essere vero Rumeno. Pertanto il Lucaciu ha il merito di aver contribuito

potentemente a distruggere quel pregiudizio ch'è uno dei grandi ostacoli alla santa unione.

Il Vescovo Monsignor Szabó che lo ha sospeso contro ragione, e ora indugia a sottomettersi al giudizio di ultima istanza del Delegato Apostolico, interponendo un appello irregolare, è comunemente tenuto essere ligio al governo ungherese, e perciò dai Rumeni non amato, per non dire, odiato. Per la qual cosa se non si reintegrasse nei suoi diritti il Lucaciu, o si venisse a qualche spediente che non salvasse sufficientemente il suo onore, presso molti dei Rumeni uniti sarebbe scemato il rispetto e la venerazione alla S. Sede, e forse alcuni ne prenderebbero scandalo, ritornano allo scisma: al contrario sciogliendo la questione in modo al Lucaciu onorevole, sarebbero solddisfati e contenti gli uniti, ed oltre a ciò la Sede Apostolica acquisterebbe un gran prestigio presso gli scismatici anche di Rumenia: il che sarebbe ona prova di più che il bene della nazione rumena è sempre derivato e deriva dal Pontificato Romano.

Tanto ho creduto bene di scrivere all'Eminenza Vostra per l'amore che porto ai Rumeni, pei quali du lunghi anni ho impiegato le mie povere fatiche, desiderando ardentemente che ritornino al seno della male abbandonata Madre, la Chiesa Cattolica.

Con sommo rispetto baciandole il sacro anello, ed implorando la sua benedizione, passo all'onore di protestarmi

Di Vostra Eminenza Reverendissima, u-mo Servo Obbl-mo

Basilio Laureri C. P. Vicario Generale
ad hon. di Bucarest.

Corneto Tarquinia, 6 Novembre 1895.

Dalle quali cose le EE. LL. rileveranno che il Lucaciu quantunque abbia ottenuto due sentenze favorevoli a suo riguardo tuttavia da più di tre anni si trova sotto il peso della privazione dell'ufficio, e in sequito della irregolarità. Il di lui Vescovo Monsig. Szabó appoggiandosi sulla nota disposizione del Sinodo 2 di Fogoras si è creduto in diritto d'interporre appello da due sentenze uniformi nonostante che la seconda sentenza sia stata emanata dal giudice delegato *nomine* S. Sedis. Le EE VV. pertanto, tutto ben considerato, sono pregate di risolvere colla nota sapienza i seguenti.

D U B B I

1. Se abbia luogo l'appello nel caso.

Et quatenus affirmative:

2. Se debba confermarsi od infirmarsi la sentenza del Delegato Apostolico nel caso.

3. Se e quali altri provvedimenti conviene adottare nel caso.

"In Con-g-ne Generali de Propaganda Fide Pro Negotiis R.O . cui interfuerunt E-mi ac Rev-mi PP Cardinale Ledochowski, Praefectus, Vannutelli Serfainus, Vannutelli Vincentius, Galimberti et Steinhuber, ad dubia sul ricorso in appello alla S. Sede di Mons.Giovani Szabo Vescovo greco rumeno di Szamos Ujvar contro il sacerdote Basilio Lucaci; referente E-mo Card. Vannutelli Serafino, respondendum censureunt, ut sequitur.

Ad 1.m. Negative.

Ad 2.m. Provisum in prima.

Ad. 3.m Affirmative et ad mentem. Mens est che si scriva a Mons. Vescovo di Szamos Ujvar che le mancanze comesse dal Sac.D.Basilo Lucaci sono abbastanza punite e purgate con i tre anni e piu di sospensione e con atto di completa sottomissione emesso con la sua lettera del 1.o Febbraio 1895. atto che conserva tutto il suo valore. E però la S.Cong-ne lo haddippensato dall'incorsa irregolarita. Quindi e che senza ulteriore dilazione deve essere reintegrato nella sua parrocchia, ma nel riassumere il suo officio parrocchiale dovra secondo gli ordini qui comunicatigli adoperarsi col massimo studio ad impedire poplari manifestazioni.

Ita est.

Sig. Serefinus Card. Vannutelli, relator

Ex Audinetia S-smi diei 20. Decembris 1895. S-simus D.N. Leo, d.p. Papa XIII, referente me infrascripto Sec-rio, E. Em-um P.P. sententiam approbare et confirmare dignatus est.

Sig. Vecchia Secr-ius."¹

A.C.C.O., Romeni, 120/33, III, doc. nr. 4652.

¹ Referatul judiciar și sentința cuprind următoarele acte anexe: 1) Lucaci către Simeoni, 30 martie 1891, 2) Szabó către Simeoni, 14 iunie 1891, 3) Lucaci către Simeoni, [iunie 1891], 4) Szabó către Ledochowski, 10 septembrie 1892, 5) Szabó către Ledochowski, 20 octombrie 1892; 6) Lucaci către Ledochowski, 25 ianuarie 1894, 7) Szabó către Ledochowski, 26 februarie 1894, 8) Recurs în apel Szabó, 26 februarie 1894, 9) Sentința Lugoj, 9 iunie 1894, 10) Recurs al Consistoriului Gherla, 31 iulie 1894, 11) Recurs în apel Szabó, 21 august 1894, 12) Sentința de suspendare Gherla, 2 decembrie 1892; 13) Sentința Blaj, 29 august 1893.

Roma, 9 ianuarie 1899

Sentință a Congregației Porpaganda Fide pentru afacerile Bisericii Orientale, prin care se reprobă atitudinea episcopului Szabó față de preotul Dr. Vasile Lucaci sub mai multe aspecte; se recomandă acestuia să sisteze procesele începute împotriva subordonatului său, iar celui din urmă mai multă moderație

R. O.

RUMENI

A. 1899. N. 3.

Prot. N. 9130

SACRA CONGREGAZIONE DE PROPAGANDA FIDE PER GLI AFFARI DEL RITO ORIENTALE

PONENTE: L'EMINENTISSIMO E REVERENDISSIMO SIGNOR CARDINALE SERAFINO VANNUTELLI

RELAZIONE CON SOMMARIO: Sulla vertenza di D. Basilio Lucaci Sacerdote Rumeno col suo Ordinario Monsing. Giovanni Szabó.

G E N N A I O, 1899

Emi e Rmi Signori

1. Nel Dicembre del 1895 le EE. VV. R-me si compiacquero prendere ad esame la posizione sul ricorso in appello alla S. Sede di Mons. Giovanni Szabó Vescovo Rumeno di Szamos Ujvar contro il sacerdote Basilio Lucaci e giudicarono opportuno adottare le seguenti risoluzioni. Si scriva a Mons. Vescovo di Szamos Ujvár che le mancanze commesse dal sacerdote Basilio Lucaci sono abbastanza punite e purgate con i tre anni più di sospensione e con atto di completa sottomissione emesso con la sua lettera del 1 Febbraio 1895, atto che conserva tutto il suo valore. E però la S. Congre lo ha dispensato dall' incorsa irregolarità. Quindi è che senza ulteriore dilazione deve essere reintegrato nella sua parrocchia, ma nel riasumere il suo ufficio parrocchiale dovrà secondo gli ordini già comunicatigli adoperarsi col massimo studio ad impedire popolari manifestazioni.

Le quali risoluzioni approvate dal S. Padre furono comunicate ad ambedue le parti per la loro esecuzione.

2. Reintegrato il Lucaci nella sua parrocchia con decreto della Curia Episcopale in data 28 Dicembre 1895 ne dava egli notizia alla S. C. con suo foglio del 6 Marzo 1896. Nel medesimo implorava la facoltà di erogare elemosine di messe che avrebbe ricevute in buon numero dall'Austria e

dalla Germania per ripristinare il periodico "La Revista Catolica". Aggiungeva che suo vivo desiderio era quello di promuovere la S. Unione tra i Rumeni dissidenti procurandosi a tal scopo i mezzi necessari per recarsi a Bukarest a costruirvi una chiesa e ad officiarla in qualità di parroco.

Gli fu riposto che la prima domanda non si poteva ammettere a tenore del decreto della S. C. del Concilio di cui si accludeva copia, che per riguardo alla erezione della parrocchia in Bukarest vi erano gravi impedimenti prodotti dal suo soggiorno in quella città per alcun tempo dopo che fu liberato dal carcere, e di cui si occuparono i giornali di Bukarest, che avesse procurato di fare il bene consentito dalle circostanze attenendosi ai saggi avvertimenti all'uopo ricevuti. Decorse così qualche spazio di tempo senza che si avessero notizie favorevoli o contrarie dall'una parte e dall'altra.

3. Senonchè nel Dicembre del 1897 fu inviato a questa S. C. un prolisso ricorso dei fedeli rumeni della parrocchia di Sisesci e delle figliali in cui si faceva appello contro le persecuzioni del proprio Vescovo. Dal sunto del documento si rivela che esso è descritto come il Pastore che non solo abbandona il suo gregge, ma con scandalo continuo di tutti i fedeli si è fatto e si fa uno strumento nelle mani dei nemici, un potente fattore nella politica dominante del regno la quale ha per scopo lo scioglimento della chiesa e nazione rumena. Si aggiunge che un mezzo e strumento del Vescovo e del governo politico è un Sacerdote per nome Eugenio Dredeanu cappellano presso il parroco. Sono accaduti più casi in cui questo Cappellano si è ricusato di amministrare i SS. Sacramenti ai moribondi. Come una spia pagata dal governo stando sotto la protezione del Vescovo inventò delle accuse menzognere contro il parroco, è stato costituito dal Vescovo come testimone e non ha avuto paura di deporre con giuramento cose evidentemente false e nel pubblico conosciute come inverosimili.

Questo cappellano trasportando i suoi mobili dall'onesta abitazione che ha avuta li ha posti nell'osteria del paese. Qui come in locale pubblico hanno osservato alcuni fedeli che in un certo posto dietro la porta tra fazzoletti immondi tra le scopette per lustro e scarpe si trovano i sacri vasi col Santissimo Viatico dei moribondi. Terrore e dolore penetrò tutti. La cosa è stata annunziata al Parroco, il quale dopochè si è convinto dello stato cosa con pia processione fra i suoni delle campane fra i lumi accesi, con tutta la religiosa pietà prese i SS. Sacramenti e li ripose al loro posto nella chiesa.

Il Parroco e i fedeli reclamarono contro questo scandalo, e chisero l'allontanamento del cappellano al proprio Vescovo, ma non furono ascoltati.

Passano poi a descrivere le sevizie che hanno sofferte anche per l'intervento della gendarmerie chiamata dal Vescovo onde impedire la celebrazione de alcune festività da loro chiamate giubilei. Non si è quindi potuta celebrare la S. Messa in quei giorni così solenni, non si è permesso ai fedeli di comunicare col proprio parroco, si è vietato ad una donna di chiamare il sacerdote al letto del moribondo suo padre, e ad un'altra di venire con l'infante neonato al battesimo (Somm. N. 1.)

4. Alle querele dei parrocchiani succedono contemporaneamente quelle del parroco. Il Vescovo lo perseguita di comune intendimento col governo politico.

Ha nominato un cappellano nella sua parrocchia senza il consenso del parroco richiesto a tenore del 1 Concilio provinciale di Fogaras.

Lo ha dispensato dall'obbligo di ogni soggezione al parroco e lo ha quivi posto a suo delatore d'accordo col governo.

Questo cappellano ha commessi i più orribili sacrileggi pubblici.

E qui conferma quanto hanno scritto i parrocchiani sulla negata assistenza ai moribondi, e sul SS-mo Viatico nascosto in luogo indecentissimo.

Fatta istanza al Vescovo di allontanarlo e di punirlo a nulla si approdò. Complice di queste cose è il protopopa del distretto Stefano Papp uno dei più tristi traditori politici del popolo rumeno, uomo indegnissimo, pronto sempre a tradire Chiesa, religione, e la sua nazione per vili interessi. Parla di accuse di delatori e di parrocchiani citati e spinti con la forza a deporre contro il loro parroco innanzi al tribunale civile ma disgraziatamente nulla fa intendere sui capi di accusa portati a suo carico.

Descrive a lungo l'impiego fatto dalla forza publica per impedire la ricorrenza dell'aniversario della dedicazione della Chiesa e dice di averne fatta relazione alla S. Sede, a sua Maestà Apostolica, al Metropolita di Alba Giulia. Quindi aggiunge:

"Sua Maestà ordinò subito una investigazione e domandò schiarimenti dal governo politico e dal nostro Monsignor Vescovo, come mi fu notificato ufficialmente dal gabinetto di Sua Maestà Apostolica. Costernati per queste persecuzioni i fedeli ed io cercammo le vere cagioni di tali procedimenti. Ed è sommamente rattristante il risultato delle nostre ricerche. A me mi dissero a viva voce i capi dell'amministrazione del Circondario che l'opera è tutta del Vescovo, e lodarono altamente il suo spirito magiaro perchè mi tradi nelle loro mani domandando da loro chi sa sotto quali pretesti, sotto che motivi inventati che impedissero la celebrazione di detta festività. Il popolo fedele spedi una

delegazione al Ministero per sapere per qual cagione si fa questa terribile profanazione della nostra festa, trovanoro la medesima riposta franca e sincera che qui il Vescovo patriottico insieme col governo vuole impedire il convegno del popolo rumeno sotto gli occhi del parroco Lucaciu a Sisesci

Ecco il motivo di questa inaudita persecuzione perchè il governo framassonico, calvinista e giudeo del nostro Stato non aborre niente più vivamente che appunto questa santa causa, e si serve di ogni mezzo possibile per impedirla, per umiliarla". (Sommario N. II).

5. Con altro suo ricorso diretto a questa S. C. il Lucaciu conferma la persecuzione di cui espone in rilievo altri particolari. Si è rivolto a Mons. Meszlenyi Vescovo di Szatmar pregandolo di far valere i suoi buoni uffici presso Monsignor Vescovo affine di pacificarne l'animo. Inutile dire che i tentativi riuscirono inefficaci.

Cita un ordine della curia Vescovile con cui si prescrive ai maestri di scuola di procurarsi i libri indicati nel catalogo inviato dal ministero della pubblica istruzione.

L'ordine della Curia Vescovile tradotto dall'idioma rumeno è concepito in questi termini:

"L'alto minister dell'istruzione publica a dei culti ... manda qui la *brochure* col titolo: la rassegna del museo degli apparati d'insegnamento publicato dalla tipografia Lampel nella quale *brochure* vi è il catalogo di tutte le opere neccessarie per l'ulteriore qualificazione dei maestri, e ne manda un esemplare per ogni scuola rurale Greco cattolica della Diocesi". I libri di cui ha mandata una copia per ciascuno sono scritti in lingua ungherese, e sono intitolati:

- a) L'uomo.
- b) Manuale del regno animale.
- c) Manuale di educazione
- d) Manuale della scienza di educazione
- e) Logica ed enciclopedia filosofica
- f) Psicologia

Passa poi a dimostrare che i seddetti libri contengono dottrine eretiche, anticristiane, attinte alle fonti dell'ateismo del materialismo e del darvinismo (Sommario NN. III. V.)

6. Troppa gravi erano le rimostranze sopra enumerate, per qui questa S. C. si credette in obbligo richiamarvi l'attenzione di Monsig. Szabó interessandolo vivamente di esaminare le cose, di apporre gli opportuni rimedii dove occorrevano, e di dare alla medesima i necessarii schiarimenti.

Ed ecco in qual modo risponde quel Prelato. Nega anzitutto che egli sia mosso da spirito di vendetta contro il Lucaciu. "E parte istius ordinariatus nihil ab illo postulatur nisi ut suas obligationes adimpleat et statui clericali conformiter se gerat".

Riguardo ai signoli capi di accuse lanciate dal Lucaciu rileva:

1. Che il cooperatore Eugenio Dedreanu è uno dei migliori sacerdoti della Diocesi e fu nominato sin dal 1892, quando il Lucaciu per le agitazioni politiche scontò la pena del carcere, e amministrò la parrocchia con molta diligenza senza che da parte dei fedeli sia pervenuta alcuna querela a notizia della curia.

2. Il consenso del parroco per la nomina del cooperatore si richiede quando la dotazione del cooperatore si fa sulle rendite del parroco qui invece da lungo tempo è regolarizzata sulla massima parte dal fondo di religione. A tale ufficio la nomina dipende solamente dal Vescovo.

3. Se il parroco per gravi motivi domanda un cooperatore da mantenersi a suo carico il Vescovo per deferenza lo interroga sulla scelta della persona "secus vel etiam quam necessitas procliaie postulat etiam praeter ilius voluntatem cooperator suo adiutorio constituitur."

4. L'accusa che il cooperatore non abbia voluto amministrare i Sacramenti ai moribundi in seguito ad una investigazione non è provata, il cooperatore dichiara che è falsa, continua però ancora l'investigazione".

5. Riguardo alla gravissima accusa del SS-mo Viatico ritrovato in luogo indecente la risposta è concepita in questi termini. Il Cooperatore interrogato ha detto che colà si usa di tenere un vaso portatile con le sacre specie in casa pei casi urgenti e pei giorni tempestosi in cui si dovrebbe discendere da un colle precipitoso per andare in chiesa "*illudque vas portatile in suo cubili in bibliotheca inter libros repositum fuisse*"

6. Il Parroco Lucaciu sapendo che il cooperatore non era in casa chiamò i fedeli a raccolta nell'Chiesa e dicendo loro che il cooperatore teneva il S. Viatico in luogo indecente indossò le sacre vesti e accompagnato dalla moltitudine dei fedeli si recò al domicilio del cooperatore e sconvolgendo quanto era nella camera trovò il vaso portatile tra i libri e lo trasportò in Chiesa. "*Talem violationem domus leges civiles poenales severe puniunt*".

7. Parla di altri dissidii tra il parroco e il cooperatore, a comporre i quali non aggiunge se l'autorità diocesana ha fatto qualche passo.

8. Spiega in qual modo la medesima ha impedito alcune solennità religiose in quella parrocchia. Il Lucaciu senza il dovuto permesso chiamò i

sacerdoti e fedeli dei villaggi più vicini a riunirsi in buon numero quattro volte all'anno nella chiesa di Lacfalu.

9. La curia episcopale con decisione del 17 Agosto 1895 notificò al Lucaciu ai parrochi e fedeli più vicini che tali riunioni o come sogliono chiamarsi giubilei erano proibite, e siccome non si volle obbedire rinnovato il divieto con altra decisione dell'11 Agosto 1896 e rimproverò ai sacerdoti che vi presero parte di aver lasciati i parrocchiani senza la Messa. Egli però continuò a tenere più volte tali riunioni nel 1897, e a profittare dell'affluenza popolare per la sua propaganda politica, quantunque per queste agitazioni contrarie alla patria abbia scontata più volte la pena del carcere.

10. Tutto ciò venne a notizia dell'autorità civile la quale vietò queste adunanze popolari nella parrocchia di Lacfalu: *"quod quidem merito factum est, intuitu autem ecclesiasticae disciplinae opportunum iure necesarium fuit; parochus autem in sua parochia sacras functiones libere peragere potuit sed ille ut demonstrationem faciat ecclesiam clausit et nec ipse sacrum celebravit nec capellano permisit celebrare"*.

11. Addebita inoltre al Lucaciu le continue assenze dalla parrocchia ad insaputa dell'Ordinario di avere stampato un opuscolo in cui dice miracolosa un'immagine della Beatissima Vergine *"quasi hoc probatum fuisset"* di avere costruito un edificio accanto alla Chiesa dove il popolo a suo agio si raduna a mangiare e a ballare, sulle quali cose ha aperto un processo incaricando il vice arcidiacono Stefano Papp di recarsi sul luogo con un altro sacerdote per raccogliere le prove e le testimonianze a carico del Lucaciu.

12. Avendo l'arcidiacono Papp citati i testimonii a comparire *"modo consueto"* notificò ancora i termini dell'inchiesta all'autorità civile la quale prese le opportune disposizioni per impedire che durante il tempo della medesima l'ordine fosse turbato *"et ut eadem effectui mandari possit, quam parochus omnimode impedire et frustrare voluit"*.

13. Il Lucaciu ha preso argomento da ciò per protestare che i suoi parrocchiani sono stati costretti dalla forza militare a presentarsi in tribunale e che il vice arcidiacono Papp ha iscritte nel protocollo deposizioni contrarie a quelle emesse dai testi. Il vice arcidiacono però interrogato dalla curia ha dichiarata la querela destituita di ogni fondamento e il Lucaciu non ha prodotto prove, facendo ogni sforzo dal canto suo per rendere inutile tale inchiesta *"quae ob istam causam necdum terminari potuit"*. Aggiunge *"Sacerdos nonminatus ad suos fines obtinendos utitur nonnullis suis fidelibus rusticis qui suos fines non perspiciunt, istorum nomine diversos recursus curat, scribi, ac illos in deputationem, ut fertur, propriis nempe Parochi expensis mittit."*

14. Nega poi che egli si è rifiutato di ricevere le deputazioni dei fedeli di quella parrocchia e delle figliali che si presentarono a lui con un ricorso pieno di espressioni sconvenienti al suo indirizzo in cui si chiedeva la rimozione del cooperatore "et oretenus unus commemoravit sic dicta iubilea".

15. Ciò non ostante egli li accolse paternamente e li esortò alla calma assicurandoli che si stava trattando la causa che si sarebbe decisa a tenore dei sacri canoni e del diritto ecclesiastico, e che non si fossero immischiati in cose a loro non appartenenti.

16. Osserva infine che qui non si tratta di un ricorso in appello del detto sacerdote non avendo esso incorso alcuna sentenza contraria o alcuna pena, che egli non conosce integralmente il tenore delle lettere scritte alla S. C. dal detto sacerdote il quale però cerca ogni via per impedire l'investigazione a suo carico; che non desiste dal promuovere continue molestie contrarie all'ordine e alla disciplina ecclesiastica creando imbarazzi all'amministrazione diocesana; che bramerebbe di essere facoltizzato *pro urgentia causae* a dare il suo giudizio. (Sommario N. IV.)

7. Non essendo sembrate soddisfacenti le risposte del prelodato Vescovo ai signoli punti proposti fu creduto opportuno inviargli una urgenzione per invitarlo a sollecitare le deduzioni del processo intentato al Lucaciù sul capo di accusa della sua assenza dalla parrocchia significandoli in pari tempo che la S. C. voleva riservato a sé l'esame delle lagnanze del Lucaciù. Essendo poi giunte altre rimostranze sul divieto fatto a quei fedeli di recarsi alla parrocchia di Laczfalu nelle summentovate festività, questa S. Congregazione inviava a Monsig. Szabó la seguente in data 22 Luglio 1898.

R. P. D. Ioanni Szabó, Episcopo Armenopolitano (a. u) Szamos Ujvár S.C. – Huie Sacrae Congregationi plures allatae sunt querimoniae fidelium istius Diocescos, quibus, vi publica interposita, vetitum est et propriis pagis confluere ad parochiam Laczfaluensem quater in anno pro sacris functionibus celebrandis. Eadem S. Congregatio valde demirata est Amplitudinem tuam litteris diei 22 Februarii proxime elapsi notam fecisse prohibitionem indictam et renovatam ab ista Curia Episcopali in re de qua sermo est, eamque retinuisse ut remedium opportunum ad ecclesiasticam disciplinam tuendam. Quapropter muneris sui esse ducit Tibi significare huiusmodi agendi rationem non esse conformem spiritui quo Christus Dominus suam perfusit Ecclesiam.

Certam itaque spem fovet sollertem operam Te daturum ne fidelibus, praesertim ruricolis et illiteratis, causa praebeatur ulteriores querelas promovendi.

8. Decorso un periodo non breve di tempo Monsig. Szabó rispose che la procedura è stata aperta ancora sopra altri capi di accusa, e quindi torna

a domandare se l'esame deve restringersi soltanto al caso dell'assenza dalla parrocchia o estendersi agli altri addebiti, e se la riserva fatta dalla S. C. tralasci fermo il diritto alla Curia di giudicare questa causa.

Riguardo alle osservazioni fatte nella succitata lettera della S. C. si limita a rispondere che egli è obbligato ad impedire abusi "Praeter haec, aggiunge, publica nota est nominati sacerdotis manipulatio cum intentionibus et stipendiis missalibus et eius exemplum plures sacerdotes secuti sunt prout litteris meis de die 22 Februarii a.e. Eminentiae Vestrae notum redditi".

Realmente nella citata lettera quel Vescovo riferiva di avere scoperto che non pochi sacerdoti della sua diocesi avevano ricevuto dall'estero ingente numero di messe con la relativa elemosina rimaste insoddisfatte. La S.C. si diede premura di avvisarlo che avesse posta ogni diligenza onde sapere da chi provenivano le suddette commissioni, e avesse dato con sollecitudine precise notizie sopra così grave abuso. Non si è ottenuto finora ragguaglio di sorta.

9. Spiega poi in qual senso vanno accolte le rimostranze dei fedeli sulle quali fu richiamata particolarmente la di lui attenzione. Dice che tali rimostranze in seguito ad autentiche informazioni pervenute alla curia sono il risultato delle agitazioni provocate dal Lucaciu e domanda che siano a lui remessi i relativi documenti per le opportune indagini.

Intende tutelare non la sua persona ma la propria dignità.

Sono decorsi dieci anni dacchè il Lucaciu reca molestie continue al Vescovo e alla Curia creando gravi imbarazzi all'amministrazione della Diocesi. Sarebbe quindi necessario che la S.C. lo richiami all'ordine, e perciò crede opportuno che le sue lagnanze non siano prese in considerazione ma gli venga ingiunto di presentarsi all'Ordinario "ad veram non tantum verbalem obedientiam canonicam" questo è l'unico rimedio per ottenere che i fedeli non producano ulteriori ricorsi. Se egli ritiene che gli venga fatta ingiuria "potest remedium iuridicum via appellationis quaerere". (Somm. n. VI)

10. Fu anche giudicato opportuno, per venire in chiaro delle cose, sentire il parere dell'Arcivescovo di Fogaras, il quale rispondeva nei termini seguenti:

Eminenza Reverendissima,

Rimetto con ogni rispetto lo scritto dei 14 Dicembre 1897, dove si contengono alcune lagnanze del Rev. Dr. Basilio Lucaciu parroco di Sisiesci contro il proprio Ordinario Monsignor Giovanni Szabò Vescovo di Szamos-

Ujvár, per informazione giunto al sottoscritto colla lettera veneranda di Vostra Eminenza dei 4 Gennaio 1898 N. 7807, e sollecitato con altra dei 27 Aprile 1898 N. 8242.

I. Non ebbi occasione di parlare da quel tempo con Sua Eccellenza Mons. Vescovo di Szamos-Ujvár, quindi non mi sono note le misure da esse Ordinario prese in riguardo alle lagnanze del tutto simili arrivate anche alla Sede Metropolitana d'Alba Giulia e Fogaras da parte del medesimo parroco e dei suoi fedeli.

Per provvedimento competente rimisi quei ricorsi al detto Mons. Vescovo cogli scritti del concistorio metropolitano dei 22 Settembre 1896 N. 4368, dei 17 Luglio 1897 N. 3106 e N. 3292.

Intanto mi pervenne uno scritto del detto parroco dei 14 Luglio 1897, registrato quivi al N. 3514, intorno alle scene ripetute nei giorni 10, 11 e 12 Luglio 1897, quando con braccio secolare fu di nuovo impedito ai fedeli l'ingresso nella loro chiesa parrocchiale; ricevetti anche il ricorso dei medesimi fedeli dei 4 Agosto 1897, registrato quivi al N. 3938 in causa della inchiesta ch'è si fece colà nei 28, 29 Luglio 1897.

Il Concistorio Metropolitano in riguardo a questi due scritti non credette opportuno a prender alcuna risoluzione ulteriore, giudicando, dietro i provvedimenti anteriormente presi, esser superfluo e precoce a intromettersi.

Però ai 5 Febbraio 1898 si presentarono quivi quattro deputati dalle comuni che costituiscono la parrocchia Sisiesci, mostrarono lettera d'incarico firmata dai sindaci delle dette quattro comunità politiche, in essa lettera i deputati diconsi essere curatori delle chiese rispettive ed esser stati delegati per chiedere protezione e rimedio nelle loro afflizioni.

Mandai a prendere in iscritto le loro lagnanze verbali, ed il transunto del foglio, assieme colla copia della lettera d'incarico trasmisi li 5 Febbraio 1898 N. 652 a Mons. Vescovo di Szamos-Ujvár, ricercandolo di esaminare le loro lagnanze, e di prendere le misure, che credesse necessarie per consolare quei fedeli, di guisa ch'è cessino a far ricorso a questa Sede Metropolitana.

Questo è tuttocìò, che in merito dell'affare posso riferire dal tenore degli atti intrati quivi.

II. Negli anni prossimi passati ogni qual volta convenni con Mons. Giovanni Szabó Vescovo di Szamos-Ujvár, mi rammentò essergli quasi impossibile a mantener la disciplina nel suo Clero, per gli abusi incredibili di commercio turpe, che se ne fa colà delle intenzioni di S. Messa.

Da sacerdoti di diverse province dell'Europa occidentale si distribuiscovo a dei sacerdoti della diocesi di Szamos-Ujvár, senza la saputa di questo Ordinario, intenzioni sacre in numero esorbitante, di modo che sè mai si impegnassero tutti i sacerdoti di quella diocesi a celebrare ciascun giorno feriato, appena potrebbero dire tutte quelle messe nel decorso di un anno, che taluno od altro si addossa a far celebrare. E dappoichè l'elemosina arrivata dai committenti non eguaglia ne anche ciò che ne è stabilito con statuto diocesano per remunerazione del cantore e del campanaio: avviene che i sacerdoti non si curano affatto a disimpegnarsi dell' obbligo assunto, ma invece di celebrare, ovvero di distribuire l'elemosina ricevuta ad altri per celebrare, la impendono ad uso proprio.

Osservai a Mons. Vescovo di Szamos-Ujvár che essendo stato pubblicato anche nelle nostre diocesi il decreto della S. Congregazione del Concilio dei 25 Maggio 1893, si degni a procedere contro i riottosi in senso di quel decreto: mi rispose non ne poter riuscire a niun ricapito, giacchè i sacerdoti che si permettono degli abusi colle intenzioni sacre, si vantano in pubblico dicendo: "proceda pure il Vescovo contro di noi, troveremo appoggio al foro superiore, come trovò Dr. Basilio Lucaciu parroco di Sisiesci".

Indarno inculcava a Mons. Vescovo il gran divario che corre tra le transgressioni commesse innanzi alla pubblicazione del decreto testè mentovato, e tra quelle commesse dopo la pubblicazione.

Niente giovai a calmarlo dicendogli, che il sacerdote Dotor Basilio Lucaciu, quanto mi ricordo del tenore di quel processo, colla sentenza dei 21 Dicembre 1895 dalla S. Congregazione de Propaganda Fide, fu restituito nell'ufficio e beneficio della parrocchia madre Sisiesci e delle filiali Danesci, Bontaieni, ed Ungurasu per ragione, che il giudice di prima istanza lo sospese e lo privò di beneficio per motivo nel corpo degli atti non accusato, non in inquisito, e senza esserne stato l'incatto ascoltato in riguardo a quel motivo decidende. Di più che il medesimo giudice privò l'incatto di beneficio perchè non voleva render conto delle intenzioni sacre assunte da province lontane, la controlla delle quali intenzioni l'Ordinario commettente coneredeva a Mons. Giovanni Szabó, ma questi la declinò da se.

Queste ed altre simili ragioni, che di memoria accennai a Mons. Vescovo di Szamos-Ujvár, non valevano a persuaderlo, essere insussistente la illazione, che dall'esito del proceso terminato di Dr. Basilio Lucaciu si vorrebbe tirar, come pei capegli, per legittimare abusi gravissimi colle intenzioni sacre.

III. Ai 2 Settembre 1897 venne da me il Dr. Basilio Lucaciu portando alle scuole di quivi un suo figlio, e pregò consiglio, come potrebbe aggiustare i suoi affari col Vescovo proprio ?

Gli rammentai l'obbligo di risiedere in parrocchia, di non allontanarsene senza concedo impetrato, di non accettare delle intenzioni sacre senza la saputa del suo Vescovo, di schivare i tumulti politici, di trattare i suoi affari col vescovo innanzi al foro ecclesiastico, e non sulle colonne dei giornali. Se poi tutto questo non bastasse a riconciliarlo col suo Vescovo, ovvero se egli non potesse lasciar le sue abitudini, piuttosto che vedere i suoi fedeli sopraffatti dalle afflizioni, cui li vuole liberati, fara molto meglio se cercherà ad impetrare qualche altro Ufficio, o poi valedica alla parrocchia Sisiesci, ove come pare non saprà ottenere riposo.

Rispose che padre di famiglia ha da pensare all'educazione della prole, avendo due figlie a Bucuresci, un figlio a Roma, altro quivi, -un fratello ingegnere in Romania; -concedo per allontanarsi dalla parrocchia indarno chiede, che non gli si accorda. In più riprese tentò a chieder perdono dal Vescovo, e non vi fu ammesso. Nel frequentare i convegni politici, si vale del proprio diritto di cittadino. I suoi fedeli lo hanno molto a cuore, non li può lasciare in balia della sorte. Per gli abusi che si fanno colle intenzioni sacre, non bisogna impedirne l'uso, dappoichè egli conosce alcune diocesi, dove quasi tutti gli istituti si erigevano coll'elemosina delle SS. Messe, dai sacerdoti diocesani ceduta intiera o in parte per fini pubblici. Per cagion dell'intervento della forza armata per impedire alle feste maggiori l'ingresso del popolo alla chiesa di Sisiesci, ricorse alla Maestà del Re Apostolico, donde gli fu significato, che esaminata la causa, la procedura del regio governo si trovò esser stata in regola.

Questo è in sostanza il discorso, che ebbi con lui in quel giorno, unico in cui l'incontrai da un'intervallo di quasi due lustri. Questi giorni si trattenne alquanto quivi, ma non venne da me.

IV. Dr. Basilico Lucaciu è uno dei sacerdoti di questa provincia ecclesiastica, i quali primi vi introdussero la consuetudine di raccogliere in grosso intenzioni di Messe, e le distribuivano a celebrarsi, ritenendone, l'elemosina per prodotti di stampa.

Aiutato di cotali elemosine egli pubblicò il periodico detto "Rivista Cattolica," cessato da più anni.

Con simili elemosine edificò la chiesa in stile bizantino con due campanili e cupola, con portico poggianti su sei colonne di pietra scalpellata, alte circa 8 metri. Questa chiesa è divenuta pietra di offensione per il confluente dei fedeli quelle regioni. In sul portale ne applicò l'iscrizione: Pro S. Unione Omnium Rumenorum S. P. Q. R. Sisiescensis Posuit MDCCCXC.

La chiesa è tenuta in dimensioni, che basterebbero anche per una cattedrale, e lavorata che fu intiera colle braccia gratuite dei fedeli, costò

nondimento fino a quell'anno più di 26,000 fiorini v. a. e non è ancor terminata. Per continuar l'opera il Dr. Lucaciu contrasse un imprestito di 5,000 fiorini dall'istituto di credito "Albina" in Cibinio; alla insistenza dei giranti, di regolar l'affare, non vuol rispondere. Non ne ha i mezzi, giacchè essendo vietate le peregrinazioni sacre a quel santuario dai contorni: i fedeli di Sisiesci soli non bastano a terminar un'opera di tanta magnificenza, rara quivi perfino nelle città, nonchè nelle povere borgate di quelle regioni.

V. In fine trovo necessario a mentovare, che Dr. Basilio Lucaciu per la sua facondia non volgare, è uno degli oratori, che sa con molto effetto arringare le moltitudini, quindi per cause politico-ecclesiastiche essendo stato ripetutamente condannato a prigione di Stato: bentosto di diffuse tra il popolo rumeno una cantilena, imitazione d'altra trent'anni fa in voga per altro prigionier politico, in cui si esprime compassione per Dr. Basilio Lucaciu e si esalta la causa per cui soffre.

Per cagion di questa cantilena, espressamente non vietata, furono condannati a prigion di Stato alcuni dei nostri sacerdoti e maestri di scola, due di essi stanno ancheal presente rinchiusi a Szegedino e a Vác.

Del resto si dice, che Dr. Basilio Lucaciu nella sua parrocchia eserciti molto beneficenza verso i poveri, -le sue attinenze con uomini di Chiesa e di Stato all'estero, danno al suo nome auge, ed alla sua persona importanza, la quale soltanto gli iniziati sarebbero in grado a ponderare più da presso, ed a giudicare secondo merito.

Dietro a tutto ciò non mi resta, che a palesare il mio parere in proposito, il quale si riduce ai seguenti : giacchè vi è pendente al foro ecclesiastico un altro processo incamminato contro Dr. Basilio Lucaciu, sarebbe da provocare Monsig. Vescovo di Szamos-Ujvár che si affretti a terminar quel processo con sentenza di I. istanza; in essa si schiarirebbe se valgano qualche cosa le eccezioni che fa l'incatto contra il modo come si fece l'inchiesta.

Del resto per la portata della causa, e le difficoltà di procacciar informazioni esatte spero indulgenza del ritardo, e colgo anche questa occasione a rinnovare i sensi di profondissimo rispetto ed ossequio, con cui mi protesto.

Dell'Eminenza Vostra Rev.ma e della S. Congregazione, umilissimo servitore,

Blasio (Ungheri) a li 16/4 Maggio 1898.

Vittore Mihály de Apşia Arciv. Metropolita
Di Albá Giulia e Fogaras

11. Dalle quali cose rileveranno le Eminenze Vostre la triste situazione cui è ridotta questa non assai numerosa parrocchia della Diocesi di Szamos

Ujvar, dove si contano appena 2000 fedeli unitamente alle figliali, è doloroso peraltro il vedere che da più di dieci anni sia scoppiato un gravissimo conflitto tra il Parroco e il proprio Ordinario, e che sono riusciti inutili i rimedi sinora adottati per rimuoverne le cause. Da una parte l'ensagerato spirito di nazionalismo che guida il Lucaciu nelle sue lotte intraprese contro il Governo Magiaro e contro il proprio Vescovo che accusa di complicità col medesimo; dall'altra l'inflessibilità di Monsig. Szabó nel tenere fermo alle misure di severità adottate contro il Lucaciu rendono sempre più difficile l'opera della pacificazione degli animi tanto attesa. Mancano inoltre gli elementi che si richiedono per giudicare sul valore delle accuse promosse dal Lucaciu, non potendosi ottenere ancora, dopo le molte sollecitudini fatte il risultato dell'inchiesta ordinata dal Vescovo, in quale a sua volta insiste per essere chiamato a decidere su tale causa.

12. Quindi altra via non resta che pregare le EE. VV. di compiacersi risolvere con la consueta sapienza il seguente.

D U B B I O

Se e quali provvedimenti conviene adottare nella vertenza tra Monsignor Szabó e il Parroco Basilio Lucaciu

A. 1899. Nr. 3.

ROMENI
Prot. N. 9130

In Cong. Generali de Prop. Fide pro Neg. OO. habita die 9 Ianuarii 1899, E-mi Patres ad dubium sulla vertenza di D. Basilio Lucaciu Rumeno col suo Ordinario Mons. Giovanni Szabó; referente E-mo Vannutelli Seraphinò respondendum cesuerunt uti infra:

Affirmative, et scribatur Episcopo Szamos-Ujváriensi ad mentem. Mens est: che gli si dica che, proposte in plenaria Congregazione le molteplici cause di dissidio fra lui ed il Parroco Basilio Lucaciu, gli E-mi Padri, astenendosi per ora dal proferire un giudizio definitivo sù ciascuna di esse, hanno in genere riconosciuto essere sommamente difficile di giustificare la sua condotta verso il Parroco, nominatamente nella designazione di un Cappellano nella persona del Sacerdote Dredeanu, che egli vuole scusare anche nel fatto gravissimo di tenere il SS-mo Sacramento in un luogo indecente con immenso scandalo dei fedeli; nell'aver raccomandato alcuni libri atei per l'insegnamento proposti dal Governo Ungherese; nella proibizione delle festività giubilari nella Parrocchia; nell'invocare o permettere a tal fine l'intervento del braccio secolare; e nell'inceppare in altre maniere la di lui pastorale attività. Esser quindi necessario che egli

faccia uso più prudente della sua autorità episcopale, reprimendo sì gli abusi, ma non impedito il bene. Piacerebbe pure alla S. C. che egli, d'intelligenza col metropolitano, vedesse, se vi sia nella Provincia ecclesiastica altro ufficio che possa essere affidato al Lucaciu, e riesca in pari tempo ad esso gradito; nella quale ipotesi facile sarebbe di eliminare le cause del conflitto. Desidera inoltre la stessa S. C. che egli metta fine ai processi iniziati in Curia contro il Sacerdote Lucaciu, procurando, qualora la ravvisa necessario di ammonirlo paternamente. Si scriva altresì all'Arcivescovo di Fogaras nel senso suespresso relativamente all'ufficio da trovarsi per il Parroco Lucaciu, avendo egli stesso nella sua lettera del 16 Maggio 1898 indicato questo rimedio, come sommamente idoneo a ridonare la pace alla Parrocchia. Da ultimo si scriva al Sacerdote Lucaciu, raccomandandogli la calma, la prudenza, la moderazione e maggior rispetto al suo Superiore gerarchico.

Ita est

S. Card. Vannutelli Relator

SS-imus. sopra relatione resolutionem die 20 Ianuarii 1899 in omnibus benigne Confirmare dignatus est¹.

A.C.C.O., Romeni, 120/33, IV, Fasc. 7, nr. 9130.

¹ Sumarul actelor anexate: 1) Cererea credincioșilor din parohia Șișești, adresată Papei Leon XIII la 14 decembrie 1897, tradusă în limba italiană, 2) scrisoarea lui Vasile Lucaciu din 14 decembrie 1897 adresată cardinalului Ledochowski, 3) Scrisoarea lui Vasile Lucaciu din 19 ianuarie 1898 adresată aceluiași, 4) Scrisoarea episcopului Ioan Szabó din 22 ianuarie 1898 către cardinalul Ledochowski, 5) Alte plângeri ale lui V. Lucaciu expuse în scrisoarea sa din 25 februarie 1899 către Ledochowski, 6) Răspunsul episcopului Szabó din 29 septembrie 1899, 7) Altă scrisoare a episcopului Szabó din 29 septembrie 1899 către Ledochowski.

6.

Roma, 20 noiembrie 1899

Sentință a Congregației pentru Bisericile orientale prin care se dispune episcopului Szabó să sisteze procesele împotriva lui Vasile Lucaciu și să intervină pe lângă guvernul maghiar pentru a permite pelerinajele de la Șișești

20 Novembre 1899.

**SACRA CONGREGAZIONE DE PROPAGANDA FIDE PER GLI
AFFARI DEL RITO ORIENTALE****PONENTE: L'EMINENTISSIMO E REVERENDISSIMO SIGNOR
CARDINALE SERAFINO VANNUTELLI****RELAZIONE CON SOMMARIO:** Sulla vertenza tra Mons. Szabò e D.
Basilio Lucaciu**E-mi e R-mi Signori**

1. Nella Congregazione Generale del 9 Gennaio fu presa ad esame la posizione relativa alla vertenza del Sacerdote Basilio Lucaciu col suo Ordinario Mons. Szabó e al dubbio se e quali provvedimenti conveniva adottare al riguardo- le EE. LL. R-me si compiacquero rispondere.

Affirmative, et scribatur Episcopo Szamos-Ujváriensi ad mentem. Mens est: che gli si dica che, proposte in plenaria Congregazione le molteplici cause di dissidio fra lui ed il Parroco Basilio Lucaciu, gli E-mi Padri, astenendosi per ora dal proferire un giudizio definitivo sù ciascuna di esse, hanno in genere riconosciuto essere sommamente difficile di giustificare la sua condotta verso il Parroco, nominatamente nella designazione di un Cappellano nella persona del Sacerdote Dredeanu, che egli vuole scusare anche nel fatto gravissimo di tenere il SS-mo Sacramento in un luogo indecente con immenso scandalo dei fedeli; nell'aver raccomandato alcuni libri atei per l'insegnamento proposti dal Governo Ungherese; nella proibizione delle festività giubilari nella Parrocchia; nell'invocare o permettere a tal fine l'intervento del braccio secolare; e nell'inceppare in altre maniere la di lui pastorale attività. Esser quindi necessario che egli faccia uso più prudente della sua autorità episcopale, reprimendo sì gli abusi, ma non impedendo il bene. Piacerebbe pure alla S. C. che egli, d'intelligenza col metropolitano, vedesse, se vi sia nella Provincia ecclesiastica altro ufficio che possa essere affidato al Lucaciu, e riesca in pari tempo ad esso gradito; nella quale ipotesi facile sarebbe di eliminare le cause del conflitto. Desidera inoltre la stessa S. C. che egli metta fine ai processi iniziati in Curia contro il Sacerdote Lucaciu, procurando, qualora la ravvisa necessario di ammonirlo paternamente. Si scriva altresì all'Arcivescovo di Fogaras nel senso suespresso relativamente all'ufficio da trovarsi per il Parroco Lucaciu, avendo egli stesso nella sua lettera del 16

Maggio 1898 indicato questo rimedio, come sommamente idoneo a ridonare la pace alla Parrocchia. Da ultimo si scriva al Sacerdote Lucaciu, raccomandandogli la calma, la prudenza, la moderazione e maggior rispetto al suo Superiore gerarchico.

2. Mons. Szabó non credette opportuno di accusare ricevuta delle surriferite istruzioni con qualche sollecitudine e solamente nel Febbraio successivo alla S.C. nei termini seguenti:

"Da statuto in hac diocesi vigente animarum curatores, qui extra fines Hungariae iter suscipere vellent previe concessionem discedendi ab hoc Ordinariatu impetrare debent. Parochus Laczfalvensis Basilius Lucaciu litteris suis die 20 Februarii a. c. N. 35 datis ad notitiam istius Ordinariatus perfert se, ut dicit, in causa familiae, ecclesiae et fideiium Romam iturum, quin hanc concessionem petiisset et obtinuisset, quod ad notitiam Eminentiae Vestrae perferendi honorem habeo.

Ceterum profundissimo cum venerationis cultu persisto. Eminentiae Vestrae etc.

Szamosújvári die 25 Februarii 1899".

A cui la stessa S. C. si dava premura di rispondere in data 8 Marzo: "Sacerdos Basilius Lucaciu, de quo in epistola Amplitudinis Tuae data die 25 mensis p. elapsi sub n. 1694 Romam pervenit atque egit cum hac S. C. de causa pertinente ad suam parrocciam et personam. De ulterius, suo tempore, iuris ordine servato, deductis, debita ratio habebitur, ac interim peropportunum censetur ut Amplitudo tua acquiescat".

3. Intanto il Lucaciu si recò a Vienna a perorare la propria causa presso quell'E-mo Card. Arcivescovo; il quale peraltro gli fece comprendere che si sarebbe adoperato ben volentieri per lui se gli avesse presentata una commendatizia di questa S. C. Avendone quindi fatta richiesta questa fu spedita al prelato E-mo il 12 Marzo pregandolo che se fosse possibile interponesse i suoi buoni ufficii perchè al Lucaciu si conferisse l'ufficio di parroco rumeno in quella città, e, non essendo ciò possibile, qualche altro consentaneo impiego. Non ostante la favorevole propensione dell'esimio Card. Arcivescovo non riuscì al Lucaciu di ottenere un collocamento, e tornato in Roma dirigeva al suo Vescovo la seguente lettera:

"Eccellentissimo Mons. Vescovo,
Padre mio benignissimo,

Voleva ripatriarmi e prontamente presentarmi dinanzi alla Vostra Eccellenza secondo i paterni consigli dell'E-mo Cardinale Prefetto della S.

Congregazione de Propaganda Fide, ed anche secondo il vivissimo desiderio del mio cuore.

Ma ho ricevuto i giornali colla notizia, che di nuovo mi si è intentato un processo, sotto pretesto di delitto di stampa. Così, stando il pericolo di detenzione preventiva, o di una condanna a prigione, è chiaro, che non posso ripatriarmi, senza avere prima ricondotta la pace e la tranquillità nella parrocchia, tanto agitata.

Perciò, supplisco la mia presentazione in persona dinanzi alla Vostra Eccza, per mezzo di questa mia umilissima, facendo in iscritto ciò che farei in persona a viva voce.

Cioè :

1. Faccio il mio ossequio dinanzi a Vostra Ecc-za come a mio Superiore Gerarchio, domandandole tutte le scuse, e tutto il perdono, per tutti i disturbi, offese che mai avesse ricevuto V. Ecc-za da me o per mia cagione, comunque sia, fosse avvenuto.

2. Domando umilmente dalla paterna bontà di Vostra Ecc-za che si degnasse benignamente annuire ed acconsentire, che la S. Sede Apostolica accordasse, col paterno consenso di V. Ecc-za., la grazia spirituale delle ss. indulgenze, almeno per i tre giorni di feste principali della nostra chiesa parrocchiale di Sisesci-Laczfalú, e cioè: per la festa de' SS. Apostoli Pietro e Paolo, per l'Assunzione e per la Natività della Madonna Santissima.

Ottenuta questa grazia spirituale, ritorna la pace e la tranquillità, ed io potrò rientrare in parrocchia, anche col pericolo di dover affrontare il processo inchoato sentendomi del tutto innocente.

Rinnovando la mia umile preghiera, ed implorando la Sua paterna benedizione, chinato al bacio del Sacro anello, sono

Dell'Ecc-za Vostra, U-mo dev-mo servo e figlio

Basilio Lucaciú
Parroco di Sisesci"

4. Per riguardo all'implorata concessione dell'indulgenze la stessa S.C. si rivolgeva a quel Vescovo interessandolo di manifestare su questa domanda il suo parere nei termini seguenti:

"Romae 15 Maii 1899

Sacerdos Basilius Lucaciú Parochus Laczfalvensis quamprimum reversurus erit in istam diocesim et officii sui partes explebit coram Amplitudine tua. Certa itaque spe confido te paterna charitate qua praestas illum benigne fore excepturum. Qua occasione praedictus sacerdos utetur ut votum pandat pro quibusdam indulgentiis concedendis ecclesiae suae

parochiali. Huic S. Cong-ni pergratum erit accipere Amplitudinem tuam libenter eidem voto obsecundare.”

5. Questa volta Monsig. Szabò rispose prontamente con suo foglio del 7 Giugno limitandosi soltanto a riprodurre in allegati 1. La copia della surriferita lettera del Lucaciu 2. La copia della relazione di una commissione nominata da lui per decidere intorno alle indulgenze.

Nulla dicendo riguardo alla domanda del ritorno fatto dal Lucaciu, prega l'E-mo Card. Prefetto di prendere in considerazione il parere *negativo* pronunziato dalla Commissione sulla domanda Indulgenze e riportato in Sommario N. 1. Il giudizio della Commissione è fondata sopra questi motivi:

a) Le indulgenze specialmente plenarie e perpetue costituiscono un privilegio insigne che la Chiesa non è solita accordare se non concorrono cause giuste ragionevoli e di grande entità. Secondo la prassi della Chiesa Cattolica simili indulgenze si concedono a Santuarii dove il Signore per la sua misericordia ha operato luminosi prodigi, e che sono da ritenersi come luoghi, dove i fedeli accorrono in pellegrinaggio.

b) Ora l'autore della petizione diretta alla S. C. per ottenere le suddette indulgenze ha pubblicato un opuscolo col titolo: de Ecclesia Laczfalvensi idest monasterium Matris Romanorum, dove si dice che nell'antica Chiesa si conserva un'Image chiamata *Mater Romanorum* e che si venera come taumaturga, trovandosi dipinti nelle pareti alcuni fatti creduti miracolosi.

c) Ora questi miracoli non sono comprovati, e se l'oratore domanda le indulgenze lo fa per assicurarsi grande concorso di popolo e per ritrarne dei proventi. Tanto è dimostrato dalla confessione di alcuni sacerdoti che interrogati perchè avessero lasciata la loro Chiesa nel giorno della Natività e dell'Assunzione di Maria per recarsi a quella di Laczfalu risposero per ricevere quivi elemosine di Messe.

d) Nello stesso opuscolo si dice che dappresso alla chiesa antica vi era un fonte detto della Vergine Maria sopra cui fu eretta una cappella con una copia dell'Image della Madonna che operava prodigi. Si attribuisce alle preghiere *Matris Romanorum* con l'aspersione dell'acqua benedetta attinta a quel fonte la risurrezione di un morto. Questo fonte fu chiuso e fu demolita la cappella, ma nell'anno 1886 fu riaperto e concesso all'uso del popolo "*expectans animam piam Beatissimae Virginis veneratricem quae cappellam super illum fontem de novo aedificaret*".

e) Per altro l'autore chiamato dall'Ordinario per dichiararsi intorno a questo fonte con sua risposta del 17 Dicembre 1897 dichiarò "*infra ecclesiam numquam fuit fons et consequenter nec aliquod nomen habuit*".

Ipsae fodit illum fontem in colle super quo novo ecclesia aedificata est ...
(Som. n. 1. Pag. 3)

f) Non ostante il divieto dei SS. Canoni e del Concistoro Episcopale gli ha continuato a radunare fedeli intorno a quella chiesa dove mentre si fanno processioni, si danza, e si vendono cibi e merci.

g) Ora i SS. Canoni vietano espressamente che si concedano indulgenze plenarie e parziali in quei luoghi "*Ubi choreae comessiones et nundinae asservantur in viciniis*".

6. Con altro suo foglio in pari data Mons. Szabò per la prima volta fa menzione della risoluzione notificatagli il 25 Gennaio u. S. In questi precisi termini.

"Ad gratiosas Eminentiae Vestrae litteras die 25 Ianuarii a. e. N. 9130 datas intuitu sacerdotis Basillii Lucaciu habeo honorem ad Eminentiae Vestrae notitiam perferendi, quod conformiter mandato S. Congregationis litteris 3 Februarii a. e. N. 692 rogavi Suam Excellentiam Metropolitam litteris vero 19 Februarii a. c. 1523 datis etiam episcopos conprovinciales ut se-met declarent an aliquod officium in ipsorum dioecesi inveniretur, quod Basilio Lucaciu offerri posset. Responsum Metropolitanae et memoratorum episcoporum, in hac causa adnectitur. Postea vero omnia acta ad causam istam pertinentia comissioni ex tribus canonicis et tribus professobibus Lycei theologici constanti, communicavi, cuius commissionis relationem in copia habeo honorem Eminentiae Vestrae substernendi submissee Eminentiam Vestram rogando, ut praefatae commissionis opinionem statui rei convenientem in considerationem sumere benigne dignaretur".

7. Le riposte dell'Episcopato e la relazione della commissione si leggono in Somm. num. II. III. IV. V. Dalla lettura dei suddetti documenti rilevasi che il Metropolita di Fogaras e i due Vescovi di Lugos e di Gran Varadino si dicono impossibilitati per varii motivi a conferire un beneficio con cura di anime al Lucaciu, e che la commissione nominata da Mons. Szabò dono avere minutamente esaminati gli antichi addebiti del Lucaciu dai quali fu assoluto tanto per sentenza di S. M. Apostolica, quanto per decisione di questa S.C. conchiude per il di lui allontanamento dalla diocesi.

8. Comunicata che fu al Lucaciu la risposta negativa data dal Vescovo per riguardo alla concessione delle indulgenze fece egli vivissime e ripetute istanze affinché la Santa Sede nella pienezza della sua potestà avesse accordata questa grazia da lui tanto desiderata. Ma gli fu risposto che "*dissentiente Episcopo*" la grazia non si poteva concedere.

9. Poco appresso giungevano a questa S. C. altri ricorsi dei fedeli di quella parrocchia che si lagnavano di essere stati respinti dai gendarmi nella

ricorrenza della festa giubilare dei Principi degli Apostoli. Riferita ogni cosa al S. Padre. Sua Santità ordinò che si scrivesse al Vescovo ingiungendogli di agire sollecitamente presso il Governo Ungherese affinché non fossero più molestati quei fedeli nei loro consueti pellegrinaggi alla suddetta Chiesa. La lettera della S. C. che porta la data del 1 Agosto u. s. concludeva con queste parole "Quod si mandata Supremi Pastoris Universalis Ecclesiae debite et obsequenti animo non expleantur cogitet Amplitudo Tua quale onus coram Deo susceptura erit".

10. Disgraziatamente quest'ordine di Sua Santità non ottenne il voluto effetto perchè giunsero telegrammi di quei fedeli che dicevano di essere stati di nuovo impediti dai gendarmi dal celebrare la festa giubilare dell'Assunzione.

11. A giustificazione poi della sua condotta Mons. Szabó rispondeva alla S. C con la lettera che qui si riporta integralmente.

E-me ac R-me Domine,

In obsequium mandati S. Congregationis de Propaganda Fide 1 Augusti a. c. sub N. 10057 dati intuitu iubilaeorum quae sacerdos Lucaciū penes ecclesiam parochialem Laczfalvensem introducere intendit communicavi rem cum Regio Hungarico Gubernio, unde responsum accepi ex quo apparet quod non sit proclivum ibi titulo iubilaei confluxum populi permittere.

Notum est Eminentiae Vestrae quomodo processus contra nominatum sacerdotem in causa intentionum missalium rescripto S. Congregationis de die 24 Decembris 1895 N. 4552 decisis fuit, quantasque molestias hicce Ordinariatur ex illa causa habuit (1).

Similiter notum est Eminentiae Vestrae ex repetitis meis relationibus quomodo idem sacerdos voluit introducere peregrinationes seu sic dicta iubilea penes suam ecclesiam parochialem, quae autem ex respectu ecclesiastico non fuerunt et non sunt utilia nec admittenda quia prout relationibus meis de dno 22 Februarii 1898 N. 1800 et de dno 29 Septembris 1898 N. 7500 : dein dtn 1 Maii a. c. N.3917 exposui

(1) *La decisione cui allude Mons. Szabó è quella adottata dalla plenaria Cong-ne del Dicembre 1895 dove si riconobbe che il Lucaciū non aveva commesi gli abusi imputatigli nel ricevere elemosine di messe.*

Illis conventibus abuti voluit contra Tridentinum Decretum de observandis et evitandis in celebratione missae sess. XXII vi cuius Episcopi ea omnia prohibere atque e medio tollere sedulo obligantur quae vel avaritia vel superstitio induxit, et sparsit famam falsorum miraculorum ut hoc modo

populum conciat quod ad superstitionem ducit contra Tridentinum decretum e sessione 2^a. de invocatione veneratione et reliquiis sanctorum et s. imaginibus et quod decretum prae oculis habendum mihi fuit.

Occasione illorum conventuum usus est etiam ad politicam suam patriae contrariam continuandam et ideo auctoritas civilis confluxum populi ibi permittere nolluit eo minus quia est persona politice notata; nam propter agitationes politicas patriae contrarias pluries poena carceris muletatus fuit prout superius citatis meis relationibus exposui, si quis autem ecclesia et pietate abutitur in fines politicos atque si de confluxu populi est sermo ratione ordinis et boni status auctoritas civilis intervenire solet.

Permissio confluxus populi vero est in nexu cum politica et eius conatus per se eo tendit ut politica eius agendi ratio de praeterito auctoritate S. Sedis excusaretur, iustificaretur et approbaretur ac ut eadem pro futuro cum triumpho continuari possit, et e parte nominati sacerdotis iam in antecessum vox sparsa est de sua victoria et iubilis ibi servandis.

Ex his apparet quod in eo statu sim eaeque subversentur circumstantiae ut ego in causa nihil ultra facere possim nec ullam in me responsabilitatem assumere, ideoque humillime S. Congregationem rogare sustineo ut benigne effiere dignaretur quatenus a tractanda hac causa dispensationem obtineam ac ut eandem causam S. Congregatio cum Excelso Regio Hungarico Gubernio per se tractere dignaretur.

Ceterum S. Sedes disponet prout bonum iudicaverit et dispositiones S. Sedes obsequentissimo excipiam. Repetites vicibus sincere et vere exposui ea quae permissionem confluxus populi non suadent et attentis omnibus circumstantiis modo etiam illius opinionis essem ut preces dicti sacerdotis non audiantur sed invietur ad ordinem et ut amplius molestias non faciat”.

Opportunum autem ducerem ut preces, quas pro obtinenda gratia S. Congregationi substravit communicentur cum isto Ordinariatu ut ad intentum cap. V. de reform. e sess. XX. et cap. V. de reform. e sess. XIII Conc. Trid. examini subiiciantur utrum vitium subreptionis vel obreptionis non subversetur et utrum fors non per falsi narrationem et veri taciturnitatem gratiam obtinere intendat, eo magis quia querelae fidelium diocesis per Basilium Lucaciu obtentae sunt mera ipsius fictio. “

Ceterum profundissimo cum venerationis cultu persist, Eminentiae Vestrae, humillimus et obsequentissimus servus

Szamosujvarini die 9 Septembris 1899

Ioannes Szabó
Episcopus Szamosujvariensis.

12. Dalla lettura di questo documento le EE. LL. rileveranno che Mons. Szabó si serve di tutti i mezzi di cui può disporre per mettere in evidenza la sua ferma ed irrevocabile volontà di non arrendersi neppure agli ordini formali ed espliciti di Sua Santità.

13. In presenza pertanto di uno stato di cose di eccezionale gravità si compiaceranno risolvere i seguenti

D U B B I

1. Se sia il caso di pronunciare o no un giudizio definitivo nella vertenza tra Mons. Szabó e D. Basilio Lucaciu.

2. *Quatenus negative*: quali rimedii conviene adottare.

A. 1899. N. 14.

ROMENI
Prot. 10410

20. N o v e m b r e 1899

In Congregatione generali de Propaganda Fide pro Negotiis Ritus Orientalis habita die 20. Novembris 1899 cui interfuerunt E-mi ac R-mi Patres Cardinales Parochi Vannutelli Serephinus, Mazella, Ledochowschi Praefectus, Vannutelli Vicentius, Satolli, Iacobini, Cretoni et Steinhuber ad dubia – **sulla vertenza tra Mons. Szabo e D. Basilio Lucaciu**; referente Emo Vannutelli Seraphinò, res pondendum cebsuerunt uti infra:

Ad. I. m. Providebitur in secondo.

Ad. II. Affirmative ed ad mentem. Mens. est 1.Che si scriva a M. Szabó essere volere della S. Congregazione di mettere fine ai processi iniziati in Curia contra il Sacerdote Lucaciu. 2. Che si preghi a voler adoperarsi con tutto l'impegno perche il detto Sacerdote possa liberamente ritornare in parrocchia senza che abbia a soffrire alcuna molestia da parte del Governo Ungherese ; 3.Che il Cappellano Dredeanu sia traslocato altrove; 4. Che spieghi tutta la sua influenza presso il Governo, onde non siano impediti le geste ed i pellegrinaggi nella Chiesa parrocchiale di Sisesti. La lettera in parola sara presentata agli E-mi Padri in Congregazione Generale, ed insiguito comunicata anche all'Arcivescovo di Fogaras. Si ammonisca poi il Sacerdote Lucaciu a non propagare i falsi miracoli, e gli si ingiunga a non immischiarsi di politica.

Ita est.

S. Card. Vannutelli Relator

Ex Aud. Ss-mi diei 24.Nov. ref. inf. S.C. de Prop. Fide pro Neg. Or. Sec-rio superelatam resolutionem Em. Patrum approbare ratamque habere dignatus est Ss-mus D.N. Leo d. p. P.XIII¹.

¹ Referatul judiciar și sentința sunt urmate de următoarele documente: 1) Scrisoarea din 1 mai 1899 a lui Szabó către Ledochowski; 2) Răspunsul mitropolitului V. Mihályi din 10 septembrie 1899, privind primirea lui Lucaciu, 3) Răspunsul episcopului D. Radu al Lugojului din 23 februarie, 4) Răspunsul episcopului M. Pavel al Orăzii din 6 martie, 5) Raportul din 31 mai 1899 al comisiei instituite la Gherla.

7.

Roma, 8 ianuarie 1900

Sentință a Congregației pentru Bisericile orientale prin care se dispune episcopului Szabó să nu fie create dificultăți preotului Vasile Lucaciu în administrarea parohiei Șişești

R. O.

RUMENI

A. 1900. N. 1.

Prot. N. 10410

**SACRA CONGREGAZIONE DE PROPAGANDA FIDE PER GLI
AFFARI DEL RITO ORIENTALE**

**PONENTE: L'EMINENTISSIMO E REVERENDISSIMO SIGNOR
CARDINALE SERAFINO VANNUTELLI**

Sequito della Ponenza Novembre 1899. Sulla vertenza tra Mons.
Szabó e D. Basilio Lucaciu

G E N N A I O, 1900

E-mi e R-mi Signori

1. Nella generale Adunanza del 20 Novembre 1899 le Em-ze LL. Rev-me presero ad esame l'ulteriore posizione relativa alla vertenza da lungo tempo esistente tra Monsig. Szabó e D. Basilio Lucaciu, ed ai relativi dubbi si compiacquero rispondere:

Ad primum, providebitur in secundo.

Ad secundum, affirmative et ad mentem. Mens est: 1° Che si scriva a Monsig. Szabó essere volere della S. Congregazine di metter fine ai processi iniziati in Curia contro il Sacerdote Lucaciu; 2° che si preghi a volersi adoperare con tutto l'impegno perchè il detto Sacerdote possa liberamente ritornare in parrocchia senza che abbia a soffrire alcuna molestia da parte del Governo Ungharese; 3° Che il Cappellano Dredeaun sia traslocato altrove; 4° che spieghi tutta la sua influenza presso il Governo onde non siano impediti i pellegrinaggi e le feste nella chiesa

parrocchiale di Sisesci. La lettera in parola sarà presentata agli E-mi Padri in Congregazione Generale, ed in seguito comunicata anche all'Arcivescovo di Fogaras. Si ammonisca poi il Sacerdote Lucaciu a non propagare i falsi miracoli, e gli si ingiunga a non immischiarsi di politica.

2. In esecuzione pertanto della suddetta risoluzione si sottopone alle Em-ze LL. la minuta della lettera estesa nel modo seguente:

“R. P. D. Ioanni Szabò Episcopo Armenopolitano, Szamos-Ujvar.

Haec S. Congregatio in Generalibus Comitibus habitis die 20 Novembris labentis anni 1899, diligenti examini subiecit noviter deducta in causa Sacerdotis istius Dioceseos Basilii Lucaciu.

Porro E-mi Patres in eam concesserunt sententiam :

1. Ut finis imponatur omnibus processibus incoeptis in Curia Episcopali contra memoratum Sacerdotem.

2. Ad causas removendas quae diuturno dissidio originem dederunt, Amplitudo Tua charitate paterna solertem curam impendat ut eidem Sacerdoti liberum fiat redire in propriam paroeciam quin molestiae inferantur a Gubernio Hungarico.

3. Quia nulla excusatione dignus haberi potest Cappellanus Eugenius Dredeanu ob gravissimam irreverentiam irrogatam SS. Eucharistiae Sacramento, idem e paroecia Sisescenisi alibi transferatur.

4. Cum prohibitio imposita vi publica fidelibus pias peregrinationes peragendi quater in anno ad Ecclesiam Sisescensem religiosos eorum sensus offendant, Amplitudo Tua boni pastoris partes impleat diligenti studio procurando apud Gubernium ne fideles impediantur a celebrandis tum festis diebus statutis, tum peregrinationibus ad illam Ecclesiam.

Quam E-morum PP. Sententiam Sanctissimus Dominus Noster ratam in omnibus habuit.

Velit igitur Amplitudo Tua quae supra recensentur executioni demandare”.

3. Inoltre le EE.LL. si compiaceranno leggere la seguente relazione di Mons. Demetrio Radu Vescovo di Lugos, interpellato confidenzialmente dal N. A. di Vienna ad esprimere il suo avviso.

“Conformandomi al grazioso scritto confidenziale dell'E. V. in data del 5 Ottobre 1899, N. 4017, col quale degnavasi chiedere il mio umile parere intorno alla vertenza, che da lungo tempo esiste dolorosamente tra Mons. Szabó Vescovo di Számos-Ujvár ed il Sacerdote Basilio Lucaciu, parroco di Laczfalu nella medesima Diocesi, dopo che con difficoltà mi sono potuto acquistare alcuni dati, ho l'onore di dichiararmi nel seguente modo.

1. La vertenza in questione data dall'anno 1890, quando Mons. Szabó colla sua lettera circolare N. 134 del 4 Gennaio 1890, e specialmente con quella del 6 Maggio 1890, N° 2957 ha proibito al suo clero di abbonare con Intenzioni di Messe il periodico "Revista Catolica", diretto dal Signor Lucaciu e pubblicato dall'anno 1885 fino al mese di Luglio 1891. La conseguenza di questa proibizione è stato un grande processo disciplinare fatto al Signor Lucaciu dal suo Ordinario.

Sarebbe troppo lungo, e, per quanto credo, neppure importa ora il racconto minuto di questo processo: basta il dire, che è stato terminato a Roma in modo pienamente favorevole al Sig. Lucaciu. Le cose accadute dopo questo processo però hanno dimostrato, che le animosità per caso provocate non sono state terminate, anzi perdurano, continuando ad alimentare la vecchia vertenza.

2. Dopo che si è finito quel processo interessante, l'oggetto della vertenza è divenuta la Chiesa, edificata dal Signor Lucaciu in Laczfalu, e propriamente parlando il pellegrinaggio, che incominciò a farvisi. I lavori per questa Chiesa, veramente monumentale per un villaggio, sono stati compiuti nell'anno 1891. Nell'anno 1890 sono state inaugurate le tavole commemorative, messe nei muri della Chiesa e delle quali una porta l'iscrizione latina: A.M.D.G. Ex voto Pro S. Unione Omnium Romanorum S. P. Q. R. Sisesciensis Posuit A.D. MDCCCXC. A questa occasione "i fedeli si legge nella <<Revista Catolica>> del 30 Agosto 1890, del luogo e dei dintorni a gruppi e gruppi apparivano dalle romantiche colline del comune, passando il giorno in pratiche religiose ed in amichevoli conversazioni, e visitando la nuova Chiesa cogli stabilimenti adiacenti, il paviglione, i giardini, la Croce dei buoni consigli, l'obelisco, la sorgente di Troiano ecc.". Nel suo discorso il Signor Lucaciu dice, che Comuni intieri, da grandi lontananze, erano determinati a venire in processione alla solennità della consecrazione, cari amici da tutte le parti abitate dai rumeni hanno aspetato l'invito per poter venire ad abbracciarci nel beato amore dei Fratelli, e per consecrare questi monumenti colle intime comunicazioni del cuore rumeno, abbellito col diadema dell'immortalità nella fede, speranza e amore nella nazione rumena e della religione cattolica". Nel filo del discorso dice poi più chiaramente, che l'ideale della sua vita è la divisa: Cattolicissimo e Romanissimo. Dopo le festività religiose, la moltitudine si disperse e l'intelligenza si è riunita alla casa ospitale del parroco, ove ha passato il tempo piacevole "riflettendo con tutta la serietà alle inumane persecuzioni ed alle non meritate sofferenze che devono sopportare coloro i quali lavorano per il bene del popolo, per il progresso suo culturale-religioso e lottano per i diritti nazionali".

Il giorno 27 Agosto 1891 è stata benedetta la Chiesa in presenza ad un pubblico intelligente, in numero di circa 300, e di circa 15,000 fedeli, venuti dalle più lontane parti. L'anno seguente poi nella stesso giorno si fece l'inaugurazione del monumento eretto in onore della SS. Vergine: "Gia da tre giorni innanzi – scrive <<Unirea>> N. 37-1892 – venivano da tutte le parti i fedeli, penetrati dal santo sentimento della pietà, e tutto il dintorno risonava dai pii cantici dei fedeli, i quali tutti avevano come fine del loro cammino la magnifica basilica di Laczalu".

Finite le grandi festività religiose, alle ore sei di sera ebbe la "festività accademica", nella quale il Sig. Lucaciu ha parlato con entusiasmo che non si può descrivere. L'idea fondamentale del suo discorso è stata Roma cattolica, come faro per la società moderna messa in così grandi disturbi.

Poi ha parlato il Sig. Costantino Lucaciu sopra "il diritto della lingua nazionale", dal punto di vista religioso, nazionale e sociale, e ha dimostrato luminosamente ai nostri avversari, qual orribile peccato commettano contro le leggi della natura, allorchè studiansi a fare, che la filomella canti in un'altra lingua di quella in cui Iddio l'ha lasciata cantare.

Alle festività, come è stato già detto, erano presenti rumeni venuti da diverse parti da essi abitate. "L'Unione di tutti i Rumeni, termina il corrispondente, ha riunito da alcuni anni in qua una moltitudine di gente a Laczalu, e crediamo, che questa sublime idea le riunirà anche nell'avvenire, preparando così il terreno per la realtà della Santa Unione di Tutti i Rumeni".

3. Ho raccontato tutte queste cose, affinché si possa conoscere meglio l'origine del pellegrinaggio alla Chiesa di Laczalu, le proporzioni che ha preso e le diverse circostanze che fin dal principio l'hanno accompagnato. Devo ancora osservare, che anche ad altre Chiese alla festa patronale è uso di riunirsi gente dei dintorni, sebbene non in tanto numero, e che a quella occasione si fanno divertimenti popolari, come del resto suol accadere presso a poco anche in Italia.

Nel modo indicato adunque, più o meno, si è tenuto il pellerinaggio in ogni anno alla festa patronale della Chiesa di Laczalu, cioè il giorno 27 Agosto, quando cade l'Assunzione secondo il calendario giuliano. Eccezione, credo, che ne è stata fatta nel tempo in cui il Sig. Lucaciu era sospeso, poi detenuto nel carcere politico per faccende politiche. Riacquistando la sua libertà ed essendo altresì rimesso nel suo ufficio e beneficio parrocchiale, il pellegrinaggio incominciò a tenersi di nuovo, finchè negli ultimi due anni venne ad essere proibito da Mons. Szabò ed impedito dagli organi dell'amministrazione civile, in quanto che i gendarmi non hanno

lasciato la gente dei dintorni a recarsi in quel giorno a Laczfalú. E siccome il postamento dei gendarmi in numero considerevole, massime in un anno, ha cagionato un spesa di oltre mille fiorini, come dissero i giornali, il pagamento di questa somma è stato messo al carico del Signor Lucaciú.

4. In seguito a tutto ciò, la questione del pellegrinaggio prende un altro aspetto. Il Sig. Lucaciú ha portato la cosa alla conoscenza della Santa Sede Apostolica, domandandovi il permesso di poter tenere il pellegrinaggio, ed inoltre ne ha domandato anche l'Indulgenza plenaria per la sua Chiesa. Nello stesso tempo è andato lui stesso a Roma, portandovi diversi altri gravamini contro il suo Vescovo. Tra questi gravamini, a quanto ho potuto sapere, sarebbe anche la delazione, che colui ha raccomandato al suo clero alcuni libri con insegnamenti contrarii alle cattoliche dottrine. Sia qui detto nel passare, che in una vasta amministrazione, una simile cosa può accadere anche ad altri Vescovi, sicchè oggetto di vera accusa ciò potrebbe avere luogo solamente quando in pari tempo si potesse dimostrare la mala fede, sebbene, cosa naturale, sia da desiderarsi che non accada.

Intanto la S. C. di Propaganda, per rimettere la tranquillità in quella parrocchia, e per eliberare le parti dalle vicendevoli molestie, ha proposto a Mons. Szabó di intendersi cogli altri Vescovo della Provincia Metropolitana di Alba-Julia e Fogaras, per dare al Sig. Lucaciú, ma col suo consentimento, un altro beneficio ecclesiastico equivalente a quello di Laczfalú. Le trattative a questo riguardo sono state fatte, ma senza risultato, sia perchè non si conoscevano le intenzioni del Sig. Lucaciú per il progettato trasferimento.

Così lo stato della vertenza è rimasto come prima.

Questa sarebbe una breve esposizione sopra l'origine e le diverse fasi della vertenza in questione: esposizione fondata sopra notizie che ho potuto procurarmi, ma che non mi è stato possibile di controllarle in tutte le sue parti.

5. Si nascono ora le seguenti domande :

a) È da approvarsi dalla Santa Sede il pellegrinaggio alla Chiesa di Laczfalú ?

b) È da concedersi l'indulgenza plenaria a quella Chiesa ?

c) Quale sarebbe il modo per appianare la vertenza della quale si tratta ?

a) È cosa pienamente costatata, che i pellegrinaggi che si fanno a moltissimi Santuarii nella Chiesa cattolica, sono congiunti con grandi vantaggi per la vita spirituale dei fedeli, sicchè a giusto titolo la Chiesa li ha sempre promossi e patrocinati. Che poi questi pellegrinaggi sieno congiunti pure con vantaggi materiali per quei luoghi, parimente è costatato, e le cosa sotto questo rispetto non contiene niente in sé che sia da riprovarsi, poichè

la pratica non è che una delle conclusioni del principio espoto da San Paolo sopra il dovere dei fedeli verso i ministri del divin culto. In sè medesimo dunquae anche il pellegrinaggio religioso alla Chiesa di Laczufalu non si potrebbe che lodare ed incoraggiare.

È un fatto però che l'autorità civile, sià in sequito alla proibizione del Vescovo diocesano, sia per la personalità politica del Parroco, sia per qualunque altri motivi, che qui non appartiene a discuterli più da vicino, ha impedito colla forza quel pellegrinaggio, e sembra essere categoricamente risoluta ad impedirlo anche nell'avvenire. Or bene, posto questo fatto a questa determinazione, si deve domandare: Sarebbe ella cosa prudente per parte della Santa Sede di dare l'approvazione ad un pellegrinaggio, che di fatto non si può tenere ? Sarebbe ella cosa vantaggiosa per il bene spirituale dei fedeli di incitarli per una tale approvazione al pellegrinaggio, al quale materialmente sono impediti di partecipare; o piuttosto non sarebbe meglio che essi sieno esortati dai loro Pastori, che in quel dato giorno compiano le loro devozioni nelle proprie loro chiese, e non esporsi a molestazioni, dispiaceri ed agitazioni spirituali, volendo rendersi alla chiesa di Laczufalu mentre le vie sono chiuse dai gendarmi? Il bene generale della Chiesa, il quale dappertutto milita per le buone relazioni tra la Chiesa e lo Stato, potrebbe posporci al bene particolare cagionato da un pellegrinaggio ? Così essendo le cose, la sola istituzione di tali domande, non contiene forse in sè medesima la piena risposta alla proposta questione ?

Ma si dirà forse, che la Chiesa di Laczufalu essendo stata edificata ex voto pro S. Unione omnium Romanorum, l'affluenza del popolo ivi in numero per quanto più grande, sia un'opera destinata non solo a procurare i grandi interessi della S. Unione in mezzo al popolo rumeno, e quindi di procurare anche il bene generale per una intiera Chiesa.

Sono il primo a riconoscere l'importanza della diffusione della S. Unione dovunque regnano le tenebre dello scisma; sono il primo a lodare ed incoraggiare ogni tentativo pacifico e legale per la promozione di una grande opera. Nello stesso tempo però, penso che l'esagerazione anche sopra questo terreno sia da evitarsi, e cioè da ridursi ai dovuti limiti. Chiunque conosce da vicino le referenze sociali e le condizioni intellettuali e spirituali in cui si trovano non solo i Rumeni, ma in genere gli altri popoli orientali dissidenti; chiunque conosce la storia di duecento anni della S. Unione in mezzo al popolo rumeno, le sue fasi, i modi ed i mezzi per i quali essa si è consolidata e diffusa presso di noi, dovrà riconoscere pure e dire, che alcune prediche, per quanto ben fatte, tenute sotto la bella cupola della

Chiesa di Laczfalú e l'eloquenza delle iscrizioni e dei monumenti suoi, sono ancora lungi dal determinare il grande resto del popolo rumeno non unito ad abbracciare la S. Unione colla Cattedra di S. Pietro. Tutto al più l'assieme di quelle belle cose potrà esercitare qualche influsso salutare sopra le pochissime parrocchie non unite dei dintorni di Laczfalú, ma anche ciò alla condizione che l'Ordinariato di Szamos-Ujvár disponga nel medesimo tempo di mezzi per fabbricarvi chiese, case parrocchiali, scuole e per mantenervi sacerdoti. Finora però, a mia saputa, segni positivi di una tale influenza non si sono visti. Anzi si è visto il contrario, allorchè il Sig. Lucaciu, come sospeso, ha dovuto celebrare una volta la messa, altrimenti era imminente pericolo che nella sua stessa parrocchia prenda piede lo scisma, a cagione della sospensione a lui inflittagli dal Vescovo. Anche qualora dunque la questione del pellegrinaggio si consideri, ma sempre colle dovute riverse, qual legata alla grande opera della S. Unione, nelle date circostanze, appena indicate, non può diminuirsi il valore della conclusione accennata di sopra.

b) Così presentata la questione del pellegrinaggio, e credo che ormai soltanto così è da presentarsi, l'altra questione riguardo all'Indulgenza plenaria, facilmente riceve la sua soluzione. Infatti, sebbene l'Indulgenza, come legata alla Chiesa, non sia inseparabilmente congiunta alla questione del pellegrinaggio, pure credo che sia più opportuno di rimettere la sua concessione a tempi migliori. Prima di tutto, perchè nelle date circostanze, la concessione avrebbe il colorito d'una approvazione indiretta del pellegrinaggio, massime nella mente del popolo poco avvezzo a fare delle distinzioni. Poi, a mia conoscenza, non esiste chiesa orientale, soprattutto tra i Rumeni, la quale abbia il privilegio di Indulgenza plenaria. E perciò la concessione di una tale Indulgenza per la Chiesa di Laczfalú, avrebbe anche il carattere di una novità, la quale, benchè al sommo salutare, sarebbe da farsi in tutt'altre circostanze di quel che sieno le presenti circostanze di quella parrocchia.

Per tutte queste considerazioni, il mio umile parere è che non si può approvare nè il pellegrinaggio a Laczfalú, nè concedersi l'Indulgenza plenaria per quella chiesa, è ciò tanto più, che non lontano da Laczfalú esiste il Monastero greco-cattolico di Bicszád, ove il popolo è avvezzo a farsi pellegrinaggio per fino due volte all'anno. In conseguenza penso ancora, che l'autorità della Santa Sede soltanto in quel caso potrebbe condiscendere ai desiderii del Signor Lucaciu, riguardo a queste cose, quando sarebbe prima assicurata che il Governo lascerebbe i fedeli a fare liberamente il pellegrinaggio a quella medesima Chiesa. Mancando questa assicurazione,

anzi sussistendo la determinazione in contrario per una eventuale approvazione del pellegrinaggio, altro non si farebbe, che provocare senza utilità pratica un conflitto, che ragioni più alte dettano di evitarsi. Dunque la soluzione di quelle due questioni in senso favorevole ai desideri del Signor Lucaciu, è da rimettersi ad altri tempi.

c) Resta ora che dica alcune parole intorno al modo come si potrebbe appianare la dolorosa vertenza tra il Vescovo ed il suo Sacerdote. A queste fine, secondo il mio giudizio, innanzi tuttò si dovrebbe cercare la via, che il Sig. Lucaciu venga liberato dal grave peso di pagare allo Stato la somma di oltre due mila fiorini , mentovata di sopra. E ciò tanto più, che mi sembra che sia anche cosa giusta. Perchè mai prima non era accaduto disordine all'occasione di quel pellegrinaggio, e nessun indizio c'era che allora vi sarebbero stati accaduti. Poi chiunque conosce il nostro popolo saprà dire, che non era necessario di adoperare una forza armata così grande neppure come misura preventiva per impedire l'affluenza dei fedeli alla Chiesa di Laczfalú. In oltre il Parroco non vi ha chiamato direttamente il popolo dei dintorni, giachè il pellegrinaggio era già in uso; ed anche dopo la proibizione del Vescovo, non so che siasi costato che il Sig. Lucaciu abbia appositamente provocato i fedeli a fare malgrado ciò il pellegrinaggio e moltomeno dimostrazione. Mi sembra quindi leale e giusto che il Sig. Lucaciu sia eliberato da quel peso, sicchè possa ritornare e dimorare nella sua parrocchia senza il timore di rinnovarsi l'esecuzione fiscale per quella somma.

In secondo luogo, poichè anche questo è punto di affizione per il Sig. Lucaciu, Mons. Vescovo in una diocesi così grande facilmente potrebbe ricevere il figlio di colui nel numero del suo clero diocesano e dargli conveniente applicazione, massime, che il giovane Sacerdote Epaminonda Lucaciu è alunno del Collegio Urbano della S. C. di Propaganda, ove ha compiuto gli studii con felice successo.

In fine si dovrebbe fare, che da ambedue le parti si metta velo sopra il passato e sopra la animosità che sono state provocate. Per questo sarebbe da insinuarsi a Mons. Vescovo, che scordando i dispiaceri cagionatigli forse anche per il troppo zelo e per l'animosità dei suoi organi subalterni, dialuogo a quella benevolenza con cui un tempo abbracciava il suo Sacerdote. Al Sig. Lucaciu poi sarebbe da prescrivergli, che ritorni in pace nella sua parrocchia per attendere al suo ufficio di pastore, subordinato all'autorità vescovile in spirito di obbedienza non solo, ma altresì di amore, di pazienza e di rassegnazione, e che abbia sempre innanzi ai suoi occhi quanto sia necessario massime ai nostri tempi, che quella medesima autorità vescovile

sia gelosamente rispettata sopra tutti dai Sacerdoti, per il bene generale della Chiesa. Così mettendosi in opera la buona volontà e dall'una e dall'altra parte, ho la fiducia, che cesserà la vertenza.

In questo modo ho creduto di poter adempiere il dovere impostomi dalla venerata lettera di V. E., e mentre sottomentto queste mie considerazioni oggettive al sapientissimo giudizio di Vostra Eccellenza, prostrato al bacio del sacro anello, ho l'onore di dichiararmi, Eccellenza Ill.ma e Rev.ma. Di Vostra Eccellenza, u-mo dev-mo servo

Demetrio Radu Vescovo di Lugos.

Lugos, 15 Novembre 1899.

4. In fine sono pregate di compiacersi risolvere il seguente.

D U B B I O

Se e con quali modificazioni conviene approvare la lettera da dirigersi a Mons. Szabó.

A. 1900. Nr. 1.

ROMENI
Prot. Nr. 10410

P o n e n t e Serefimo Vannutelli, Seguito della Ponenza Novembre 1899. Sulla vertenza tra Mons. Szabo e D. Basilio Lucaciu

In Congregazione generali de Propaganda Fide pro Negotiis Ritus Orientalis habita die 8. Januarii 1900, cui intrefuerunt E-mi ac R-mi PP Cardinales Parochi: Vannutelli Serafinus, Ledochowschi Praefectus, Satolli, Segna, Steinhuber, Cretoni et Ciasca, ad dubium su seguito della Ponenza Novembre 1899: sulla vertenza tra Mons. Szabo e D. Basilio Lucaciu; referente E-mo Vannutelli Serafino, respondendum censuerunt ut infra:

Affirmative, et propositae litterae reformatur, ut sequitur:

R.P.D. Ioanni Szabo Episcopo Aremnopolitano-Szamos Ujvar

Haec S.C. in Generalibus Comitibus habitis die 20. Novembris anni labentis 1899 diligenti examini subiecit noviter deducta in causa Sacerdotis istius diocesis Basilii Lucaciu.

Porro E-mi Patres in eam concesserunt sententiam:

1. Ut Amplitudo Tua benevole excipat obedientiae et reverentiae sensa quae ei iterum exhibiturus est Sacerdos Lucaciu, in proximo suo ad paroeciam Laczfalvensensem regressu cum paterna charitate amplectendo, atque curret ut omnia obstacula et difficultates quae exercitium sui officii parrocchialis impediunt, reamoveantur.

2. Ut Cappellanus Eugenius Dredeanu a parochia Sisesciensis alio transferatur.

3. Item Amplitudo Tua boni pastoris officia implens diligenti studio curet ut abusibus remotis, festa et peregrinationes, quae bono animarum valde proficiunt non impediantur.

Ita este

Signatus S. Card. Vannutelli, Relator

Ex Audientis Ss-mi die 16. Ianuaris 1900. Ss-mus D.N. Leo di. p. Papa XIII referente infrascripto Secretario de Propaganda Fide pro N. O. supra relatam Emm-rum Patrum resolutionem benigne approbare ratamque habere dignatus est.

Signatus, Antonius Savelli Spinola Sec-rius¹.

A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, doc. nr. 10.410.

¹ Raportul judiciar și sentința nu sunt urmate de acte anexe.

8.

Roma, 15 iunie 1900

Sentință a Congregației pentru Bisericile orientale prin care se respinge recursul în apel al episcopului Szabó și se dispune acestuia să nu se opună pelerinajelor de la Șișești, iar preotul Vasile Lucaciuc să fie admonestat de către mitropolitul Blajului pentru articolele sale defăimătoare la adresa superiorului său

R.O.
A. 1900. N. 9.

RUMENI
Prot. N. 11313

25 Giugno 1900.

SACRA CONGREGAZIONE DE PROPAGANDA FIDE PER GLI AFFARI DEL RITO ORIENTALE

PONENTE: L'EMINENTISSIMO E REVERENDISSIMO SIGNOR CARDINALE SERAFINO VANNUTELLI

Nuovo ricorso di Mons. Szabó contro il Sacerdote Basilio Lucaciuc

E-mi e R-mi Signori

1. Nella generale adunanza del 20 Novembre 1899 le EE. LL. R-me si compiacquero ad esame il seguito della posizione relativa alla vertenza tra

Mons. Szabó e D. Basilio Lucaciu e al relativo dubbio risposero che :
scrivesse a quel Prelato nei termini seguenti.

1° Amplitudo tua benevole excipiat obedientiae et reverentiae sens
quae ei iterum exhibiturus est sacerdos Lucaciu in proximo suo a
parocciam Laczafalvenssem regressu cum paterna charitate amplectendi
atque curet ut omnia obstacula et difficultates quae exercitium si
parochialis officii impediunt, removeantur.

2° Cappellanus Eugenius Dredeanu e parochia Sisesciensis ali
transferatur.

3° Item Amplitudo tua boni pastoris officia implens diligenti studio cure
ut, abusibus remotis, festa et peregrinationes quae bono animarum vald
proficiunt non impediantur.

Le quali risoluzioni approvate da Sua Santità furono comunicate
Mons. Szabó con lettera del 18 Gennaio 1900.

2. Il prelato Vescovo con sua foglio del 10 Aprile u. s. accusand
ricevuta di questa lettera riferisce che ha transferito atrove il Cappellan
Dredeanu. Su quando poi si attiene alle feste giubilari riportandosi a quell
che ha scritto in antecedenza rinnova la preghiera già fatta di dispensarlo d
trattare col Governo sopra tale argomento di cui intende declinare ogni
responsabilità e di disporre che la stessa S.C. voglia assumersi l'incarico
avviare direttamente le trattative col medesimo.

3. Ha quindi nominata una Commissione "ut in causa exaustar
relationem faciat, et suam opinionem depromat" inviandola in copia "demiss
S. Congregationem rogans ut eam in considerationem sumere dignetur."

4. Insiste di nuovo su quanto ha chiesto per lo passato che cioè la S.
Sede Apostolica "ad iudicandum in ista causa iudicem impartialem no
praeoccupatum designet ... *ut iustitia fiat*" o che volendosi trattare quest
causa dalla stessa S. Congregazione "acta processus nominati sacerdoti
isti Ordinariatui omni in casu remittantur."

5. Conchiude infine con le seguenti testuali parole "Quod si autem opu
fuerit integram causam ad notitiam Suae Sanctitatis Summi Pontifici
perferre et a Sua Sanctitate exoperari dignaretur ut attentis motivis i
relatione supra memoratae commissionis expositis *causa integra nova
revisioni subiiciatur et acta superius indicata remittantur.*" (Som. n. 1)

6. Dal tenore di questa lettera si rileva chiaramente che Mons. Szabó :
crede gravato della procedura seguita dalla S. C. nell'esame della lung
vertenza tra lui e il Sacerdote Lucaciu sino al punto di chiedere una nuov
revisione della medesima con la remissione al tribunale episcopale degli al
concernenti il processo.

7. Ora è da ricordare che avendo la Curia Vescovile di Szamos Ujvar promosso il 1° formale giudizio contro il Lucaciu veniva questi con sentenza del 2 Dicembre 1892 privato della parrocchia rimanendo anche sotto il peso della sospensione e conseguente irregolarità inorsa.

Da questa sentenza il Lucaciu interpose appello alla Curia Metropolitana la quale giudicando in seconda istanza riformò la prima sentenza e riammise il Lucaciu nell'esercizio della sua giurisdizione. Allora Mons. Szabó ricorse alla S. Sede per l'annullamento di detta sentenza e la medesima delegò il Vescovo di Lugos a giudicare in 3 istanza *nomine* S. Sedis. Avendo ancora questo tribunale confermata la sentenza del tribunale di 2 istanza, Mons. Szabó appellò di nuova alla S. Sede quantunque nella stessa causa si pronunciassero due sentenze pariformi una delle quali dal giudice delegato dalla S. Sede.

8. La vertenza fu esaminata dalla Cong-ne Generale del Dicembre 1895 dove furono proposti i seguenti dubbi.

1) Se abbia luogo l'appello nel caso.

Et quatenus affirmative.

2) Se debba confermarsi od infirmarsi la sentenza del Delegato Ap. nel caso.

3) Se e quali altri provvedimenti conviene adottare

Gli E-mi Padri risposero:

Ad 1-um negative.

Ad 2-um provisum in primo.

Ad 3-um Affirmative et ad Mentem. Mens est che si scriva a Mons. Vescovo di Szamos Ujvar che le mancanze commesse dal Sacerdote Basilio Lucaciu sono abbastanza punite e purgate con i tre anni e più di sospensione, e con atto di completa sottomissione emesso con la sua lettera del 1 Febbraio 1895, atto che conserva tutto il suo valore. E però la S. Cong-ne lo ha dispensato dalla incorsa irregolarità. Quindi è che senza ulteriore dilazione deve essere reintegrato nella sua parrocchia, ma nel riassumere il suo ufficio parrocchiale dovrà secondo gli ordini comunicatigli adoprarsi col massimo studio ad impedire popolari manifestazioni.

9. Il Lucaciu fu reintegrato nella sua parrocchia con decreto della Curia Episcopale in data 28 Dicembre 1895.

Essendo giunte in seguito altre rimozioni da parte dei fedeli di quella parrocchia fu richiamata su di esse l'attenzione di Mons. Szabó; specialmente sul fatto del Cappellano Dredeanu che teneva nascoste la sacre specie in luogo indecente e dal divieto imposto ai medesimi di recarsi a celebrare le feste giubilari nella propria Parrocchia.

Mons. Vescovo rispondeva in data 29 Settembre 1898 che tali rimostranze erano l'effetto delle agitazioni promosse dal Lucaciu; "qua de causa summe necessarium esset ut idem sacerdos a S. Congregatione ad ordinem redigatur, et ut a molestiis illius liberetur, quem in finem illius essem opinionis ut illius querelae a S. Congregatione non admittantur sed invitetur ad Ordinariatum et ad veram non tantum verbalem obedientiam canonicam; hic tantum erit optimus modus efficiendi ne fidelibus in futuro querelas movendi causa praebeatur. *Si autem ille iniuriam sibi fieri putat potest remedium iuridicum via appellationis quaerere.*"

Fu esaminata pertanto tale vertenza nella Cong-ne Generale del 9 Gennaio 1899 e le EE. LL. si compiacquero adottare le seguenti risoluzioni approvate dal S. Padre .

10. "*Scribatur Episcopo Szamos-Ujvariensi ad mentem. Mens est:* che gli si dica che, proposte in plenaria Congregazione le molteplici cause di dissidio fra lui ed il Parroco Basilio Lucaciu, gli E-mi Padri, astenendosi per ora dal proferire un giudizio definitivo su ciascuna di esse, hanno in genere riconosciuto essere sommamente difficile di giustificare la sua condotta verso il Parroco, nominatamente nella desinazione di un Cappellano nella persona del Sacerdote Dredeanu, che egli vuole scusare anche nel fatto gravissimo di tenere il SS-mo Sacramento in un luogo indecente con immenso scandalo dei fedeli; nell'aver raccomandato alcuni libri atei per l'insegnamento proposti dal Governo Ungherese; nella proibizione delle festività giubilari nella Parrocchia; nell'invocare o permettere a tal fine l'intervento del braccio secolare; e nell'inceppare in altre maniere la di lui pastorale attività. Esser quindi necessario che egli faccia uso più prudente nella sua autorità episcopale, reprimendo sì egli abusi, ma non impedendo il bene. Piacerebbe pure alla S.C. che egli, d'intelligenza col metropolitano, vedesse, se vi sia nella Provincia ecclesiastica altro ufficio che possa essere affidato al Lucaciu, e riesca in pari tempo ad esso gradito; nella quale ipotesi facile sarebbe di eliminare le cause del conflitto. Desidera inoltre la stessa S.C. che egli metta fine ai processi iniziati in Curia contro il Sacerdote Lucaciu, procurando, qualora lo ravvisa necessario, di ammonirlo paternamente. Si scriva altresì all'Arcivescovo di Fogaras nel senso suepresso relativamente all'ufficio da trovarsi per il Parroco Lucaciu, avendo egli stesso sua lettera del 16 Maggio 1898 indicato questo rimedio, come sommamente idoneo a ridonare la pace alla Parrocchia. Da ultimo si scriva al Sacerdote Lucaciu, raccomandandogli la calma, la prudenza, la moderazione e maggior rispetto al suo Superiore gerarchico".

Nella Cong-ne Generale del 20 Novembre furono prese le ben note risoluzioni contenute nella surriferita lettera del 18 Gennaio u. s.

Tale è la procedura che la S. C. ha tenuta in questa causa pienamente conforme ai sacri canoni e alle disposizioni del Sinodo II° Provinciale di Fogaras e Alba Giulia ove si prescrive: "a Foris episcopalibus appellatur ad Forum metropolitanum; a Foro metropolitano vero ad Sanctam Sedem Apostolicam." (C. III de appellat.)

11. Da quanto sopra fu esposto le EE. LL. giudicheranno quale fondamento ha la domanda fatta da Mons. Szabó di poter precedere ad una nuova revisione del processo.

12. Resta ancora vedere se dalla voluminosa relazione riportata in Somm. n. 2. siano prodotti nuovi addebiti a carico del Sacerdote Basilio Lucaciu indipendentemente da quelli sui quali la S. C. ha emesso il suo giudizio. Dopo avere minutamente esposto tutte le cause e circostanze relative alle accuse promosse contro il Lucaciu da quando egli ritornò in Diocesi ossia dal 1873 sino ad oggi, dopo avere riprodotte per *extensum* tutte le decisioni emanate in proposito dalla medesima la relazione conclude:

1) Il Sacerdote Basilio Lucaciu abusò delle intenzioni di messe .

2) Contro il divieto dell'Ordinariato pubblicò la sua "Revista Cattolica" presso corrisposta di intenzioni di messe.

3) Quantunque gli fosse ingiunto non volle ritrattare un articolo pubblicato nell suddetta Rivista in cui scrisse contro gli ordini e l'autorità dell'Ordinariato.

4) Continuò a ricevere applicazioni di messe quantunque gli fosse ciò vietato sotto pena di sospensione.

5) Si allontanò più volte dalla parrocchia e per lungo tempo contro l'espresso divieto e senza l'indulto dell'Ordinario.

6) Negli articoli pubblicati sull'effemeride "la Tribuna" ofesse gravamente il Vescovo e l'autorità ecclesiastica.

7. Sospeso esercitò le sacre funzioni e quindi incorse l'irregolarità.

8. Avendo promosso agitazioni pubbliche contrarie alla patria fu punito più volte con la pena del carcere.

9. Affine di rendersi popolare e di lucrare danaro ha procurato d'introdurre nella sua parrocchia le feste giubilari spacciando falsi miracoli etc.

10. Eccitò i fedeli contro il proprio cappellano per farlo allontanare dalla parrocchia.

11.12.13.14) Non rispetta gli ordini del Vicearcidiacono dell'Ordinariato, nè mai ritratto le offese fatte al suo Vescovo.

15. Divulgò sui giornali di avere ottenuto presso la S. Sede un trionfo contro il proprio Vescovo.

13. Ora alle EE. LL. è ben noto che dei suddetti capi di accusa fu tenuto conto nelle generali adunanze di cui sopra si è fatta menzione, eccettuato quello di cui è parola nell'articolo 15 e che sarà sottomesso all'attenzione delle EE. LL. nei paragrafi seguenti.

14. Intanto la stessa Commissione ha riconosciuto che quando gli atti di un processo vengono inviati al tribunale supremo non possono ripetersi dal tribunale inferiore. Difatti a pag. 26 giustifica in questo modo la richiesta già altra volta fatta dei documenti relativi al processo canonico del Lucaciu - ... *petiit Ven. Ordinarius quia fora appellatoria una cum sententia etiam acta processus remittere solent, quae dein si de ultimo et respective, sicut in praesenti casu, de supremo foro sermo sit, causa omnino finita, ad archivum reponuntur.* Le quali spiegazioni furono dichiarate soddisfacenti dalla stessa Sacra Congregazione che si diede premura di riconfermare quanto aveva stabilito nella risposta analoga alla prima domanda; cioè "*lege, cui nunquam derogatur cautum esse, ut quelibet documenta ad S. Congregationem transmissa, praecipue in causarum appellatione, in tabulario eiusdem fideliter asservari debeant.*"

15. Non si comprende quindi come la suddetta Commissione dopo essersi lagnata che le informazioni della Curia non sono state prese in considerazione e che invece si è dato ascolto alle querele del Lucaciu, ed alle sue false informazioni; citando e interpretando a proprio arbitrio le Costituzioni Pontificie e le Istruzioni vigenti nel caso domandi il rinvio degli atti di questo processo al tribunale di prima istanza allegando ignoranza della legge riconosciuta in precedenza e poi pregando il Santo Padre di voler dispensare dalla legge surriferita (pag. 47. 48.)

16. Disgraziatamente però gli ordini formali e precisi impartiti al Lucaciu di astenersi dal promuovere agitazioni contro il proprio Vescovo non producono il loro effetto. Difatti Mons. Szabó con sua Lettera del 14 Maggio u.s. si lagna fortemente che ad onta delle ultime disposizioni date dalla S.C. il Lucaciu si ribella all'Autorità Diocesana. (Somm. n. 3.)

Allega quindi due documenti assai ingiuriosi verso la sua persona. (Somm. nn. 4. 5.)

17. Il primo è una lettera diretta dal Lucaciu a Mons. Szabó in cui con espressioni arroganti e assai compromettenti per la sua posizione di fronte al Governo egli inveisce contro il divieto epposto alle feste Giubilari riversando la responsabilità di questo atto sulla persona del Vescovo. Si atteggia quindi più del dovere a difensore dei diritti della Religione Cattolica e della S. Sede usando termini non acconci al altro che a riaccendere le querele alla di cui estinzione si è contanta pazienza atteso.

Dal tenore infine della suddetta lettera si conosce ad evidenza che il Lucaciu nel suo ritorno in parrocchia non ha dato prova nè di prudenza nè di docilità.

18. Più atroci sono le invettive contenute nel secondo allegato ossia nella versione latina dell'art. Della "Tribuna Poporului" riportata in Somm. n. 5. Quivi si dice che il Lucaciu ha ottenuto un pieno trionfo presso la S. Sede smascherando tutte le arti e macchinazioni del suo Vescovo e che il persecutore fu condannato e reietto. Si descrive il Vescovo eome un ribelle che disprezza le supreme decisioni del Capo della Chiesa e tutte le regole della disciplina ecclesiastica. Viene chiamato: "*Sibarita et nihil amplius, plenus philosophia Epicureismi.*"

E così di questo passo sino alle ultime parole.

Sono quindi pregate le EE. LL. di compiacersi risolvere con la consueta sapienza i seguenti

D U B B I

1. Se conviene recedere dalle risoluzioni finora adottate nella causa tra Mons. Szabó e D. Basilio Lucaciu

2. Se e quali altri provvedimenti conviene adottare nel caso.

R O

A. 1900. N. 9.

R O M E N I

Prot. N. 11313

Giugno 1900. P o n e n t e: Serafino V a n n u r e l l i. Relazione con sommario. Nuovo ricorso di Mons. Szabó contro Sacerdote Basilio Lucaciu

"In Congregationes Generales de Propaganda Fide pro Negotiis Ritus Orientalis habita diei 25 Iunii 1900, cui interfuerunt E-mi ac R-mi Patres Cardinalis Parochi, **Serafinus** Vannutelli, Satolli, Cretoni, Ciasca, Mathieu, Steinhuber, Segna, et Vives de Tutu, ad dubbia, **Sul nuovo ricorso di Mons. Szabo contra il Sacerdote Basilio Lucaciu**, referente E-mo Serafinus Vannutelli: respondendum censuerunt ut infra:

Ad. I. In decisi, et realte ada pias peregrinationem significetur Episcopo satis se murei suo satisfacturum, si meliori quo potest modo, fidelibus notum faciat, abusus quidem, qui earum occasione quandoque enascuntur, non autem peregrinationes ipsas ab Ecclesiastica potestate prohiberi.

Ad. II. Scribatur Episcopo che la S. Congregationes altamente riprova e condanna l'articolo della Tribuna, e ritiene come eccesiva nella forma la

lettera di D. Basilio Lucaciu quale viene esibita nella sua versione latina, e perciò ha ordinato che il medesimo sia chiamato presso il Metropolitano di Fogaras per dare spiegazioni sull'uno e sull'altro scritto, le quali dovranno essere trasmesse a questa S. Congre. Alla quale è riservato il finale giudizio.

Ita este,

Sig. Serafano Vannutelli Relatore¹

Ex Audentiae Ssmi diei 4. Iulii 1900.

Ss-mus D.N. Leo d.p. Papa XIII referente me subscripto S. C. de Propaganda Fide pro Negotiis R. O. Secretario, suprarealtam Em-orum PP. resolutionem benigne approvare ratamque habere dignatus est.

Sig. Antonius Savelli Spinola Secr-us²

A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, doc. nr. 11.313.

¹ Rezoluția poartă adnotarea: Decisio quinta

² Referatul judiciar și sentința cuprind următoarele anexe: 1) Scrisoarea episcopului Szabó din 10 aprilie 1900, 2) Raportul comisiei episcopale din 31 martie 1900, 3) Scrisoarea episcopului Szabó din 14 mai 1900, 4) Scrisoarea lui V. Lucaciu către I. Szabó din 13 aprilie 1900, 5) Articolul incriminant din "Tribuna Poporului".

9.

Roma, 4 decembrie 1900

Sentință a Congregației pentru Bisericile orientale prin care se impune preotului Vasile Lucaciu să retracteze articolele defăimătoare la adresa episcopului și să se angajeze că va respecta rânduielile canonice și diecezane.

R. O.

A. 1900. N. 14.

RUMENI

Prot. N. 11990

4 Decembre 1900.

SACRA CONGREGAZIONE DE PROPAGANDA FIDE PER GLI AFFARI DEL RITO ORIENTALE

PONENTE: L'EMINENTISSIMO E REVERENDISSIMO SIGNOR CARDINALE GIUSEPPE CALASANZIO VIVES Y TUTO

R E L A Z I O N E: Nouvo ricorso di Monsig. Giovanni Szabó contro D. Basilio Lucaciu

1. Monsig. Giovanni Szabó con suo foglio del 28 Settembre u.s. rispondeva alle ultime risoluzioni di questa S. C. relative alla lunga e deplorevole vertenza col sacerdote Basilio Lucaciu nei termini seguenti.

2. Ad litteras S. Congregationis de dto 2 Augusti a. c N° 11.498 intuitu sacerdotis Laczfalvensis Basillii Lucaciu habeo honorem beningnam S. Congregationis attentionem rogari ad sequentia:

I. Quod revisionem causae.

Litteris 17 Iulii a. c. N 6176 datis honorem habui breviter exponendi considerations, quae in sequellam rescripti S. Congregationis de dto 5 Iulii a.c N° 11.313 exsurgunt, ex quibus considerationibus rogavi S. Congregationem, ut integram causam novae revisioni subiicere dignetur. S. Congregatio vero rescripto suo superius citato notificat causam sacerdotis Basillii Lucaciu vel ab eius exordio pertactatam fuisse iuris ordine servato.

Litteris meis 21 Augusti 1894 sub N° 5113 submittens sententiam consistorii episcopalis Lugosiensis, qua fori tertiae instantiae delegati et recursum fisci penes Consistorium Szamosujvariense ad Sanctam Sedem Apostolicam insinuatam pro revisione totius causae, in eisdem litteris expositum fuit nominatum sacerdotem sua comportantia et agendi ratione refractaria et rebelli contra auctoritatem episcopalem magnum scandalum provocasse et quoniam nullum signum emendationis dedit et scandalum non reparavit si Sancta Sedes sententiam fori primi ratam non haberet, hoc maximo cum damno ordinis et disciplinae ecclesiasticae nec non auctoritatis episcopalis esset. Et quia nominatus sacerdos a sua causa politicam nationalem faciens tunc aliquot ex intelligentibus in suas partes pertraxit et prout e sententia III instantiae videtur consistoria quoque provinciae nostrae immunia non fuerunt ab influxu aliquot virorum, qui agitationem politicam fecerunt, rogata fuit S. Congregatio quantenus exoperari dignetur ut Sancta Sedes Apostolica iudicem impartialem non praeoccupatum et liberum ab omni influxu delegaret, qualis esset tantum Ordinariatus aliquis latini ritus.

Ad has meas litteris S. Congregatio rescripto 22 Ianuarii 1895 dato notificat quod causa sacerdotis Basillii Lucaciu in comitiis S. Congregationis disceptanda erit et disposuit ut partes moveantur ad deducendum iura sua.

In sequellam istius rescripti litteris huius Ordinariatus 2 Augusti 1895 sub N° 5420 datis substrata fuit S. Congregationi deductio fisci consistorialis statum rei exponens una cum omnibus actis ad causam pertinentibus. S. Congregatio dein litteris 21 Decembris 1895 sub N° 4652 datis notificat causam in congregatione generali 7 Decembris eiusdem anni servata

assumptam et revisam fuisse et E-mos Patres decidisse prout sequitur: "Nella congregazione generale del giorno 7 volgente fù esaminata la questione vertente tra la S. V. ed il sacerdote Basilio Lucaciu. A tale effetto furono presi ad esame i seguenti dubbii: 1° Se abbia luogo l'appello nel caso. Et quatenus affirmative. 2° Se debba confermarsi od infirmarsi la sentenza del delegato Apostolico nel caso. 3. Se e quali altri provvedimenti conviene adottare nel caso".

Gli E-mi Padri dopo maturo e ponderato esame risposero in tal forma ai dubbi proposti. Ad I-um Negative, ad II-um provisum in primo. Ad III-um Affirmative ed ad mentem etc.

Ego post rescriptum S. Congregationis de dto. 22 Ianuarii 1895 superius citatum, quo notificatum fuit causam disceptandam fore in Comitii s. Congregationis et monitae sunt partes ad deducenda sua iura, illius convictionis fui et non potui aliud cogitare nisi quod appellationi locus datur et ea firma persuasione quod S. Congregatio servato iuris ordine sententiam feret, substravi omnia acta ad causam pertinentia. E decisione superius citata vero videtur appellationi locum datum non fuisse nec sententiam iuris ordine servato sed decisionem ex aequo et bono latam esse, quod etiam inde apparet, quod longe post citatam decisionem S. Congregationis et quidem litteris 8 Martii 1899 sub N° 9463 S. Congregatio notificat, quod de illis, quae a me in causa deducta sunt, suo tempore iuris ordine servato debita ratio habebitur.

Repetitis vero meis repraesentationibus non discutere intendi decisiones S. Congregationis sed tantum informationes autenticas statum realem ei exhibentes volui subministrare, ut S. Congregatio in causa ea decidere possit, quae intuitu iustitiae, ordinis, disciplinae clericalis et auctoritatis episcopalis servandae necessaria sunt.

In hunc finem praeter alia illius delicta expositum fuit S. Congregationi:

Basilim Lucaciu abusum fecisse cum s. intentionibus missalibus. Suum episcopum iudicem publice in ephemeridibus gravissimis laesionibus affecisse.

Propter agitationem politicam patriae contrariam repetitis vicibus poena carceris punitum esse.

Quomodo et quali cum fine voluerit introducere penes suam ecclesiam peregrinationes seu sic dicta iubilaea.

In rescripto vero S. Congregationis de dto 2 Augusti a. c. superius citato dicitur non esse locum ambigendi hac in re et me dignitati officii mei pastoralis rite provisurum per solertem executionem resolutionum S. Congregationis de quibus in litteris die 5 Iulii, in quibus litteris continetur E-mos Patres in eam

concessisse sententiam 1 non esse recedendum a decisis; 2 quod pias peregrinationes me satis muneri meo satisfacturum si meliori quo potest modo fidelibus notum faciam abusus qui earum occasione enascuntur non autem peregrinationes ipsas ab ecclesiastica auctoritate prohiberi.

Itaque de poena delictorum, de satisfactione pro laesionibus, quibus iudicem episcopum affecit et de reparatione scandali nullus sermo etiamsi iam ipsa S. Congregatio in rescripto suo 20 Decembris 1895 sub N° 4652 dato agnoscit illius culpabilitatem dum dicit "che le mancanze commesse dal sacerdote Lucaciù sono abbastanza punite e purgate con i tre anni e più di sospensione etc."; intuitu cuius humillime observare sustinui nominatum sacerdotem magnam partem suspensionis in carcere explevisse quum eodem tempore propter crimen agitationis patriae contrarium poena carceris punitus fuit. Stabilito enim actoratu pro amotione a beneficio conformiter proceduræ civili, cui procedura ecclesiastica semet accomodat, contra illum propter mercimonium turpe cum s. intentionibus missalibus processus disciplinaris inchoatus est, quam tamen suspensionem post eius intimationem ad duos menses transgressus est et quin fuisset absolutus incepit functiones sacras obire, et sic irregularitatem incurrit; et quam grave delictum abusus cu s. intentionibus sit videtur etiam e decreto S. Congregationis Concilii de dto 25 Maii 1893; sensu cuius talis delinquentes suspensione a divinis S. Sedi reservata et ipso facto incurrenda puniuntur.

Delictum vero offensæ episcopi similiter graviter puniunt canones in ecclesia graeca ita Can. IV SS. Apostolorum. Si quis clericus episcopum coutumelia affecerit deponatur. "Principi enim ait populi tui non maledices" Can. 5 Concil. Nic. I "Et sic qui suo peccaverunt evidenter episcopo excommunicati aestimentur usquedum vel in communi vel eidem episcopo placeat humaniorem pro talibus ferre sententiam" Can. 37 Cartaginensis: "Sacerdos qui suspensus ab officio, auderet male loqui de suis iudicibus et fungeretur dignum se facit degradatione".

In supracitato rescripto S. Congregationis de dto 5 Iulii a. c. notificat adhuc S. Congregatio disposuisse ut quod attinet epistolam Basilii Lucaciù et articulum in ephemeride "Tribuna" publicatum vocetur ad Metropolitam, ut det explicationes, quae S. Congregationi debebunt transmitti, cui reservatum est finale iudicium. Interrogavi Metropolitam quidnam in ista causa facerit, a quo responsum se nullum mandatum a S. Congregatione accepisse.

Hic id etiam occurrit causam, nescio qua de causa, fors ad informationes sacerdotis Basilio Lucaciù ut videtur eo modo S. Congregationi propositam fuisse ac si esset sermo de litigio inter me et

nominatum sacerdotem; ego autem qua episcopus sum iudex illius et mei officii atque obligationii duxi facere dispositiones, quas intuitu nominali sacerdotis feci et hoc non solet evenire ut iudex ad recriminationes et offensas rei pars litigans evadat et reus iudicem impune laesionibus afficere queat, sed propter has poenam meretur et puniendus est.

Praeterea repetitis vicibus rogavi S. Congregationem ut acta et scripta et omnes denunciations et querelae nominate sacerdotis atnequam aliquid decideretur, huic Ordinariatui communicentur, ut in illorum veritatem et fide dignitatem inquirat et S. Congregatio adequatum informationem accipiat, quod vero et speciatim attestata super celebratis sacris quod attinet, necessarium fuisset, nam alii etiam sacerdotes dioecesam, qui propter abusum cum stipendiis missalibus sub investigatione sunt, super persolutione s. intentionum testimonia falsa et falsis sigillis munita exhibuerunt locis illis unde intentiones missales acceperunt. Preces meae auditaе non sunt, sed rescripto S. Congregationis de dto 25 Ianuarii 1899 disponitur, ut processibus in Curia adversus dictum sacerdotem initiatis finis ponatur, admissae vero sunt omnes querelae Basilio Lucaciu et favores illi impertiti, -illi autem directe a S. Congregatione mittuntur responsa, qui abutitur ista gratia hancque circumstantiam aliis etiam notam facit ac ita se gerit ac si episcopo non subderetur, sed eidem par imo eo superior esset.

Non postulavi, ut cuiquam iniuria inferatur sed tantum humilime petii et peto, ut fiat iustitiae, ideo sustineo et renovo meas preces in litteris 10 Aprilis a. c. N° 3486 et 17 Iulii a.c. N 6176 contentas ut integra causa novae revisioni subiiciatur ac ut S. Congregatio benigne expoperari dignetur, quatenus iuxta humillimas meas preces litteris 21 Augusti 1894 N 5113 contentas in hunc finem iudex impartialis, delegetur, qualis esset aliquis Ordinarius latini ritus.

2. Acta vero processus quod attinet, ego, acta ea firma persuasione substravi S. Congregationi, quod illa sensu Instructionis pro ecclesiasticis curiis, quod modum procedenti in causis disciplinaribus et criminalibus clericorum a S. Sede II Iunii 1880 editae remittentur, quia secus nec submissem. Legem autem, sensu cuius acta in tabulario S. Congregationem asservari debent non novi, ideo S. Congregationem humilime rogo quatenus me certiore reddere de illius publicatione eamque mecum communicare dignetur, ac ci a dicta lege opus esset dispensationem a Sua Sanctitate Summo Pontifice obtinere, eamdem dispensationem exoperari dignaretur, ut acta, quae substravi, omni in casu mihi remittantur.

3. Quod peregrinationes

In supracitato rescripto S. Congregationis sustinentur pro illo sacerdote favores peregrinationum seu sic dictorum iubilaeorum, de quibus repetitis vicibus retuli quomodo et quali cum fine velit dictus sacerdos introducere, quae non fuerunt et non sunt salutaria nec admittenda. Tales peregrinationes ibi numquam antea in usu fuerunt, nec sensus publicus fidelium hoc desideravit. Haud procul autem est monasterium Basilianorum, ubi tales peregrinationes pluries per annum iam ab antiquae servantur, et quorsum fideles concurrere solent. Basilius Lucaciu ut populum ad Laczfalva alliciat, prope ecclesiam tentorium erigi curavit, in quo commensationes, computationes et chorea eservabantur, et sparsit famam falsorum miraculorum abutens convenibus, ut lucrum habeat. Tridentino decreto autem e sess. XXII de observandis et evitandis in celebratione missae, Episcopi ea omnia prohibere atque e medio tollere obligantur, quae vel avaritia vel superstitio induxit et item decreto Trid. e sess. XXV de invocatione, veneratione et reliquiis sanctorum et s. imaginibus prohibentur abusus.

Per se intelligitur ecclesiam non prohibere peregrinationes ipsas, attamen salvo episcoporum iure, quod in supracitatis decretis Conc. Trident. etiam praevidetur et in principio agnoscitur in concordato austriaco seu conventionione inter felicis recordationis Pium IX Summum Pontificem et Suam Maiestatem Caesareo-Regiam Apostolicam Franciscum Iosephum I Imperatorem Austriae anno 1855 in articulo IV eiusdem conventionis haec comprehenduntur : "Episcopis competere praescribere preces publicas aliaque pia opera, cum in bonum publicum Ecclesiae aut status populi postulet, sacras pariter supplicationes et peregrinationem indicare funera aliasque omnes sacras functiones servatis quoad omnia canonicis praescriptionibus moderari".

Itaque nemini licet propria auctoritate sine scitu et approbatione episcopi, prout Basilius Lucaciu fecit, tales peregrinationes introducere, nec est ad aedificationem et absque offensione, ut Basilius Lucaciu specta eius comportantia tum sacerdotali tum civili semet tamquam singularem promotorem devotionis gerat, et se rehabilitare conetur, dum se retrahere, poenitentiam agere et poenam sustinere meretur.

Praeterea auctoritas civilis confluxum populi ibi non permittit, quia Basilius Lucaciu est persona politice notata, nam propter agitationes patriae contrarias pluries poena carceris mulctatus fuit. Si quis autem ecclesia et pietate abutitur in fines politicos atque si de confluxu populi est sermo ratione ordinis et boni status auctoritas civilis intervenire solet, et prout litteris meis de dno 17 Iulii a. c. N° 6176, ad notitiam S. Congregationis perferendi

honorem habui, Excelsum Regium Gubernium me requisivit, ut notificem Basilio Lucaciu, quod, quum impedimentum permanens peregrinationum sit persona illius, exclusum est in Laczfalu peregrinationum et iubilaea servari posse quoadusque ibi ipse fungetur ac quod ibi non sit permissurum confluxum populi et iubilaea, et exposui quod non sum in statu ut aliquid in causa ultra facere possim nec ullam in me responsabilitatem assumere et rogavi S. Congregationem, ut efficere dignaretur, quatenus a tractanda hac causa dispensationem obtineam ac ut causam S. Congregatio cum Excelso Regio Gubernio per se pertractare dignaretur.

Et prout repetitis vicibus S. Congregationi referenda honorem habui, nominates sacerdos iam in antecessum publice gloriatus est ipsum victoriam reportavisse apud S. Sedem de suo Episcopo et Excelso Regio Gubernio, - rescriptis autem S. Congregationis obligatio mihi imponitur, quatenus ego curem, ut illae peregrinationes seu iubilaea servari possint, et hoc modo loco ut iustam poenam accipiat, novitus occasio illi praebetur semet publice gloriandi quomodo suum episcopum et Excelsum Regium Gubernium apud S. Sedem vicerit.

Quum itaque expositae circumstantiae permissionem confluxus populi non suadent et quia dictus sacerdos favoribus S. Congregationis abutitur cum compromissione S. Congregationis, humillime S. Congregationem rogare sustineo, quatenus illas peregrinationes absolute inhibere dignaretur.

Ceterum profundissimo cum venerationis cultu persisto Szamosujvarini, die 28 Septembris 1900.

Eminentiae Vestrae, humillimus et obsequentissimus servus

Ioannes Szabó

Episcopus Szamosujvariensis.

3. Dal tenore di questa risposta si releva con molta chiarezza che Mons. Szabó lungi dall'acquietsi alle decisioni della S.C. vuole una revisione dell'intera causa, revisione che gli fu benignamente concessa dall'Emo Sig. Card. Prefetto nella recente venuta di quel Prelato in Roma.

4. Per non ritornare sulle cose tante volte ripetute e per ricordare bene i precedenti di questa dolorosa vertenza si passa agli Emi Padri l'ultima posizione a stampa del Giugno p.p. che contiene il riepilogo dei fatti sin allora accaduti¹¹.

¹ Le risoluzioni adottate furono le seguenti: *Scribatur Epo Armenopolit. 1° non esse recedendam a decisio 2° quod pias peregrinationes Amplitudinem tuam satis muneri suo satisfacturam si meliori quo potest modo fidelibus notos faciat abusus quidem qui earum*

5. Resta ora vedere con la massima accuratezza e serenità di mente se le ultime lagnanze di Mons. Szabó costituiscono o no qualche nuova deduzione da prendersi in esame. Trè sono le principali lagnanze da cui non ha mai desistito nella sua corrispondenza, cioè 1) che il Lucaciu ha abusato delle elemosine ricevute per applicazioni di messe 2) che gli fu ingiunto di metter fine ai processi iniziati in curia contro il medesimo 3) che si è dato ascolto a tutti i ricorsi di lui con grave lesione del prestigio dell'autorità episcopale.

6. Troppo grave è la prima accusa, e quindi fa duopo ritornare sui precedenti. La prima volta che la S. C. si occupò di tale vertenza fu nel Dicembre 1895. Nel Sommario addizionale alla relativa Ponenza furono riportate per *extensum* le due sentenze del tribunale di prima istanza e di quello di seconda istanza nelle quali si tratta *ex professo* delle applicazioni di Messe raccolte dal Lucaciu. La lunga requisitoria del Tribunale di prima istanza fa ascendere a 107,144 le intenzioni di messe con l'elemosina complessiva di 28.572 fiorini raccolte dal Lucaciu condannandolo perchè non aveva date le spiegazioni chieste sull'uso fattone, e perchè in spreto degli ordini della Curia aveva continuato a pubblicare il suo periodico – la Revista Cattolica – in corrisposta di applicazioni di messe.

Il tribunale di 2° istanza invece dimostra in base ai documenti esibiti che le somme raccolte ascendono a 4335 fiorini, che il Lucaciu ha date tutte le spiegazioni a lui richieste, che – *abusus saerilegus cum intentionibus constatatus non est* – Quindi viene egli assoluto dalle suddette accuse però – *culpabilis declaratur inobedientiae quoad ordinationes episcopales quia post prohibitionem ordinariatus continuavit dare periodicum suum pro intentionibus*.

7. Tale sentenza fu pronunciata dal tribunale di 2° istanza delegato *nomine* S. Sedis. Al dubbio pertanto se debba confermarsi od infirmarsi la sentenza del Delegato Apostolico nel caso gli E-mi Padri risposero che si doveva confermare, e tale risposta fu approvata dal S. Padre.

occasione quandoque enascuntur, non autem peregrinationes ipsas ab Ecclesiastica auctoritate prohiberi. Quod attinet vero ad epistolam Basilii Lucaciu et ad articulum Ephemeridis. "La S. Congregazione altamente riprova e condanna l'Articolo della Tribuna, e ritiene come eccessiva nella forma la lettera di Don Basilio Lucaciu, quale viene esibita nella sua versione latina, e perchiò ha ordinato che il medesimo sia chiamato presso il Metropolitano di Fogaras per dare spiegazioni sull'uno e sull'altro scritto, le quali dovranno poi essere trasmesse a questa S. Congñe, alla quale è riservato il finale giudizio".

8. Per maggiore intelligenza delle cose è assai opportuno rilevare che nell'Agosto del 1899 questa S.C. prese ad esame un lungo ricorso di Mons. Szabó il quale S.C. deferiva non pochi preti della sua diocesi per enormi abusi di applicazioni di messe. Se perciò il Lucaciu era coinvolto nello stesso addebito non vi è dubbio che anch'egli sarebbe stato deferito.

9. La seconda lagnanza in cui il Vescovo insiste è che con grave iattura della sua autorità gli si è ingiunto di mettere fine ai processi iniziati in Curia contro il Lucaciu.

I termini di questa disposizione sono così espressi nella sentenza emanata dalla S.C. il 9 Gennaio 1899. "Desidera inoltre la stessa S. C. che egli (il Vescovo) metta fine ai processi iniziati in curia contro il Sacerdote Lucaciu, procurandi, qualora lo ravvisa necessario, di ammonirlo paternamente. "Non è da presumere che con questa disposizione gli E-mi Padri nella loro saviezza ed equità hanno voluto disarmare il braccio dell'autorità diocesana quando il Lucaciu si rendesse reo di colpe gravi. Un semplice desiderio non può essere interpretato per un ordine formale e perentorio. Gli Emi Padri inoltre hanno esternato questo desiderio per concludere tutte le divergenze relative al caso speciale di cui si tratta non hanno mai pensato di recare uno sfregio all'autorità diocesana.

10. In terzo luogo il Vescovo si lagna che sempre si è dato ascolto alle rimostranze del Lucaciu senza tener conto delle informazioni da lui date. Da qui le sue deduzioni che non si è resa giustizia, che è necessario un giudice imparziale che egli siano restituiti i documenti relativi alla causa.

11. Essendosi pertanto recato egli in Roma nell'Ottobre u.s. in una speciale conferenza tenuta in proposito si trattò a lungo di questa vertenza. Si durò molta fatica onde persuaderlo che S. C. aveva tenuto esattissimo conto delle sue informazioni, che aveva bilanciata con la dovuta ponderazione ogni cosa, che aveva giudicato *iuris ordine servato*, che i documenti furono riprodotti nella loro piena ed assoluta integrità, che una volta consegnati appartengono all'Archivio della S. C.

12. Non si mancò di fargli comprendere il desgusto provato nel fatto del Cappellano Dredeanu che teneva nascosto il SS-mo in un luogo immondo, e nei divieti opposti alle pie processioni dei fedeli alla chiesa parrocchiale facendoli discacciare dai gendarmi.

13. Allora egli diede le seguenti spiegazioni. Il Cappellano Dredeanu non teneva le sagre specie nascoste in luogo indecente, ma soltanto la sacra pisside vuota tra i libri della sua biblioteca. Trovandosi assente dalla sua abitazione il Lucaciu vi pentetrò abusivamente e promovendó l'allarme

tra i parrochiani vicini riporto la pisside in Chiesa facendo credere che in quella si contenevano le sagre specie.

14. Riguardo alle processioni ed ai pellegrinaggi dichiarò che in tutta la sua diocesi queste funzioni non sono interdette. Il divieto è dato soltanto per la parrocchia di Sisesci a causa degli abusi che ivi sono stati commessi. La circolare emanata in proposito sarebbe di questo tenore:

"8158. Molto Rev. Fratello in Cristo. Fu messo all'ordinazione dei 3 Giungo a.c. Nr. 5858, relativamente ai pellegrinaggi, che si tentano a tenersi presso la chiesa di Siesci, si attira l'attenzione della nostra fraternità alle seguenti:

"Ripetute volte ed in diversi modi si è spacciata la notizia, anzi si è pubblicato anche sui giornali, di disposizioni, che si sarebbero fatte, per interdire ed impedire pellegrinaggi, dandosi un tale aspetto alla cosa, quasi che i pellegrinaggi in se presi, il culto divino e le sacre funzioni sarebbero impediti ed interdetti.

Riguardo a queste lagnanze ed imputazioni (accuse), si osserva, che non può essere neanche parola dell'impedimento a cioè dell'interdetto di tali cose, ma si tratta dell'interdetto e della proibizione dell'abuso dei pellegrinaggi di Sisesci, ed è per questa che si emanarono e si sostennero le disposizioni, nel senso delle quali non si permise il concorso dei fedeli delle parrocchie esterne a Sisesci. È cosa conosciuta che l'autorità ecclesiastica non impedisse i pellegrinaggi in se, ma gli abusi, che alcune volte accadono.

Perciò si commette alla vostra fraternità, che in modo(o maniera) corrispondente chiarificate questa cosa ai sacerdoti ed ai fedeli del vostro distretto.

Dalla sessione concistoriale tenuta in Gherla (Armenopoli) ai 15 Settembre 1900. Giovanni m. p. Vescovo. Al. M. Rev. S. Stefano Pap, Arciprete del distretto Baia Spria-Felsöbanya. Per l'autenticità della copia. Baiaspria 6 Ottobre 1900: Stefano Pap, protopopa".

15. Dall'esito di questa conferenza si ebbe la convinzione che Mons. Szabò è fermo ed inflessibile nel voler rispettata la sua autorità, la quale ritiene crudelmente ed ingiustamente offesa dal Sacerdote Lucaciu. Disgraziatamente la condotta di costui come si rispecchia nei due allegati alla Ponenza del Giugno 1900 giustifica le rimostranze di Monsig. Szabó. È chiaro ed evidente che i successi ottenuti dal Lucaciu contribuiscono ad accrescere il di lui orgoglio con grave detrimento dell'autorità episcopale.

16. Sono quindi pregate le EE. LL. di compiacersi risolvere il seguente.

Se e quale risposta conviene dare al ricorso di Monsignor Szabó.

R. O.

R U M E N I

A. 1900. Nr. 14

Prot. N. 11990

D e c e m b r e 1900

Giuseppe Calasanzio Vives Y TUTO

RELAZIONE: Nuovo ricorso di Mons, Giovanni Szabó contro D. Basilio Lucaciu

In Congregatione Generali de Propaganda Fide pro negotiis Ritus Orientalis habita die 4. Decembris 1900, cui interfuerunt E-mi ac R-mi Paters Cardinales Vannutelli Serafinus, Vannutelli Vicentius, Ledochowski Praefectus, Satolli, Cretoni, Ciasca, Mathieu, Steinhuber, Segna e Vives Y Tuto, ad dubium – **Sul nuovo ricorso di Monsig. Giovanni Szabo contro D. Basilio Lucaciu** – referente E-mo Card. Vives y Tuto respondendum censuerunt:

In decisis et amplius, ideoque privationem paroeciae admitti non posse; et ad mentem:

Mens est:

A. Ut D. Basilius Lucaciu epistolam propio Episcopo scribat in qua 1. Omnino damnet et reprobet articulos aliquos ab ipso scripta vel subscripta quae irreversentiam vel inobedientiam contra auctoritatem Episcopi quomodolibet continent; scripta enim falso ipsi a nonnullis tributa, ut articuli ephemeridis "Tribuna" ect. quae Episcopo injuriosa existunt, cojuiscumque actoris sint, pariter damnet et reprobet, utpote damnabilia et reprobabilia in **se. 2.** Promittat observantiam legum canonicarum et statutarum diccesanorum atque mandatorum Episcopi in functionibus et peregrinationibus extraordinariis aliisque divinum cultum in sua paroecia vel, aliter respicientibus, nec non observantiam legum canonicarum et diocesarum circa residentiam et tempus ac modum observatae, cum petitione veniae et violationes qualescumque legum atque praescriptionum earundem. Promittat in super fidelem observantiam Const. **Officiorum** SS. D. N. Leonis XIII, praesertim quoad ephemeridum scriptores ecclesiasticos, necnon mandatorum et monitorum Eiusdem Pontificis circa prudentiam ecclesiasticorum ad devitandas politicas exagitationes.

B. Exclusa omni ratione poenae canonicae, exhibeantur D. Lucaciu tres paroeciae aequalis conditionis cum paroecia quam nunc possidet, ut aliquam eligat, demissa actuali. Quod ai inter Curiam Episcopalem et D. Lucaciu

habeatur discordia ob conditionem paroeciarum oblatarum, paterno modo res remittatur solvenda arbitrio et conscientia Metropolitae, excluso proinde omni apparatu judiciali, vel curetur obtineri a gubernio Austro Hungarico pensio sufficiens, ut D. Lucaciu alibi commorari possit seu sub jurisdictione alterius Ordinarii; pensio autem per organum S. Congr. Solvatur.

Ita est

(Subscriptus) Fr. J. C. Card. Vives

A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, doc. nr. 11.990.

10.

Roma, 25 noiembrie 1901

Sentință a Congregației pentru Bisericile orientale prin care se menține în vigoare verdictul din 4 decembrie 1900, se impune lui Lucaciu să-și ceară scuze de la episcopul Szabó, iar acestuia să-i ofere subordonatului său trei parohii din care Lucaciu să poată alege una

R. O.

RUMENI

A. 1901. N. 22.

Prot. N. 13381.

25 Novembre 1901.

SACRA CONGREGAZIONE DE PROPAGANDA FIDE PER GLI AFFARI DEL RITO ORIENTALE

PONENTE: L'EMINENTISSIMO E REVERENDISSIMO SIGNOR CARDINALE GIUSEPPE CALASANZIO VIVES Y TUTO

RELAZIONE CON SOMMARIO: Sulla vertenza tra Mons. Szabó e il parroco Basilio Lucaciu

E-mi e R-mi Signori

1. Nell'adunanza generale del 4 Dicembre dell'anno scorso le EE. LL. Rme presero ad esame la posizione relativa alla lunga vertenza tra Mons. Szabó, e D. Lucaciu e si compiacquero adottare le seguenti risoluzioni:

"In decisis et amplius, ideoque privationem paroeciae admitti non posse ; et, ad mentem. Mens est: A. Ut D. Basilius Lucaciu epistolam proprio Episcopo scribat in qua: 1° Omnino demnet et reprobet articulos aliaque ab ipso scripta vel subscripta quae irreverentiam vel inobedientiam contra auctoritatem Episcopi quomodolibet continent; scripta autem falso ipsi a nonnullis tributa, ut articuli ephemeridis "Tribuna", etc. quae Episcopo

iniuriosa existunt cuiuscumque auctoris sint, pariter demnet et reprobet, utpote damnabilia et reprobabilia in se 2° Promittat observantiam legum canonicarum et statutorum dioecesanorum atque mandatorum Episcopi in functionibus et peregrinationibus extraordinariis aliisque divinum cultum in sua paroecia vel aliter respicientibus, nec non observantiam legum canonicarum et dioecesanarum circa residentiam et tempus ac modum absentiae, cum petitione veniae ob violationes qualunquecumque legum atque praescriptionum earundem. Promittat insuper fidelem observantiam Const. *Officiorum* SS. D. N. Leonis XIII, praesertim quoad ephemeridum scriptores ecclesiasticos, nec non mandatorum et monitorum Eiusdem Pontificis circa prudentiam ecclesiasticorum ad devitandas politicas exagitationes.

B. Exclusa omni ratione poenae canonicae exhibeantur D. Lucaciu tres paroeciae aequalis conditionis cum paroecia quam nunc possidet, ut aliquam eligat demissa actuali. Quod si inter Curiam Episcopalem et D. Lucaciu habeatur discordia ob conditionem paroeciarum oblatarum, paterno modo res remittatur solvenda arbitrio et conscientiae Metropolitae, escluso proinde omni apparatu Iudiciali, vel curetur obtineri a gubernio Austro Hungarico pensio sufficiens, ut D. Lucaciu alibi commorari possit seu sub iurisdictione alterius Ordinarii : pensio autem per organum S. Congr. Solvatur".

Quam Emorum PP. decisionem SSmus D. N. Approbare benigne dignatus est.

Cum vero parochus Lucaciu epistolam seripserit eamque S.C. recognoverit conformem dispositionibus latis in artic. A peropportuno censetur illam heic adnexam Amplitudini Tuae transmitter". Le quali risoluzioni approvate dalla S. C. furono comunicate a Mons. Szabó con lettera del 29 del sudetto mese.

2. Ora Mons. Szabó con sua lettera dei 18 Settembre p.p. Riportata in Sommario rende noto quanto segue.

3. Con suo foglio 24 Marzo u.s. ha fatto consocere al R. Governo Ungherese che egli non ha potuto presentare tre parrocchie di eguale condizione a quella posseduta attualmente dal Lucaciu sia perchè non sono vacanti, sia perchè si prevede la futura vacanza, sia perchè anche se vacassero non è cosa prudente affidarle a lui il quale prenderebbe occasione da questo per provocare disordini e molestie. Faceva quindi premura affinchè il R. Governo volesse assegnargli una pensione.

4. Il Governo rispose che prima di divenire a tale assegno conveniva meglio fare dei passi per il collocamento del Lucaciu in altra diocesi essendo ciò conforme alle disposizioni della S. C. e che si potevano iniziare le

trattative in questo senso son la Curia Episcopale di Lugos. Scrisse egli diffati a quel Vescovo in data 3 Giugno, u.s. ma pochi giorni appresso ebbe risposta in senso negativo che comunicò al Governo insistendo per l'assegno della pensione.

5. Ma di nouvo avvennero e più accettuanti i dissidi per il divieto opposto dal Vescovo alla festa giubilare del Luglio susseguente come riferiva il Lucaciu alla S. C. Il Vescovo perciò informa avergli significato il predetto Lucaciu che egli appella contro tale procedura alla S. Sede "atque se suosque fideles usquedum S. Sedes decideret sub scutum S. Sedis ponit, quodque *omnem communionem atque relationem mecum interrumpit*". A questa declaratoria è unito un ricorso firmato da 324 fedeli della parrocchia di cui ha data partecipazione al Governo facendo ulteriore istanza per la pensione. (Allegati NN. 2. 3.)

6. Allora con ordinanza concistoriale del 30 Luglio notificò al Lucaciu che avrebbe mandato un arcidiacono sul posto per interrogare Lucaciu e quei fedeli sul tenore delle citate lettere e specialmente per indurre il Lucaciu a dichiarare se aveva ponderato bene quanto aveva scritto e la responsabilità che pesava su di lui per le conseguenze che sarebbero derivate dal suo atto d'insubordinazione all'autorità dell'Ordinario. Doveva ancora verificare se le firme di quei fedeli erano autentiche, e qual parte aveva avuta il Lucaciu nel raccogliere le sottoscrizioni. Il Lucaciu ripose che tale inchiesta non poteva aver luogo avendo egli sottoposta la causa al giudizio della S. Sede contro la nuova procedura istituita a suo carico. L'arcidiacono mandato sul posto riferì con lettera del 27 Agosto che in seguito al mandato di comparizione non si presentarono nè Lucaciu nè i fedeli. La stessa intimazione venne fatta senza migliore risultato per la seconda volta con ordinanza concistoriale del 7 Settembre.

7. Avrebbe egli pertanto in mano quanto è necessario per punire a norma di SS. Canonì l'atto ribelle e scandaloso con cui il Lucaciu ha sottratto la sua persona e i suoi fedeli dalla dovuta obbedienza all'autorità Episcopale. Ha fiducia però che la S. C. voglia dargli una giusta soddisfazione per questa lesione così enorme della giurisdizione ecclesiastica.

8. Domanda quindi una ulteriore dilucidazione delle ultime risoluzioni "an scilicet necessarium sit prius illi alia beneficia offerre vel absque hoc possit illi pensio assignari, praeterea ut 2° disporre dignaretur ut ob rebellionis actum meritam poenam habeat et 3° ut scandallum reparetur et praecaveatur, ac 4° ut penseo illi assignanda per Episcopum Lugosiensem Ill-mum D. Demetrium Radu qua organum S. C. solvatur".

9. Che realmente il Lucaciu abbia dichiarato di esonerare sè stesso e i fedeli della sua parrocchia dall'obbedienza dovuta al proprio Vescovo, risulta chiaramente dalla lettera da lui scritta alla S. C. in data dei 23 Agosto p. P.

In quella dopo di avere esposto che per ordine del Vescovo era stata impedita con la forza la processione pubblica della festa giubilare dei SS App. Pietro e Paolo dice,

"E vedendo gli atti pubblici del Vescovo, che sono una rivolta contro le altissime decisioni del Capo Supremo della chiesa cattolica, e vedendo, come esso Vescovo spinge i suoi atti fino a provocare strage sanguinosa, ecatombe di vittime umane alla sua vendetta, e come lavora direttamente contro la religione, come umilia la chiesa, come calpesta ogni disciplina ecclesiastica, come pericola la salute delle anime dei fedeli: abbiamo interrotta ogni comunione col Mons. Vescovo Giovanni Szabó, e ci ripariamo sotto la difesa della S. Sede. Apostolica."

10. Da ultimo il Vescovo con sua lettera del 20 Settembre u.s. avvisa la S. C. che il Lucaciu senza avere chiesto ed ottenuto il permesso, è partito per Roma *sub praetextu defensionis Religionis*. Ora ciò è contrario alle leggi Diocesane secondo le quali i curatori di anime non possono allontanarsi dalla rispettiva parrocchia senza la facoltà ottenuta in iscritto dalla Curia Episcopale. Domanda perciò che siano applicati a lui le disposizioni vigenti in Roma a carico di quei sacerdoti di qualunque rito che vi si recano senza il permesso del proprio Ordinario. (All. n. 6.)

11. Sono pregate pertanto le EE. LL. di compiacersi risolvere il seguente.

D U B B I O

Se e quale risposta conviene dare alle ulteriori domande di Monsignor Szabó.

In Congregatione Generali de Prpaganda Fide pro Negotiis Ritus Orientalis habita die 25 Novembris 1901, cui interfuerunt E-mi ac R-mi Patres Cardinales Parocchi, Vannutelli **Seraphinus**, Agliardi, Vannutelli **Vincentius**, Ledochowski **Praefectus**, Satolli, Cretoni, Mathieu, Segna et Vives Y Tuto ad dubium : **Sulla vertenza tra Mons. Szabó e il parroco Basilio Lucaciu**. Referente E-mo Vives Y Tuto, respondendum censuerunt:

Affirmative et ad mentem. Mens est che, fermo rimamente il decreto della S.Congñe 4 Dicembre 1900, s'ingiunga al Sac. Lucaciu di inviare a Mons. Szabó una lettera di ritrattazione e di scusa, e si faccia sapere a Mons. Vescovo che **infra tres menses**, o proponga al Sac. Basilio Lucaciu una nuova parrocchia, o, ciò che sarebbe ancha più desiderabile, cerchi di ottenergli dal Governo Ungharese una pensione, e ne riferisca alla S. Sede.

Ita est

(signatus) Fr. I.C. Card. Vives

Ex Audentia SS-mi diei 10 Decembris 1901. SS-mus D. M. Leo d. p. Papa XIII, referente me infrascripto S. Congñis de Propaganda Fide pro Negotiis Ritus Orientalis Secrio, suprarelatum E-morum Patrum resolutionem benigne approbare ratamque habere Signatus est.

(signatus) Ant. Savelli Spinola Sec-rius

A.C.C.O., Romeni, 120/33, V, doc, nr. 13.381.

11.

Roma, 12 mai 1902

Sentință a Congregației pentru Bisericile orientale prin care se dispune episcopului Szabó ca preotul Vasile Lucaciu fie să rămână în parohia Șișești, fie să i se ofere parohia Baia Mare sau parohia Rodna.

R. O.

A. 1902. N. 11.

RUMENI

Prot. N. 14263

Maggio 1902.

SACRA CONGREGAZIONE DE PROPAGANDA FIDE PER GLI AFFARI DEL RITO ORIENTALE

PONENTE: L'EMINENTISSIMO E REVERENDISSIMO SIGNOR CARDINALE GIUSEPPE CALASANZIO VIVES Y TUTO

RELAZIONE CON SOMMARIO: Sulla causa del sacerdote rumeno D. Basilio Lucaciu

E-mi e R-mi Signori

1. Nell'Adunanza generale del 25 Novembre 1901 le EE. VV. presero ad esame il seguito della vertenza tra Mons. Szabó e il parroco Basilio Lucaciu, e al dubbio – se e quale risposta conviene dare alle ulteriori domande di Mons. Szabó – si compiacquero rispondere “*Affirmative et ad mentem. Mens est* che fermo rimanendo il decreto della S. C. del Dicembre 1901 s'ingiunga al Sacerdote Lucaciu di inviare a Mons. Szabó una lettera di ritrattazione e di scusa, e si faccia sapere a Mons. Vescovo che *infra tres mens* o proponga al Sacerdote Lucaciu una nouva parrocchia o, ciò che sarebbe anche più desiderabile cerchi di ottenergli dal Governo Ungharese

una pensione, e ne riferisca alla S. Sede. La suddette risoluzioni approvate dal S. Padre furono comunicate a Mons. Sabó il 4 Dicembre 1901”.

2. Ora lo stesso Prelato con sua lettera del 22 Marzo p.p. riferisce di avere fatti i passi opportuni presso il Ministro del Culto e dell'Istruzione pubblica per l'assegno di una pensione al predetto sacerdote, e di aver ricevuta risposta da quel ministro che avrebbe assegnato “sensu cointelligentiae cum S. Congñe de Prop. Fide habitae ad promissionem definitivam Basilii Lucaciu ad manus meas stipendium annuale 1600 coronarum quae summa respondet congruae maximae cleri curati, quodque stipendium nominato sacerdote on quatuor ratis trimestralibus anticipative solvetur”. La qual cosa fu dal Vescovo direttamente notificata al Lucaciu invitandolo “*ut petitam declarationem intuitu obstinentiae a politicis agitationibus det.* Ma si rifiutò il Lucaciu dicendo che la disposizione del ministro non era conforme alle decisioni della S.C. a cui egli aveva dichiarato che era disposto ad accettare la pensione qualora questa avesse uguagliati i proventi del beneficio parrocchiale per l'ammontare di 6000 franchi annui. Il Vescovo però scrive che i proventi di quel beneficio “iuxta conscriptionem officiose factam” sommano fiorini 482 kreuz : 25, ossia corone 964, fileros 50. (Somm. n. 1.)

3. Seguono due lettere del Lucaciu, una indirizzata all'Emo Card. Prefetto, l'altra all'E-mo Card. Ponente Vives Y Tuto. Dal tenore delle medesime si rileva chiaramente che qualora si vuole adottare il sistema di risolvere le sua causa designandogli una pensione egli dichiara che questa non può essere minore di franchi 6000, altrettanta essendo la rendita del beneficio parrocchiale da lui goduto. Le proposte del Governo fatte per mezzo del Vescovo secondo la versione dall'originale in lingua magiara sarebbero queste :

4. “Per provvista finale, dice il ministro del culto, darò al Lucaciu *non come pensione*, ma nel senso di un intendimento per via diplomatica colla Propaganda *come sussidio di grazia* per mezzo del Vescovo la somma di 1600 corone (800 fiorini austriaci) che corrisponde alla congrua massima e che sarà pagata anticipatamente ogni trimestre”. Sarebbe poi intenzione del Governo che il Lucaciu rilasciasse una dichiarazione in iscritto con la promessa di astenersi da agitazioni politiche. Alle quali proposte il Lucaciu oppone un categorico rifiuto. Se il Governo vuole che egli non deve occuparsi di politica militante si metta d'accordo col Vescovo perchè gli sia conferita la parrocchia di Baia Mare che accetterebbe volentieri *pro bono pacis*, e dove per la natura della città e di tutte le circostanze della vita del parroco rimane esclusa la politica.

Del resto egli sta bene e contento nel suo bèneficio parrocchiale, quindi lavorare nella vigna del Signore.

5. È giusto infine notare che per riguardo alla suddetta pensione nessun accordo in via diplomatica è intervenuto nè poteva intervenire tra il governo e la Propaganda. (Somm. N. II. III.).

Sono pregate pertanto EE. VV. Di compiacersi risolvere il seguente

D U B B I O

Se e quali altri provvedimenti conviene adottare nel caso.

In Congregatione Generali de Propaganda Fide pro Negotiis Ritus Orientalis habita die 12 Maii 1902 cui interfuerunt E-mi ac R-mi Patres Cardinales Vannutelli Vicentius, Satolli, Cretoni, Mathieu, Steinhuber, Segna et Vives Y Tuto ad dubbium – Sulla causa del Sacerdote Rumeno Basilio Lucaciu – referente E-mo Vives Y Tuto, respondendum censuerunt, uti infra:

Scribatur Metropolitano ut accuratam tutionem et debitis documentis donatam investigationem peragat de fructibus beneficii Lucaciu audito circa resultantibus eodem Lucaciu et referat. Interim abstinendum ab omni etiam indirecta actione S.C. de Propaganda Fide cum Gubernis Hungarico. Quod si id obtineri nequeat, Ordinarius, vel relinquat in possessione actualis beneficii recurrentem, vel omnino eidem offerat novam paroeciam ex. gr. Baia Mare, vel Rodna-Veche, iuxta normam Decreti de Decembris 1901 – Quod recursum parochianorum loci Rodna-Veche, transmittatur ad Metropolitanum pro secreta informatione et voto.

Ita est

Fr. I. Card. Vives

E-mus ac R-mus D. Cardinalis huius S. C. de Propaganda Fide Praefectus, vigore specialium facultatum ei concessarum a SS-mo Domino Nostro Leone Papa XIII. suprarelatam Em-orum Patrum resolutionem approbare ratamque habere declaravit.

Antonius Savelli Spinola Secrius.

A.C.C.O., Romeni, 120/33, V. Doc. nr. 14.263.

BIBLIOGRAFIE

1. LUCRĂRI PROPRII

- Instituțiuni filosofice, prelucrate de dr. Vasiliu Lucaciu, profesor de religiune gr. catolică și de limba și literatura română la Gimnaziul superior de stat din Satu Mare.* Cartea primă: *Logica*, Fasc. I-II, Satu Mare, 1881; Cartea a doua: *Metafizica*, Fasc. I-X, Satu Mare, 1882; Cartea a treia: *Filosofia morală*, Satu Mare, 1884.
- Pietatea. Carte de rogațiuni, prelucrată din cărțile rituale ale bisericii greco-catolice și după autori aprobați*, Satu Mare, 1882.
- Lupta preotului roman catolic în secolul XIX. Discurs rostit la primatea neordinatului preot Ioanne Șerbacu, ținută în Gherța Mică la 31 mai 1885 prin Dr. Vasiliu Lucaciu, profesor*, Satu Mare, 1885.
- Biserica s. uniri a tuturor românilor, adevă Maicei Românilor în Șișești. Schițe istorice și dare de seamă*, Baia Mare, 1892.
- Istoria lui Foțiu, patriarhul Constantinopolului, urzitorul Schismeii grecești, prelucrată după preotul I. Iagher de Dr. Vasiliu Lucaciu, parohul Șișeștilor*, Tipografia lui Michail Molnar, Baia Mare, 1893, 330 p.
- Epistolă către domnul Prezident al Consiliului de Miniștri, Coloman Széll*, Baia Mare, 1900.
- Discursul părintelui Dr. Vasile Lucaciu rostit la Odoreu în 2 septembrie a.c. în cauza ep. de Hajdu-Dorog*, Arad, 1912.
- Conferințele părintelui Vasile Lucaciu*, București, 1916.
- Lucaciu (Q.P. Dr. Basile), Dupare (Louis), *Un peuple martyr (Les Roumains de Transylvanie et de Hongrie)*. Discours a Genève. Genève, Imprimerie Centrale, 1919.
- Dr. Vasile Lucaciu, luptător activ pentru unirea românilor. Texte alese.* Studiu introductiv, îngrijirea ediției și comentariu de Ion Iacoș și Valeriu Achim, Cluj-Napoca, 1988.
- Dr. Vasile Lucaciu, luptător activ pentru unirea românilor. Texte alese, II.* Studiu introductiv, note și comentarii de dr. Ion Iacoș și dr. Valeriu Achim, Ed. Gutinul, Baia Mare, 2000.

2. SURSE INEDITE

Arhivele Naționale, Secția Județeană Cluj:

- Fond Episcopia gr. cat. de Cluj-Gherla, 1857-1903
- Protocoalele Consistoriale Episcopia Cluj-Gherla 1878-1922
- Fond Ion Micu Moldovan

Arhivele Naționale, Secția Județeană Alba:

- Fond Cabinetul Mitropolitului

Archivio della Sacra Congregazione per la Chiesa Orientale, Romeni, 120/33: 1891-1901

Fond documentar: Muzeul Unirii Alba Iulia

Fond documentar: Gheorghe Pop de Băsești: Biblioteca „Lucian Blaga” a Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca

3. PRESĂ

„Observatoriul”: 1879-1884

„Gazeta Transilvaniei”: 1880, 1881, 1890-1894, 1896, 1906

„Tribuna”: 1891-1900

„Tribuna Poporului”: 1897-1901

„Unirea”: 1892-1911

„Revista Orăștiei”: 1895-1898

„Minerva”: 1892-1894

„Revista Bistriței”: 1908

„Lupta”: 1907, 1909

„Revista Catolică”: 1885-1890

4. DOCUMENTE

Blaga Mihoc: *Vasile Lucaciu. Contribuții documentare*, Biblioteca Crisia, VI, Oradea, 1979.

Idem: *Vasile Lucaciu, militant pentru realizarea statului național unitar român. Contribuții documentare*, în „Crisia”, IX(1979).

Bodea, Cornelia; Seton-Watson Hugh: *R. W. Seton-Watson și românii*, I, (1906-1920), București, 1988.

Brașiște, Valeriu, Corespondență 1911-1918, IV, Ediție Gheorghe Iancu, Valeria Căliman, Stelian Mândruț, Cluj-Napoca, 2001.

Ciubotă, Viorel, Horvat, Liuba; Delegan, Mykhailo, *Biserica „Sfântul Nicolae” din Mintiu-Satu Mare: istoric și contemporaneitate*, I, Satu Mare-Ujgorod, 2010.

Ciubotă, Viorel: *Documente privind mișcarea cultural-națională a românilor de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, V-VI, p. 369-378.

- Correspondența lui Vincențiu Babeș, I (Scrisori primite)*, Introducere, ediție îngrijită, note și comentarii de Mihail P. Dan și George Cipăianu, Cluj-Napoca, 1976; *II (Scrisori trimise)*, Introducere, ediție îngrijită, note și comentarii de George Cipăianu și Ana Maria Cipăianu, Cluj-Napoca, 1983.
- Diplomația europeană și mișcarea memorandistă 1892-1896*, Coord. Corneliu Mihail Lungu, București, 1995.
- Documente privind mișcarea națională a românilor din Transilvania, I, 1881-1891, II, 1892-1894*, București, Ed. Viitorul Românesc, f.a.
- Dumitriu-Snagov I., *Le Saint-Siège et la Roumanie Moderne 1866-1914*, Roma, 1989.
- Episcopul Ioan Szabó și Sfântul Scaun. Correspondență (1874-1910)*. Ediție, studiu introductiv și note: Ion Cârja și Daniel Sularea, Presa Universitară Clujeană, 2007.
- Octavian Goga, Correspondență primită, I, 1900-1918*, Ediție îngrijită, note și comentarii, prefață, notă asupra ediției de dr. Gheorghe I. Bodea, Cluj-Napoca, 2003.
- Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez a dualizmus korában*, red. Kemény G. Gábor, II-IV, Budapest, 1956, 1964.
- Josan, Nicolae, *Adeziunea populară la mișcarea memorandistă (1892-1895). Mărturii documentare*, București, 1996.
- Lupta românilor din județul Satu Mare pentru formarea statului unitar român. Documente. 1848-1849*, București, 1989.
- Mangra, Vasile, Correspondență, I-II*, Ediție: Marius Eppel, Presa Universitară Clujeană, 2007.
- Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente 1848-1918*. Ediție îngrijită de Vasile Căpâlnean, Ioan Sabău și Valeriu Achim, București, 1981.
- Ortodocși și greco-catolici în Transilvania (1867-1916). Contribuții documentare, II/4 Schimbarea identității confesionale. Cazul Săcel cu filia Dragomirești*. Ediție, studiu introductiv și note de Macarie Drăgoi, Presa Universitară Clujeană, 2013.
- Păcățian, Teodor A., *Cartea de aur sau luptele politico-naționale ale românilor de sub Coroana Ungară*, VII, Sibiu, 1913; VIII, Sibiu, 1915.
- Păiș, Liviu, *Memorandistul Dr. Vasile Lucaciu și Rodna. Încercarea rodnenilor de a-l aduce preot la Rodna (Documente)*, în „Arhiva Someșană”, Seria III, I, 2002, p. 183-197.
- Pavel, Teodor, *Partidul Național Român și acțiunea memorandistă*, Cluj-Napoca, 1994.
- Idem, *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale, I (1878-1895)*, Timișoara, 1979; *II (1894-1914)*, Timișoara, 1982.

- Ploșteanu, Grigore, *Din corespondența lui Vasile Lucaciu cu Ioan Bianu*, în: Grigore Ploșteanu. *Sentimentul istoriei. Studii, articole, note, interviuri*, Ediție Mariana Ploșteanu, Târgu-Mureș, 2011, p. 277-292.
- Polverejan, Șerban; Cordoș, Nicolae, *Mișcarea memorandistă în documente (1885-1897)*, Cluj, 1973.
- [I.P. Papp], *Procesul Memorandului românilor din Transilvania. Acte și date, I-II*, Cluj, 1933, 1934.
- De la Pronunțământ la Memorandum. 1868-1892. Mișcarea memorandistă, expresie a luptei naționale a românilor*, Coord. Cornelii Mihail Lungu, București, 1993.
- Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu. Corespondență, I (Scrisori primite. 1866-1895)*. Ediție: Dr. Marcel-Dumitru Ciucă, Elena-Teodora Ciucă, București, 1994.
- Românii greco-catolici și Episcopia de Hajdúdorog (1912). Contribuții documentare*, Ediție, studiu introductiv și note de Cecilia Cârja, Presa Universitară Clujeană, 2009.
- Scrisori către Ioan Bianu. Documente literare, II*, Ediție și note de Marieta și Petre Croicu, București, 1975.
- Ioan Vancea, Corespondență cu Sfântul Scaun (1865-1890)*, Ediție, studiu introductiv și note: Ion Cârja și Daniel Sularea, Presa Universitară Clujeană, 2007.
- Viața religioasă în dieceza greco-catolică de Gherla (1878-1891). Contribuții documentare*. Ediție, note și studiu introductiv: Daniel Sularea, Presa Universitară Clujeană, 2008.

5. MEMORII

- Băran, Coriolan, *Reprăvărie asupra vieții mele. Memorii*, Arad, 2009.
- Boroș, Ioan, *Memorialistică*, Presa Universitară Clujeană, 2012.
- Brașiște, Valeriu, *Oameni, fapte, întâmplări*. Ediție: Valeria Căliman și Șerban Polverejan, Cluj-Napoca, 1980.
- Ghibu, Onisifor, *Amintiri despre oameni pe care i-am cunoscut*, Editori: Crișan Mircioiu și Șerban Polverejan, Cluj-Napoca, 1974.
- Credința noastră, viața noastră*. Memoriile cardinalului dr. Iuliu Hossu. Ediție îngrijită de Pr. Silviu Augustin Prunduș, O.S.B.M., Cluj-Napoca, 2003.
- Însemnări din temnița de la Seghedin ale lui Dr. Ioan Rațiu*, publicate de Georgeta Penelea, în: „Studii și materiale de istorie modernă”, V(1975), p. 189-246.
- Marele Război în memoria bănățeană 1914-1919*, Antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu și Nicolae Bocșan, Presa Universitară Clujeană, 2012.
- Memoriile unui ierarh uitat: Victor Mihályi de Apșa (1841-1918)*, Presa Universitară Clujeană, 2009.

- Moldovan, Victor, *Memoriile unui politician din perioada interbelică*, I, Ed. a II-a, revăzută și adăugită. Editori: Mircea Gelu Buta și Adrian Onofreiu, Presa Universitară Clujeană, 2015.
- Netzhammer, Raymund, *Bischof in Eumänien. Im Spannungsfeld zwischen Staat und Vatikan*, I-II, Hrg. Von Nikolaus Netzhammer und Krista Zach, München, 1995.
- Pușcariu, Sextil, *Memorii*, Ed. de Magdalena Vulpe, București, 1978.
- Vaiva Voevod, Alexandru, *Memorii*, IV, Cluj-Napoca, 1998.

6. STATISTICI

- Magyarország gazdaczimtar*, red. Kubinek Gyula, Budapest, 1911.
- A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása*, VI, Budapest, 1920.
- A Nagy-Bánjai rom. cath. gymnasiumba járó ifjuság erdemsorozata az 1864/5-iki tanév II felében*, Nagy-Károly, 1865.
- Recensământul din 1880. Transilvania*, Coord. Traian Rotaru, 1997.
- Recensământul agricol din 1895*, II, Coord. Traian Rotaru, Presa Universitară Clujeană, 1995.
- Recensământul din 1900. Transilvania*, Coord. Traian Rotaru, Cluj-Napoca, 1999.
- A szatmári kath. kir. Főgymnasium 1878-79 évi értesítője*, Budapest, 1879.
- Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato 1875 ... 1894*, Szamosujvarini, 1877, 1894.
- Schematismus cleri graeci ritus catholicorum diocesis Munkácsiensis ad annum Domini 1893*, Ungvarini, 1893.
- A vallás és közoktatásügyi m. kir. Miniszternek a közoktatás állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett jelentése 1883/4*, Budapest, 1885.

7. LUCRĂRI

- Achim, Valeriu; Socolan, Aurel, *Dr. Vasile Lucaciu, luptător pentru drepturile românilor și unirea Transilvaniei cu România*, Baia Mare, 1968.
- Achim, Valeriu, *Colecția muzeală din Șișești-Maramureș*, în: *Idem. Scrieri în timp 1946-2003*, Baia Mare, 2003, p. 24-28.
- Idem, *Nord-Vestul Transilvaniei. Cultură națională - finalitate politică 1848-1918*, Baia Mare, 1998.
- Albani, Tiron, *Leul de la Șișești*, Oradea, 1936.
- Apostol, Stan, *Iuliu Maniu. Naționalism și democrație. Biografia unui mare român*, București, 1997.
- Bacâru, Livia, *Ioan Marcu, o personalitate multiculturală a vieții culturale sătmărene din secolul trecut*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, V-VII (1981-1982), p. 325-333.

- Blaga, Mihoc, *Dr. Vasile Lucaciu*, Oradea, 1993.
- Bocșan Nicolae; Cârja, Ion, *Il metropolita Victor Mihályi de Apșa e i rapporti tra la Chiesa Greco-Cattolica romena di Transilvania e l'Autonomia Cattolica ungherese*, în *I romeni e la Santa Sede. Miscellanea di studi di storia ecclesiastica*, red. Ion Cârja, Bucarest-Roma, 2004, p. 162-188.
- Idem, *Biserica Română Unită la conciliul ecumenic Vatican I (1869-1870)*, Presa Universitară Clujeană, 2001.
- Bodea, Gheorghe I., *Octavian Goga. O viață, un destin*, I-II, Ed. Limes, 2004, 2007.
- Boia, Lucian, *Aspecte ale emigrației politice din Transilvania în vechea Românie la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în „Analele Universității București”, Istorie XIX(1970).
- Idem, *Contribuții privind criza Partidului Național Român și trecerea de la activism la pasivism (1893-1905)*, în „Studii”, 1971, nr. 5, p. 963-984.
- Idem, *Contribuții privind mișcarea națională a românilor din Transilvania în anii 1910-1914*, în: „Studii. Revistă de istorie”, XXV(1972), nr. 4, p. 783-805.
- Idem, *Eugen Brote. 1850-1912. Destinul frânt al unui luptător național*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Ed. Humanitas, 2013.
- Idem, *Germanofili. Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, Ed. Humanitas, 2013.
- Bojor, Victor, *Episcopii Diecezei greco-catolice de Gherla, acum Cluj-Gherla (1857-1939)*, Târgu Mureș, 1939.
- Idem, *Canonicii Diecezei greco-catolice de Gherla, acum Cluj-Gherla, 1857-1937*, Cluj, 1937.
- Borovszki, Samu, *Szatzmár-Németi, sz. kir. város*, Budapest, [1908].
- Idem, *Szatzmár vármegye*, Pest, [1908].
- Boșca, Mălin, *Memorandistul Gherasim Domide*, București, 1941.
- Botezan, Liviu, *Activitatea politică a lui Vasile Lucaciu din perioada 1896-1905*, în *Biografii pașoptiste (3). Culegere de studii*, Coord. Gelu Neamțu și Ela Cosma, Cluj-Napoca, 2011, p. 350-374.
- Idem, *Contribuții la studiul vieții politice a Transilvaniei în anii 1895-1898*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, XIII(1970), p. 213-242.
- Idem, *Contribuția lui Vasile Lucaciu la câștigarea opiniei publice europene și americane pentru înființarea statului național unitar român*, în „Ziridava”, VII(1977), p. 171-186.
- Idem, *Începuturile activității politice a lui Vasile Lucaciu*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca”, XL(2001), p. 123-139.
- Botezan, Liviu; Cordoș, Nicolae, *Frământări din Partidul Național Român în anul 1898*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, XVI(1973), p. 231-257.

- Idem, *Încercări de revitalizare a activității Partidului Național Român în anul 1899*, I, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, XXI (1978), p. 209-231.
- Idem, *Partidului Național Român în anul 1897*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, XV (1972), p. 285-326.
- Braharu, Dumitru, *Chestiunea română în Italia în timpul Memorandului*, Sibiu, 1992.
- Buda, Lavinia, *Expresia unei identități etnice și confesionale. Pelerinajul marian la biserica votivă din Șișești la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în „Revista Arhivei maramureșene”, Baia Mare, 2010, p. 186-191.
- Bunea, Aurelia, *Parlamentul României pentru o politică externă favorabilă unirii Transilvaniei cu România (1892-1899)*, în „Acta Musei Napocensis”, VII(1970), p. 329-354.
- Idem, *Parlamentul României și emigranții români din Monarhia Habsburgică (1892-1914)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Historia, 1971, Fasc. 2.
- Câmpeanu, Viorel, *Oameni și locuri din Sătmăr*, Satu Mare, 2008.
- Cârja, Ion, *Biserică și societate în Transilvania în perioada păstoririi mitropolitului Ioan Vancea (1869-1892)*, Presa Universitară clujeană, 2007.
- Coenen-Huther, Jaques, *Sociologia elitelor*, Polirom, 2007.
- Cordoș, Nicolae, *Consfătuirea confidențială a Partidului Național Român de la Timișoara (1901)*, în „Banatica”, II(1973).
- Cordoș, Nicolae; Neamțu, Gelu, *Iuliu Coroianu în vârtoarea vremurilor*, Ed. Argonaut, 2006.
- Covaci, Diana Maria, *Aspecte privind alegerea mitropolitului Victor Mihályi de Apșa*, în Anuarul Școlii doctorale „Istorie. Civilizație, Cultură”, I, Presa Universitară Clujeană, 2005.
- Idem, *Mitropolitul Victor Mihályi de Apșa (1895-1918)*, Teza de doctorat, Cluj-Napoca, 2010.
- Ciubotă, Viorel, *Aspecte ale mișcării memorandiste (1892-1894)*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, IV(1980), p. 203-210.
- Idem, *Cooperația și sistemul bancar românesc în județul Satu Mare la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, Satu Mare, XIII(1986).
- Idem, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, Ed. Muzeului Sătmărean, 2004.
- Ciura, Alexandru, *Biografia părintelui Vasile Lucaciu, povestită pentru popor*, Cluj, 1928.
- Crihălmeanu, Florentin, *File din istoria eparhiei de Cluj-Gherla, în: Claudiopoli-Armenopoli. Scurtă istorie și biografiile episcopilor eparhiei 1853-2013*, Cluj, 2014, p. 73-81.

- Csáky, Moritz, *Der Kulturkampf in Ungarn. Die kirchen-politische Gesetzgebung den Jahre 1894/95*, Graz-Wien-Köln, 1967.
- Dăianu, Ilie, *Leul de la Șișești*, Cluj, 1937.
- Dănuț, Ioan Marcel, *Istoricul comunității și bisericii „Sf. Vasile cel Mare” (de la fondare la catacombe). Încercările de misionarism greco-catolic în Țara Românească. Ardelenii greco-catolici în Principate la începutul secolului al XIX-lea*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”. Theologia Catholica, LIV(2009), 2, p. 179-209.
- Drăgoi, Macarie; Dan, Marius, *Instituirea preoților în vicariatul Rodna. Cazul de la Feldru din 1890*, în „Arhiva Someșană”, V(2006), p. 137-164.
- Drăgoi, Macarie, *Ortodocși și greco-catolici (1867-1916). Convergențe și divergențe*, Presa Universitară Clujeană, 2011.
- Eppel, Marius, *Un mitropolit și epoca sa. Vasile Mangra (1850-1918)*, Presa Universitară Clujeană, 2006.
- Idem, *Vasile Mangra. Activitatea politică 1875-1918*, Presa Universitară Clujeană, 2004.
- Faur, Viorel, *Viața politică a românilor bihoreni 1849-1919*, Oradea, 1992.
- Fava, Robert, *Chestiunea română. Amintiri din Țările Române. Note dintr-o călătorie în Transilvania și România*, Ed. a II-a, îngrijită de Mircea Popa și Traian Bradea, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2014.
- Georgescu, Ioan, *Dr. Ioan Rațiu (1828-1902): Cincizeci de ani din luptele naționale ale românilor ardeleni*, Sibiu, 1928.
- Idem, *George Pop de Băsești. Șaizeci de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Oradea, 1935.
- Ghitta, Ovidiu, *Nașterea unei Biserici*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2001.
- Die Habsburgen Monarchie 1848-1918. VIII/1, Verfassung und Parlamentarismus*, Wien, 2000.
- Hitchins, Keith, *Woodrow Wilson and the Union of Transylvania with Rumania. 1917-1918*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 1979, nr. 4, p. 803-810.
- Iancu, Gheorghe, *Considerații privind rolul și locul consiliului Dirigent în primii ani după unire*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, XXI(1978).
- Iuga, Augustin, *Cu privire la Vasile Lucaciu. Acte. Documente. Procese*, Baia Mare, 1940.
- Johnston, M. William, *Spiritul Vienei. O istorie intelectuală și socială 1848-1938*, Iași, 2000.
- Krajčovič, Milan, *Slovenská politika v strednej Európe 1890-1901 Spolupráca Slovákov, Rumunov a Srbov*, Bratislava, 1971.
- Magyarország története 1848-1918*, red. Kovács Endre, Katus László, Budapest, 1979.

- Maier, Liviu, *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere și Versailles (Însemnări, memorii, scrisori)*, Ed. Sincron, 1993.
- Idem, *Mișcarea națională românească din Transilvania 1900-1914*, Cluj-Napoca, 1986.
- Manent, Pierre, *Știința politică autentică. Un dialog cu Bénédicte Delorme-Montini*, București, 2013.
- Măndruț, Stelian, *Mișcarea națională și activitatea parlamentară a deputaților Partidului Național Român din Transilvania între anii 1905-1910*, Oradea, 1995.
- Idem, *Partidele maghiare în viața politică a Transilvaniei (1867-1919)*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca”, XLI(2002), p. 145-170.
- Memorandul 1892-1894. Ideologie și acțiune politică românească*, București, 1992.
- Mezea, Corneliu, *Leul de la Șişești 1852-1922. Viața și faptele lui*, Satu Mare, 1936.
- Miloș, Ofelia, *Relațiile statului român cu Sfântul Scaun în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, !București], 2010.
- Nagy, Gheorghe, *Corespondența lui Ioan Boroș cu George Bariț (1879-1883)*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca”, XLII(2003), p. 121-139.
- Neamțu, Gelu, *În America pentru unirea Transilvaniei cu România*, Cluj-Napoca, 1997.
- Idem, *Procese politice de presă antiromânești din epoca dualismului austro-ungar 1868-1890. Alte studii de istoria presei românești*, Cluj-Napoca, 2004.
- Netea, Vasile, *Istoria memorandumului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947.
- Nicoară, Simona, *Națiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii*, Ed Accent, 2002.
- Pâclișan, Zenobie, *Politica minoritară a guvernelor ungurești (1867-1914)*, București, 1943.
- Păiușan, Radu, *Coordonatele mișcării naționale a românilor bănățeni în anii 1905-1914*, în „Ziridava”, XVIII(1993), p. 153-188.
- Ploieșteanu, Grigore, *Din corespondența lui Vasile Lucaciu*, în: *Idem: Sentimentul istoriei. Studii, articole, note și interviuri*, Târgu Mureș, 2011, p. 350-375.
- Idem, *Vasile Lucaciu și George Barițiu sau continuarea luptei pentru drepturi naționale a românilor transilvăneni*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 1975, p. 97-108.

- Polverejan, Șerban, *Din istoricul Memorandumului. Ședința Comitetului Central al Partidului Național Român (25-26 martie 1892)*, în „Acta Musei Napocensis”, VI(1969), p. 334-346.
- Popovici, C. Aurel, *Stat și națiune. Statele-Unite ale Austriei Mari. Studii politice în vederea rezolvării problemei naționale și a crizelor constituționale din Austru-Ungaria*, Trad. Petru Pandrea, Studiu introductiv, note, ediție: Constantin Schifineț, București, 1997.
- Popovici, Vlad, *Finanțarea ziarului „Tribuna” din Sibiu și afacerea „Fondului lăncu”*, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, XLVII(2008), p. 429-433.
- Idem, *Tribunismul (1884-1905)*, Presa Universitară Clujeană, 2008.
- Porumbăceanu, Claudiu; Dulgău, Bujor, *Oameni din Sătmăr*, Satu Mare, 2000.
- Pascu, Ștefan, *Făurirea statului național unitar român*, I-II, București, 1983.
- Radosav, Doru, *Premize teoretice ale gândirii social-politice a doctorului Vasile Lucaciu 1852-1922*, în „Geneze”, Satu Mare, 1977.
- Idem, *Conceptul de libertate la doctorul Vasile Lucaciu 1852-1922*, în „Geneze”, Satu Mare, 1977.
- Idem, *Cele două chipuri ale Dr. Vasile Lucaciu (1852-1922): omul-idee și omul-statue*, în *Fascinația trecutului. Omagiu istoricului Simion Retegan la împlinirea vârstei de 75 de ani*, Cluj-Napoca, 2014, p. 128-135.
- Radu, Iacob, *Foștii elevi români-uniți ai școalelor din Roma*, Beiuș, 1929.
- Retegan, Simion, *Clerul rural românesc din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea: modalități de instituire*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca”, XXXI(1992), p. 103-120.
- Idem, *Parohii, biserici și preoți greco-catolici la mijlocul secolului al XIX-lea (1849-1875)*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2006.
- Idem, *Sub privegherea falnicului Gutin: informații noi asupra parohiei și bisericii lui Vasile Lucaciu de la Șișești*, în: *Diversitate culturală, realități politice și multiconfesionalism în Transilvania și Banat. Cercetătorului științific gr. I Dumitru Suciu la împlinirea vârstei de 70 de ani*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2014.
- Rus, Anton, *Influența paradigmei devoționale latine asupra religiozității populare greco-catolice (1918-1948)*, în „Analele Universității Apulensis”. Seria Historica, 6/1, 2002, p. 219-225.
- Russu Șirianu, I., *Românii de peste Carpați*, București, 1908.
- Salacz, Gábor, *A magyar kulturharc története 1890-1895*, Bécs, 1938.
- Scurtu, Vasile; Triteanu, Mihai, *Societatea de lectură a elevilor români de la Liceul din Baia Mare*, în „Studii și articole de istorie”, 1966, p. 166-171.

- Sigmirean, Cornel, *Intellectualitatea ecleziastică. Preoții Blajului (1806-1948)*, Târgu Mureș, 2007.
- Sima, Ana Victoria, *Affirming Identity. The Romanian Greek-Catholic Church at the Time of the First Vatican Council*, Milano, Vita e Pensiero, 2013.
- Idem, *Șase ani la Roma. Atitudini, percepții, comportamente la studenții români din Colegiul grec Sfântul Atanasie în a doua jumătate a sec. al XIX-lea*, în "Școala Ardeleană", Anuar, Oradea, VI(2012), p. 219-233.
- Sinaci, Doru, *Discursul politic în perioada tribunismului arădean*, Arad, 2009.
- Sularea, Daniel, *Școală și societate. Învățământul elementar confesional în Episcopia greco-catolică de Gherla (1867-1918)*, Presa Universitară Clujeană, 2008.
- Wallner Bărbulescu, Luminița, *Zorile modernității. Episcopia greco-catolică de Lugoj în perioada ierarhului Victor Mihályi de Apșa*, Presa Universitară Clujeană, 2007.

INDICE DE PERSOANE

A

Abriham, Georgiu, 128, 245, 298, 323.

Achim, Valeriu, 10, 57, 66, 87, 247, 413, 421, 423, 425, 523, 525, 527.

Achim, Vasile, 21, 324.

Adelstein, Abraham, 387.

Agârbiceanu, Ion, 79.

Agliardi, Antonio, 166, 180, 188, 285, 362, 364, 450, 456, 519.

Albani, Tiron, 10, 527.

Albini, Septimiu, 82, 104, 216, 400.

Alecsandri, Vasile, 217, 302.

Alexi, Ioan, 14, 15, 50.

Anante, Brutto, 302.

Anca, Alexandru, 165.

Anca, Ioan, 294.

Anderco, Artur, 374.

Andreica, Dănilă, 58, 65, 73, 98, 129, 154, 162, 192, 198, 199, 200, 240, 245, 261, 290, 298, 299, 333, 335, 339, 355, 358, 359.

Andreica, Georgiu, 298.

Anghel, Atanasie, 59, 61, 62, 336.

Apostol, Stan, 527.

Ardelean, Demetriu, 324.

Apponyi, Albert, 395, 401.

Avram, Dragoș, 22.

Avram Iancu, 315, 316.

Avram, Ion, 223.

Avram, Lazăr, 381, 384.

B

Babeș, Vincențiu, 75, 77, 525.

Bacăru, Livia, 25, 527.

Baciu, Ioan, 134, 206, 165, 292.

Balog, Iosif, 371.

Barbu, Patriciu, 82.

Barbul, Gavril, 16, 40, 58, 122, 127, 226, 323, 335, 418.

Barbulovici, Alimpiu, 172, 173, 226.

Barițiu, George, 23, 31, 34, 39, 43, 47, 71, 75, 118, 172, 173, 311, 316, 364, 531, 532.

Barnabó, Alexandru, 18, 20.

Bartoss, Mihály, 201.

Băban, Alexandru, 223.

Băban, Vasile, 64, 201, 215.

Bălan, I., 205.

Băran, Coriolan, 404, 526.

Bărcianu, Daniil P., 82.

Bârsan, Ioan, 165.

Bârsan, Zaharia, 414.

Bánffy, Dezső, 83, 145, 177, 180, 204, 210, 212, 213, 214, 215, 217, 224, 237, 245, 252, 281,

- 312, 315, 330, 331, 360, 364, 402.
- Bethlen**, Ferencz, 16.
- Berinde**, Alexiu, 54, 73, 91, 427.
- Bianu**, Ioan, 75, 76, 77, 178, 179, 180, 185, 216, 236, 241, 282, 400, 526.
- Bilțiu**, Ștefan, 16, 57, 72, 114, 127, 358, 374, 443.
- Bindiu**, Larion, 372.
- Bismark**, von Otto, 30, 269, 284.
- Blaga**, Mihoc, 10, 29, 90, 208, 218, 246, 252, 364, 410, 411, 524, 528.
- Bocșan**, Nicolae, 19, 157, 414, 526, 528.
- Bocu**, Sever, 89, 414, 417, 420, 421.
- Bodea**, Cornelia, 404, 423, 524, 525.
- Bodea**, Gheorghe I., 414, 416, 417, 423, 425, 528.
- Bogdan-Duică**, G., 204.
- Boia**, Lucian, 76, 211, 217, 248, 253, 404, 414, 528.
- Boitor**, Ioan, 351.
- Bojor**, Victor, 140, 142, 185, 186, 306, 404, 528.
- Bolcaș**, Lucian, 281, 286, 316, 325.
- Borgovan**, Grigore, 135.
- Boroș**, Ioan, 141, 197, 272, 526, 531.
- Borovszki**, Samu, 16, 24, 28, 38, 52, 528.
- Boșca**, Mălin, 528.
- Botezan**, Liviu, 10, 44, 211, 252, 254, 528.
- Böszömenyi**, Lajos, 72.
- Bradea**, Traian, 530.
- Braharu**, Dumitru, 529.
- Bran**, Felician, 335.
- Bran**, Petru, 25, 26, 27, 28.
- Brașiște**, Valeriu, 395, 403, 414, 524, 526.
- Brătean**, George, 324.
- Brătianu**, Grigore, 155.
- Brătianu**, I.I.C., 77, 418, 420, 421, 424.
- Breban**, Alexandru, 73, 375.
- Breban**, Avram, 392.
- Brediceanu**, Coriolan, 400, 401, 404.
- Brote**, Eugen, 75, 76, 77, 80, 81, 82, 116, 119, 205, 210, 214, 215, 216, 217, 248, 400, 528.
- Bud**, Tit, 226, 347.
- Buda**, Lavinia, 409, 529.
- Budu**, Ioan, 201, 290, 339.
- Bunea**, Augustin, 104, 141, 145, 150, 443, 444, 446.
- Bunea**, Aurelia, 529.
- Bungărdean**, Mihai, 165.
- Buta**, Mircea Gelu, 527.
- Butică**, Ioan, 290, 298.
- Buzilă**, Ștefan, 380, 385.
- Buzura**, Petru, 292.

C

- Cantacuzino**, Grigore, 402.
- Cantacuzino**, Mihai, 402.
- Caragiale**, I.L., 404.
- Carol I**, 6, 59, 76, 83, 179, 187, 188, 202, 251, 363, 364, 412, 414.
- Carpati**, Eugen, 256.
- Catargiu**, Lazăr, 88.

Căpâleanu, Vasile, 15, 525.
Câmpeanu, Viorel, 22, 529.
Cârja, Cecilia, 411, 526.
Cârja, Ion, 19, 137, 157, 250, 313, 338, 525, 526, 528, 529.
Cârțiță, Eusebiu, 114, 443.
Chifor, Ilie, 245, 261, 333, 353, 355.
Ciasca, 309, 326, 497, 504, 515.
Ciato, Ludovic, 82.
Cicio-Pop, Ștefan, 248, 252, 401, 403, 414.
Cionte[a], Demetriu, 53, 64, 116, 126, 324.
Ciora, George, 201.
Ciora, Iovu, 128, 201, 298.
Cipăianu, Ana Maria, 525.
Cipăianu, George, 525.
Ciubotă, Viorel, 26, 66, 524, 529.
Ciucă, Elena-Teodora, 211, 525.
Ciucă, Marcel-Dumitru, 211, 526.
Ciura, Alexandru, 529.
Coenen-Huther, Jacques, 529.
Colescu-Vartic, 75.
Comșa, Dumitru, 82.
Cordoș, Nicolae, 43, 75, 76, 82, 99, 100, 149, 211, 217, 252, 254, 255, 354, 416, 526, 528, 529.
Coroianu, Iuliu, 73, 74, 76, 80, 82, 83, 97, 99, 100, 104, 122, 217, 248, 529.
Cosma, Andrei, 124.
Cosma, Ela, 528.
Costin, Ioan, 15, 16, 72, 116, 126, 193, 195, 196.
Covaci, Diana Maria, 148, 157, 337, 529.
Cozma, Partenie, 400.

Cretoni, 304, 326, 364, 488, 497, 504, 515, 519, 522.
Crihălmeanu, Florentin, 136, 529.
Crispi, Francesco, 178.
Cristea, Gavril, 127.
Cristea, Nicolae, 82.
Croicu, Marieta, 526.
Croicu, Petre, 526.
Csáky, Moritz, 111, 530.
Cuza, Alexandru Ioan, 62.

D

Dan, Andrei, 201.
Dan, Marius, 530.
Dan, Mihail P., 525.
Danciu, Ioan, 274.
Darabant, Alexandru, 228.
Dăianu, Ilie, 204, 247, 254, 255, 530.
Dănuț, Ioan Marcel, 205, 530.
Deac, Ciril, 381, 385, 386, 390.
Deac, Traian, 165.
Delegan, Mykailo, 26, 524.
Delavrancea, Ștefănescu Barbu, 415.
Delorme-Montini, Bénédict, 405, 531.
Demian, Andrei, 50.
Demian, Atanasie, 33.
Demian, Georgiu, 128.
Demian, Vasile, 401, 403, 424.
Deteșan, Daniela, 10.
Diaconovici, Cornel, 204.
Dipșe, George, 324.
Doda, Traian, 75.
Domide, Gherasim, 82, 176, 177, 361, 377, 382, 383, 385, 386, 424, 528.

Domide, Leonida, 315.

Domide, Octavian, 380.

Domide, Scridon, 380.

Domșa, Aurel C., 316.

Dragoș, Avram, 22.

Dragoș, Iuliu, 18.

Dragoș, Teofil, 335, 375.

Dragoș, Vasile, 127.

Drăgoi, Dan, 378.

Drăgoi, Macarie, 530.

**Dredean, Eugen, 116, 120, 124,
128, 129, 193, 194, 196, 201,
216, 223, 225, 228, 230, 234,
267, 309, 318, 323, 468, 479,
481, 488, 490, 498, 499, 500,
501, 513.**

Dulgău, Bujor, 532.

**Dumitriu-Snagov, I., 48, 188, 307,
410, 411, 525.**

E

Eminescu, Mihai, 150, 156, 345.

**Eppel, Marius, 204, 216, 217, 248,
249, 400, 525, 530.**

Erdős, Alexandru, 33, 57.

Erdős, Simion, 13.

F

Fabian, Petru, 273, 424.

Faur, Viorel, 281, 530.

Fava, Robert, 530.

Făt, Mihail, 245, 261, 333, 355,

Fekete-Negruțiu, Nicolae, 135.

Filip, Alexandru, 82.

Filip, Iacob, 232, 290, 298.

Filipescu, Nicolae, 402, 415.

**Francisc Iosif, 83, 103, 214, 323,
411.**

**Franco, Nicolo, 55, 185, 368, 376,
385.**

**Franz Ferdinand, 83, 103, 214,
323, 411.**

Frâncu, Ludovic, 122, 127.

G

**Georgescu, Ioan, 246, 397, 402,
411, 530.**

Georgiu, Ioan, 223, 384, 393.

Ghelner, Alexandru, 292.

Ghenadie [Petrescu], 204, 300.

Gherghel, Maria, 274.

Gherman, Ioan, 150, 443.

Gheție, Alexandru, 321.

**Ghibu, Onisifor, 414, 415, 416,
526.**

Ghitta, Ovidiu, 51, 530.

Girardot, Raoul, 258.

**Goga, Octavian, 404, 413, 414,
415, 416, 417, 420, 421, 423,
424, 525, 528.**

Goldiș, Vasile, 248, 401.

Goluchowski, Agenor, 180, 190.

Gotti, Antonio, 368, 389, 407.

Grama, Alexandru, 150, 443, 444.

Grapini, Pamfilu, 383, 384, 392.

Grădișteanu, Ionel, 61, 77, 252.

Gruscha, Ioseph, 285.

H

Herczegh, Michael, 257.

Herlea, Nicolae, 133.

**Hieronymi, Carol, 87, 107, 111,
165, 167.**

Hitchins, Keith, 530.

Hohelein, Carolus, 29.

Hossu, Gavril, 324.
Hossu, Iosif, 150, 443.
Hossu, Iuliu, 414, 422, 424, 526.
Hossu, Nicolae, 122, 127.
Hossu, Vasile, 137, 145, 150, 151,
 152, 394, 411, 443, 444.
Horvat, Liuba, 26, 524.
Hozás, Ioan, 374, 375.
Huza, Lazăr, 443.

I

Iacob, Ion, 57, 247.
Iacobini, Ludovico, 55, 110, 111,
 304, 309, 430, 443, 488.
Iancu, Gheorghe, 422, 524, 530.
Iemea, Lazăr, 324.
Ignat, Vasile, 82.
Ilea, George, 165.
Ilieșiu, Ioan, 321.
Iorga, Nicolae, 281, 415.
Iossip, Ioan, 386, 393.
Iuga, Augustin, 10, 21, 44, 45, 51,
 67, 68, 72, 74, 84, 87, 88, 94,
 97, 99, 100, 101, 104, 106,
 107, 122, 123, 128, 163, 165,
 191, 402, 403, 413, 414, 422,
 530.

J

Jaquet, Dominique, 188.
Jancsó, Benedek, 210.
Jeszenszky, Sándor, 119, 251,
 252.
Johnston, M. William, 530.

K

Katus, László, 246, 530.

Kemény, G. Gábor, 40, 146, 222,
 252, 314, 369, 390, 408, 409,
 525.
Klein Micu, Inochentie, 91, 300.
Kogălniceanu, Mihail, 77.
Komjáthy, Béla, 314.
Kossuth, Ferenc, 96, 400.
Kovács, Endre, 246, 530.
Krajčovič, Milan, 530.
Kristóffy, József, 40, 409.
Kubinek, Gyula, 16, 527.

L

Lauran, Augustin, 48.
Laureni, Basilio, 183, 184, 463,
 465.
Lazăr, de Purcăreț, Gavril, 324.
Láng, Lajos, 232, 352.
Ledochowski, Mieczylav, 55, 143,
 153, 164, 168, 174, 175, 176,
 178, 180, 181, 183, 187, 188,
 202, 224, 235, 236, 249, 261,
 262, 263, 264, 268, 269, 270,
 275, 277, 283, 284, 285, 287,
 288, 290, 291, 292, 294, 295,
 298, 299, 300, 301, 304, 305,
 310, 317, 318, 327, 333, 334,
 338, 339, 340, 341, 349, 359,
 360, 362, 363, 364, 368, 371,
 373, 466, 480, 488, 489, 497,
 515, 519,
Lengyel, Corneliu, 203, 407.
Leon XIII, 48, 55, 90, 110, 117,
 123, 144, 148, 185, 186, 204,
 235, 242, 261, 280, 283, 295,
 296, 298, 299, 300, 309, 311,
 312, 323, 329, 332, 336, 337,
 339, 343, 345, 352, 353, 358,

365, 366, 368, 375, 390, 406,
430, 480.

Leșian, Ioan, 260.

Leu, Valeriu, 414, 526.

Lucaciu, Alexandru, 15.

Lucaciu, Constantin, 15, 63, 64, 84,
90, 92, 112, 116, 122, 193,
293, 398, 409, 413, 416, 422.

Lucaciu, Elena, 16.

Lucaciu, Epaminonda, 22, 90,
185, 278, 293, 295, 298, 299,
303, 308, 323, 335, 336, 346,
350, 354, 377, 407, 418, 423,
424, 496.

Lucaciu, Vasile Cicerone Virgiliu, 22.

Lucaciu, Maria, 16, 22.

Lucaciu, Maria Veturia, 22.

Lucaciu, Mihail, 12, 13, 20, 117.

Lucaciu, Tulia, 76, 190, 346, 424.

Lucaciu, Petru, 15.

Lucca, Benedetto, 302.

Lueger, Karl, 85, 399.

Lungu, Mihail Corneliu, 189, 525,
526.

Lupan, Atanasie, 260, 324.

Lupan, Nicolae, 72, 73, 126, 294,
323, 409.

M

Macarie, Marius, 378.

Magdău, Petru, 10.

Maier, Liviu, 395, 398, 404, 531.

Maier, Petru, 418.

Maiorescu, Titu, 77.

Man, Gavril, 82.

Manent, Pierre, 405, 531.

Mangra, Vasile, 204, 215, 216,
217, 248, 249, 252, 400, 515,
530.

Maniu, George, 13.

Maniu, Iuliu, 404, 420, 527.

Marchiș, Romul, 409.

Marcu, Ioan, 25, 33, 41, 44, 45,
436, 443, 527.

Marcu, Ion, 443.

Matei Pop, Simion, 150, 443.

Matei, Toma, 380, 387, 391, 393.

Mălai, Dănilă, 394.

Măndruț, Stelian, 396, 524, 531.

Medan, Andrei, 127.

Medan, T., 323.

Mera, I.T., 82.

Meruțiu, Vasile, 368, 376, 389,
424.

Merry del Val, 411, 415.

Meszlényi, Iulius, 322.

Meșianu, Ioan, 136, 213, 214, 255,
313, 400.

Mezea, Corneliu, 10, 17, 44, 531.

Micu, Alexandru, 150.

Micu Moldovan, Ioan, 126, 146,
149, 150, 151, 156, 443, 449,
524.

Mihali, Teodor, 82, 122, 127, 149,
150, 398, 401, 404, 414.

Mihályi, de Apșa, Ioan, 158.

Mihályi, de Apșa, Victor, 154, 157,
158, 159, 160, 161, 162, 166,
168, 177, 213, 276, 277, 278,
280, 310, 337, 343, 456, 526,
528, 529.

Mihu, Ioan, 71.

Miletič, Svetovar, 72.

Miloș, Ofelia, 531.

Mircioiu, Crișan, 415, 526.

Mocioni, Alexandru, 77, 81.

Mocsáry, Lajos, 315.

Moga, Ioan, 315.
Moisil, Grigore, 382.
Moldovan, Teodor, 165.
Moldovan, Victor, 277, 389, 527.
Molnar, George, 13.
Molnar, Michail, 523.
Mosolygo, Augustin, 126.
Munteanu, Augustin, 118.
Munteanu, George, 150, 443.
Munteanu, Ioan, 413, 424.
Mureșan, Ioan, 165, 292.
Mureșan, Silvestru, 383, 388, 391, 393.
Mureșanu, Camil, 364.

N

Nagy, Gheorghe, 531.
Neamțu, Gelu Dorin, 72, 418, 419, 528, 529, 531.
Nemeș, Anton, 292.
Nemeș, Ioan, 195.
Netea, Vasile, 78, 81, 83, 89, 101, 119, 141, 178, 531.
Netzhammer, Nikolaus, 205, 411, 527.
Netzhammer, Raymund, 205, 411, 416, 527.
Nichita, Ioan, 82.
Nichiti, Vasile, 165.
Nicoară, Simona, 531.
Nistor, Ioan, 406, 409, 413, 416, 417.
Novacovici, George, 315.
Nuț, Alexandru, 324.

O

Odobescu, Alexandru, 364.
Onciu, Iosif, 292.

Onișor, Victor, 398.
Onofreiu, Adrian, 277, 289, 527.
Oșianu, Gavril, 412.

P

Pál, Petru, 206, 407.
Pandrea, Petru, 532.
Papiu, Aron, 150, 443.
Papiu, Ioan, 114, 125, 130, 443.
Papp, I.I. 105, 106, 526.
Papp, Pista, 84.
Papp, Sigismund, 73, 84.
Papp, Szilágyi, 19.
Papp, Ștefan, 357.
Pascu, Ștefan, 404, 415, 532.
Pașca, Alexandru, 193.
Pașca, Gheorghe, 139.
Pațiția, Rubin, 82.
Pavel, Mihail, 11, 20, 23, 24, 28, 29, 86, 156, 177, 280, 317.
Pavel, Teodor, 76, 141, 210, 211, 215, 525.
Păcățianu, Teodor V., 78, 217, 250, 254, 255, 258, 525.
Păiș, Liviu, 361, 370, 374, 379, 381, 383, 384, 385, 387, 388, 389, 525.
Păiușan, Radu, 395, 531.
Pătraș, Vasile, 335.
Pâclișan, Zenobie, 531.
Pázmány, Péter, 27.
Pelle, Aureliu, 324.
Penelea, Georgeta, 194, 526.
Perczel, Dezideriu, 216.
Perișteanu-Buzău, 216, 218.
Petrovan, George, 324.
Pius IX, 18, 59, 61, 62, 91, 300.
Pius X, 390, 392, 411.

Ploeșteanu, Grigore, 23, 34, 41,
76, 179, 180, 185, 236, 241,
526, 531.

Ploeșteanu, Mariana, 526.

Pocol, Ioan, 195, 196.

Polverejan, Șerban, 43, 75, 76, 82,
85, 99, 100, 149, 415, 526,
532.

Pop, Alexiu, 324.

Pop, Andrei, 357, 412, 413.

Pop, de Băsești, Gheorghe, 63, 77,
82, 85, 93, 99, 100, 107, 122,
127, 164, 165, 172, 210, 215,
246, 252, 332, 335, 396, 397,
398, 400, 402, 403, 404, 410,
411, 449, 534, 530.

Pop, de Purcăreți, Gavril, 61, 150,
443.

Pop, Emilian, 372.

Pop, Iacob, 324.

Pop, Ioan, 45.

Pop, Sigismund, 84.

Pop, Ștefan, 469, 472.

Popa-Andrei, Mirela, 10.

Popa, Mircea, 530.

Popeea, Nicolae, 136, 214.

Popovici, C. Aurel, 82, 93, 210,
532.

Popovici, Vlad, 72, 140, 204, 211,
316, 532.

Porcius, Florian, 362, 368, 370,
372, 380, 383, 384, 392.

Porcius, Lazăr, 372.

Pordea, Vasile, 197, 272, 321, 443,
449.

Porumb, Petru, 324.

Porumbăceanu, Claudiu, 532.

Posmușan, Ilie, 380.

Pricop, Teodor, 261, 333.

Prunduș, Silviu Augustin, 526.

Pușcariu, Sextil, 527.

R

Radosav, Doru, 35, 425, 532.

Radu, Demetriu, 177, 205, 206,
280, 291, 300, 307, 308, 310,
350, 359, 377, 411, 489, 490,
497, 518.

Radu, Iacob, 19, 205, 532.

Rampolla, Mariano, 296, 339.

Rațiu, Emilia, 211, 526.

Rațiu, Ioan, 76, 77, 82, 85, 86, 104,
105, 116, 150, 188, 189, 194,
204, 207, 210, 211, 213, 214,
215, 216, 217, 248, 252, 254,
258, 443, 444, 526, 530.

Rațiu, Vasile, 82.

Răduțiu, Aurel, 158.

Rednic, Ștefan, 347.

Retegan, Simion, 45, 50, 51, 56,
277, 364, 371, 378, 425, 532.

Rezei, Silviu, 156.

Répássy, József, 114.

Roman, Alexandru, 29.

Romanul, Miron, 86, 120, 141, 213.

Romulus, Vasile, 277.

Rosetti, C.A., 216.

Rotaru, Traian, 24, 247, 347, 372,
378, 527.

Rus, Angela, 10.

Rus, Anton, 532.

Russu-Șirianu, I., 40, 139, 204,
205, 258, 418, 532.

S

Sajtos, Vasile, 351.

Sarto, Iosif, 391.

- Satolli**, 304, 364, 488, 497, 515, 519, 522.
- Sălăgian**, Teodor, 333.
- Sălăjan**, Teodor, 261, 353.
- Sălăjean**, Florian, 324.
- Salacz**, Gábor, 251, 532.
- Savanyu**, Ioan, 323, 340.
- Schifrineț**, Constantin, 532.
- Schlauch**, Lörincz, 38, 45, 47,
- Scurtu**, Ion, 315.
- Scurtu**, Vasile, 17, 532.
- Seton-Watson**, Hugh, 404, 422, 423, 524.
- Seton-Watson**, R.W., 404, 524.
- Sigmirean**, Cornel, 533.
- Sihleanu**, 216, 252.
- Silași**, Grigore, 43.
- Sima**, Alexandru, 114, 292.
- Sima**, Ana Victoria, 10, 18, 19, 337, 533.
- Sima**, Ioan, 195, 196.
- Sima**, Nechita, 165.
- Simeoni**, Giovanni, 35, 55, 59, 60, 76, 91, 110, 113, 351, 427, 442, 466,
- Sinaci**, Doru, 404, 533.
- Sirean**, Petru, 324.
- Slavici**, Ion, 47, 72, 75, 77, 81, 205, 216, 219, 400, 402, 406.
- Smit**, Sándor, 67, 200, 201.
- Socolan**, Aurel, 10, 87, 527.
- Spinola Savelli**, Antonius, 498, 505, 522.
- Stan**, Floarea, 358.
- Steinhuber**, 304, 326, 466, 488, 497, 504, 515, 522.
- Steer**, Coriolan, 315.
- Strossmayer**, Iosip Juraj, 222, 407.
- Sturdza**, D.A., 77, 82, 178, 179, 185, 189, 203, 210, 213, 215, 216, 217, 248, 252, 253, 282, 347.
- Suciu**, Aurel, 82.
- Suciu**, Dumitru, 50, 371, 532.
- Suciu**, Ioan, 401.
- Suia**, Constantin, 196.
- Sularea**, Daniel, 63, 67, 110, 111, 116, 117, 140, 338, 525, 526, 533.
- Szabó**, Alexandru, 15.
- Szabó**, Augustin, 47.
- Szabó**, Constantin, 15.
- Szabó**, Elena, 16.
- Szabó**, Ioan, 7, 14, 29, 35, 45, 46, 52, 57, 60, 63, 65, 67, 68, 73, 76, 79, 80, 90, 91, 92, 94, 108, 110, 111, 115, 118, 119, 124, 131, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 143, 144, 145, 146, 153, 154, 155, 157, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 187, 190, 191, 193, 197, 208, 213, 219, 221, 224, 227, 234, 241, 243, 244, 256, 260, 261, 264, 266, 268, 269, 270, 272, 273, 274, 275, 277, 279, 280, 284, 287, 289, 290, 291, 292, 295, 299, 304, 305, 307, 308, 309, 310, 314, 316, 317, 318, 322, 326, 327, 328, 329, 332, 333, 334, 337, 338, 340, 341, 342, 343, 344, 348, 349, 351, 352, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361,

362, 364, 368, 369, 371, 373,
374, 375, 376, 377, 381, 383,
384, 389, 390, 391, 392, 393,
406, 407, 408, 443, 450, 457,
459, 460, 461, 465, 466, 467,
470, 473, 475, 476, 479, 480,
481, 482, 486, 487, 488, 489,
490, 491, 497, 498, 499, 500,
502, 503, 505, 505, 506, 511,
512, 513, 514, 515, 516 ,517,
519, 520, 525.

Szabó, Jenő, 316.

Szabó, Maria, 16.

Szabó, Petru, 15

Szabó, Teodor, 12, 14, 15 ,16, 50,
358.

Szabó, Vasile, 15.

Szapáry, Gyula, 83, 95, 118,145,
316.

Szeredy, József, 114.

Széchenyi, István, 37, 38, 44, 45,
47, 70, 96.

Szécsen, Miklos, 408.

Szentkereszty, Zsigmond, 102.

Széll, Kálmán, 285, 314, 315, 316,
317, 328, 329, 330, 331, 332,
333, 345, 354, 360, 364, 367,
369, 390, 523.

Szilagyi, Georgiu, 351.

Szilágyi Papp, Iosif, 19.

Ş

Şaguna, Andrei, 249, 315.

Şerbac, Antoniu, 193.

Şerbac, Ioan, 21, 523.

Şerbac, Paulina, 20.

Şerban, Mihail, 56.

Şimon, Iuliu, 193.

Şiurani, Iuliu, 126.

Şotropa, Virgil, 368, 376.

Ştefanovici, Miloş, 104.

Şteþiu, Grigore, 118.

Şuluþiu, Sterca Alexandru, 131,
249, 250.

Şurani, I., 116.

Şuta, George, 323, 324, 391.

T

Taliani, Egidio, 306, 307, 308.

Teleky, Pál, 398.

Thalmann, Gustav, 252.

Thun, Leo, 15.

Timar, Ioan, 165.

Tinc, Nicolae, 292.

Tisza, István, 40, 396,407.

Tisza, Kálmán, 29, 69, 86, 156,
315, 316, 408, 409, 413, 414.

Topalagă, Samson, 380.

Torai, George, 13.

Tóth, Iuliana, 12.

Tóth, Nicolae, 16.

Trefort, Ágoston, 24, 31, 32, 46.

Tripon, Gavril, 82, 127, 165.

Triteanu, Mihai, 17, 532.

Tyifor v. Chifor.

U

Ujfalussi, Sándor, 193.

Urechia, V.A., 100, 212, 216, 217,
253, 283, 302.

V

Vaida-Voevod, Alexandru, 65, 202,
222, 399, 402, 403, 404, 414,
527, 531.

Valyi, János, 408.

Vancea, Ioan, 19, 29, 118, 136,
145, 157, 251, 313, 526, 529.

Vannutelli, Seraphino, 275, 304,
326, 341, 364, 457, 466, 467,
479, 481, 488, 489, 492, 497,
498, 504, 505, 515, 519.

Vannutelli, Vincentius, 304, 364,
372, 466, 519.

Varga, Attila, 371.

Vaszary, Kolos, 116, 164, 166.

Veccia, Luigi, 260, 466.

Veliciu, Mihail, 82.

Victor Emanuel al II-lea, 303.

Vives Y Tuto, Calasanzio, 326,
341, 362, 364, 371, 372, 505,
515, 516, 519, 520, 521, 522.

Vlad, A.urel, 401.

von Aehrenthal, 190.

Vulpe, Magdalena, 527.

W

Wallner-Bărbulescu, Luminița, 158,
533.

Wekerle, Sándor, 72, 89, 148, 157,
160, 316, 397, 400.

Wesselényi, Miklós, 96.

Wlassics, Gyula, 145, 214, 315,
328, 349, 356, 357, 369, 373,
374, 375, 381, 389, 390.

Z

Zach, Krista, 205, 411, 527.

INDICE DE LOCALITĂȚI

A

Abrud, 97.

Alba Iulia, 6, 9, 46, 67, 156, 211, 212, 213, 253, 313, 336, 338, 411, 416, 420, 424, 450, 452, 453, 455, 461, 469, 475, 502, 524.

Aleșd, 400.

Alexandria, 97.

Almaș, 97.

Angers, 114, 436,

Apa, 12.

Arad, 211, 247, 252, 256, 293, 404.

Ardan, 134.

Ariniș, (Arghihat), 196, 225.

Aussig, 114, 438, 441, 451.

B

Baia de Criș, 315.

Baia Mare, 11, 13, 14, 15, 17, 20, 21, 24, 25, 28, 41, 47, 48, 50, 54, 57, 66, 67, 68, 72, 84, 87, 98, 117, 124, 133, 189, 198, 200, 209, 225, 228, 232, 234, 237, 247, 252, 254, 257, 260, 272, 282, 316, 322, 323, 325,

329, 331, 332, 335, 339, 340, 352, 357, 358, 363, 370, 372, 373, 374, 391, 407, 409, 412, 425, 451, 520, 521, 522, 523, 527, 529, 530, 532.

Baia Sprie, 21, 24, 51, 52, 67, 68, 106, 120, 163, 209, 225, 257, 260, 332, 335, 348, 351, 353, 359, 376, 377, 424, 448, 449, 450.

Baltimore, 419.

Basna, 97.

Bătarci, 46, 194, 324.

Băsești, 197, 402.

Bărgăul Bistriței, 383.

Bârla, 165.

Bârlad, 97.

Beiuș, 19, 400, 401, 402, 403, 409, 532.

Berbești, 196.

Berința, 58.

Bécs *vezi* Viena.

Bileag, 165.

Bixad, 60, 225, 227, 307, 338, 348.

Blaj, 8, 19, 29, 30, 31, 44, 78, 91, 114, 118, 123, 126, 130, 131, 133, 136, 137, 138, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148,

149, 152, 153, 154, 156, 157,
158, 159, 162, 169, 171, 172,
176, 177, 181, 182, 194, 205,
206, 208, 213, 214, 229, 230,
231, 232, 233, 244, 245, 250,
258, 259, 269, 273, 274, 276,
277, 278, 279, 280, 284, 291,
295, 303, 305, 308, 312, 313,
321, 323, 327, 330, 332, 334,
336, 337, 338, 345, 348, 368,
371, 373, 378, 379, 383, 384,
387, 391, 407, 410, 411, 443,
446, 466, 498, 533.

Blidari, 47.

Bontăieni, 50, 68, 98, 121, 128,
209, 245, 294, 298, 309, 371,
377, 450.

Borșa, 277.

Bozovici, 133.

Bratislava, 530.

Brașov, 42, 52, 57, 211, 223, 247,
315, 417.

Brăila, 97.

Bred, 224.

Bruxelles, 253.

Bucium, 122.

Bucium-Sașa, 97.

București, 6, 40, 41, 46, 55, 59, 61,
66, 75, 76, 77, 78, 80, 82, 83,
84, 85, 88, 91, 97, 99, 100,
110, 111, 115, 116, 133, 139,
149, 155, 156, 177, 178, 179,
183, 185, 186, 187, 188, 189,
190, 191, 198, 202, 203, 204,
205, 206, 209, 210, 214, 215,
217, 218, 220, 228, 236, 241,
248, 251, 253, 259, 275, 277,
281, 293, 300, 363, 364, 397,

400, 402, 404, 405, 407, 412,
413, 414, 415, 416, 417, 418,
420, 421, 422, 439, 523, 524,
525, 526, 527, 528, 531, 532.

Budac, 381, 385.

Budapesta, 5, 6, 16, 18, 21, 24, 27,
28, 29, 30, 40, 45, 47, 52, 66,
74, 76, 79, 83, 85, 99, 102,
106, 109, 132, 137, 145, 153,
154, 155, 157, 158, 166, 173,
181, 186, 190, 204, 209, 210,
211, 213, 214, 216, 218, 222,
224, 228, 232, 251, 256, 257,
260, 282, 283, 285, 287, 299,
301, 306, 308, 314, 324, 329,
332, 350, 352, 356, 357, 361,
364, 367, 369, 373, 389, 395,
396, 399, 400, 403, 404, 408,
410, 413, 418, 525, 527, 528,
530.

Budești, 23, 58.

Buftea-București, 420.

Buza, 304.

Buzaș, 122, 195, 196.

C

Caransebeș, 72, 213.

Carei, 17, 24, 40, 133, 209, 228,
232, 527.

Cavnic, 233, 234.

Căianu Mic, 133.

Căpușu de Câmpie, 133.

Cărpinet, 401.

Cărpiniș, 58.

Cărbunari, 128.

Căuaș, 289, 294.

Câmpulung, 97.

Cârlibaba, 413.

- Ceaba**, 133.
Cebza, 97.
Ceica, 156, 400.
Cenad, 354, 398.
Cenadul Sârbesc, 350, 354.
Cernești, 122.
Certeze, 324.
Cetățile, 68, 410.
Ciocmani, 224.
Ciumești, 324.
Chechiș, 68, 116, 126.
Chicago, 6, 419.
Chiraleș, 165.
Chiuzbaia, 41, 66, 67, 68, 73, 115,
 122, 126, 194, 198, 228, 289,
 293, 294, 303, 324.
Chizdia, 97.
Cleveland, 6, 418, 419.
Cluj, 5, 9, 12, 14, 15, 16, 17, 18,
 19, 21, 23, 26, 28, 32, 35, 36,
 37, 43, 44, 45, 47, 49, 50, 51,
 63, 65, 67, 68, 72, 73, 76, 84,
 86, 92, 100, 101, 103, 104,
 105, 106, 109, 111, 113, 114,
 115, 118, 119, 120, 122, 124,
 126, 128, 130, 131, 133, 134,
 136, 140, 141, 142, 145, 146,
 147, 149, 150, 151, 153, 154,
 157, 158, 160, 161, 162, 165,
 166, 170, 171, 175, 177, 178,
 185, 190, 193, 194, 195, 198,
 202, 206, 209, 211, 219, 222,
 223, 225, 226, 227, 234, 235,
 247, 250, 251, 252, 253, 259,
 262, 267, 269, 271, 273, 274,
 276, 277, 288, 289, 293, 295,
 303, 309, 313, 314, 315, 316,
 317, 321, 322, 323, 324, 328,
 329, 337, 338, 339, 346, 347,
 348, 351, 353, 354, 356, 358,
 359, 360, 361, 362, 364, 367,
 368, 369, 371, 372, 373, 374,
 375, 376, 378, 379, 380, 381,
 382, 383, 387, 388, 389, 390,
 391, 392, 395, 399, 403, 404,
 406, 408, 410, 411, 412, 413,
 415, 418, 419, 422, 424, 425,
 442, 449, 523, 524, 525, 526,
 527, 528, 529, 530, 531, 532,
 533.
Cojocna, 133.
Comana de Sus, 133.
Comârzana, 353, 354.
Constantinopol, 202, 401, 523.
Copalnic-Mănăstur, 41, 66, 122,
 259, 317, 406.
Craiova, 97.
Crasna, 304.
Crăcești, 196.
Cristur, 165, 194.
Criștor, 401.
- ## D
- Damița**, 418.
Dănești, 50, 68, 98, 128, 144, 209,
 232, 233, 245, 264, 265, 274,
 294, 298, 309, 332, 352, 372,
 450.
Debrecen, 94, 95, 99, 105, 108,
 118, 130, 147, 155.
Dej, 97, 122, 134, 149, 165, 210.
Desești, 196.
Detroit, 419.
Deva, 315.
Dragomirești, 347, 525.
Dumbrăvița, 68, 126, 194, 324.

E

Einsiedeln, 114, 438.

Eperjes, 16, 408.

Eriu, 22, 304.

F

Făgăraș, 213, 295, 338, 417, 450,
452, 453, 455.

Feisa, 97.

Feldru, 378, 381, 384, 388, 389,
530.

Ferneziu, 84, 99, 228.

Firiza, 122.

Fiume, 24.

Florența, 283.

Friș, 165.

G

Galați, 97, 133, 416.

Geneva, 6, 412, 421.

Giula, 97.

Giurtelecu-Hodoului, 196.

Ghelar, 206, 407.

Gherla, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 16,
17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24,
25, 26, 28, 32, 33, 35, 36, 37,
39, 45, 47, 49, 50, 56, 57, 60,
63, 65, 67, 68, 69, 76, 90, 91,
92, 93, 97, 98, 108, 109, 111,
112, 113, 114, 115, 117, 118,
119, 120, 122, 124, 126, 127,
128, 130, 131, 132, 134, 135,
136, 137, 138, 139, 140, 141,
142, 143, 145, 146, 147, 149,
151, 152, 153, 154, 155, 157,
159, 160, 161, 162, 163, 164,
166, 167, 169, 170, 171, 172,

173, 175, 176, 177, 180, 181,
182, 183, 185, 186, 190, 192,
193, 194, 195, 196, 197, 198,
199, 200, 206, 209, 213, 219,
220, 221, 223, 224, 225, 226,
227, 228, 229, 230, 231, 232,
233, 234, 235, 236, 237, 239,
241, 243, 244, 245, 259, 260,
261, 262, 265, 267, 268, 269,
271, 272, 273, 274, 276, 277,
279, 280, 283, 284, 288, 289,
290, 291, 292, 293, 294, 295,
298, 303, 304, 305, 306, 308,
309, 314, 316, 317, 318, 319,
321, 322, 323, 324, 325, 326,
328, 329, 332, 334, 335, 338,
339, 341, 342, 346, 347, 348,
349, 351, 353, 354, 356, 357,
358, 359, 360, 361, 362, 367,
368, 369, 370, 371, 372, 373,
374, 375, 376, 377, 378, 379,
380, 381, 382, 383, 385, 387,
388, 389, 390, 391, 392, 404,
406, 407, 408, 410, 412, 413,
422, 424, 426, 440, 441, 442,
444, 445, 446, 447, 448, 450,
452, 453, 454, 455, 456, 466,
489, 514, 524, 526, 528, 529,
533.

Gherța Mică, 21, 54, 363, 523.

Ghiroț, 292.

Glod, 292.

Graz, 530.

Groși, 133.

H

Hajdúdorog, 26, 186, 306, 410,
416, 523, 526.

Hațeg, 303.
Herina, 165.
Hideaga, 335.
Hoteni, 196.
Hotoani, 133.
Huedin, 133.
Hunedoara, 213.

I

Iași, 62, 188, 206, 258, 417, 418,
530.
Iclânzul, 97.
Iclod, 292.
Ieud, 363.
Ighiel, 97.
Ighiu, 97.
Ileanda, 133, 134.
Ilva Mare, 394.
Ineu, 196, 336.
Ip, 304.
Ițcani, 413.

Î

Întregalde, 97.

J

Jojib, 122, 133.

K

Kécskemét, 215.
Kiev, 418.
Košice, 114.
Köln, 530.

L

Láczfalú *vezi* Șişești.

Lăpuș, 195.
Lăpușul Român, 195.
Lemberg (Lvov), 285.
Linz, 114, 284, 426, 430, 436, 437,
438, 441, 447, 448, 451.
Lipău, 324, 339, 347.
Londra, 6, 404.
Lourdes, 114, 218, 221, 436.
Lučenec (Losonc), 46.
Lugoj, 8, 43, 91, 106, 114, 136,
137, 145, 153, 154, 156, 157,
158, 159, 160, 161, 162, 163,
164, 166, 167, 168, 169, 171,
173, 174, 176, 177, 181, 182,
184, 186, 199, 205, 206, 208,
280, 291, 303, 307, 308, 309,
321, 341, 342, 350, 354, 359,
373, 377, 391, 407, 450, 466,
489, 533.
Lujerdiu, 304.
Lunca, 134.
Lupeni, 97.

M

Maieru, 381, 384, 386, 394.
Mara, 196.
Maria-Radna, 223.
Mariano (Italia), 421.
Măgheruș, 165.
Mărășești, 419.
Mărăști, 419.
Medieșu Aurit, 360, 392.
Meseșenii de Sus, 21.
Milano, 18, 533.
Mintiu Gherlii, 292.
Mintiu-Satu Mare, 26, 524.
Mocira, 16, 58, 73, 122, 339, 347.
Moftinul Mic, 324.

Monastir, 97.

Montpellier, 209, 217, 218, 220,
228.

Munkacevo, 15, 25, 26, 39, 50.

München, 114, 205, 411, 438, 441,
451, 527.

N

Nagy-Károlyi *vezi* Carei.

Nădlac, 398.

Nănești, 347.

Năpradea, 223.

Năsăud, 30, 277, 339, 361, 378,
379, 381, 385, 386, 390, 392,
398.

Negreia, 58, 68.

Negreni, 196.

Negrești, 265, 324.

Nețiu, 165.

Niceea, 321.

Nicula, 195.

Nireș, 317.

Noțig, 197.

O

Oarța de Jos, 196, 197, 224.

Odoreu, 411, 523.

Oituz, 419.

Oradea, 12, 17, 19, 39, 43, 47, 48,
86, 89, 114, 141, 156, 177,
213, 248, 280, 281, 291, 303,
305, 316, 317, 323, 324, 335,
375, 391, 396, 400, 402, 410,
489, 524, 527, 528, 530, 531,
533.

Orăștie, 186, 189, 211, 215, 216,
218, 225, 255, 259, 524.

Orșova, 97, 417.

P

Paris, 6, 43, 115, 179, 256, 300,
412, 419, 420, 421, 422.

Pericei, 114, 292, 304.

Pesta v. *Budapesta*.

Pécs, 114.

Philadelphia, 419.

Pișcolț, 324.

Pleschen, 451.

Ploiești, 97, 133, 416, 425.

Plopiș, 274.

Pocs, 60, 225.

Pomi, 324.

Porțile de Fier, 214.

Poznan, 114, 269, 438, 441, 451.

Poznanian, 284.

Potău, 21.

Praga, 253.

Prislop, 324.

Purcăreți, 223.

R

Ragla, 380.

Răchiteni, 206, 407.

Răstoci, 292.

Rebrișoara, 385.

Regensburg, 114, 438.

Remetea, 324.

Rodna, 361, 362, 363, 367, 369,
370, 372, 373, 374, 377, 378,
379, 380, 381, 382, 383, 384,
385, 386, 387, 389, 390, 391,
392, 393, 394, 406, 520, 522,
525, 530.

Rodna Nouă, 380.

Roma, 6, 7, 9, 11, 17, 18, 19, 20,
22, 26, 35, 48, 52, 54, 55, 59,
60, 67, 90, 91, 92, 94, 110,

112, 113, 115, 124, 125, 134,
141, 143, 144, 145, 148, 153,
154, 155, 161, 162, 163, 164,
166, 167, 169, 170, 171, 172,
174, 175, 176, 177, 178, 179,
181, 182, 183, 184, 185, 186,
187, 188, 191, 193, 198, 199,
202, 203, 205, 208, 219, 224,
226, 228, 239, 241, 242, 244,
245, 250, 260, 261, 263, 266,
269, 270, 271, 273, 275, 276,
277, 281, 282, 283, 284, 285,
287, 288, 289, 292, 293, 295,
296, 297, 299, 304, 306, 307,
308, 309, 310, 312, 313, 314,
316, 317, 318, 319, 320, 322,
323, 325, 326, 328, 329, 332,
333, 334, 339, 340, 341, 342,
343, 344, 345, 346, 347, 350,
351, 353, 356, 357, 358, 359,
360, 361, 362, 363, 364, 365,
367, 368, 371, 373, 380, 382,
385, 387, 288, 289, 392, 393,
395, 401, 405, 406, 407, 408,
410, 411, 412, 416, 421, 424,
430, 436, 440, 456, 457, 462,
463, 464, 467, 477, 480, 482,
483, 489, 491, 492, 493, 498,
505, 511, 513, 516, 519, 520,
525, 528, 532, 533.

Roman, 407.

Roșia, 97.

Rus, 68, 133.

Ruștior, 134, 165.

S

Salzburg, 114, 437, 438.

Sanislău, 122, 324, 335, 347, 350.

Sankt Gerald, 114.

Sankt Peter, 114.

Sankt Petersburg, 202.

Sankt Pölten, 114.

Santău, 133.

Sarajevo, 413.

Satu Mare, 10, 12, 15, 17, 22, 23,
24, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 33,
34, 35, 37, 41, 43, 44, 45, 46,
47, 48, 49, 50, 55, 58, 66, 72,
73, 74, 88, 90, 91, 94, 99,
106, 111, 118, 149, 151, 153,
155, 205, 260, 319, 322, 325,
332, 352, 374, 411, 422, 423,
424, 426, 432, 437, 443, 523,
524, 525, 527, 529, 531, 532.

Satul Nou de Jos, 324.

Satu Nou de Sus, 68, 116, 126,
134, 139, 193, 194.

Săcel, 347, 362, 388, 525.

Săcălaia, 133.

Săcălășeni, 122, 223.

Săliște, 133.

Sălnița, 195, 196.

Săsar, 13, 303, 324, 409.

Sâncraiu, 11, 21, 22, 23,
28.

Sângeorț, 97, 133, 294, 392, 393,
394.

Sâniosif, 385.

Sânmihaiu, 133.

Sebeș, 165.

Sebiș, 134.

Seghedin, 152, 194, 199, 425, 526.

Seini, 12, 15, 21, 23, 37, 41, 44, 54,
66, 73, 81, 98, 113, 122, 135,
198, 209, 224, 228, 232, 239,
317, 332, 427, 428, 431, 447.

Sibiu, 16, 31, 34, 37, 41, 42, 43, 47, 70, 71, 72, 75, 76, 78, 81, 82, 93, 115, 116, 118, 120, 141, 148, 173, 191, 201, 204, 209, 211, 213, 214, 217, 228, 248, 250, 252, 254, 255, 258, 300, 316, 347, 396, 397, 398, 399, 422, 440, 455, 525, 529, 530, 532.

Sighet, 15, 28, 66,

Sinaia, 188, 413,

Slatina Maramureșului, 177.

Strigoni, 27.

Suceava, 413.

Szamosujvárinni vezi Gherla.

Szeged, 98, 106, 150, 162, 164, 168, 174, 178, 183, 199, 200, 449, 478.

Ș

Șanț, 380, 383, 386, 392, 522.

Șimleul Silvaniei, 23, 86, 133.

Șindrești, 68.

Șirig, 97.

Șișești, 5, 6, 7, 10, 16, 17, 37, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 58, 59, 60, 62, 63, 65, 67, 68, 69, 72, 73, 75, 79, 81, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 97, 98, 99, 100, 106, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 136, 137, 140, 144, 145, 146, 147, 148, 152, 154, 155, 156, 159, 162, 163, 165, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 176, 178, 180, 181, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196,

197, 198, 199, 200, 201, 20, 203, 204, 207, 209, 210, 21, 215, 216, 217, 219, 220, 22, 222, 223, 224, 225, 226, 22, 228, 229, 231, 232, 233, 23, 236, 237, 238, 239, 240, 24, 242, 243, 244, 245, 246, 24, 249, 250, 251, 252, 253, 25, 256, 258, 259, 260, 261, 26, 264, 265, 266, 267, 268, 20, 270, 271, 272, 273, 274, 27, 276, 277, 278, 279, 282, 28, 286, 287, 289, 290, 291, 29, 294, 295, 297, 298, 299, 30, 301, 302, 303, 304, 305, 30, 307, 308, 309, 310, 314, 37, 318, 319, 320, 321, 322, 33, 324, 326, 327, 328, 329, 30, 331, 332, 334, 335, 336, 37, 338, 339, 340, 341, 343, 36, 347, 348, 349, 350, 351, 32, 353, 354, 355, 356, 357, 38, 360, 364, 368, 369, 370, 31, 373, 374, 375, 376, 377, 31, 383, 384, 385, 388, 389, 32, 400, 401, 405, 406, 407, 49, 410, 412, 413, 414, 424, 45, 426, 427, 428, 431, 432, 43, 437, 439, 440, 441, 442, 43, 444, 445, 446, 447, 450, 41, 452, 453, 454, 455, 456, 40, 489, 498, 520, 521, 522, 53, 527, 529, 530, 531, 532.

Șoimuș, 133, 134, 165, 206, 292

Șomcuta Mare, 41, 224, 304, 37, 349.

Șurdești, 14, 50, 51, 52, 68, 13, 122, 126, 194, 289, 293, 24, 303, 410.

T

Tarbes, 114, 436.
 Tămaia, 409.
 Tăuții de Sus, 64, 68, 71, 324.
 Târgu Jiu, 97.
 Târgu Lăpuș, 97, 133, 357, 398.
 Târgu Mureș, 140, 404, 528, 531, 533.
 Târșolț, 323.
 Teregovă, 97.
 Timișoara, 161, 176, 354, 525, 529.
 Tinca, 400.
 Torino, 281.
 Trenton, 419.
 Trieste, 283.
 Turda, 86.
 Turț, 21, 133, 293, 324, 412.
 Turtucaia, 417.
 Türkenheim, 114.

U

Ugla, 13.
 Ugra, 400.
 Ujgorod, 16, 17, 26, 524.
 Unguraș, 50, 58, 65, 68, 98, 121, 128, 144, 209, 220, 228, 245, 265, 285, 286, 6 294, 295, 298, 309, 324, 371, 409, 450.
 Ungvár *vezi* Ujgorod.
 Ungvarini *vezi* Gherla.
 Unimăt, 133.

V

Valcău, 304, 324.
 Valea Agrijului, 133.
 Valea Groșilor, 292.
 Vác, 177, 191, 478.
 Veneția, 283.
 Versailles, 531.
 Viena, 6, 16, 20, 31, 48, 71, 75, 76, 78, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 93, 97, 103, 114, 116, 120, 133, 139, 154, 166, 180, 188, 193, 203, 250, 251, 253, 275, 282, 283, 284, 285, 291, 304, 306, 307, 319, 327, 329, 341, 364, 376, 396, 397, 398, 399, 401, 402, 411, 425, 438, 443, 450, 456, 504, 530, 532.
 Vinerea, 133.

W

Washington, 6, 412, 418, 419.
 Würzburg, 114, 438, 441, 451.

Z

Zalău, 97, 133.
 Zagreb, 283.

Y

Youngstown, 419.

ISBN 978-973-109-554-7

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro>